

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKAN
ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK
OLGUSU VE KARŞILIKLI ÇIKARLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Arzu ŞAYBAK

BURSA 2006

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKAN
ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK
OLGUSU VE KARŞILIKLI ÇIKARLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Arzu ŞAYBAK

Danışman

Prof. Dr. İbrahim Serhat CANBOLAT

BURSA 2006

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
.....'nın hazırladığı “.....
.....” konulu
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,
...../...../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın
tezinin/çalışmasının(başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy
çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ana Bilim Dalı Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

...../...../ 20....

Enstitü Müdürü
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Yazar : ARZU ŞAYBAK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIII + 293
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. İBRAHİM SERHAT CANBOLAT

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKAN ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK OLGUSU VE KARŞILIKLI ÇIKARLAR

Balkanlar, tarihte “istikrarsızlık”la özdeşleşmiş bir bölgedir. Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin yönetiminde yaşamış Balkan ülkeleri, “büyük devlet” ülküsü, sınır anlaşmazlıkları, azınlık sorunları, büyük güçlerin politikaları gibi sayılabilecek çeşitli istikrarsızlık etmenlerini bünyelerinde barındırmaktadır. Balkanlara yönelik geçmişten günümüze pek çok işbirliği projeleri oluşturulmuş, Balkanlar bölgesinin kendisine has nitelikleri sebebiyle istenilen amaçlara ulaşamamışlardır. Soğuk Savaşın sonrasında bölgede savaş başlamış, uluslararası kamuoyunun baskısıyla ABD/NATO müdahalesi savaşı sonlandırmıştır. Türkiye, Balkanlardaki savaşa güvenlik ve ulusal çıkar algılamasından dolayı kayıtsız kalamamıştır. Savaş sonrasında bölgede oluşturulan güvenlik düzenlemelerinin oluşturulmasında/karar aşamasında aktif dış politika izlemiş, bölgeye istikrar getirmek amacıyla oluşturulan “barış güçlerine” askeri katkıda bulunarak, bölgenin yeniden yapılandırılmasında rol almıştır. Soğuk Savaş sonrasında güvenlik kavramı yeniden tanımlanmış, uluslararası tüm aktörler genişleme ve dönüşümlerini bu tanım etrafında şekillendirmeleriyle, Balkanlara farklı politikalar uygulamışlardır. Yeni dönemde Balkanlar, göreceli bir istikrar kazanmış, istikrarsızlık güvenlikle yer değiştirmiştir. Bugün Balkan devletleri, demokrasiye ve liberal ekonomiye geçmişlerdir. Azınlık sorunlarını uluslararası normların dahilinde çözümlenerek, Türkiye’yle birlikte, tüm işbirliği alanlarında bölgesel/çoktarafli güvenlik düzenlemelerinin içinde yer alarak güvenliklerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin bölge devletleri ile sorunlarını çözmesine neden olmuştur. Türkiye-Balkan ülkeleri, kendi güvenlik/karşılıklı çıkar politikalarını gözetim politikaları üretmeye başlamışlardır. Sorunların çözümü, istikrarsız bölgelerin ortasındaki Türkiye’yi rahatlatmıştır. Bazı devletlerle sorunların köklü olması, devletlerarası düzeyden başka düzeylere taşınması sonucu, sorunlar devam etmektedir. Bilimsel ve nesnel bir yaklaşım benimsenmiş, uluslararası sistem analiz edilerek, Balkan ülkeleri / Türkiye aktör olarak öne çıkarılmıştır. Sonuç olarak Balkanların, Türkiye’nin güvenliğini direkt etkilediği, Türkiye’nin burada etki ve güç kaybının kendi güvenliğini tehlikeye attığı tespiti yapılmıştır. Türkiye, AB’ne mutlaka girerek Balkanların güvenliğinde söz sahibi olmalıdır.

Anahtar Sözcükler

Güvenlik Dış Politika	Balkanlar ve Türkiye İstikrar	Soğuk Savaş Sonrası Genişleme	Karşılıklı Çıkarlar İşbirliği
--------------------------	----------------------------------	----------------------------------	----------------------------------

ABSTRACT

Yazar : ARZU ŞAYBAK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIII +293
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı : Prof.Dr. İBRAHİM SERHAT CANBOLAT

POST COLD WAR RELATIONS REGARDING MUTUAL BENEFITS AND SECURITY ISSUES BETWEEN TURKEY AND BALKAN COUNTRIES

Balkans is a region historically tied with instability. Balkan countries are ruled by several big states throughout the history and instability elements has been present like, “big nation” ambitions, border conflicts, minority issues and has been playground for powerful nations. There have been several attempts to form cooperation but because of the unique properties of the region they failed. Following Cold War the fighting broke out in the region and the peace came through USA/NATO intervene after the international public cry. Turkey could not stay out of the fighting in the Balkans because of security and national benefit concerns. Turkey has took active part in the postwar activities/decision making process for security regulations, contributed to the Peace Corps and involved in restructuring. All the nations redefined security issues, extensive and reformation activities are performed around this definition and implemented policies at Balkans in accordance. In the new era Balkans are stable and instability is replaced with security. Today Balkan countries are run by democracy and liberal economy is the norm. Minority issues are solved within international norm and security is provided by regional/multinational agreements with Turkey and counterpart countries. The developments provided Turkey an opportunity to solve problems with the Balkan countries. Turkey and Balkan countries started developing policies for their security/mutual benefit. The consequences gave Turkey, a country which stands in the centre of unstable regions, a breathing space. However, some problems with certain countries still remain because of historical issues and are carried to other platforms rather than international diplomacy. An objective and scientific approach is applied, international system is analyzed and as a result it is proven that Turkey/Balkan countries are under the limelight as international actors. Finally, it is seen that Balkan region has direct influence on Turkey’s security and loss of power in the region has dire consequences on Turkey’s own security. Turkey must be a part of EU and have more direct role in the security of the Balkans.

Key Words

Security	Balkans and Turkey	Post Cold War	Mutual Benefit
Foreign Policy	Stability	Expansion	Cooperation

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar konulu tez çalışmasında temel olarak Soğuk Savaş Sonrası ortaya çıkan belirsizliklerin ve yeni güvenlik tehditlerinin hakim olduğu günümüz uluslararası yapının dinamikleri incelenmiş, Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde güvenlik olgusu çerçevesinde üretilen dış politika çıktılarının karşılıklı çıkarları gerçekleştirmede ve ortak yarar temelinde bölge ülkelerine getirdiği kazançlar, riskler, işbirliği imkanları araştırılmıştır. Türkiye – Balkan ülkeleri ilişkileri her bir ülke için ayrı ayrı olarak ele alınmış güncel durumda incelemeye dahil edilmiştir. Global köy niteliğindeki günümüz dünyasında küresel politikaların devletlerin dış politikalarını değiştirme/dönüştürme kapasitesine sahip oldukları da hesaba katılarak küresel güvenlik örgütlenmelerinin bugünkü fiili durumları, varlık sorgulamaları sonucunda kazandıkları yeni kimlikleri gibi unsurlar ortaya konularak, Türkiye'nin ve Balkan ülkelerinin yeni sistemde üretilen politikalara tepkileri, tutum ve davranışları hakkında genel bir resim çizilmeye çalışılmıştır. Balkanlara yönelik kapsamlı araştırma niteliğinde olan bu çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak şunu söyleyebiliriz. Güvenlik olgusu sadece devletlerin davranışlarına indirgenerek incelenemeyecek kadar derin niteliği olan bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve günümüz devletlerinin başlıca sorumlulukları ise bireysel güvenlikleri koruma ve geliştirme, uluslararası arenada insan haklarına ve özgürlüklerine yönelik tehditleri bertaraf ederek maksimum güvenliği sağlamaya çalışmadır. Bunu gerçekleştirebildikleri takdirde kendi güvenliklerini de garantiye almış olacaklardır.

Güncel olan, halen devam etmekte olan bir politika sürecinin incelenmesi “veriler” açısından bazı sıkıntılar doğurmaktadır. Değerlendirme ve tahminler, sağlam verilere dayandıkları ölçüde isabetli olurlar. Balkanlar'da meydana gelen hızlı gelişmeler karşılaşılan en büyük zorluk olarak belirtilebilir. Şu satırların yazıldığı an da bile bölgede yeni gelişmelerin yaşanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim tez daha yazım aşamasındayken Balkanlar'da Karadağ isimli bir devletin doğuşu gerçekleşmiş, gelişmeler yakından takip edilip, gerektiğinde geri dönülerek konu çalışmamıza dahil edilmiştir. Balkanlar'da olayların yaşanmasındaki hızlıktan dolayı bugün elde edilen veriler gelişmelerden dolayı doğru veri olma özelliğini yitirebilmektedir. Nitekim yapılan bir çok çalışma ve değerlendirmeler, günümüzde geçerli veri olma özelliklerini yitirmişlerdir. Bu da tezin olağan akışında gitmesinde kısıtlayıcı bir unsur olmuştur.

Ayrıca incelenen ülkelerin çeşitliliğinden dolayı dil farklılıkları yüzünden ilk elden verilere ulaşmak (Dış Politikada karar alıcıların konuşmalarına) imkansız olmuştur. Elde edilen verilerin nesnel ve bilimsel inceleme ile konuya yaklaşımlarına dikkat edilerek kaynak seçimi özenle yapılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda tezimizde ele aldığımız konular, bilimsel, kültürel, politik ve sosyolojik anlamda mutlak doğrular değildir. Yaşanılan hızlı gelişmelerden dolayı ileri ki yıllarda belki de bu tezi tekrar yeni bakış açısıyla ele almak gerekecektir. Nihayetinde bunu zaman gösterecektir. Ele aldığımız ve savunduğumuz tez bilimsel ve nesnel bakış açısıyla işlenmeye çalışılmakta olup kişisel analiz ve önermeler niteliğinde kaleme alınmıştır.

Arzu ŞAYBAK

Bursa, 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL (TEORİK) VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ULUSLARARASI POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYİ	3
1.1. Uluslararası İlişkilerde Aktör Kavramı	4
1.1.1. Devletin özellikleri nelerdir?	5
1.2. Dış Politika Nedir?	6
1.2.1. Dış politikanın içselliği ve dışsallığı	8
1.2.2. Dış politika yapımı	12
1.2.2.1. Dış politikayı belirleyen unsurlar (girdiler)	12
1.2.2.1.1. Uluslararası yapı	12
1.2.2.1.2. Jeopolitik	15
1.2.2.1.3. Kamuoyu	17
1.2.2.1.4. Ulusal çıkar	19
1.2.2.1.5. Ulusal birlik bilinci	20
1.2.2.1.6. Ekonomik kapasite	21
1.2.2.2. Dış politikada karar verme süreci ve etkileyen faktörler	23
2. GÜVENLİK KAVRAMI VE UNSURLARI	25
2.1. Güvenlik Kavramı ve Uluslararası İlişkilerdeki Yeri	25
2.2. Güvenlik İle İlgili Tanımlar	31
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güvenlik Kavramı	34
2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Yapı	38
2.5. Güvenlik Politikalarını Belirleyen Faktörler ve Teorik Yaklaşımlar	41
2.6. Güvenlik Kavramının Temel Özellikleri	43
2.7. Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Devletlerin İşbirliği İçinde Yürüttüğü Uygulamalar	47
2.7.1. Strateji	47
2.7.2. Güvenlik ve stratejinin örtüşen özellikleri	48

II. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

1. BALKANLAR BÖLGESİNE GENEL BAKIŞ	50
1.1. Balkan Kelimesinin Literatüre Girişi	50

1.2. Balkanların Fiziki ve Siyasi Coğrafyası.....	52
1.3. Balkanlar'ın Etnik Dokusu:	54
1.4. Balkanlar'ın Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri.....	56
2. TÜRKİYE'NİN BALKAN POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	57
2.1. Tarihsel Bağlar.....	58
2.2. Türkiye'nin Balkan Kökenli Nüfusu.....	61
2.3. Coğrafi ve Stratejik Nedenler.....	62
2.4. Balkanlardaki Müslüman Azınlık	63
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK, JEOSTRATEJİK, JEOKÜLTÜREL, EKOSTRATEJİK YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLERİN İNCELENMESİ	64
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE - BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ VE KARŞILIKLI ÇIKARLAR.....	69
4.1. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri.....	69
4.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	77
4.3. Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyeti İlişkileri	94
4.4. Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri	103
4.5. Türkiye-Arnautluk İlişkileri.....	113
4.6. Türkiye-Makedonya İlişkileri	125
4.7. Türkiye-Romanya İlişkileri.....	134
4.8. Türkiye-Hırvatistan İlişkileri	141
4.9. Türkiye-Slovenya İlişkileri	145
5. SOĞUK SAVAŞIN ARDINDAN BALKAN ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL VE ÇOK TARAFLI İŞBİRLİĞİ MODELLERİ	148
5.1. Bölgesel İşbirliği Modelleri	152
5.1.1. Orta Avrupa Girişimi-Central European Initiative (CEI).....	155
5.1.2. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi-Southeast European Cooperation Initiative (SECI)	156
5.1.3. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci-Southeast European Cooperation Process (SEEC).....	159
5.1.4. Balkan Bölgesi Ticareti Geliştirme Merkezi-Balkan Regional Center for Trade Promotion (BCTP).....	161
5.1.5. Balkan Odalar Birliği-Association of Balkan Chambers (ABC)	164
5.1.6. Governörler Kulübü	166
5.1.7. Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi	167
5.1.8. Güneydoğu Avrupa'da Ticaret ve Ulaştırma Kolaylaştırma Amaçlı Bölgesel Program (TTFSE).....	168
5.1.9. Oluşturulması düşünülen projeler	168
5.2. Çok Taraflı İşbirliği Modelleri.....	170
5.2.1. Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (İP)-Stability Pact for South East Europe	170
5.2.2. Güneydoğu Avrupa Bölgesel Silahların Kontrolü, Doğrulama ve Uygulama Yardımları/Southeast European Regional Arms Control Verification and Implementation Assistance Centre (RACVIAC)	177

5.2.3. Güneydoğu Avrupa İçin Royaumont Süreci	180
5.2.4. Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü - Multinational Peace Force Southeast Europe (MPFSEE).....	181
5.2.5. Karadeniz Barış Gücü (Blackseefor).....	182
5.2.6. Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG: Southeastern Europe Brigade).....	183
5.2.7. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü-Organisation of Black Sea Economic Co-operation (BSEC).....	184

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİ DEĞİŞEN GÜVENLİK ORTAMINDA TÜRKİYE’NİN VE GLOBAL AKTÖRLERİN BALKANLARA YÖNELİK GÜVENLİK POLİTİKALARI

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM VE TÜRKİYE	194
2. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	198
2.1. Türk-ABD İlişkilerinde Sürekliliğin Nedenleri ve Soğuk Savaş Sonrası İlişkilerin Niteliği.....	198
2.2. Türkiye-ABD ilişkilerinde Balkanlar.....	204
3. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ.....	206
3.1. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güvenlik Meselesi	206
3.2. Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu.....	212
3.3. Rusya’nın Balkanlara Etkisi.....	217
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ VE GEÇİRDİKLERİ DEĞİŞİM	220
4.1. Birleşmiş Milletler (BM)	220
4.1.1. BM Türkiye İlişkileri ve Balkanlar	224
4.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	229
4.3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Balkanlar ve Türkiye	235
4.4. Avrupa Birliği (AB).....	241
5. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE - BALKANLAR.....	244
5.1. Avrupa Birliği’nin Balkanlara Etkisi ve Balkan Ülkelerinin Kendi Güvenlik Politikaları Açısından Avrupa Birliği’ne Bakışları	244
5.2. Avrupa Birliğinin Genişlemesi	248
5.2.1. Avrupa Birliğinin genişlemesi = Türkiye ve Balkan ülkelerinin adaylıkları	248
5.2.2. Genişlemenin Avrupa Birliğine ve Bölgeye etkileri	253
5.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Balkan ülkelerine ve Türkiye’ye etkileri	257
SONUÇ.....	265
KAYNAKLAR	272
ÖZGEÇMİŞ	293

KISALTMALAR

\$	Amerika Para Birimi
a. g. b.	Adı geçen bildiri
a. g. e.	Adı geçen eser
a. g. m.	Adı geçen makale
a. y.	Aynı yer
AAOK	Avrupa - Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	Avrupa Birliği
ABC	Balkan Odalar Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEDA	Arnavutluk Ekonomik Kalkınma Ajansı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AK	Avrupa Konseyi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması
akt.	Aktaran
ALBA	Arnavutluk Çokuluslu Barış Koruma Gücü
AP	Avrupa Parlamentosu
ASA	Açık Semalar Anlaşması
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT	Avrupa Toplulukları
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BAB	Batı Avrupa Birliği
BAC	İş Danışma Konseyi
BBF	Balkan Bankaları Forumu
BCIF	Balkan Sigorta Şirketleri Forumu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BİOP	Barış İçin Ortaklık Programı
Bkz.	Bakınız.
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BNVS	Sancak Müslüman – Boşnak Milli Konseyi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A. Ş.
BSO	İş Geliştirme Merkezi
BSP	Bulgaristan Sosyalist Partisi
BTCP	Balkan Bölgesel Ticaret Merkezi
BTPA	Bulgaristan Ticareti Geliştirme Ajansı
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Democratisation and
CEB	Avrupa Kalkınma Konseyi Bankası
CETIR	Orta Avrupa Ulaştırma Haberleşme Sistemi
CIA	Amerika Merkezi Haberalma Teşkilatı
C.	Cilt
CRCE	Romanya Dış Ticaret Merkezi
Ç. G.	Çalışma Grubu

Çev.	Çeviren
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
der.	Derleyen
DGB	Demokratik Güçler Birliği
DIHK	Alman Ticaret ve Endüstri Odalar Birliği
DM	Alman Markı
DPA	Demokratska Partija na Albancite
DUI	Demokratska Unija I Integracija
EBRD	Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalınma Bankası
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECU	Avrupa Para Birimi
ed.	Editör
EIB	Avrupa Yatırım Bankası
EKOSOK	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Enstitüsü
ETA	Euskadi Ta Askatasuna (İspanya)
ETSO	Edirne Ticaret ve Sanayi Odası
EUPM	Avrupa Birliği Polis Misyonu
EUPOL – PROXIMA	Avrupa Birliği Polis Misyonu
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
G –8	Sekizler Grubu (Dünyanın en Gelişmiş 8 Ülkesi)
GAÇBG	Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü
GDAÜ	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri
GGAÖ	Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTZ	Alman Teknik İşbirliği Kurumu
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan Azerbaycan ve Moldova
haz.	Hazırlayan
HEPO	Yunanistan Dış Ticaret Kurulu
HÖH	Hak ve Özgürlükler Hareketi
HRT	Hrvatska Radio Televizija
IFOR	Uygulama Gücü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMIR	Uluslararası Azınlık ve Kültürlerarası Çalışmalar Merkezi
INA	Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon ve Enformatik Araştırma
IRA	İrish Republican Army
ISIS	Güneydoğu Avrupa Bilgi Toplum İnsiyatifi Projesi
IST	Bilgi Toplumu Teknolojileri
İGEME	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İP	Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı
İTUR	Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi
KAFOS	Karadeniz Fiber Optik Sistemi
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
Karadeniz PETRA'sı	Karadeniz Pan – Avrupa Ulaştırma Alanı
KEİ	Karadeniz İşbirliği Örgütü
KEİB	Karadeniz Ekonomik İş Birliği
KEİK	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi
KEİPA	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parleментар Asamblesi

KEİT	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KFOR	Kosova Uygulama Kuvveti
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M. S.	Milatan Sonra
md.	Madde
MAG	Çok Uluslu Danışma Grubu
MARRİ	Göç,İltica,Mülteci, Sığınma İçin Bölgesel Forum
MEC	Makedonya Ekonomi Odası
MINUSTAH	Birleşmiş Milletler Haiti İstikrar Misyonu
MONUC –CIVPOL	Birleşmiş Milletler Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu
MPFSEE	Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NGO	Hükümetler Dışı Sivil Toplum Örgütleri
no.	Numara
OAG	Orta Avrupa Girişimi
ODGP	Ortak Dış Güvenlik Politikası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OHR	Yüksek Temsilcilik
ONUB	Birleşmiş Milletler Burundi Operasyonu
PASOK	Parti for Macedonian National Unity
PDP	Pan – Helenik Sosyalist Hareketi
PHARE	Partija Za Deomokratski Prosperitet
PKK	Poland and Hungary Aid for the Reconstruction of the Economy
PMSC	Kürdistan İşçi Partisi
RACVIAC	Politik ve Askeri Yönlendirme Komitesi
RECAT	Güneydoğu Avrupa Bölgesel Silahların Kontrolü, Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi
RF	Güneydoğu Avrupa'da Silahların Kontrolü ve Şeffaflık Merkezi
RS	Rusya Federasyonu
SAA	Sırp Cumhuriyeti
s.	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
S.	Sayfa
SDSM	Sayı
SECI	Socialen Demokratski Soyuz na Makedonija
SEDM	Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi
SEDM – CC	Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci
SEEBRIG	Savunma Bakanları Koordinasyon Komitesi
SEECIP	Güneydoğu Avrupa Tugayı
SEESIM	Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci
SETA	Güneydoğu Avrupa Simülasyon Ağı 2004 Tatbikatı
SFOR	Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon Akademisi
SSC	İstikrar Gücü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
STA	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Serbest Ticaret Anlaşması
ŞİÖ	Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	Şangay İşbirliği Örgütü
TBL	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Transbalkan Linki Karasal Fiber Optik Sistemi
	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDP	Demokratik Türk Partisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
THP	Türk Hareket Partisi
TL	Türk Lirası
TMRO	Tajno Makebnska Rabotna Organizacija
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTFSE	Güneydoğu Avrupada Ticaret ve Ulaştırımayı Kolaylaştırma Amaçlı Bölgesel Program
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNAMIS	Birleşmiş Milletler Sudan Öncü Misyon
UNAMSIL	Birleşmiş Milletler Sierra Leone Misyonu
UNCRH	Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği
UNECE	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNIIMOG	Birleşmiş Milletler İran – Irak Askeri Gözlemci Grubu
UNIKOM	Birleşmiş Milletler Irak – Kuveyt Gözlemci Misyonu
UNIPTF	Birleşmiş Milletler Polis Gücü
UNMIBH	Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Misyonu
UNMIK	Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdari Misyonu
UNMIK – CIVPOL	Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu Polis Gücü
UNMIL	Birleşmiş Milletler Liberya Misyonu
UNMISSET	Birleşmiş Milletler Doğu Timor Destek Misyonu
UNMISUD	Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu
UNOCI	Birleşmiş Milletler Fildişi Sahil Operasyonu
UNOMIG	Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Misyonu
UNOSOM	Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu
UNPREDEP	Birleşmiş Milletler Önleyici Geliştirme Gücü
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
v. d.	Ve diğerleri
v. s.	Ve saire
v.b.	Ve benzeri
VMRO –DPMNE of the Macedonian Revolutionary Organization – Democratic	
vol.	Sayı
WB	Dünya Bankası
WEOG	Batı Avrupa ve Diğer Ülkeler
WTO	Dünya Ticaret Merkezi
Yay.	Yayımları
YFC	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Değişen dünyada geçmişten günümüze adını zihinlerimize “değişim/dönüşümle” kazınmış olan Balkanlar bölgesinin bir bilimsel çalışma çerçevesinde incelenmesi belli bir amaca yöneliktir. Bu amaç, içinde yaşadığımız dünyayı tanıyıp kavramak ve ona göre politika üretilmesine katkıda bulunmaktır.

Bilindiği gibi dış politika, ulusal ve uluslararası çevre koşullarının etkisiyle oluşur. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası çevre köklü bir değişime uğramış, ulusal çevreler de bu değişim karşısında davranışlarına yeni ayarlar yapmakla uğraşmışlardır. İlk etapta herkes Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte “dehşet/yılgı” dengesinin bitmesini memnuniyetle karşılamıştır. Fakat çok kısa bir süre sonra Balkanlarda savaş başlamış, bu yüzden tüm dünyanın gözleri Balkanlara çevrilmiştir. Önceleri sessiz bir bekleyiş hakimken sonraları yaşanan savaşın kıyım boyutuna ulaşması sonucu Balkanlar, dünyanın ilgi odağında olan bir Bölge olmuştur. Konunun seçiminde bu etkili olmuş, yaşanan savaş karşısında bu ulusal ve uluslararası çevrede meydana gelen değişimleri incelemek gereği ortaya çıkmıştır.

“Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar” konusu nasıl incelenecektir? Önce bundan bahsetmek gerekecektir. Değişen dünya ve Balkanlar geçmişten beri ilişkili iki olgu olmuştur. Bu çalışmada “değişen dünya” bir analiz birimi olarak değil, varolan Türkiye ve Balkanları da içinde bulundurup çevreleyen bir realite olarak kabul edilmektedir. Asıl inceleme birimi Türkiye ve Balkan ülkeleri ve bunların dış çevreye yönelik davranışlarıdır. Ancak, ele aldığımız konunun tarihsel süreçle yadsınamaz bağıni kabul etmekle birlikte, konu Soğuk Savaş Sonrasından başlatılmıştır. Çünkü ele alacağımız bölgenin çok karmaşık ve derin tarihi geçmişi vardır. Bu nedenle çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle çalışma belli bir tarihten başlatılmıştır. Tabii doğaldır ki, yeri geldikçe bize ayna olsun diye tarih laboratuvarından da yararlanılacaktır. Ayrıca çözümleme, Balkan ülkelerinin kendilerine özgü nitelikleri de ve Türkiye ile karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkilerinde, güvenlik olgusu sürekli göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Ancak herkes kabul eder ki Bölge, öteden beri büyük güçlerin etki alanına açık bir bölgedir. Bölge ülkelerinin halen günümüzde yaşadıkları bir çok sorunların kaynakları, bu büyük güç politikalarının yansımalarından ortaya çıkmaktadır. Tarihte bunun örneklerini görmekteyiz. Ele alınan dönemde de hem büyük güçlerin ve bölgesel aktörlerin işbirliğiyle hem de güvenlik örgütlenmelerinin müdahalesiyle bölgede başlayan savaş sona erdirilebilmiştir. Bu yüzden,

çözümlemeye ister istemez günümüz büyük güçlerini ve dünya barışını ve güvenliğini korumak için kurulan güvenlik yapılanmalarının bölgeye yönelik politikalarını da dahil etmek gerekmiştir.

Amaca uygun bir çözümlemenin yapılabilmesi için önce, teorik düzeyde Soğuk Savaş sonrasında değişen anlamlarıyla uluslararası ilişkilerde aktör kavramı ele alınmıştır. Uluslararası yapıda bir çok aktörün var olmasına rağmen incelendiği üzere çalışmada “devlet” aktör olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda kabul edilen bu aktörün davranışları yani dış politikalarını nasıl oluşturduklarını daha iyi anlamak açısından, dış politika ve güvenlik kavramlarının unsurları analiz edilmiştir. İkinci bölümde, ilk olarak Soğuk Savaş Sonrası dönem esas alınarak, yukarıda dile getirilen olgulardan da yararlanılarak, Balkanlar bölgesine genel bir bakışla analiz yapılmaya çalışılmış, Türkiye’nin Balkan politikasını etkileyen faktörler ele alındıktan sonra, Türkiye’nin de değişen konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan bu zeminle Türkiye ve Balkan ülkelerinin Soğuk Savaş Sonrasındaki ilişkileri karşılıklı çıkarlar ve güvenlik olgusu göz önünde tutularak güncel durum incelenmiştir. Son olarak da, Türkiye ve Balkan ülkelerinin Bölgesel ve Çoktarafli İşbirliği Modelleri, gerçekleştirilmesi düşünülen projeler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, ilk iki bölümde verilen olgulardan da yararlanılarak Soğuk Savaş Sonrasında bölge ülkesi olarak Türkiye’nin, büyük güçler olarak da ABD ve Rusya’nın Balkanlara yönelik politikaları incelenmiş, bu politikaların ikili ilişkilere yansımaları ortaya konulmuştur. Devamında Soğuk Savaş Sonrasında Güvenlik Örgütleri ve geçirdikleri değişimler, ürettikleri politikalar incelenerek bunların Türkiye ve Balkan ülkelerine yansımaları ele alınmıştır. Son olarak ise AB – Türkiye – Balkanlar ilişkileri incelenmiştir

Ana hatlarıyla yukarıda değindiğimiz bu çalışma kapsamında temel tez olarak, Balkanların, Türkiye’nin güvenlik politikasıyla çok yakından ilgili bir bölge olmasından dolayı, Türkiye’nin Balkanlarda etkili bir bölgesel güç olarak varlık göstermesinin gerekliliği savunulmuştur.

Bu temel tez bağlamında ayrıca, Avrupa Birliği’nin Balkanlara yönelik izlediği politikalar sonucu bölgede önemli bir aktör olarak öne çıkmasından dolayı, Türkiye’nin AB’nin oluşturmaya çalıştığı ortak dış, güvenlik ve savunma politikası kapsamında mutlaka yer alması gerektiği ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL (TEORİK) VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Uluslararası Politikada Analiz Düzeyi

Uluslararası politikada inceleme birimi olarak esas alınan genelde iki tür analiz düzeyi kabul görmüştür. Bunlardan biri uluslararası aktörler (ulusal devlet-devlet dışı kuruluşlar, birey) diğeri de uluslararası sistemdir. Kısaca aktör düzeyinde veya sistem düzeyinde bir analiz sözkonusu olabilmektedir.¹ Bununla birlikte, birbirleriyle çelişmeyen hatta birbirlerini tamamlayan tarzda, ayrıntıda farklı analiz düzeylerinden de söz edilmektedir. Mesela Singer bu alanda ilk sistematik çabanın sahibi olarak uluslararası politika analizinde uluslararası sistem ve ulusal devleti iki uç düzey olarak ele almakta ve incelemektedir.² K. J. Holsti ve J. Frankel uluslararası politika incelemelerinde başlıca üç analiz düzeyinden bahsederler: Birey, devlet, sistem. James N. Rosenau, Ronald J. Yalem gibi kimi yazarlar da uluslararası politikayı “ulusal, bölgesel ve global” düzeyde ele almaktadırlar. Handelman-Shapiro-Vasquez üçlüsü ise uluslararası politikayı “aktör, karşılıklı ilişki ve sistem” olmak üzere başlıca üç analiz düzeyinde incelemiştir.³

“Aktör, karşılıklı ilişki ve sistem” olarak yapılan sınıflandırmada yer alan karşılıklı ilişki düzeyi ise aktörlerin birbirlerine ilişkin tutum, davranış ve tepkilerinin ele alındığı durumları kapsamına almaktadır. Başka bir anlatımla, analizlerde aktörler dışında ayrı bir analiz birimi niteliği taşımaktadır. Hakikaten de karşılıklı ilişki, doğrudan bu ilişkinin tarafları olan aktörler açısından ele alınarak aktörler düzeyinde incelenebileceği gibi, bu ilişkilerin üzerinde sürdüğü sistem düzeyinde de ele alınabilir.⁴ Bu açıdan tez çalışmasında karşılıklı ilişki ayrı bir düzey olarak değil, diğer düzeylere ilişkin açıklamalar şeklinde değerlendirilecektir. Aktör olarak Türkiye ve Balkan ülkeleri öne çıkarılarak bunların davranışları (dış politikaları), güvenlik olgusu, karşılıklı çıkarları incelenecektir. Çalışma Soğuk Savaş sonrasında başlayacağı için özellikle bu döneme ilişkin uluslararası sistem ve öğeleri de çözümlenmeye katılacaktır.

¹ Canbolat, S. İbrahim, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası Ulusal Birlik Ulusal Çıkar ve Kamuoyu Tercih Açısından Bir İnceleme*, Ezgi Kitabevi, Bursa: Mart-1994, s. 6.

² J. David Singer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, Vol: 14, No: 1, October 1961, akt. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1989, s. 79-80.

³ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 80-81.

⁴ Aynı eser, s. 81.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Aktör Kavramı

20. yüzyılda meydana gelen gelişmeler uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın niteliğini önemli ölçüde değiştirmiştir. Meydana gelen bu gelişmeler devletin uluslararası ilişkilerde temel aktör olduğu varsayımının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Öncelikle uluslararası aktörün tanımını yaparsak, bu kavram James Dougherty'ye göre, uluslararası arenada az veya çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize bir varlıktır.⁵ Bazı yazarlar ise, uluslararası ilişkilerin aktörünü, “diğer otonom aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulayan, nispi olarak otonom bir birim”⁶ olarak tanımlamaktadır.

Köni'nin aktardığına göre ise, uluslararası ilişkiler sahnesinde, eylemleri yerine getiren öğelere, yeni uluslararası literatürde “aktör” denmektedir. Bu tanıma göre uluslararası ilişkilerin aktörleri; devletler, uluslararası örgütler ve kişiler olmaktadır. Herhangi bir öğenin uluslararası aktör olabilmesi için: 1) açıkça belirlenmesi; 2) uluslararası sahnede belirli bir karar verme kapasitesi ve eylem özgürlüğü olması; 3) öteki aktörlerle etkileşmesi ve onların hesaplarında görülebilir etkisi olması; 4) belirli bir süre varolması gerekmektedir.⁷

Genellikle bu özelliklere yalnız devletlerin sahip olduğu düşünüldüğünden uluslararası politikanın aktörlerinin yalnız devletlerden ibaret olduğu sanılmaktadır. Ancak uygulamada uluslararası yaşamı etkileyen ve bağımsız ve otonom olarak davranabilen, bununla birlikte, egemen olmayan ve devletin hukuksal tanımına girmeyen birimlerde vardır. Örneğin; FKÖ, IRA ve ETA gibi örgütlerle, BM, NATO, AB gibi küresel örgütler, SHELL, COCA COLA, BP, MİCROSOFT gibi uluslararası şirketler, kısaca NGO diye de ifade edilen HELSİNKİ WATCH, ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ gibi hükümet dışı kuruluşlar, SEATTLE, PRAG 2000, GREENPEACE vb. değişik baskı gruplarının da uluslararası politikanın önemli birer aktörü olduklarını kabul etmek gerekir. Ne var ki çağdaş uluslararası sistemde, hâlâ egemen ulusal devletler diğer aktörlere göre çok daha fazla otonomiye sahiptirler. Çünkü diğerleri sadece belli koşullarda bağımsız veya özerk davranabilmektedirler. Bu anlamda devletin dışındaki diğer aktörler, vatandaşı olduğu devletin veya faaliyet gösterdiği ülkelerin yasalarına tabi olmalarından dolayı bir üst otoriteye bağlı olmayan egemen ulusal devlete göre çok daha sınırlı

⁵ James E. Dougherty, “The Study of the Global System”, James N. Rosenau v.d. ed., World Politics, An Introduction (New York: The Free Press, 1976), içinde s. 600, akt. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı, Ocak 1996, s. 14.

⁶ Raymond F. Hopkins ve Richard W. Mansbach, *Structure and Process in International Politics* (New York: Harper and Row, 1973), s. 3-4 akt. Arı, a.g.e., a. y.

⁷ Köni, Hasan, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*, İ.T.İ.A. Yay., Ankara: 1982, s. 10'da 8 no'lu dipnot.

bir özerkliğe sahip olmaktadır.⁸ Bu açıklamalar ışığında araştırmada uluslararası ilişkilerin temel aktörünün halen devletler olduğu görüşünün esas alındığı hususunu belirtmek gerekecektir.

1.1.1. Devletin özellikleri nelerdir?

Bu başlık altında asıl amaç devletin ne olduğunu uzun uzadıya anlatmak değildir. Çünkü bu konuda kafa yoran bir çok düşünürün farklı devlet tanımları vardır. Devleti açıklamaya yönelik teoriler arasında keskin farklılıklar olmasına karşın modern devleti tanımlama çabasında yine de tüm devletlerde ortak görünen bazı karakteristik özellikler tespit edilmiştir. Andrew Heywood devletin beş temel özelliğini şöyle sıralamaktadır.⁹

1)Egemenlik: Devlet, toplumdaki diğer tüm toplulukların ve grupların üzerinde yer alan, mutlak ve sınırlanmamış bir iktidarı temsil eder.

2)Kamusallık: Sivil toplumdaki bireysel ihtiyaçları karşılamaya yönelik – aile gibi – özel kurumların aksine, kamusal organlar kolektif kararlar alır ve uygular.

3)Meşruluk: Devletin “ortak iyi” yi ve toplumun daimi çıkarlarını yansıttığı farzedilir.

4)Hükmetme: Devlet otoritesi “zor”la desteklenir. Devlet, yasalara uyulmasını ve ihlalinin cezalandırılmasını sağlar.

5)Coğrafi alan: Devletin nüfuz alanı coğrafi olarak tanımlanmıştır ve ister vatandaşı olsun ister olmasın, içinde yer alan herkesi kuşatır.

Weber’in devlet tanımlarından hareketle Pierson¹⁰ ise devletin sekiz ana özelliğini şöyle sıralamıştır. Bunlar; (1) şiddet araçlarının (tekel) denetimi, (2) toprak, (3) egemenlik, (4) anayasallık, (5) kişisel olmayan iktidar, (6) kamu bürokrasisi, (7) meşru yetki, (8) yurttaşlık. Son olarak Pierson, bu listeye 9. bir özellik olarak “vergileendirme” yi eklemektedir.

Devletin ayırıcı vasfı olarak yukarıda ifade edilen bu kriterlerden bir çoğu sadece devlete ait değildir ve devleti diğer kurumlardan ayırmak için bazı kriterlere ihtiyaç vardır. Öte yandan egemenlik¹¹ kavramında olduğu gibi, devletin temel unsurlarından bazıları zaman içinde anlam

⁸ Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, s. 15 -16.

⁹ Heywood, Andrew, *Politics*, London: Palgrave Foundations, 2002, (3, 4, 8), akt. ed. Türköne, Mümtaz’er, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara: 2. Baskı, Şubat 2005, s. 77.

¹⁰ Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, Çivi yazıları, İstanbul: 2000, s. 24 akt . Türköne, a.g.e., a. y.

¹¹ Egemenlik kavramı yerine bugün “kurucu iktidar” kavramı da kullanılmaktadır. Kurucu iktidar, devletin temel hukuk düzenini kuran, siyasi iktidarın hangi organlar eliyle ve ne şekilde kullanılacağını belirleyen, herkes için bağlayıcı üstün anayasa normları koyan iktidardır. “Kurucu iktidar” ise, kaynağını ve yetkilerini anayasadan alan, onun koyduğu sınırlar içinde kullanan, toplum içinde cari olan en üstün iktidardır. Ancak her istediği kararı alamaz, her istediği emri veremez;

farklılaşmasına ve aşınmaya uğrayıp anlamsız hale gelebilir.¹² Bugün AB içinde yer alan devletler, AB müktesebatına uymakla yükümlüdürler, buna benzer örnekler verilebilir. Ancak uzun bir süre daha devlet uluslararası ilişkiler alanında bir aktör olarak yer almaya devam edecek görünmektedir.

Devletin varlığını ve temel özelliklerini açıklamayı amaçlayan çeşitli teoriler vardır. Bunlar; bireyden yola çıkan teoriler, toplumcu veya organik teoriler, doğal oluşumu, doğa – üstü belirlemeyi, iç çatışmayı ve dış çatışmayı temel alan teoriler, plüralist devlet teorisi, kapitalist devlet teorisi, Leviathan devlet teorisi, patriarkal devlet teorisi, toplum sözleşmesi teorileri. Bunlarla beraber devlete ilişkin olarak idealist, fonksiyonalist ve organizasyonel olmak üzere üç ana yaklaşım teşhis edilmiştir.

Devletin doğal oluşumu veya organik teorisi kapsamında G. W. F. Hegel’in teorisi en bilinenidir. Hegel, tarihte sosyal varlığın üç anını, aile, sivil toplum ve devlet olarak tespit etmiştir. Ona göre, aile “özel çıkar” alanıdır. İnsanlar çocukları ve yaşlıları için kendi çıkarlarını bir yana iterler. Evrensel egoizmin alanı olarak görülen sivil toplum alanında bireyler kendi çıkarlarını başkalarınınkinin önüne koyarlar. Sivil toplumla “organik olarak bağlantılı” olan, burada ki düzensizlikleri ortadan kaldıran ve “karşılıklı sempatiyle beslenen etik bir topluluk” olarak devlet, Hegel’e göre “evrensel altruizm¹³”in alanı olarak gelişimin zirvesini ifade etmektedir.¹⁴

1.2. Dış Politika Nedir?

Dış politika, günlük hayatta ve literatürde sıklıkla kullanılan kavramlardan biri olmasına rağmen, kavramın anlamı konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Günlük hayatta kavram, genellikle ‘uluslararası ilişkiler’ kavramı ile eş anlamlı kullanılırken; akademisyenler kavramın anlamı konusunda farklı görüşler ileri sürebilmektedirler. Öncelikle kavram karmaşasına engel olmak için bu alanla ilgili birkaç kavramı tanımlamak gerekmektedir.

Uluslararası kavramı; sadece ulusları değil, bunun yanında devletler, hükümetler ve halklar arasındaki ilişkileri de kapsayan bir kavramdır. Uluslararası politika kavramı ise dış

kendisini bağlayan anayasa ve hukuk kuralları buna engel olur. Bazı anayasalarda yer aldığı şekliyle, 82 Anayasası 4. Madde, Anayasanın değiştirilemeyecek ve “değiştirilmesi teklif bile edilemeyecek” ilk üç maddeye atıfta bulunmaktadır. Bu durum, Cumhuriyeti kuran “kurucu iktidar” ile açıklanmaktadır. Kısaca, kurulu iktidar hiçbir şekilde kurucu iktidarın koyduğu bu kuralları değiştiremez. Bu ayrımı demokrasiye aykırı bularak eleştirenler de bulunmaktadır. bkz., Türköne, a.g.e., s. 42.

¹² Türköne, a.g.e., s. 77.

¹³ Altruizm: Ben düşmanlığı, diğergâmlık, özgecilik. Altruist ahlakın temeli; “ben’i kötülük standartı, ben dışındakileri ise iyilik standartı” olarak görme anlamına gelen: kendini feda etmedir.

¹⁴ Heywood, a.g.e., s. 86, akt. Türköne, a.g.e., s. 79.

politika kavramını da içeren daha geniş bir anlamdadır. Uluslararası siyasal etkileşim sürecine ulusal birimlere oranla daha geniş bir açıdan bakar ve uluslararası yapının tümünü içine alır. Kısacası uluslararası politika, devletlerin dış politikalarının basit bir toplamından ibaret olmayıp bu sürece etki eden devlet dışındaki diğer uluslararası ve uluslararası örgütlerinde etkilerini göz önünde bulundurur. Uluslararası örgütler, üyeleri çeşitli devletlerin özel ya da tüzel kişilerinden oluşan kuruluşlardır. Uluslararası örgütler ise uluslararası sözleşmelere dayanan ve devletin üyeliği aracılığıyla varlık gösterirler. Dış politika çalışmaları uluslararası politikanın ancak girdilerini oluşturur, onun incelenmesine ve analizine yardımcı veriler sağlar. Fakat sadece dış politikaların incelenmesi ile uluslararası politika hakkında sağlıklı sonuçlara ulaşılamaz. Uluslararası ilişkiler kavramı ise uluslararası politika ve dış politikayı da içeren daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Ve devletler, hükümetler, halklar arasındaki siyasal, ekonomik, ticari, mali, askeri, kültürel, toplumsal vb. tüm ilişkileri içine alır. Dış politika kavramı ise, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler.¹⁵

Dış politika, uluslararası ilişkiler disiplininin sadece bir alt inceleme dalı olup, bir devletin diğer devlet ya da devlet gruplarına veya bir bölgeye veya genel olarak uluslararası sisteme dönük eğilimleri ile ilgilidir. Fakat böyle bir tanımlama da, dış politika kavramını açıklamaktan uzaktır. Kavram üzerindeki anlaşmazlıkların ve tartışmaların iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, 'dış' denilen alan neresidir ve 'politika'nın oluşumu nasıldır? İkincisi, metodolojik anlaşmazlıklardır. Yani dış politika kavramı nasıl analiz edilmeli, araştırılmalı ve kullanılmalıdır? Dış politika konusunda iki grup tanımlama vardır. Birinci grup tanımlar, 'politika' kavramı üzerinedir. Ve dış politikayı, devletin politika yapıcılarının, uluslararası sistemdeki diğer devletler veya uluslararası aktörlere dönük geliştirdikleri stratejiler, planlı davranış kalıpları ve hedefe ulaşma çabalarının bütünü şeklinde tanımlarlar. Asıl amaç ise, bir 'politika' (policy), yani 'hedefler' tayin etmektir.¹⁶

Politika ise, insanların belli amaçlara ulaşmak ve sahip oldukları değerleri hayata geçirmek için giriştikleri bir stratejik etkileşim sürecidir. Politikayı, bazıları sürekli bir çatışma ve mücadele durumu olarak görmektedir. Oysa amaçlara ulaşma ve değerleri yayma, yine politik bir davranış olan işbirliği yoluyla da mümkündür. Tayyar Arı, politikayı bir çatışma ve

¹⁵ Arı, Tayyar, "*Uluslararası İlişkiler Dersleri*" Yeni Güneş Kitabevi, Bursa: 1993, s. 18.

¹⁶ Gözen, Ramazan, "Dış Politika Nedir", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı: Kasım 2001, s. 3.

işbirliği süreci olarak tanımlayarak, bunun için tehdit, vaad, ödüllendirme ve cezalandırma gibi yöntemlere başvurulduğunu belirtmektedir.¹⁷

Politika, karar ve program şeklinde alt bölümlere ayrılabilir. “Hedef, strateji ve amaçlar olarak politikanın” oluşumunda, devletin ilgili kurum ve yetkilileri tarafından alınan bir veya birden fazla kararlar rol oynar. Bazen alınan tek bir karar bile bir devletin dış politikasının yönünü belirlerken; genellikle politika, çeşitli aşamalarda ve belli bir süreçte alınmış olan kararlar ve programların tamamını içerir. Alınan kararlar davranışları yaratır; davranışlar hedeflere ulaşmayı sağlar.¹⁸ İkinci grup tanımların, dış politikanın “dış” boyutu üzerinde odaklandığı görülür. “Dış” devletin iç egemenlik alanı dışında kalan tüm uluslararası alanı ifade eder. Dış kavramının önemi, onun devletin otoritesi ve yetkisi dışında olmasındandır. Devlet kendi ülkesi içinde kurallara dayalı politika geliştirme ve uygulama gücüne sahipken dış alanda bu imkana sahip değildir. Çünkü o bölgede diğer devletlerin egemenlik ve otoriteleri mevcuttur. Dış politika yapılışı bakımından özünde diğer devlet politikalarına benzer ama devletin siyasi ve hukuki otorite alanı dışında olan uluslararası ortamda uygulanır. Kısacası dış politika hem içselliği hem de dışsallığı olan bir siyasi köprüye benzer.¹⁹

1.2.1. Dış politikanın içselliği ve dışsallığı

Dış politika yukarıda da belirtildiği gibi iç politikanın bir uzantısıdır. Bu çerçeveden bakılınca dış politika kavramının analizinde iki önemli unsur ortaya çıkar: Devlet ve toplum. Klasik anlamda dış politika, ulus–devletin resmi kurumlarının, yani devletin yürütme gücü olan hükümetin dışa dönük eylemlerinin bir bütünüdür. Dışişleri bakanlığı ve onun içinde örgütlenmiş diplomatik kadro da, hükümetin almış olduğu dış politika kararlarının uygulayıcısıdır.

Bunu biraz daha geniş olarak ele alırsak, dış politika konuları, uzun yıllar sadece Dışişleri Bakanlığının ve bazı uzmanların ilgi alanına giren bir konu gibi algılanmıştır. Sıradan vatandaşların, kitlelerin dış politikayla ilgilenmeleri hoş görülmemiştir. Zaten kitlelerde bu konulara yeterince ilgi göstermemişlerdir. Halk dış politika konularıyla ilgilendiğinde ve etkide bulunduğu ise bu etki çoğu kez olumsuz bir etki olarak nitelendirilmiştir. “Dış politika popülerleştirilmemeli”, “avamlaştırılmamalı” nitelemelerinde bulunulmuştur. Bu yaklaşıma göre halk dış politikayı bilmez, gereklerini anlayamaz, olumlu katkılarda bulunamaz. Dış politika konularına müdahale ettiğinde ise bu yüzeysel bir tepkisellik, romantik milliyetçilik,

¹⁷ Arı, a.g.e., s. 14-15.

¹⁸ Gözen, a.g.m., s. 3-4.

¹⁹ Gözen, a.g.m., s. 4.

şovenizm veya diğer ülkelerin kandırmacası şeklinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yaklaşım bazı durumlarda sadece halka değil, halkın seçtiği kişilere de güvenmez, onları da aynı kategori içinde değerlendirirdi. Siyasetçileri sadece oy kaygısı ile hareket eden, bir sonraki seçimde yerlerini garantileyebilmek için ulusal çıkarları kolayca hiçe sayabilecek kişiler olarak değerlendirir. Bu nedenle seçilmişleri dış ilişkiler karar mekanizmalarından uzak tutmak gerektiği düşünülürdü. Makamlarda onlar olsa da irade onların eline bırakılmamalıdır. Bürokratik ya da elitist yaklaşım olarak adlandırılabilen bu yaklaşım karar mekanizmasının Cumhurbaşkanı/Başbakan, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve İstihbarat birimleri arasında oluşturulması gerektiğini düşünür. Hatta bazı hallerde Cumhurbaşkanı/Başbakan bile fazlalık olarak görülürdü. Sanılanın aksine bu yaklaşım Türkiye'ye ya da az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. Dereceleri değişmekle birlikte hemen hemen her ülkede benzeri yaklaşımlar görülebilir. Örneğin Britanya'da günümüzde bile dış politika ve savunma konuları "sırlar alanı" özelliğindedir. Dış ilişkiler, bürokrasinin beslendiği okullar dahi aşağı yukarı kemikleşmiştir. Aynı şekilde ABD'de Kongre'de karar alma mekanizmasında yıllarca belli isimler değişmez. Şüphesiz bu durum az gelişmiş ülkelerde daha fazla göze bakmaktadır. Özellikle demokratik geleneğin yerleşmediği ülkelerde dış politika konuları aydınların dahi ilgi alanında sayılmaz. Yüksek otorite yapılması gerekenleri belirler ve uygular. Kararların uygulanması konusunda basın ve kitlelere yeterli bilgi ya hiç verilmez ya da manipülatif bilgiler verilir.²⁰

Kısaca değinilen dış politikanın klasik anlayışına bağlı kalındığında, devletin dış politikasının ulusun yani devleti oluşturan toplumun dış politikasını yansıttığını söylemek çoğu zaman mümkün değildir. Demokrasinin varlığı veya yokluğu devletin dış politikasının, toplumun dış politikasını yansıtıp yansıtmadığının temel kriteridir. Demokrasi – dış yönetimlerde devleti yöneten hükümet, toplumun seçtiği bir organ değildir. Dolayısıyla devletin dış politika tercihleri tektir ve de tartışılmaz. Devlet mekanizmasının kabul ettiği tek bir dış politika tercihi vardır ve bu da toplumun dış politikasını genellikle temsil etmez. Demokratik devlet sistemlerinde ise, hükümet ulusun çoğunluğu tarafından seçildiğinden, bir ulusal dış politika olduğu söylenebilir. Hükümet, sadece seçmenlerinin değer yargılarını değil, ulusun bütünüünün değer yargılarını yansıtmak durumundadır. Yani dış politika bir çok toplumsal alt grupların değerlerini de içerisinde barındıran bir kombinasyon sonucu ortaya çıkar. Bu dış politikanın da hangi değer ve yönelimleri temsil edeceği ise, iç politikadaki alt grupların

²⁰ Laçiner, Sedat, "Dış Politikanın Değişen Doğası ve STK'ların Rolü", <http://www.Usakgundem.com/makale.php?id.7> 12.01.06, s. 1.

mücadeleleri ve bu mücadelelerdeki güçler dengesine bağlıdır. Demokrasilerde çoğunluğun arzusu geçerli olsa bile, azınlıkların çıkarları da korunmalıdır. Bu yüzden hükümetler, sadece ait oldukları alt grubun değer yargılarına göre politika yapamazlar. Yaparlarsa, farklı değer yargılarına sahip olan diğer alt grupların tepkisi ile karşılaşılır. Buradan demokrasilerde tekil ulusal dış politikanın mümkün olmayacağı sonucu çıkar. Toplumun tamamını ilgilendiren kesişme noktalarının bulunması ve demokratik konsensusun yaratılması ile ulus – devletin dış politikası yaratılmış olur böylece.²¹

Esasen, siyasal nitelikteki bütün kararlar ortaklaştırılmış kararlardır, bunun tersi varit değildir. Karar verenlerin herkes için karar vermeleri demek, verdikleri kararın herkese uygulanması demektir. Ancak şu da belirtilmelidir ki, ortak ve ortaklaştırılmış kararlar, kararları veren bütün ile kararları kabul eden bütün arasında uygunluk bulunduğu zaman, birbirlerine uyarlar. Bu uygunluğun kuramsal açıdan pek büyük önemi vardır. Ve gerçekte de böyle bir uygunluk meydana gelebilir. Bununla birlikte, siyasal birimlerin boyutu büyüdükçe, bu uygunluk gitgide azalır. Bu nedenle, makro düzeyde, politikanın en sonunda kararlardan (verilmiş kararlardan) oluştuğu söylenebilir. Ama bu, ortaklaştırılmış bir kararın o karara muhatap olanlar namına da verildiği anlamına gelmez, hal böyle olabilir de olmaya bilir de. Kararı kim verirse versin, herkes için karar verir. Örneğin, sosyalist (komünist) ülkelerde ortaklaştırılmış kararların alanı, sosyalist olmayan ülkelere ölçülemeyecek kadar geniştir. Bu farkın nedeni ideolojiktir.²²

Dış politika, toplumun tamamını ilgilendiren bir karaktere sahiptir. Binaenaleyh Hükümetin izlemiş olduğu dış politika hangi değer yargısı çerçevesinden yapılırsa yapılsın, dış politikanın ortaya çıkardığı gelişmeler ve sonuçlar, toplumun tamamını ilgilendiren bir etki ortaya çıkarır. Örnek verecek olursak; Amerikan Hükümetinin Irak savaşı sırasında Türkiye üzerinden cephe açması talebine karşı koyamayan Türk hükümeti 65. 000 Amerikan askerinin silahlarıyla birlikte Güneydoğu Anadolu'ya bir savaş başlatmak için gelmelerine izin veren bir tezkereyi Meclise sunmuştur. Daha öncede bu amaçla Türkiye'deki bazı üslerin genişletilmesi için Amerikan uzmanlarını çağırma kararı alınmıştı. Eğer TBMM bu tezkereyi onaylasaydı Türkiye bugün savaşa sürüklenmiş olacaktı. Çünkü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı bir karara göre, ülkesinin topraklarını komşu bir ülkeye saldırı için kullandıran devletler de savaşa girmiş sayılır demektir. Türkiye bu tezkereyi kabul etmemekle savaşa girmemiş,

²¹ Gözen, a.g.m., s. 4-5.

²² Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Basımevi, Ankara: 1996, s. 233 -243.

böylece insan kaybına, ekonomik zararlara uğramamıştır. Tezkerenin reddedilmesi çok sayıda Amerikan askerinin de ülkemizin Güneydoğusuna yerleşmesini önlemiştir. Bu en hassas bölgede yabancı birliklerin konuşlandırılmasının sayılamayacak kadar çok sakıncası olacaktır. Özetle Türkiye'nin savaşa girmemesi ülkemize büyük bir fayda sağlamıştır.

Bu örnekte görüldüğü gibi hükümetlerin almış olduğu dış politika kararlarının ve yaptığı ikili veya çok taraflı an(t)laşmaların yürürlüğe girebilmesi için demokrasilerde parlamentolara onay yetkisi ve denetleme görevi verilmiştir. Ayrıca, bir hükümetin yanlış dış politika kararları alması o ülkenin tüm bireylerini negatif yönde etkilerken; doğru dış politika kararları alması o ülkenin bireylerini pozitif yönde etkiler. Bundan dolayı, sivil toplum örgütleri veya grupları, dış politika kararlarının alınması veya alınmaması konusunda baskı gücü oluştururlar. Bazı devlet yönetimlerinde hükümet ve toplum arasında bazı denetleyici kurumlar ve güçler geliştirilmiştir. Devletin koruyucusu ve kollayıcısı konumundaki bu kurumlar ve güçler, sahip oldukları siyasi, hukuki ve askeri güç nedeniyle, toplumsal konsensusla oluşan dış politika yerine, kendilerinin uygun gördükleri dış politika tercihlerini hükümete ve topluma empoze etmeye çalışırlar ve zaman zaman da başarılı olurlar. Bu başarı sadece kendilerinin güç kaynaklarından değil, kendileri gibi düşünen toplumsal alt gruplarla ittifaklar oluşturmalarından gelir. Veya tersi gerçekleşir: Farklı toplumsal alt gruplar kendi değerlerine uygun olan ve dolayısıyla kendilerine yakın buldukları “devlet gruplarını” kendilerinin yanına çekerek dış politikada etkili olmak isterler.²³

Dış politikanın dışşallığı konusuna gelecek olursak, dış politika iç politikanın dışa dönük bir uzantısı olmakla birlikte, uygulama alanının niteliği dolayısıyla, uluslararası ilişkiler ve sistemle yakından ilgilidir. Dış politika kararlarının ana özelliği, dışarda yani diğer uluslararası aktörlerin bulunduğu alanda uygulanmak durumunda olmasıdır. Uluslararası sistem, çok şiddetli güç mücadelelerinin bulunduğu, çıkar çatışmalarının kıyasıya yaşandığı bir ortamdır. Bu nedenle bir dış politikanın oluşumunda dikkat edilmesi gereken ilk nokta, uluslararası sistemdeki güç dengeleri ve bu dengelerin meydana getirdiği ittifaklar, bloklaşmalar, çatışmalar ve gerginliklerdir. Hükümetler bu yüzden dış politikayı yaparlarken hem bu yapıya dikkat etmek zorundalar hem de devletin gücü ve imkanlarını dikkate almalıdırlar. Uygulama imkanı olmayan veya uygulansa bile başarı şansı olmayan bir dış politika retorikten öteye gidemez. Ancak hükümetin kendine iç politikada imkanlar sağlamak için kullandığı bir taktik olabilir. Hükümetler, dış politikayı oluştururken sadece uluslararası durumları dikkate almazlar, aynı zamanda dış politikanın hedefi olan ülke ve ülkelerdeki çıkar

²³ Gözen, a.g.m., s. 6.

gruplarının pozisyonlarını da hesaba katmak zorundadırlar. Aynen iç politikadaki baskı güçleri gibi, diğer ülkelerdeki baskı güçleri de, oluşturulmak istenen dış politika stratejilerine katkıda bulunmak veya engellemek isteyebilirler. Rakip ülkelerin baskı grupları bu baskıyı çeşitli kanallarla yaparlar. Önce kendi hükümetlerini devreye sokarak sonuca varmak isteyebilecekleri gibi, etkilemek istedikleri ülkenin mensubu olan ilgili baskı gruplarıyla toplumsal ilişkiler geliştirerek ortak hareket etmek de isteyebilirler. Bu ortak hareket etme yöntemleri şunlardır; lobicilik, toplantılar, seminerler, kamuoyu ve hükümeti etkileyici eylemler.²⁴

1.2.2. Dış politika yapımı

1.2.2.1 Dış politikayı belirleyen unsurlar (girdiler)

1.2.2.1.1. Uluslararası yapı

Dış çevrede diyebileceğimiz uluslararası yapı ya da sistem; David Easton'a göre "Genellikle, sistem analizi, siyasal hayatın, içerisine gömüldüğü ve etkilerine daima açık olduğu sosyal sistemler tarafından **çevrelenmiş, sınırları belli bir seri karşılıklı ilişki** olduğu kavramından hareket eder"²⁵ Tanımın dayandığı unsur siyasal ilişkilerin "**bir seri karşılıklı ilişki**" şeklinde anlaşılmasıdır. Genel sistem teorisinin kurucularından Ludwin Von Berthalanffy'nin sistem tanımı ise şöyledir: "Sistem karşılıklı ilişki halinde bulunan elemanlar topluluğudur."²⁶

Karşılıklı ilişkilerden oluşan sistemin sistemsel özelliği, kendisini oluşturan unsurlardan birisinde meydana gelen değişikliğin, diğer unsurlar üzerinde bir değişiklik yaratmasıdır. Kısacası düzenli ilişkilerde bulunan bir aktörün aldığı bir karar diğer aktörleri de etkilemektedir.

Bu bağlamda sistem kavramından, aktörler arasındaki ilişkiler, ilişkili öğeler bütünü veya eş anlolu olarak yapılan işlevler dizisi anlaşılmaktadır. Sistem çevresini etkilediği gibi çevresinden de etkilenmektedir. Sistem çevreden aldığı girdileri, çıktı olarak çevreye gönderir ve düzenleme işlevini yerine getirir.²⁷

Uluslararası yapı, devletleri bazen güç dengesine, bazen büyük güçler arasında bloklaşmaya, bazen de yumuşak bir yapıya veya tek kutuplu bir sisteme dahil olmaya

²⁴ Gözen, a.g.m., s. 6-7.

²⁵ Easton, David, *A Framework for Political Analysis*, Prentice Hall, New Jersey: 1965, s. 25, akt. Şirin Tekeli, *David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, Güryay Matbaası, İstanbul : 1976, s. 125 -126.

²⁶ Berthalanffy, Von Ludwin, "General Systems Theory" in *General Systems Yearbook*, 1956, Vol. 1, s. 2, akt. Tekeli, a.g.e., s. 126.

²⁷ Oktay, Cemil, *Siyasal Sistem ve Bürokrasi*, Der Yayınları, İstanbul: 1997, s. 77.

zorlayabilmektedir. Tarihsel süreç içinde bunların çeşitli örnekleri görülmüştür. Bu durumlardan her birinin ayrı ayrı varlığı devletlerin dış politik tercih ve davranışlarını etkilemektedir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminin genel karakteristik özelliği olan bloklaşmada, bloklardan her birine ait olan devletler ancak blok politikasının izin verdiği davranış kalıplarıyla hareket edebilmekteydiler. Oysa ki yumuşamanın yaşandığı Soğuk Savaş Sonrası dönemde devletler, daha çok seçenekli bir dış politika tercih etme imkanına kavuşmuşlardır.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde mevcut olan uluslararası yapı nasıl bir görünüm arz etmektedir? Bu konu üzerinde çok farklı düşünceler görülmektedir. Tayyar Arı, 18. yüzyılda İngiltere'nin Avrupa güç dengesi sisteminin dengeleyicisi olmasındaki nedenleri olarak, İngiltere'nin çatışma bölgesine uzaklığı, Avrupa'da toprak elde etme emellerinin olmaması ve büyük bir deniz gücüne sahip olması olarak saymaktadır. Bundan sonra ise, Soğuk Savaş Sonrası döneminde bir ölçüde böyle bir rolü ABD oynamaya başlamıştır dedikten sonra böyle bir durumun Amerikan politikasının bugün için hem realitesi hem de hedefidir tespitinde bulunmuştur. Amerikanın bölgesel ve global güç dengesini bozacak hegemonik bir gücün ortaya çıkmasını kendi çıkarlarına uygun bulmadığını, bunun için güç kullanmaktan kaçınmadığını ve günümüzde ABD'nin böyle bir rolün gereğini yerine getirmek için siyasal, askeri ve ekonomik alanda görece üstünlüğünün ve çatışma bölgelerine uzaklığının çok önemli rol oynadığı²⁸ görüşünü dile getirmektedir. Buradan Arı'nın uluslararası yapıyı "güç dengesi sistemi" ve bunun dengeleyicisi olarak da ABD olarak yorumladığı görülmektedir.

Beril Dedeoğlu ise, uluslararası yapının yeni yapısını; üç aşama da değerlendirmektedir;

*" ... Ya ABD hâkimiyetinde istikrarlı bir salınma yönelebilir, ki bu zayıf bir olasılık gibi gözükmemektedir, çünkü sistemdeki büyük oyuncuların tümü buna razı olacak gibi davranmamaktadırlar. Ya ABD ile dostları bir tarafta, ABD'ye karşı olanlar öte yanda olmak üzere yeni bir ikili güç mücadelesine yönelebilir, ki gidiş bu yönde gibidir, 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına uzanan ve ikili güç dengesi sistemi kurulana kadar geçen süreye benzer özellikler taşıyarak yeni tehditler barındırır. Ya da ABD'nin dostları ile kararlı bir ittifak kuramadığı, ikiden fazla güçlü oyuncunun keskin rekabetine dayalı bir yapıya yönelebilir, ki bu da 19. yüzyılda aranan dengelerden neredeyse Ortaçağ'a dönüşü hazırlayacak kaotik süreçlere işaret etmektedir."*²⁹

²⁸ Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı, Ocak 2004, s. 52.

²⁹ Dedeoğlu, Beril, "ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", *2023 dergisi*, Kasım 2002, s. 26-32, <http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/strateji.html>, 19.02.06.

Mustafa Aydın'ın konu ile ilgili değerlendirmesi ise şöyledir;

“... Soğuk Savaş'ın ardından ABD'nin genel hedeflerinde büyük değişimler olmamış, daha çok ABD ile olası rakiplerinin potansiyel güç projeksiyonları arasında beliren büyük dengesizlik aynı hedefe ulaşmak için izlenecek taktikte değişimi gündeme getirmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından kendisini bir anda tartışmasız tek süper (hatta hiper) güç konumunda bulan ABD, artık sadece günün birinde kendisine rakip olabilecek bir gücün gelişmesini engellemeye çalışmıyor; aynı zamanda uluslararası sistemde kurduğu hegemonyanın ötesine geçerek sisteme mutlak egemenliğini (supremacy) kabul ettirmeye çalışıyor.”³⁰

İbrahim S. Canbolat'ın konu ile ilgili görüşleri şöyledir; “ ... Bugün işlevsel bir dünya düzeninin varlığından pek söz edilmese de, siyasal ve stratejik ağırlıklı bir “ yeni dünya düzeni” – kavramsal olarak – uluslararası kamuoyunda yer edinmiş durumdadır (...) Soğuk Savaş döneminin rakip iki süper gücünden biri olan ABD düşman blokun yıkılmasından sonra varlığını süper güç olarak sürdürebilmek için nüfuz alanlarını kaybetmemek, hatta yenilerini edinmek zorundaydı. Bu ise Birleşmiş Milletler öncülüğünde uluslararası topluma “kolektif güvenlik” vaat eden bir “yeni dünya düzeni” imajı yaratmakla mümkün olabilirdi. ABD, kısmen Batılı ülkelerin de desteğiyle bunu yapmıştır (...)Yeni Dünya Düzeni 'nin asıl yeniliği, Sovyetler Birliği'nin etrafında kutuplaşan Sosyalist Blok'un dağılmasıyla kendini göstermektedir. (...) Bu yeni durum, ABD'nin geleceğine yönelik iki olasılığa zemin hazırlamıştır. Birinci olasılık, ABD'nin öteden beri izlediği ve/veya izleme eğiliminde olduğu politikaları, “evrensel değerler” imajı aracılığıyla kendi lehine uyardığı Birleşmiş Milletler ve uluslararası kamuoyu desteğiyle bir süper güç olarak bundan sonra da uygulamaya engelsiz biçimde devam etmesidir. İkinci olasılık ise, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdit algılamasının ABD'nin müttefikleri arasında ve tüm dünyada artık mevcut olmaması nedeniyle bu ülkenin (ABD) siyasal, stratejik, askeri ve ekonomik zayıflaması şeklinde ifade edilebilir. (...) ABD, birinci olasılığın gerçekleşmesi yönünde bir çaba içerisinde olmuşsa da, gelişmeler ikinci olasılığı öne çıkarıcı nitelik taşımaktadırlar. Bundan dolayı ABD'nin siyasal gerçeklik kuramına uygun olarak, her türlü gelişmeyi iyi değerlendirerek yeni dönemin koşullarına uygun bir hegemonya politikası peşinde olacağını söylemek mümkün.”³¹

Görüldüğü üzere Sovyet sonrası içinde bulunduğumuz döneme ilişkin ortak kanı ABD'nin bu uluslararası yapının en etkili gücü olmasıdır. Fakat bu gücün geleceğine ilişkin

³⁰ Aydın, Mustafa, “AMERİKA DÜNYADAN NE İSTİYOR? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası”, http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale_06.html, s. 1, 19.02.06.

³¹ Canbolat, İbrahim S., *Savaş ve Barış Arasında Dünya Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 2003, s. 54 -55.

farklı bakış açıları vardır. Esasında Soğuk Savaş Sonrası uluslararası yapısında ABD'nden başka güçlü aktörlerde ortaya çıkmışlardır. Bunlar; Rusya, Çin, Japonya, Hindistan, AB olarak sayılabilir. Bu yönüyle de uluslararası yapı, sanki çok kutupluluğa doğru bir eğilim içine girmiştir. ABD'nin Irak savaşı, Afganistan savaşı ve şimdi de İran'daki nükleer gelişmeleri bahane gösterip savaş tehditlerinde bulunması (ki kimilerine göre bu savaş başlatılmıştır 18.02.06 tarihli Söz Sizde programının konuşmacıları CNN-TÜRK) sonucu giderek dünyada bir Amerikan karşıtlığını yükselmekte ve bu karşıtlığın doğal sonucu olarak bölgesel birleşmeler artmakta, ABD'nin üstünlüğüne karşı politikalar üretilmektedir. ABD herşeye rağmen dünyanın hegemonik gücü olarak varlığını dünyanın heryerinde hissettirmek istese de Canbolat'ında belirttiği gibi gelişmeler, ABD'nin gücünün zayıfladığı yönünde sinyaller vermektedir. Ayrıca gelişen silah teknolojileri sayesinde de ABD bu silahların hedef ülkesi de olabilmektedir. Kısacası dünyada artık hiçbir ülke coğrafi sınırlarının görece koruması altında değildir. Tehlikenin nerden nasıl geleceği belli olmayan bir uluslararası yapının mevcut koşullarında artık her ülke savunmasız konumdadır. Devletler bu gerçeğe riayetle günün koşullarına uygun dış politikalar üreterek uluslararası yapının yapısında değişimleri meydana getireceklerdir.

1.2.2.1.2. Jeopolitik

Uluslararası siyasette coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi disiplini olan Jeopolitiğin kelime anlamını, “Arz politikası, dünya politikası” olarak aktaran Suat İlhan'a göre jeopolitik aynı zamanda coğrafya'nın politikaya verdiği yön ya da siyasi coğrafyanın felsefesidir. Yazar jeopolitik konusunda şunları da dile getirmektedir; ” jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik düzeyde güç ve amaç ilişkisini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler. Jeopolitik, bütün güç unsurlarını coğrafi tabanda değerlendirir. Elde edilen veriler politikaya kaynak olur. Coğrafi platform üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir, politik seviyede güç ve hedef ilişkisi kurar. Bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturur. Jeopolitik, coğrafyanın politikayı yönlendirmesidir.”³²

Coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisi olarak tanımlanan jeopolitik: Bir devletin dış politikasını oluştururken şüphesiz dikkate almak zorunda olduğu bir olgudur. Bu durumu Suat İlhan başka bir eserinde şöyle dile getirir: “Devletlerin takip edecekleri politikalar kendi

³² İlhan, Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1. Basım Haziran 2005, s. 29 -30.

coğrafyaları içinde saklıdır.”³³ Jeopolitik, ulusal güç unsurlarından biri olarak dış politik kararların alınmasında etkili olmaktadır. Ülkenin büyüklüğü (sınır, nüfus, iklim³⁴ vs.), sorunlu bölgelere yakınlığı, değerli yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip olması veya önemli geçiş yolları üzerinde bulunması gibi etkenler dış politikada kararların alınış şeklini belirlemektedir.

Politik yapıların fiziki çevre şartlarıyla olan ilişkisi ve bu ilişkinin şekillendirdiği dinamik politik süreç ilkçağlardan bu yana sürekli olarak incelenegelmiş konular arasındadır. Ancak küresel jeopolitik ve jeostratejik teorilerin gelişmesi dünya coğrafyasının kesinlik kazanmasından sonra mümkün olabilmıştır. Kara, deniz ve hava jeopolitiğinin devlet politikalarını doğrudan etkileyen bir unsur olarak gelişmesine şu sorular yol açmıştır; “devletlere bu yarış içinde göreceli üstünlük sağlayacak bölgeler nereleridir?”, ”bu bölgelerde hakimiyet en optimal bir biçimde nasıl kurulabilir?” ve “kurulan bir hakimiyet nasıl korunabilir?”³⁵

Bu sorular ışığında, önce hayat alanı kuramı, daha sonra ise sırasıyla, deniz, kara ve hava egemenlik teorileri birbirlerini izlemiştir. Jeopolitik kuramcılar, teorileriyle doğal sınırlara ulaşma, önemli deniz yollarından yararlanma ve stratejik önem taşıyan kara parçalarını denetim altında tutma gibi kaygıların ulusal politikaların belirlenmesindeki önemini göstermeye çalışmışlardır. Coğrafi kaygılar yalnızca uluslararası siyasette kilit rol oynamaya çalışan güçlü devletlerin politik hesaplarında değil, ulusal çıkarlarını korumak için uygun coğrafi sınırlara ulaşmayı amaçlayan küçük devletlerin etki alanlarının belirlenmesinde de başlıca rol oynamıştır. Bu jeopolitik teoriler dış politikanın yönlendirilmesinde hep bir yol gösterici harita olarak karar alıcılar tarafından kullanılmıştır. Ancak, ulaşım ve iletişim olanaklarının artması ve öteki teknik gelişmeler sonucunda devletler coğrafi konumlarının sınırlamalarını aşabilir hale geldiler ve jeopolitik etmenlerin ulusal politikalar bakımından önemi azalmaya başladı. Buna en güzel örnek ise 11 Eylül 2001’de ABD’ne yapılan uçak saldırılarıyla ABD’nin de coğrafi sınırlarının aşılabilir olduğunun ortaya konulmasıdır.

³³ İlhan, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K.Y., No: 113, Ankara: 1989, s. 15, 21, 22.

³⁴ Montesquieu, sömürgeciliği ve sömürgecilğe dayalı baskı politikasını şöyle açıklamaktadır; Sıcak ülkelerde yaşayan halklar cesaretsizliklerinden ötürü baskı altına alınabilmekteyken, soğuk iklimde yaşayanlar cesaretleri nedeniyle özgürlüklerini koruyabilmektedirler. Bu kaynağını kendi doğal gerçeklerinden alan bir etki olarak görülmelidir. bkz. Canbolat, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası...*, a.g.e., s. 12-13.

³⁵ Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre yay., İstanbul: 5. Basım, Ekim 2001, s. 102-103.

1.2.2.1.3. Kamuoyu

Kamuoyu, kamu ve oy kelimelerinin birleşiminden oluşur. “Halkın kanaatleri” şeklinde de kelime anlamı olan kamuoyu kelimesinin eski dildeki anlamı ise “efkar –ı umumiye” veya “halk efkari” dır. Kelimenin yabancı dildeki karşılığı İngilizcede *public opinion*, Almancada *öffentliche meinung*, Fransızcada *opinion publique* şeklindedir. Ancak kamuoyu, içerdiği anlam bakımından halk kanaatlerinden daha fazlasını içermektedir. Kamuoyu geniş anlamda halkı ilgilendiren belli bir konuda, belli bir zamandaki genel yargıyı yahut ortak kanaatleri ifade eder. Dar anlamda ise, toplumu ilgilendiren ve etkileyen konularda bireylerin sahip oldukları görüş ve kanaatlerin toplamıdır. Kamuoyunun en kapsayıcı tanımı ise şudur: Kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen önemli sayıdaki insanın birleşmiş kanaatlerinin, siyasi iktidarı belli bir oranda etkileyecek şekilde ifade edilmesidir. Kamuoyunun tanımlarda yer alan bazı unsurları ise şunlardır; 1) Tartışmalı bir konunun varlığı 2) halkın dinamik doğası 3) kanaatlerin birleşmesi 4) kanaatlerin ifadesi 5) sayı 6) süreç 7) siyasal etki.³⁶

Kamuoyu deyimini genellikle bir ülke sınırları içindeki halkın kanaatlerini ifade etmek için kullanılsa da sadece ulusal kamuoyundan bahsedemeyiz. Kamuoyu ulusal, bölgesel ve dünya kamuoyu diye üçe ayrılabilir. Ulusal kamuoyu, bir ülkenin siyasi sınırları içindeki vatandaşlarının oluşturduğu kamuoyudur. Bölgesel kamuoyu ise, bir ülkenin belli bir parçası için kullanılabilir. Dünya kamuoyu, daha karmaşık bir yapıya sahip olduğundan ortaya çıkabilmesi için tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olmalıdır.³⁷

İç kamuoyunun dış politikayı belirlemedeki rolü, uluslararası ilişkiler teorisinde genel olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun tarzı ve yoğunluğu konusunda birbirinden farklı görüşlerde yok değildir. Örneğin Baryy Hughes, dış politikada kamuoyu oluşumuna ilişkin geliştirdiği modellerde, yöneten ile yönetilenin özdeşliğinden hareket etmiştir. Ona göre, “halk için halk tarafından seçilen halkın hükümeti”, halkın iradesini yansıtan bir politikayı dışa yönelik davranışlarında da izlemek durumundadır.³⁸

Dış politikanın yapımında yer alan bürokratik kadrolar için kamuoyu önemli bir alandır. Bu yüzden sık sık kamuoyunun ne düşündüğüne yönelik çeşitli kamuoyu araştırmaları veya referandumlar yapılır. Ancak siyasi aktörlerin çeşitli nedenlerden dolayı kamuoyunu gözardı

³⁶ Türköne, a.g.e., s. 316 -318.

³⁷ a.g.e., s. 318 -319.

³⁸ Canbolat, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası...*, a.g.e., s. 13 -14.

etmeleri de sözkonusu olabilmektedir. Kamuoyunun tam anlamıyla varlığından bahsedebilmek veya sağlıklı olarak ortaya çıkışını sağlamak için birtakım şartlara ihtiyaç vardır. Bu şartların sağlanması da siyasi aktörlerin, sebebi farklı olsa da kamuoyunu gözardı etmelerini engelleyecektir. Bu şartlar şunlardır:³⁹

a)Fikirlerin özgürce tartışılabildiği bir ortam olmalıdır. Bu ancak demokratik yönetimlerde mümkündür.

b)İnsanlar asgari müşterekler etrafında birleşmiş olmalıdır. Birbirlerine taban tabana zıt ve çatışan gruplar arasında kamuoyunun oluşmasını beklemek imkansızdır.

c) İnsanların belli bir sosyal, kültürel ve ekonomik seviyeye ulaşmış olmaları gerekmektedir. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar, sorunlar hakkında bağımsız fikirler geliştiremezler.

d)İletişim araçlarına erişim ve onları kullanım yaygın ve sınırsız olmalıdır. Başka bir deyişle haberleşme özgürlüğü mevcut olmalıdır.

e)Dışardan gelen etkilere açık olmakla beraber, rasyonel bir şekilde davranacak bir insan topluluğu olmalıdır.

f) İnsanların yaşayış biçimleri ve örgütlenme yapıları serbest etkileşime uygun olmalıdır. Aşiret, dini cemaatler veya tarikatlar gibi kapalı grupların güçlü olması, buna karşılık sosyal gruplaşmaların ve sivil örgütlenmelerin zayıf olması, kamuoyunun oluşmasını engeller.

Kamuoyunun bir dereceye kadar özerk olmasına izin veren koşullar, iki başlık altında özetlenebilir: 1) Öğreti (doktrin) aşılamayan bir eğitim sistemi; 2) etki ve haber merkezleri birden çok ve değişik olan bir genel yapı.

Ulusal Kamuoyu kimlerden oluşur sorusuna ise şu cevabı verebiliriz:

1) Aktif kamuoyu olarak bilinen çıkar grupları, kitle iletişim araçlarını elinde tutan kesim 2) kamuoyu oluşturmada etkin çevre, hükümet ve siyasal partiler 3) pasif kamuoyu olarak nitelenen geniş halk kesimi.⁴⁰

Özgür bir kamuoyu ise, aktif kamuoyu oluşturucusu olarak tanımlanan çok merkezli olarak yapılanmış bir medyadan doğar ve o yapının içindeki öğelerin yarışmacı etkileşimi ile beslenir. Kısacası kamuoyunun özerkliği pazar, piyasa türünden koşulların varlığını gerektirir.⁴¹

³⁹ Türköne, a.g.e., s. 319.

⁴⁰ Canbolat, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası...*, a.g.e., s. 14.

⁴¹ Sartori, a. g. e, s. 108.

Ancak kamuoyunun en büyük bölümünü oluşturan sıradan yurttaşın, her bir sorun üzerinde, anlaşılır, bilgili ve ussal kanaatler açıklamasını istemenin pek bir anlamı yoktur. Kamuya özerklik verilirse, kamuoyu ağırlığını duyurur ve öncülük eder. Sıradan yurttaşın düşük bilgi düzeyine bakıp onu görev başında yok saymak yanıltıcı bir şey olur. Sıradan yurttaşın siyaset hakkında hiç bilgisi olmayabilir, ama varlığı ortadadır ve karar verme sürecini etkileyici biçimde koşullandırmaktadır. Kısacası kamuoyunun güçsüzlüğü, iktidarsızlığı diye bir şey yoktur. Ama her şeye gücü yeten (kadir-i mutlak) bir kamuoyu da yoktur. Amme efkârı veya kamuoyu bir siyasanın başarısından veya başarısızlığından sorumlu olmasına karşın, kendisi nadiren bir siyasa önerisinde bulunur. Sıradan yurttaş etkiden çok, tepki gösterir. Siyasal kararlar pek egemen halk tarafından alınmaz, bunlar ona sunulur. Kanaat oluşumunun süreçleri de halktan başlamaz, halkın içinden geçer. Halk bir etkide bulunurken, bundan kendisi de etkilenir. Halk bir şeyi istemeden önce, çoğu kez o şey ona istetilir. Öyleyse, halkın kendi kendini yönettiği söyleminin ardında salt göstermelik bir demokrasinin olup olmadığı bilinmesi gerekir.⁴²

Ancak bu şekilde “günümüz demokratik devlet sistemlerinde kamuoyunun dış politika yapımını etkileme yüzdesi nispeten daha yüksektir”⁴³ tespitleri geçerli olur. Ve kamuoyu oluşturan tüm gruplar kapasiteleri nispetinde dış politika yapımında karar alıcıları etkiler.

1.2.2.1.4. Ulusal çıkar

Ulusal devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren, başta Batı Avrupa’dakiler olmak üzere, çeşitli siyasal birimler arasındaki ilişkileri ele alan yazarlarca yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan deyim, tüm devletlerin dış politikalarını belirleyen ama kendisi belirlenemeyen gizemli bir şey haline dönüşmüştür.⁴⁴ Örneğin: 1960’ta Nixon’a göre Amerika’nın ulusal ve uluslararası çıkarı Kemoy adalarının silahlandırılmasından, Kennedy’ye göre de tam tersine silahsızlandırılmasından geçiyordu. Bu yüzden dış politika amaçlarının tümü ifade edilsin ya da edilmesin, ulusal çıkar açısından tanımlanmaktadır denilebilir.

Ulusal çıkar⁴⁵ uluslararası ilişkiler sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: Yöneticilerin, devletlerin dış politikalarını dayandırdıklarını söyledikleri temel öğelerdir. Dış politikanın egemen sınıfın çıkarlarını yansıtmaya karşın diplomasi, ulusal çıkarların resmi biçimdeki

⁴² A.g.e., s. 135 -136.

⁴³ Gözen, a.g.m., s. 4.

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Sönmezoğlu, a.g.e., s. 111-119.

⁴⁵ *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, <http://osamortadogu.sitemynet.com/ulus.htm>, 14.01.06.

ifadesidir. Diplomatik ilişkiler ulusal çıkarlar örtüsüne gizlenmiş olan grup çıkarları ya da toplumsal sınıf çıkarları arasındaki çatışmanın bağdaştırılmasından başka bir şey değildir. Ulusal çıkar kavramının tüm ulusun çıkarlarının bir bileşkesi niteliğini taşıdığını kabul eden klasik görüş taraftarları açısından da hangi ögelerin ulusal çıkarı temsil ettiğinin belirlenmesi sorun olmaktadır. Her şeye rağmen bir ulusun tümünü kapsayan ortak bir çıkar ögesinin ülkenin öz varlığının korunması olduğu genellikle kabul edilmektedir. Son yıllarda özellikle de ABD’li bazı yazarlar kavramın uluslararası politikanın biçimsel analizi açısından pek uygun olmadığını, dolayısıyla yerine başka kavram ya da kavramların konulması gerektiğini savunmaktadırlar.

Kısaca ulusal çıkarlar her ülkenin bulunduğu şartlarla ilgili algılamalarına göre şekil bulduğu için bunun önce bir algılama sorunu olduğunu söyleyebiliriz. Genel dış politika algılamasına göre dış politika, ulusal çıkarların korunması amacıyla yürütülür. Ve bu algılama da dış politika yapımı ya da tercihlerinin ilk aşamasını oluşturmaktadır.

1.2.2.1.5. Ulusal birlik bilinci

Devletler genellikle uluslarla özdeşleştirildiği için ulusal birlik bilincinin varlığı dış politika yapımında bir motivasyon aracı olarak görülmektedir. Bireylerin, katmanların kendilerini bir ulusun parçası olarak görmeleri ve ülke içindeki insanların bu şekilde birleşmiş olması devlet kurumunu güçlendireceği gibi ulusal çıkarların daha kolay tanımlanmasını sağlar. Ulusal bilinç düzeyinde bireyde aidiyet duygusunu oluşturan olgular, genel olarak, şunlardır:⁴⁶

1) Tarihsel geçmişi olan ve “devlet” olarak örgütlenmiş bulunan, iyi ve kötü günde kader birliği içinde bir topluluk;

2) Parasal, iktisadi ve coğrafi birlik;

3) Alışkanlıklar, gelenekler, yaşam tarzı, dil ve eğitim ile şekillenen bir kültür topluluğu;

4) Hukuk, yurttaşlık ve siyasi katılım temelinde bir demokratik topluluk;

5) Günlük insani ilişkilere dayalı bir iletişim topluluğu (Akrabalık, tanıdık çevresi, meslek, yakın toplumsal çevre, kitle iletişim araçları);

6) Savunma, güvenlik ve idari işlevi olan topluluk (Askeri ve sivil savunma, resmi daireler ve güvenlik organları);

g) Sembolleri olan topluluk (Devletin bayrağı ile diğer sembollerin temsil ettiği bütünlük)

⁴⁶ Canbolat, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası...*, a.g.e., s. 15.

1.2.2.1.6. Ekonomik kapasite

Kuvvetli bir dış politika yapılabilmesi için ülkenin ekonomik kapasitesinin de güçlü olması gerekmektedir. Bir ülkenin zengin olmasının dış itibara kazandıracığı artı avantajları en veciz ifadelerle dile getirenlerin başında Mustafa Kemal Atatürk gelmektedir. Atatürk Türk-Batı ilişkilerinin sosyo-psikolojik yapısını değerlendirdiği bir konuşmasında bu konuya önemli bir ışık tutar ve şöyle der:⁴⁷

“Yüzyıllardan beri düşmanlarımız Avrupa’da Türklere karşı düşmanlık fikirleri yaymışlardır. Batıların zihinlerine yerleşen bu fikirler özel bir zihniyet oluşturmuştur. Avrupa’da Türk hâlâ her türlü gelişmeye düşman, tinsel ve fikri yönden gelişmeye elverişsiz insan sanılmaktadır. Her şeye ve tüm olaylara karşın bu zihniyet hâlâ sürmektedir. Bu büyük bir yanılıdır. Size şu örneği vereyim: Diyelim ki karşınızda iki adam var. Bunlardan biri zengin ve her türlü araç emrine hazır. Öbürü yoksul ve elinde hiçbir gereç yok. Bu araç yoksunluğu dışında manevi yönden hiçbir farkı, geri kalır yanı yok. İşte Avrupa ile Türkiye birbiri karşısında bu durumdadır. Bizi aşağı olmaya mahkum sayan Avrupa bununla yetinmemiş, yıkılışımızı hızlandırmak için ne gerekiyorsa onu yapmıştır. Avrupa’da hiç durmadan mücadele ettiğimiz zihniyet budur.”

Atatürk tespitlerinde haklıdır. Yoksulun zengin yanındaki psikolojisi ne ise, fakir bir ülkenin gelişmiş bir ülke yanındaki psikolojisi de odur. Aşağıda verilecek örnekle anlatılanlar somutlaştırılmaya çalışılacaktır; Anadolu Ajansı haberlerinden derlenen 17 Kasım 1999 tarihli habere⁴⁸ göre, ABD Başkanı Clinton 15-19 Kasım 1999 tarihinde Türkiye’ye bir ziyaret yapmıştır. 15 dakika süren Clinton-Ecevit görüşmesi Clinton’ın kaldığı otelde büyük güvenlik önlemleri içerisinde gerçekleşiyor (Aslında Ecevit-Clinton görüşmesi şeklinde olmalı. Çünkü ziyaret edilen ülke Türkiye ve bundan dolayı önce Türk Başbakanının isminin önde olması gerekiyor. Haber böyle verildiği için bizde böyle aktarıyoruz. Ayrıca görüşmenin Ecevit’in makamında gerçekleşmesi gerekmektedir. Çünkü ev sahibi ülke Türkiye’dir). Hatta bu önlemler o kadar abartılıyor ki Ecevit’in getirdiği hediye paketi 15 dakika Hilton oteli kapısında tutularak özel eğitilmiş köpekler tarafından aranıyor, özel cihazlarla filmi çekiliyor ayrıca açılıyor ve kontrol ediliyor, bundan sonra Amerikan istihbarat birimleri tarafından itinayla kapatılıyor. Bu görüşmede Başbakan Ecevit “Clinton ile yaptığım görüşme, Türkiye açısından son derece olumlu”, “görüşmemizde özellikle ekonomi üzerinde durdum”, “Türkiye’nin ekonomik

⁴⁷ Özsoy, Osman, *Türkiye’nin İmaj Sorunu 2000’li Yılların Eşiğinde Yeni Vizyon Arayışları*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 1. Baskı: Temmuz 1998, s. 321- 322.

⁴⁸ “Clinton Ankara’da...” http://www.belgenet.com/arsiv/clhaber_05.html 23.02.06.

gereksinmelerinin bazı bakımlardan ivedilik taşıdığını belirttim. Sayın Başkan'dan bu konuda daha çok destek rica ettim. O da haklı bulunduğunu ve elinden geleni yapacağını söyledi". Cümleleriyle görüşmenin içeriğini anlatmıştır. Ayrıca görüşmeden bir gün sonra 16 Kasım'da ise Başkan Clinton'un yaptığı bütün konuşmaların "bir devlet adamı olarak Türkiye'yi ne kadar iyi anladığını ve Türkiye'ye ne kadar sıcak baktığını" gösterdiğini belirten Ecevit, şöyle devam etmiştir: "Bunu, şükranla karşılıyoruz. Ben, görüşmemizde özellikle ekonomi üzerinde durdum. Türkiye'nin ekonomik gereksinmelerinin bazı bakımlardan ivedilik taşıdığını belirttim. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın gösterdiği ilgiyi takdirle karşıladığımızı, fakat bizim için düşünülen Stand-by katkısının ivedi gereksinmelerimizi karşılayacak nitelikte olmaktan çok uzak olduğunu belirttim. Sayın Başkan'dan bu konuda daha çok destek rica ettim. O da (haklı bulunduğunu ve elinden geleni yapacağını) söyledi."

Bu örnekte bize gösteriyor ki, Türkiye ABD karşısında ekonomik açıdan güçsüz konumda olduğu için kendi ülkesinde bile ABD Başkanının karşısında el pençe divan durmakta, yapılan hareketleri sineye çekmekte ve bunu olağan karşılamaktadır. Ayrıca bu ekonomik açıdan güçsüz bir ülkenin kendi ülkesinde bile hükümranlılığını gösteremediğinin ve tıpkı yukarıda belirttiğimiz gibi yoksulun zengin karşısındaki psikolojisini yansıtmaya bakımdan ve ekonominin dış politikada bir vasıta olarak kullanılabileceğine dair çok önemli örnektir.

Ayrıca ekonomik güç dış politikayı etkileyebildiği gibi, dış politikanın vasıtası olarak da diğer devletlerin dış politikalarını etkilemek için kullanılabilir. Ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonomisinin gayri safi ve marjinal üretim kapasitesi, dış ekonomik koşullara bağımlılık nispeti ve hatta siyasi rejimi gibi unsurlara göre değişmektedir.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin bir dış politika aracı olarak kullanılması genelde üç amaca yöneliktir: 1) Diğer devletin gereksinimlerini kullanarak ve kendine olan bağımlılığından yararlanarak veya ona birtakım ekonomik vaatlerde bulunarak veyahut ekonomik yönden tehdit ederek, herhangi bir dış politika amacını gerçekleştirmek; 2) devletin kendi ekonomik kapasitesini arttırmak ve potansiyel bir düşman olan diğer devletin bazı olanaklardan mahrum kalmasını sağlamak; 3) ekonomik uydular oluşturmak – hammadde ve pazarlarını garantiye almak için – veya uyduların siyasal sadakatini devam etmesini sağlamak veyahut ekonomik bağımlılık ilişkisi yaratarak etki alanları oluşturmaktır.⁴⁹

⁴⁹ K. J. Holsti, *International Politics, a Framework For Analysis*, 2nd ed., (London: Prentice /Hall International, 1974), s. 242, akt. Arı, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, a.g.e., s. 202.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin bir dış politika aracı olarak kullanılması genellikle ilk şıkta belirtilen şekillerde olur. Ödül, vaad, tehdit ceza gibi yöntemlerle diğer ülkenin iç ve dış politikası etkilenmeye çalışılır. Ancak sadece bunlardan ibaret değildir. Devletler bazı kaynakları ele geçirerek, kendi askeri kapasitelerini arttırmaya ve potansiyel düşmanı aynı kaynaklardan yoksun bırakmaya da çalışarak bu amaçla ekonomik araçlara başvururlar. Bir devlet bu amacına ticari yollarla ulaşabileceği gibi askeri güç de kullanabilir. Nitekim devletler uluslararası pazarlardaki etkinliklerini de kullanarak diğer potansiyel düşman devletlerin aynı mallara ulaşmasını engellemeye çalışmaktadır.

Öte yandan, ekonomik ve ticari ilişkilerin dış politika aracı olarak kullanılması genellikle iki koşula bağlıdır: 1) Buna muhatap olan devlet ile bunu uygulayan devlet arasında ödüllendirme veya cezalandırmayı etkin kılacak bir bağımlılık ilişkisinin var olması, 2) muhatap olan devletin mallarını satacak ve gereksinimlerini karşılayacak alternatifinin bulunmaması gereklidir. Bu amacı gerçekleştirmek için uygulanan başlıca araçlar; tarife, kota, ambargo ve boykottur. Bunların yanında borç verme, kredi açma ve kur politikaları da uygulanabilmektedir.⁵⁰

1.2.2.2. Dış politikada karar verme süreci ve etkileyen faktörler

Basit anlamda karar alma, varolan seçenekler arasında tercih yapmak davranışıdır. Karar alma yaklaşımı, Uluslararası Politika'da öteden beri vardır, ancak bu sürecin sistemli olarak incelenmesi ilk olarak psikoloji, ekonomi gibi diğer bilim dallarında görülmüştür.

Karar verme yaklaşımlarında devlet, uluslararası politikanın temel aktörü olarak kabul edilmektedir. Karar verme yaklaşımı uluslararası politikayı hükümetler düzeyindeki etkileşim süreci olarak görür. Uluslararası politika ile kastedilen ise, hükümetlerin resmi kanallar aracılığıyla yürüttükleri karşılıklı politikalarıdır. Bu yapılırken daha ziyade devletlerin siyasal bakımdan örgütleniş biçimleri ve karar alma süreçleri dikkate alınmaktadır. Bunların dikkate alınması devletler arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır. Ve devletin davranışlarının daha sağlıklı bir şekilde analiz edilmesine de yardım eder.⁵¹

Dış politikayı bir karar alma süreci olarak gören, dolayısıyla da bir ülkenin dış politikasına ilişkin çeşitli tutum ve davranışları bu karar alma sürecinin ve bu süreci etkileyen

⁵⁰ Arı, a.g.e., s. 203.

⁵¹ Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, a.g.e., s. 92.

çeşitli faktörlerin analizi ile ortaya koymaya çalışan karar alma yaklaşımında, karar almanın sadece bireylerin gerçekleştirdiği bir şey olmadığı temel varsayımından hareket edilir.⁵²

Dış politikada ise, seçenekler her zaman açık ve net olmadığından, genellikle alternatifler arasından bir seçim yapmak da oldukça güç olmaktadır. En iyi alternatifi seçme kavramı aslında soyut bir kavram olduğundan, burada yapılan iş, çatışan çıkarlarla bürokratik baskılar arasında bir denge kurmaya çalışmaktır.

Uluslararası ilişkilerde bu kavramlaştırmanın daha çok kriz çözümlerinde kullanıldığı görülmüştür.⁵³

Karar alma sürecini etkileyen faktörler üç başlık altında incelenmiştir; 1) Karar alma sürecinin içerisinde olduğu yapı; 2) karar alıcıya ilişkin özellikler; 3) hakkında karar alınacak konunun ve içerisinde bulunulan durumun niteliği. Bunlara kısaca değinmekte yarar vardır.⁵⁴

Karar verme sürecinde üzerinde önemle durulması gereken iki nokta vardır: Algılama ve rasyonellik. Algılama, psikolojik bir kavram olup, karar vericilerin önlerinde ki veriler hakkında yorum yapmalarında başrolü oynar. Çünkü karar alıcı/dış politika yapıcılar algılamalarına göre karar vermektedir. Bunun yanında hem sorunun hem de yapılacak tercih(ler)in algılanması karar sürecine geçilebilmesi ve dış politika üretiminin gerçekleştirilebilmesi için vazgeçilmez bir faktör olmaktadır.⁵⁵ Rasyonellik ögesi ise, insanların karar alırken akılcı biçimde davranacakları düşünülerek kabul edilmiş bir kavramdır. Rasyonel faydayı sağlayacak tercihleri yapan karar alıcı, rasyonel davranmış olarak kabul edilmektedir. Ancak bu da çeşitli yazarlarca tartışılmaya açılmış bir durumdadır. Karar alma sürecinde iç ve dış çevrenin ve daha önceki kararların feedback (geri bildirim) yoluyla sürekli etkileri vardır. Bu yüzden bu sürecin sadece karar vericiler hakkında elde edilen bilgiye dayanılarak anlatılması mümkün değildir. Kaldı ki karar alma sürecinin hangi kişi ya da kurum tarafından başlatıldığını söylemek de her zaman kolay değildir.

Karar verme sürecinde karar alıcı merci, ülkesinde ya da dış ilişkilerinden kaynaklanan veya sınırları dışında meydana gelen bir çok gelişmeden etkilenebilir. Kısacası karar alma mercileri, kendi iradeleri dışında vuku bulan bir çok gelişmeden etkilenebilir.

⁵² Sönmezoğlu, a.g.e ., s. 495.

⁵³ Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, a.g.e., a. y.

⁵⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 508.

⁵⁵ Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika; İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara: 5. Baskı: 2000, s. 16.

İçsel çevre, içpolitika, baskı grupları, kamuoyu, iç ekonomik ortam, coğrafya ve karar alıcıya ait kişilik, örf ve adet, inançlar gibi karakteristik özelliklerin toplamından meydana gelmektedir.⁵⁶

Dışsal çevreden ise anlamamız gereken devletin sınırları dışındaki fiziki alan ile devletin içine dahil olduğu sistemi ifade eder. Devlet, dış politikasını oluştururken küresel sistemin durumunu, alt sistem olarak bölgesel sistemi ve tabii ki bunların içinde kendi yerini ve bu sistemi etkileme gücü ile bunlardan etkilenme oranlarını değerlendirmelidir. Bunların yanında çok uluslu şirketler ve ülke içindeki diaspora lobileri ve dış ülkelerdeki kendi lobilerini de dikkate almak zorundadır.⁵⁷

2. Güvenlik Kavramı ve Unsurları

2.1. Güvenlik Kavramı ve Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

Güvenlik kavramı, insanın doğumundan itibaren geçirdiği her bireysel ve toplumsal evrede kullanılan bir terimdir. Bu haliyle büyük ölçüde bir yaşamsal zorunluluk gibi değerlendirilebilmektedir. Çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, binanın güvenliği, şirketin güvenliği, devletin güvenliği türünden ele alındığında, bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında ciddi bir güvenlik arayışı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dünya düzeni ve insan yaşamı açısından çok önemli bir kavram olan güvenliğin sözlük anlamı; kişilerin her türlü tehlikeden uzak bir yaşama sahip oldukları, korkusuzca yaşaya bildikleri, toplumsal yaşam düzeninin insanların gereksinimleri doğrultusunda sürekli biçimde işlediği, herkesin kendisini emniyet içinde hissettiği bir durum olarak ifade edilmektedir. Yani kişinin ya da toplumun kendini güven içerisinde hissetmesi durumuna güvenlik adı verilmektedir.

Peki “güven“ nedir? Güven, yalnızca insanın kendisiyle, bir diğer insanla kurduğu ilişkilerde ortaya çıkan bir duygu değildir. Güveni sadece bu görünüşüyle ele almak, büyük bir yorumlama eksikliği olmaktadır. Burada iki önemli noktanın vurgulanması gerekir: Öncelikle güven, salt insana özgü değildir. İkinci olarak da insanda duygu olarak ortaya çıksa da, ruhsal bir duygulanımla sınırlanamaz. Güven, bilinç sahibi insanlara, sinir sistemi gelişmiş hayvanlara bir “duygu” olarak yansımaktadır. Güvenin kozmik anlamı olduğu için varlığın kendini ortaya koyuşunda, varlığa çıkarışında güvenin yeri vardır. Bu bağlamda güven şöyle tanımlanabilir:

⁵⁶ Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, a.g.e., 95.

⁵⁷ Gözen, a.g.m., s. 7.

Hiçlikten, yokluktan, boşluktan doğrulmak, çıkabilmek için insan varlığının içinde taşıdığı gizil güce güven denir. Güvenin kozmik, bir anlamıyla metafizik yorumudur bu.⁵⁸

Güven, ruhsal yaşayışımız içinde kendini bir kök duygu olarak göstermektedir. Duygusal yaşam onun değişik katmanları, tonları, renkleriyle yaşanmaktadır. Çekirdek güven, temel güven zeminini oluşturur. Bu zeminin kırılması, çatlama, parçalanması yaşamı olanaksız kılar. Güven zeminini yitirmiş bir organizma, düzeninden vazgeçer. Örneğin, insan bedeni ölü. Güvenin zemin üzerinde yükselbilmesi, güven destekçileriyle birlikte gerçekleşebilir. Yani güven katmanlarının dizilişinden dolayı bir güven tektoniğinden sözedilebilir. Temel güven zemini üstüne, insanlarla ilişkilerimiz, eğitimimiz, deneyimlerimiz, bilgi ve görgülerimiz sonucunda güven katmanları oluştururuz. Böylece eski katmanlar ortadan kalkabilirken, yenileri de oluşabilmektedir. Bu katmanlarda güven alanları vardır. Tehdit altında olduğunda oralara kaçılır. Güven alanları, dostlara, arkadaşlara, kurumlara, topluluklara bağlılıklarımızla, sahip olduğumuz toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik güçle pekiştirilir.⁵⁹

Morgenthau'nun güvenlik konusundaki şu tespiti yukarıda anlatılanlara örnek olarak verilebilir. Yazar şöyle demektedir; niteliksel olarak, bireyin ulusu ile özdeşleşmesinin hissi yoğunluğu ters orantılı olarak, bireyin toplumunun, bireylerin güvenliği açısından anlaşılması gereken istikrarına bağlıdır. Bir toplumun istikrarı ve bu toplumun üyeleri olan bireylerin güvenliği ne derece fazla veya büyükse, toplum üyesi bireylerin saldırgan bir milliyetçilikten kolektif bir heyecan olarak kurtuluş umma ihtiyaçları da o derece az veya küçük bir ihtiyaç olmaktadır. Bunun tersi de aynı şekilde olmaktadır.⁶⁰

Güveni bilmeyen ve güvenli bir dünya oluşturamayan insan güvenlikte olmaktan vazgeçebiliyor mu? Maalesef bu sorunun yanıtı hayırdır. Çünkü, güvenlik kavramı “varlığını koruma ve sürdürme” amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılan bir olgudur. Bireyin, varlığını kendisi, ailesi, işi, parası, dini, ülkesi ya da başka bir şey ile açıklıyor olması bu durumu değiştirmemektedir. Birey, azla da yetinse, çoğunu da istese, “güvenlik” onun temel dinamiği olmayı sürdürmektedir. Farklılaşan sadece bireyin kendisi için istediği ile yaşadığı koşullar olmaktadır.

Bireye ilişkin verilmiş örneklerde ortaya çıkan güvenlik olgusu, tüm toplumsal, ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş, olgu ve olaylarda karşılaşılan bir durumdur. Çünkü, güvenlik ile

⁵⁸ İnam, Ahmet, “Herşeyin Başı Güven”, *Sosyal Bilimlerde Güven*, ed. Ferda Erdem, Vadi Yayınları, Ankara: 1. Basım: Mart 2003, s. 14, 17.

⁵⁹ İnam, a.g.m., s. 21-22.

⁶⁰ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi*, Cilt 1, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara: 1970, s. 136.

amaç arasında doğrudan bir ilinti bulunmakta, amaç değiştikçe ya da geliştikçe, iç ve dış tehdit algılamasında artış olmakta ve yeni güvenlik arayışları doğmaktadır. Kısaca, gelişme ile güvenlik arasında doğru orantı vardır. İster birey, ister devlet olsun gelişme, bir edinim artışına yol açmaktadır. Edinimler çoğaldıkça, bunların yitirilmesine yönelik endişeler artmaktadır. Hiçbir şeyi olmayanın, kaybedecek de fazla bir şeyi bulunmaz, öte yandan çok şeyi bulunanın gerçek ya da algılamaya dayalı fazlasıyla endişesi vardır.⁶¹

Gelişme ile birlikte ortaya çıkan bu durumlar beraberinde değişimi de getirmektedirler. Değişim ise, bütün organizmalar için tehdit içerdiğinden beraberinde güvenlik sorunları getirmektedir. Güvenlik kavramı geniş anlamda ele alınırsa, değişimin bütün sonuçlarının güvenlik ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Yeni olan her şey bir bilinmezlik taşıdığı için bunun ne gibi yansımalar yaratacağı belirsizdir. Değişim sırasında ortaya çıkabilecek yenilikler bazen tehdit unsurları da içerebilirken, bazen de yararlı sonuçlar ortaya çıkabilir. Değişim sırasında zararlı sonuçlardan uzak kalabilmek ve yararlı durumlardan faydalanabilmek için ciddi anlamda güvenlik ve tehdit analizlerine gerek vardır. Her organizma gibi devletlerde yararlı değişimden faydalanmak, zararlı değişimden uzak durmak eğilimindedirler. Ancak bu yoldan varlıklarını koruyabilecekleri için, bu tür analizlerin her aşamada sürekli olarak yapılması ve ortaya çıkan sonuçlara göre vaziyet alınarak karşı önlemler geliştirilmesi gerekmektedir.⁶²

Bütün bunların yapılabilmesi için de öncelikle güvenlik olgusundan neyin anlaşılması gerektiğini bilmek gerekir. Ne biçimde olursa olsun, nasıl kullanılırsa kullanılsın bir biçimde güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için;

- a- varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımlarından bir (ya da birkaç) içsel tehdidin,
- b- ve / veya dışsal bir (ya da birkaç) tehdidin
- c- ve / veya bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir.⁶³

Esas olarak güvenlik, uluslararası ilişkilerde, devlet aktörünün davranışları ve evrensel ilkeler ile uluslararası kuruluşlar çerçevesinde ele alınan bir kavram olmakta ve daha çok bu perspektiften incelenmektedir. Bu bağlamda güvenlik; bir durum ve ulaşılması gereken bir hedef olarak birey, toplum ve devletler arasındaki ilişkiler ağını meydana getirirken, aynı zamanda da uluslararası sistemin değişmez aktörleri olan devletler arasındaki ilişkilerin önemli bir belirleyicisidir. Bu nedenle devletlerin dış politikalarındaki en önemli amaçlardan biri olan

⁶¹ Dedeoğlu, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul : 2003, s. 10.

⁶² Çeçen, Anıl, "Türkiye'nin Güvenliği", *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği* der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 1. Baskı: Şubat 2005, s. 109.

⁶³ Dedeoğlu, a.g.e., s. 11.

güvenliğin sağlanması ile sürdürülmesi, devletlerarası ilişkilerde her zaman ön plana çıkmaktadır.⁶⁴

Devletler açısından dar anlamıyla güvenlik amacı, varolma amacı ile çok yakından ilgili olup, doğrudan anavatanın savunulmasına gerek bırakılmayacak önlemlerin alınması olarak anlaşılmaktadır. Fakat, bir ülkenin dış politikası açısından güvenlik kavramının sınırlarını belirlemek pek de kolay değildir. Gerçekten de, bir ülkenin güvenlik önlemlerinin kendi siyasi sınırlarının dışına, diğer ülkelere doğru uzandığı kesin olmakla beraber, nerede bittiği belirsizdir. Karl Deutsch, “The Analysis of International Relations” adlı eserinde ulusal güvenlik konusunda bir tür “Parkinson Kanunu⁶⁵”nun geçerli olduğunu söyler.⁶⁶

Genel olarak, bir ülkenin güvenlik amacı sıfır toplamlı bir oyun⁶⁷ mantığı ile, şu veya bu derecede bir başka ülkenin veya ülkelerin ki ile çatışma halindedir. Öte yandan, bir devletin güvenlik amacına yönelik çabaları kolaylıkla statükocu nitelikten, revizyonist niteliğe dönüşebilmektedir. Ülkelerin kapasiteleri ile de ilgili olan bu güvenlik arayışı tırmanışının, belirgin bir sınırı yoktur. Bir ülke için mutlak güvenlik dünya hakimiyetidir.⁶⁸

Bununla birlikte, doktrinde ve genel stratejik konjonktür içerisinde çok çeşitli tanımlamalara sahne olan mesele hakkında değişik kriterler ileri sürülmüştür. Nitekim güvenlik, savaş olmama durumu ya da Arnold Wolfers’ın deyimiyle “edinilmiş haklara yönelmiş tehditlerin olmaması” durumudur.⁶⁹ Baldwin ise bu tanıma genişletmekte ve güvenliği, “sahip

⁶⁴ İzci, Rana, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, der., Faruk Sönmezoğlu, Der Yay, İstanbul: 1998, s. 404.

⁶⁵ *Parkinson Kanunu*: Çalıştırılan kişilerin toplamında görülen önlenemez artışı açıklamaktadır. Mizah yüklü Parkinson Kanunu, bürokrasiye getirilmiş en ciddi ve kalıcı eleştirilerden biri olmuştur. C. Northcote Parkinson adlı yazarın kendi adını verdiği kanun bürokrasinin kendi doğasından kaynaklanan verimsizliği, personel şişkinliğini açıklamaktadır. Buna göre, yapılan iş ister artsın, ister azalsın, ister aynı kalsın, hatta hiç olmasın; bir bürokratik kurumda çalışanların sayısı geometrik diziyle artmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Türköne, a.g.e., s. 461-463.

⁶⁶ Karl W. Deutsch, *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1968), s. 88. akt. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1989, s. 131.

⁶⁷ *Sıfır Toplamlı Oyun*: Sıfır toplamlı (zero-sum) ya da sabit toplamlı (fixed-sum) oyunların mantığı, birinin kazancı, diğerinin kaybı anlamına gelmektedir. İki oyuncuyla oynanan sıfır toplamlı bir oyunda, taraflardan biri için iyi olan şey, diğeri için kötüdür. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde kullanılan bu yöntemde, Doğu Bloğu için iyi olan, Batı Bloğu için kötüydü veya SSCB için iyi olan ABD için kötü anlamına gelmiştir. Sıfır toplamlı oyunlar, uzlaşması mümkün olmayan çatışmalara ve gerilimlere sıkça uygulanan bir yöntem olagelmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 1. Baskı: Mart 2002, s. 190 - 226 : Kalaycıoğlu, Ersin, *Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler*, Beta Basım/Yayın Dağıtım, İstanbul: Aralık 1983, s. 116 - 133.

⁶⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., a.y.

⁶⁹ Arnold Wolfers, *National Security as an Ambiguous Symbol*, *Political Science Quarterly*, 67, 1952, s. 483 akt. David A. Baldwin, *The Concept of Security*, *Review of International Studies*, Vol . 23, No. 1, 1997, s. 13.

olunan değerlere karşı bir zararın en düşük olduğu hal” şeklinde tanımlamaktadır.⁷⁰ Bu tanım güvenlik için sadece başlangıçtır. Empirik çalışmalar için güvenliğin daha geniş çerçevede irdelenmesi gereği vardır.

Nitekim David Baldwin de, güvenlik kavramının tanımlanabilmesi için bazı özelliklere (specification) ihtiyaç olduğunu belirtmekte ve güvenlik kavramını şu özellikler etrafında açıklamaktadır: Kim için güvenlik? Hangi değerler için güvenlik? Ne kadar güvenlik? Hangi tehditlere karşı güvenlik? Hangi araçlarla güvenlik? Hangi maliyetle güvenlik? Hangi zaman dilimi için güvenlik?⁷¹ Burada kimin güvenliğini konuşuyoruz sorusu önemlidir. Analiz düzeyi olarak devlet esas alındığında güvenliğin asgari amacı, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı korumaktır. Bir ülkenin egemenliğinin ve bağımsızlığının her türlü tehdit ve saldırıdan emin olduğu, barış içinde milli refahını geliştirebilme imkanlarını kullanabildiği ortamı ifade eden genel bir kavram⁷² olarak tarif edilen güvenlik tamda bu anlamı karşılamaktadır

Emma Rothschild ise, güvenlik kavramının uluslararası ilişkilerdeki yerini ve rolünü farklı bir bakış açısı ile irdelemektedir. Rothschild’e göre “...güvenlik tanımları veya ilkeleri, uluslararası siyasetin iyi düzenlenmiş kurumlarıdır.”⁷³ Güvenliğin ilkeleri ve tanımları, kamuoyunun yönlendirilmesinde, hükümetlerin politika belirlemede ve uygulamasında, paranın ve gücün dağılımında başat rol oynamaktadır.

Çağlayangil’in görüşüne göre, “(...) güvenliğin teminatını ararken, her memleketin hissiyattan, peşin fikirlerden ve akademik spekülasyonlardan tamamen sıyrılarak, siyasi-askeri gerçekleri ve vakıaları gözönüne alarak durumu muhakeme etmesi şarttır. Bu muhakemenin temel prensibi de, mümkün olan ölçüde Milli Güvenliği’nin tesadüflere bırakılmamasıdır. Hal böyle olunca, bir memleketin güvenliğinin, her şeyden evvel o memleketi çevreleyen ve günün birinde muayyen şartlar altında fiili bir tehdit veya tecavüz vasıtası olarak kullanılacak askeri kudretin karşılanabilmesi imkanına bağlı olduğu ortaya çıkar. (...)”⁷⁴

⁷⁰ Baldwin, a.g.e., s. 5-26.

⁷¹ K. Mehmet Büyükçolak, “Yunanistan’ın Stratejik Analizi Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan’ın Savunma Politikaları, Güvenlik Stratejileri, Askeri Doktrini ve Silahlı Kuvvetleri”, *Türkiye’nin Komşuları*, der., Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara: 1. Baskı: Şubat 2002, s. 78. Ayrıntılı bilgi için bkz. David Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23, 1997, s. 13 - 17.

⁷² Tezkan, Yılmaz, *Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik*, Ülke Kitapları, İstanbul : Birinci Baskı, Temmuz 2000, s. 35.

⁷³ Rothschild, Emma, “What is Security”, *Deadolus*, (Summer 1995), s. 53.

⁷⁴ Çağlayangil, İhsan Sabri, (Eski Dış İşleri Bakanı): “Nato ve Türkiye”, *NATO Dergisi*, Nisan 1968.

Ancak, Canbolat'ın da belirttiği gibi: “(...) en başarılı ulusal güvenlik sistemi, polisiye önlemleri mümkün olduğunca devre dışı bırakacak, meşru platformlarda çağdaş evrensel normlara saygılı bir tarzda toplumsal konsensus oluşumuna olanak tanıyacak bir özgürlük ortamının sağlanmasıyla kendini gösterir. Hedeflenen başarı, böyle ortaya çıkar. ABD'nin temel felsefesinde katkısı bulunan bir devlet adamının dediği gibi, “özgürlüğü elinden alınmış kişiden daha tehlikeli ve zeki bir başkası olamaz”. Normal insanların yasadışı durumlara düşmelerini, hatta topluma ve devlete zararlı eylemlere yönelmelerini caydırıcı en etkin önlem, onlara yasal yollardan kendilerini ifade etme özgürlüğü tanıyan önlemlerdir. Böyle bir espriye dayanan güvenlik önlemi, daha etkin ve caydırıcı olur. Bunun için ise ülkede asgari düzeyde bir istikrar, siyasi ve ekonomik verimlilik şarttır (...) Ervin Laszlo'nun “holistik ittifak” olarak ifade ettiği türden bir interdisipliner işbirliği gerekli, politik ve toplumsal istikrar için. Bu modelde bilim, sanat, din ve eğitim vazgeçilmez işlevlere sahiptirler. Biri ötekine ya da düzen koyucu bunlardan birine/birkaçına karşı olur ve dışlayıcı davranırsa, patolojik durumlar görülür. (...)”⁷⁵

Canbolat'ın görüşüne paralel bir güvenlik tanımını BM Genel Kurulu 1987 yılında Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı'nda yapmıştır ve şu şekildedir: “Güvenlik, tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir. Güvenlik aynı zamanda hem silahsızlanma hem de kalkınma için temel oluşturmaktadır. Güvenliğin sadece askeri yönü yoktur; aynı zamanda siyasi, ekonomik, insani ve çevresel boyutları bulunmaktadır.”⁷⁶

Tüm bu tanımları ve bulguları, son yıllardaki gelişmelerle birlikte değerlendirdiğimizde güvenlik kavramının içeriğinin genişlediğini görüyoruz. Günümüzde; güvenlik, sadece savaştan korunmak ve savaşı engellemek olarak anlaşılmamakta. Bunun yanında hayatta kalmayı ve refahı etkileyecek tehlikelerden korunmayı da içermektedir. Savaştan korunmanın tek yolu askeri tehditlere karşı koymak değildir. Olası savaş nedenlerine dikkat etmek ve çatışmaları bir savaşa yol açmadan önce, en erken düzeyde çözüme kavuşturmak güvenliği sağlamak için doğru yaklaşımlardır. NATO'nun 1991 Kasım ayında Roma zirvesinde kabul ettiği “stratejik konsept”e bu çerçeveden baktığımızda, güvenlik tanımının yeni dünya koşullarına göre yeniden yorumlandığını görüyoruz.⁷⁷ Nükleer silahların yayılması, dünya enerji akışında ortaya çıkabilecek aksaklıklar, terörist eylemler, yeni stratejide ittifakın güvenliğini tehdit eden olgular

⁷⁵ Canbolat İbrahim S., *Yeni Dünya ve Türkiye AŞKIN OLMA ZAMANI*, Ezgi Kitabevi, Bursa: Birinci Baskı, Haziran - 2000, s. 158-159.

⁷⁶ *International Conference on the Relationship Between Disarmament and Development: Final Document, 24 August -11 September 1987*, United Nations, New York, 1987, s. 3.

⁷⁷ Stratejik Konsept'e ilişkin ayrıntılar için bkz. *NATO Handbook: 50 th Anniversary Edition*, Office of Information and Press, Brussels, 1999, s. 65-68.

olarak değerlendirilmiş; bu risklere karşı ittifak üyelerinin yanında diğer ülkelerle de işbirliğine gidilmesi öngörülmüştür. Yeni dönemde diyalog, işbirliği ve ortak savunma kapasitesinin sürdürülmesi NATO güvenlik politikasının temelini oluşturmuştur.

2.2. Güvenlik İle İlgili Tanımlar

Güvenliğin dar olarak tanımlanması maddi kapasiteye ve devletler tarafından askeri gücün kullanımına odaklanma eğilimindedir. Oysa bu askeri, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik tehditleri arasındaki farkı görmemektir.⁷⁸ Bu yüzden güvenliğin günümüzde ne anlam ifade ettiğine yönelik anlayış ile ilgili yaşanan değişim beş sektörde (askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel) güvenlik dinamiklerini tartışmaya yoğunlaşmış daha geniş bir yaklaşımı teşvik etmektedir. İnsan topluluklarının güvenliği bu beş ana sektörde yer alan faktörlerden etkilenmektedir.

Askeri güvenlik, devletlerin silahlı saldırı ve savunma kapasiteleri arasındaki iki düzeyli etkileşim ile devletlerin diğer devletlerin niyetlerini algılamalarıyla ilgilidir.

Siyasal güvenlik, devletlerin organizasyonel istikrarı, devlet sistemleri ve onlara meşruiyet sağlayan ideolojileri ile ilgilidir.

Ekonomik güvenlik, kaynaklara ulaşım, devletin gücü ve refahı için, kabul edilebilir bir düzeyin tutturulabilmesi için gerekli olan finans ve pazarlarla ilgilidir.

Toplumsal güvenlik, gelişim için kabul edilebilir koşullar içerisinde kalan; dil, kültür, din, ulusal kimlik ve göreneklerin ve geleneksel kalıpların sürdürülebilirliği ile ilgilidir.

Çevresel güvenlik, diğer tüm insani girişimlerin ona bağlı olduğu, zorunlu destekleyici sistem olarak gezegen biosferi ile yerel biosferin devamı ile ilgilidir.

Bu beş sektörün birbirinden yalıtılmış olarak çalışmadığı kolaylıkla anlaşılabilir bir durumdur. Her birisi bir odaklanma noktasını ve öncelikler sırasını ortaya koymaktadır. Fakat her biri güçlü bağlantılar ağı ile de birbirine bağlıdır.⁷⁹

Yumuşak güvenlik: Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki dönemde katı güvenlik kavramına karşı ortaya çıkmıştır. Katı güvenlik, geleneksel olarak bir devletin askeri savunmasına işaret etmekte ve güvenlik konularını askeri strateji ve taktikler kadar askeri dengeler açısından da incelemektedir. Bu bağlamda yumuşak güvenlik ise; güvenliğin askeri

⁷⁸ Katzenstein, Peter, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996, s. 8-9

⁷⁹ Barry Buzan, Morten Kelstrup vd. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*, London, New York: Pinter Publishers, 1990, s. 4.

olmayan mücadele boyutlarına gönderme yapmaktadır: 1996 yılında Danimarka Dışişleri Bakanı olan Niels Helveg Petersen Avrupa güvenliğini de içine alarak, yumuşak güvenliği şöyle tanımlamıştır:

“Yumuşak güvenlik, ulusal toprakların savunmasını da içerecek şekilde askeri müdahale operasyonlarının dışında kalan tüm güvenlik boyutları olarak anlaşılmaktadır.”

Petersen, Avrupa’da bölgesel işbirliği bağlamında yumuşak güvenlik riskleri olarak siyasal ve ekonomik istikrarsızlığa, etnik çatışmalara, azınlık sorunlarına, sınır anlaşmazlıklarına, göçmen akışına, sınır ötesi çevresel sorunlara ve organize suçluluğa işaret etmektedir.⁸⁰

Ortak güvenlik (common security): Yeni dönemde tehdidin boyutlarının genişlemesine paralel olarak güvenlikten ne anlaşılması gerektiği yeniden tanımlanmıştır. Bu evrede dikkati çeken en önemli düşünce, “ortak güvenlik” veya “kapsamlı güvenlik” adını alan yaklaşımdır. Buna göre, hiçbir ülke kendi güvenliğini aynı zamanda başkalarının güvenliğini arttırmadan sağlayamaz.⁸¹ Başka bir ifadeyle, hiçbir ülke, diğer ülkeleri kendi güvenliği için tehdit olarak algıladığı sürece güvenlikte değildir. Kapsamlı güvenlik, uluslararası güvenliğe en büyük tehdidin ülkelerin kendilerinden değil, ülke içinde veya ülkeler arasındaki gelir dağılımı bozuklukları, çevre sorunları, nükleer savaş gibi sorunlardan kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır.

Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Komisyonu ve Silahsızlanma Konferansı Başkanlığı’ni yapmış olan İspanyol Salvador de Maderiaga, 1937’de *“Uluslar birbirlerine güvenmiyorlar, çünkü hepsi silahlanmış durumda; ulusların hepsi silahlı, çünkü hiçbiri bir diğerine güvenmiyor”* diyerek devletlerin birbirlerine neden güvenmediklerini tekerleme şeklinde ortaya koymuştur.⁸² Ancak öyle sorunlar bulunmaktadır ki devletler ortaklaşa hareket etmedikleri takdirde, bu sorunların çözümlenebilmesi ve tehdit olmasının engellenebilmesi olası değildir. Örneğin, endüstrileşmiş ülkelerin yoğun olarak kullandıkları fosil yakıtlar sera etkisi yapmakta, okyanuslar kirlenmekte, nükleer silahların denetimsiz kalması nükleer terörizm tehdidine neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu gibi tehditler tek bir ülkeyi değil, birçok ülkeyi aynı anda tehdit ettiğinden bölgesel veya global düzeyde işbirliği oluşturulmasına neden olmaktadır.

⁸⁰ Archer, Clive, “Aspects of Soft Security” s. 1-2, <http://www.bd.1st.se/dimensionen/rapport/1.pdf> 13.10.2003.

⁸¹ Buzan, Bary vd., *The European Security Order Recast*, London: Pinter Publishers, 1991, s. 12.

⁸² “Nations distrust each other because they are armed; they are armed because distrust each other.” Fischer, Dietrich, *Nonmilitary Aspects of Security: A System Approach*, Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1993, s. 8.

Ortak güvenlik kavramı aynı zamanda ittifak oluşturmayı içine almaktadır. Bu çerçevede, devletlerin, başka devletlerle güvenlik amacıyla işbirliği yapmasının nedenlerinin başında, hepsinde ortak bir amacın oluşması, fakat devletlerin öz kaynaklarının ve kapasitelerinin bu amaca tek başlarına ulaşmakta yetersiz kalması gelmektedir. Bu amaç, statükocu bir nitelik taşıyabileceği gibi, yayılcı da olabilir.⁸³

İkinci olarak, devletler, öz kaynakları yeterli olsa bile yine de kolektif güvenlik için ittifak oluşturmayı tercih edebilirler. Bunun nedeni de söz konusu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak, meşruiyet sağlamak veya etki alanını genişletmek olabilir. Kapsamlı güvenlik veya ortak güvenlik kavramı, dar anlamdaki ittifak oluşturmayı da içine alan, güvenliğin bölgesel ve global düzeyde sağlanmasını öngören yaklaşımdır.

Kolektif güvenlik (*collective security*): Kolektif güvenlik kavramının altında yatan mantık iki ayaklıdır. Birincisi, kolektif güvenlik altında çalışan dengeleyici mekanizmalar savaşı önlemeli ve anarşik bir durumda çalışan dengeleyici mekanizmalardan daha etkin bir şekilde saldırganlığı durdurabilmelidir. En azından teoride kolektif güvenlik saldırganların kendilerinin karşılaşacakları eşit bir kuvvetten daha fazla bir koalisyonla karşılaşacağını temin edebilmelidir. İkincisi “hepimiz birimiz için” kavramını kurumsallaştırarak bir kolektif güvenlik örgütü içinde istikrarın, rekabetten çok işbirliği yoluyla ortaya çıktığı bir uluslararası birliktelik yaratılmasına katkıda bulunmalıdır. Eğer devletler güç kullandıkları takdirde yıldırıcı bir güçle karşı karşıya kalacaklarına ve diğer devletlerin saldırganlığa karşı direnç göstereceklerine inanırlarsa kolektif güvenlik rekabetçiliği, birbiriyle yarışmayı ve herkesin kendi güvenliğini tek başına sağladığı (ihkak-ı hak-*self-help*) bir dünyayı ortadan kaldıracaktır.⁸⁴

Kolektif güvenlik kavramı içerisinde “güvenlik ikilemi” (*security dilemma*) kavramını da bulundurmaktadır ve John Herz tarafından literatüre sokulmuştur.⁸⁵ Bu kavrama göre, bir devletin (veya devletler grubunun) başka bir devleti (devletler grubunu) tehdit etmesi yoluyla güvenliğini artırma çabası, karşı tarafın kendi güvenliğini arttırma tepkisiyle karşılaşacak ve bu da paradoksal olarak ilk devletin güvenliğini tehdit edecek-azaltacaktır.⁸⁶ NATO'nun

⁸³ Lalman, David ve David Newman, “Alliance and Coalition Diplomacy”, *World Politics: An Introduction*, der. James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson ve Gavin Boyd, The Free Press, New York, 1973, s. 306-308.

⁸⁴ Ulusoy, Hasan, “Collective Security in Europe”, *Perceptions*, C. VII, No. 4, Aralık 2002-Şubat 2003, s. 159.

⁸⁵ Waltz, N. Kenneth, *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s. 186 -187.

⁸⁶ Buzan, Barry, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*. London: The Macmillan Press, 1987, s. 78; Krasner, D. Stephen, der., *International Regimes* Ithaca

kurulmasından sonra Varşova Paketi'nin kurulması ve ABD ile SSCB arasında yaşanan silahlanma yarışı bu duruma en güzel örneği oluşturmaktadır.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güvenlik Kavramı

Güvenlik, günümüzde ulusal devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyici unsurların başında gelmektedir. Sürekli bir güvenliğin tesis edilmesi temel amaç olmakla birlikte, güvenlik kavramından ne anlaşılması gerektiği, güvenliğin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği konusunda görüş birliği yoktur. “Siyasal gerçekçilik” ya da “realist yaklaşım” olarak adlandırılan uluslararası ilişkilerin klasik yaklaşımında güvenlik, gücün bir uzantısı olarak ele alınmaktadır.⁸⁷ Güçlü olduğunuz zaman, bir güvenlik yapılanması (pax) tesis eder ve kendinizi güvenlikte hissedersiniz. İdealistler ise güvenliğin barışın bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu ekole göre, güvenlik ancak hukuku ve kurumları, normları tesis edildiği zaman sağlanabilecektir.⁸⁸

Bu çerçevede geleneksel ekollerde güvenlik kavramı, dar bir bakış açısıyla, askeri/stratejik düzeyde ele alınmaktadır. Üstelik realist okulun güvenlik ile güç arasında ilinti kurması sorunu daha da komplike hale getirmekte ve kendi içinde çelişki taşımaktadır.⁸⁹ Zira güç unsuru kullanılarak başkalarının aleyhine bir statüko yaratılması, güvenlik kavramının kendisiyle çelişmektedir. Başkalarının güvenliği tehlikeye düşünce, güvenliğin varlığı tartışmalı hale gelmekte; bu koşullarda sağlanan statüko, riskin minimum düzeye indirildiği durumu ifade etmektedir.

Soğuk Savaş döneminde büyük devletler arasındaki askeri rekabet, uluslararası yapının temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için güvenlikte doğal olarak bu parametreler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, askeri araçların aşırı vurgulandığı eski ulusal güvenlik algılamaları, günümüzün güvenlik sorunlarının ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Geleneksel güvenlik perspektifine göre güvenlik, devletler arası güç ve çekişme ile ilgilidir. Askeri tehditler ve “düşman” geleneksel güvenlik anlayışının ana konularıdır.

İki kutuplu yapının yıkıldığı 1991 sonrasında güvenlik kavramının anlamı ve kapsamı, küresel düzeydeki gelişmelere paralel olarak, önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Soğuk

and London: Cornell University Press, 1991, s. 174 ; Walt, M. Stephen, *Revolution and War*. Ithaca and London : Cornell University Press, 1996, s. 33.

⁸⁷ “Siyasal Gerçekçilik” ya da “Klasik Yaklaşım” için bkz: Gönübol Mehmet, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, S yayımları, Ankara: 1993, s. 3-9.

⁸⁸ Buzan, Bary vd., *The European Security Order Recast*, Pinter Publishers, London, 1991, s. 2-3.

⁸⁹ Fischer, Diethrich, *Non-Military Aspect of Security: A Systems Approach*, UNIDIR and Dartmouth Publishing Company, Dartmouth, 1993, s. 4-5.

Savaş döneminde güvenlik, uluslararası politikanın stratejik sorunları arasında “birinci derece politika” (high politics) konusu olarak ele alınmakta ve dar anlamda, yani sadece askeri/stratejik çerçevede değerlendirilmekteydi. Oysa günümüzde “ikinci derece politika” (low politics) konuları olarak bilinen birçok konu, uluslararası politikanın kapsamı içine girmiştir. Güvenlik kavramının da, uluslararası siyasal gelişmelere paralel olarak, bu yönde bir değişim geçirdiği gözlenmektedir. Artık kalabalık okul sınıfları, gelir dağılımı bozukluğu, doğal çevrenin yok olması, işsizlik, enerji kaynaklarının yetersizliği gibi olgular, bir ülkenin güvenliğini ve aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden faktörler arasına girmiştir.

Uluslararası ilişkiler alanında doksanlı yılları betimleyen en önemli gelişme, Soğuk Savaş boyunca süper güçler arasında çıkması beklenen küresel bir çatışma tehdidinin ortadan kalkmış olmasıdır. Güvenlik kavramını yeniden değerlendiren kuramsal çalışmalardaki artışın Soğuk Savaşın etkisini yitirdiği yıllara rastlaması, bu değişimin kuramsal ekseninde yarattığı etkileri ortaya koyan bir işaret olarak değerlendirilebilir. Çalışmaların odak noktalarından birisini, yeni uluslararası koşulların güvenlik kavramı üzerinde ne türden etkiler bırakmakta olduğuna ilişkin sorular oluşturmaktadır. Sözkonusu çalışmalarda dile getirilen öneriler, bu alanda yürütülecek araştırmaların güvenlik kavramının, daha geniş kapsamlı bir tehdit yelpazesini gözönünde bulundurarak ve yeni konuları da kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁹⁰

Kavramsal değişim önerileri, sadece kapsamın genişletilmesine yönelik çağrılarla sınırlı kalmamakta, bu alanda yapılacak çalışmalara, bireysel/insani güvenlik ölçeğinde derinlik kazandırılması ya da uluslararası/küresel güvenlik düzeyinde olmak üzere yeni boyutlar getirilmesi gerekliliği üzerinde de durmaktadır. Dolayısıyla, toplu göçler, insan hakları vb. sorunların da daha sıklıkla güvenlik çalışmalarının ilgi alanı içine alınır olması da bu döneme özgü bir yeniliktir. Bunların yanısıra, ulusal güvenliğin tek tek ülkelerin kendi başlarına sağlayabilecekleri bir gereksinim olmaktan çıktığı; küresel boyutlarının bulunması nedeniyle, elde edilmesi ortak çaba, işbirliği ve eşgüdüm gerektiren bir dünya kavramına dönüşmekte olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Ancak bu görüşler, geleneksel olarak bir devletin sınırları dışından gelip, *öz değerlerine* yönelen askeri tehditlere karşı korunması olarak tanımlanan güvenlik kavramının, neyin korunacağı, neye karşı ve nasıl korunacağı sorularını yanıtlamakta yetersiz kaldığı konusunda hemfikirdir.⁹¹

⁹⁰ Özcan, Gencer, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der., Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2. Basım: Mart 2000, s. 13-14.

⁹¹ Aynı yer.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ülkelerin dış ilişkilerinde ve ulusal güvenliğini ilgilendiren konularda köklü değişikliklere sebep olmuştur. Söz konusu değişimin geleneksel güvenlik sorunları bağlamında yol açtığı değişiklikler üç başlık altında özetlenebilir:⁹²

1) Küresel sorunlar arka plana kayarken bölgesel sorunların öne çıkması: Buna göre, belirsizlikten kaynaklanan bölgesel çatışma riskleri ana konu olmaktadır. Nitekim gerek Rusya Federasyonu'nun 1993 ve 2000 yılı Ulusal Güvenlik Doktrini'nde, gerekse de ABD'nin Güvenlik Stratejisinde aynı konulara vurgu yapılmıştır. Bu da, Soğuk Savaş anlayışındaki iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiğini göstermek açısından önemlidir. Tehdit algılamaları da, bu tespitler ışığında olmaktadır. Yeni tehdit algılamasından dolayı da, stratejik caydırıcılık, ileriden tertiplenme, bunalıma yanıt verilmesi ve yeniden yapılanma olarak oluşturulan küresel odaklı bir strateji benimsenmektedir.

2) Kitle imha silahlarını taşıyan uzun menzilli füzelerin sayıca ve tesirli menzili bakımından geliştirilmesi ve geleneksel savaş biçimlerinde görülen değişimdir: Kitle imha silahlarının yayılmasına karşı diplomatlar ve konu ile ilgili uzmanlar tarafından yürütülen çabalara rağmen, bu silahlar çağımızın güvenlik tehditlerini tanımlayan bir unsur olacaklardır. 11 Eylül 2001'de ABD'ne yapılan saldırı önemli bir değişimi simgelemektedir: Geçmişte teröristler, belirli bir politik gündem oluşturabilmek için bir yandan eylem yaparken bundan zarar görecektir kurbanların sayısının da düşük olmasına dikkat ediyorlardı. Şimdi ise karşımızda fanatik, ulaşılmaz mümkün olmayan emeller peşinde koşan ama aynı zamanda eylemleri ile çok sayıda insan öldürmeyi isteyen yeni bir terörist tipi vardır. Ve bu tür silahlar teröristlerin eline geçtiği takdirde toplumlarımız açısından en büyük tehlikeyi yaratacaklardır. Bu konuda, bu silahları geliştiren kötü niyetli devletler ve bunları alıp kullanmaya hazır olan teröristlerin oluşturduğu sinsi ortaklık özellikle endişe vericidir.⁹³

Çünkü, demokrasi dışı ülkelerin elinde bulunan uzun menzilli füzelerin yarattığı tehdit, çok geniş bir cepheyi savaş alanına çevirebilmekte, korunması güç sivil hedefleri saldırılara açık bir duruma sokmakta ve ekonomik yaşamın uzun sürelerle bütünüyle durmasına neden olabilmektedir. Bu duruma örnek teşkil eden iki olaydan bahsedilebilir: İlki, 5 Şubat 1994 tarihinde Bosna Savaşı sırasında Sırp'ların, Saraybosna'nın en işlek meydanına havan topu atmaları sonucu 66 sivil hayatını kaybetmiş onlarca Bosnalı da yaralanmıştır. İkinci olay ise 26

⁹² Kuloğlu, Armağan, "Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Algılaması ve Türkiye'nin Durumu", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 12, Nisan 2001, s. 71.

⁹³ Robertson, Lord, (NATO Genel Sekreteri) "Güvenliğe Yatırım, Modern Tehditler", <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue3/turkish/main.pr.html>, 04.01.03.

Mart 2003 saat 11. 35'te Amerikan ordusu tarafından atılan akıllı füzeler yoksul bir mahallede kurulan semt pazarına düşmüş ve 15 kişi ölmüş, 30'dan fazla kişi de yaralanmıştı. Bu savaşta da tıpkı Bosna Savaşında olduğu gibi "sivillerin hedef alınmayacağı" ABD tarafından sık sık tekrar edilmişti. Ancak bunlar hep hata olarak kabul edilip doğrulamaktan kaçınılmıştır.⁹⁴

Ayrıca, silah teknolojisinde gelinen nokta itibariyle gerek nükleer gerekse konvansiyonel silahların menzil, etki ve tahrip güçleri ile başvurulması sonucunda ortaya çıkaracağı maliyetlerin artması nedeniyle savaş, dış politika aracı olarak kullanılmaktan çıkmıştır. Bu gelişmeyle bağlantılı olarak diplomasinin etkinliği ve kullanılma alanı oldukça genişlemiş ve kurumsal çatı altında bir yapıya kavuşmaya başlamıştır.⁹⁵ Ancak şunu da gözden kaçıramayız. II. Körfez Savaşı'nın yapılma nedeni, Irak'ın elinde kimyasal silahların olduğu ve bunları kullanma amacında olmasıydı. Bütün diplomatik girişimlere rağmen savaş yine bir dış politika aracı olarak kullanılabilmiştir.

3) Geleneksel olmayan tehditlerin ortaya çıkışı: Yolsuzluk, örgütlü suçlar, etnik çatışmalar ve milliyetçilik, açlık ve salgın hastalıklar, silahların yayılması, köktencilik, terörizm ve enformasyon güvenliği, göç, iltica talepleri, insan, esrar ve silah kaçakçılığı vs. son zamanlarda ortaya çıkmış olan güvenliğe yönelik yeni tehdit kaynaklarıdır. Bunların hemen hepsi geleneksel güvenlik tehditleri dışındaki tehdit kaynaklarıdır. Devletler için ciddi tehlikeler yaratan bu odakların, bazı devletlerin dış politik çıkarlarına uygun olarak diğer devletler aleyhine, onların iç işlerine müdahale aracı olarak veya bir pazarlık aracı olarak kullanılması günümüz uluslararası sisteminde gözlenen bir realitedir. Ayrıca, günümüz teknolojisinin ulaştığı nokta da endişe verici boyutlardadır. Nitekim yeni teknolojiler kendi başlarına bir silah haline geldikleri için, silahların yayılması artık her tür teknolojiyi içerecek şekilde algılanmalıdır. Örneğin, iyi örgütlenmiş bir bilgisayar "hacker" grubunun ulusal güvenliğe verebileceği zarar çok büyük boyutlu olabilecektir. Fakir ülkeler bu teknolojiyi satın alabilirler ve kaybedecekleri bir şeyleri olmadığı için de kullanabileceklerdir.⁹⁶

Bütün bunlar, özellikle etnik çatışmalar, geleneksel savaş biçimlerini ve savaş alanlarının yapısını değiştirmiştir. Bu durumda klasik modele göre teşkilatlanmış olan ordular, geleneksel yöntemlerden farklı araç ve usullerle savaşmak zorunda kalmakta, çatışmaların ise kısa sürede sonuçlandırılması mümkün olmamaktadır. Uzayan çatışmaların ağırlık merkezi ise

⁹⁴ Özlüer, Ali, "IRAK SAVAŞI: Akıllı Bombalar Sivilleri Vurdu", *Sabah Gazetesi*, 27.03.2003, s. 12.

⁹⁵ Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 3. Baskı, 1999, s. 105 - 108.

⁹⁶ Donnelly, Chris, "Güvenliğin Yeniden Düşünülmesi", *NATO Dergisi*, Kış 2000-2001, Sayı 48, s. 33-34.

savaş alanından, toplumsal ve siyasal çevrelere kaymaktadır. Bu durumda, orduların mevcut güç ve kabiliyetlerini, savaş dışı operasyonlar olarak adlandırılan yeni görevlere uygun olarak gözden geçirmesinin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin ortak sonuçları olarak, silahlı kuvvetlerin görev tanımları ve teşkilatları da yeniden şekillenmektedir. Morris Janowitz, askerlik mesleğinin savaşçı unsurlarının yerine, yöneticilik, teknisyenlik, politik sorunlara duyarlılık, gibi özelliklerin geldiğini, dolayısıyla, orduların toplumsal siyasal konumunu geleneksel askerlik mesleğinin kavramlarıyla açıklamanın güçleştiğine işaret etmektedir.⁹⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Bugün karşı karşıya olduğumuz tehditler Soğuk Savaş sırasında Sovyetlerin oluşturduğu tehdit kadar acil olmayabilir. Ama en az onun kadar gerçektirler ve hatta daha da sinsidirler. Giderek artan istikrarsızlık en bariz tehdittir. Kafkaslar, Balkanlar, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu gibi bölgeler tarihi boyutlarda ekonomik ve politik değişimler geçirmektedirler. Bu değişikliklerin hepsi sonunda doğru yönde ilerlese bile, gözleri kapalı en iyimser kişi bile bu değişikliklerin önemli sancılara neden olmadan gerçekleşeceğini savunamaz. Bu tehditlerin çözümü tabii ki sadece askeri yollardan geçmez. Ancak askeri açıdan gerekli yeteneklere sahip olmak politik açıdan inanırlılık getirir ve bu da toplumlarımızın güvenliğinde en büyük destektir. Bölgesel çatışmalardan terörizme, Kosova'dan Afganistan'a, bugünkü güvenlik ortamı, silahlı kuvvetlere büyük sorumluluk getirmekte ve bu kuvvetlerin uzun süreli konuşlandırılmaları, idamesi ve etkili bir muharebe yürütebilmeleri konusuna ağırlık vermek zorunluluğunu getirmektedir.⁹⁸

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Yapı

Geleneksel tehditler aynı kalmakla birlikte günümüzde güvenlik, global düzeydeki tüm gelişmelerden etkilenir hale gelmiştir. Bunların başında dünya ekonomik/siyasal sisteminin yapısı gelmektedir. Global düzeyde eskiden Doğu-Batı arasında uzanan çatışma eksenini Kuzey-Güney doğrultusuna kaymıştır. Bunun başlıca nedeni de, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah düzeyi ve hayat tarzlarındaki derin uçurumdur. Öte yandan doğal faktörler, mülteci akınları, terör eylemleri, etnik milliyetçiliğin yükselmesi gibi olgular da devletlerin güvenliği ile doğrudan veya dolaylı şekilde ilgili hale gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu uluslararası yapıya damgasını vuran Soğuk Savaş, önce Doğu Bloku'nun ve ardından da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son buldu. "Komünist Blok'un" çözülmesi ve iki Almanya'nın birleşmesi uluslararası yapıda genel olarak güvenlik

⁹⁷ Özcan., a.g.m., s. 16.

⁹⁸ Robertson, a.g.m., s. 1.

söylemlerinde ve tehdit algılamalarında “topyekün” bir değişikliğe yol açtı. 1980’li yılların sonlarından itibaren politik alanda yeniden yapılanan ve ekonomik/teknolojik/sosyal alanlarda da hızla küreselleşen dünyada geleneksel güvenlik söylemleri ve ulusal çıkar kavramı da küresel bağlamlarda tanımlanmaya başlandı. Küreselleşen uluslararası politik ve ekonomik yapıda, tekil/içe kapalı güvenlik tanımlarının ve arayışlarının yeterli olmadığı genel kabul görmeye başladı. Soğuk Savaş döneminde katı, ideolojik ve dar bir çerçevede yorumlanan ulusal güvenlik ve ulusal çıkar, günümüzde ulus-devlette yaşanan çözümler ve ulus-devlet çerçevesini aşan çözüm gerekleri nedeniyle giderek küresel/sistemsel bir bağlama yerleşmektedir.

Ulusal güvenliği ve ulusal çıkarı Soğuk Savaş koşullarının geleneksel **zero/sum (sıfır toplamı)** mantığı yerine, uluslararası “karşılıklı bağımlılıkları” dikkate alan, çatışma yerine işbirliğini öne çıkaran “liberal”, “kurumsal liberal” çerçevede irdeleyen yaklaşımlar güç kazanmaktadır. Bu çerçevede ulusal çıkarın ve ulusal güvenliğin tanımlanma parametrelerine göre, tehdit algılamaları ve güvenlik politikaları da evrilmektedir. Güvenlik sorunsalının giderek küresel ölçekte algılanması ortak savunma kimliği ve ortak savunma arayışlarına hız vermekte, tıpkı AB’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarında olduğu gibi uluslarüstü kurumsal “güvenlik mimarileri” oluşmaktadır.

Coğrafi sınırların giderek belirsizleştiği uluslararası ortamda güvenlik arayışları ve tehdit algılamaları da niteliksel bir dönüşüm geçirmekte, coğrafi sınırların korunması kadar “cyber” alanların korunmasının da gerektiği fark edilmektedir. Öte yandan sınırların, sınır ötesi sorunları dışarda tutabilme özelliğinin giderek ortadan kalkması sonucu ulusal ölçekte yaşanan bir güvenlik sorunu da uluslararası toplumu, uluslararası alandaki bir güvenlik sorunu da ulusal güvenliği doğrudan tehdit eden bir boyut kazanabilmektedir. Bu anlamda, politik ve ekonomik küresel yapı, ortak savunma ve güvenlik politikalarını neredeyse zorunlu kılmaktadır.

Ulusal-güvenlik politikaları tanımlanırken uluslararası kamuoyu giderek dikkate alınması gereken bir unsur olarak görülmektedir. Yaşamsal olarak nitelenen dış politika sorunlarında bile artık sadece askeri, politik ve jeopolitik kaygılar değil, uluslararası normlar ve uluslararası sivil toplum örgütleri gibi dış değişkenleri de hesaba katmak gerekmektedir. Bu bağlamda, ulusal çıkarları korumak adına sorunları dar çerçevede uluslararası politik, normatif ve sosyal yapıları hesaba katmadan geleneksel askeri yöntemlerle çözmeye çalışmak kendi başına bir güvenlik tehdidine dönüşebilmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen “güvenlik”, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla bir sorun alanı olmaya devam etmektedir. Yeni dönemde “ülkesel tehditler” yerini, tanımlamakta güçlük çekilen belirsizliklere, etnik ve dinsel kökenli milliyetçi

hareketlere ve istikrarsızlıklara bıraktı. Ayrıca, azınlık hakları, kitlesel göçler, nükleer silahların yaygınlaşması, kimyasal ve biyolojik silahlar ve terör uluslararası güvenliği ve istikrarı tehdit eden diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁹

Uluslararası yapıda tehdit alanlarının ve algılamalarının farklılaşması ve belirsizleşmesinin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapıda güvenliğin yeniden yapılanması, uluslararası güvenliğin hangi merkezlerden, nasıl sağlanacağına yönelik tartışmalar ve arayışlar da yoğunlaştı. Soğuk Savaş döneminin “yılığ dengesi” ABD ve Batı Avrupa arasında potansiyel çıkar çatışmalarını gizlemiş ve uyumu zorunlu kılmıştı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, ortak bir düşmandan “yoksun” kalmak, ABD ve Batı Avrupalı ülkeler arasında stratejik düşünce farklılaşmalarını belirginleştirdi. Avrupa-Atlantik işbirliğini de yedeğine alan AB’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği adı altında kendi savunma “mimarisini” oluşturma sürecine girmesi aslında böylesi bir farklılaşmayı yansıtmaktadır.

Rusya’nın, Batı ittifakı içinde “dost mu düşman mı” olduğu sorusunun belirsizliği de Batı stratejisi açısından güvenlik arayışlarını ve söylemlerini etkileyen önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, temel sorunsal Rusya’nın yeni uluslararası sistemde ve Avrupa güvenliği içindeki konumunun belirsizliğidir. Uluslararası güvenliğe ilişkin görüş farklılıkları ve belirsizlikler, ABD/Avrupa/Rusya üçgenindeki güvenlik arayışlarına doğrudan yansımakta, “savunma ve güvenlik”in Avrupa merkezli mi yoksa Atlantik merkezli mi yapılandırılması tartışmalarını daha da karmaşıklaştırmaktadır. “Trans-atlantik” güvenlik sisteminin yeniden yapılanmasında temel açmazlardan biri olan, Pushkov’un deyiimiyle, Amerika’nın kontrolündeki “tek boyutlu” yeni Avrupa düzeninde Rusya’nın konumunun ne olacağı sorunu önem kazanmaktadır. Bu sorunun yanıtı, Rusya’nın ulusal koşullarına, ABD/Avrupa/NATO hattında ve Uzak Doğu’da yaşanan gelişmeler gibi pek çok değişkene bağlı gözükmektedir. Rusya’ya ilişkin yaklaşımlarında Batı ülkeleri arasında da bir homojenlik söz konusu değildir. Bazı uzmanlar ve devlet adamları uzun vadede çıkarların farklılaşmasının kaçınılmazlığını varsayarak Rusya’yı “düşman” olarak niteleme eğilimindeyken, bazıları ise yeni dönemde Rusya’nın “ortak” olabileceğine işaret ederek “işbirliğini” öne çıkarmaktadır. Her ne kadar Soğuk Savaş döneminde NATO’nun “Rusları dışarda tut” sloganı bugün için geçerliliğini korumasa da, Batı’nın Rusya’ya yaklaşımında hâlâ belirsizlik, kararsızlık ve çelişkiler göze çarpmaktadır.¹⁰⁰

⁹⁹ Bağcı, Hüseyin, *Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)*, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara: 1994, s. 2.

¹⁰⁰ Pushkov, K., “The Primakov Doctrine and a New European Order”, *International Affairs (Moskova)*, Cilt 44, Sayı 2, (1998), s. 4.

2.5. Güvenlik Politikalarını Belirleyen Faktörler ve Teorik Yaklaşımlar

Devletler güvenlik politikalarını oluştururken, ulusal gücün öğelerinin yanı sıra uluslararası yapıyı ve buldukları bölgesel alt sistemleri de dikkate almaktadırlar. Bu unsurlardan hangisinin dikkate alınacağına ise, aşağıdaki yaklaşımlar çerçevesinde karar verilmektedir. Bu yaklaşımları ise şöyle sıralayabiliriz. 1) Jeostratejik-Jeopolitik Yaklaşımlar, 2) Kurumsal Yapılanma Yaklaşımları, 3) Uluslararası Sistem Yaklaşımları 4) Ekonomik-Politik yaklaşımlar 5) Bölgesel Yapılanma Yaklaşımları, 6) Geleceğe Yönelik Projelerin Hazırlanması Yaklaşımı.

Jeostratejik kuram; güvenlik politikalarının oluşturulması ve dış çevreye yönelik savunma stratejisinin belirlenmesindeki en önemli unsur, devletin sahip olduğu jeostratejik konumdur. Bu konumu etkileyen önemli unsurlar; ülkenin coğrafyası, doğal kaynakları ve ulaşım alt yapısıdır. **Kurumsal yapılanma yaklaşımında;** enformasyon ve etkileşim gibi unsurlar devletin diğer aktörlerle olan ilişkilerini düzenleme işlevini görür. Devletler arasında oluşturulan işbirliği platformları, ilişkilerde varolan güvensizliği, bilgi alış verişi ile aşmayı hedefler.¹⁰¹

Uluslararası Sistem Yaklaşımları; devletler güvenlik ve dış politikalarını belirlerken, uluslararası sistemin yapısını da dikkate almak zorundadırlar. Devletler dış ve güvenlik politikalarını, uluslararası sistemin dinamikleri ve aktörleri ile sistemin tek, iki yada çok kutuplu olup olmadığını göz önünde tutarak biçimlendirirler. **Ekonomik bakış açısına göre,** benzer ekonomik özellikler gösteren devletler arasındaki muhtemel işbirliğinin, etkili uluslararası yapılar oluşturacağı göz ardı edilemez bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca oluşan bu yapılanmaların, gelişme sürecine giren devletlerin desteklenmesi gibi hem ekonomik hem de sosyal bir motivasyona sahip olması kaçınılmazdır. Askeri politikalarda bu perspektiften soyutlanamaz. İki veya daha fazla devlet bir güvenlik paktı oluşturmaya karar verdiklerinde, bunu salt askeri temele oturabilecekleri gibi bazı durumlarda ekonomik kaygıların ağır basması, bu unsurların pakta dahil edilmesine neden olabilir. Eğer ekonomik yapı ittifak oluşturmaya uygun değilse, diğer devletler ya da ittifaklar tarafından istismar edilirler ve bir müdahale alanı, dolayısıyla da “hedef ” olarak görülebilirler.¹⁰²

Bölgesel yapılanmalarda, devletler buldukları bölgenin potansiyelini kullanarak, ittifaklar oluşturmak suretiyle güvenlik gereksinmelerini karşılayabilirler. Aynı zamanda

¹⁰¹ Bağcı, a.g.e., s. 7.

¹⁰² Bağcı, a.g.e., s. 10.

bölgede çıkarı olan fakat bölge devleti olarak sayılmayan bir devlet de, kendi güvenliğini varolan bir ittifak çerçevesinde attırmaya yönelebilir. Potansiyel ya da aktüel bir tehdit ile karşılaşıldığında ortak bir güvenlik ve tehdit algılamasına sahip olan devletler de kendi varlıklarını koruma, güçlendirme ve dış tehditlerden korunma gibi amaçlar etrafında birbirleri ile olan sorunları bir tarafa bırakmak suretiyle, bu tehdidi ortadan kaldırmak için ortak bir girişimde bulunabilirler. **Geleceğe yönelik projelerin** hedefi ise, yaşanacak olası gelişmelerin getireceği koşullarda devletin takip etmesi gereken stratejileri bir opsiyon olarak ortaya koymaktır.¹⁰³

Yukarıda belirttiğimiz yaklaşımlar çerçevesinde devletler, uluslararası sistemde yaşanan çeşitli gelişmelerin sonucunda bir ittifaka üye olmaya karar vermeden önce, tehdit analizi, risk analizi ve istikrar analizi yapmak zorundadırlar. Çünkü ittifaklara girdiklerinde, ittifaka dışarıdan yönelecek tehditlere de maruz kalma riskini de almış olurlar. Ancak, doğabilecek risk doğruya yakın bir gerçeklikle hesaplanabilirse, mevcut tercihin ne derecede rasyonel olduğu görülebilir.

Bu bağlamda uluslararası yapıda, sistemin bütününe benzer biçimde algılayan ve varlığını koruma ve sürdürme bakımından benzer kaygılar taşıyan aktörler, aynı tür tehditler karşısında duyarlı davranırlar. Tehditleri aynı biçimde algılayan aktörler, genel olarak iki tür davranış gösterirler:¹⁰⁴

1) Tehdide direnç sağlamak için aralarında bir işbirliği kurarlar. Simetrik bir karşılıklı bağımlılık anlamına gelen bu türden bir işbirliği, kendisini iki biçimde gösterir;

a- İşbirliği, yalnızca bir araya gelenlerin güvenliğini esas alır.

b- İşbirliği, sistemin bütününe güvenliğini esas alır.

2) Tehdide direnç sağlamak için, tehdidi ortadan kaldırmaya muktedir en güçlü aktörün denetimi altına girilir. Bu durum, asimetrik bir karşılıklı bağımlılık anlamına gelebileceği gibi, bir bağımlılık ilişkisine de karşılık gelebilir.

Ancak güvenlik kavramının insanlık ile başladığı hatırlandığında, uluslararası ilişkilerde de güvenlik hangi perspektiften ele alınırsa alınsın bir süreç içinde değerlendirilmektedir. Zaman ve koşullara göre gelişen olaylar, kavramın içeriğini zenginleştirdiği gibi, güvenlik oluşumlarını, yöntemlerini ve tekniklerini değiştirmiştir. Ayrıca, bilindiği gibi uluslararası

¹⁰³ Aynı eser, s. 11.

¹⁰⁴ Dedeoğlu, a.g.e., s. 13.

ilişkiler tarihi de, büyük ölçüde çatışma-uzlaşma ikilisine dayanan bir tarih olarak ele alınmış ve dolayısıyla güvenlik kavramını doğrudan içerir hale gelmiştir.

Güvenlik politikalarını belirleyen faktörler arasında; demokrasi, hukuk devleti, insan hakları gibi uluslararası alanda değer olarak görülen diğer kavramların etkinliği, değerler, egemenliğin kısmen yada bazı durumlarda tamamen devri (örneğin AB), federatif veya konfederatif yapılanmalar, tehdit yaratmamak amacıyla çıkarların duyarlı biçimde sınırlanması, uluslararası norm ve kurallar, sistemin yürütülmesine ilişkin ortak çıkar algılaması, karşılıklı güvenlik bağımlılığı de yer almaktadır.¹⁰⁵

2.6. Güvenlik Kavramının Temel Özellikleri

Uluslararası alanda güvenlik, iki biçimde kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ulus-devletin güvenlik anlayışıdır. İkincisi ise, sistemin tümüne yönelik güvenlik anlayışıdır. Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı esas olarak birkaç düzlemde ifade bulur. Bunlar;¹⁰⁶ a) uluslararası yapının bütünü ya da bütüne yakınının güvenliği, b) coğrafi ya da işlevsel alt-sistemlerin, bölgelerin güvenliği, c) devletin güvenliği, d) toplumun güvenliği, e) toplumsal alt-grupların güvenliği, f) bireylerin güvenliği.

Ulus devletin güvenliği; bir ulus-devletin iktidarını, vatandaşlarının refah düzeyini, ülkesel varlığını koruma ve geliştirme anlamını taşırken, sistemin tümüne yönelik güvenlik anlayışı hemen tüm devletlerin ortak olarak tehdit saydıkları durumların düzenlenmesi anlamını taşımaktadır. Bir devletin varlığının koruma ve sürdürme, hatta genişletme amacının karşısına çıkan sorunlar ve ikili-üçlü ilişkilerle çözümlenebildiği ya da çözemediği (savaş-barış) her olgu ulusal güvenlik konusuna dahil olurken, çok sayıda ulus-devletin aynı zamanda karşısına çıkan benzer sorunlar, uluslararası güvenlik içinde değerlendirilmektedir. Sorunun tanımlanması sırasında neyin ulusal neyin uluslararası güvenlik kapsamına gireceği ise daha çok güvenlik arayışları sırasında ifade bulmaktadır.¹⁰⁷

Hangi biçimde gelişirse gelişsin, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik konularının ortak bazı özellikleri bulunmaktadır.¹⁰⁸

1. Güvenlik, güç ile birlikte düşünülen bir kavramdır. Gücü oluşturan özelliklerin bileşkesi, o aktörün varlığının amacını belirleyebildiği gibi, güvenlik araçlarını da

¹⁰⁵ Bağcı, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁶ Dedeoğlu, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁷ Aynı eser, s. 49.

¹⁰⁸ Aynı eser, s. 51-52.

belirlemektedir. Dolayısıyla her aktör, güvenliğini bir esasa bağlamadan önce kendi durumunu dikkate alır. Güvenlik sağlayıcı donanımları, örneğin ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, ekonomisi, coğrafyası, komşuları istikrarlı/istikrarsız bölgelere yakınlığı, denizlerle çevrili olup olmaması, nüfus çokluğu, demografik özellikleri, doğal kaynaklara sahip olup olmaması gibi unsurları benzerleri ile karşılaştırarak tanımlar.

2. Aktörler, durumlarını tanımladıktan sonra gereksinmelerini saptarlar. Gereksinmeler, orta ve uzun vadeye, bazen de orta vadeye göre hesaplanır. Doğal olarak, aktörlerin gereksinmeleri, güç unsurlarını oluşturan temel özellikler (coğrafya, nüfus, askeri hazırlık kapasitesi vs) ile doğru orantılıdır. Gereksinmelerin karşılanması için ise, kapasitenin artırılması gerekmektedir, çünkü “öteki” ler de aynen öyle yapmaktadır. Dolayısıyla, kapasite artırımı, her aktörün güvenlik anlayışının ortasına yerleştirilmiş bir kavramdır. Ancak, bu da gereksinmelere ulaşılabilirlik yeteneği ve rakiplerin davranışları ile doğru orantılıdır.

3. Aktörün varlığını koruma ve sürdürme konusuna bağlı olarak saptadığı gereksinmelerini nereden ve ne yöntemle sağlayacağını belirleyebilecek esnek bir yapılanması bulunması gerekir. Bu nedenle aktör, varlığını koruma ve sürdürme faaliyetleri sırasında tehdit tanımlarını yapar. Tehdit genel olarak üç biçimde ortaya çıkar:

Birincisi, eldekini yitirme riskidir.

İkincisi, başka bir aktörün/aktörlerin elinde ya da etkisinde olanı ele geçirememesi ve/veya bir üçüncü güce kaptırma riskidir.

Üçüncüsü, hiçbir aktörün tek başına neden olmadığı, bir tek aktörden bağımsız ve küresel tehditlerdir.

Tehdit tanımlaması, bu türden kademeli gibi görünen tehditlerin bileşkesini almayı gerektirir, çünkü genel olarak söz konusu üç tehdit türü birbirleri ile ilintilidir. Güvenlik, söz konusu tanımlamaların ve çoğu zaman da algılamaların yapılması ile ortaya çıkmaktadır. Ancak çoğu zaman devletler çıkarlarını gerçekleştirmek ve diğer aktörler üzerinde egemenlik kurmak için “sanal tehditler” yaratarak ulusal ve uluslararası toplumları buna inandırma yolunu seçerler. Bu sanal tehdit karşısında aldıkları güvenlik önlemleri de gerçek tehditler karşısında alınanlarla büyük ölçüde benzerlik gösterir. Her ne biçimdeki tehdide göre olursa olsun, her aktör üç halkalı bir güvenlik sistemi kurmaktadır. Bunlar:¹⁰⁹

¹⁰⁹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 53-54.

En iç halka, aktörün kendi iç güvenlik sistemidir. İçten gelebilecek ya da içte oluşabilecek tehlikeleri kapsamaktadır. Bu en sıkı halkadır. En iç halka, belirli bir rejimin, düzenin, siyasal iktidarın, sosyo-ekonomik sistemin devamının sağlandığı halka olarak tanımlanır. En iç halkanın güvenlik tanımı siyasal iktidar tarafından belirlenir. Buna göre, ulusal sınır, doğal kaynak ya da demografi gibi somut unsurlar bile, siyasal iktidarlara göre yeniden tanımlanıp iç güvenlik halkasına dahil edilebilir. Örneğin Irak'ın Kuveyt'i eyalet ilan etmesi ve Schengen Anlaşması'na taraf devletlerin ulusal sınır denetimlerini kaldırmaları gibi. Bu durumu Thucydides Ölü Deniz Yazmalarından birinde şöyle anlatır: “*Hangi ulus bir başka kuvvetli ulus tarafından baskı altına alınmak ister? Veya kim mülkiyetinin haksız bir tecavüze uğramasını ister? Bununla beraber, tek bir ulus var mıdır ki komşularını baskı altına almamış olsun? Veya dünyada tek bir insan bulunabilir mi ki başkasının mülkiyetine tecavüz etmemiş olsun? Gerçekten nerede?*”

“*Bildiğimiz tanrılar*”, diyor, Thucydides, “*ve inandığımız insanlar için kendi doğaları gereği temel yasa, güçleri yetince egemenlik kurdukları ve hükmettikleridir.*”¹¹⁰

Söz konusu halkanın hemen dışındaki ikinci halka, yakın çevre tehlike ve/veya güvenlik halkasıdır. Ülke sınırlarına komşu ya da yakın alanlar ve devletler, bu halka içinde yer alırlar. Bir devletin çıkarlarını genişletmesi için en elverişli coğrafya, yakın coğrafyasıdır. Ve bu nedenle de ikinci sıklıktaki güvenlik tehdit halkası burada oluşturulur. Her devlet aynı biçimde davrandığında, tehdidin de önceden bu halkadan gelmesi beklenmektedir. Nihayet Most ve Starr'ın gözlemleri de bunu doğrular niteliktedir. Onlara göre; çok sayıda ülkeyle sınırı olan bir ülke bu ülkelerin en azından birkaçından gelebilecek saldırı ve tehdit tehlikesi ile karşı karşıyadır ve komşularına karşı güvensizlik duyar, çünkü kendisini olası rakiplere karşı korumak ve savunmak zorundadır.¹¹¹ Farklı bileşim ve farklı yönelimleri olan çok sayıda ülke ile komşu olan ülkeler genellikle silahlanarak ya da müttefik edinerek güvensizliklerini azaltmaya çalışırlar.¹¹² Ayrıca, hemen her devletin, ikinci halka denen yakın coğrafyasında tarihsel olarak yaşanmış deneyimleri bulunmaktadır. Canlı hücre çoğalmalarında olduğu gibi, birleşme ve bölünme döngüsü içinde hemen her devlet fiziken yakın coğrafyasında genişleyip daralma eğilimi göstermiştir. Dolayısıyla da, bu coğrafyalarda kendisinden izler taşımaktadırlar.

¹¹⁰ Thucydides, *Kitap V*, 105. Kıt'a, akt. Morgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, C. 1, çev., Ünsal Oskay, Baskın Oran, Sevinç Matbaası, Ankara: 1970, s. 40.

¹¹¹ Most, A. Benjamin ve Harvey Starr, *Diffusion, Reinforcement, Geopolitics and the Spread of War*, *The American Political Science Review*, C. 74, No. 4. Aralık 1980, s. 935, akt., Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, der., Melek Fırat, İmge Kitabevi, Ankara: 2. Baskı: Eylül 2000, s. 182.

¹¹² Aynı yer, s. 183.

Üçüncü ve en dıştaki halka gevşek bir halkadır ve küresel tehdit alanını oluşturur. İkinci halkanın dışındaki bölgesel savaş ve çatışmalar, küresel savaşlar, küresel ekonomik krizler, doğal çevrenin kirlenmesi, önemli uluslararası ticaret yollarının risk altına girmesi gibi bir çok alt başlık bu halkaya dahildir. Bazı bakımlardan, üçüncü halka ile ikinci halka yer değiştirebilmektedir. Örneğin, uluslararası terörizm ABD için 1. halka, İsviçre için 3. halka içinde yer alabilir.

Dış politikada benzer amaçlar taşıyan aktörler ya ittifak içine girerek hemen her alanda ortak güvenlik sistemleri kurarlar, ya güç elde etmek ve bunu korumak yani status quo'nun sürdürülmesi üzerine güvenlik arayışlarını oturturlar, ya elde edilmiş gücü arttırmak yani yayılma ve emperyalist politika üretirler ya da elde edilmiş güç ve iktidarı göstermek yani prestij politikası üretirler.¹¹³

Güvenlik, paylaşılabilir ancak emanet edilemez bir olgudur. Mutlak biçimde korunma anlamı taşımaz ve mutlaka eldekini yitirememeye demek de değildir. Aynı zaman da, eldekini artırma anlamı taşır. Bu haliyle güvenlik, bir tür önlemler ile istekler birlikteliği sistemidir. Ve çok değişkenli kombinasyonlarla kurulur. Uluslararası yapıda güvenlik anlayışları farklı dönemlere göre farklı içerikler kazanmıştır ve her aktör tarafından da her zaman farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Çünkü, her aktörü aynı yoğunlukta, aynı zaman aralığında ve aynı şiddette zarara uğratacak bir tehdit mevcut olmamıştır. Bununla birlikte, tarih boyunca güvenlik endişesi hep varolmuş, her koşula göre tehdit kavramının içi yeniden doldurulmuştur. "Öteki"nden sakınmak, "öteki"nden korunmak, "öteki"yle rekabetten zarar görmemek ve hatta "öteki"nden üstün olmak tüm aktörlerin doğal davranışı olagelmıştır. Bu haliyle de, uluslararası alanda küresel bir güvenlik sisteminin var olduğundan söz etmek o kadar da kolay değildir. Sadece, farklı güvenlik anlayışları bulunan güçlü aktör gruplarının çıkarları ile karşılıklı bağımlı çıkarları bulunan aktörler arasında saptanmış genel kurallar söz konusudur. Bu nedenle de, farklı dış politika stratejileri ve güvenlik stratejileri hâlâ üretilmekte ve uygulanmaktadır.¹¹⁴

2.7. Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Devletlerin İşbirliği İçinde Yürüttüğü Uygulamalar

2.7.1. Strateji

Strateji, genel olarak askeri bir kavram olarak algılanmaktadır. Kavramın bu şekilde algılanması tümüyle doğru bir durumu ifade etmez ama kökeni bakımından çok da yanlış bir

¹¹³ Morgenthau, a.g.e., s. 46-105, 235-258.

¹¹⁴ Dedeoğlu, a.g.e., s. 55.

algılama değildir. Kavramın kökenini oluşturan “Strategos”, Eski Mısır ve Eski Yunan uygarlıklarında en yüksek askeri ve sivil yöneticileri ifade eden bir sözcük olarak kullanılmıştır.¹¹⁵ En kaba tanımıyla strateji, kendi varlığını sürdürme ve geliştirme ile karşı tarafın, bertaraf edilmesine yönelik eylem ve uygulamaları ifade etmektedir. Her aktörün çevresi ile arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmek için kaynaklarını harekete geçirmesi, stratejinin konusunu oluşturmaktadır. Bu haliyle strateji, güvenliğin nasıl sağlanacağı konusundaki yanıtın aranmasını, yürütülmesini ve sonuçlandırılmasını kapsamaktadır.¹¹⁶

Ulusal ve uluslararası alanlarda aktör sayısının artması ve karşılıklı ilişkilerin daha karmaşık bir hale gelmesiyle birlikte, strateji kavramının kullanıldığı alan giderek yaygınlaşmıştır. Genel olarak güvenlik kavramı nasıl tehdit kavramı ile birlikte ele alınmaktaysa, strateji kavramı da büyük ölçüde güvenlik kavramı ile birlikte değerlendirilmektedir.¹¹⁷

Strateji, güvenlik anlayışı içinde ele alındığında iki ayrı seviyenin var olduğu görülür. Birincisi, askeri güç ile birlikte politik–diplomatik, ekonomik ve psikolojik güçleri geliştirerek ve kullanarak ulusal politikanın belirlediği hedeflerin elde edilmesini amaçlayan ulusal stratejidir. Bu strateji, “ulusal güvenlik stratejisi” veya “Büyük Strateji” olarak da tanımlanır. İkincisi ise askeri gücü doğrudan kullanarak veya kullanma tehdidi ile ulusal hedeflerin elde edilmesini amaçlayan askeri stratejidir. Askeri literatürde askeri strateji, strateji şeklinde de tanımlanabilmektedir. Politikanın ve politik amacın stratejiye egemen olması stratejinin önemli özelliklerinden biridir. Gerek büyük strateji, gerekse askeri strateji, ulusal güvenlik politikasının belirlediği ulusal çıkarları sağlayan ulusal hedeflerin elde edilmesini amaçlar. Bu nedenle de strateji, politik amaç tarafından yönlendirilir ve politikanın kontrolündedir.¹¹⁸ Burada üzerinde durulması gereken nokta ise, güvenlik anlayışı ve tehdit algılamasının stratejiden önce geldiğidir.

Uluslararası ilişkilerde strateji, uluslararası politikanın aktörleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılan yöntemler bütünüdür. Uluslararası yapıda bir aktörün stratejisinde söz etmek, aynı zamanda o aktörün amaçlarının ne olabileceğinden ve gücünden söz etmek anlamına gelmektedir. Burada yer alan aktörler, benzer amaçlar taşıyabilirler bile farklı stratejiler

¹¹⁵ Cornish, Paul, “İki Binli Yılların Başında NATO: Yeni Görevler, Yeni Üyeler. Yeni Strateji”, *NATO Dergisi*, No: 4 Ekim 1997, s. 22.

¹¹⁶ Dedeoğlu, a.g.e., s. 57.

¹¹⁷ Aynı eser, s. 56.

¹¹⁸ Eslen, Nejat, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul: Genişletilmiş 3. Baskı Mayıs 2005, s. 73.

uygulayabilir ya da benzer stratejiler uygulasalar da farklı amaçlar doğrultusunda davranabilirler. Bu türden farklılıklar, aktörün içsel dinamiklerine, uluslararası yapıda etki yaratma kapasitesine, bölgesel ya da küresel amaçlarına, uluslararası ve bölgesel konjonktüre göre değişmektedir. Uluslararası ilişkiler de stratejiden söz edildiğinde iki tür aktör (devletler ve bazı uluslararası örgütler) esas olarak değerlendirmelere konu olmaktadır. Bunlar da stratejilerini geliştirirken sistemin genel yapısını dikkate alırlar. Bu haliyle de strateji bilgiye, algıya ve olguya dayalı güvenlik anlayışlarıyla doğrudan ilintili bir anlam içermektedir.¹¹⁹

2.7.2. Güvenlik ve stratejinin örtüşen özellikleri

Varolma ve varlığı sürdürme ile doğrudan ilintili olan güvenlik, bunun sağlanması yönünden de strateji kavramına dayanmaktadır. Uygulanan her strateji bir güvenlik anlayışını temsil etmekte ve her güvenlik arayışı da bir “Büyük Strateji“ içermektedir. Büyük strateji, aktörün “talepleri”ni karşılamak için koyulduğu anayola karşılık gelmektedir. Güvenliğin sağlanması ve artırılması, hangi aktör tipi için olursa olsun kolektif yapılanmayı gerektirmektedir.¹²⁰

Güvenlikle ilgili temel stratejiler şu olgularla yakından bağlantılıdır;¹²¹

- Temel ittifaklar ile bölgesel ve küresel işbirlikleri içerisinde yer alma/bu tür ittifakları tümüyle reddederek dışında kalıp “karşı çıkan” ya da “mazlumun sözcüsü” olma,
- Çok uluslu hareketlerde yer alma ve doğrudan çıkar alanındaki bir hareket söz konusu ise bu hareketin lider ülkelerinden biri olabilme yeteneğini geliştirme/çok uluslu güçlere karşı çıkan aktörlerin liderliğine soyunma,
- Krizlere müdahale edebilme ve çatışmaları önleyebilmek için diplomatik, siyasal ve hatta askeri önlemler alabilme/krizlerin gerçek sorumlusu olarak gösterilen aktörlerin “büyük oyun” (big game) unu bozmaya neden olma,
- Kitle imha silahlarıyla caydırıcılık sağlama ya da bu tür tehlikelerden korunma yeteneği geliştirme/nükleer silahlanma karşısında yer alma,
- Uzayı kullanabilme/uzayı kullananların karşısında yer alma,
- Haberalma sistemlerini ve gözetleme yeteneğini geliştirme,

¹¹⁹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 60-62.

¹²⁰ Dedeoğlu, a.g.e., s. 105.

¹²¹ Aynı eser, s. 111.

- Yüksek yoğunlukta bir çatışma ortamında savaşabilme yeteneği geliştirme/ilkel yöntemlerle ileri teknoloji uygulamalarını etkisiz kılma,
- Psikolojik ve sosyolojik unsurları kullanabilme.

II. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

1. Balkanlar Bölgesine Genel Bakış

Balkanlar, Avrupa ve Asya arasında bir “köprü” veya bir “kavşak”, bir “halk salatası” veya “karışım potası”, Avrupa’da bir “barut fıçısı” veya bir “düello alanı”dır.¹ Balkanlar, Avrupa’nın güneyinde, Akdeniz’e uzanan üç yarımadadan en doğuda olanını ifade eder. Balkan ülkeleri kavramı ise, aynı zamanda, bu yarımada da ve yarımadaya komşu coğrafyalarda yaşayan ülkeler için kullanılır.² Bu ülkeler: Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan ve Slovenya’dır. Ancak Karadağ’da 21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandumla halk bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bunun sonucunda Karadağ, Sırbistan ile Birlikten ayrılma kararı almış ve buna itiraz gelmemiştir. Böylece Yugoslavya’nın son kurucu cumhuriyeti diğerlerinden farklı olarak gerilim ve çatışma yaşanmadan ayrılmıştır.

1.1. Balkan Kelimesinin Literatüre Girişi

Balkanların tarihi çağlara adım atışı, Akdeniz bölgesi kadar eskidir. İlk defa Balkanların bir birlik, bir siyasi ve kültürel yapı halinde ortaya çıkması Roma devrine aittir. Latin dilinde bölgeye **Hacmus** denmekteydi.³ Balkanlara bundan başka isimlerde verilmiştir: **İslav–Yunan** (Slovogreece), **Yunan Yarımadası** (Halbinsel Griechenland), **Güney–doğu Avrupa yarımadası** (Südosteuropäische Halbinsel).⁴

Günümüzde ise, Balkanlı, Avrupalı ve Amerikalı yazarlar tarafından geniş ölçüde kullanılan “**Balkan**” adının yerine, son zamanlarda **Güneydoğu Avrupa** başlığı kullanılmaktadır. Buna paralel olacak şekilde büyük güçlerin bölgeye yönelik ilgileri yoğunlaşmış ve bölge ülkeleri hızla Batı kurum ve kuruluşlarına entegre edilmişlerdir.

¹ Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul: 2. Baskı: Şubat 1995, s. 15.

² Öztürk, Osman Metin, “Türk Dış Politikasında Balkanlar”, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, *Balkan Diplomasisi*, ASAM Yayınları, Ankara: 2001, s. 2.

³ *Bakanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, HAK Yayınları, İstanbul: Mayıs - 1999, s. 1.

⁴ Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul: Stratejik Araştırmalar 1, 2001, s. 121.

“Güneydoğu Avrupa” tabirinin kullanılmasına yönelik farklı bir değerlendirmeyi İlber Ortaylı şöyle ortaya koymaktadır; “(...) *Son zamanlarda uluslararası teşekküllerde ve özellikle Batı Avrupa’nın hakim olduğu kuruluşlarda bu bölgenin adı ısrarla “Güneydoğu Avrupa” olarak kullanılmaktadır. Örneğin ; UNESCO gibi, tarafsız bir kuruluş olması gereken bir yerin genel müdürünün, toplantılarda ve demeçlerinde “Güneydoğu Avrupa” ismini ısrarla kullandığı görülmektedir. Bunun arkasında yatan sebep ise, Balkanlara has kaba bir milliyetçiliktir. Bazı Balkan ülkeleri ilmi mehafilde, siyasi ve diplomatik çevreler arasında Balkan tarihinden bu beş tane Türk asrını silmeyi amaçlamaktadırlar. Kuşkusuz amaç ve niyet her zaman gerçekleşme bağdaşmamaktadır. Çünkü gerçekler bu beş asrın getirdiği mirası ve karmaşıklıkları her an gözönüne sermektedir (...)*”⁵

Balkanlara kullanılmak istenilen bu yeni tabirin coğrafi sınırları geliştireceği, bunun sonucu olarak bölgeye, bölge dışı katılımcıların olabileceği belirtilmektedir. Bölgeye yönelik ilmin adı **“Balkanistik”** tir. **“Güneydoğu Avrupa”** tabiri Avrupa’dan bakış açısına göre kullanılan bir terimdir. Doğudan Balkanlara bakıldığında bu tabir yerini bulmamaktadır. Kaldı ki dil biliminde bir kelime yerine üç kelime kullanılmaz, lisanda tasarruf esastır.⁶

Yine son dönemlerde Eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti (Yugoslavya ülkeleri Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan-Karadağ) ile Arnavutluk’tan oluşan bölge, AB tarafından **“Batı Balkanlar”** olarak adlandırılmaktadır.⁷

Bu kadar farklı tabirin bölge için kullanılmaya çalışılmasına karşın **“Balkan”** sözcüğü 19. yüzyılın başlarından beri kullanılmaya çalışılmıştır. **“Üzeri sık ormanla kaplı dağ”** anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür. Balkanların büyük bölümü ormanlık sarp dağlarla kaplı olduğu için, bölgeye Osmanlı Türkleri tarafından bu adın verildiği genellikle kabul edilmektedir. İkinci bir görüş olarak, bölgeye Osmanlılardan önce gelmiş olan, Kıpçaklar, Peçenekler ve diğer Türkmen boylarının, Hazar Denizinin doğusundaki **“Türkmen Stepi”** nin güney sınırını çizen **“Balkan**

⁵ Ortaylı, İlber, “Balkanlar’da Tarihi Miras ve Türkiye’nin İmajı, Balkanlar’ın Etnik ve Kültürel Yapısı İle Bu Yapının Bugünkü Duruma Olan Etkilerinin Değerlendirilmesi (Güç ve Asimilasyon Politikaları dahil)”, *Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998: Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*, HAK Yay, İstanbul: 1999, s. 16-19.

⁶ *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri ile Balkanlar -Türkiye Otoyol Projesi*, a.g.e., s. 1-2.

⁷ Kavalalı, Murat, *Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü), Ekim 2005, s. 37, <http://ekutup.dpt.gov.tr/>, 16.04.2006.

Dağları’na benzeterek anılan dağlara aynı adı verdikleri de belgelere geçmiştir. Ne var ki, Avrupa için **“Balkan”** sözcüğünün Türkçe olması bile rahatsızlık konusu olabilmektedir.⁸

Bu rahatsızlığın tarihi arka planı vardır. Şöyle ki; siyasi tabirlerin ortaya çıkışı bazen siyasi olayların gelişmesinden daha önemli ipuçları vermektedir. Balkan savaşlarıyla Osmanlı İmparatorluğunun, Avrupa topraklarından – Doğu Trakya hariç- tasfiyesi gerçekleştirilmiştir. Fakat 19. yüzyıla kadar halen Osmanlı’nın Avrupa toprakları için Avrupalılar; European Turkey, Turkey d’Europe, Turkey in Europe (Avrupa Türkiyesi, Avrupa’daki Türkiye) vb. tabirleri kullanıyorlardı. Buna karşılık Osmanlı Devleti Avrupa-i Osmani ve Rumeli-i Şahane gibi isimleri tercih ediyordu. Bu dönemden itibaren siyasi gelişmelere paralel olarak Türk ve Müslüman imajlarını silmek, bir anlamda Türkleri ismende Avrupa’dan tasfiye etmek için sürekli olarak bunalım ve krizle özdeş hale gelecek iki tabir birden bu bölge için kullanılmaya başlanmıştır: **Balkanlar ve Ortadoğu (veya Yakın doğu)**.⁹

19. Yüzyılın sonlarından itibaren birçok siyaset bilimci ve seyyahın Ortadoğu tabirini özellikle Balkanları kastederek kullanmaları bu kavramın coğrafi olmaktan çok kültürel bir zıtlığı ayrımı ifade etmesi açısından önemlidir. Ortadoğu ve Yakındoğu kavramları, bu açıdan objektif bir coğrafi kavram olmaktan çok Avrupa–merkezli subjektif unsurlar barındıran jeokültürel bir ayrım kavramıdır. Bu sebeple Ortadoğu ve Yakın Doğu kavramlarının ihtiva ettiği alan değişen konjonktüre göre yeni nitelikler kazanmıştır. Batı siyasetçileri ve araştırmacıları bu kavramın sınırlarını Osmanlı Devleti’nin gerilemesine uygun bir tarzda yeniden tanımlamışlardır.¹⁰

Tarihsel süreçte **“uzlaşmazlık”**, **“çelişkiler”** ve **“çıkarların bölünmüşlüğü”** ile simgeleşen **Balkanlar**, 20. yüzyılın başında siyasal terminolojiye, bu anlamları içeren **“Balkanlaşma”** tabirinin girmesine neden olmuştur.¹¹

1.2. Balkanların Fiziki ve Siyasi Coğrafyası

Coğrafyacılar Balkanların sınırını kuzeyde Tuna nehrine dayamayı adet edinmişlerdir.¹² Ancak Avrupa’dan belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bir zamanlar Osmanlı Devleti ile Hıristiyanlık dünyasını birbirinden ayıran

⁸ Gürkan, İhsan, *Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul: 1993, s. 260.

⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 120.

¹⁰ a.g. e., s. 121-122.

¹¹ Canbolat, İbrahim S., *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa– Aktüel Kitabevi, İstanbul: 1. Baskı, 2003, s. 57-58.

¹² Koloğlu, Orhan, *Osmanlı Döneminde Balkanlar*, OBIV Balkanlar, 1993, s. 41.

Tuna ve onun kolu Sava, fiziksel bir sınır olarak kabul edilebilir. Ama Yugoslavya'nın toprakları 1918'den sonra Tuna'nın ötesine doğru genişlediğinden bu çizgi siyasal ve demografik sınırlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yarımada'nın sınırları ikili bir tanımla belirlenir. **Fiziksel coğrafya açısından Balkanların sınırları;** kuzeyde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava Irmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, güneybatıda İon Deniziyle çizilir. Bu sınırlar içindeki yüzölçümü yaklaşık 505.000 kilometrekaredir. **Siyasal coğrafya açısından bakıldığında ise Balkanlar;** Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ve Yugoslavya ile Romanya'nın tümünü içine alır. Bu durumda yarımada'nın yüzölçümü 788.685 kilometrekaredir.¹³

Balkan Yarımadasının yüzölçümüne ve kara sınırlarına oranla çok uzun ve girintili çıkıntılı olan kıyıları, Akdeniz sistemine dahil olan altı denize açılmaktadır. Bu durum, Balkanların, Akdeniz stratejisindeki çok boyutlu yerini vurguladığı gibi; Balkan ülkelerinin çoğunun deniz ulaştırması ve denizcilik alanlarındaki gelişmelerine de ışık tutmaktadır. Balkan yarımadasının, güneyde ters bir üçgen gibi giderek daralması, bir stratejik derinlik sorunu yaratmaktadır.¹⁴

Balkanların coğrafyası gerilla savaşı için de eşi bulunmaz derecede uygun bir zemin oluşturur. Bu nedenle tarihte ve günümüzde, gerilla örgütleri Balkanların siyasi ve askeri tarihinin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu zemin, bölge halklarının birbirlerine ya da birbirlerinin müttefiklerine karşı olan düşmanlıklarını şiddete dönüştürmelerine ve böyle düşmanlıkları daha da beslemelerine neden olmuştur.¹⁵

Binlerce yıldır Balkanların güzergahı değişmemiştir: Morova-Vardar yolu, Belgrat'ı Selanik'e; Morova-Meriç yolu Tuna'yı Bizans'a; Egnatis yolu Dyrrachium'u Selanik'e bağlar. Fiume kapısı Triyeste ve Rijeka'yı Avusturya-Macaristan'ın limanı yapmıştır. Fakat bu ana yollar dışında, bazen kapalı bölgeler, Peloponnes'in ve Attik'in kıyı vadileri, Ohri ve Presoa çöküntüleri, derin Bosna vadileri, Hırvat Lika'nın karstik platoları, Dorop ya da Pindus'un yükselteleri, Apusenî dağları ve Karpat kıvrımları arasında Transilvanya Havzası da bulunmaktadır. Bu sığınma yerlerinde küçük ya da büyük kültürler korunmuştur. Eski

¹³ *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*, HAK Yay., İstanbul: Mayıs 1993, s. 1.

¹⁴ Özkürkçü, E. Gazi, "Balkanların Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998...*, a.g.e., s. 10.

¹⁵ Yahya, Harun, "Makedonya Sorunu, Balkanlar ve Türkiye-1", <http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=24>, 04. 01.2006.

Yunanistan'ın şehir devletlerinden Karadağ kabilelerine ve ya Arnavut fislerine, Ortaçağ sonlarının Romen halkına dek birçok kültür hâlâ canlıdır.¹⁶

Adriyatik Denizi'ne paralel olarak inen Dinarik Alpler, Pindo, Mora, Rodop, Balkan Dağları ve Tuna'nın kuzeyinde sınır oluşturan Karpatlar iklimi belirledikleri gibi, insanların yaşam ve üretim tarzlarına da damgalarını vururlar. Bu dağlar, örneğin Himalaya gibi aşılmaz engeller oluşturmazlar; ancak akıcı ve muntazam bir yol şebekesinin oluşmasına da imkan tanımazlar. Tuna dışındaki nehirler üzerinde nakliyatın imkansızlığı da Balkanların kendi içindeki ulaşımının gelişmesini engellemiştir. Ayrıca bu nehirler, küçük de olsalar aşılması güç engeller oluştururlar.¹⁷

1.3. Balkanlar'ın Etnik Dokusu:

Stratejik konum, fiziksel coğrafya, etnik ve dinsel yapı açılarından, bölgenin stratejik ve jeopolitik çekirdeği eski Yugoslavya'dır. Rusya'nın emperyalistik dürtülerle Güney Slavlarını, kendi nüfuzu ve Sırp'ların egemenliği altında, bir Güney Slavları birliği halinde toplamak için kurulmasına çaba gösterdiği "**Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı**" ve daha sonraki iç ve dış sınırlarının, jeopolitik faktörler gözetilmeksizin çizilmesi, Yugoslavya Federasyonunun, etnik gruplarının amaç ve iradeleri gözetilmek suretiyle değil yukarıdan empoze edilerek kurulması, bölgenin kararsız ve karmaşık doğasının önemli nedenlerinden biri olmuştur.¹⁸

Balkanlar, iç içe geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümündedir. Aralarındaki dinsel ve siyasal çekişmelere karşın, Balkan halkları bir kültür alışverişi içinde yoğrulmuşlardır. Balkan Yarımadasına çeşitli yönlerden kolayca girilebilmesi, etnik yapının karışık olmasında önemli bir etken olmuştur. Kuzeybatıdaki ovalar Orta Avrupa'dan, kuzeydoğudaki Boğdan koridoru Ukrayna bozkırlarından ve İstanbul Boğazı da Anadolu'dan Balkanlara girişi sağlar. Ayrıca Akdeniz ve Adriya Denizine bakan Yunanistan ve Dalmaçya kıyıları da Balkanlara girmeyi kolaylaştırır. Yüzyıllar boyunca bu yollardan Balkanlara giren insanlar, Güney ve Orta Avrupa'nın yanısıra Asya ve Yakındoğu'nun etnik ve kültürel etkilerini de bölgeye taşımışlardır. Etnik gruplaşmalarda ırktan çok din ve dil farklılıkları belirleyici olmuştur. M. S. 3. yüzyıldan başlayarak Balkanlara göç eden ve bugün Slav dilleri konuşan halkların kuzey kökenli olduğu sanılmaktadır. Ama bugün yörede yaşayan Güney Slavlarının çoğu Dinar kökenlidir.¹⁹

¹⁶ Castellan, a.g.e., s. 17-18.

¹⁷ Koloğlu, a.g.e., s. 42.

¹⁸ Özkürkçü, a.g.m., s. 10.

¹⁹ *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*, a.g.e., s. 7-8.

Yüzyıllar boyu büyük göçlere, işgallere ve savaşlara sahne olan Balkanlar, özellikle Osmanlı'nın bölgedeki egemenliğinin kademeli olarak sona erdiği 19. yüzyıldan bu yana, defalarca işgal yaşadı. Bölgeyi işgal eden dış güçlerin hemen hepsi de, bölgedeki bazı halkları kendi müttefikleri -ya da maşaları- olarak gördüler, bazılarını da düşman kabul ettiler. Nazi Almanya'sının 1941 yılında tüm bölgeyi işgal ederek kendine yakın gördüğü unsurlara kukla devletler kurması, bunun en önemli örneğiydi. İşgalcilerin bu politikası, Balkan halkları arasında zaten var olan geleneksel kin ve düşmanlıkları daha da körükledi ve kalıcı hale getirdi.

İşte bu etnik mozaik nedeniyle Balkanlar hep istikrarsızlığa açık bir bölge oldu. Bu nedenle defalarca harita değişiklikleri yaşadı. Yeni devletlerin kuruluşuna, bazılarının silinişine, sonra da yeniden kuruluşuna sahne oldu. Balkanlardaki etnik mozaik'in en kötü yanı ise, birbirlerine düşman söz konusu etnik grupların bir diğeri tarafından kurulan devletlerin içinde azınlık olarak yer almalarıdır. Balkanlar'daki hiçbir devlet, etnik ve dini yönden homojen değildir ve her biri rakip olduğu etnik ya da dini gruplara bağlı azınlıklar barındırmaktadır.

Balkan Yarımadasındaki başlıca etnik gruplar şunlardır; Türkler, Güney Slavları (Bunların aralarında dil birliği ve siyasal bağlılık bulunurken, dinsel bakımdan farklılık gösterirler. Hırvatlar ve Slovenler, Katolik, Sırlar ve Karadağlılar ise çoğunlukla Rum Ortodoks Kilisesine bağlıdır). Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Rumenler (Ulahlar), Balkan Yahudileri ve Balkan Çingeneleri. Balkanların siyasi coğrafyasının bugünkü karmaşık durumunu yansıtan jeopolitik bölünmeler, bunlara paralel ulusal nitelikler ve demografik özelliklerin çeşitliliği, Balkanların tarih boyunca sayısız istilalara uğramasının sonucudur. Balkan coğrafya ve topoğrafyasının burada belirttiğimiz ayırıcı ve bölücü karakterinin doğal sonucu olarak, Balkanlılar arasındaki ilişkiler, daima rekabet ve mücadele karakteri taşımış; yerel gerginlik ve sürtüşmeler, keza Balkanlardaki iç kararsızlık ve Balkan devletlerinin kendi güvenlik ve bekalarını sağlamak, bunun yanında kendi öfke ve intikam dolu emellerini gerçekleştirmek için bölge dışından müttefik edinmeleri dış müdahaleleri davet etmiştir. Bu yüzden, bugün, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla, Balkanlarda, sayıları 10'a kadar çıkan siyasal birimde, en az 9-10 ayrı konuşma dili ve 3 Tek Tanrılı (Semavi) dine bağlı olan 75 milyondan fazla insan yaşamaktadır.²⁰

²⁰ Özkürkçü, a.g.m., s. 13-14.

1.4. Balkanlar'ın Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri

Makro-Strateji düzeyinde, Balkanlar, ilk olarak Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan ve Boğazlar ve Süveyş bölgeleriyle ana petrol alanlarını hedef alan askeri operasyonların üs ve destek bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. İkinci olarak, Orta ve Doğu Avrupa'da cereyan eden bütün savaşlarda, Balkanlar, saldırgan ve savunan taraflar için daima büyük önem taşımıştır. Bu bakımdan, Balkanların, Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenliği olayında da önemli bir stratejik işlevi vardır. Balkanların stratejik konumu Avrupa Kıtasına, Akdeniz ve Orta Doğu politika ve stratejisinde etkili olma imkanı sağlamaktadır.²¹

Bu bağlamda Balkanlar, gerek geçmişte, gerekse günümüzde, Avrupa'nın güvenliği ile doğrudan ilgili bir coğrafya olmuştur. Geçmişte, doğudan gelen akınları ve istilaları ileriden karşılama açısından; günümüzde ise, daha çok içerdiği istikrarsızlık ve krizler nedeniyle, Avrupa'nın güvenliğini yakından etkilemiştir. Yer altı kaynakları yönünden de zengin olan Balkanlar, Avrupa'nın güvenliği ve bütünleşmesi bakımından önem arz eden stratejik bir işleve sahiptir.²² Bu nedenle, bütünüyle veya büyük ölçüde, güçlü bir devletin kontrolüne girmesi, o devlete bu sayılan coğrafyalarda etkili olma imkanı verecektir.

Balkanların, Karadeniz ve Ege Denizi ile birlikte Orta ve Doğu Akdeniz'i kontrol edebilen coğrafi konumu dikkate alındığında; Sovyetlerin dağılması ile gün yüzüne çıkan Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması üzerinde doğrudan etkili olma imkanına da kavuştuğu söylenebilir.²³ Bu sebeple, hem enerji kaynaklarının sahibi olan ülkeler, hem de bu enerji kaynaklarına bağımlı ülkeler açısından Balkanlar daha fazla önem arz etmeye başlamıştır.

Balkanların ekonomik ve stratejik değerlerine katkısı olan önemli coğrafi öğelerden birisi de, 2860 km'lik uzunluğu ile sadece Balkanların en büyük nehri değil, aynı zamanda bütün Avrupa'nın Volga nehrinden sonra gelen ikinci uzun nehri olan Tuna nehridir. Tuna, Doğu ve Orta Avrupa'nın 815.800 kilometrekarelik büyüklükteki havzasının sularını Karadeniz'e boşaltmaktadır. Karadeniz'le Kuzey Denizini birbirine bağlayan Tuna, içindeki en az 35 limanla bölgedeki birçok ülkeye hizmet vermektedir. Tuna üzerindeki barajlar ve her biri birden fazla ülkeye enerji sağlayan hidroelektrik santralleri de Tuna'nın diğer işlevleriyle birlikte değerlendirildiğinde, ortaya çıkan tablo, bu nehrin stratejik ve ekonomik değerinin

²¹ a.g.m., s. 11

²² Gürkan, İhsan, *Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye*, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul: 1997, s. 261-264.

²³ Öztürk, a.g.m., s. 3.

Balkanlarla sınırlanan bölgesel düzeyin çok daha üstünde olduğunu göstermektedir. Orta Avrupa'ya kısa yoldan dünyaya açan Tuna, Osmanlılar ve onlardan önceki akıncılara Batı yolunu göstermiştir. Bölge çerçevesinde Tuna'nın temel işlevi, Balkan yarımadasının kuzey bölümünün başlıca tarihi ulaşım yolunu teşkil etmesi ve önemli hacimde enerji sağlamasıdır.²⁴

2. Türkiye'nin Balkan Politikasını Etkileyen Faktörler

Balkanlar, Türkiye'nin sınır komşusudur ve Türkiye ülke topraklarının yüzde 5'ini oluşturan Trakya bölgesi ile coğrafi anlamda bir Balkan ülkesidir. Bu yüzden Balkanlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin her yönden Batı'ya açılma yolu üzerindedir. Türkiye kurulduğu tarihten itibaren tercihini Batı'dan yana yaparak Batı camiası içinde yer almış ve her alandaki ilişkilerinin büyük bir kısmını Batı ile gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, Balkanların Türkiye açısından taşıdığı stratejik değer oldukça yüksektir. Atatürk'ün bundan 75 yıl önce Balkanlar için söyledikleri şimdi işleyeceğimiz konuyla oldukça örtüşmektedir. Atatürk'ün 2. Balkan Konferansı'nın TBMM'nde Yapılan Son Celsesinde 25 Ekim 1931 Günü 200'ü aşkın Balkan Murahhasına Hitaben İrad Buyurmuş Oldukları Nutuk:²⁵

“(...) Balkan milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihî neticesidir(...)Bu itibarla, Balkan milletlerinin asırlara müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır. (...) Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arzederlerse etsinler, onların Orta – Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır. (...) Karadeniz'in şimal ve cenup yollarıyla, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveren eden kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir (...).”

²⁴ Özkürkçü, a.g.m., s. 12 - 13.

²⁵ Girgin, Kemal, (E. Büyükelçi) *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri HARİCİYE TARİHİMİZ (Teşkilat ve Protokol)*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul: 3. Baskı: Mayıs 2005, s. 189-192.

2.1. Tarihsel Bağlar

Türklerin Balkanlara yerleşmesi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Türkler Balkanlara iki ayrı yoldan gelmişlerdir. Birincisi Hazar Denizi-Karadeniz kuzeyinden, ikincisi ise güneyden Anadolu üzerindenidir. Balkanlara gelen ilk Türk kavimleri M.S 300'lü yıllardan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden geçerek bölgeye yerleşmişlerdir. Bunlar Oğur (Utrugur, Kutrugur), Bulgar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar (Kıpçaklar) gibi Türk boylarıdır. Ancak bu Türk kavimlerinin büyük bir çoğunluğu Hıristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmışlardır. Sayıları yediye bulan bu Türk boyları tarihçiler tarafından "**Kayıp Türk Kavimleri**" veya "**Asimile Kavimler**" olarak adlandırılmıştır. Tarihçilere göre Orta Asya'daki göçebe hayatını devam ettiren, bir türlü yerleşik ve organize olmayan bu boylar birbirleriyle ve/veya bölgedeki Bizans, Slav, Lâtin vb. gruplarla girdikleri amansız çatışmalar sonucu, özellikle Slav ve Bizanslıların ideolojik baskıları sebebi ile kimliklerini kaybetmişlerdir.²⁶

Balkanlarda tarihi izler bırakan Osmanlı İmparatorluğu, sadece topraklarını büyütme için değil siyasal, ekonomik ve hatta kültürel değişim için de Avrupa'ya yönelmiştir. Böyle bir değişim için Balkan Yarımadası, Osmanlıların Avrupa güçleri ile ilişkilerinde bir köprü yada atlama taşı olarak görev yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Hıristiyan halkı, özellikle Balkanlarda yaşayanları İslam dinini kabul etmeye zorlamamıştır.²⁷ Fakat aynı husus daha önceleri bölgede hakim olan güçler için söylenemez. Bu hususu İlber Ortaylı şöyle anlatmaktadır; "(...) Bizans döneminde de bir bakıma Balkanlar bölgesinin Slavlaşma süreci yaşanmıştır. Bu Slavlaşma kısmen Bizans tarafından kontrol edilmiş, Bulgarlar, Sırp ve Makedonlarda olduğu gibi Ortodoks medeniyeti yerleştirilmiş, Batı Kilisesi ise Hırvatlar ve Arnavutların bir kısmında olduğu gibi Katolisizm de Balkanlara sokulmuştur (...)"²⁸

Halil Şimşek ise aynı gerçeği şöyle ifade etmektedir: "(...) Balkanlar Romalılar döneminde "Divide et Impera" böl ve yönet ilkesiyle, Bizanslılar döneminde Slavlaşma sürecini yaşamıştır. Osmanlılar döneminde ise hoşgörüsü içerisinde yönetilmişlerdir. Bunun da belgesi Foymitsa Katolik Kilisesi duvarında asılı olan Fatih Sultan Mehmet'in Fermanıdır. Bu Ferman

²⁶ "Balkanlar", <http://www.westtrakien.com/balkanlar/index.html> 08.06.2006.

²⁷ Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara: 2. Baskı, Eylül 2000, s. 180.

²⁸ Ortaylı, a.g.m., s.17.

*bugün insan haklarının temel belgesi niteliğindedir (...)*²⁹ 28 Mayıs 1463 tarihinde Miladroz'da Fatih Sultan Mehmet'in Balkanlarla ilgili Osmanlı Fermanı aşağıdadır.³⁰

"... Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilan ediyorum ki, kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosnalı Fransiskanlar himayem altındadır ve emrediyorum: Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güven içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrafından, ne vezirlerden veya memurlarımdan, ne hizmetkarlarımdan, ne de imparatorluk vatandaşlarımdan hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmaz, hor görmesin veya tehlikeye atmasın, hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir. (...) yemin ediyorum ki emrime uyararak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermanla yazanların aksini yapmayacaktır." İstanbul Fatih'inin fermanında da izleri görülen Türk töresi adalet, eşitlik, hoşgörü ve insan sevgisi üzerine kuruldu. Bu töre, İngilizlerin "Magna Carta"sının eşdeğeridir. Bu sebeptendir ki, Bizansın zulmünden kaçanlar, Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardır.

Balkanlarda yaklaşık 500 yıl süren Osmanlı egemenliği bölgenin dinsel, etnik, iktisadi ve kültürel yapısını derin biçimde etkileyerek günümüze dek ulaşan gelişmeler üzerinde belirleyici oldu. Genel olarak Osmanlı mirası ve Pax Ottomanica olarak da adlandırılan bu gelişme Türkiye'de ve bölgede çok farklı şekillerde algılandı ve yorumlandı. Bu tarihsel geçmiş nedeniyle hem Balkan halklarının, hem de Türklerin birbirlerine karşı önyargılarından söz edilebilir. Bu önyargılar Balkanlarda özellikle Slav kökenliler ve Yunanlılar arasında güçlü kalmıştır. Türkiye'nin Balkan politikası bu tarihsel geçmiş üzerine kurulmak zorunda kaldı ve Türkiye'nin 1990'larda Balkanlarda izlediği aktif politika zaman zaman Osmanlı dönemine dönme isteği olarak nitelendirildi.³¹

²⁹ Şimşek, Halil, "Balkanlar'daki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri", *21. Yüzyılın Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi 07-08 Aralık 1999, Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 2000, s. 103-104.

³⁰ *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu, 15-16 Aralık 1998...*, a.g.e., s. 378.

³¹ Uzgel, İlhan, "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Balkanlar'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt. II. 1980-2001)*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul: 1. Baskı 2001, s. 167.

Balkan halkları açısından bakıldığında, bölgedeki gayrimüslimlerin, Osmanlı dönemine olumsuz öğeler/simgeler yükledikleri görülür. Ortodoks-Slav kökenliler Osmanlı egemenliğini siyasal, ekonomik ve kültürel baskı dönemi olarak tanımlamaktadırlar. Osmanlı yönetimi altında oldukları için bu süre içinde Batı Avrupa’da yaşanan Rönesans-Aydınlanma süreçlerinden geri kaldıklarını ileri sürerek günümüzde yaşadıkları sorunların birçoğunu ve iktisadi-siyasal geri kalmışlıklarını buna bağlamaktadırlar. Bu yaklaşımın altında yatan en temel neden, bu halkların 19. Yüzyılın başlarından itibaren ulusal mücadelelerini Osmanlı yönetimine karşı vermeleri ve ulus-devletlerini oluşturma sürecinde kendi tarihlerini yeniden kurgularken Osmanlı/Türk karşıtlığını geliştirmeleri, Osmanlı geçmişinden arınma çabası içine girmeleridir.³²

Ortodoks Balkan halkları için Osmanlı yönetiminin bölge üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi, İslam’ı bölgeye taşımış olmasıdır. Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar, ve Torbeşler gibi tamamı ya da bir kısmı İslamiyeti seçmiş olan etnik ve dinsel gruplar Osmanlı döneminin Balkanlardaki olumsuz unsurları olarak görülmektedir. Özellikle eski Yugoslavya coğrafyasında Müslümanların etnik kimlik ya da dillerine bakılmaksızın “Türk” olarak anılması ve 1990’larda yaşanan çatışmalarda yalnızca insan unsurunun değil, Osmanlı dönemini çağrıştıran cami ve köprü gibi maddi varlığın da yok edilmeye çalışılması bu yaklaşımın göstergeleri olarak alınabilir.³³

Bölgede 600 yıllık bir nefret vardır ve bu nefret, yüzyıllar boyunca bilinçaltında kalmış, ancak dağlara çıkarak Osmanlı’ya karşı direnmiş “haiduk” (haydut) çetelerinin anılarıyla yaşamıştı. Osmanlı ordularının 1683’teki Viyana bozgununun ardından, Bosnalı Müslümanlara karşı duyulan nefret fırsat buldukça eyleme dönüşmüştür. İlk kan, 1702 yılında Karadağ’da dökülmüş, Başkent Çetine’deki sivil Müslüman nüfusa karşı gerçekleştirilen katliama **Istraga Poturica (Türkleşmiş olanların imhası)** adı verilmiştir. “**Türk**”, “**Müslüman**” ya da “**Osmanlı**” kelimeleri aynı anlama geldiğinden ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirildikleri için düşman sayılmışlardır. Sırp milliyetçiliğinin 1980’lerdeki yükselişinde bu tema kullanılmıştır. Örneğin, Sırbistan’ın radikal milliyetçi lideri Slobodan Miloseviç’in Kosova Savaşı’nın 600. yıl dönümünde Kosova’nın başkenti Piriştine’nin yakınlarındaki Gazimestan adlı ovada gerçekleştirdiği ünlü miting de Miloseviç, 600 yıl önce yaşanan Kosova yenilgisine atıfta bulunmuş ve “**bir daha yenilmeyeceğiz**” demiştir. Düşman yine aynıydı; **Osmanlı**.

³² Uzgel, a.g.m., s. 167.

³³ a.g.m., s. 168.

Nitekim mitingin yapıldığı alanın yakınlarında bir yere önceden kan renkli koca bir anıt kondurulmuş ve üstüne de Prens Lazar'ın şu sözleri kazanılmıştır:³⁴

“Her kim ki Sırp ve Sırp kökenlidir Ve Kosova Ovası'na Türklerle savaşmaya gelmez Onun ne erkek, ne dişi, zürriyeti olmasın Onun hasadı olmasın: 1389-1989”

Tüm bunlar, Balkan Müslümanları kadar İslam aleyhtarı Balkan milliyetçilerinin de İslam ve Türk kavramlarını özdeşleştirdiklerinin işaretleridir. Bu iki kavramı birleştiren ortak zemin ise, elbette ki Osmanlı kimliğidir. Ancak Balkan halklarının bu tutumları gerçeği yansıtmamaktadır. İlber Ortaylı bu konuda şunları yazmaktadır:

“... Osmanlı döneminde ise (...) Balkanlı tarihçiler kendileri söylüyorlar ve Nikolai Todorov'un ünlü kitabında (Balkan Cities) açıkça izah edilir ki; Balkanların hayatiyeti ve beynelmilel iktisadi kültürel coğrafyaya katılımı Tuna mansabı ve Tuna'nın kuzeyine doğru taşmıştır. Bunda da en büyük olay askeri yollarla ticari yolların ıslahı ve inşaatı ve bu güzergahta bazı şehirlerin adeta yeniden kurulup inkişaf ettirilmesidir ki bunlar kalabalık sayıdadır ve hatta bu şehirlerden bir tanesi de Drina'dır.³⁵ Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu ve Osmanlılık demek Balkanların hayatiyetini kazandığı, ama aynı zamanda da bilhassa önemli şehirlerde; karmaşık, kozmopolit iç gerilimli yapısının işbaa yükseldiği bir devir demektir. Şüphesiz ki tarihin III. Roma İmparatorluğu olan Osmanlılık kuvvet ve satvetiyle devam ettiği sürece bu gerilim büyük bir sakinca göstermiyor, aksine bir kültürel iktisadi zenginlik kaynağı olmuştur. Ama Osmanlı gerilemesiyle birlikte de Balkanlar barut fıçısına yani Balkanizasyon sürecine girmiştir. (...) Balkanlar henüz uluslaşma sürecini yaşamaktadır. Yani bizim karşımıza Almanya, Fransa, İngiltere ve İspanya gibi uluslaşma sürecini tamamlamış oturmuş siyasi varlıklar, devletler yoktur...”³⁶

2.2. Türkiye'nin Balkan Kökenli Nüfusu

Türkiye'de 5-7.000.000 arasında Balkan göçmeninin yaşadığı tahmin edilmektedir. Özellikle Bulgaristan'dan 1980'lerin sonunda gelen zorunlu göçün de gösterdiği gibi, bu insanların önemli bir kısmının geldikleri ülkelerdeki akrabalarıyla bağlantıları devam etmekte, onların durumları ve sıkıntıları buradaki göçmen kökenlileri doğrudan ilgilendirmektedir. Bu, oradaki Türk kökenlilerin maruz kaldıkları baskılara duyulan kaygı kadar, koşulların

³⁴ “Balkan Müslümanlarının Türklüğü”, <http://www.westtrakien.com/balkanlar/balkanlardatuerkluek/index.html>, 08.06.2006.

³⁵ Osmanlıların kurduğu diğer şehirler şunlardır: Tiran, Elbasan, Yenipazar, Mostar, Travnik, Banyaluka, Bosnasaray, Kruşevo, vb., Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Bahadır, Gürbüz, *Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya: 1. Basım, Ağustos 2002, s. 43-59.

³⁶ Ortaylı, a.g.m., s. 16-19.

kötüleşmesi ya da baskıların artması durumunda başlayacak olan yeni bir göçün kendi yaşamlarını olumsuz etkilemesi endişesinden de kaynaklanmaktadır. Çünkü yeni gelecekler en azından bir süre buradaki akrabalarının evlerinde misafir olacaklardır. Özellikle, bunalım ve çatışma dönemlerinde ve Türk/Müslüman azınlıklara yönelik baskıların yaşandığı zamanlarda, hükümetler Türkiye'deki Balkan kökenlileri de göz önüne almak zorunda kalmaktadırlar.³⁷

Balkan göçmenleri daha çok Bursa, İzmit, İzmir, İstanbul gibi şehirlere yerleştiklerinden, Türkiye'de belli bir örgütlenme düzeyine ulaşmışlardır. Bu da bir **“Balkan Lobisi”**ni doğurmuştur. Bunlar arasında ilk kurulanlardan Arnavut Kardeşliği Kültür ve Dayanışma Derneği (1952), Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği (1975), Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği (1985), Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği,³⁸ Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu (1995). Bu Kuruluş; Bursa, İzmir, Kocaeli, Çanakkale, Bandırma, İnegöl, Orhangazi, Kestel, Nilüfer-Görükle gibi, dokuz il ve ilçe bazında görev yapmaktadır.³⁹ Kısaca değindiğimiz bu demografik ve siyasi yapı Türkiye'nin Balkanlarda daha etkin rol oynamasına katkıda bulunan etkenlerden biridir.

2.3. Coğrafi ve Stratejik Nedenler

Coğrafi ve stratejik açıdan yaklaşıldığında Türkiye için Balkanların önemi şu noktalarda ortaya çıkmaktadır.

1. Balkanlar Türkiye'nin Batı'ya açılma yoludur. Türkiye'nin hem ekonomik, hem de siyasal ilişkilerinin en yoğun olduğu ülkeler olan Batı Avrupa ülkeleriyle arasındaki bağlantı yolları üzerinde bulunduğu için Türkiye bu bölgede şu iki unsura büyük önem vermiştir;⁴⁰

a) Balkanların istikrar içinde bulunması, bu bağlantının kesilmemesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye bu sorunu en yoğun bir şekilde 1990'larda Bosna'da, 1999'da Kosova'daki savaş sırasında yaşamıştır. Türkiye dış ticaretinin yarısından fazlasını Batı Avrupa ülkeleriyle yapmaktadır. Ve Balkanlarda çatışma durumunda bu yol kesintiye uğramaktadır. Ayrıca, Batı Avrupa'daki Türk işçilerinin de, Balkanlardaki istikrarsızlık durumunda Türkiye ile bağlantıları zorlaşmaktadır.

b) Türkiye, iki Balkan komşusu Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir ittifakın oluşmasından çekinmektedir. Böyle bir durum Yunanistan'da Papandreu hükümeti zamanında

³⁷ Uzgel, a.g.m., s. 170.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Kocaoğlu, Sami, *Bulgaristan Türkleri Ah!*, Melisa Matbaacılık, İstanbul: 1998, s. 446.

⁴⁰ Uzgel, a.g.m., s. 170.

yaşanmış ve 1986'da bu iki ülke arasında bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. 1990 sonrasında ise Bulgaristan, Yunanistan'la ilişkilerini iyi tutmakla beraber, Türkiye faktörünü hep dikkate almış ve Türkiye'yi doğrudan karşısına alacak politikalardan kaçınmıştır.

2) Balkanlar, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan ve Anadolu Yarımadası ile birlikte iki ayrı kültürü kendi içinde kaynaştıran; keza, ılımlı kuşakta yer aldığı için de ayrıca önem kazanan bir köprü durumundadır. Bu bağlamda, Boğazları ileriden koruyan Trakya (Doğu Trakya) Balkanların ayrılmaz bir parçasıdır. Balkan ve Anadolu yarımadalarını birbirinden ayıran, fakat aynı zamanda bu iki yarımadaı birbirine bağlayan Türk Boğazları, Trakya ile birlikte bütün Balkan Yarımadasını, Türkiye için, kritik bir ileri savunma bölgesi durumuna getirmiştir. Türk Trakya'sı, Türkiye'nin Avrupa'ya, Batı Dünyasına ve Batı uygarlığına karşı duyduğu ilginin de simgesi olan bir bölgedir.⁴¹ Ayrıca, Balkanlardan gelecek bir saldırı için Trakya'da yeterli **“ülke derinliği”** bulunmamakta ve dolayısıyla burası bir stratejik savunma bölgesi olarak değerlendirilmektedir.⁴²

Genel olarak, Batı Trakya, Marmara bölgesi ve Türkiye'nin Ege kıyıları dikkate alındığında, Balkanların, doğrudan Türkiye'nin savunması ve güvenliği ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Balkanların Türkiye'ye yakın coğrafyasının, Türkiye'ye hasım sayılan ülkelerin kontrolüne /etkisine girmesi, savunma ve güvenlik açılarından Türkiye'yi sıkıntıya sokacaktır.

2.4. Balkanlardaki Müslüman Azınlık

Türklerle ortak tarih ve kültür değerlerini paylaşan ve kuzeyde Moldova'dan, güneyde Yunanistan'a kadar bütün Balkan ülkelerinde yaşayan Türk azınlıklar olduğu gibi, Müslüman dünyasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyan Balkanlı Müslümanlar da, Balkanların Türkiye için taşıdığı önemin bir başka boyutunu simgelemektedir.⁴³ Balkanlar, azınlıklara yönelik uygulamalar konusunda Tito dönemi Yugoslavya'sı hariç **“sabıkalı”** bir bölgedir. Dolayısıyla, Türkiye yalnızca antlaşmalarla sağlanan haklarının olduğu Bulgaristan ve Yunanistan'daki azınlıkların baskı altında kaldığı durumlarda değil, diğer Müslüman/Türk azınlıklara yönelik baskılar söz konusu olduğunda da bunlardan etkilenmektedir. Bunun başlıca nedeni, etnik kökeni ne olursa olsun, baskı gören Müslüman azınlıkların koruyucu/hami olarak Türkiye'ye bakmaları, hatta çok sıkışınca Türkiye'ye göç etmek istemeleridir.⁴⁴

⁴¹ Özkürkçü, a.g.m., s. 12.

⁴² Uzgel, a.g.m., s. 171.

⁴³ Özkürkçü, a.g.m., s. 12.

⁴⁴ Uzgel, a.g.m., s. 171.

Balkanlar'da BM misyonu çerçevesinde iki ayrı görev⁴⁵ alan Bahadır Gürbüz'ün gözlemleri sonucu kaleme aldığı kitabında şu satırlar göze çarpmaktadır: "... *Balkan insanları için göç, önemini, yaygınlığını, geçerliliğini hiç kaybetmeyecek tarihsel bir tecrübedir. "Balkanların istikrarsız tarihi, insanlarına nereden ne zaman kaçılacağını iyi öğretmiştir". Kalkandelen'de bir Türk "Eğer bir şey olursa" diyor, "benim annemin bohçası hazır, Türkiye'ye gitmek için". Kahvehanede iki Türk konuşuyor: "Biliyor musun, öteye (Türkiye'ye) her gidişimde canım hiç buralara dönmek istemiyor. (...)" "Eh, benim de öyle ama (...)" Sırf bu toprakları boşaltmama bilinciyle, göç etmeyi kesinlikle düşünmeyenler de var. Gostivar'da bir esnaf diyor ki: "Ağabeyim Türkiye'ye göç etti; bütün ev, dükkan vs. yi bana bırakarak. Fakat bir şart koştu, sen burada kalacaksın dedi. Onun için ben gitmeyi kesinlikle düşünmüyorum"...*⁴⁶

3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Jeopolitik, Jeostratejik, Jeokültürel, Ekostratejik Yapısında Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi

Bilindiği üzere Türk Dış Politikası'na Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan başat öğelerden biri de coğrafi konumdur.⁴⁷ Türkiye'nin coğrafi sınırları; Ege ve Balkanlar, Doğu Akdeniz, Ortadoğu, Kafkasya, İran, Avrupa ve Karadeniz bölgesiyle çevrelenir. Türkiye; komşuları, yer altı zenginlikleri, önemli ticari merkezlere sahip ve bu merkezlere yakın olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, dini, siyasi yapısı, kültürel ve tarihsel geçmişiyle dünyanın en önemli stratejik konumuna sahip ender ülkelerden biridir.

Türkiye'nin stratejik konumu ise tek kelimeyle dünyanın kalbidir.⁴⁸ Bu sihirli kelime Türkiye'nin en önemli müzakere kozu olarak ileri sürülmüştür. Bulunduğu konumla birlikte stratejik önemini koruyan Türkiye'nin gelecek yüzyıldaki uluslararası konumunu sadece coğrafi açıdan değil, tarih, kültür, siyaset, ekonomi ve güvenlik parametreleri de gözönüne alınarak geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Bu görevlerden ilki, Nisan 1996-Haziran 1997 tarihleri arasında yaklaşık on beş ay süre ile Makedonya Cumhuriyeti'nde bulunan BM misyonundaki (UNPREDEP) polis gözlemciliğidir. Bunun ardından Eylül 1998-Nisan 1999 tarihlerinde de aynı yerde görevine devam etmiştir. İkincisi ise, bu misyona BM Güvenlik Konseyi'nin son vermesi üzerine, kalan süreyi (Nisan 1999-Eylül 1999) tamamlamak üzere Bosna-Hersek'teki misyona (UNMIBH) nakledilmeleri sonucunda yapmış olduğu görevdir.

⁴⁶ Bahadır, a.g.e., s. 77-78.

⁴⁷ Oral, Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara: 1987, s. 205.

⁴⁸ Özmen, Aslan *TÜRKİYE 2010 Yükselen Yıldız*, Astek Yayıncılık, İstanbul: 2001, s. 65.

⁴⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 65.

Türkiye; 774.815 kilometrekare büyüklüğünde bir ülkedir. Ülkenin doğusu ile batısı arasındaki uzaklık 1700 km.'dir. Bu coğrafi büyüklük ülkeye derinlik sağlar. Derinliği fazla olan ülkeler, “**Derinlikte savunma imkanı**” kazanır. Türkiye BM’e üye 188⁵⁰ ülke içerisinde toprak büyüklüğü bakımından 32. sıradadır. Nüfus büyüklüğü itibariyle dünyanın 16. büyüklükteki ülkesidir.⁵¹ 1927’de 13.6 milyon olan toplam nüfus, 1960’da iki kat bir artışla 27.7 milyona yükselmiş, 2000’de ise 68 milyona yaklaşmıştır. Kısaca, Türkiye nüfusu 1927 yılından 2000 yılına kadar beş katlık bir artış göstermiştir. Ancak, Türkiye nüfusunun 2025 yılında 90 milyona, 21. yüzyılın ortalarında ise 98 milyona çıkacağı ve daha sonra hemen hemen aynı kalacağı tahmin edilmektedir. Yani Türkiye nüfusunun artık 100 milyonu hiç bir zaman aşamayacağı beklenmektedir.⁵²

Ne var ki Türkiye’nin AB’ne alınmayışının halihazırdaki en büyük engelini, Türkiye’nin nüfus fazlalığı olduğu ve AB’nin Türkiye’yi böldükten sonra sistemine dahil edeceğini ileri süren tezler mevcuttur. Bununla birlikte Türkiye’nin bölünmesi, eğer tam üyeliğe kabul edilecekse, AB sistemi için zararlı olacak sonuçlar doğurur. Ortak iç politikaların yanısıra ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulamaya çalışan AB, bölünmüş bir Türkiye’nin güneydoğusunda ihtilafli sınırlara tahammül edemez. Diğer yandan, böyle bir gelişme, ABD’nin bölgeye müdahalesine de fırsat hazırlamış olur. Soğuk Savaş Sonrası dünya koşullarında belirginleşen AB-ABD rekabeti dikkate alındığında, konunun hassasiyeti daha iyi anlaşılır. AB, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede ABD etkisinin artmasını istemeyecektir. Ayrıca AB’nin güvenlik ve savunma politikasına öncelik verdiği bir dönemde ABD’nin NATO’yu kullanarak Ortadoğu’daki güvenlik sorunlarıyla AB’ni meşgul etmesi AB önceliklerine ters bir stratejidir. Bütün bunlar, Türkiye’nin bölgedeki statüsünü ve rolünü önemli kılmaktadır.⁵³

Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye, **jeopolitik** ve **jeostratejik** mevki itibariyle;⁵⁴

- Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzası,
- Önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası,
- Tarihte her zaman önemini korumuş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları,
- SSCB ve Yugoslavya’nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar,

⁵⁰ Birleşmiş Milletlerin üye sayısı 191’dir. Bkz: <http://www.un.org/Overview/growth.htm>.

⁵¹ Şimşek, Halil, *TÜRKİYE’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*, IQ yay., İstanbul: 1. Basım, Mart 2002, s. 29.

⁵² Murat, Sedat, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı”, *TÜM YÖNLERİYLE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ*, ed., Mustafa Aykaç-Zeki Parlak, Elif Kitabevi, İstanbul: Kasım 2002, s. 61.

⁵³ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 253-254.

⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Beyaz Kitap 2000*, Ankara: 1 Ağustos 2000, Bölüm 1, Kısım 2.

- Etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve bunun daha ötesinde Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaktadır.
- Üç kıtayı birbirine bağlayan ve çok önemli bir **jeostratejik** konuma sahip olan Türkiye, aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Kısacası Türkiye bir Avrasya ülkesidir.

Kısaca özetlediğimiz bu jeopolitik özellikler tarih boyunca önemli olmuştur. Ancak, bu coğrafi ve tarihi faktörlere rağmen jeopolitiğin uluslararası önemi onu kullanan diplomatik geleneğin birikim ve dehasına bağımlı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu, dünyaya açılım stratejisinin bir parçası olmaktan çok statükoyu müdafaa stratejisinin bir aracı olarak görülmüştür. Soğuk Savaş Sonrasında jeopolitik konum artık sınırları müdafaa dürtüsünün yönlendirdiği bir statükoyu muhafaza stratejisinin aracı olarak görülmemelidir. Aksine, bu jeopolitik konum kademeli bir şekilde dünyaya açılmanın ve bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürmenin bir aracı olarak görülmelidir. Sınırlara dayalı yerel etkinlikten kıtasal ve küresel etkinliğe yönelmenin öncelikli şartı jeopolitiğin uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir çerçevede kullanılmasına bağlıdır. Bu dinamizmin yoğun temposu yerine statükoculuğun rahatını tercih eden bir dış politika geleneği, jeopolitiği küresel etkinliğe dönüştüremeyeceği gibi, cari sınırları bile muhafaza edemeyecektir.⁵⁵

Jeopolitikle ilgili bu yeni yaklaşım Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve güvenlik ile ilgili temel uluslararası parametrelerini de doğrudan etkileyecektir. Türkiye'nin gelecek yüzyıla yönelik dış politika stratejisi, güç merkezleri ile ilişkilerin alternatifli tarzda yeniden düzenlenmesi ve uzun dönemli kültürel, ekonomik ve siyasi bağların sağlamlaştırıldığı bir **hinterland** oluşturulması temeline dayandırılmalıdır. Türkiye bu dış politika stratejisini ileride uluslararası çevreye kademeli bir şekilde açılabilmesi için kullanabileceği üç önemli jeopolitik etki alanı içinde taktik önceliklere dayandırmak zarureti ile karşı karşıyadır; 1) Yakın **kara havzası**: Balkanlar-Ortadoğu-Kafkaslar 2) Yakın **deniz havzası**: Karadeniz-Adriyatik-Doğu Akdeniz-Kızıldeniz-Körfez-Hazar Denizi; 3) Yakın **kıta havzası**: Avrupa, Kuzey Afrika-Güney Asya-Orta ve Doğu Asya.⁵⁶

İç içe geçen dairevi kuşaklardan oluşan bu havzalar, Türkiye'nin bölgesel etki alanlarının (hinterland) kademeli bir tarzda genişletilerek, uluslararası küresel konumunun

⁵⁵ Davutoğlu, a.g.e., s. 117.

⁵⁶ a.g.e., s. 118.

güçlendirilmesi hedefine yönelik dış politika stratejisinin jeopolitik temelidir. Türkiye ancak bu jeopolitik kuşaklar arasındaki geçişkenliği ve karşılıklı bağımlılığı iyi değerlendirebilen ve iç siyasi kültür ile bütünleştirebilen bir yenilenme içine girerse uluslararası sistemin edilgen/çevre unsuru olmak konumundan kurtulabilir. Aksi takdirde bugünkü siyasi elit ülke jeopolitiğini başka siyasi güç merkezlerinin stratejik düzenlemelerinin taktik faktörü olarak görmeye devam ederse hem bu jeopolitik kuşaklar üzerindeki itibarını kaybedecek, hem de kendi iç bütünlüğünü bile koruyamayan bir statükoya bağımlı olacaktır.⁵⁷

Boğazların özel konumu bu çeşitliliğe kıtalararası geçişkenlik boyutunu da katmaktadır. Boğazlar, Avrasya anakıtasının kuzey-güney ve doğu-batı istikametindeki geçiş yollarının düğüm noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzdendir ki, kadim Avrasya dengelerinden bu yana özel bir öneme haiz bulunan Boğazlar, modern jeopolitiğin de en yoğun stratejik ilgi alanlarından birisi olagelmıştır. Boğazlar gibi günümüz Türkiye'sinin bulunduğu coğrafi alan da Avrasya tarihinin kıta-ölçekli hakimiyet sağlayabilen güçlerinin beşiği olmuştur.⁵⁸

Boğazların bu denli önemli olmasına karşın Türkiye Soğuk Savaş döneminde denizleri ve su yollarına ilişkin olarak kendi coğrafyası ile çelişen uzun dönemli ve koordineli bir deniz ve su yolları stratejisi oluşturmamıştır. Rusya'nın Karadeniz kıyılarında topraklar elde etmesinden sonra Türkiye tarihi tüm güvenlik sorunları ve varlığını Boğazlara bağlamıştır.⁵⁹

Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası yaşanan köklü değişimler denizlerimizin ve boğazların **jeopolitik**, **jeostratejik** ve **ekostratejik** önemini arttırmıştır. Şöyle ki, Türk Boğazları, 1991 yılına kadar, Karadeniz'e kıyısı olan devletler olarak SSCB ve onun etkisindeki Bulgaristan ve Romanya olmak üzere üç devleti yakından ilgilendirmekteydi. Değişen dünyamızda ise bu devletlerin sayısı çoğalmıştır. Bulgaristan, Romanya, Moldavya, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Karadeniz'e kıyıda devletler olmuştur. Ayrıca Ermenistan ile Azerbaycan, Karadeniz'e kıyıda olmamakla beraber bu denize muhtaç devletlerdir. Aynı zamanda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri: Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın deniz yoluyla dünyaya açılması ancak Karadeniz'le mümkündür. Bunlar da, Karadeniz'le ve bu denizin tek çıkışı olan Boğazlarla ilgili devlet sayısını 13'e çıkarmıştır. Aynı zamanda, dünyanın diğer bölgelerinden adı anılan ülkelere ulaşabilmenin tek yolu

⁵⁷ Aynı yer.

⁵⁸ a.g.e., s. 193-194.

⁵⁹ Turan, Sibel, "Geçmişten Günümüze Boğazlar sorununa Bir Bakış: Jeostratejiden Ekostratejiye", http://www.turkishpilots.org.tr/DOCUMENTS/Sibel_Turan_Boğazlar.htm, s. 2, 14.12.2000.

Boğazlardır.⁶⁰ Türk Boğazları, günümüzün değişen dünyasında her şeye rağmen, dünyanın en önemli ve en işlek su yollarından biri olma niteliğini korumaktadır. Gelecekte ise öneminin daha çoğalacağı anlaşılmaktadır.

Boğazlar bu denli önemli olunca geçmişten günümüze hem coğrafi, hem sosyal hem de ekonomik açıdan önemini korumuştur ve Türk dış politikasını etkilemiştir. Boğazların askeri öneminin sürekli azaldığı bu dönemde Boğazların çevresel güvenliği ön plana çıkmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından da geçmişten günümüze önemini yitirmemiştir, hatta petrol ve doğal gaz boru hatlarının giderek artması özellikle bu konudaki rekabetin arttığı bir dönemde **ekostratejik** bir önem kazanmıştır. Bu ekostratejik önem paradoksal olarak Boğazların çevresel güvenliğinin zedelenmesi sonucunu ön plana çıkarmıştır.⁶¹

Dünyanın enerji üretim merkezlerine olan yakınlığı, doğal gaz, petrol ve elektrik piyasasında Türkiye'nin önemli bir pazar konumunda olması ve bu enerjinin taşınması alternatiflerinde Türkiye'nin çok cazip fırsatlar sunması Türkiye'nin ekostratejik değerini arttıran unsurların başında gelmektedir. Dolayısıyla, Boğazlar konusunda yapılacak her türden öneri sırasında taraf ülkelerin çıkar ve beklentileri göz ardı edilmeksizin, bunlardan çok daha önemli olarak, Türkiye'nin çıkar ve güvenliği göz önünde bulundurulmak zorundadır.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin **jeokültürel** önemi de hızlı bir artış göstermiştir. Bunun sebepleri Türkiye'nin tarihi arka planına dayanmaktadır. Şöyle ki; Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yakın kara havzasında yaşanan köklü değişiklikler, Soğuk Savaş süresince daha statik ve istikrarlı olan sınırlarında insan hareketliliklerinden kaynaklanan esneklikler doğurmuştur. Kıbrıs Türklerinin Anavatanın güvenlik şemsiyesi altında bulunma arzuları, Balkanlardan gelen kitlevi göç dalgaları, seksenli yıllarda ise Saddam'ın baskılarından kaçan mağdur insanların güneydoğu sınırlarından girişleri, Azeri-Ermeni Savaşında Nahçıvan'ın Türkiye'den korunma talebinde bulunması, hatta ve hatta sınırlarının çok ötesinde Özbekistan'dan tahliye edilen Misid Türklerinin iltica talepleri gibi gelişmeler Türkiye'nin sınır boylarında yoğun bir hareketlenmeyi de beraberinde getirmiştir.⁶²

Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık birikiminin varisi olarak görülen Türkiye, yakın kara havzasındaki insan unsuru için hâlâ bir siyasi merkez olarak görülmektedir. Bu unsurların Türkiye'yi ya onları buldukları yerde koruyacak bir güç, ya da muhtemel bir tasfiye hareketi

⁶⁰ Uçarol, Rifat, "Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazlarının Önemi ve Geleceği", "*Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*", haz. Sabahattin Şen, Hava Harp Okulu Yayınları, Temmuz 1992, s. 120.

⁶¹ Turan, a.g.m., s. 22-23.

⁶² Davutoğlu, a.g.e., s. 143.

karşısında sınımlanacak nihai bir melce olarak görmesi, Türkiye'yi tarih parametresinin yönlendirdiği yeni bölgesel misyonlarla karşı karşıya bırakmaktadır.⁶³

4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye - Balkan Ülkeleri İlişkileri ve Karşılıklı Çıkarlar

Soğuk Savaş sonrasında TBMM ve Dış politika konuşma ve yorumlarına baktığımızda Türkiye'nin Balkan politikaları ile ilgili konuşmalar, genellikle 1993 ve 1994 yıllarında yoğunlaşmıştır. 1996, 1999, 2001 ve 2002'de birer konuşma ile sınırlı kalmıştır. Yapılan konuşmaların niteliği Balkanların Türkiye açısından çok önemli olduğu ve Türk dış politikasının önemli bir boyutunu oluşturması gerektiği üzerinedir. 1994 görüşmelerinde RP adına konuşan Abdullah Gül (şimdiki Dışişleri Bakanımız), Türkiye'nin o sırada devam eden Sırp katliamına karşı bir şey yapmadığından hareketle, Türk devletinin en başından en alt kurumlarına dek bir Balkan politikası olmadığından yakınmaktadır.⁶⁴ Diğer konuşmalarda ise Balkanların sadece Bosna-Hersek'ten ibaret olmadığı bu yüzden diğer ülkelerinde alternatif politikalar içinde olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Genel olarak Türkiye'nin Balkanlar'da olması gerektiği yerde olmadığı üzerine de konuşmalar yapılmıştır. 1998'de Kosova krizi patlak verdiğinde Kosova üzerine konuşmalarda sıklık artmıştır. Bu konuşmalarda, Rusya'nın bile küçük bir diplomasi oyunuyla birlikte Kosova krizinde baş aktör konumuna gelirken Türkiye'nin nerede olduğunun sorgulandığı niteliktedir. Bu durumda bize göstermektedir ki Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik ilgisi sürekli bir ilgiden ziyade bunalım zamanlarında ortaya çıkan bir ilgidir.⁶⁵

4.1. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

1990'larda Bulgaristan⁶⁶ siyasal istikrarsızlık ve yoğun ekonomik-toplumsal sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ülkede iktidar Demokratik Güçler Birliği (DGB) ile Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) arasında sık sık el değiştirdi. İktisadi olarak Soğuk Savaş döneminde Doğu Blokunda daha çok tarım alanında yoğunlaşan Bulgaristan, yeni dönemde bir yandan eski pazarlarını kaybederken, öte yandan hamisi SSCB'yi de yitirdi. Bunların yanında 1989 yazında 300.000 Türk'ün gönderilmesi tarımsal üretim alanında da bazı sorunlara yol açmıştı. Bunların üzerine bir de komşusu Yugoslavya'ya ekonomik yaptırımların uygulanması Bulgar

⁶³ Aynı yer.

⁶⁴ Tutanak: 20.12.1993: 699, akt. Yenigün, M. Cüneyt, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler-Yorumlar*, Nobel Yayınları, Ankara: 1. Basım, Nisan 2004, s. 506.

⁶⁵ Yenigün, a.g.e., s. 506-507.

⁶⁶ Bulgaristan bayrağı ve diğer ülke bilgileri için Bkz: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/docs/flagsoftheworld.html>.

ekonomisini daha da olumsuz etkiledi. Ekonomik zorluklar Bulgaristan'ın silahlı kuvvetlerini de etkilediği için bu ülke askeri açıdan da zayıf durumdaydı.⁶⁷ Özellikle ekonomik açıdan ciddi sıkıntı çeken ve siyasal olarak da Batıya yakınlaşmaya çalışan Bulgaristan, rejim değişikliğinden sonra Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna girdi. İki ülke arasında 50 yıl boyunca çözülemeyen, iki sınır sorunu Mutludere / Rezovska Sorunu, 1997'de, Ştit Sorunu ise, 1992'de çözüme kavuşturuldu.⁶⁸

Bulgaristan ile Türkiye arasındaki sorunlardan biri de PKK'dır. Bulgar tarafı, terör konusunda Türkiye ile işbirliği antlaşması imzalamış olmasına rağmen ülkedeki çeşitli kesimler PKK ile işbirliği yapmaktadır. Ayrıca Sofya, Türkiye'nin ısrarlarına rağmen PKK'yı resmen terörist örgüt olarak ilan etmekten de kaçınmıştır. Dolayısıyla halledilemeyen bir sorun niteliğindedir.⁶⁹

Bu dönemde iki ülke arasında 1991 ve 1992 yılları arasında çeşitli anlaşmalar imzalandı. Önce Sofya Belgesi, ardından Edirne Belgesi gibi anlaşmalarla askeri eğitim konusunda işbirliği ve sınırın 15 km yakınında askeri manevralar yapmama konularında anlaşmaya varıldı. Taraflar askeri alanda güven artırıcı önlemler almayı kabul ettiler ve her iki taraf da 1992'de sınırdaki birliklerini geri çektiler. Ayrıca 06.05.1992'de iki ülke arasında "Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması" imzalandı. Bu arada, Bulgaristan aynı hükümleri içeren bir anlaşmayı Ekim 1991'de Yunanistan'la imzalamıştı. Bu da Bulgaristan'ın bu dönemde gerçekleştirmeye çalıştığı üçlü diyalog politikasına uygundu. Bulgaristan, Yunanistan aracılığıyla NATO'yla bağlarını güçlendirmeye çalıştı. Türkiye'de, Bulgaristan'ın NATO'ya üyeliğini desteklediğini Mart 1992'de açıkladı.⁷⁰ İki ülke arasındaki askeri işbirliği, NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı kapsamında yapılan ortak tatbikatlarla daha da geliştirildi. Ayrıca iki ülke arasındaki askeri yakınlaşmanın terörizme, kaçakçılığa ve uyuşturucuya karşı mücadelede işbirliğini ve bilgi ve belge değiş tokuşunu da kapsadığı belirtilmelidir. Bu alanlarda da antlaşmalar yapılmıştır.⁷¹ Böylece özellikle Soğuk Savaş Sonrası dönemin, yeni

⁶⁷ Uzgel, İlhan, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası...*, a.g.e., s. 485.

⁶⁸ Özgür, Nurcan, *Etnik Sorunların Çözümünde Etnik Parti: Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989-1995*, Der Yayınları, İstanbul: 1999, s. 360-363.

⁶⁹ Ureya, Güner, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Bulgaristan İlişkileri", s. 9, <http://www.balkanonline.com/makaleler-yazilar.html>, 16.06.2002, Ayrıntılı bilgi için Bkz: Coşkun, Birgül Demirtaş, *BULGARİSTAN'LA YENİ DÖNEM: Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yay., Ankara: 2001, s. 98-101.

⁷⁰ Uzgel, a.g.m., s. 486.

⁷¹ *Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul: Nisan 1995, s. 88-92.

güvenlik sorunlarını kapsayan bu antlaşmalarla her iki devlet işbirliği yaparak güvenliklerini ve bununla birlikte karşılıklı çıkarlarını koruma yolunda önemli adımlar atmışlardır.

1990'larda içinde bulunduğu güç koşullar, Bulgar hükümetlerini komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Bu yüzden Bulgaristan bütün komşularıyla dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları imzalararken, Balkanlarda silahsızlanma önerilerini destekledi. Bulgaristan, Balkanlarda 1990'larda oluşan kamplaşmanın dışında kalmaya çalıştı. Halkın büyük çoğunluğu Ortodoks olmasına ve tarihsel olarak Rusya/SSCB ile çok yakın ilişkileri bulunmasına rağmen, Bulgaristan Bosna'daki savaşta ve bunun sonrasında yeni Yugoslavya ve Yunanistan'la birlikte hareket etmedi. Yine, Yunanistan'ın bu ülkeyi **Atina-Belgrad eksenine** çekme çabalarına karşılık vermedi ve genelde Türkiye ve Yunanistan'a **"eşit mesafe"** politikasına bağlı kaldı. NATO ve AB üyeliği Bulgaristan için temel dış politika hedefleri haline geldi ve parlamento 1993'te aldığı bir kararla NATO'ya üye olmak istediğini açıkladı. Bu hedef doğrultusunda azınlık haklarının korunmasına önem verdi, idam cezasını kaldırdı ve ülkenin yüzünü genel olarak Batıya çevirdi.⁷²

Bulgaristan'ın siyasi eliti, NATO'ya üyelik konusunu siyasi, iktisadi ve güvenlik açılarından öncelikli hedef olarak tanımlamışlardır. Ayrıca bu konuda Türkiye'nin desteğinin alınmış olması ilişkilerde iyileşme sağladığı gibi, Bulgar kamuoyunda Türkiye'nin tehdit olarak sunulmasının zeminini ortadan kaldırmaya katkı sağlamıştır.⁷³

Türkiye, Bulgaristan'ın en öncelikli dış politika hedefi olan NATO'ya üyeliği konusunda elinden gelen desteği yaparak adeta NATO içinde Bulgaristan'ın üyeliği için lobi yapmıştır. Bulgaristan'la Romanya'nın NATO'ya dahil olmasının ittifakın Güneydoğu Avrupa'daki rolünü büyük ölçüde artıracakını savunmuştur. Bölgede Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın ortak toplantılar düzenleyerek işbirliğine gitme çabaları bazı strateji uzmanları tarafından **"Balkanlarda Yeni Güç Üçgeni"** olarak adlandırılmıştır.⁷⁴ Bu çabaların nihayetinde Bulgaristan Nisan 2004'de NATO üyesi olmuştur ve bu üyelik ülkelerimizin bölgesel ve uluslararası düzeydeki dayanışmasını güçlendirmiştir.

Bulgaristan'ın ikinci önceliği, AB ile ilişkilerini geliştirmek olduğundan 14.11.1995 yılında AB'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Üyelik hazırlıkları Şubat 1995'te

⁷² Uzgel, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler", a.g.m., s. 485-486.

⁷³ Türkeş, Mustafa, "Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği", der. Mustafa Türkeş-İlhan Uzgel, *Türkiye'nin Komşuları*, İmge Kitabevi, Ankara: 1.Baskı: Şubat 2002, s. 198- 200.

⁷⁴ Reuters, 6 Aralık 1997, akt. Coşkun, Birgül Demirtaş, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan'ın Dış Politikası (1989-2000)", *Balkan Diplomasisi*, a.g.e., s. 237.

imzalanan Avrupa Antlaşmalarına uygun olarak yapılmıştır. Diğer ülkelere benzer şekilde, 1999 yılı içinde Bulgaristan'la Katılım Ortaklığı'nın imzalanması ve "Ulusal Program"ın onaylanmasını takiben AB-Bulgaristan Ortaklık Konseyi, 16 Kasım 1999 tarihinde toplanarak ülkenin uyum sürecinde kriterleri yerine getirip getirmediğini değerlendirilmiştir. Bulgaristan bu noktada üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmek için ciddi çabalar sarfetmiştir.⁷⁵

Bu çabaları, AB tarafından takdirle karşılanmış ve 24-25 Ekim 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesinde, Komisyondan, 2002 yılı Aralık ayında gerçekleştirilmesi öngörülen Kopenhag Zirvesine kadar, Bulgaristan ve Romanya'nın kaydetmesi gereken ilerlemeleri içeren bir takvim ve artırılmış katılım öncesi yardımları da kapsayacak detaylı bir yol haritası hazırlanması istenmiştir. Zirvede, ayrıca, anılan aday ülkelerin 1 Ocak 2007 tarihinde AB'ne üye olma yönündeki çabalarının desteklendiği açıklanmıştır. Komisyon 13 Kasım 2002 tarihinde Bulgaristan'a 2007 yılında tam üyeliği sağlayacak bir yol haritası sunmuştur. Bu Belge 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde benimsenmiştir. Yol haritasında, Bulgaristan'ın Topluluğun çeşitli ajanslarına ve komitelerine gözlemci statüsünde katılmasında fayda görüldüğü ve yeni Katılım Ortaklığı Belgesinin hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁶

Daha sonra Bulgaristan ve Romanya, AB ile Nisan 2005'te katılım anlaşması imzalamıştır. Buna göre iki ülke 1 Ocak 2007'de Birliğe üye olacaktır. Genel bir güvenlik maddesi, ülkelerin AB'nin üyelik şartlarını karşılayamamaları halinde üyeliklerinin AB tarafından bir yıl ertelenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca Bulgaristan, iç pazar ve adalet ve işleriyle ilgili iki ayrı güvenlik maddesiyle de karşı karşıya bulunmaktadır. Buna rağmen Avrupa Parlamentosu (AP) raportörü Bulgaristan'ın 2007'de AB'ye gireceğini, fakat güvenlik maddesinin kalacağını öngörmüştür ve bu da son gelişmelerle doğrulanmıştır.⁷⁷

Bu alandaki en son gelişme olarak 16 Mayıs 2006 tarihinde Avrupa Komisyonu'nun ikinci izleme raporuyla, Bulgaristan ve Romanya'nın, sorunlarını çözmeleri durumunda, 1 Ocak 2007 tarihinde Avrupa Birliği'ne katılabilecekleri ve Avrupa Komisyonunun, üyelik tarihine

⁷⁵ Suner, Derya vd. "6 Ekim Tarihli Komisyon Raporu'nun 5. Genişleme ve Diğer Aday Ülkeler İle Karşılaştırılması", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php=41>, s. 14, 01.01.2005.

⁷⁶ Kavalalı, a.g.e., s. 29.

⁷⁷ "AP raportörü Bulgaristan'ın 2007'de AB'ye gireceğini, fakat güvenlik maddesinin kalacağını öngörüyor", <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2006/03/30/feature-03>, 30.03.2006

ilişkin son kararını Ekim ayında vereceğinin açıklanmasıdır.⁷⁸ Sonuç olarak diyebiliriz ki Bulgaristan'ın gelecek yıl gerçekleşmesi beklenen Avrupa Birliği üyeliği, ülkelerimiz arasında ikili ve bölgesel işbirliği imkânları bakımından yeni ufuklar açacaktır.

Soğuk Savaş Sonrasında Todor Jivkov'un görevden alınmasından sonra Bulgaristan, Türk azınlığın haklarını önemli ölçüde iyileştirmiş ve eski hakların büyük bir kısmını yeniden tanımıştır. Böylece Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır. İlk başlarda Türkiye, Bulgaristan'a tamamen güvenememiş Türk azınlığın durumundaki gözle görülür iyileşmeyi fark edince, Bulgaristan'ın yakınlaşma çabalarına olumlu yaklaşmıştır.⁷⁹

Bulgaristan siyasi sisteminde azınlık haklarının gelişmesine ve Türk azınlığın barışçı yollardan topluma entegrasyonuna katkıda bulunan önemli bir faktör, Bulgaristan'da toplam nüfusun % 10'unu oluşturan Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) Ocak 1990'da kurulmasıdır. HÖH, aslında asimilasyon politikasına tepki olarak 1986'da Türkler tarafından kurulan, Ahmet Doğan'ın liderliğini yaptığı Türk Milli Kurtuluş Hareketi'nin devamı niteliğindedir. Ahmet Doğan'ın liderliğindeki HÖH, kısa süre içerisinde Bulgaristan'ın üçüncü büyük siyasi partisi olarak parlamentoda kilit rol oynamaya başlamıştır. Ancak Bulgar milliyetçisi gruplar, anayasanın etnik temelde parti kurulmasını yasaklayan maddesini gerekçe göstererek HÖH'ün kapatılması için Anayasa Mahkemesine başvurmuşlar, mahkeme, HÖH'ün siyasi yaşamına devam etmesine karar vermiştir. Öte yandan, HÖH, sadece Türkleri değil tüm Bulgar halkını temsil ettiğini ısrarla vurgulamıştır.⁸⁰

HÖH, terörizmden, İslami aşırı uçlardan, aşırı milliyetçilerden ve Türk azınlık için özerklik talep edenlerden uzak durmuştur. Bulgarlar'ın önemli bir kısmı özerklik taleplerinden büyük endişe duymakta ve böyle bir durumun Bulgaristan'ın "**Kıbrıslaşmasına**" yol açmasından kaygılanmaktadır.⁸¹

Bulgaristan'da HÖH dışında Türklerin kurduğu başka partiler de vardır. Bunlar, Ulusal Hak ve Özgürlükler Partisi, Demokratik Değişimler Partisi, Demokratik Adalet Partisi, Türk Demokratik Partisi, Birleşme Partisi, Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi. Bu partiler Türk

⁷⁸ Obretenova, Tatyana, "Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne katılımı Balkanlarda istikrarı sağlayacak" çev. Ergül Bayraktar, http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_Turkish/Theme_BulgariaES/Material/1905_bg_europe.htm 20.05.06

⁷⁹ Coşkun, *BULGARİSTAN'LA YENİ DÖNEM, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, a.g.e., s. 62.

⁸⁰ Coşkun, a.g.m., s. 232.

⁸¹ Coşkun, a.g.e., s. 64.

azınlığın siyasallaşma düzeyinin bir göstergesi olmakla beraber, oyların bölünmesi sonucunu yaratarak parlamentodaki temsil oranlarının düşmesine yol açmaktadırlar. Haziran 2001’de yapılan ve Türkiye’deki 40.000 kadar Bulgaristan vatandaşı Türkün de oy kullandığı seçimlerde HÖH 19 milletvekili çıkararak 1990’daki seçimlerden sonra tekrar anahtar parti haline gelmiştir.⁸²

25 Haziran 2005 de yapılan genel seçimlerde HÖH oyların % 13 (34 sandalye) olarak üçüncü parti olarak koalisyon hükümetini kurmuştur. Yeni Hükümette ise üç bakanlık almıştır. Bu sonuç doğaldır ki Türk azınlığın haklarında önemli iyileştirmeler olmasını sağlamıştır. Örneğin; Bulgar milli radyosunda Türkçe yayınlar yapılmakta (milli televizyon Türkçe yayın yapmamakta ve yasak olmamasına rağmen Türk azınlığın kendine ait radyo veya televizyon kanalı yoktur), sekiz Türk gazetesi yayınlanmakta (Hak ve Özgürlük, Filiz, Müslümanlar, İslam Kültürü, Güven, Cırcır, Balon, Zaman), kendi müftülerini seçebilmektedirler. Siyasi ve dini birlik olmadığı için 1990’lardan beri, Türkler, birçok Hıristiyan misyonerin ilgi alanı içerisinde olmakla beraber Bulgar yönetimi de Pomak Türklerini farklı dini organizasyonlar altında toplamaktadır. Eğitim alanında ise Türklere okullarda haftada dört saat Türkçe dersi okutulmaktadır. Türklerin isimlerinden Slav takıları ov/ova veya ev/eva soyadlarından kaldırıldığından, 1950’deki soyadları Slavlaştırma kampanyası hükümsüz kılınmıştır.⁸³

Türk azınlığın siyasi sisteme barışçı bir şekilde kabul edilmesi, uluslararası toplum tarafından ödüllendirilmiştir. Bulgaristan’ın 1992’de Avrupa Konsey’ine üye olmasında bu durumun önemli bir katkısı vardır. Ayrıca Bulgaristan’ın HÖH’ü sisteme entegre etmesi, uluslararası ilişkiler literatürüne “**Bulgar Modeli**” diye bilinen kavramı sokmuş ve etnik çatışmaların çözümünde başarılı bir ülke olarak, bu tip sorunları olan diğer ülkelere de örnek gösterilmiştir. Son olarak da Bulgaristan’ın bu politikası sonucu, ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumda da iyileşme görülmüş, dış dünya ile özellikle Batılı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini geliştirme imkanına kavuşmuştur.⁸⁴

Türkiye, Bulgaristan’ın içişlerine karışmama konusunda her zaman dikkatli davranmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Bulgaristan’la ilgili iyi niyetini ifade etmiş ve Türk azınlığı Bulgaristan’a karşı koz olarak kullanmayacağı garantisini vermiştir. (9.) Cumhurbaşkanı Demirel, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin Bulgar vatandaşları olduğunu ve o ülkenin hukuk kurallarına uyduklarını belirtmiş, Türkiye’nin onları kışkırtmadığını ve Türkiye’nin Bulgaristan üzerinde

⁸² Uzgel, “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 489.

⁸³ “Bulgaristan Türkleri”, <http://www.balkanpazar.net/bulgaristanturkleri2.htm>, 21.04.06.

⁸⁴ Coşkun, a.g.e., s. 64-65.

kötü planlar yapmadığını açıklamıştır. Türkiye'nin bu yöndeki politikası ikili ilişkilerin iyileşmesine yardımcı olmuştur.⁸⁵

Bulgaristan 1980'lerin sonunda İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün Müslümanlara iyi davranmayan ülkeler listesine alınmıştır. Sofya yönetimi bu listeden adını sildirebilmek için Türkiye'den yardım istemiş, 1997 Aralığında Türkiye İKÖ'ne başvurarak Bulgaristan'ın listeden adının çıkarılması için çaba göstermiştir.⁸⁶

Bunlara ek olarak, Bulgaristan'daki Türklerin özellikle vize alma ve Türkiye'ye giriş konusunda Türkiye'nin tutumundan yakınmaları sonucu Türkiye, Temmuz 2001'den itibaren Bulgaristan vatandaşlarına vize uygulamasını kaldırmıştır. Zaten 2000'den itibaren Bulgaristan'a AB ülkelerine vizesiz girme olanağı tanındığından çok sayıda Bulgaristan Türkü bu ülkeye geri dönmeye başlamıştır.⁸⁷

Bugünkü Bulgar hükümeti, milliyetçi partilere ve sosyalist muhalefete rağmen yakın zamanda azınlık haklarını garantileyen uluslararası dokümanlara imza atmıştır. Diğer yandan, Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı Soğuk Savaş sonrasında izlediği politikalara paralel olarak Türk azınlık burada Sofya'yı endişeye sevk edecek faaliyetlerde bulunmamaya özen göstermektedir. Dahası, Bulgaristan'ın olası AB tam üyeliğinde buradaki Türkler AB içindeki ikinci büyük Türk topluluğu olacaktır. Açıktır ki, bu hem Türk azınlığın hem de Türk azınlığın statüsünü geliştirmeye çalışan Türkiye'nin lehinedir.⁸⁸

Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan için öncelikli konulardan bir tanesi de bölgesel ilişkilerdi. Bu ilişkilerin iktisadi ve siyasi olmak üzere iki boyutu vardır. Bulgaristan iktisadi ilişkilerini geliştirmek için Batıya ve bölge ülkelerine yönelmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında Yunanistan'ın AB ülkesi olması nedeniyle Yunanistan'a yönelmiş fakat Yunanistan'a yönelik geliştirdiği –**Bulgaristan'ı AB'ne taşıyacak aktör**– kanısını Yunanistan erozyona uğratmıştır. 1997 yılından itibaren ise Türkiye'nin Bulgaristan'a yapmaya başladığı yatırımlar giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunda birkaç unsurun rolü vardır ki bunları şöyle sayabiliriz: Türk yatırımlarının istihdam yaratacağı gerçeğinin yanısıra, Türkiye'nin Bulgaristan için önemli bir pazar sağlayabilecek kapasiteye sahip olması ve Bulgaristan'ın Rusya'da kaybettiği pazarı Türkiye ile ikame etmesi için potansiyelin Türkiye'de mevcut olması. Türkiye, bölgenin

⁸⁵ a.g.e., s. 66.

⁸⁶ a.g.e., s. 88.

⁸⁷ Uzgel, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler", a.g.m., s. 490.

⁸⁸ Mandacı, Nazif-Erdoğan, Birsen, *Balkanlarda Azınlık Sorunu Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış*, SAEMK Yayınları Ankara: 2001, http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=51&dba=004&dil=tr, 23.05.06.

istikrara kavuşmasını öncelikli olarak istediği için Bulgaristan'la iktisadi ilişkileri geliştirmek istemiştir. Bu doğrultuda Ocak 1999'da yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması'nın zemini 1997 yılından itibaren oluşturulmuştur.⁸⁹

Son dönemlerde imzalanan Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği anlaşmasıyla şu alanlarda öncelikle işbirliği yapılacağı karara bağlanmıştır:⁹⁰ 1) Sınır ötesi alt yapıların geliştirilmesi ve modernizasyonu; 2) Bütünleştirilmiş su yönetimi ve korunması; 3) Doğal afetlerde işbirliği; 4) Doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması; 5) Kişisel / Toplumsal Faaliyetler: Turizm, Kültür alışverişi, vb.

Pek çok alanda birbirlerini tamamlayıcı özellik arzeden komşu iki ekonomi, Balkanlardaki iktisadi canlanma dönemine kayda değer katkı yapmıştır. Balkanlardaki en büyük ikinci ortağımız olan Bulgaristan'la ticaretimiz, son 5 yılda 3 kat artarak, 2005 yılında 2,3 milyar dolara ulaşmış, 2005 yılında Bulgaristan'dan ithalatımız 1,19 milyar dolar, anılan ülkeye ihracatımız ise 1,18 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Son dönemde Bulgaristan'daki Türk yatırımları da 500 milyon dolara yaklaşmıştır.⁹¹ Ekonomik ve ticari ilişkilerdeki bu canlılık, geleceğe yönelik potansiyeli de açıkça ortaya koymaktadır. Karşılıklı yatırımların artırılması bu bakımdan şüphesiz önem taşımaktadır.

Bulgaristan Başbakanı Sergey Stanişev'in 17-18 Ocak 2006 tarihlerinde ülkemize gelişinin hemen ardından 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Prvanov'un davetlisi olarak, 22-23 Şubat 2006 tarihlerinde Bulgaristan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Son dönemde iki ülke arasında gerçekleşen bu en üst seviyedeki temas, iki ülke ilişkilerinin bulunduğu mevcut olumlu aşamanın altını güçlü biçimde çizen bir gelişme teşkil etmiştir.

Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanımız şunları söylemiştir⁹². “(...) *Bugün, Türk-Bulgar ilişkileri tüm bölge ülkelerine örnek oluşturmaktadır. Karşılıklı anlayış ve işbirliği üzerine kurulmuş ikili ilişkilerimiz, ortak çabalarımızla her gün daha da gelişmekte ve derinleşmektedir. Düzenli bir nitelik kazanan karşılıklı temas ve ziyaretlerimizdeki sıklık bunun en iyi göstergelerinden biridir. Ülkelerimiz arasında varolan işbirliği olanaklarını bundan sonra da*

⁸⁹ Türkeş, a.g.m., s. 201-202.

⁹⁰ “Üniversite Sanayi Stratejik İşbirliği Paneli”, http://www.trakya.edu.tr/Haberler/2005/univ_sanayi_isb_panel.htm, 10.05.06.

⁹¹ “Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Bulgaristan'ı Ziyaret Etti”, <http://turkhaber.byegm.gov.tr/2006/mart2006/th2.html>, 28.04.2006.

⁹² “Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi PIRVANOV tarafından onuruna verilen resmi akşam yemeğinde yaptıkları konuşma”, http://www.tccb.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/22.02.2006-451.html, 30.03.06.

en iyi biçimde değerlendirerek, ilişkilerimizde yakaladığımız bu ivmenin artarak sürdürülmesini sağlamamız gerektiğini düşünüyoruz. (...) Türkiye ve Bulgaristan, önemli bir coğrafyada yer alan iki komşu ülke olarak, tarih boyunca etkileşim içinde olmuşlardır. Ortak tarihimiz, geçmişten dostluk çıkarmak gerektiğini bize öğretmiştir. Uzak görüşlü iki büyük devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk ile Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski, Türkiye ve Bulgaristan arasında dostluk ve işbirliğine dayalı ilişkilerin önemi ve gerekliliği üzerinde birleşmiştir. Atatürk, Türkiye ile Bulgaristan'ın dost olmaları gerektiğini, Bulgaristan'a karşı olanın Türkiye'ye de karşı olacağını dile getirirken, Stamboliyski, Bulgaristan'ın Türkiye'yle ilişkilerinin yalnızca iyi ve dostça olabileceğini, ortak yararların bizi barış içinde yaşamaya yönlendirdiğini vurgulamıştır. (...) Siyasal ve ekonomik ilişkilerimize koşul olarak, toplumlarımız arasındaki insancıl ve kültürel bağların da geliştirilmesi ve kurumsallaştırılması önem taşımaktadır. (...) Bu bağlamda, ülkelerimiz arasındaki insancıl, toplumsal ve kültürel iletişimin artırılması, ilişkilerimizin temelini güçlendirecek, kültürlerarası diyalog ve anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunacaktır (...)"

Bulgaristan, son 15 yılda gerçekleştirdiği kapsamlı düzenlemelerle hızlı bir dönüşüm geçirmiş, kurumsallaşan demokrasisi ve gelişen ekonomisiyle Balkanlarda istikrar ve barışa somut katkıda bulunan bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye, iki ülke ilişkilerinin ulaştığı düzeyin daha ileriye götürülmesi için kararlılıkla çaba göstermektedir. Böylelikle her iki ülke Soğuk Savaş Sonrası koşullarına uyacak tarzda dış politika oluşumu gerçekleştirmiş ve birinci bölümde anlatılan güvenlik anlatımlarının hemen hemen her alanında etkin işbirliği gerçekleştirmişlerdir.

4.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Soğuk Savaşın sona ermesi başlangıçta Yunanistan'da⁹³ iyimser bir havanın doğmasına neden oldu. "Sovyet tehdidinin" ortadan kalkmasıyla ABD için Türkiye'nin stratejik değeri azalacak ve Türk-Yunan dengesi sağlanacaktı. Ayrıca, Körfez Savaşıyla birlikte Yunanistan ve Kıbrıs'ın stratejik önemi ortaya çıkacaktı. Ama gelişmeler bu beklentiler doğrultusunda gerçekleşmedi. ABD, coğrafi olarak aynı zamanda Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya ülkesi olan Türkiye'yle ilişkilerini yakınlaştırmayı tercih etti. Çünkü Reelpolitika Türkiye'nin stratejik değerini, ülke içinde yaşanan tüm istikrarsızlıklara karşın öne çıkarmıştı.⁹⁴ Soğuk Savaşın

⁹³ Yunanistan bayrağı ve diğer ülke bilgileri için Bkz.
<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html>.

⁹⁴ Fırat, Melek, "1990-2001 Döneminde Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası* ..., a.g.m., s. 440-441.

bitmesinin sonuçlarından biri de Türk-Yunan rekabetine konu olan coğrafi alanın genişlemesidir. Hem Atina hem Ankara Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Karadeniz bölgesinde nüfuzlarını artırmak ve yeni müttefikler elde edebilmek için rekabete tutuşmuşlardır.⁹⁵

Türkiye, 1990’larda Balkanlarda yaşanan dramatik değişimler karşısında Balkanlarda etkin olmaya çalışmıştır. Bir yandan diplomatik alanda aktif bir çaba gösterirken, öte yandan uluslararası örgüt ve kurumlar aracılığıyla askeri faaliyetlere katkılarda bulunmuş, ayrıca bazı bölge ülkeleriyle askeri bağlantılar kurmuştur.⁹⁶ Ancak Türkiye ekonomik açıdan bu ölçüde bir etkinlik sağlayamamıştır. Örneğin Arnavutluk’ta İtalya, Makedonya’da ise 1995’ten sonra Yunanistan, Türkiye’nin en önemli rakipleri olarak belirmiştir.⁹⁷

1950’lerden beri Yunan hükümeti ve kamuoyu taraflarınca paylaşılan yaygın kanaat tehdidin doğudan, yani Türkiye’den geleceği şeklindeydi. 1990’larda Türkiye’nin Balkanlar’da öne çıkması ise, Atina tarafından ülkenin düşman güçler tarafından çevrelenmesi olarak algılanmıştır. Atina’nın 1990’ların ilk yarısında AB, NATO ve hatta ABD’ni karşısına alacak kadar katı biçimde yürüttüğü Makedonya’yı dışlayan Sırp yanlısı dış politikası, ancak bir Türkiye rekabeti ve artan tehdit algılaması ile açıklanabilir. Dolayısıyla her iki ülke Balkanlara yönelik olarak karşılıklı rekabete dayanan bir strateji izlediler. Bu rekabet politikası, Yunan tarafında açıkça, Türkiye tarafında ise, üstü örtülü bir biçimde, 1999’da yaşanan iki yıkıcı depreme kadar sürdü ve ondan sonra daha uzlaşmaya açık bir yöne doğru çevrildi.⁹⁸

Balkan gelişmeleri bu alanda Türk-Yunan rekabetinin **“İslam”** ve **“Ortodoks”** eksenleri kurma adı altında bölgede canlanmasına yol açtı.⁹⁹ Rusya’nın ortak özellik taşıdığı bazı bölge ülkeleriyle **“Ortodoks-Slav Eksen”**inde bir araya gelerek Balkanlarda bir stratejik

⁹⁵ Tözün, Bahçeli, “Türkiye’nin Yunanistan Politikası”, *TÜRKİYE’NİN YENİ DÜNYASI: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, çev., Hür Güldü, Alfa Yay., İstanbul: 1. Baskı: Şubat 2002, s. 187.

⁹⁶ Uzgel, İlhan, “Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, *EN UZUN ON YIL: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der. Gencer Özcan-Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2. Basım: Mart 2000, s. 394.

⁹⁷ a.g.m., s. 428.

⁹⁸ Çalış, Şaban-Akgün, Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21.Yüzyıla Giren Balkanlarda Türk-Yunan Rekabeti”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der., İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul: 1. Baskı: Kasım 2001, s. 222.

⁹⁹ Fırat, Melek M., “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimleniş Süreci”, *Türkiye’nin Komşuları*, a.g.m., s. 26.

kuşak oluşturmaya çalışmasında Yunanistan büyük rol oynamıştır. İleride bir **“Ortodoks-Slav Birliği”** tamamen olasılık dışı görülmesi de, bu Türkiye'nin izin vermeyeceği bir durumdur.¹⁰⁰

Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı tutumunda **“zero-sum relationship/sıfır toplamli ilişki”** daha belirgindir. Yunanistan, Türkiye'nin kendisini ilgilendiren bir konuda elde edeceği kazancı, daima kendi kaybı olarak görmektedir. Yani **“düşmanımın düşmanı dostumdur”** mantığından hareket etmektedir.¹⁰¹ Bu mantıkla Kafkasya, Karadeniz ve Ortadoğu'da nüfuzunu arttırmaya çalıştı. Sonuçta, Türkiye'nin sorunları olan ülkelerle (Ermenistan, Rusya, Suriye vb) **“stratejik ortaklık”** oluşturdu. Buna karşılık Türkiye ile İsrail arasındaki askeri işbirliği gibi yeni stratejik ilişkiler iki ülke arasındaki rekabeti daha da kızıştırdı.¹⁰²

Aslında, Türk - Yunan ilişkileri tarihinde hemen her on yılda bir iyi komşuluk adımları atılmakta ancak iki ülke arasındaki **“kemikleşmiş”** sorunlara bir türlü çözüm bulunamamaktadır. Örneğin; 1996'da yaşanan Kardak Krizi'nin sonrasında gündeme gelen Madrid Deklarasyonu'yla da böyle bir adım atılmış bunun doğurduğu iyimser hava ise, deklarasyonun imza töreninin hemen ardından bozulmaya yüz tutmuştur. Bunun başlıca nedeni, mutabakatın Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis tarafından Yunan kamuoyuna **“Türkiye ile birlikte atılan bir adım”** değil de, **“Türk tarafından koparılmış bir ödün”** gibi yansıtılmış olmasıdır. Simitis'e göre; bu antlaşma **“aslında bir saldırmazlık paktı”** dır. **“Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma hakkı saklı”** dır ve Yunanistan **“istediği zaman bunu gerçekleştirebilecek”** tir. Bunun sonucunda ise Türkiye, Yunanistan'ın girişebileceği **“oldu - bittilerden”** çekinerek Yunanistan'a karasularını 12 mile çıkartmasını bir savaş nedeni sayacağını yani **“casus belli”** durumunu hatırlatmıştır.¹⁰³ 2000 Ekiminde Türk topraklarında yapılan NATO tatbikatı sırasında yaşanan sorunlar, yakınlaşma sürecinin bir anda yok olmasına neden oldu.¹⁰⁴

Günümüzde ise Yunanistan, özellikle AB'ne tam üyeliğimizi sonuna kadar destekleyeceğine dair bir tutum sergilemektedir. Ne var ki, Yunanistan Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni'nin Anadolu Ajansına yazılı olarak vermiş olduğu demeçte söyledikleri Atina'nın

¹⁰⁰ Canbolat, İbrahim S., *Yeni Dünya ve Türkiye: AŞKIN OLMA ZAMANI*, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa: 1. Baskı Haziran-2000, s. 60-65.

¹⁰¹ Büyükçolak, K. Mehmet, “Yunanistan'ın Stratejik Analizi, Soğuk-Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan'ın Savunma Politikaları, Güvenlik Stratejileri, Askeri Doktrini ve Silahlı Kuvvetleri”, *Türkiye'nin Komşuları*, a.g.m., s. 86-87.

¹⁰² Bahçeli, a.g.m., s. 190-191.

¹⁰³ Ayman, Gülden, “Türkiye'nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık”, *EN UZUN ON YIL ...*, a.g.m., s. 282-283.

¹⁰⁴ Coşkun, Birgül Demirtaş, “Ankara-Atina Hatındaki Son Gelişmeler: Türk-Yunan Baharı'nın Sonu mu?”, *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 8, Aralık 2000, s. 25-32.

başka hesaplar peşinde olduğunu göstermektedir. Bakoyanni şöyle demektedir;¹⁰⁵ “(...) *Türk-Yunan ilişkilerinde baskısı hissedilen bir konu tanımlayamam. Her şeyden önce ikili ilişkiler her zaman karmaşık, birbirleriyle bağlantılı ve inişli-çıkışlıdır. Hiçbir zaman, yalnızca tek başına, diğer konuları etkilemeyen bir konu olamaz. Bu, uluslararası ilişkilerin ve siyasetin doğasıdır. Ayrıca, Türkiye'nin AB adayı bir ülke olduğu noktasından hareketle ikili ilişkilerimiz bir başka çerçeve, yani AB içinde de fonksiyoneldir. Sonuç olarak Türk-Yunan ilişkileri yalnızca iki ülkenin sınırları çerçevesinde değil, AB'nin daha geniş limitleri ve Türkiye'nin AB ile ilişkileri içinde görülmelidir. Yalnızca bir konuyu ortaya atmak yararsız bir faaliyete girişmek olacaktır. Bütün konular önemlidir ve tümüne de gereken dikkat gösterilmelidir. Sözgelimi, ülkelerimiz arasındaki ilişkiler çok sayıda konu tarafından, ki bunlar Türkiye'nin AB perspektifinden iyi komşuluk ilişkilerine ve geniş bir bölgedeki istikrara kadar uzanır, etkilenebilir. Son ve önemli bir konu da kuşkusuz, Kıbrıs sorununa işleyebilir ve kalıcı bir çözüm bulunmasıdır...*” Açıkça görüldüğü üzere Atina, AB'ne girme süreci içerisindeki Türkiye'den elde edemediklerini bu yolla birer birer elde etme politikası gütmektedir.

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde güvenlik konusu, sorunların çokluğundan dolayı çok karmaşıktır. Yunan Stratejik doktrininin amacı, Türk saldırganlığının caydırılması şeklinde sunulmaktadır. Yunanistan'ın stratejik düşüncesinde caydırıcılık, dört biçimde açıklanmaktadır; 1) Ulusal caydırıcılık, 2) Uluslararası caydırıcılık, 3) Genişletilmiş caydırıcılık, 4) Aktif caydırıcılık. Bunların temelinde hep Türk saldırganlığının önlenmesi, bunu yaparken de kapıların tamamen kapatılmaması düşüncesi hakimdir.¹⁰⁶ Yunanistan, Türklerin tehdit unsuru olarak algılanmasını gerektiren bazı tehdit edici mesajlardan söz etmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu askeri yetenekler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin konuşlandırılma şekli, Yunanistan tarafından tehdidin açık göstergesi olarak sunulmaktadır. Yunanlı stratejistler arasında Türklerin bir gün bir “**oldu-bittilerle**” saldıracağı korkusu yaygın bir inanıştır.¹⁰⁷

Dimitri Constans, Yunanistan'ı Türkiye karşısında “**zayıf devlet**” kategorisine sokmaktadır. Bunun nedenlerini ise şöyle açıklıyor: Yunanistan'ın nüfusça az olması, coğrafyası, ekonomik kaynakları ve büyük güçlerin çıkarları. Yunanlılar arasında insan gücünün sınırlı olmasından kaynaklanan bir psikoloji ile her an Türk saldırısı olacağı beklentisi olmaktadır. Coğrafi açıdan ise, Türkiye'nin Kıbrıs'a 80 mil, Yunanistan'ın ise, 600 mil uzakta olması dolayısıyla olası bir saldırı da Yunanistan'ın erken hareket edemeyeceğinden

¹⁰⁵ “Dora'dan çarpıcı sözler”,

http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=24982&uniq_id=1150829505, 08.06.2006.

¹⁰⁶ Büyükçolak, a.g.m., s. 96-98.

¹⁰⁷ Ayman, Gülden, “Kardak Krizinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi”, *Foreign Policy*, Yaz 1998, s. 117.

sözedilmektedir. Aynı şekilde Yunan adalarının Türkiye'ye yakınlığı, Trakya sınırının Yunanistan'ın ana stratejik merkezinden uzak olması, Türkiye karşısında Yunanistan'ı kaygılandırmaktadır. Ekonomik bakımdan Türkiye'nin daha zengin olduğuna inanılırken, büyük güçlerin, özellikle ABD'nin Türkiye'yi daha önemli gördüğüne inanılmaktadır.¹⁰⁸

Devletlerin dış politikalarına ve diğer devletlerle ilişkilerine ilk bakıldığında, çoğu zaman alınan kararların ve diğer dış politika davranışlarının duygusal öğelerden soyutlanmış saf rasyonel bir mekanizma aracılığıyla ortaya çıktığı izlenimi uyanır. Halbuki, dış politika kararlarının alınmasında sadece rasyonalite (akılcılık) değil, aynı zamanda sosyo-psikolojik nedenler de önemli rol oynarlar.¹⁰⁹ Devletlerarası ilişkilerde ve genelde siyasette kullanılan “halkın nabzını tutmak”, “dost veya düşman olma”, “tehdit algılama”, “samimiyet”, “iyi niyet”, “kimlik edinme”, “güven duyma”, gibi pek çok deyiş aslında deneyimlerle öğrenilmiş psikolojik etkenlerdir. Türk-Yunan ilişkileri anlatımlarında da bu deyişlere sık sık yer verildiği görülmektedir.

Öte yandan, komşu devletler ve uluslar, aralarında bir denge kurabilmek için bazı davranışlar (ritüeller) ve psikolojik ilkeler benimseyerek, bunları nesilden nesile aktarırlar. Bu ilke ve ritüeller iyi kullanılmadığı zaman aradaki denge bozulur ve ilişkiler kötüye gider. Bunlar arasında benlik ve kimlik özdeşimini koruma ritüeli, rekabete ve tehdide ilişkin ritüeller, seçilmiş travmalarla veya seçilmiş zaferlerle uğraşma, lider ve izleyen psikolojisi, mağdur etme ve insan gibi görmeme “dehumanization” ritüeli sayılabilir.¹¹⁰ Bu açıdan bakıldığında Türk-Yunan ilişkilerinde de benzer ritüel ve psikolojik ilkelere rastlanmaktadır. İki ülke ilişkilerinde güvensizliğin kaynakları ve nedenleri çeşitlidir. Bunlar kısaca devletler açısından ve toplumlar açısından ele alıp incelenebilir.

a) Devletler bakımından güvensizliğin ortak nedenleri şunlardır:

1) Tarihsel ilişkilerin oluşturduğu travma:¹¹¹ Türkiye ile Yunanistan arasındaki güvensizliğin nedenlerinden birincisi, iki toplum arasındaki tarihte yaşanmış bazı simgesel olaylardır. Bu olaylar ve bıraktıkları psikolojik izler çok derin olmuştur. Bu olaylar özellikle Yunanlılarda derin, olumsuz izler bırakmıştır. Örneğin; Bizans İmparatorluğunun Türkler

¹⁰⁸ Büyükçolak, a.g.m., s. 91-92.

¹⁰⁹ Sarıbay, Ali Yaşar, “Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye”, *TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ*, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul: 2. Basım 1998, s. 536-540.

¹¹⁰ Volkan, Vamık D., *Politik Psikoloji*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara: 1993, s. 66-73.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Volkan, a.g.e., s. 82; Çevik, Abdülkadir, “Sovyet İmparatorluğu'nun Çöküşünden Sonra Türkiye: Psikopolitik Bir Gözlem ve Değerlendirme”, *Sovyetler Birliği'ndeki Politik Değişim ve Yeni Etnik Yapılanma*, çev./der., A. Çevik-B. Ceyhun, Politik Psikoloji Yay., 1993, s. 76.

tarafından yıkılması, Yunanlıların Osmanlı tebası olmaları, İstanbul'un fethi, Megali İdea'larını gerçekleştirmeye çalışırken karşılaştıkları Anadolu yenilgisinin **“Küçük Asya Felaketi”** olarak yaşatılması. Bunun sebebi de Türkiye'nin Yunanistan'dan daha güçlü ve büyük olmasından dolayı hissettiği **“asimetrik güç algılaması”** ve **“aşağılık kompleksi”**, 1974 Kıbrıs müdahalesiyle Türkiye'nin kendisine yönelik yayılmacı bir tutum içinde olduğuna inanması ve iki ülke arasındaki **“kemikleşmiş”** sorunların (Ege, Patrikhane, Batı Trakya Türkleri, İstanbul'daki Yunan azınlığı vb.) Türkiye tarafından güç ve tehdit unsuru olarak kullanıldığına dair inançlarıdır. Buna karşılık Türkiye'nin daha rasyonel, ama güven unsurunu öncelikli hale getiren bir dış politika izlemesi de aynı perspektiften ele alınabilir. Örneğin; Yunanlıların Osmanlı'dan ilk bağımsızlığını kazanan ulus olması, Anadolu'nun Yunanlılarca işgali, bunun sonucu oluşan bir **“Yunan İşgali Sendromu”** ve Yunan Megali İdeası'nın hâlâ canlı tutulması, Yunanlıların **“Batı'nın şımarık çocuğu”** olması ve **“Şark Meselesi”**nin çözümünde Yunanlıların Batı tarafından kullanılmak istenmesi. Böylece Yunanlıların sırtını Batıya yaslayarak istediklerini Türkiye'den Batı aracılığıyla elde etmeye çalışması. Yunanistan'ın uluslararası arenada **“Türk Düşmanlığı”**nın bayraktarlığını yapması.

Esasen Türkiye'nin algılamaları hiçte gerçek dışı değildir. Hatta Türkiye, Yunanistan'ın ülkemiz üzerinde gerçekleştirmek istediği meş'um (kötü) emellerine ve bu yolda giriştiği ulusal ve uluslararası aktivitelere gerektiği kadar erken önlem alamamaktadır. Konuyu daha anlaşılır kılmak için Atina'nın ve Türkiye'deki Fener Rum Patrikhanesinin ortaklaşa gerçekleştirdikleri ve uluslararası çapta da kabul gören faaliyetlerinden birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

12.06.06 tarihinde Ege'deki “it dalaşı” sorunlarına karşı Dora Bakoyanni ve Abdullah Gül, **‘kırmızı hat’**ın devreye girmesine ilişkin anlaşmayı imzalamak için bir araya geldiklerinde Bakoyanni, Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret ederken önce ellerindeki havucu gösterip yani AB sürecinde Türkiye'yi desteklediklerini söyledikten sonra bu yolda kullanabilecekleri sopaları sıralamaya başlayıp, Ruhban Okulu'nun açılmasını da AB için atılması gereken adımlardan birisi olarak gördüklerini söylemiştir. Yunan Bakan için bir ‘hoş geldin’ konuşması yapan Fener Rum Patriği Bartholomeos ise, “Türkiye'nin AB üyeliği için dua ediyoruz.” diyerek konuşmasında **ruhban okulunun açılmasını** dilediklerini de bildirmiştir. Patriğin ardından söz alan Bakoyanni, ruhban okulunun açılmasını kendilerinin de beklediğini, **azınlıkların dinsel özgürlüklerinin sağlanmasının** Türkiye'nin AB sürecinde

atması gereken bir adım olduğunu ifade etmiştir. Hem Bakoyanni hem de Bartholomeos, konuşmalarında “**Ekümenlik**” tabirini kullanmışlardır.¹¹²

Bunlar son derece tehlikeli isteklerdir. Bir kere Türkiye, Fener Rum Patrikhanesi’nin Lozan Barış Konferansı’nda yapılan sözlü anlaşmaya saygı göstermesine dikkat ederek Türkiye’de kalan Rum azınlığın dini hizmetlerini yerine getirmekle yetinmesi gerektiğini söylemektedir. Oysa Patrikhane tarihten gelen bir alışkanlıkla halen “**ekümenik**” olduğunu iddia etmekte, Türkiye ise bu iddiayı kabul etmemektedir.¹¹³

“**Ekümene**” (Gr. **Oikoumene, Oikoumenos**); eski Grekçe’de “**sürekli yerleşim alanı**” anlamına gelmektedir. Kalıcı yerleşim görmüş toprak bütünlüğünü ifade eder. Bu nedenle de “**uygarlık**” kavramıyla bağlantılıdır. Aynı zamanda “**üstün bir kültürün**” ifadelendirilişi “**Ekümene**” kavramıyla anlatılır.¹¹⁴ “**Ekümenik**” (Gr. **Oecumenicus**); kelime anlamıyla “**ekümene**”den türetilmiştir. “**Cihanşümül, evrensel, dünya çapında**” anlamında kullanılır. 20. yüzyılda ise Protestan ve Doğu Ortodoks Kiliselerinin kurdukları mezheplerarası farklılıkları mahfuz tutarak Hıristiyanlığı yaymak amacına yönelik olan “**Kiliselere Birliği**” ifade eder. Bu ekümenik hareketin merkezi İsviçre’nin Cenevre şehrinde, Cenevre’de egemen olan Protestan etiğinin Calvinist Kilisesi ile bağlantılıdır. Almanya’da ise yine Protestan kiliselerinden olan Lutheran Kiliseleri ile bağlantılıdır. Fener Rum Patrikhanesi de bu hareketin öncülerindedir. “**Ekümenik**”, bu kilise hareketi içinde “**strateji**” anlamında kullanılır. Kilise sayesinde çok önemli bir rol oynayan strateji kavramı ilahiyata değil, dünyevi yönetim literatürüne aittir. Dolayısı ile kilise siyasetinde “**strateji**”, siyaset aracılığı ile Hıristiyan misyonerliğini özellikle gençler arasında yaygınlaştırmaktır. Bu hareketin içinde fiilen yer alan ve bu stratejiyi icra eden şahıslara “**ekümenist**” denilir. Bu “**ekümenik**” ideolojiye de “**Ekümenekolizm**” denilmektedir.¹¹⁵

Fener Patrikhanesi, bu ideolojinin yeryüzündeki Ortodoks temsilcisidir. Bu nedenledir ki; günümüzde Fener Rum Patrikhanesi, bir dinin olmaktan çok bir ideolojinin siyasi strateji üretim merkezi durumundadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin Patriğin ekümenik unvanını tanımak için hukuki bir sorumluluğu yoktur. Lozan Konferansı’nda yapılan sözlü anlaşmaya göre de; Patrikhane’nin İstanbul’da kalması, dünya işlerine karışmaması şartına bağlanmıştı.

¹¹² “Gül İle Bakoyanni, Ege'deki it dalaşı sorunlarına karşı “kırmızı hat”ı açıyor”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h19.htm>, 13.06.06.

¹¹³ Bilge, Suat, *Büyük Düş*, Ankara: 2000, s. 254.

¹¹⁴ Altındal, Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, Anahtar Kitaplar, İstanbul: 1995, s. 14-15.

¹¹⁵ Altındal, a.g.e., s. 160.

Günümüzde Fener Rum Patrikhanesi ve Ortodoksluk üzerinde tartışılan konu; Patrikhane'nin statüsünün yükseltilerek güçlendirilmesi ve ekümenizm ile Türkiye Cumhuriyeti içindeki ve dışındaki Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi söz konusudur. Bu konuyu ABD Başkanı Bill Clinton, 1994 yılı Mart ayında Başbakan Tansu Çiller'e yazdığı mektupla gündeme getirmiştir.¹¹⁶ Clinton'un Fener Rum Patrikhanesi ile ilgilenmesinin en önemli nedenlerinin başında, Amerika'da çoğu Anadolu'dan göçmüş yaklaşık 5 milyon Rum kökenli Ortodoks'un bulunması ve bunların verdiği oyların seçimlerde etkili olmasıdır.¹¹⁷

Patrik Bartholomeos, 5 Mayıs 1997 tarihli TIME dergisinde çıkan demecinde; "*Ortodoks Hıristiyanlara, doğu-batı yakınlaşmasını sağlamada özel bir görev düştüğüne inanıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti gibi bizim de her iki dünyada ayağımız var*" demiştir. Böyle bir görev siyasi bir faaliyettir. Bu faaliyetin Amerika ve Rusya'daki Ortodoks kiliselerinin aralarındaki ilişkileri de kapsadığı hatırlanırsa, Türkiye bakımından siyasi niteliği açıktır.

Atina'nın ve Patrik Bartholomeos'nun isteklerinden bir diğeri olan Heybeliada Ruhban Okulu'nun tekrar açılmasıdır. Bartholomeos bunun; "*dinsel inanca gerçek saygının ifadesi olarak Türkiye'nin Avrupa'daki imajı bakımından çok olumlu*" olacağına inanmaktadır. Bu durum hiç kuşkusuz Patrikhane'nin tarihi imajını canlandıracaktır.¹¹⁸

Azınlık haklarının tanınması meselesine gelince; Fener Patrikhanesi, gerçekte Hıristiyan aleminde özel statüdeki bir kiliseyi temsil etmektedir. Lozan'da azınlıkların varlığı ve hakları kabul edilmiş ve fakat çok önemlidir ki; Fener Patrikhanesi sadece bir azınlığın kilisesi olarak belirtilmiştir. Gerçekten de Fener Patrikhanesi, statüsü itibariyle bir azınlık kilisesidir. Fener'in iddia ettiği gibi "**ekümenik kilise**" değildir. Evrensellik iddiasındaki Fener Patrikhanesi gerçekte bir azınlık kilisesi olduğunu bilerek kelimenin tam anlamıyla siyasi ve ideolojik

¹¹⁶ Clinton'un mektubu; "Coğrafi itibarla Türkiye, uluslararası komşuluk açısından zor bir bölgededir ve ABD, Türkiye ilişkilerini ikili olarak ve NATO aracılığı ile sürdürecektir... Bu bölgedeki gerilimi en aza indirmek için Yunanistan dahil, Türkiye'nin bütün komşuları ile birlikte çalışması Türkiye'nin yararına olacaktır. Yunanistan ile olan ilişkilerinizdeki en son gerilimi azaltmak üzere Hükümetiniz tarafından bazı sembolik adımlar atılabilir. Bu konuda şu anda bazı gelişmeler kaydedilmesinin denenmesi kanaatindeyim. Bu sembolik adımlardan bir tanesi İstanbul'daki Rum-Ortodoks Patrikhanesi olabilir ve bu kurumun işlerlik kazanması hususunda mevcut olan bazı zor koşulları kolaylaştırmanın yollarını göz önünde bulunduracağımızı ümit ediyorum." Bkz., *Sabah*, 24.03.1994.

¹¹⁷ Bu mektup yazılmadan bir müddet önce Kanada ve ABD Ortodoks kiliselerinin başı olan Metropolit Yakovas, Clinton ile bir görüşme yapmış, mektubun yazımı da bu ziyaretten sonra gerçekleşmiştir. Mektubun asıl İngilizce metninde Fener Rum Patrikhanesi terimi "*Church of Greece*" yani, "*Yunanistan Kilisesi*" olarak yer bulmuştur. Bu ifade yanlış olduğu gibi aynı zamanda Lozan'a da aykırı düşmektedir. Geniş bilgi için Bkz., Altındal, a.g.e., s. 145-146.

¹¹⁸ Bilge, a.g.e., s. 262.

faaliyetler yürütmektedir. Diğer bir deyişle, Fener Patrikhanesi; “**dini siyasete alet eden**” bir kurum özelliğini kazanmıştır.

Fener Rum Patrikhanesi'nin ruhani lideri I. Bartholomeos kendisinin “**Ekümenik Patrik**” sıfatı ile kabul edilmesini istemekte ve bu alanda yoğun çalışmalar yapmaktadır. 19 Nisan 1994'te AB Parlamentosu'nda bu sıfatla bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Patriğin neler söylediği önemli değıldir. Önemli olan, Patriğin statüsünün AB Parlamentosu tarafından kabul edilmesidir.¹¹⁹ Son dönemlerde dikkat çeken bir gelişme, Katolik dininin ruhani lideri Papa 16. Benedikt, İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ni “**Kardeş Kilise**” ilan etmiştir.¹²⁰

Yunanistan'da yayınlanan “To Vima” gazetesinin 20 Eylül 1995 tarihli “Patrikhane ve Türkiye'nin Gerçek Siyasi Çıkarları” başlıklı yazısında; “*BM, Avrupa Parlamentosu, Dünya Kiliseler Birliği Konseyi, dünyadaki bütün Ortodoks kiliseler, ABD Başkanı, Papa (Vatikan), Patrikhaneyi Ortodoksların merkezi olarak kabul ediyorlar...*” denilmekte ve Türkiye'nin de bu gerçeğı kabul etmesi istenmektedir. Şu an da sadece bunları dile getiren Yunanistan başka konularda da yoğun faaliyetler içerisinde. Bu faaliyetler içerisinde “**Hayali Pontus Devleti**”nin canlandırılması ve bununla bağlantılı olarak “**Pontus Soykırımı**”nın tanınması faaliyetleri gelmektedir. Ayrıca PKK ve Kürt gruplara verdiği desteğı de burada anabiliriz. Kısaca bu konulara değinmekte fayda görölmektedir.

“**Pont**”, “**Pontus**” veya “**Pont Euxin**”, eski Yunanlıların Karadeniz'e verdikleri bir isimdir ve genellikle bu terim Doğı Karadeniz sahilleri için kullanılmaktadır.¹²¹ İstanbul'da yayınlanan Patris Rum Gazetesi'nin 17 Ocak 1919'daki bir yazısına göre, **Hayali Pontus Devleti'nin sınırları**, Paris'te bastırılan haritada şu Türk bölgelerini sınırları içine almaktadır: **Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Gümüşhane, Şarki Karahisar, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat sancaklarının tamamı, Erzurum vilâyetinin İspir ve Bayburt kazaları, Erzincan Sancağıının Refahiye ve Kuruçay kazalarının tamamı, Sivas vilâyeti ile Koçgiri, Hafik, Yenihan kazaları kısmen, Kastamonu vilâyetinin Tosya, Taşköprü kazalarının**

¹¹⁹ Altındal, a.g.e., s. 148.

¹²⁰ Erus, Reha, “Papa, Fener'i kardeş kilise ilan etti”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/4642239.asp?m=1&gid=69&srid=3051&oid=3>, 25.06.2006.

¹²¹ Kurt, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Yay., Ankara: 1995, s. 60. Eski çağlarda Grekler Karadeniz'e “deniz” manasında olan “Pontus” adını vermişlerdir. Karadeniz'in güney sahillerine de aynı isim verilmiş, bölge sakinlerine de “Pontuslu” denilmiştir. Geniş bilgi için Bkz., P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, çev., Hrand D. Andreasyan, Çivi Yazıları, İstanbul: 1998, s. 15.

tamamı, kısmen İnebolu kazası. Bu hayali ülkenin **başkenti** olarak da **Samsun** gösterilmekte ve yüzölçümü **70.000 km²** olarak kabul edilmektedir.¹²²

Yunanistan'da Pan-Helenik Sosyalist Hareketi (PASOK) partisi, ilk kez 1981'de iktidara geldikten sonra Pontus konusu, partinin Türkiye'yi parçalama politikasının bir malzemesi oldu. Pontus konusu şimdi yaşadığımızı sandığımız dostluk döneminde bir de **“Soykırım”** sözcüğüyle beslenerek gündemdeki yerini **“Pontus Soykırımı”** olarak aldı.¹²³

Yunanistan, **“19 Mayıs”** gününü, sözde **“Pontus Soykırımını Anma Günü”** olarak kabul eden bir yasa çıkarmıştır. 24 Şubat 1994 tarihinde Yunanistan Parlamentosu'nda oybirliği ile kabul edilen bu yasa, 7 Mart 1994 tarihinde Yunanistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak, yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, 19 Mayıs gününün milli bir bayram olarak anılması, bütün eğitim kurumlarında konuyla ilgili konuşmalar yapılması ve kiliselerde ayinler düzenlenmesi öngörülmüştür.¹²⁴

Yunanistan'da bu konuda meydana gelen son iki gelişme ise şunlardır; İlki, 14 Şubat 2001'de Kültür Bakanı Evangelos Venizelos ve İçişleri Bakan Yardımcısı Kostas Kaiserlis tarafından hazırlanan ve imzalanan, 14 Eylül'ün; **“Küçük Asyalı Yunanlıların Türk Devleti Tarafından Soykırımını Anma Günü”** olarak ilân edilmesi için Yunanistan Cumhurbaşkanı Kostis Stefanapulos'un onayına bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi sunulmasıdır.¹²⁵ İkincisi de, Selanik'te 19.05.05 tarihinde kent meydanında toplanan bir grup göstericinin Türkiye aleyhtarı sloganlar eşliğinde, Türkiye'nin Selanik Başkonsolosluğu'na yürüyerek, Türkiye'nin ve dünyanın sözde “Pontus soykırımını” tanımamasını istemeleridir. Göstericilere hitaben kent meydanında konuşan Makedonya ve Trakya Bakanı Nikos Çiarçionis, *“dünya tarihinin karanlık bir sayfasını oluşturduğunu öne sürdüğü Pontus soykırımının uluslararası alanda Ermeni ve Yahudi soykırımlarıyla birlikte tanınması gerektiğini”* söylemiştir. Selanik Belediye Başkanı Vasilis Papayorgopulos da, Selanik'te gelecek yıl bir **“Pontus Soykırımı Anıtı”** yapılması için Belediye Meclisi'nin karar aldığını açıklamıştır. Dışişleri Bakan Yardımcısı Panayotis Skandalakis, sözde “Pontus soykırımı” ile ilgili yayınladığı mesajında, 19 Mayıs'ın Yunan tarihinin dönüm noktası olduğunu kaydederek, bugün *“vatanlarından kovulanları ve onların*

¹²² Çay, Abdülhaluk, “İhanet Şebekeleri”, *Türk Kültürü*, Sayı: 227, Ankara: 1982, s. 312; Gökbilgin, Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, İş Bnk. Yay. I, Ankara: 1959, s. 34; Pehlivanlı, Hamit, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, AAM Yay., Ankara: 1999, s. 82.

¹²³ “Pontus Soykırımı”, <http://www.inaf.gen.tr/turkish/newsbul/thaber.htm>, 21.05.1999.

¹²⁴ Sarımay, Yusuf, “Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, a.g.m., s. 57.

¹²⁵ *Akşam*, 11.02.2001, *Hürriyet*, 11.02.2001, *Türkiye*, 11.02.2001, 14.02.2001.

mücadelesini andıklarını” belirtmiştir. Pontus Helenizminin mücadelesinin bugün de sürdüğünü belirten Skandalakis, “Göç hiçbir zaman sarılamayacak bir yaradır. Unutulmayan vatan, hatıralarda tüm canlılığıyla ve gururuyla varlığını sürdürmektedir. Tarihi hatıralar tahriş edilemez. Ancak, geçmiş geleceğin önüne engel de olmamalı” demiştir.¹²⁶

Türkiye-Yunanistan ilişkilerini tahrik etmeyi alışkanlık haline getiren Yunanistanlı politikacılar, Devletin kontrolünde bulunan “Makedonya Ajansı”nın Internet dosyasına “**19 Mayıs Pontus Soykırımı**” başlıklı bir de dosya ilave etmişlerdir.¹²⁷ Yunanistan’ın Pontus konusundaki en çarpıcı faaliyeti, bu amaçla kurduğu derneklerdir. Yunanistan, yurt içi ve dışında toplam 200 civarında Pontus derneği kurduşturmuştur.¹²⁸ Bu derneklerin, koordineli bir şekilde çalışmalarını sağlamak amacıyla da federasyon oluşturdıkları dikkat çekmektedir. Yunanistan’da, bu dernek ve federasyonlar vasıtasıyla periyodik olarak ülke içinde ve dışında uluslararası “**Pontus Helenizmi Kongreleri**” düzenlenmektedir. Bu kongrelere Başbakan dahil üst düzey devlet görevlileri bizzat katılmakta ve teşvik etmektedirler. Yapılan bu kongrelerde ve yayınlanan kitap, makale ve bildirilerde Türklerin 350 bin Pontuslu’ya soykırım uyguladığı iddia edilmektedir.¹²⁹

Yunanistan, Karadeniz konferanslar dizisi çerçevesinde iki sempozyum düzenlemiştir. Bunlardan ilki, 23 Eylül 1995’te “Çevre ve Vahiy Sempozyumu”, diğeri de 20-28 Eylül 1997 tarihinde düzenlenen “Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu”dur. Bu sempozyum için Türk-Ortodoks Patrikhanesi Başkanı Selçuk Erenrol’un değerlendirmesi şöyledir; “*Bartholomeos’un niyeti Ortodoks dünyasının lideri olmaktır. Bu sempozyum da çevre kılıfı adı altında düzenlenmiş ekümenlik zirvesidir.*”¹³⁰ demek suretiyle bu sempozyumun altında yatan gerçeklerin bir diğeri yüzünü ortaya koymaktadır. Bu sempozyumlar -ki uluslararası büyük katılımlarla gerçekleştirilmişlerdir- Türkiye Cumhuriyeti Devleti üzerinde oynanan oyunların nereye doğru gittiğini bir kez daha gözler önüne sermektedirler.

¹²⁶ “Yunanistan’da ‘Pontus soykırımını’ anma töreni”, <http://www.hurriyetim.com.tr/anasayfa/0,, tarih~2005-05-20-m, 00.asp-53k, 20.05.2005>.

¹²⁷ “19 Mayıs Pontus Soykırımı”, <http://www.inaf.gen.tr/turkish/newsbul/thaber.htm>, 21.05.1999.

¹²⁸ Başar, Cem, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, INAF Yay., İstanbul: 1993, s. 173-174.

¹²⁹ Sarııay, Yusuf, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, a.g.m., s. 56.

¹³⁰ *Ortadoğu*, 29.09.1997; Erenrol, 1994 yılında bir sempozyumda da şunları söylemiştir: “Barhtolomeos, ekümenik patrik ünvanına sahip olduğu takdirde, ilk icraat olarak ruhban okulunu açacaktır. Ruhbanlar için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma mecburiyeti kalkacak, dolayısıyla dışarıdan öğrenci ithal edecekler. En korkulan nokta ise bunun Vatikan usulü olmasıdır. Bu noktaya gelindiği an “İstanbul bizimdir” deyip mal varlıklarını talep edecekler. Zaten İstanbul için Konstantinopol lâfını kullanmaları da bugünlere hazırlık yaptıklarını gösteriyor. Atina’da İstanbul’daki Rum mal varlığı ile ilgili çalışmalar vardır. Münasip zamanda La Haye Adalet Divanı’na gideceklerdir. 1995’den sonra Ortodoks Fener Rum Patrikhanesi “han” olmuştur...”

Bu konuda son olarak değineceğimiz konu Yunanistan'ın PKK ve Kürt gruplara verdiği destektir. Yunanistan, PKK sorunundan ve Kürt gruplarının terör eylemlerinden kendi siyasi pragmatizmi adına avantajlar sağlamaya çalışmaktadır. Türk yetkilileri tarafından yapılan resmi açıklamalara göre Yunanistan, PKK ve Türkiye'deki Kürt terör gruplarını desteklemektedir. Yunanistan, bu iki sorunu; Türkiye'yi içerden zayıflatmak veya bunları uluslararası siyasi gündeme taşıyarak Türkiye karşıtı kampanyalar geliştirmek amacıyla kullanmaktadır.¹³¹

2) Ulusal kimlik oluşum sürecinde yer alan “öteki”dir:¹³² İki ulusun bağımsızlığını ve ulusal kimliğini birbirleriyle yaptıkları mücadelenin sonucunda kazanmış olmaları aralarındaki güvensizliğin ve düşmanlığın en önemli nedenlerinden birisidir. Bu iki toplum, kimliklerini edinme süreçlerinde birbirlerinden faydalanarak “düşmana karşı birlikte olma”, böylece grup içi dayanışmayı pekiştirme anlayışı doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ulusal bağımsızlık savaşları her iki devletçe de “ortak acı” ve “ortak kader” olarak ulusal kimliklerin inşasında kullanılmıştır.

3) Karşılıklı oluşan imajlar:¹³³ Türk ve Yunan kimliklerinin oluşumunda “öteki”nin işgal ettiği yer, iç siyasi sorunların unutturulması için dış düşmanın ön plana çıkarılmasına son derece elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Ama bu sorun iki ülkede aynı yoğunlukta yaşanmamaktadır. Yunanistan'da Türkiye aleyhtarlığı yapmadan politika yapılamaz hale gelmiştir. Bu durumda halkın Türkiye'ye olan öfkesini arttırmıştır.

b) Toplumlar Bakımından Güvensizliğin Nedenleri:

İki halk arasında varolan bu düşmanlığın nedenleri ise şunlardır: İki ülkenin de ulus inşa etme sürecinde birbirlerinden yararlanmaları ve bunu günümüzde de örneğin; ders kitapları, basın-yayın kuruluşları vs. aracılığı ile devam ettirmeleridir. Diğeri ise iki ülke azınlıklarının göç edilmeleri sonucu göç ettirenlere karşı düşmanlık duymalarına yol açmıştır.

Devletler arası güvensizlik, halklarda karşılıklı düşmanlık duygusunun gelişmesine neden olmuştur. Örneğin; 1992 yılında yapılan ve beş ülkeyi içine alan bir anketin sonuçlarına göre: Yunanlıların % 81'i, Yunan ulusal güvenliğinin Türkiye tarafından tehdit edildiğini

¹³¹ Kona, Gamze Güngörmüş, “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri: Strateji Modelleme ve Olası Senaryolar”, <http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/vizyon.html>, 12.06.2006.

¹³² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Volkan, a.g.e., s. 8-22; Yurdusev, A. Nuri, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, “Türkiye ve Avrupa”, der. Atilla Eralp, İmge Kitabevi, Ankara: 1. Baskı: Mayıs 1997, s. 17-80; Kösoğlu, Nevzat, “Türk Kimliği ve Türk Dünyası”, Ötüken Yay., İstanbul: 1. Basım: 1996, s. 28-108.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ayman, Gülden, “Türkiye-Yunanistan: Bir Diğeri İçin Öteki Olmak”, *Görüş*, No.37, Ekim-Kasım, 1998, s. 60; Özsoy, Osman, *Türkiye'nin İmaj Sorunu*, Alfa Yay., İstanbul: 1. Baskı: Temmuz 1998, s. 13-50, 61-107.

belirtirken, Türk deneklerin % 51'i Türkiye'nin ulusal güvenliğinin Yunanistan tarafından tehdit edildiğini belirtmiştir.¹³⁴ Yunanistan'da yapılan bir başka ankete göre ise, Yunanlıların % 88'i, kendilerine sunulan sempati-nefret skalası çerçevesinde Türklerden nefret ettiklerini belirtirken, yalnızca % 2'si sempati duyduğunu belirtmiştir.¹³⁵

2001 verilerinin ışığında yani ilişkilerde yumuşamanın olduğu bir dönemde TESEV tarafından yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, Yunan halkı 10 üzerinden yapılan bir değerlendirmeye göre, dostluk açısından 3.1, barışçılık açısından 3.2, güvenilirlik açısından 3, dürüstlük açısından 3.5 puan alabilmiştir. Yani Türk halkınca Yunanlılar saldırgan, güvenilmez ve sahtekar olarak algılanmaktadır. Araştırmanın devamında en büyük düşman sıralamasında % 29'la ilk sırada Yunanistan yer almakta (ABD % 12, Fransa % 11, İran ve Rusya % 4, Suriye ve Irak % 2), yine saldırının gelme olasılığının en yüksek olduğu ülkeler sıralamasında Yunanistan'ın % 37 ile ilk sırada bulunduğu görülmektedir (Irak % 10, ABD ve Rusya % 7, İran % 6). Açıkça ki Türk kamuoyu Yunanistan'ı hem **“baş düşman”** hem de **“askeri tehdit”** olarak, ilk sıradaki ülke saymaktadır.¹³⁶

Fakat günümüzde gerçekleştirilen bir anketin sonucu yukarıdaki anket sonuçlarıyla taban tabana zıtlık göstermektedir. Türk halkının Yunan halkına bakışıyla ilgili Yunanistan'da yapılan bir ankette Türklere, “Yunan halkıyla ilgili ne düşünüyorsunuz? Şeklinde sorulan soruya Türklerin % 73'ü *“Biz Türklerin, Yunan halkıyla hiçbir sorunu yok . Yunan halkını çok sever ve kendimize çok yakın görürüz. Yemeğiyle, müziğiyle, kültürüyle, acıyı ve sevinci paylaşımıyla birbirimize çok benzeriz. Sorun politikacılarda.”* cevabını vermişlerdir. “Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB üyeliğine gerçek anlamda destek verdiğine inanıyor musunuz?” şeklindeki soruya da Türkler % 51 oranında *“Evet inanıyoruz”* cevabını vermişlerdir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Bakoyanni bu sonucu çok şaşırtıcı bulduğunu açıklarken Dışişleri Bakanımız da Bakoyanni'ye; *“E, biz size bunu hep söylüyoruz. Ne bizim, ne devletimizin, ne de Türk halkının, Yunan halkıyla, Kıbrıs'taki Rumlarla bir sorunu yok diye. Tarih boyu iç içe yaşamış insanlar. Bu insanlar depremde birbirlerine nasıl kucak açtılar, acılarını nasıl paylaştılar, hepimiz çok iyi biliyoruz. (...) Yunan halkıyla bizim hiç sorunumuz*

¹³⁴ Dimitras, Panayote Elias-Lenkova, Mariana, “Advocating Europe's' Positive Balkanization”, *Balkan Forum*, Cilt. 3, No. 4 (13), Aralık 1995, s. 17-18 akt. Büyükçolak, “Yunanistan'ın Stratejik Analizi...” a.g.m., s. 85.

¹³⁵ Anayote Dimitras, “Image of Balkan Peoples in the Greek Prees” (Nisan 1994-Mart 1996), *Balkan Neighbours Newsletter*, 74, 1996, s. 9 akt. Büyükçolak, “Yunanistan'ın Stratejik Analizi...”, a.g.m., s. 85.

¹³⁶ Çarkoğlu, Ali, “Komşu'ya Bakışımız”, *Radikal*, 10.04.2001.

yok. Bizim öncelikle uğraşacağımız o kadar çok konu var ki. İran gibi, Ortadoğu meselesi, Azeri-Ermeni sorunu gibi.”¹³⁷

Yunanistan devletinin resmi adı Helenik Cumhuriyetidir. Yunanlılar milli kimliklerini tanımlarken kendilerine “**Helen**” demekte ve “**antik-Helenizm ile Bizans’ın devamı olduklarını**” ileri sürmekte, bunu yaparken “**aralıksız/kesintisiz 3000 yıllık bir soy ve medeniyet sürekliliği**”nin varlığından söz etmekte ve tarihlerini böyle bir tez ile açıklamaktadırlar. Ne var ki, bu iddialar bugüne kadar evrensel bilim kriterlerine göre kanıtlanmamıştır; ayrıca Yunanistan bu ülkede hiçbir etnik grubun veya azınlığın bulunmadığını ve Yunanistan nüfusunun “**saf Yunanlılardan (Helenler’den)**” oluştuğunu ileri sürmekte, böylece bu ülkedeki etnik-dini mozaïği oluşturan çeşitli azınlıkların varlıklarını ve kimliklerini inkar yoluna gitmektedirler. Halbuki gerek ikili ve çok taraflı anlaşmalar ve belgeler, gerekse çeşitli uluslararası insan hakları örgütlerinin yerinde yaptıkları gözlem ve tespitler sonucunda hazırlanan aylık/yıllık araştırma raporları, o arada ABD’nin insan haklarıyla ilgili yıllık ülke raporları, bu saf Yunanlılık iddiasını çürütmekte ve bunun inandırıcı olmadığını ortaya koymaktadır.¹³⁸

Yunanistan’da bulunan azınlıkların başlıcaları Türkler, Arnavutlar, Makedonlar ve Ulahlar’dır. Bu azınlıklar Yunan nüfusunun % 4’ünü oluşturmaktadır.¹³⁹ Yunanistan’da Batı Trakya bölgesinde 1991 itibarıyla, çoğunluğu tartışmasız biçimde Türk kökenli olan ve resmen “Müslüman dinine mensup Yunan vatandaşı” olarak tanımlanan 200.000 kişi yaşamaktadır. Bunların statü ve koşulları Türk ve Yunan hükümetleri arasında sürekli bir tartışma konusudur.¹⁴⁰ Oysa bunların varlığı, hukuk ve statüsü 1923 Lausanne Barış anlaşması ve Lausanne Sistemi çerçevesinde imzalanan diğer anlaşmalar ve protokol’le kabul edilmiş ve hakları korunmuştur. Bu metinlerin geçerliliği konusunda iki ülke tarafından sorun bulunmamaktadır. Bunlardan başka 1830 Protokolü ve 1881 İstanbul Sözleşmesi, 1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol, bir de 10 Ağustos 1920 Yunan Servi de azınlıkların haklarını koruyan metinlerdir. Ancak bunların geçerliliği iki ülke arasında tartışma

¹³⁷ Ergan, Uğur, “Yüzde 73 sürprizi” *Hürriyet*, 12.06.2006.

¹³⁸ Hatipoğlu, M. Murat, “Yunanistan’ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, Lütem-Coşkun, a.g.e., s. 37-38.

¹³⁹ Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul: 1995, s. 38.

¹⁴⁰ Brown, J. F., “Türkiye: Yeniden Balkanlar’a mı?”, *Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Lesser, Ian O.-Fuller, Graham E., vd., çev. Yaşar Bülbül, Alfa Yayınları, İstanbul: 1. Baskı: Temmuz 2000, s. 193.

konusudur.¹⁴¹ Bu anlaşmaların varlığına rağmen Yunan hükümetinin azınlık haklarına riayet etmemesi sonucu azınlıklar büyük sıkıntı yaşamaktadırlar.

İki ülke arasındaki sorunlara dayalı husumetin artması, Türk azınlığa yansımakta ve Türk azınlık, Yunan hükümeti tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüklerini iddia etmektedirler. Ve bu iddiaları da kesinlikle doğrudur. Nihayet Yunan hükümeti de azınlığın bu sorunlarını çözmek için bazı adımlar atmaktadır. Bu nedenle, kabul etsin veya etmesin Yunanistan artan bir **“Türk sorununa”** sahiptir.¹⁴²

Ayrıca Yunanistan, Türkiye’yi İstanbul’daki Rum azınlığı göçe zorlamakla suçlamaktadır. Batı Trakya’daki Türk azınlığın nüfusu sabit kalırken, İstanbul’daki Rumlar’ın sayısı köklü bir biçimde azalmıştır. (1923’te 120.000’den 1999’da 3.500’e) Nüfus azalması, özellikle 1950 ve 1960’larda Kıbrıs sorunu nedeniyle Türk-Yunan ilişkileri bozulduğunda çok hızlı olmuştur. Ankara, bu azalmanın, Atina’ya karşı Trakya Türkleriyle ilgili nüfuzunu yitirmesine yol açtığını anlamıştır. Bunun sonucunda Avrupa Konseyi gibi Avrupa forumlarını Yunanistan’a karşı ağırlıklı olarak kullanarak Batı Trakya Türklerinin içinde buldukları kötü durumu duyurmaya çalışmıştır.¹⁴³ Böylece 1990’larda, Batı Trakya sorunu, Yunanistan ve Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinden çıkarak Avrupa çerçevesine oturmuştur. Başta AB olmak üzere çeşitli platformlarda Yunanistan bu azınlığa yönelik politikası nedeniyle eleştirilmiş ve yargılanmıştır.¹⁴⁴

Bu bağlamda Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın (ATAD) 2005 yılında yayınladığı raporu anabiliriz. Rapora göre Yunanistan, AB direktiflerini iç hukuka uyarlamaması ve bazı direktifleri uygulamaması nedeniyle 20 davada mahkum olmuştur. Böylece AB hukukunu en fazla ihlal eden üye ülke olmuştur. Raporda ATAD’nın hâlâ ekonomik alanlara yönelik davalardan çok sosyal ve mali hususlara yönelik davalara baktığının altı çizilmiştir.¹⁴⁵

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, günümüze kadar olması gereken seviyelere getirilememiştir. İki ülke arasında ilk etapta 5 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine ulaşma ve gün geçtikçe bu hacmi artırma potansiyeli bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmemesinin en önemli nedeninin siyasi platformlarda uygulanan kısıtlamalar olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Ancak son dönemlerde iki ülke arasında

¹⁴¹ Oran, Baskın, “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, *“Türk Dış Politikasının Analizi”*, a.g.m., s. 310-320.

¹⁴² Brown, a.g.m., s. 193.

¹⁴³ Bahçeli, a.g.m., s. 195.

¹⁴⁴ Fırat, “1990-2001 dönemi...”, a.g .m., s. 445.

¹⁴⁵ *İktisadi Kalkınma Vakfı Bülteni*, 1-15 Mart 2006, s. 4.

başlayan yakınlaşma, ikili ilişkilerimize yeni bir boyut kazandırmış ve ekonomik ve ticari açıdan yeni bir süreci beraberinde getirmiştir.

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1994 yılında 273 milyon dolar iken hissedilir ölçüde bir artış göstererek 1995 yılında 410 milyon doları bulmuştur. 1996 yılında ise % 13 oranında artan dış ticaret hacmi 522 milyon dolar olmuş, bu rakam 1997 yılında 729 milyon dolara ulaşmıştır. 1998 ve 1999 yılında dış ticaretimiz inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Dış ticaret hacmi 2000 yılında 868 milyon dolara ulaşırken, 2001 yılında 742 milyon dolara düşmüş, 2002 yılından itibaren hızla artmıştır.¹⁴⁶

04 Mayıs 2006 günü Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katılmak üzere Yunanistan'ın Selanik kentine giden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan gazetecilerin sorularını yanıtlarken; "(...) Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticaret hacminin daha da artarak devamı noktasında kanaat birliğinin bulunduğunu tekrar görmenin memnuniyeti içindeyiz. 2005 yılı sonu itibariyle 2 milyar dolar olan ticaret hacmini kısa zamanda 5 milyar dolara çıkarmayı hedefledik. (...)" kaydetmiştir. Ayrıca iki ülke ilişkilerini değerlendirirken de şu ifadelerde bulunmuştur. "(...) Ruhban okulu meselesi (...) Bu konular bir anda konuşulup karara bağlanacak konular değil. Ama biz bu konularda çözüm yollarını daha önce de teklif ettik. Çözümsüzlük önermedik. Biz yine o çözüm yollarının üzerindeyiz ve tabii bizim de bu noktada bazı beklentilerimizin olduğunu daha önce de söyledim. (...) Uluslararası yapılmış olan anlaşmalar çerçevesi içerisinde üzerimize düşen görevleri yerine getirmemiz gerekiyor. Çünkü bizden sonra gelecek nesiller aynı olumsuzlukları yaşamassın. Biz Türk halkıyla Yunan halkı arasında bir dostluk sürecini başlattık. Bunu devam ettirmek istiyoruz. Bunda kararlıyız. Biz, düşman kazanmaya odaklanmış bir ülke değiliz. Tam tersine dost kazanmaya odaklanmış bir ülkeyiz.(...)"¹⁴⁷

Sonuç olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların çözümü kolay değildir. İki ülke arasında güvensizlik dışında, her ikisinin de hayati çıkar olarak gördükleri ciddi reel sorunlar vardır. Bugüne kadar Türkiye sorunları ulusal çıkarlara ve güvenliğine tehdit olarak algılayarak güvenlik endişelerinin giderilmesine yönelik birtakım düzenlemelerin ikili görüşmeler yoluyla yapılmasını böylece siyasal çıkarlarının uyandırılmasıyla bir çözüme

¹⁴⁶ Bilen, Banu, *Yunanistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Dış Ticareti*, İzmir Ticaret Odası, Ağustos 2004, s. 5.

¹⁴⁷ Erdoğan "Ülkemizde Ortodoks Kiliselerin Restorasyonuna Müsaade Ettik. Tabii bunların da karşılığını doğrusu görmek istiyoruz. Gönlümüz arzu ediyor ki, bunlar bizden istenirken Atina'da iki tane cami var, bunlar da bir çözüme kavuşturulsun, biz de bunların restorasyonunu yapalım." http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler_yeni/2006/mayisah_05_05_06htm,05.05.06.

ulaşılmasını önerirken, Yunanistan “Megali İdea”dan kaynaklanan idealist bir politika izlemiştir. Sonuçta birbirine taban tabana zıt bu iki bakış açısı sorunları çözümsüz ve tarafları birbirine rakip hale getirmiştir.

Bu sebeplerden dolayı, taraflar arasında güven sağlanamadıkça sorunlar çözülemeyecektir. Güven bunalımının sona ermesi için ise, bir taraftan “**güven artırıcı**” önlemlerin alınması, öte yandan geleneksel diplomatik yöntemlere, psikolojik unsurları da içeren yeni perspektiflerin eklenmesi gerekmektedir. Bunun için ise uluslararası çatışmaların çözümünde kullanılmaya başlanan problem çözümü “**problem-solving**” yaklaşımı kullanılabilir.¹⁴⁸ Bu yaklaşımın temel sorunu, tarafların birbirlerini anlamalarındaki zorluğun nasıl aşılabileceğidir. Bu yaklaşımla iletişimin geliştirilmesi sayesinde tarafların birbirinin ihtiyaçlarını anlamaları ve dolayısıyla her iki tarafça da kabul görececek kalıcı çözümlere gidilmesi amaçlanmaktadır. Empati ve rol değişimi egzersizleri kilit role sahip unsurlar olarak gösterilmektedir.¹⁴⁹

Böylece adeta “**Kuşku - korku - güvensizlik - silahlanma - ve düşmanca tutum**” kısır döngüsüne giren tarafların bu kısır döngüyü kırmaları için güvensizliklerinin kaynaklarına inmeleri, korkularını gidermeleri, birbirlerini anlamaya çalışmaları yoluyla “**ilişkilerini psikolojik tedaviden geçirmeleri**” gerekmektedir.

Türkiye Yunanistan’ın niyet ve emellerini çok iyi bir şekilde tahlil edip gereken önlemleri almak zorunluluğundadır. Barış ve huzur isteniyorsa eğer, önce Yunanistan’ın Türkiye’yi bölme emellerinden vazgeçmesi gerekmektedir. Fakat Yunanistan, uluslararası toplumdan da destek gördükçe gidebileceği en son noktaya gitmekte kararlı gözükmektedir. Yunanistan’ın sunduğu sahte iyi komşuluk ilişkilerine karşı Türk halkını bilinçlendirmek gerekmektedir. Uluslararası kamuoyunun desteğini alabilecek girişimlere -Yunanistan’la aynı etkinlikte-yoğunluk verilmelidir. Türkiye bu amaçla uzun vadeli stratejiler oluşturmalıdır. Bunlar yapılabildikten sonradır ki ancak ilişkiler bir tedavi sürecinden geçirilebilecektir. Bu tedavinin aracı niteliğinde barış ve istikrara yol gösterici bir unsur olarak ekonomik ve ticari ilişkiler, turizm, kültürel ve sanatsal etkinlikler alanı kullanılabilir. Bu alanlardaki ilişkilerimizde yaşanan canlılık doğal olarak toplumlar arasında sıkı işbirliklerinin kurulmasına yol açmakta, toplumsal önyargıların azalmasına neden olmakta ve elde edilen kazanımların

¹⁴⁸ Ayman, Gülden, “Uluslararası İlişkilerde Problem Çözümü Yaklaşımı”, *“Uluslararası Politikada Yeni Alanlar/Bakışlar”*, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul: 1998, s. 167-196.

¹⁴⁹ Aynı yer, s. 185-186.

kolayca heba edilmesini engellemektedir. Böylece toplumlar arası uzlaşının ve güvenin ortamı kurulmuş olacaktır.

4.3. Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyeti İlişkileri

Sırbistan-Karadağ, eski Yugoslavya'nın bir arada kalan iki parçası olan Sırbistan ve Karadağ arasında, önce 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adıyla oluşturdukları, ancak bu tanımın uluslararası camiada kabul görmemesi -BM örgüt çalışmalarına alınmamış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK-AGİT) üyeliği askıya alınmıştır- üzerine, 4 Şubat 2003'de resmen benimsedikleri birliğin adıdır. Sırbistan ve Karadağ anayasasının 63. maddesi gereği, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin tüm hak ve yükümlülükleri Sırbistan ve Karadağ'a geçmiş, uluslararası hukuki anlaşmaların ardıllığı ilkesi benimsenmiştir. Ortak savunma ve dış politika, insan hakları, yerel ekonomi ve dış ekonomik ilişkiler konularını kapsayan Bakanlar Kurulu'nun 3 temsilcisi Sırp, 2 temsilcisi Karadağ parlamentolarından seçilmiştir.¹⁵⁰

Bu birlik içindeki iki ulusal oluşumu teşkil eden Sırbistan (başkenti Belgrad) ve Karadağ (başkenti Podgorica) pek çok alanda kendi politikalarını belirleme serbestliğine sahiptirler. Sırbistan-Karadağ'ın ayrıca iki otonom bölgesi bulunmaktadır. Bunlar Voyvodina (başkenti Novi Sad) ve Kosova'dır (başkenti Priştina). Nüfusun çoğunluğunun Arnavut olduğu Kosova'daki etnik çatışmalar nedeniyle bu bölgeye NATO birlikleri konuşlandırılmış bulunduğundan, Kosova, Sırbistan-Karadağ yönetiminin fiilen dışındadır. Bu genel girişten sonra Soğuk Savaş Sonrası iki ülke ilişkilerini incelersek şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Yugoslavya Federasyonu, dağılmanın eşiğindeyken bile Türkiye ile ilişkilerini sürdürüyordu. 1989'da Kosova'da Miloşeviç'in başlattığı milliyetçiliğin sonucunda Sırbistan'ın Bosna-Hersek'e saldırısı gerçekleşti. Bu durumda Türkiye bir yandan Bosna-Hersek'e yardım ediyor, bir yandan da Sırbistan ile ilişkilerinin bozulmamasına çalışıyordu.

Türkiye, Sırbistan ve Karadağ arasında, 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adıyla oluşturdukları yeni Yugoslavya'yla, özellikle Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarında ters düştü. Bunun yanında Balkanlarda bir "**Ortodoks Eksen**i" oluşturulduğu ve Sırpların PKK'ya yardım ettikleri yolundaki haberler de ilişkilerde olumsuz gelişmelere sebep oldu. Yugoslavya'nın dağılmasının getirebileceği istikrarsızlık ve belli etnik grupların ayrılıkçılığının başarıya ulaşması hem kendi iç politikası, hem de dış politikası açısından Türkiye'yi

¹⁵⁰ "Sırbistan Karadağ Ülke Bülteni Haziran 2005",
<http://www.deik.org.tr/bultenler/2005624164232SırbistanKaradag-Haziran2005.pdf>, 04.01.2006.

kaygılandırıcı konulardı. Bu yüzden Türkiye ilk başta, yani Yugoslavya’da bunalımın ortaya çıktığı sıralarda bu ülkenin bütünlüğünü savunuyordu.¹⁵¹

Yugoslavya Bunalımının, başından itibaren Yugoslavya Federasyonu’nun bütünlüğünü korumasını savunmuş olan Türkiye, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlarda kendisine dost ve desteğini arayan iki yeni ülkenin doğuşunu izliyordu. Ama Türkiye, Yugoslavya’nın parçalanmasını teşvik eden ülke konumuna düşmemeye de gayret göstermiştir. Makedonya’nın 17 Eylülde bağımsızlığını, Bosna-Hersek’in de 15 Ekim’de egemenliğini ilan etmesinden sonra da Türkiye bu ihtiyatlı tutumunu terk etmemiştir. Türkiye bu yeni devletlere verdiği manevi desteği diplomatik tanımaya dönüştürmek için, önce uluslararası toplumdan bu yönde bir adım atmasını beklemiştir. Almanya’nın baskısıyla 15 Ocak’ta Avrupa Toplulukları (AT/AB)’nin Slovenya ve Hırvatistan’ı, Bulgaristan’ın da aynı gün bu dört cumhuriyeti birden tanıdığını açıklaması Ankara’yı rahatlatmıştı. Türkiye 17 Ocak 1992’de, bağımsızlık ilan eden tüm Yugoslav cumhuriyetlerini ayırım gözetmeksizin aynı anda tanıyacağını açıkladı ve Türkiye, Yugoslavya’dan bağımsızlıklarını ilan eden dört cumhuriyeti 06.02.1992’de ayırım gözetmeksizin tanıdı.¹⁵²

Bu arada Miloseviç’in 22 Ocakta Ankara’ya gelerek Türkiye’yi bu Cumhuriyetleri tanımaması konusunda ikna etmeye çalışması sonuç vermedi. Türkiye’nin tanıma kararından kısa bir süre sonra 11 Şubat’ta bu kez Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova da Ankara’ya gelerek ilk defa bir Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilerek Özal ile görüştü. Ankara Kosova’yı tanımamıştır ama 18 Mayıs’ta Türkiye’nin bir de Makedonya ile güvenlik protokolü imzalamasının ardından yeni Yugoslavya ile ilişkileri tamamen koptu. Bütün bu ziyaretler bölge halklarının Türkiye’nin desteğine verdiği önemi göstermiştir.¹⁵³

Türkiye Bosna’daki savaşı sona erdiren Dayton Anlaşmasını desteklerken, bundan sonra Yugoslavya’yla yakınlaşmaya başladı. Bunun birkaç nedeni vardır; ilkin, Balkanlardaki istikrarın sağlanmasında Yugoslavya’nın önemli bir yere sahip olmasıydı. İkinci olarak, Yugoslavya, 1990’larda hâlâ büyük bir devlet olduğunu göstermeye çalışan Rusya ile AB üyesi olan Yunanistan’la ilişkilere büyük, hatta gereğinden fazla önem arzediyordu. Bu dönemde Balkanlar Rusya’nın uluslararası alandaki gücünü sınıdığı bir bölge olmuştur.¹⁵⁴ Fakat

¹⁵¹ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 490.

¹⁵² Kut, Şule, “Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, a.g.e., s. 327.

¹⁵³ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 491.

¹⁵⁴ Sherr, James, “Doomed to Remain a Great Power, Russia’s Balkan Policy”, *The World Today*, Ocak 1996, s. 8-11.

Balkanlardaki çatışmalar Rusya'nın kendi iç sorunlarına yöneldiği bir döneme denk geldiğinden Rusya bölgede çok etkili olabilecek durumda değildi. Yunanistan ise bu dönemde Yugoslavya'ya ve Bosna'daki Sırlara istikrarlı bir biçimde destek veriyordu. Gerçi bu destek, Yunanistan'ın konumundan (NATO ve AB üyesi olması) ve uluslararası alandan gelen baskılar yüzünden sınırlı kalmıştır fakat desteğini de çekmemiştir. Üçüncü olarak, Yugoslavya Avrupa'ya uzanan yol üzerine yer aldığından ve Balkanlar'daki **“Ortadoks eksen”**nin asli üyesi olduğundan Yunanistan'ın bu ülke ile geliştirdiği işbirliği Türkiye'yi rahatsız etmiştir ve Yugoslavya'nın Yunanistan'la bir blok oluşturmasını engellemek için ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak 1998'de Kosova'daki olayların açık bir şekilde silahlı çatışmaya dönüşmesi, ilişkilerdeki bu düzelmeye eğilimini tersine çevirdi.¹⁵⁵ Çünkü Sırp ulusal belleğinin en önemli ögesi olan ve Sırp **“Kudüs”**ü olarak görülen, 1989'dan itibaren Sırp tarafından yönetilen Kosova, Avrupa'da insan haklarının en çok ihlal edildiği bölge haline gelmişti.

Yugoslavya'da Ekim 2000 seçimlerini Miloseviç kaybetmiş yerine Voyislav Kostunitsa'nın gelmesi üzerine bu ülke hem BM dahil uluslararası örgütlere üye olmuş, hem de Balkan İstikrar Paktına kabul edilmiştir. Böylece ülkede bir istikrar ortamı oluşmaya başladığından Türkiye ile Yugoslavya ilişkileri düzelmeye başlamıştır.¹⁵⁶

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetlerinin, eşit iki üye devlet olarak ortaklık temelinde yeni bir yapı ve yeni bir birlik oluşturma süreci, 14 Mart 2002 tarihinde Belgrad'da imzalanan anlaşma uyarınca başlatılmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Federal Parlamento'da 4 Şubat 2003 tarihinde kabul edilen Anayasal Şart çerçevesinde “Sırbistan ve Karadağ” adını almış ve eşit iki üye devletin ortaklığına dayanan bir devlet birliği kurarak yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

Türkiye, yakın komşu olarak gördüğü Sırbistan ve Karadağ'la olan ilişkilerine daima büyük önem vermiş, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Parlamentosu'nun Şubat 2003'te Anayasal Şart'ı kabul etmesi üzerine Sırbistan ve Karadağ adını alan yeni Devlet Birliği'nin, siyasi ve ekonomik reformları hayata geçirmesi ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirerek Balkanlar'ın kalıcı esenlik, huzur ve istikrarına katkıda bulunmasını temenni ederek, yakın dostluk ve işbirliği ilişkilerini idame ettirmeye çalışmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın Avrupa-Atlantik kurumlarına entegre olma çabalarını da yakından takip etmekte ve

¹⁵⁵ Uzgel, “1990'larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 493.

¹⁵⁶ Aynı yer.

desteklemektedir.¹⁵⁷ Bu pozitif gelişme, bölgenin barışına da büyük bir katkıda bulunmuştur. Türkiye, Balkanlar'da önemli bir unsur olan Sırbistan'la olan sorunlarının büyük bir kısmını halletmiş, geri kalan sorunlar ise müzakereler yoluyla çözüm aşamasına girmiştir. Özellikle bölgede yaşayan Müslüman-Türk nüfusun sorunlarıyla ilgili olarak Türkiye'nin yaptığı girişimler başarıyla sonuçlanmıştır.

Yugoslavya Federe Devleti'ni "Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği"ne dönüştüren 4 Şubat 2003 tarihli "Anayasal Şart"ta, üye devletlere referandum düzenlemek yoluyla Birlik'ten ayrılma hakkı tanınmıştır. Karadağ halkı, Anayasal Şart'tan kaynaklanan bu hak çerçevesinde 21 Mayıs 2006 tarihinde AB tarafından belirlenen şartlara uygun olarak düzenlenen ve uluslararası toplum ve kuruluşlarca izlenen referandumda tercihini bağımsızlıktan yana kullanmıştır. Karadağ Meclisi, 3 Haziran 2006 tarihinde yaptığı oturumda referandum sonucunu onaylayarak, egemen ve bağımsız Karadağ Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Ardından Sırbistan Parlamentosu'da 5 Haziran 2006 tarihli oturumunda bağımsızlığını ilan etmiş ve böylece Sırbistan ve Karadağ iki ayrı devlet olarak varlığını sürdürmeye başlamışlardır.¹⁵⁸

Karadağ Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Miodrag Vlahovic, Dışişleri Bakanımız Sayın Abdullah Gül'e gönderdiği bir mektupla, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Karadağ Cumhuriyetini tanıması ve diplomatik ilişki kurması yönündeki beklentilerini iletmiştir. Dışişleri Bakanımız, Karadağlı muhatabına gönderdiği cevabi mektubunda, Dışişleri Bakanlığının 91 No'lu Karadağ Cumhuriyeti'nin Tanınması hakkındaki kararla 12 Haziran 2006'da Karadağ Cumhuriyetini resmen tanıdığımızı ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmesi için gerekli işlemleri başlatma kararı aldığımızı bildirilmiştir. Türkiye, barış ve refah dolu bir gelecek dilediği Karadağ Cumhuriyeti ve Karadağ Halkı ile dostane ilişkiler çerçevesinde yakın bir işbirliği geliştirmek yönünde gerekli çabayı göstereceğini belirtmiştir.¹⁵⁹ Bundan sonraki dönemde de, Türkiye'nin Sırbistan ve Karadağ ile olan ilişkilerini güçlendirmesi hem Balkanlar'da huzur ve güven ortamının doğmasına katkıda bulunacak hem de Müslüman-Türk nüfusun haklarının savunulmasında güçlü bir imkan elde edilecektir.

Ayrıca bağımsızlığını ilan eden Karadağ, BM ve AGİT'ına da başvuru yapmıştır. Karadağ Devlet Başkanı Filip Vujanoviç, Kofi Annan'a gönderdiği mektupta, "Karadağ'da 21

¹⁵⁷ "Sırbistan ve Karadağ Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/SirbistanveKaradag/SirbistanKaradag_Siyasi.htm, 01.11.2005.

¹⁵⁸ Sırbistan-Karadağ, <http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C4%B1rbistan-Karada%C4%9F>, 09.06.06.

¹⁵⁹ "No: 91-12 Haziran 2006, Karadağ Cumhuriyeti'nin Tanınması hk." http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/AnaSayfaAltKisim/NO91_12Haziran2006.htm, 15.06.06.

Mayıs'ta düzenlenen referandumun sonuçlarıyla uyum içinde, devlet başkanı sıfatıyla Karadağ'ı BM'e kabul etmenizi sizden talep etmekten onur duyuyorum" dedikten sonra devamında "Karadağ'ın BM Sözleşmesi ve prensiplerine uyacağını ve bu sözleşmeden doğan tüm yükümlülüklerini yerine getireceğini" belirtmiştir. Karadağ, Balkanlar'daki komşularına, AB ülkelerine ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerine, kendisini resmen tanımaları ve hükümetiyle diplomatik ilişki kurmaları çağrısında bulunmuştur. Karadağ'ın bağımsızlık bildirisinde de, stratejik ulusal hedefinin, Avrupa Birliği ve NATO'ya katılmak olduğu belirtilmiştir. Bu arada AGİT'na katılma başvurusu incelenme aşamasındadır. AGİT sözcüsü Keith Jinks, talebin çok kısa bir süre içinde sonuçlanmasını beklemediğini ifade etmiştir. AGİT, Karadağ'ın bağımsızlık referandumunun Avrupa Konseyi ve AGİT'nin normlarına uygun olduğunu duyurmuştur.¹⁶⁰

1990'dan bugüne kadar Sırbistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde, Bosna-Hersek'in yanısıra en hassas konu kuşkusuz Kosova sorunudur. Kosova, aslında Balkanlar'daki iki ulusal davanın (Arnavut ve Sırp) çatışma alanı ve aynı zamanda Balkanlar'daki daha geniş Arnavut sorununun da bir bölümü ve yansımasıdır. Kosova'da yaşayan Müslüman-Türk nüfus, Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinin ardından yalnız ve korumasız kalmıştır. Balkan Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşı, komünist yönetim, Yugoslav iç savaşı gibi büyük felaketler atlatmalarına rağmen, bugüne kadar tüm güçleriyle hayatta kalmayı ve buldukları bölgenin politik, sosyal ve kültürel hayatında etkili olmayı başarmışlardır.

Türkiye son yıllarda Osmanlı mirasının getirdiği yükümlülükler ile başbaşa kalmış, hem bu yükümlülükler, hem de stratejik gereksinimler, bölgedeki gelişmelere bigane kalmasını imkansızlaştırmıştır. Yugoslavya'nın bu durumu anlamakta zorlanması nedeniyle bölgedeki olaylardan önemli ölçüde Türkiye'yi sorumlu olarak görmesine neden olmuştur. Yugoslavya-Sırbistan, etrafındaki Müslüman düşmanlarına -Boşnak ve Arnavutlara- olan öfkelerini Türkiye'ye ve Türklüğe yöneltmiş, öte yandan bu uluslara karşı Türklüğe yönelik tarihi öfkesi ile hareket etmiştir. (sorunun başlangıcı olan Kosova 1389'a uzanmaktadır. Burada Sırp-Boşnak-Arnavut ittifakı, Türk-Bulgar ittifakı tarafından yenilmiştir) Ancak kökünü 1389'dan alan kin, o zamanki müttefikler olan Boşnak ve Arnavutlara yönelmiş durumdadır.¹⁶¹

¹⁶⁰ "Bağımsızlığımı ilan eden Karadağ BM ve AGİT'e başvurdu", <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h15.htm>, 13.06.2006.

¹⁶¹ Karatay, Osman, "Miloseviç Dönemi Yugoslavya Dış Siyaseti: Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı", "*Balkan Diplomasisi*", a.g.m., s. 148.

Bu öfke öylesine büyüktür ki, 2000 yılı başında Yugoslavya'nın Ankara Büyükelçisi Darko Tanaskovic, görevinin icaplarını yerine getirmek durumunun aksine, kendi ülkesinde Türk tehlikesine dikkat çekmekte, ayrıca bu konu hakkında kitap yazmakta bir beis görmemektedir.¹⁶²

Fakat Türkiye bütün bunlara rağmen Kosova konusunda elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararının eksiksiz uygulanmasına destek vermekte, Kosova Uygulama Kuvveti (KFOR), Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdari Misyonu (UNMIK) ve AGİT Misyonu'na asker, polis ve uzmanlar sağlayarak Kosova'nın güvenlik ve istikrarına katkıda bulunmaktadır. Türkiye, bölgeyle yüzyıllardır süregelen tarihi ve kültürel bağları dolayısıyla Kosova ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmektedir. Müslüman Arnavutların ve Türk azınlığın, kazanılmış haklarının korunmasına ve Kosova'nın siyasi ve idari yapılarında adil ve hakça temsiline büyük önem verilmektedir.¹⁶³

Kosova'nın mevcut durum itibariyle bir statü sorunu bulunmaktadır. Bağımsızlığını ilan ederek devlet olmak istemesine rağmen daha devlet olamamıştır. Bu konuda hızlı gelişmeler olmaktadır. Şöyle ki; UNMIK Başkanı Soren Jessen Petersen, 13 Haziran'da yaptığı açıklamada üstü kapalı bir şekilde, ardından da Kosova gazetesi Koha Ditore'ye verdiği demeçte daha da açık konuşarak ilk kez Kosova'nın yıl sonuna kadar bağımsız olacağını söylemiştir. AB Balkan Koordinatörü Erhard Buşek de, Karadağ'dan sonra Kosova'nın da bağımsız olacağına yönelik bir Alman gazetesine verdiği demeçte, "*orta vadede Sırbistan'ın Kosova'yı da kaybedeceğini düşünüyorum. Belgrat'taki yetkililerin Slobodan Miloşeviç'in kendilerine bıraktığı mirasla yüzleşmeleri gerekir. Karadağ'ın ve özellikle de Kosova'nın bağımsızlığı, Miloşeviç'in onlara bıraktığı mirastır.*" demiştir.¹⁶⁴ Tüm bu gelişmelerin ışığında Kosova'nın yıl sonunda bağımsızlığa kavuşacağını tahmin etmek yerinde olacaktır.

Bu yüzden Türkiye'nin gözü Kosova'da olmalı, bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmelidir. Bölgedeki Türklerin tüm faaliyetleri, dostluk ve iyi komşuluk kuralları çerçevesinde desteklenmelidir. Bu çerçevede olmak üzere Kosova'da yaşayan ve Türkiye'de çok sayıda akrabası olan Türklerin, bir yandan politik ve ekonomik, diğer yandan da sosyal ve kültürel faaliyetlerini artırmalarına yardımcı olunmalı, bu unsurların gerek Sırbistan gerekse bölge ülkeleriyle Türkiye arasında bir dostluk köprüsü oluşturmaları yönünde girişimlerde

¹⁶² *Politika*, 1 Haziran 2000.

¹⁶³ "Günümüzde Balkan Ülkeleri ve Sorunlar", <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/09.php>, 16.05.06.

¹⁶⁴ Mujezinovic, Mirzet, "Kosova'nın Bağımsızlığı: Bosna Hersek'in İstikrarsızlığı mı?", <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=337>, 19.06.06.

bulunmalıdır. Kosova’da yaşayan Türklerin en büyük sorunlarından biri ise işsizliktir. Türk iş adamları bu bölgeye yatırım yapmalı, bölgede bir Konsolosluk ve Türk Kültür Merkezi açılmalıdır. Kosova’da yaşayan halkın % 90’ı Müslüman’dır. Ancak halkın özellikle de çoğunluğu oluşturan Arnavut Müslümanların arasında İslam bilgisi ve kültürü daha da geliştirilmelidir. İslam ahlakının en güzel şekilde anlatılması ve yayılması, Kosova’da yaşayan Müslüman Arnavut ve Türkleri birleştiren önemli bir unsur olacaktır.

1918’de Makedonya’dan Slovenya’ya kadar uzanan topraklar üzerinde kurulu bir ülkeyi yöneten ve onun baskın unsuru olan Sırlar, Tito Yugoslavya’sının kurulmasıyla önce bu denetimi, 1992’de de bu toprakları tamamen kaybettiler, üstelik toprakların yeniden paylaşımı sırasında bir kısmı sayısal olarak azınlık durumuna düştüler. Sırp halkı, “**Büyük Sırbistan**” ulusal projesinin gerçekleşmesi için ekonomik, siyasal, toplumsal açıdan büyük sıkıntılara katlanmış, dünyadaki imajları büyük darbe yemiş, kendilerini sürekli ezilen ve haksızlığa uğrayan bir halk olarak görürken, uluslararası alanda baskıcı, irrasyonel, saldırgan, olarak tanınmışlardır. Bugün bu imajdan rahatsız olmalarına rağmen, halen büyük ideallerinden vazgeçmiş değillerdir. Nihayetinde Karadağ’ın bağımsızlığından sonra Sırbistan Başbakanı’nın ziyaret ettiği ülkelerden ilkinin Bosna Hersek’in bir idarî birimi olan Sırp Cumhuriyeti, ikincisinin de Rusya olduğu görülmektedir. Karadağ’ı en son tanıyan bölge ülkesi Sırbistan’ın bu ziyaretlerinin uluslararası topluma bir mesaj niteliğinde olduğu açıktır. Bosnalı Sırlarla yapılan görüşmelerde, Sırbistan Başbakanı, Bosnalı Sırların bağımsızlık konusunda referandum isteklerine destek vererek, Rusya’dan da bu yönde destek istemiştir. Sırbistan’ın Sırp Radikal Partisinin “**Tüm Sırlar Bir Devlette**” sloganı çerçevesinde dile getirdiği ana tezlerinden biri olan “**Büyük Sırbistan**”ı gerçekleştirmek için tüm çaba ve girişimlerde bulunacaklarından şüphe yoktur. Dolayısıyla hem Sırbistan’da hem de Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti’ndeki bu radikal Sırp milliyetçiler, Karadağ ve Kosova’dan sonra Bosna Hersek’in de bütünlüğüne büyük bir potansiyel tehlike oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Bu yüzden Sırbistan bölgede çok dikkatle izlenmesi gereken bir ülke konumundadır ve AB, Brüksel’de devam eden AB Zirvesi’nin Deklarasyonu’ndaki Batı Balkan ülkelerine ayrılan bölümde, demokratik bir Sırbistan’ın yerinin AB içinde olduğu ve gerekli kriterleri yerine getirdiğinde Sırbistan’ı aralarında görmekten mutluluk duyacakları ifadesiyle Sırbistan’daki demokratik güçleri desteklemekte ve Sırbistan’ı tamamen izole etmekten kaçınmaktadır. Ancak, diğer taraftan kaçak savaş suçluları yakalanmadığı gerekçesiyle durdurulan İstikrar ve Katılım

¹⁶⁵ Mujezinovic, a.g.m.

Anlaşması'nın müzakerelerini de, bu kriter yerine getirilmeden, yeniden başlatmak istememektedir.¹⁶⁶ Türkiye'de bu ülkedeki gelişmelere bîgâne kalmamalıdır.

Türkiye, ayrıca Sancak'ta yaşayan Müslüman Boşnak halkının sorunlarıyla da ilgilenmiştir. 1991 yılında Sancak Müslüman-Boşnak Milli Konseyi (BNVS), bölgede yaşayan Müslüman Boşnak halkının dağılan Yugoslavya'da her çeşit siyasi, ekonomik, kültürel insan haklarını korumak amacıyla kuruldu. Konsey'in en önemli özelliği, özellikle BM, AGİT, Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle sağladığı temaslardır. Bu kuruluşların Sancak bölgesi ile ilgili temas ettikleri temel kuruluş, Sancak Müslüman Boşnak Milli Konseyidir. İlk adı Müslüman Meclisi iken sonradan Müslüman Boşnak Milli Meclisi olarak değiştirilmiştir. Sancak Müslüman Boşnak Milli Meclisi'nin en önemli amacı, bölgede yaşayan Sancaklı Müslüman halkın başka yerlere göçünü önlemek ve buldukları topraklar üzerinde yaşamalarını sağlamaktır. Türkiye Cumhuriyeti hükümet ve devlet yetkilileri ile irtibatlar kurmuşlardır.¹⁶⁷

Yugoslavya'daki savaşın sona ermesinin ardından 1996 yılı Kasım ayında Yugoslavya'ya uygulanan BM ambargosunun kaldırılması ile birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkiler normale dönmüş; ancak, ilişkiler Kosova krizinden olumsuz etkilenmiştir.¹⁶⁸ Bu kriz sırasında ülkeye ikinci kez uluslararası yaptırımlar uygulanmaya başlanmış, Yugoslavya'nın yurtdışındaki varlığı dondurulmuş, ülkeye yabancı yatırım yapılması yasağı getirilmiştir. Bu yüzden Türk işadamları, Yugoslavya'yla ambargo sırasında askıya alınan ekonomik ilişkilerin canlandırılması yolunda çok çaba harcamıştır.

Sırbistan-Karadağ, 2004-2005 verileri itibariyle, ihracat ve ithalat yapılan ilk yüz ülke sıralamasında ihracatta 45. ülke olmasına rağmen, ithalat sıralamasında yer alamamaktadır.¹⁶⁹ 2004'te Türkiye'nin bu ülkeye İthalat tutarı 87.4 milyon dolardır.¹⁷⁰ Türkiye ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında, bu ülkeye yapılan ihracatımızın gerek değer, gerek Sırbistan ve Karadağ'ın ithalatından aldığı pay açısından tatmin edici olmadığı görülmekte ve ülkemiz potansiyeli ile kıyaslandığında oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁶⁶ Aynı yer.

¹⁶⁷ "Sancak Raporu", <http://www.ihh.org/sancak.php>, 31.08.2003.

¹⁶⁸ "Sırbistan-Karadağ ", http://www.und.org/ülkeler/sırbistan_karadağ, 30.08.2003.

¹⁶⁹ *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.

¹⁷⁰ "Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Siyasi İlişkileri" http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/SırbistanveKaradag/SırbistanKaradag_Siyasi.htm, 25.01.2006

Eski Yugoslavya ile 14 Nisan 1971 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşması ile 12 Mayıs 1976 tarihinde imzalanmış olan Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) ile de geçerliliğini sürdürmektedir. Türkiye ile YFC arasındaki Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 2 Mart 2001 tarihinde imzalanmıştır.¹⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki karayolu taşımaları, 10 Ocak 1968 tarihinde imzalanan Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması ve bu anlaşmanın bazı maddelerini değiştiren 5 Mart 1976 tarihli Tadil Anlaşması ve Protokoller çerçevesinde yürütülmektedir. Son Protokol, 5-6 Nisan 2001 tarihlerinde Belgrad da yapılan Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı sonunda imzalanmıştır.¹⁷²

Bunlardan başka birçok alanda anlaşma imzalanmıştır: Örneğin; çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması, gümrük idarelerinin karşılıklı yardımlaşmasına dair anlaşma, sosyal güvenlik anlaşması, bilimsel ve teknik işbirliği anlaşması, turizm işbirliği anlaşması vb.¹⁷³

Türkiye’de 2003 Haziran ayı itibariyle ülkemizde toplam 22 adet Sırbistan-Karadağ menşeli firma faaliyette bulunmaktadır. Bu firmaların ülkemizdeki toplam yabancı sermaye içindeki payı % 0.01’dir. Türkiye’ye 2004 yılı sonu itibariyle giren yabancı sermaye 10.9 katrilyon TL’dir, söz konusu 22 firmanın transfer ettiği yatırım miktarı ise 438 milyar TL’dir. Efes Pilsen, Gintaş firması, Uzel makine bölgede aktif olan Türk firmalarıdır. Ayrıca turizm, halıcılık, tekstil, çelik kapı, plastik ve lokantacılık alanlarında faal ve sayıları 15’i bulan küçük ölçekli Türk firmaları Sırbistan ve Karadağ’da faaliyette bulunmaktadır. Belgrad’da düzenlenen inşaat, moda fuarlarına milli düzeyde temsil sağlanmıştır. İhracat yapan Türk firmalarının yoğun talebi üzerine de Sırbistan ve Karadağ 1 Haziran 2004’den itibaren Eximbank Kısa Vadeli İhracat Kredi Sigortası kapsamına dahil edilmiştir.¹⁷⁴

11 Nisan 2002 tarihinde Türk -Yugoslav (Sırbistan-Karadağ) İş Konseyi kurulmuştur. Türk-Yugoslav İş Konseyi’nin ilk Ortak Toplantısı 17-19 Haziran 2002 tarihlerinde Belgrad’da gerçekleşmiştir. Toplantıda Yugoslav Federal Cumhuriyeti ekonomisi ve işbirliği imkanları tanıtılmıştır. Sırp ve Karadağ İş Konseyi III. Ortak Toplantısı 14 Türk ve 50 Sırp ve Karadağlı

¹⁷¹ Sırbistan Karadağ Ülke Bülteni Mayıs 2006,
<http://www.deik.org.tr/bultenler/200662810157.Bu106may.pdf>, 01.06.06.

¹⁷² Manisalı, Erol, “Yugoslavya’nın Dağılmasından Sonra Balkanların Jeoekonomik Yapısında Meydana Gelen Değişiklikler, Batı-Doğu Ulaşım Projesinin Balkanların Geleceğine Olan Etkisinin Değerlendirilmesi”, *Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998...*, s. 83.

¹⁷³ “Türkiye-Sırbistan Karadağ Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
<http://www.deik.org.tr/ikili/2004122161022SırpKaradag-ikili-ekim04.pdf>, 14.12.05.

¹⁷⁴ “Sırbistan Karadağ Ülke Bülteni Haziran 2005”,
<http://www.deik.org.tr/bultenler/2005624164232SırbistanKaradag-Haziran2005.pdf>, 04.01.2006.

firmanın katılımıyla 28 Mayıs 2003 tarihinde Belgrad'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda İki ülke ekonomik işbirliğinde Sancak-Novi Pazar bölgesinin önemi, özelleştirme süreci, ortak yatırım ve Sofya-Nis Otoyolu inşası gibi konuların iki ülke ilişkilerinde işbirliği imkanı sundukları belirtilmiştir. Ayrıca hükümetlerin desteğini alan iki ülke işadamları için gıda, tekstil, madencilik, otomotiv yan sanayi, inşaat malzemeleri alanlarında işbirliği imkanlarının yanısıra müteahhitlik sektöründe de iki ülkede ve üçüncü ülkelerde fırsatlar bulunduğu ve AB fonları ile finanse edilen Sırbistan ve Karadağ'ın yeniden yapılandırılması hususunda da birlikte çalışmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁵

Sırp ve Karadağ İş Konseyi'nin IV. Ortak Toplantısı 13 Şubat 2004, tarihinde İstanbul'da, beşincisi, 14 Ekim 2004'de yine İstanbul'da, altıncısı ise, 14-16 Haziran 2005, Belgrad'da düzenlenmiştir.¹⁷⁶

Yabancı ülkelerin Sırbistan-Karadağ'ın demokratik değişimini desteklemek üzere sağladıkları altyapı ve yatırım kredileri ile uluslararası mali kuruluşlara yeniden üye olunması, ülkenin ekonomik durumunun giderek iyileşmesine olanak sağlamaktadır. Savaştan ve ambargodan yeni çıkmış Sırbistan-Karadağ, enerji ve alt yapı inşaatı projelerinde hızlı bir gerçekleştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Türk firmalarının buradaki imkanları izleyerek zamanında değerlendirmeleri bu açıdan önemlidir.

4.4. Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri

Bosna-Hersek'in¹⁷⁷ ismindeki İlirya kökenli Bosna kelimesi, büyük bir olasılıkla Bosna ırmağından, ülkenin güney bölümünün adı olan Hersek ise 15. yy.'da kendine "Herceg" (Almanca Herzog=dük) unvanını veren yerel bir derebeyinden gelmektedir. Ülke Avrupa kıtasının güneydoğu, Balkan yarımadasının ise kuzey köşesinde yer almakta ve toprakları üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşmaktadır.¹⁷⁸

Bugünkü Bosna-Hersek Devletinin kuruluş tarihini Bosna-Hersek'in 20 Mayıs 1992 tarihinde, Güvenlik Konseyi'nin 775 numaralı kararı ile Birleşmiş Milletlere üye olduğu tarih olarak kabul edersek, ülkenin sanki yeni dünya siyasi sahnesine çıktığını anlarız. Ancak, genel kabul gören görüş, Bosna Dış Politikasının Bosna devletinden eski olduğudur. Ortaçağ Avrupa'sının en eski devletlerinden biri Bosna'dır. Bosna'nın Avrupa'nın eski devletlerinden

¹⁷⁵ http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?councilId=&activityId=404, 30.08.2003.

¹⁷⁶ "Türk-Sırp ve Karadağ İş Konseyi", <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=70>, 04.01.2006.

¹⁷⁷ Bosna-Hersek bayrağı ve diğer ülke bilgileri için

Bkz.<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/bk.html>.

¹⁷⁸ "Bosna-Hersek", <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>, 15.01.2006.

olduğunu birçok ünlü tarihçi kabul ettiği için, Bosna'nın dış politikasının Bosna devleti kadar eski olduğunu, dolayısıyla neredeyse bin yaşında olduğunu¹⁷⁹ kabul edebiliriz.

Haçlı Seferleri, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan yönetimi, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Hırvat-Sırp emelleri vb. bütün bunlar, tarih boyunca Bosna devletinin ve buna bağlı olarak dış politikanın gelişmesini engelleyen temel etmenlerdir. Bu engeller günümüzde de vardır. Neredeyse her 50-100 yılda bir, Bosna kendi devletine sahip çıkmaya çalışmış ama bu çabası her seferinde, ortaya çıkan “yeni” uluslararası düzenler içinde yok olmuşlardır.¹⁸⁰

Bu uzun tarihi süreç içinde Bosna-Hersek hiçbir zaman tam anlamıyla bir dış politikaya sahip olamamıştır. Çalışmanın kapsamı açısından bu uzun tarihi geçmişi vermek çok zor ve imkansızdır. Bu yüzden 1992 sonrası dönemdeki Bosna ve Türkiye ilişkileri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte bu sürecin de daha iyi anlaşılması açısından Türkiye'nin bu ülke ile ilişkisinin tarihten gelen, köklü temellere dayanan niteliğini anlamak için tarihi verilere kısaca göz atmakta fayda vardır.

Bu ülke ve ülkemizle ilgili belli başlı tarihler şunlardır; 1463 tarihinde Bosna, Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Rumeli Eyaletine bağlı bir sancak statüsüyle Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, 1483'de ise Osmanlılar Hersek'i fethetmiştir. 1583 tarihinde Bosna eyalet statüsü kazanmıştır. 1804'de Sırp soylular Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmış, 1812'de Osmanlı yönetimi Sırbistan üzerinde tekrar hakimiyet sağlamıştır. 1875'de Bosna'da dini çekişmeler başlamıştır. 1878'de ise Osmanlı-Rus savaşını takiben yapılan Berlin Anlaşması hükümleri uyarınca Bosna, Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılmıştır. Ülke bu tarihten sonra Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın kontrolüne geçmiştir. Daha sonra Balkan savaşı patlak vermiş, ardından 1. Dünya savaşı yaşanmıştır. 1945'de Josip Broz Tito yeni Yugoslavya'yı kurmuş, Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi üzerine 1992'de referandum akabinde Bosna-Hersek bağımsızlık ilan etmiş, buna karşılık Bosnalı Sırp da Republika Srpska'yı ilan edince, ülke içi çatışmalar başlamıştır. BM Hırvatistan'daki çatışmaların Bosna-Hersek'e yayılmasını önlemek amacıyla BM Koruma Gücü (UNPROFOR) Karargahı'nı Saraybosna'ya yerleştirmiştir. 1993'de Bosna-Hersek'in etnik temeller çerçevesinde kantonlara ayrılmasını öngören Vance-Owen planını Bosnalı Sırp reddetmişlerdir. Bunun üzerine

¹⁷⁹ Kapetanovic, Amer, “Bosna-Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi”, *“Balkan Diplomasisi”*, a.g.m., s. 183.

¹⁸⁰ Bosna-Hersek'in Tarihi için Bkz., Taşar, M.Murat-Metin, Burhan-Ünaltay, Altay, *“Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş”*, Birleşik Yay., İstanbul: 1. Baskı, Şubat 1996, s. 189-225.

sırasıyla şu olaylar meydana gelmiştir; Boşnaklar ve Hırvatlar arasında çatışmalar başlamış, NATO uçakları BM'nin uçuş yasağını uygulamaya koymuşlar, BM Güvenlik Konseyi Boşnaklar için 6 güvenli bölge ilan etmiştir. 1994 tarihine gelindiğinde Hırvatlar ve Boşnaklar, aralarındaki çatışmaları sona erdiren anlaşmayı imzalamışlardır. Daha sonra NATO Bosnalı Sırlara geri çekilmeleri hususunda ultimatoya vermiş, 50 uçağın katılımı ile NATO, Bosna Sırp Yönetimi'nin askeri havaalanlarını bombalamıştır. 1995'de Boşnak ve Hırvat güçleri, Sırların kontrolündeki Orta ve Doğu Bosna'da ilerlemişler, NATO'nun artan hava saldırıları sonucu taraflar ateşkesi kabul etmişlerdir. 14 Aralık'ta Paris'te "Dayton Barış Anlaşması" imzalanmış ve Bosna-Hersek Devleti kurulmuştur. Bu gelişmelerden sonra BM Güvenlik Konseyi, barış gücü faaliyetlerini NATO'ya devretmiş, Dayton Barış Anlaşması'nın askeri yönlerini uygulamak amacıyla NATO liderliğinde 60.000 kişilik Uygulama Gücü (IFOR) ülkeye yerleştirilmiştir. 1996'da IFOR'un yerini daha az personele sahip İstikrar Gücü (SFOR) almıştır. Bunların ardından Dayton Barış Anlaşması'nın sivil yönlerini uygulamakla yükümlü Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) faaliyete geçmiştir. Aynı yıl Bosna - Hersek'in ilk üçlü Başkanlık Konseyi üyeleri seçimle göreve gelmiştir: Alija İzetbegovic (Boşnak üye), Kresimir Zubak (Hırvat üye), Momcilo Krajsnik (Sırp üye). 4 Şubat 1997'de statüsü Dayton Barış Anlaşmasıyla düzenlenmemiş olan ihtilafli Breko Bölgesi uluslararası yönetime devredilmiştir.

Dayton Barış Anlaşması Bosna'da barışı sağlamış, ancak dünyanın en karmaşık hukuki ve siyasi sistemini de beraberinde getirmiştir. Başta ABD olmak üzere, dünya diplomasisi Bosna konusunda stratejik hatalar yapmaya devam etmişlerdir. Böyle karmaşık bir yapı ve başını ABD'nin çektiği dünya diplomasisi yüzünden, Bosna dış politikasını kendi kurumlarına taşıyamamış, Bosnalı temsilciler sözleşmelere fazla düşünmeden sırf savaş bitsin diye imza atmışlardır. Bu yüzden ki, dünyada anayasası bir anlaşmanın eki olan tek devlet Bosna-Hersek'tir.¹⁸¹

Dayton anlaşması ateşkesi sağlamıştı ama bölgedeki en sağlıksız ve en istikrarsız siyasi yapı Dayton Anlaşmasının kendisidir. Çünkü, bu anlaşma üç eski başkan arasındaki korkunç bir savaş uzlaşmasını içermektedir. Anlaşma bizzat üstünden gelinmesi gereken problemleri kurumlaştırmaktadır. Dayton Anlaşması, Sırp tarafının kişiliğinde soykırıma dayanan bir siyasi birim olan Sırp Cumhuriyetini resmen tanımaktadır. Ayrıca yapıların tümü etnik şartlara dayanmaktadır. Yani Sırp, Hırvat veya Boşnak olmayan bir kişi kanuna göre başkanlık koltuğuna oturamamaktadır. Etnik temele dayanan siyasi parti ve yapıların kurumlaştırılması

¹⁸¹ Kapetanovic, "Bosna-Hersek'in ...", a.g.m., s. 193.

doğuştan sakattır ve yolsuzluğa zemin hazırlar niteliktedir. Bu düzenlemede belediye, yerel, federal, kanton ve birkaçı da devlet çapında birbiriyle en bağdaşamayan bir dizi kuruluş bir araya gelmektedir. Uzun vade de işe yaramayacak nitelikteki bir uygulamadır. Çünkü siyasi kuruluşlar tamamen çalışamaz haldedirler. Alınan kararlar uygulanamamakta, uzlaşmazlık ve yolsuzluk dikkatleri çekmektedir.¹⁸²

Bosna Hersek Cumhuriyeti, iki birimden oluşmaktadır. Ülkenin % 51'i Bosna-Hersek Federasyonunun, kalan % 49'u Sırp Cumhuriyetininidir. Ülkenin Anayasası, Dayton Anlaşması'nın 4. maddesidir. İki birimin anayasaları ise, kendi meclislerince yapılmıştır. Ülke anayasası, her iki alt birimin anayasalarını bağlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla iki birimin anayasasında hiçbir kanun Bosna Anayasasına aykırı hüküm taşıyamıyor. Dayton'a göre oluşturulan Anayasa Mahkemesi ilginç bir yapıya sahiptir. Dokuz üyenin üçü yabancı ülkelerden, kalan altısı ise her ulusa ikişer koltuk olmak üzere Bosna'dan. Kararlar oy çokluğu ile alınmaktadır. Böylece bir taraf uluslararası camianın isteklerine uygun doğrultuda karar geçirebileceği gibi, iki taraf üçüncüye karşı birleşse bile uluslararası camia istemedikçe bir karar alınmamaktadır.¹⁸³

Dayton Anlaşması Bosna'da iki ayrı ordunun varlığını kabul etmiştir: Ağırlıklı olarak Hırvatlar ve Boşnaklardan oluşan Bosna-Hersek Federasyon Ordusu ve ağırlıklı olarak Sırp'lardan oluşan Sırp Cumhuriyet Ordusu. Gerçekte ise üç ordu vardır. Çünkü Hırvat ve Boşnak kuvvetleri ne yapısal olarak ne de pratikte entegre olmamışlardır. Anlaşma savunma sorumluluğunu taraflara (entitiy) devretmiştir. Ancak, iki kuvvet arasında işbirliği son derece az ve yüzeyseldir. Taraflar ülkelerinin ortak savunması için gerekli yetenek ve yapıları oluşturmak için birlikte çalışmadıkları için uzun vadeli bir güvenlik ve istikrara kavuşmak çok zordur. Bu garip düzenleme neredeyse dört yıl süren savaşın geride bıraktığı bir mirastır. Bu yüzden dışardan bakan gözlemciler için Bosna'nın dahili güvenlik mimarisi pek fonksiyonel gözükmemektedir.¹⁸⁴

Ancak etkin bir devlet oluşturulması için barışı koruma görevlerini icra eden kuruluşların yapacağı fazla bir şey yoktur. Onların görevleri yeniden yapılanma, gözlem ve daha çok seçimin yapılmasını sağlamaktır. Artık uluslararası toplum devlet oluşturma projesinin tamamlanabilmesi için neler yapılması gerektiğine karar vermelidir. Bosna halkının yasallığını

¹⁸² Borden, Tony, "Dayton'un Yeniden Yazılma Zamanı Geldi mi?", *NATO Dergisi*, Kış 2000-2001, s. 22-23.

¹⁸³ Karatay, Osman, "Tek ve Birleşik Bir Bosna'ya Doğru mu?", *Stratejik Analiz*, C.1, S. 5, Eylül 2000, s. 31.

¹⁸⁴ Lightburn, David, "Güvenlik İçin Çözüm Yolları", *NATO Dergisi*, S. 48, Kış 2000-2001, s. 12.

kabul ettiği işlevsel bir devlet oluşturmak için gereken anayasal evrim sürecini oluşturacak kurumlar oluşturulmalıdır. Çünkü ne Bosna, dahili istikrar ve güvenliği için sırtını sonsuza dek dışardan gelen silahlı bir kuvvetin varlığına yaslayabilir, ne de uluslararası toplum bu düzeyde kaynak sağlamaya devam edebilir.

Sonuç olarak Dayton ülkeye barışı getirmiştir ama öngördüğü karmaşık yapı hayata geçirilirken ciddi problemler yaşanmaktadır. Bu durumda Dayton'un değiştirilmesi tartışmaları artmıştır. Yani Dayton çözüm değil sorunun bir parçası olmuştur.

Bosna'daki çatışmadan büyük kaygı duyan Türkiye, 1990'lar boyunca izlediği en uzun süreli ve aktif dış politika sürecini başlatarak, Bosna'daki savaşın uluslararası alana taşınması ve daha etkili önlemler alınması için büyük çaba harcamıştır.

Bosna ile Türkiye arasındaki derin tarihi bağlar dolayısıyla Bosna-Hersek, Türk dış politikasında özel bir yere sahiptir. Türkiye, uluslararası alanda tanınmış sınırları içerisinde Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün, egemenliğinin ve bağımsızlığının korunması gerektiğine inanmaktadır. Türkiye, Barışı Uygulama Konseyi ve Yönlendirme Kurulu'nun bir üyesi olarak Dayton Barış Anlaşması'nın tam olarak uygulanmasını başlangıçtan itibaren desteklemiştir. Türkiye'nin dileği, Dayton Barış Anlaşması'nda çizilen çerçeve içinde Bosna-Hersek'in barış, huzur ve güvenliğe kavuşması, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesidir. Türkiye, Dayton Barış Anlaşmasının hayata geçirilmesindeki gerçek sorumluluk, yetki ve otorite ile Bosna-Hersek'in bir barış ve refah ülkesine dönüştürülmesi sorumluluğunun Bosna-Hersek halkına ait olduğunu düşünmektedir. Türkiye, Bosna-Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme yönündeki çabalarına destek vermektedir.¹⁸⁵

Türkiye'nin Bosna-Hersek konusundaki girişimleri şöyle sıralanabilir:¹⁸⁶ Türkiye üyesi bulunduğu bütün uluslararası örgütleri Bosna konusunda harekete geçirdi. Bunlar arasında BM Güvenlik Konseyi, AGİT, Avrupa Konseyi (AK), ve İKÖ bulunuyordu. İKÖ'ye başvurmasının nedeni, savaş sırasında Türkiye'nin İKÖ'nün dönem başkanı olması ve İslam ülkelerinin desteğini yanına alarak Bosna konusunda, Batılı ülkeler üzerinde baskı oluşturmak istemesidir. Türkiye, Mayıs 1992'de AK'nin de dönem başkanı olduğundan bu kuruluşu da Bosna-Hersek'in egemenliğinin korunması konusunda harekete geçirmiştir. BM'e Bosna için bir "Eylem Planı" sunarak diplomatik baskılar, insani önlemler yanında askeri önlemlerin de

¹⁸⁵ "Türkiye, Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/BosnaHersek_Siyasi.htm, 25.11.2005.

¹⁸⁶ Uzgel, "1990'larda...", a.g.m., s. 495-496.

alınmasını ve Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını istedi. Türkiye, NATO öncülüğünde Sırlara karşı askeri müdahale ve operasyon yapılmasını ve Sırp mevzilerinin bombalanmasını savundu. Bu ancak 1995 yazında gerçekleştirilebilmiştir.

Türkiye tek başına hareket etmek istememiş, uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etmiştir. Bu çerçevede gerek asker göndererek, gerek yapılan operasyonlara katılarak, gerekse de silah ve mühimmat yardımıyla bulunarak katkıda bulunmuştur. Türkiye, Boşnak-Hırvat Federasyonunun kurulmasında ABD ile birlikte diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Mart 1994'te bunun gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bu aktif tutumu, başta Yugoslavya olmak üzere Yunanistan, Rusya ve Bulgaristan'da rahatsızlık yaratmış, Türkiye'den soruna karışmamasını istemişlerdir. Ancak Türkiye elindeki bütün olanakları kullanarak Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması için çabalamıştır. Örneğin Saraybosna'da ilk büyükelçilik açan ülke olmuştur. Türkiye'nin Bosna konusunda bu kadar etkin tavır almasının nedenleri şöyle sıralanabilir:¹⁸⁷

1. Bosna'da Müslüman Boşnakların varlığının korunması, Türkiye açısından çok önemliydi. Çünkü, Sırbistan ve Hırvatistan'ın birbiriyle savaş halinde bulunduğu yıllarda aralarında paylaşmak istedikleri Bosna-Hersek Cumhuriyeti, ülkenin tek Müslüman cumhuriyeti idi.¹⁸⁸ Doksanlı yılların başında yaşanan savaş yüzünden Bosna-Hersek'te, iki milyon insan ülkesini terk ederken, iki yüz bin insan hayatından olmuştur. Kanlı ve kirli vahşet hareketinin mümessilleri, çocuk ihtiyar yüzbinleri katlederken, elli bin civarında kadının da ırzına geçmiştir. Bosna-Hersek halkı ırk olarak Slav ırkının alt gruplarından birine mensup bulunmasına rağmen, Müslüman oluşları sebebiyle bu kanlı oyunda soykırıma tabi tutulmuştur. 1389'da Kosova, 1396'da Niğbolu, 1444'te Varna'da uğradıkları ağır hezimetin intikamını almak için Bosna'da Müslümanları toplu cinayetlerle yok etmeye çalışan Sırlar; ellerine geçirdikleri köy, kasaba ve kentleri yakıp-yıkmişlerdir. Saraybosna ve diğer bazı kentlerdeki Osmanlıdan kalma tarihi mirası yok etmişler, bu yetmiyormuş gibi, çoluk - çocuk, ihtiyar - kadın demeden milyonları tehcire zorlamışlardır.¹⁸⁹ İşte yaşanan bu olaylar Türkiye'yi ilgisiz kalmaktan alıkoymuştur.

2. Sorun, Türkiye'nin Avrupalı olmasıyla ya da Avrupa kimliğiyle bağlantılıydı. Laik ve Batı kültürüne çok yakın bir halk olan Boşnak Müslümanlarını Avrupa kabul etmek

¹⁸⁷ a.g.m., s. 499-500.

¹⁸⁸ Kol, Mehmet, "Balkanlarda Yaşanan İnsanlık Dramı", <http://www.diyenet.gov.tr/DIYANET/avrupa/hazavr99/gundem.htm>, 25.06.03.

¹⁸⁹ Özalp, Rafet, "Milletimizin Mazlum Toplumlara Tarihdeki Yardımı ve Kosova Olaylarına Bir Bakış", <http://www.diyenet.gov.tr/DIYANET/avrupa/hazavr99/gundem.htm>, 25.06.03.

istememezse, Türkiye'nin Avrupa'ya kabul edilmesi iyice zorlaşacaktı. Bu yüzden Türkiye çok etnik yapılı, çok dinli Bosna modelini savundu.

3. Soğuk Savaşın bitmesi sonucu stratejik önemi azaldı diye düşünülen Türkiye için Balkanlardaki bu durum, Türkiye'nin **"bölgesel güç"** olduğunu ortaya koyabilecek bir fırsat kapısıydı. Bu düşünce iç kamuoyunda da paylaşılıyordu. Türkiye, sorunlar, çatışmalar ve istikrarsızlıklar içeren tehlikelerle dolu bir coğrafya da yaşadığı için böyle bir bölgede barış ve istikrar adası olma özelliğini korumak zorundaydı. Bu yüzden Bosna-Hersek'teki savaş Türkiye'ye tarihi sorumluluğunu hatırlatmıştır. Ayrıca Türkiye, güvenliğini doğrudan etkileyecek bir durumla karşı karşıya kaldığından ezilen tarafın yanında yer almış, sonuçta bunun avantajlarından yararlanmıştır.¹⁹⁰

4. Türkiye Balkanlardaki istikrarsızlıktan, Batı'yla fiziki bağlantısının engellenmesi nedeniyle de rahatsızlık duydu. Hem ticari faaliyetleri aksadı, hem de yurtdışındaki vatandaşların Türkiye'ye geliş-gidişleri savaştan dolayı olumsuz etkilendi.

5. Türkiye, Kürt sorunundan ötürü, güç kullanılarak elde edilmiş sınırlara ve bir ülkede belli bir grubun ayrılıp devlet kurmasına karşı çıktı. Bosnalı Sırpların, silah kullanarak ayrılmaları ve bunun da uluslararası alanda tanınması, Türkiye'nin içindeki gelişmeler açısından olumsuz bir örnek oluşturacaktı.

6. Türkiye'de hemen hemen her kesim Bosna'da Müslüman Boşnakların haksızlığa uğrayan taraf olduğu ve Türkiye'nin değişen ölçülerde de olsa aktif bir politika izlemesi gerektiği konusunda hemfikirdi. Özellikle İslamcı kesimler ile Balkan kökenli göçmenler daha etkin bir politikadan, hatta tek taraflı bir müdahaleden yanaydı. Dolayısıyla koalisyon hükümeti kamuoyu desteğine sahip olmanın yanında, bu kesimleri küstürmemek için de Bosna konusunda daha fazla eğilmek zorunda kaldı.

Bütün bunların yanında Türkiye'nin bu aktif dış politikasının bazı bedelleri olmuştur. Şöyle ki, Yeni Yugoslavya ile ilişkileri tamamen koparmak zorunda kaldı. Ayrıca, Balkanlarda bir kutuplaşma görüntüsünün ortaya çıkmasına istemese de sebep oldu. Bu sorunda İngiltere, Fransa ve Rusya ile ters düştü. Rusya ve Yunanistan ile rekabet içine girdi. Bosna politikasından elde ettiği kazançlar ise şunlardır; İzlediği etkin politikayla Türkiye, Balkanlarda etkin bir ülke olduğunu göstermiştir. Yunanistan'la girdiği rekabette bölgede üstünlüğü ele

¹⁹⁰ Çakar, Nezihi, "21. Yüzyıl Başında Dünya ve Türkiye'nin Stratejik Vizyonu", "21. Yüzyılın Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi, 07-08 Aralık 1999...", a.g.m., s. 54-64.

geçirdi.¹⁹¹ Bu konuya bu kadar angaje olması dolayısıyla Kafkasya ve diğer konularla yeterince ilgilenmediği yönünde eleştiriler almıştır.

Türkiye'nin Bosna-Hersek'le ilişkileri savaş sonrasında da yakınlığını korumuştur. Yeni kurulan Bosna, karmaşık bir yapı arz etmekteydi. Bunun için de öncelikli sorun bir yandan Sırlar, diğer yandaysa Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki dengenin korunmasıydı. Bu çerçevede Türkiye, ABD'yle işbirliği içinde Bosna-Hersek'le askeri ilişkilerini geliştirmeye başladı ve bu Türkiye'yle Bosna-Hersek arasındaki ilişkilerin en önemli yönüydü.

Türkiye, Barışı Uygulama Gücü (IFOR), ve BM misyonu (UNMIBH-United Nations Mission In Bosnia and Hercegovina), Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF-International Police Task Force)'ne asker göndererek Bosna'da güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Türk birlikleri, yıkılan köprü, okul gibi binaların gönüllü onarımını üstlenerek Bosna halkının sempatisini kazandı.¹⁹²

Türkiye'yle Bosna-Hersek arasındaki askeri ilişkilerin ikinci ayağı, Türkiye'nin bu ülkeye sağladığı askeri eğitim programıydı. Bu program ABD tarafından başlatılan eğit ve donat (train and equip) programının bir parçası olarak sürdürüldü. ABD, Bosna-Hersek'teki güç dengesini askeri yardımla sağlarken Türkiye, bunun eğitim kısmını üstlendi ve Mayıs 1996'dan itibaren Bosna-Hersek ordusundan gönderilen asker ve subaylar Türkiye'de eğitime başlandı. Türkiye ayrıca İKÖ çerçevesinde kurulan Barışı Uygulama Konseyi Yönlendirme Kurulu üyesi olarak da görev yaptı. Türkiye bu şekilde Bosna'da etkili olurken, Balkanlarda daha etkili olma fırsatını yakalamış ve Yunanistan'a karşı avantaj sağlamıştı. Ancak 1990'ların sonuna doğru Bosna, ekonomik ilişkiler ve yeniden yapılanma alanlarında AB ve Yunanistan'la ilişkilerini geliştirmeye başlayınca Türkiye'nin bu ülke üzerindeki etkinliği azalmaya başlamıştır.¹⁹³

Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 1998 tarihinde ihdas edilmiş olan Karma Ekonomik Komisyonu ile 1996 yılında kurulmuş olan İş Konseyi kapsamında yürütülmektedir. Bosna-Hersek ile olan dış ticaretimizin tamamına yakını, nüfusunun büyük kısmı Boşnaklardan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu ile yapılmakta, nüfusu büyük ölçüde Sırlardan oluşan Republika Sırpka (RS) ile önemli bir ticaretimiz bulunmamaktadır. Türkiye'nin Bosna-Hersek'e ihracatı: Dizel, yarı-dizel motorlu taşıtlar, camdan mutfak eşyaları, halı, askeri mühimmat, kazak ve süveterler, demir-çelikten ev eşyaları, çikolata ve kakao mamulleri, domates, oyuncak kalemlerinden oluşmaktadır. İthalatı ise: Rafine

¹⁹¹ Uzgel, "1990'larda...", a.g.m., s. 500.

¹⁹² Bahadır, a.g.e., s. 14-19.

¹⁹³ Uzgel, "1990'larda...", a.g.m., s. 501-502.

edilmiş bakır, elektrikli lokomotif, askeri mühimmat, kimyasal ürünler, sığır derileri kalemlerinden oluşmaktadır.¹⁹⁴ Bosna-Hersek, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 65., ithalat yaptığı ülkeler arasında ise, 98. ülke konumundadır.¹⁹⁵

Eylül 1997 tarihinde yürürlüğe konulan ve tarım-temizlik ürünleri ithalatında kilogram bazında ilave vergiler getiren prelevman uygulaması genel ihracatımız önündeki en büyük engellerden biridir. Hırvatistan, Slovenya ve son olarak YFC ile imzalanan serbest ticaret anlaşmalarıyla bu ülke ürünlerinden alınan vergilerden indirim yapılması, ülkemiz işadamlarının rekabet güçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Son yıllarda ülkemiz dış ticaretindeki en büyük artışların serbest ticaret anlaşması yapılan ülkelerle gerçekleştiği dikkate alınarak, Türkiye ile Bosna-Hersek arasında 3 Temmuz 2002 tarihinde Ankara'da **Serbest Ticaret Anlaşması** imzalanmış, 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Diğer imzalanan anlaşmalar ise şunlardır: **Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması**, 7 Kasım 1995 tarihinde imzalanmış ve 3 Ocak 1997'de yürürlüğe girmiştir. **Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması**, 21 Ocak 1998'de imzalanmış, 29 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. **Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması** 21 Ocak 1998 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. **Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına Dair Anlaşma** 3 Temmuz 2002 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.¹⁹⁶

Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısı 48'dir. Büyük bir kısmı, küçük ve orta ölçekli işletmeler olan bu firmaların Bosna-Hersek'teki yatırımları tutarı yaklaşık 20 milyon DM'dir. Ayrıca, bu ülkedeki Türk firmaları arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla 6 Mart 1997 tarihinde Türk-Bosna İşadamları Derneği kurulmuştur. Ülkemizde faaliyet gösteren Bosna-Hersek sermayeli firma sayısı ise 7'dir. Bu firmalardaki Bosna-Hersek sermayesi 260 milyar TL olup, bu meblağ ülkemizdeki toplam yabancı yatırımların % 0.09'una tekabül etmektedir.¹⁹⁷

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Şubat 2005 tarihinde Bosna Hersek'i ziyareti sırasında 50 Türk ve 70 Bosna Hersek firmasının katılımı ile Saraybosna'da gerçekleşen Türk-

¹⁹⁴ "Türkiye, Bosna-Hersek Ticari ve Ekonomik İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/Bosna_HersekEkonomi.k.htm, 25.11.2005.

¹⁹⁵ *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.

¹⁹⁶ "Türkiye, Bosna-Hersek Ticari ve Ekonomik İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/Bosna_HersekEkonomi.k.htm, 25.11.2005.

¹⁹⁷ Aynı yer.

Bosna Hersek İş Konseyi Toplantısında “**Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması**” imzalanmış, Başbakan Erdoğan kısa sürede yürürlüğe girmesi için iki ülke hükümetlerine önemli görevler düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca özelleştirme sürecinde Rusya, Bulgaristan ve Romanya'nın da yaşadığı sıkıntıların bir benzerinin Bosna Hersek'te yaşandığını belirterek en kısa sürede bürokrasinin aşılması yönünde çalışmalar yapılmasının önemini vurgulamıştır. Kastamonu Entegre'nin 2005 yılı başında özelleştirme kapsamında 60 milyon Euro bedelinde aldığı Natron firmasının, Ziraat Bankasının ülkede artan şube zincirinin önemli başlangıçlara işaret ettiğini ancak Türk yatırımlarının artması için Bosna Hersek hükümetinin destekleyici tutum izlemesinde yarar olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

Anılan toplantı sırasında ele alınan diğer konular ise şunlardır; Türk firmalarına ülkede ve bölgede olası yatırım alanları tanıtılmış ve Bosna Hersek'te gelişmiş bankacılık sektörü, geleneksel ağır sanayi ve buna bağlı yetişmiş iş gücü ve know-how'un yabancı yatırımcılar için önemli imkanlar sağladığı belirtilmiştir. Bölgedeki en düşük enflasyona ve istikrarlı ekonomiye sahip Bosna Hersek'te alt yapı inşaatına özellikle otoyol, demiryolu, sulama sistemleri ve havacılık alanlarında projelere ağırlık verileceği vurgulanmış, Bosnalı yetkililer, Bosna Hersek'te iş geliştirmek için uygun koşulların oluştuğunu belirterek Türk firmalarını bu imkanlardan yararlanmaya davet etmişlerdir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) yetkilileri ise, ikili ekonomik alt yapının geliştiğini, özelleştirmede Türk firmalarının önemli roller üstlenebileceğini, Türk Eximbank tarafından sağlanan 60 milyon dolar krediye işlerlik kazandırılmasının önemine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Hidroelektrik santralinde, Saraybosna Üniversitesinde ve Mostar köprüsünde görev alan Türk müteahhitlik firmalarının, Bosna Hersek'in Avrupa'ya entegrasyonu için önem taşıyan yol ağının yeniden yapılanmasında görev almaya hazır olduğunu ifade etmişlerdir. Bosna Hersek Başbakanı Adnan Terzic ise, Türk firmalarının faaliyetlerine önem verdiklerini ve Türk işadamlarının ülkede gelişen sanayide yer alması için gerekli teşvikleri sağlamaya hazır olduklarını vurgulamıştır.¹⁹⁹

Sonuç olarak Türkiye'nin bu ülke ile ilişkileri hem savaş zamanında hem de savaş sonrası dönemde tüm olumsuz koşullara rağmen birlikte geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yolunda oluşan engellerin aşılması yönünde aktif çaba gösterildiği görülmektedir. Bu da yeniden yapılanma sürecinde olan Bosna Hersek'in kalkınmasında ve bölge barışının tesisinde önemli etkiler doğuracaktır. Özellikle son dönemde,

¹⁹⁸ “T.C.Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Bosna Hersek'i Ziyareti Vesilesi ile düzenlenen Türk - Bosna Hersek İş Konseyi Toplantısı 16 Şubat 2005”, http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari_arsiv.asp?councilId=14&activityId=737, 25.11.2005.

¹⁹⁹ Aynı yer.

sadece Dışişleri Bakanlığı'mızın değil, Kültür Bakanlığı'mızın da Bosna'daki faaliyetlerinde bir artış gözlenmektedir. Ancak Bosna'yı büyük felakete sürükleyen etnik sorunlar, gerçek ve kalıcı bir çözüme kavuşmamıştır. Mevcut barış ortamı çok hassas dengeler üzerine kuruludur ve hiç beklenmedik bir anda gerilimler yeni bir felaketle sonuçlanabilir. Bu nedenle, Bosna-Hersek'in ekonomik, siyasi ve kültürel yönden desteklenmesi, Türkiye açısından çok önemli bir sorumluluktur. Bosna, hem Türkiye için tarihi bir dost ve müttefik, hem de Türkiye'nin Avrupa'ya açılan bir kapısıdır.

Türkiye bu sebeple Bosna'da yaşayan Müslümanlara yönelik yeni bir politika geliştirmeli, bu politika çerçevesinde Türkiye'ye güvenen ama istediği desteği bulamayan Boşnakların kalbini kazanacak faaliyetlere girişmelidir. Türk iş adamlarının Bosna'da gerçekleştirecekleri ekonomik faaliyetler, her türlü sosyal-kültürel etkinlikle desteklenmelidir. Son dönemde inşaatı sona erdirilen Mostar Köprüsü'nün Türklerin katılımıyla yapılması, güzel bir örnek ve uzun yıllar yaşayacak bir sembol olmuştur.

4.5. Türkiye-Arnavutluk İlişkileri

Arnavutluk²⁰⁰, Balkanlar'da Türkiye'nin en yakın ilişkiler kurduğu ülkelerin başında gelmektedir. 1430 yılından itibaren Osmanlı yönetimine geçen Arnavutluk, 1912 yılına kadar, neredeyse 5 asır boyunca Türklerle ortak bir tarihi ve kültürü paylaşmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Enver Hoca diktatörlüğü altına giren Arnavutluk, bu dönem boyunca büyük baskılara maruz kalmış, Enver Hoca Arnavut halkını ateistleştirmek için zalim bir baskı politikası izlemiş, topluma büyük acılar çektirmiştir. Komünist iktidarın ardından kurulan yeni cumhuriyetle birlikte ise bu kötü günler geride kalmıştır.

Soğuk Savaş döneminde tüm yabancı ülkelere şüpheyle yaklaşan, ülkenin iç ve dış düşmanlarla çevrili olduğuna inanan Arnavutluk dış politikası, yeni dönemde büyük bir değişim göstererek ideolojik dış politikadan gerçekçi ve pragmatik dış politikaya geçiş sürecini başlatmıştır. Bu politikanın temel özellikleri şunlardır:²⁰¹

- Batılı ülkelerle ve kuruluşlarla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek, NATO'ya ve AB'ne üye olarak ülkenin güvenliğini garantiye almak.

²⁰⁰ Arnavutluk bayrağı ve diğer ülke bilgileri için Bkz., <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/al.html>.

²⁰¹ Coşkun, Birgül Demirtaş, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavutluk Sorunu", "*Balkan Diplomasisi*", a.g.m., s. 71-72.

- Başta Kosova ve Makedonya olmak üzere ülke dışında yaşayan Arnavut azınlıkların haklarını savunmak ve buralardaki sorunların barışçı yöntemlerle çözülmesini sağlamak.
- Bölgedeki ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek.
- Doğu Avrupa'nın en fakir ekonomilerinden biri olduğundan ekonomik kalkınmasını sağlayabilmek için Batılı ülkelere ve kuruluşlardan ekonomik yardım almak.

Arnavutluk'ta ilk demokratik seçimler 1991'de olmuş, uluslararası gözlemciler seçimleri geniş katılımlı ve kurallara uygun değerlendirmişlerdir. 2005'de yapılan seçimleri Demokratik Parti kazanmış, iktidara geldikten sonra ülkede suç oranını azaltmış ve rüşvetle mücadele etmiş, ekonomik gelişme kaydetmiştir. Arnavutluğun ekonomisi gelişmeye devam etmesine rağmen, hâlâ Avrupa'nın en yoksul ülkesi konumundadır. Bunun nedenleri ise, kayıt dışı ekonomi, yetersiz ulaşım alt yapı sistemi ve enerji alanları olarak gösterilmektedir. Bölgede yüksek etnik tansiyonun düşürülmesi için Arnavutluk önemli rol oynadığından NATO ve AB'nin çalışmalarına katılmaya devam etmektedir. Küresel terörizmle savaşın güçlü bir taraftarı olan Arnavutluk, Irak ve Afganistan'a asker göndermiştir.²⁰²

1992 sonrasında işbaşına gelen Arnavut iktidarların birincil hedefi, başta NATO ve AB olmak üzere Batılı kuruluşlara tam üye olmaktır. Tiran: Halen Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, AGİT ve Dünya Ticaret Örgütü üyesidir ve NATO'nun BİO Programı'na katılmaktadır. Avrupa'da ilişkilerinin en iyi olduğu ülke İtalya'dır. Roma'nın desteğiyle Batıyla bütünleşme hedefine daha kolay ulaşacağına inanmaktadır.²⁰³

Arnavutluk'un bir özelliği ülkede iki Arnavut grubunun yaşıyor olmasıdır. "Geg"ler ülkenin kuzeyinde, "Tosk"lar ise güneyde yaşamaktadır. Bu gruplar farklı lehçeler konuşmaktadırlar ve farklı kültürel özelliklere sahiptirler. Kosova'da, Makedonya'da ve Karadağ'da yaşayan Arnavut azınlık, Geglere mensuptur. İktidarda olan kesimin Geg veya Tosk olması, ülkenin dış politikasını etkilemektedir. Ülkenin lideri Geg olduğu zaman, diğer ülkelerde yaşayan Arnavutların da bu gruba mensup olması nedeniyle, Arnavut yönetiminin bu grupların durumuyla daha fazla ilgilendiği gözlenmektedir. Arnavutların önemli bir kısmının anavatan dışındaki ülkelere bulunmaları ve bu ülkelere karşılaştıkları sorunlar, Arnavutluk dış politikasının oluşturulmasında önemli bir faktör durumundadır.²⁰⁴ Bölgede çok önemli bir

²⁰² "Arnavutluk", <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/al.html>.

²⁰³ Coşkun, a.g.m., s. 72.

²⁰⁴ Aynı yer, s.68-69.

jeostratejik konuma sahip olan Arnavutluk'un izleyeceği politikalar, Balkanların geleceğinde çok büyük rol oynayacaktır.

Arnavutluk devleti çok dinli bir yapıdadır. Nüfusun içerisinde Müslümanlar, Ortodokslar, Katolikler ve diğerleri olduğundan bu ülkede din birliği üzerine bir ortak kültür oluşmamıştır. Kosova Arnavutlarının hemen hemen tamamı (yüzde birin altındaki bir Katolik topluluk hariç) Müslüman ve hemen hepsi Sünni'dirler. Arnavutluk'taki Müslümanlık daha çok Bektaşî kökenlidir. Kosova'da Müslümanlık siyasi kimliğin bir parçasıdır. Arnavut, Sırp ile arasındaki farkları sayarken, kendisinin Müslüman, Sırp'ın ise Ortodoks olduğunu söylemektedir.²⁰⁵

Bütün bu sebeplerden dolayı, Balkanlar'da adı konulmamış bir **“Arnavut meselesi”** olmuştur. Bu sorunla ilgili senaryolara göre, Kosova bağımsız olduğu takdirde Arnavutluk ile bütünleşir ve Makedonya'nın Arnavutlarla meskun toprakları da bu birliğe katılır. Karşımıza bir **“Büyük Arnavutluk”** çıkar. Bu gelişme Makedonya'nın toprak bütünlüğünü zedeleyeceği için tehlikelidir. Ayrıca altı buçuk ile yedi milyonluk bir Arnavut kitlenin aynı devlet çatısı altında toplanmasıyla meydana gelecek yeni güç merkezi Balkanlar'daki dengeleri sarsar. Dolayısıyla, böyle bir gidişata izin verilmemelidir.²⁰⁶ IMIR Azınlıklar Araş. Enstitüsünden Antonina Jelyaskova şöyle demektedir:²⁰⁷ *“Arnavut sorunu, Balkanlar için tehdit oluşturan bir sorun. 18. ve 19. yüz yıllarda Türklerin, Sırp'ların veya Yunanlıların başından geçen olaylar şimdi onlarda baş gösteriyor (...) Arnavutlarını birleştirmek istiyorlar. Gençlerle beraber sohbetlere katıldığımda görüyorum ki Üsküp'ü Priştina'yı hatta Tiran'ı başkent gösterme cesaretini buluyorlar kendilerinde. Bu da bazı ülkelerin sınırlarının değişmesi demek.”*

Arnavut nüfusun yaklaşık yarısının Arnavutluk sınırları dışında yaşıyor olması ve yaşadıkları bölgelerde kayda değer bir nüfus oranına sahip olmaları, Tiran'ı bölge politikaları açısından önemli bir aktör haline getirmektedir. Arnavutluk'un ılımlı ve barışçı politikalar izlemesi, ve Arnavut azınlıklarını ayrılıkçılık yönünden kışkırtmaması bölgenin güvenliği açısından büyük öneme sahiptir. Ancak Arnavutluk, daha irredantizmini tamamlamamıştır. Arnavutlar barışçı politikalar izleseler ve hiçbir yayılmacı (expansiyonist) politika

²⁰⁵ Ünal, Hasan, “Büyük Arnavutluk Mümkün mü?”, <http://www.zaman.com.tr/2002/03/16/dis/h7.htm>, 23.03.02.

²⁰⁶ Aynı yer.

²⁰⁷ Jelyaskova, Antonina “Makedonya Dosyası”, <http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=9>, 04.01.2006.

izlemeyeceklerini beyan etseler dahi Kosova'daki ve Makedonya'daki insanların kıpırdamaması mümkün değildir.²⁰⁸

Yugoslavya'ya olan coğrafi yakınlığından dolayı bu ülkede çıkan çatışmalar sırasında Tiran yönetiminin limanlarını ve hava alanlarını NATO güçlerine açması, Batılı ülkeler açısından çok önemlidir. Bu iki nedenden dolayı, Arnavutluğun Batı bloğu içinde yer alması bölgenin güvenliğine büyük katkı sağlamaktadır.²⁰⁹

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Arnavutluk farklı kutuplarda yer almalarına karşılık, iyi denebilecek düzeyde ilişkileri vardı. Soğuk Savaş Sonrası dönemde ise, ilişkiler daha çok artmıştır. 1970'lerden itibaren uluslararası alanda yalnızlık politikası izleyen ve kendi içine kapalı olan Arnavutluk, 1991'de sosyalist rejimin yıkılmasından sonra ekonomik ve toplumsal açıdan çok zayıf ve istikrarsız durumda kaldı. Ayrıca, Yugoslavya'yla Kosova sorunu, Makedonya'yla Arnavut azınlık ve Yunanistan'la da Kuzey Epir ve Yunanistan'daki Arnavut azınlık sorunları vardı. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Arnavutluk, dünyanın en baskıcı diktatör rejimlerinden biri tarafından yönetilmiştir. Ekonomik altyapısı iyi olmayan ve demokratik bir politik kültüre sahip olmayan Arnavutluk, Soğuk Savaş sona erdikten sonra geçiş dönemine diğer eski komünist ülkelerden daha dezavantajlı ve hazırlıksız konumda girmiştir.

Bu sorunlarla çevrelenen Arnavutluk, dayanabileceği ve destek alabileceği bir müttefik arayışı içindeydi. Halkının % 70 kadarı Müslüman olan Arnavutluk tarihsel olarak da yakın bağlar içinde bulunduğu Türkiye'yi Balkanlar'da **“güvenilir bir müttefik”** olarak gördü.²¹⁰ Arnavutluk'un nüfusu 3,581,655 milyonken, Türkiye de yaşayan Arnavutlar, neredeyse 4 milyon civarındadır. Bu yüzden Arnavutluk, yüzünü Türkiye'ye çevirerek Türkiye ile ilişkilerine özel bir önem arz etti. Türkiye'de, ülkesindeki ve Arnavutluk'taki tarihi unsurlarından dolayı ve göze çarpan hiçbir ikili uyumsuzluğunun olmadığı Arnavutluğu **“doğal müttefik”** olarak kabul etmiştir.

1990 yılında iktidarda bulunan Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ramiz Alia, acil siyasi, diplomatik ve ekonomik yardım için Türkiye'ye yaklaşmış ve Türkiye'de ona yardım elini uzatmış, Yunanistan'dan çekinen bu laik ülkeyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Ankara bu zor geçiş döneminde Tiran'a bağışta bulundu, kredi açtı ve insani yardım sağladı. Diplomatik,

²⁰⁸ Ortaylı İlber, “Balkanlar'da Tarihi Miras ve Türkiye'nin İmajı...”, *“Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998...”*, a.g.m., s. 22.

²⁰⁹ “Albania”, *Foreign Policy In Focus*, C.2 (33), Mayıs 1997, <http://www.foreignpolicy-infocus.org/briefs/vol2/v2n33alb.html>, 23.03.02.

²¹⁰ Uzgel, “1990'larda...”, a.g.m., s. 502.

askeri, polis ve adli yönlerden yardım sağladı ve Arnavut öğrencilere Türk üniversitelerinde ev sahipliği yaptı. Türkiye, böylece Arnavutluğun bölgedeki önemli bir müttefiki haline geldi.²¹¹ Arnavutluk, yeni dönemde çeşitli uluslararası örgütlerle üyelik konusunda Türkiye'den destek almıştır. Arnavutluk'un Karadeniz Ekonomik İşbirliği içine alınmasında, İKÖ'ye üye olmasında Türkiye önemli rol oynadı. NATO'ya üyelik konusunda Türkiye'den destek istedi. Bu ülkenin İKÖ üyeliği, halkının önemli bir kısmının Müslüman olmasına karşın laikliğini koruması ve Avrupa kıtasında yer alması nedeniyle Türkiye'yi aynı konumdaki tek ülke olmaktan çıkarmıştır.²¹²

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri, her iki tarafın temelde **güvenlik ve stratejik kaygularından** kaynaklanmaktadır. Kasım 1991'de dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in bu ülkeyi ziyareti başlangıç oluşturmuş, sonraki yıllarda askeri ve siyasi üst-düzey resmi temaslar birbirini takip etmiştir.

Arnavutluk'un serbest seçimlerle başa gelen ve komünist olmayan ilk Cumhurbaşkanı olan Sali Berişa'nın 1992 yılında seçilmesi, ilişkileri öylesine derinleştirdi ki ikili işbirliği daha da kurumsallaştı. Türkiye ve Arnavutluk karşılıklı resmi ziyaretlerde bulunmaya devam ederken bir yandan da Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması ile bir Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması da dahil olmak üzere, hemen hemen her alanda anlaşmalar imzalayarak tarihsel ve kültürel bağlarını daha da geliştirdiler. 1992'ye gelindiğinde, Yunan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras Arnavutluk'u, Balkanlar'daki sözüm ona Türk önderliğinde oluşturulan "**Müslüman kuşağı**"nın bir parçası olarak tanımlamıştır.²¹³

Ağustos 1992'de, yani askeri anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra, **Fevzi Çakmak Destroyeri** Arnavutluk'un Draç limanını ziyaret etmiş ve bu gelişme Arnavutluk'ta, Türkiye'nin bu ülkenin güvenliğine verdiği önemi gösteren simgesel bir olay olarak sevinçle karşılanmıştır. Bunu, askeri işbirliği çerçevesinde iki ülke arasında yapılan deniz tatbikatları izlemiştir.²¹⁴

Komşularla ilişkiler konusundaki Arnavutluk dış politikası istikrarlı olmamıştır; Örneğin Yunanistan'la ilişkiler bazen çok gerilmiş, bazı dönemlerde ise ortaklığa dönüşmüştür.

²¹¹ Glenny, Misha, "Heading Off War in Southern Balkans", *Foreign Affairs*, 74, 3. Sayı, Mayıs-Haziran 1995.

²¹² Uzgel, "1990'larda...", a.g.m., s. 503.

²¹³ Kut, Şule, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası", *Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, a.g.m., s. 102.

²¹⁴ Uzgel, İlhan, "Doksanlarda Türkiye için İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", *En Uzun Onyıl:...*, a.g.m., s. 406.

Bu çelişkileri, özellikle Berişa'nın iktidarda olduğu 1992-1997 arasındaki dönemde görmek mümkündür. Gözlemciler, Berişa'nın zigzaglar çizen dış politikasını şu şekilde ifade etmektedir:

*“Arnavutluk dış politikası Avrupa’yla uyumaya gider, Müslüman ülkelerde uyanır. ABD’ye aşık olur ama Doğu’yla evlenir. Bir gün komşularını kucaklar, ertesi gün onlarla diyaloga bile girmesi mümkün olmaz.”*²¹⁵

Bu bağlamda Türkiye-Arnavutluk ilişkileri kısa bir süre sonra içinde hızını kaybetmiştir. Bunun başlıca iki nedeni vardır. İlk olarak 1995 yılında Yunanistan, Tiran’a yönelik güvensiz hatta hasmane tutumunu değiştirerek yakınlaşma politikası izlemeye başladığından Yunanistan-Arnavutluk ilişkileri belirgin biçimde ilerlemiştir. Dolayısıyla Arnavutluk Türkiye ile ilişkilerine daha az önem vermiştir. İkincisi de, bu gelişmenin Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan önderliğindeki hükümetin Arnavutluk dahil Balkanlara daha az önem verdiği dönemde gelişmiş olmasıdır.²¹⁶

1997 yılında Ankara-Tiran ilişkileri yeni bir evreye girdi. 1997’nin başlarında Arnavutluk’ta sosyalist rejimin çökmesinden sonra ortaya çıkan piramit sistemiyle çalışan şirketlerin birçoğu büyük bir mali krize girmiştir. Bu olay Arnavutluk’u o güne kadar görülmemiş bir kaostan içine sürükleyerek adeta bir iç savaşa yol açmış ve Berişa hükümetini istifaya zorlamıştır. Aynı yıl yapılan erken seçimlerde Sosyalist Parti iktidara gelmiştir.²¹⁷

Krizin ilk günlerinde Türkiye, Arnavutluk’un bölgedeki en yakın müttefik gibi değil de uzak bir komşusu gibi davranmıştır. Türk vatandaşların Arnavutluk’tan tahliye edilmesiyle uğraşan Ankara, Arnavutluk’ta hukuk ve düzenin yeniden kurulmasına ilişkin dileklerini belirtmekle yetindi. İnsani ve mali yardımda, diplomatik destekte ve üst-düzeyde ki resmi ziyaretlerde İtalya ve Yunanistan’ın gerisinde kaldı. Türkiye, daha sonra tüm uluslararası çabalarda yer aldı. Hukuk ve düzeni yeniden kurmak için konuşlandırılan uluslararası kuvvetlere katıldı, yardım sağlamaya devam etti. Bu gelişmelere rağmen 1990’ların ilk yarısında olduğu gibi Tiran, Türkiye’den gereken ilgiyi görmemiştir.²¹⁸

²¹⁵ Angjeli, Anastas, “Problems of Albanian Democracy”, *Mediterranean Quarterly*, Sonbahar 1995, Cilt 6 (4), s. 43.

²¹⁶ Kut, a.g.m., s. 102-103.

²¹⁷ 1997 yılında başgösteren banker krizi ve sorunun nasıl çözüldüğü konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz.: Paul Kubicek, “Albania’s Collapse and Reconstruction”, *Perceptions*, Cilt 3 (1), Mart-Mayıs 1998, www.mfa.gov.tr/grupa/percept/III%2D1/kubicek.htm.

²¹⁸ Kut, a.g.m., s. 103.

1997 krizinin doruğunda, Erbakan-Çiller koalisyonu, içteki iktidar mücadeleleriyle meşguldü ve çöküşün eşiğindedi. Üstelik, Tiran'daki yeni sosyalist hükümet tarafından Atina ile kurulan yakın ilişkiler, Ankara'yı daha dikkatli olmaya sevk etmiş benziyordu. Arnavutluk, Türkiye'den en önemli bölgesel müttefiki olarak bahsediyordu hâlâ ama ülkenin dış ilişkileri çoktan çeşitlenmeye başlamıştı. Mesela Arnavutluk'un ABD ile 1991'de başlayan yakınlaşma süreci Arnavutluk'u, ABD'nin Soğuk Savaş Sonrasında ilk demir attığı ülke konumuna taşımış, ilerleyen dönemlerde ise bu ilişki bir tür bağımlılık ilişkisine dönüşmüştür. Ayrıca Makedonya ile de ilişkilerini geliştirmiştir.²¹⁹

Haziran 1997'de iktidara gelen Yılmaz-Ecevit hükümeti, Arnavutluk'un Türkiye'nin **"Berişa yanlısı"** olduğuna ilişkin yanlış algılamasını değiştirmeye öncelik vermiştir. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Ekim 1997'de Tiran'a yaptığı ziyaretin amacı, Ankara'nın desteğinin belli bir hükümete veya lidere değil, bir bütün olarak Arnavutluk'a yönelik olduğuna dair Arnavut liderlere güvence vermektir. Şubat 1999'da Arnavut başbakanının Ankara'ya yaptığı ziyaret, Türkiye'nin bölgedeki öneminin yeni Arnavut liderlerce kabul edildiğinin güvencesiydi. Yılmaz-Ecevit koalisyonu (1997-1999) ve Ecevit önderliğindeki hükümet (1999-2002), Türkiye'nin bölgesel ilişkilerine 1990-1994 dönemindekine benzer bir biçimde yeniden güç kazandırmıştır.²²⁰

Bu dönemde iki ülke arasındaki askeri ilişkilerde hızla gelişti. Üst düzey askeri yetkililer karşılıklı olarak ziyaretlerde bulundular, askeri işbirliği anlaşması imzalandı, Arnavutluğun silah ihtiyacının karşılanması ve ordunun yeniden yapılandırılması için anlaştılar. Bu çerçevede hem Türkiye'de hem de Arnavutluk'ta subayların eğitimi gerçekleştirilmeye çalışıldı. İki ülke arasında deniz tatbikatları yapıldı. Türkiye, BM kararı doğrultusunda Nisan 1997'de Çokuluslu Barışı Koruma Gücüne (ALBA) 800 kişilik bir birlik gönderdi. Bundan başka Türkiye, 1998'de askeri üslerin modernizasyonu projelerini üstlenerek yerine getirdi.²²¹

Türkiye, ayrıca Arnavutluk'un sınırlarının bütünlüğüne önem verdiğini de ortaya koymuştur. Yugoslavya'ya yapılan NATO müdahalesi sırasında, Yugoslavların Arnavutluk sınırlarını ihlal etmeleri üzerine Türkiye, bölgeye 100 kişilik asker göndermiştir. Operasyonun başlamasının ardından Cumhurbaşkanı Demirel bölgeye ilk ziyareti yapmıştır. Bunların yanında Türkiye'nin 1998'deki Kosova krizi sırasında Yugoslavya'ya karşı alınan önlemlere katılması,

²¹⁹ Uzgel, "Doksanlarda Türkiye için İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", a.g.m., s. 404-405.

²²⁰ Kut, a.g.m., s. 104.

²²¹ Uzgel, "1990'larda...", a.g.m., s. 503.

bazı Kosovalı göçmenleri kabul etmesi ve insani yardımda bulunması²²² Arnavutluk'la Türkiye'yi yakınlaştıran bir unsur oldu.

Türk-Arnavut askeri işbirliği kapsamında; TSK eğitim ve malzeme desteği sağlamış, NATO çerçevesinde BİO tatbikatları gerçekleştirilmiş ve yeniden inşa etme karşılığında Türkiye, Arnavutların deniz üssünden yararlandırılmıştır. Adriyatik Denizi kıyısındaki Paşa Limanı'nda bulunan üs, 2000 yılının ortalarında tamamlanmıştır. Bu gelişmenin TSK'nin Akdeniz ve Balkanlara erişimini artırması kaçınılmazdır.²²³

İki ülke Parlamento Başkanları düzeyinde, Arnavut tarafınca 1993 yılında Türkiye'ye gerçekleştirilen ziyaretten bu yana aradan geçen 13 yıldan sonra, TBMM Başkanı Bülent Arınç, Arnavutluk Meclis Başkanı Jozefina Topalli'nin davetine icabet ederek, 11-13 Haziran 2006 tarihlerinde Arnavutluk'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. TBMM Başkanı Bülent Arınç'a bu ziyaretinde milletvekilleri ve meclis üyelerinden oluşan bir heyet eşlik etmiştir.

Bu ziyaret vesilesiyle gerçekleştirilen görüşmelerde, Türkiye ve Arnavutluk'un, tarihten gelen bir dostluğa dayalı yakın ilişkiler ve her alanda karşılıklı işbirliği içinde olan iki ülke olduklarının altı çizilmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin ve çeşitli alanlardaki işbirliğinin geliştirilmesi konuları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı başta olmak üzere uluslararası ve bölgesel planda güvenlik, barış ve istikrarı koruma alanında sürdürülen işbirliğinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Türkiye'nin, Arnavutluk'un bölgede güven ve istikrar unsuru bir ülke olarak Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesini desteklediği belirtilmiştir. TBMM Heyeti, 12 Haziran 2006 tarihinde Avrupa Birliği ile istikrar ve ortaklık anlaşması imzalanmış olması vesilesiyle Arnavut yetkililerini kutlamışlardır. Ayrıca, enerji, ulaştırma ve altyapı alanlarında işbirliği ve ortaklık ilişkilerinin de güçlendirilmesi hususlarında, her iki ülke parlamentolarında, mevcut dostluk gruplarının ve ilgili komisyonların karşılıklı temas ve ziyaretlerinin sıklaştırılması konularında mutabık kalınmıştır. TBMM Heyeti, bu ziyaret münasebetiyle Arnavutluk'ta yaşayan vatandaşlarımız ve iş adamlarımızla büyükelçiliğimizde bir araya gelmiş, ayrıca Tirana Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Türkoloji Bölümü'nde ve ülkede eğitim hizmeti veren bir Türk okulunda temaslarda bulunmuştur. Heyet, bu vesileyle, tarihi bağlarımızın simgesi konumundaki başkent Tirana'nın tarihi eserlerini ziyaret etmiş, tarihi

²²² "Mehmetçik'e İlk Sıcak Görev", *Hürriyet*, 15 Nisan 1999.

²²³ Güvenç, Serhat, "TSK'nin Sınırötesi Girişim Yetenekleri: Ulusal Güvenlik Politikasında Yeni Boyut", *En Uzun Onyıl :...*, a.g.m., s. 151.

Durres şehrinde de incelemelerde bulunmuştur.²²⁴ Arnavutluk'a yapılan TBMM Başkanı Başkanlığındaki bu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilere ve işbirliğinin daha ileri düzeylere ulaştırılmasına ivme kazandırabilecek bir gelişmedir.

Türkiye, Balkanlar'daki özellikle Bosna'da ve Arnavutluk'taki üstünlüğünü yeniden sağlamak zorundadır. Çünkü, Arnavutların ve Boşnakların, Balkanlarda istikrarlı ve etkili olmadığı bir konjonktürde Türkiye'nin Doğu Trakya ve Anadolu'da huzurlu olması mümkün değildir. Bosna -Hersek hâlâ Türkiye'nin Orta Avrupa içlerine uzanan siyasi, ekonomik ve kültürel bir **ileri karakolu** durumundadır. Arnavutluk ise, Türkiye'nin Balkanlar politikasının **barometresidir**. Arnavutluk'un Balkanlar'daki istikrar ve güvenliğini sağlayamayan bir Türkiye'nin, bölgede kalıcı bir etkide bulunması mümkün değildir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Adriyatik politikasında Arnavutluk belirleyici bir ağırlığa sahiptir.²²⁵

Boşnakların ve Arnavutların geleceği jeokültürel ve jeopolitik açıdan **Balkanların anahtarı** durumundadır. Balkanlardaki kaygan ve değişken bölgesel ilişkiler açısından değişmeyen en önemli stratejik öncelik ve unsur, Osmanlı bakiyesi olan ve kendi kaderlerini Türkiye'nin bölgesel gücüne ve ağırlığına bağlayan toplumların, kendi bölgelerinde kalarak güvenliklerini temin etme meselesidir. Bu durum Türkiye için, sadece yerine getirilmesi gereken bir mesuliyet ve yük değil, aynı zamanda Balkanlardaki etkinlik alanı oluşturmanın en önemli aracıdır. Kuzeybatı istikametinden başlayarak **Bihaç - Orta Bosna - Doğu Bosna - Sancak - Kosova - Arnavutluk - Makedonya - Kırcaali - Batı Trakya hattı ile Doğu Trakya'ya ulaşan kuşak** Türkiye açısından Balkan jeopolitiğinin ve jeokültürünün **hayat damarı** niteliğindedir.²²⁶

Kosova, bu kuşağın Boşnak nüfusun çoğunlukta olduğu Bosna-Sancak eksenini ile Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Makedonya-Arnavutluk eksenini arasındaki irtibatın **merkezi coğrafyasını** oluşturmaktadır. Kosova'nın tasfiyesi, kuzeydeki Boşnak unsuru bir Orta Avrupa azınlığı haline dönüştürürken, Arnavutları Balkanlara yayılan etnik bir grup olmaktan çıkarıp Adriyatik'e sıkışmış bir topluluk haline getirecektir. Bu fiilen kendini Türkiye ile kader birliği içinde gören unsurların birbirinden koparılarak marjinalleştirilmesi suretiyle Osmanlı bakiyesinin tümüyle tasfiyesinin son halkası anlamına gelecektir.²²⁷

²²⁴ "TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın Arnavutluk'a gerçekleştirdikleri resmi ziyaretten dönüşüyle ilgili yapılan yazılı basın açıklaması (13 Haziran 2006)", <http://www.tbmm.info/bulentarinc>, 15.06.06.

²²⁵ Davutoğlu, a.g.e., s. 317.

²²⁶ Davutoğlu, a.g.e., s. 317.

²²⁷ A.g.e., s. 318.

Bu dönemde çeşitli anlaşmalar iki ülke arasında imzalanmıştır: Ticari ilişkiler, 12.02.1986 tarihli **“Ticaret Anlaşması”** ile, Ekonomik ilişkiler ise, 02.08.1966 tarihli **“Ekonomik, Ticari, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması”** çerçevesinde yürütülmektedir. **“Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma”** 01.06.1996 tarihinde imzalanmış, 26.12.1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. 04.04.1994 tarihinde iki ülke arasında **“Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”** imzalanmış, 26.12.1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.²²⁸ **“Türkiye-Arnavutluk Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması”** 28 Şubat 2000 tarihinde Tirana’da imzalanmış olup, 11.01.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Serbest Ticaret Anlaşmasına Yönelik ilk müzakereler Nisan 2003’de gerçekleşmiştir.²²⁹ İmzalanmasına yönelik müzakereler devam etmektedir.

Türkiye-Arnavutluk arasındaki ekonomik ilişkiler ticaret ağılıklıdır. Arnavutluk ile ticaretin büyük bir bölümünü Türkiye’nin ihracatı oluşturmaktadır. Türkiye çeşitli gıda, demir çelik, kimyasallar, temizlik, dokuma ve sanayi ürünleri ihracat etmektedir. İthalat ve ihracat yapılan ilk yüz ülke sıralamasında 2004-2005 verileri itibarıyla Arnavutluk, Türkiye’nin ithalatında 88., ihracatında ise 52. ülke sıralamasındadır.²³⁰ Taşıma giderleri Arnavutluk’a komşu ülkelere kıyasla ülkemiz bakımından dezavantaj teşkil etmektedir. Ancak belki daha büyük bir dezavantajımız, Türk malı imajının olumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Arnavutluk’ta Türk malı imajı, esas itibarıyla, bavl ticaretine konu olan düşük kaliteli mallara dayanmaktadır. Ülkedeki kargaşa ortamı, güvenliğin bulunmaması ve istikrarsızlığın da etkisiyle yakın zamana kadar Arnavutluk’ta ticari tanıtım üzerinde durulmamış; ayrıca Arnavutluk pazarını küçük gören firmalarımız buraya girmekte fazla hevesli davranmamıştır. Oysa Arnavutluk, büyük bir ülke olmamakla beraber, giderek artan iç tüketim eğilimi ve özellikle komşu ülkelerde yaşayan Arnavut azınlıklarına da hitap edebilme bakımından geleceğe yönelik olarak küçümsenmemesi gereken bir pazardır.²³¹ 2004 yılındaki ticaret hacmimiz 176 milyon dolardır.²³²

²²⁸ “Türkiye-Arnavutluk İlişkileri”, s.3, <http://www.balkanonline.net/ülkeler/tar-ticari.html>, 16.06.2002.

²²⁹ *DEİK Arnavutluk Ülke Bülteni*, Şubat 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627175124Arnavutluk-Subat2005.pdf>, 25.01.2006.

²³⁰ *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.

²³¹ “Türkiye-Arnavutluk Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Arnavutluk/Turkiye_ArnavutlukEkonomik.htm, 25.01.2006.

²³² *DEİK Arnavutluk Ülke Bülteni*, Şubat 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627175124Arnavutluk-Subat2005.pdf>, 25.01.2006.

Ülkedeki en önemli yatırımcılar, İtalyanlar ve Yunanlılardır. Türk girişimcilerin yatırımları genelde inşaat sektöründe yoğunlaşmıştır. 1985 yılında ölen Enver Hoca'nın kurduğu sistemin kalıntıları hâlâ mevcutken, ulaşım, telekomünikasyon, enerji, inşaat, gıda sektörlerinde yapacak çok iş vardır. Peki Arnavutluk, Türkiye'den ne bekliyor? Bu sorunun cevabı, **“Daha çok yatırım”**dır.²³³ Bu yüzden Arnavutlar Türklerin gelmesini bekliyorlar.

Türkiye, Arnavutluk'ta halen yaklaşık 35 milyon doları bulan yatırımlarıyla, sıralamada İtalya ve Yunanistan'ın ardından gelmektedir. Aralık 2002 sonu itibariyle Türkiye'de yedi Arnavutluk menşeli firma faaliyette bulunmaktadır. Bu firmalardan beşi hizmet, biri imalat, biri de tarım sektöründe çalışmakta olup toplam sermaye tutarları 1,7 milyon dolardır. Arnavutluk ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, 1992 tarihinde ihdas edilmiş olan Karma Ekonomik Komisyonu ile İş Konseyi kapsamında yürütülmektedir. Ülkemiz ile Arnavutluk arasında tarım, hayvancılık ve KOBİ'ler alanlarında işbirliği protokolleri mevcuttur. Arnavutluk'tan ülkemize 2000 yılında 29.739, 2001'de 26.107, 2002 yılında 29.221, 2003 yılında 32.424 ve 2004 yılının ilk 3 aylık döneminde ise 6.566 turist gelmiştir.²³⁴

Arnavutluk Otoyol Projesi, Eylül 1992'de, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Türkiye'nin Arnavutluk Büyük elçisi arasında yapılan iki saatlik görüşmede ortaya çıkmıştır. Özal, Doğuyu Arnavutluk üzerinden İtalya'ya, dolayısıyla Avrupa'ya bağlayacak bu kara yolunun, mevcut kara yolu ile yan yana inşa edilmesi fikrinin en kuvvetli savunucusuydu. Bu proje, o dönemde 8'nci Koridor adı ile anılmaya başlandı. 8'nci Koridor, Arnavutluk'un Durres limanından başlayacak ve Makedonya'nın Üsküp şehrine uzanacaktır. Daha sonra bu yol Bulgaristan'ın Sofya şehrine uzanacak ve Bulgaristan'ı kat ederek Türkiye'de Edirne şehrine ulaşacak ve Türkiye'nin otoyol sistemine bağlanacaktır. 8'nci Koridor, aynı zamanda ikinci bir proje ile birlikte düşünülüyordu. Bu ikinci proje, Üsküp'ten çıkacak, Kosova, Sancak, Bosna, Hırvatistan, Slovenya, Avusturya'yı kat edecek ve Almanya'ya uzanacak ve 10'ncü Koridor diye adlandırılan bir otoyol projesiydi. Başlangıçta bazı siyasi sebeplerle engellemelerle karşılaşmasına rağmen, bu projeler daha sonraki yıllarda tekrar gündeme geldi. Dört Balkan Ülkesi, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanları arasında Kasım 1995'de New York'ta 8'nci Koridor'un inşasına ilişkin ön prensip anlaşması

²³³ Benmayor, Gila, “Tiran'daki Kentbank'a Yunanlılar talip”, <http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,sid~9@tarikh~2003-05-30-13-00@nvid~273579,00.asp>, 30.05.2003.

²³⁴ “Türkiye-Arnavutluk Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Arnavutluk/Turkiye_ArnavutlukEkonomik.htm, 25.01.2006.

imzalandı. Bu anlaşma, 8'nci Koridor hakkında geniş çapta imzalanan ilk uluslararası anlaşmaydı.²³⁵

Projenin Karayolları adı Arnavutluk Karayolları İyileştirme Projesi olarak adlandırıldı. Projenin maliyeti 53.6 milyon ECU olarak hesaplanmış ve onaylanmıştır. Bu projeyi İtalyan ve Dünya Bankasının finanse etmesi kararlaştırılmıştır.²³⁶

Günümüzde “**Koridor 8: İnsanları Birleştirmenin Bir Yolu**” olarak görülen Koridor 8 projesinde yer alan ülkelerin bakanları (Arnavutluk, Türkiye, İtalya, Yunanistan, Makedonya, Avrupa Komisyonu Büyükelçisi), 30 Haziran'da Tiran'da bir araya gelmişlerdir. Yayınlanan ortak bildiriye göre;²³⁷ Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk'tan geçerek, Türk ve İtalyan kapsamındaki planlar arasında otoyol ve demiryolu güzergahları, petrol ve gaz boru hatları, bir adet uzun mesafeli elektrik şebekesi ve daha sonraki safhalarda da telekomünikasyon kabloları yer alıyor. Karadeniz'in Varna ve Burgaz limanlarından başlayan koridor, Sofya, Üsküp ve Tiran'dan geçerek Arnavutluk'un Adriyatik kıyısındaki Durres limanında sona eriyor. İtalya'daki Bari ve Brindisi limanları AB'ne açılan kapılar olarak görülürken, Türk limanları da koridoru Asya'daki Kafkas Havzasına bağlıyor. Pek çoğu ise koridorun içinden geçirilecek bir petrol boru hattının AB'ne petrol nakil maliyetini önemli derecede azaltacağı görüşünde.

Proje inşaatı, farklı safhalarda ilerliyor: 8. Koridor üzerindeki karayolunun Makedonya sınırı ile birleşen bölümünün inşaatını taahhüt eden Mak-yol Temmuz 2003'te çalışmalarını tamamlamıştır. Aynı koridor üzerinde yer alan Librazhd-Elbasan bölümünün inşaatını MNG üstlenmiştir. Çelik İnşaat Grubuna bağlı olan BE-HA-ŞE inşaat firması Pan - Avrupa ulaşım ağı çerçevesinde 8. Koridorun bir parçası olan Rrogozhina-Elbasan yolunun ihalesini almıştır.²³⁸

AB ve İstikrar Paktı, koridorun bazı kısımlarının finansmanını üstlenmiştir. Makedon Dışişleri Bakanı Ilinka Mitreva, “Koridorun amacı yalnızca ülkeler arasında bir ulaşım yolu sağlamak değil, aynı zamanda bölgedeki halkları, kültürleri ve ekonomileri birbirlerine yaklaştırarak bölgenin kendisini Avrupa-Atlantik yapılarıyla tamamen bütünleştirebilmesini de sağlamaktır. Ayrıca her bir ülke teknik ve parasal bağlamdaki faaliyetleri denetleyecek bir uzman grubu görevlendirmesi durumunda koordinasyon daha verimli şekilde

²³⁵ “The Balkan Analyst (April-June 1998)”, *Institute of International and Strategic Studies*, s. 3-27 akt. “Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi, a.g.e., s. 174-176.

²³⁶ Aynı yer.

²³⁷ Nesovski, Valentin, *Southeast European Times*, 15.07.03.

²³⁸ DEİK Arnavutluk Ülke Bülteni, Şubat 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627175124Arnavutluk-Subat2005.pdf>, 25.01.2006.

gerçekleştirilebilecektir” diye görüşünü ifade etmiştir. Toplantıda, İtalya’nın Bari kentinde bir Koridor 8 Sekreterliği açılması kararlaştırılmıştır. Sekreterlikte, yetkililere hükümetler arası işbirliğini yoğunlaştırma görevi verilecektir.²³⁹

Son değerlendirmede diyebiliriz ki, Bu koridor, Arnavutluk’un çok uzun süren fakirlik yıllarından sonra, ekonomisine can verecek bir hayat damarı olacaktır. Hiç şüphe yok ki bu proje gerçekleştirildiğinde, Arnavutluk, Balkanlarda bölgenin zengin, istikrarlı ve huzurlu bir ülkesi haline gelecek ve ekonomisi kapalılıktan kurtularak dışa açılacaktır. Bu otoyol projesinin aynı zamanda diğer Balkan ülkelerinin birbiri ile ekonomik ilişkisini artıracacağı ve Balkan ülkelerinin ekonomik yönden gelişmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir.

4.6. Türkiye-Makedonya İlişkileri

Makedonya²⁴⁰ veya Osmanlı tanımlamasıyla **“Rumeli”** tarihin en eski zamanlarından beri üzerinde pek çok ırkın yaşadığı, çeşitli dillerin konuşulduğu, ayrı ayrı medeniyetlerin yükseldiği, farklı din ve mezheplerin barındığı bir yer olan bu coğrafi bölge çok hareketli ve stratejik öneme sahip bir mevkide yer almasından dolayı, tarih boyunca sayısız savaşlara ve bunun sonucunda sayısız göçlere de neden olmuştur. Ayrıca Makedonya bölgesi, tarih boyunca farklı medeniyetlerin egemenliği altında kaldığından ve çeşitli etnik unsurların bu bölge üzerinde hak iddia etmeleri yüzünden, ortaya değişik **“Makedonya”** tanımlamaları çıkmıştır. Bu yüzden Makedonya’nın siyasi sınırlarını kesin bir şekilde çizmek pek kolay değildir. Esasen Balkan yarım adasının merkezinde bulunduğu söylenebilecek olan Makedonya bölgesi, Osmanlı İmparatorluğunun kaderinde etkili olarak, sivil asker ve Türk aydınlarının önde gelen isimlerinin fikri gelişme, siyasi bilinçlenme ve aydınlanma merkezi olmuştur. Balkan savaşlarının ortaya çıkmasına neden olan sorunlu bir bölgedir. Makedonya vilayetinin en iyi dönemi, Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti döneminde olmuştur, bundan öncesi ve sonrası dönemlerde bölge ülkelerinin Makedonya’yı elde etmek için savaştıkları bölge haline gelmiştir. Makedonya, hem geçmişiyile hem de günü ve geleceğiyle başlı başına bir olgudur. Makedonya’nın Balkanlarda ki konumu, insan coğrafyası, tarihi ve bugünüyle hem bölge ülkelerinin, hem de bölgede baskın rol oynamaya çalışan/çalışacak bütün devletlerin ilgi alanı içinde bulunmaktadır.²⁴¹

²³⁹ Nesovski, aynı haber.

²⁴⁰ Ülke bayrağı ve diğer ülke bilgileri için Bkz.,
<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/mk.html>.

²⁴¹ Şaban, Güner, “Makedonya’da Milliyetçilik”,
<http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=12, 04.01.2006>.

Makedonya, bilindiği gibi Yugoslavya Federal Cumhuriyetleri içinde yer aldığı için Komünist bir idareye sahipti. Makedonya, kendi bağımsızlığını ilan edip kazandıktan hemen sonra Demokratik Cumhuriyet niteliğini aldı. Tamamen demokratik olarak kendi Ulusal Parlamentosuna sahip olup Üsküp, başkent olarak tüm idari merkez oraya taşındı. Makedonya‘ da Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. En büyük iki siyasi parti, SDSM Merkez sol kanadı oluşturan (Socialen Demokratski Soyuz na Makedonija) en son seçimler ile iktidarda olan siyasi partidir. İkinci büyük siyasi parti ise VMRO-DPMNE merkez sağ kanadı oluşturmaktadır. (Bu siyasi parti daha kökenli olarak ismini almaktadır. Tarihte TMRO olarak adlandırılan Tajno Makedonska Rabotna Organizacija) Azınlıkta kalan milletlerin de kendi siyasi partileri vardır. Arnavutların DPA (Demokratska Partija na Albancite), DUI (Demokratska Unija I Integracija) şu anda iktidarda olan siyasi parti ile koalisyondadır, PDP (Partija za demokratski prosperitet). Türklerin kendi siyasi partileri ise Demokratik Türk Partisi (TDP)‘dir. TDP, Makedonya bağımsızlığını ilan ettiğinden beri aktif siyasi faaliyette bulunmaktadır. Türklerin şu anda parlamentoda temsil edilme oranı üç kişidir. İki TDP diğer bir kişi ise Türk Hareket Partisi (THP)‘ndendir. Bu iki siyasi partinin tek bir çatı altında toplanma amaçları vardır.²⁴² Gostivar‘daki Türklerle bir araya gelen Erdoğan, 5 Temmuz genel seçimlerinde Türk soydaşların birlik içinde olmalarını ve oylarını bölmemelerini tavsiye etmiştir.²⁴³

Eski Yugoslavya‘dan çatışma olmaksızın ayrılan tek ülke olan Makedonya, bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1991‘den itibaren iç ve dış politikasında çok hassas dengeler üzerine oturdu. Nisan 1993‘te BM‘e kabul edilen Makedonya, 1912-1913 Balkan savaşları sonucunda üç komşu devlet tarafından paylaşılmıştır ve coğrafi olarak günümüzde Ege (Yunanistan‘daki bölümü), Pirin (Bulgaristan‘daki bölümü) ve Vardar (bugünkü Makedonya Cumhuriyeti) olmak üzere üç parçaya bölünmüştür.²⁴⁴ Bağımsızlığını ilan ettiğinde (7 Haziran 1991), adını, kimliğini ve ayrı bir ulus olduğunu tanımayan komşularla çevriliydi. Arnavut azınlık ile Makedonların kontrolündeki yönetim arasında etnik ve dini farklılıklardan kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. Yunanistan‘ın bu ülkenin adına ve bayrağına olan itirazları, günümüzde bu ülkeyi Makedonya adı altında tanımaya yanaşmaması, ikili ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Geçtiğimiz yıl Yunanistan‘ın, Türkiye‘nin yerine Makedonya‘yı dış tehdit

²⁴² Tefikov, Erdal, “Yugoslavya-Makedonya”, <http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=13>, 25.12.2005.

²⁴³ Başbakan Erdoğan “Oylar Bölünmesin”, <http://www.makturk.com/modules.php?name=News&file=article&sid=316>, 18.06.2006.

²⁴⁴ Hatipoğlu, M. Murat, “Kuruluşundan Günümüze Maedonya Cumhuriyeti‘nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, a.g.e., s. 165-166.

algılamasında Arnavutlukla birlikte ilk sıraya koyduğu görülmüştür. Makedonya ABD'nin arabuluculuğu sonrası "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" adı altında BM'ye üye olabilmıştır. Ancak Türkiye, Rusya, Bulgaristan ve diğer birçok ülke, bu ülkeyi Makedonya Cumhuriyeti adı altında tanımaktadırlar.²⁴⁵ Yunanistan, bağımsız Makedonya devletini ve Makedon ulusunun varlığını reddetmekle kalmamış, başta AB olmak üzere, başka devletlerin de Makedonya'yı tanımamasını engellemiştir. Bu engelleme sonucu Makedonya'nın ilk yılları ekonomik güçlükler içinde geçmiştir. 1995 yılında Yunanistan'ın uyguladığı ekonomik ambargo'nun kalkması sonucunda ülke, ekonomik yönden gelişmeye başlamıştır. Bulgaristan, Makedon ulusunun varlığını reddederek, Makedonya devletini tanıma yolunu seçmiştir. Sırbistan ise, eski federasyon ortaklarından Makedonya'nın federasyondan ayrılmasına karşı çıkmış, ama beklenenin aksine, kanlı bir tepki göstermemiştir.²⁴⁶

Makedonya, dağılan çokuluslu bir federasyondan ayrılarak, varlıkları resmen kabul edilen etnik grupların azınlık haklarının anayasal güvence alındığı bir ülkedir. Makedonya Anayasası son derece demokratik içeriktedir. Her vatandaş anayasa önünde eşittir. Dinsel açıdan son derece serbestlik tanımıştır. Her vatandaş kendi inancı gereği kendi dinini öğrenebilir, öğretebilir, koruyup geliştirebilir. Eğitim konusunda tüm vatandaşların özellikle diğer milletlerin kendi dinini öğrenmeleri için Lise eğitimine kadar varılabilir. Üniversitenin, resmi dil olan Makedonca okunması mecburidir. Bu anayasal düzenleme 1991'de yapıldı, Makedonya'nın Arnavutlar ile olan siyasi sorunlar sonrası "Ramkoven" antlaşması ile Arnavutlar daha fazla siyasi haklar elde ettiler.²⁴⁷

Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk'la çevrili olan Makedonya halkı, sadece tarihi ve kültürel bağlardan dolayı değil, fakat eski Yugoslavya'dan koptuktan sonra karşılaştığı sorunların çözümü için Ankara'ya olağanüstü ümit bağlamış, onu ülkeye büyük destek veren bir süper güç olarak görmüştür.²⁴⁸

Türkiye'nin bu ülke ve topraklarla olan tarihsel bağı, Türkiye'yi bölgeye yakınlaştırmakta, buranın sorunları hakkında daha hassas olmasına sebep olmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, Balkanlar'da yeni bir müttefik bulmanın verdiği avantajı kullanmak için bu ülkeyle ilişkilerini geliştirmeye başladı. Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyan

²⁴⁵ Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, 2.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul: 5. Baskı: 2003, s. 491.

²⁴⁶ Kut, Şule, *Makedonya ve Sorunları*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Aralık 1993, s. 2-3.

²⁴⁷ Tefikov, "Yugoslavya-Makedonya", a.g.m.

²⁴⁸ Çayırılı, Necati, "Türkiye-Makedonya İlişkileri ve Doğu-Batı Ulaşım Projesi Üzerine, Yeni Türkiye-16", *Türk Dünyası Özel Sayısı-II*, s. 1824-1825.

ilk ülkelerden biri olan Türkiye, bu ülkedeki ilk yabancı büyükelçiliğini açan devlet olmuştur. 6 Şubat 1992’de Makedonya’yı tanıyan Türkiye ile bu ülke arasındaki ilk beş yıllık ilişkiler, beklenenin çok üstünde gelişmiş ve taraflar arasında eğitimden kültüre, ekonomiden askeri işbirliğine kadar hemen her alanda ikili ve kapsamlı antlaşmalar yapılmıştır.²⁴⁹

Türkiye, Makedonya’nın varlığını sürdürmesini gerek bölgenin istikrarı gerekse bu ülkede yaşayan Türk azınlığın güvenliği için desteklemektedir. Ayrıca Makedonya ile 1994’te Askeri Eğitim Anlaşması, 1995’te Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.²⁵⁰ 20.05.2001’de Türk ve Makedon askeri yetkilileri arasında, Makedonya’nın NATO’ya entegrasyonu çerçevesinde Makedon ordusunun modernizasyonun sağlanması için de bir anlaşma imzalanmıştır.²⁵¹

Türkiye, Makedonya’nın AB ve ABD tarafından tanınması için çaba gösterirken, AK ve AGİT üyelikleri için de destek vermiştir. AB’ne 22 Mart 2004’te tam üyelik için başvuran Makedonya’ya, 17 Aralık 2005’te Avrupa Birliği adaylık statüsü tanındı. Böylece Makedonya, Hırvatistan’dan sonra Brüksel ile müzakerelere başlamak için yeşil ışık alan ikinci eski Yugoslavya Cumhuriyeti oldu. AB ile müzakereler başlatılmış olup her şey yolunda giderse Makedonya’nın AB üyeliği gerçekleşecektir. Makedonya Başbakanı Vlado Buckovski, kararı, ülkesi için Avrupa’ya *“tek bir yönlü bilet”* olarak değerlendirerek: *“Nihayet Makedonya çakıl taşlı Balkan yollarını bırakıyor ve Avrupa’ya götüren anayola çıkıyor”*.²⁵² Yorumunu yapmıştır. AB Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn, Makedonya’nın, yaşadığı büyük krizlerin ardından bugün istikrarlı bir demokrasi haline geldiğini, büyük çaba gösterdiğini, AB’ye uyum yolunda da büyük adımlar attığını söylemiştir.²⁵³

Makedonya açısından güzel bir gelişme olan bu olay da Makedonya’nın aşması gereken sorunları şunlardır; seçim, adalet ve polis sistemlerinin ciddi reform ihtiyacı; büyüme hızı umut vaat etmemesi; yüksek işsizlik ve düşük yabancı yatırım oranı. Ayrıca Makedonya Avrupa’nın en fakir ülkesidir²⁵⁴ ve büyük ümitler beslediği Türkiye ise hemen ardında yer almaktadır; 2001’de yaşanan ve altı ay süren çatışma sonrasında dayatılan adem-i merkeziyetçilik süreci tamamen gerçekleştirilmedi; Yunanistan ile olan sorunlar baş ağrıtabilir. Ancak Makedonların

²⁴⁹ Hatipoğlu, “Kuruluşundan Günümüze Makedonya ...”, a.g.m., s. 179.

²⁵⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, 2. Cilt, a.g.e., s. 505.

²⁵¹ “Makedonya’ya yardım!”, <http://www.ozgurpolitika.org/2001/05/20/hab34.html>, 20.05.2002.

²⁵² Karpat, Can, “Uzun bir yolculuk: Makedonya Avrupa’ya yelken açtı”, 05.02.2006.

²⁵³ “AB’den Makedonya’ya aday ülke statüsü”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/3667969.asp?gid=69>, 20.12.05.

²⁵⁴ “Türkiye Avrupa’nın en yoksul ikinci ülkesi”, <http://www.milliyet.com.tr/2006/06/19/son/soneko17.asp>, 22.06.06.

büyük bir avantajları var: Sadece 2 milyonlar. Bu yüzden AB ile entegrasyonu yakın gelecekte gerçekleşebilir.

Türkiye, Yunanistan'ın 1993-1995 yıllarında Makedonya'ya ambargo uyguladığında Makedonya'ya petrol ve insani yardım göndermiş ve bu ülkenin Dünya Bankasına olan borçlarının ödenmesinde yardımcı olmuştur. Makedonya, Arnavutluk'un Draç limanında başlayacak olan Batı- Doğu Otoyol projesi içine de alınmıştır. Türkiye'nin Makedonya ile yakın ilişkiler kurmasının en önemli nedenlerinden biri, Balkanlarda Yunanistan'la girdiği rekabetti. Türkiye, böylelikle bir yandan bu bölgedeki etkinliğini artırarak Yunanistan karşısında durumunu güçlendirirken, öte yandan bunu Makedonya gibi halkının çoğunluğunun Ortodoks olan bir ülkeyle yapması, İslam unsurunu kullandığı yolundaki eleştirilerin de geçersiz olduğunu göstermesine yarıyordu.²⁵⁵ İki ülke ilişkilerinin yakınlık düzeyi günümüzde de devam etmektedir.

Türkiye, Makedonya Cumhuriyeti'nin güvenliğine, istikrarına, refahına ve toprak bütünlüğüne büyük önem vermektedir. 13 Ağustos 2001'de imzalanan "Ohri Çerçeve Anlaşması"nı ve anlaşma uyarınca yapılan anayasal değişikliklerin kabulünü memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye, "Çerçeve Anlaşması"nın ruhuna uygun olarak, Makedonya'daki Türk azınlığın özgürce temsil edilmesini önemli bulmaktadır. Yine aynı anlaşma uyarınca silahların toplanmasını denetlemek ve ülkede güvenlik ortamını sağlamak amaçlı NATO operasyonlarına katkıda bulunmakta, ayrıca AGİT Makedonya Gözlem Misyonuna da personel sağlamaktadır. Türkiye, AB'nin Makedonya'daki NATO Misyonu'nu devralmasından sonra NATO destekli AB Operasyonu'na (Concordia) da katılmaktadır.²⁵⁶ Ayrıca Makedonya'da AB tarafından başlatılan EUPOL-PROXIMA polis misyonuna da personel sağlamaktadır.²⁵⁷ Türkiye aynı zamanda Makedonya'nın Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme çabalarını ve bugüne kadar bu yöndeki kazanımlarını takdirle karşılamakta ve desteklemeye devam etmektedir.

Balkan Savaşları'na kadar olan dönemde, bölgede büyük bir Müslüman-Türk nüfus bulunmaktadır. 1904 yılında Sırbistan ve Bulgaristan'dan göçenlerle birlikte Makedonya'da 1,5 milyon Türk'ün yaşadığı söylenmektedir.²⁵⁸ 1992 yılında yapılan istatistiklere göre Vardar

²⁵⁵ Uzgel, "1990'larda Balkanlarla İlişkiler", a.g.m., s. 506.

²⁵⁶ "Günümüzde Balkan Ülkeleri ve Sorunlar", <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/09.php>, 16.05.06.

²⁵⁷ "Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/MakedonyaCumhuriyeti/Makedonya_Siyasi.htm, 18.10.2005.

²⁵⁸ *Balkan Türkleri*, Asam Yayınları, Ankara: 2003, s. 130.

Makedonyası'nda (Makedonya Cumhuriyeti) yaklaşık 150.000 civarında Türk bulunmaktayken,²⁵⁹ 1994'deki resmi rakamlara göre bu sayı 100.000,²⁶⁰ günümüzde ise Türklerin sayısı 80.000 civarında, toplam nüfusun yaklaşık % 4'ü kadardır. Fakat Türkçe konuşabilecek oran, bu rakamın epey üzerindedir. Türk nüfusunun büyük bir bölümü, başkent Üsküp'te yaşamaktadır. Bunun dışında Batı Makedonya'da Tetova (Kalkandelen), Gostivar, Ohrid (Ohri), Struga (Usturuga), Resen (Resne) ve Bitola (Manastır) şehirlerinde Türk azınlık yaşıyor. Batı Makedonya'da yaşayan Türkler genellikle şehirli kesiminden. Ancak geçmiş yıllarda Türkiye'ye olan göçler nedeniyle bu şehirlerdeki, dolayısıyla ülke genelindeki Türk nüfusu hayli azalmış bulunmaktadır. Doğu Makedonya'da ise köylerde yörük Türkleri boşalmış ve fakir köylerde zor şartlar altında yaşamaktadırlar.²⁶¹

Buradaki Türk toplumunda dinamik bir yapı mevcuttur. Türklük şuuru oldukça yaygındır. Pomak Türkleri ve Çingenerler arasında iyi diyalog olmasına karşın, Doğu Makedonya ile Batı Makedonya Türkleri arasında diyalog mevcut değildir. Ülkedeki tek Türk siyasi partisi olan TDP içinde bulunduğu maddi sıkıntıdan dolayı ülke çapında teşkilatlanamamıştır. Devlet tarafından çıkarılan Birlik dergisinden başka Türkçe çıkarılan özel gazete ve dergiler mevcuttur. Türk toplumu Türkiye'den yayın yapan özel televizyon kanallarını izlemektedir. Üsküp Üniversitesi'nde Türkoloji bölümü mevcuttur. Eğitimin devam etmesi için acilen Türk öğretim üyelerine ihtiyaç vardır. Üsküp Üniversitesi'nin bu konuda YÖK'ten talepte bulunmuştur.²⁶²

Küçük ölçekli sanayide çalışan, ticaretle ve el sanatlarıyla uğraşan Türkler vardır. Göç olayı fazla yaygın değildir. Çünkü komünist sistemin dağılması esnasında arazi satın almışlardır. Türkler devlet kurucusu olmanın bilinci içersinde haklarını aramaktadırlar. Ancak temel hak ve isteklerini belirleyen bir belge mevcut değildir.²⁶³

Buradaki Türkler, Türkiye'ye çok bağlıdırlar ve selametlerinin Türkiye'nin gücüne önemli ölçüde bağlı olduğu kanaatindedirler. Bölgenin büyük, kalabalık ve güçlü ülkesinin anavatanları olması hoşlarına gitmekte, bununla gurur duymaktadırlar. Örneğin duygularını şöyle ifade ederler; *“çok yaşayın siz, Allah size zeval vermesin. Biz de sizin sayenizde yaşıyoruz buralarda.”*²⁶⁴ *“Görüyorsun, (...) Biz buradayız ama gönlimüz ötede kalmış”, “Şükür, çok*

²⁵⁹ “Makedonya”, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: Nisan 1993, s. 167.

²⁶⁰ Uzgel, “1990'larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 506.

²⁶¹ Bahadır, a.g.e., s. 25.

²⁶² “Makedonya”, http://www.balkanonline.net/ülkeler/makedonya_cum.html, 16.06.2002.

²⁶³ Aynı yer.

²⁶⁴ Bahadır, a.g.e., s. 26.

*şükür(...) Sizi görürüz buralarda, olur üreğimiz büle.” “Sizi görürüz, bitivi Türkiye buradaymış gibi gelir bize.”*²⁶⁵ Buna rağmen devlet otoritesini tanımaktadırlar ve başlarında bulunan devletin devletlik hakkını inkar etmemektedirler. Devlet ve düzen hakkında belli bir bilince sahiptirler. Örneğin;”*Başındaki devlet canını, ırzını koruyor mu?O zaman onu devlet olarak tanıyacaksın. Öz annen gibi değil tabii; üvey müvey, ama anne işte; olur mu hiç öz annen gibi...*”²⁶⁶

Makedonya’daki Türklerin günümüzde, bürokraside düşük oranda temsil edilme ve eğitim sorunları bulunmaktadır. Türkler, Arnavutların tersine Eylül 1991’deki bağımsızlık referandumuna katılıp oy kullanmışlarsa da, Makedon yetkililer tarafından “devletin kurucu unsurları” arasında sayılmamışlardır. Türk azınlık, Makedonlarla Arnavutlar arasında baş gösteren gerginlik durumunda iki taraf arasında kalmaktadır.²⁶⁷ Bunun sebebi şudur, Türk ve Arnavutların Müslüman olmaları, fanatik Makedon milliyetçileri nezdinde tek bir doku olarak görülmelerine yol açıyor. Ayrıca aynı dinden oldukları için bu ülkede yaşayan Arnavutlarla Türklerin ortak evlilikler yoluyla son derece iç içe geçmiş bir ilişkileri vardır. Dolayısıyla fanatik Arnavut milliyetçilerinin tahriklerinin yol açtığı ve Makedon fanatiklerin de içine düştükleri provokasyonda arada sıkışan taraf Türkler oluyor.²⁶⁸

Türkiye tarafından yapılan hibe ve kredi olarak yapılan aynı ve nakdi yardımlardan Türk toplumu faydalanamamaktadır. Yüksek öğrenimde okumak isteyen Türk öğrencilere çeşitli zorluklar çıkarılmakta, öğrenim özgürlükleri engellenmektedir. Üniversitelerde azınlıklara kontenjan uygulanmakta ve düşük tutulmaktadır. Türkiye’den gelen heyetlere, Komünist sistemde Türklük aleyhtarı olarak çalışmış olan kişiler rehberlik yapmakta ve heyetleri yanlış bilgilendirmeye çalışmaktadırlar.²⁶⁹

Türkiye ile Makedonya arasında ekonomik alandaki temel anlaşmaların 1993-1995 yılları arasında imzalanarak hukukî altyapısının tamamlanmasına ve Karma Ekonomik Komisyon ile İş Konseyi mekanizmalarının oluşturulmasına rağmen ekonomik ve ticarî ilişkilerimiz istenen düzeye getirilememiştir.²⁷⁰

²⁶⁵ Aynı eser, s. 29.

²⁶⁶ Aynı eser, s. 26.

²⁶⁷ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 506.

²⁶⁸ Ergin, Sedat, “Manastır İdadisi’ni bekleyen tehlike”, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/05/08/yazarlar/57yaz.htm>, 20.05.02.

²⁶⁹ “Makedonya”, http://www.balkanonline.net./ülkeler/makedonya_cum.html, 16.06.2002.

²⁷⁰ “Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/MakedonyaCumhuriyeti/Makedonya_Ekonomik.htm, 18.10.2005.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Makedonya'nın geçiş döneminde bavul ticareti yoluyla kaliteli, kalitesiz mal ayırımı yapılmamış, yine normal yollardan mallarımız bir kısıtlamaya tabi tutulmadan pazarda yer almıştır. Yine geçiş döneminde gümrük kapılarında fazla zorluk çıkarılmadan, fiyat, kalite, standart kontrollerine tabi tutulmadan mallarımız Makedon pazarına girmiştir. Bu şekilde pazardaki payımız ve dış ticaret hacmi yükselme göstermiştir. Kredili mal satımları da ihracatımızın artmasına yardımcı olmuştur. Ancak, zamanla yeni düzenlemelerin yapılarak, kalite, fiyat ve standart kontrollerinin sıklaştırılmasına rağmen, Makedon ihracatçıların zamanla borçlarını gecikmeli ödemeleri veya hiç ödememeleri ihracatımızın gerilemesine, dolayısıyla dış ticaret hacminin düşmesine sebep olmuştur.²⁷¹

İthalat ve ihracat yapılan ilk yüz ülke sıralamasında 2004-2005 verileri itibariyle Makedonya, Türkiye'nin İthalatında 73., ihracatında ise 55. ülke sıralamasındadır.²⁷² İki ülke arasındaki dış ticarete konu ürünler oldukça kısıtlıdır. 2003 yılının verilerine göre bu ülkeden yapılan ithalatın % 64'ünü demir-çelik ürünleri, % 13'ünü ise ham deriler oluşturmaktadır. İhracatta ise daha çeşitlendirilmiş bir ürün yelpazesi mevcut olmakla birlikte toplam ihracatın % 20'si gıda ürünlerinden, % 7'si çeşitli makinalardan, % 6'sı kağıt ve karton ürünlerinden, % 4'ü ise mobilyalardan meydana gelmektedir. Türkiye'nin Makedonya'daki yatırımları büyük ölçüde KOBİ'lerle sınırlıdır. Makedonya'da reel sektörde KOBİ düzeyinde yaklaşık 40 Türk işletmesi bulunmaktadır. Türkiye'de Haziran 2003 itibariyle 17 Makedon firması bulunmaktadır. Bu firmalar hizmet sektöründe faaliyet göstermektedirler. Ziraat Bankası, Netaş, Zorlu Holding, Uzel Makine vb. gibi büyük kuruluşlar Makedonya'da faaliyetlerini her geçen gün arttırmaktadırlar.²⁷³ Ülkemiz ile Makedonya arasında 1995 tarihinden itibaren İş Konseyi ve 1996 yılından itibaren Karma Ekonomik Komisyonu mekanizmaları mevcuttur.²⁷⁴

Eylül 1999 tarihinde Türkiye ile Makedonya arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması her iki ülke devletleri tarafından onaylanmış ve Eylül 2000 itibariyle anlaşma yürürlüğe girmiştir. Anlaşma çerçevesinde Türkiye, bir kısım sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerini, Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmıştır. Makedonya ise bir kısım sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmış, diğerlerini ise 2008 yılı

²⁷¹ "MAKEDONYA", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/makedonya.htm>, 16.06.2002.

²⁷² *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.

²⁷³ "Makedonya Ülke Bülteni Mart 2005", DEİK, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627152649Makedon-Mart2005.pdf>, 18.10.2005

²⁷⁴ "Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Ticari ve Ekonomik İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/MakedonyaCumhuriyeti/Makedonya_Ekonomik.htm, 18.10.2005.

Ocak ayına kadar kaldırmayı taahhüt etmiştir. Makedonya'nın AB ile imzaladığı İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile AB'ne tanıdığı tavizlerin Türkiye'ye göre daha ileride bulunması konusuna ilişkin görüşmeler sürdürülmektedir.²⁷⁵

Diğer taraftan, Türk-Makedon ticari ve ekonomik ilişkilerindeki son gelişmeler 1 Eylül 2000'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde değerlendirmek amacıyla, 20-21 Mart 2003 tarihlerinde, Edirne, ETSO, TOBB, DEİK ve Makedonya Odalar Birliği tarafından "Türk-Makedon İş Forumu" düzenlenmiş ve Türkiye-Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması'nın iki ülke ticaretine etkileri ve Makedonya-AB ticaret ilişkileri Türkiye açısından değerlendirilmiştir. Sözkonusu Forum esnasında Makedon Ekonomi Bakanlığı yetkilileri karşılıklı pazara giriş imkanlarının iyileştirilmesi konusuna oldukça olumlu bakmıştır.²⁷⁶

Makedonya, Pan-Avrupa 8. Koridorunun Makedonya sınırında kalan 315 km'lik kısmı için Avrupa Yatırım Bankası ve Dünya Bankasından fon beklemektedir. PHARE programı²⁷⁷ kapsamında Üsküp-Kalakandere-Tetova-Gostivar bölümleri için çalışmalar sürdürülmektedir. Eximbank tarafından sağlanabilecek kredi kapsamında Makedonya'da havaalanı yenilenmesi ve inşaatı, toplu konut inşaatı, enerji tesisleri, otoyol gibi önemli altyapı projelerinde Türk-Makedon firmalarının ortaklaşa çalışma imkanları bulunmaktadır.²⁷⁸

İş Konseyi, ortak toplantılar ve Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyindeki resmi ziyaretler vesilesiyle düzenlediği toplantılarla iki ülke iş çevrelerinin bir araya gelmesine katkıda bulunmuştur. İki ülke arasında ekonomik işbirliği potansiyelinin hayata geçirilmesini teminen, bankacılık alanındaki ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmektedir. İş Konseyi, Türk firmalarını Vardar Vadisi Projesinde yer almaya ve Makedonya'daki turizm alt yapısının geliştirilmesinde etkin olmaya teşvik etmektedir. Bunun yanında, Makedonya'nın sahip olduğu madeni zenginlikler ve özelleştirme süreci çerçevesinde satılan üretim tesisleri Türk girişimcilerin ilgisini çekmektedir. Türk-Makedon İş Konseyi'nin son toplantısı 13 Haziran

²⁷⁵ "Makedonya", http://www.und.org/ülkeler/makedonya_html, 30.08.2003.

²⁷⁶ <http://www.economistconferences.com/Roundtable/Public/23/09/2003.html>, 23.09.2003.

²⁷⁷ PHARE programı: 1989 yılında Polonya ve Macaristan'ın ekonomilerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak uygulamaya koyulmuştur. Bununla beraber hızla diğer Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine genişleyerek 1997 yılı itibariyle Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Litvanya, Letonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Slovakya, Slovenya, Arnavutluk, Bosna ve Makedonya'yı kapsar hale gelmiştir. 1998 sonu itibariyle PHARE kapsamında söz konusu ülkelere AB bütçesinden yapılan hibe yardımı 8,7 milyar € seviyesine ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://www.gaziantepeic.org/index.php?sf=13>.

²⁷⁸ "Makedonya Ülke Bülteni Mart 2005", DEİK, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627152649Makedon-Mart2005.pdf>, 18.10.2005.

2006'da Recep Tayip Erdoğan'ın Makedonya'yı Ziyareti Vesilesi ile Üsküp'de gerçekleşmiştir.²⁷⁹

İki ülke arasındaki dış ticaret hacminin artırılması için;

1- Makedonya'da ve Türkiye'de karşılıklı olarak ticaret merkezleri açılmasının,

2- Karşılıklı olarak fuarlara milli düzeyde katılımın sağlanmasının,

3- Makedonya'da iş yapacak ve ihalelere katılacak olan müteahhitlerimize ve yatırımcılara finans desteği sağlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

4- Savaştan sonra tekrar Makedonya'ya gelecek iş adamlarımıza alt yapı yatırımları ile ilgili proje ve fizibilite raporları hakkında zamanında tam ve doğru bilgi vermek ve gelen heyetlerle ilgilenmek aynı şekilde dış ticaret mevzuatını takip ederek gerekli değişiklikleri ilgili yerlere iletmek üzere Makedonya-Üsküp'te Ticaret Müşavirliğimizin tekrar açılması yerinde bir karar olacaktır.

5- Ticari faaliyette bulunan firmalarımız alt yapı yetersizliğinden dolayı sorunlar yaşamaktadırlar. Bu yüzden bir ana önce Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan-Türkiye (Doğu-Batı koridorunun) bitirilmesi gerekmektedir.

6- Bankacılık sektöründe genel bir iyileşmeye gidilmesinde fayda görülmektedir.

7- Büyük firmaların ülke pazarına girmeleri özendirilmelidir.

4.7. Türkiye-Romanya İlişkileri

Yeni Romanya²⁸⁰ hükümetinin izlemekte olduğu dış politika esasları, uluslararası alanda Romanya'ya saygınlık kazandırmak, batı ülkeleri ile kurulacak iyi ilişkiler meyanında ekonomik yardımlar almak ve başta Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olmak üzere eski müttefikleri ile ekonomik ilişkilerini devam ettirmek şeklinde tezahür etmektedir.²⁸¹

Avrupa bütününde yeni bir konum arayan Romanya, Avrupa ülkeleri topluluğuna ait olduğunu 1989'dan sonra ısrarla vurgulamıştır. Şubat 1993'te Romanya, Bükreş'te daimi bir temsilcilik açan AB ile bir işbirliği anlaşması imzaladı. Romanya'nın Avrupa yapılanmasına eklemlenmesi için gerekli olan ilk adım, 1993 yılında AK'ne üyeliğe kabulü oldu. 2007'de ise üyeliğine kesin gözüyle bakılmaktadır. AB devlet ve hükümet başkanları Brüksel zirvesinde, gelecek yılın mart ayında Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında Berlin'de yapılacak zirvede,

²⁷⁹ "Türk-Makedon İş Konseyi", <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=38>, 15.06.2006.

²⁸⁰ Romanya ülke bilgileri için Bkz., <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/ro.html>.

²⁸¹ *Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını*, a.g.e., s. 140.

AB ortak projesinin gerçekleştirilmesine yönelik irade ve kararlılığı yansıtacak bir “deklarasyon” onaylamayı kararlaştırdı. Komisyonun önerisi üzerine, AB’nin temelini oluşturan Roma Antlaşmasının 50. yılı çerçevesinde onaylanacak deklarasyonda, “AB ilkeleri ve değerleri” teyit edilecek ve “AB’nin 21. yüzyıldaki rolü” üzerinde durulacak. Dolayısıyla AB’nin ilke ve değerler deklarasyonu Romanya’nın ve Bulgaristan’ın katılımından sonra yayınlanacak.²⁸²

Dış politikasında yeni bir eğilim için samimi isteğini vurgulayan Romanya, 1993 yılında NATO’nun tam üyesi olmak için isteğini belirtti. Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti’nin ardından gelen ikinci dalgada potansiyel NATO üyeliğine aday gösterildi. Demokratik dünyanın değerlerine bağlılığının bir delili olarak, Romanya, BİO’na üye olan ilk devlettir. Romanya, Avrupa’da bir güvenlik ve işbirliği iklimi oluşturma isteğiyle, dünyanın azınlık sorunları ve toprak bütünlüğü konularını düzenlediği ikili anlaşmalara ilgisini vurguladı. Ukrayna, Macaristan, Bulgaristan ve Moldova ile bu tür anlaşmalar imzalandı. Rusya ile de anlaşmanın imzalanması için görüşmeler sürmektedir.²⁸³

Romanya, Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde sorunsuz ilişkilere sahip olduğu bir ülkedydi ve 1990’larda Türkiye’nin Balkanlar’da yakın ilişkiler kurduğu ülkelerden biri oldu. Bu dönemde ikili ilişkiler bu ülkenin NATO üyeliğine Türkiye’nin verdiği destek, bu ülkedeki PKK faaliyetleriyle organize suç konusundaki gelişmeler ve ekonomik ve ticari ilişkiler etrafında gelişti.²⁸⁴

Türkiye, Romanya ilişkileri, dostluk, iyi komşuluk ve Balkanlarda işbirliği çerçevesinde olumlu bir görünüm arz etmektedir. Bu açıdan dönemin Cumhurbaşkanı olan Özal’ın 18-20 Eylül 1991 tarihleri arasında Romanya’yı ziyareti esnasında iki ülke arasında imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması” önemli bir belge niteliğini taşımaktadır. Ayrıca iki ülke arasında 20 Şubat 1992 tarihinde “**Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması**” imzalanmıştır. 1988 yılında “**Uzun Vadeli Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması**” imzalanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Tarafların birbirlerine “**En ziyade müsaadeye mazhar ülke**” kaydını uygulamalarının da öngörüldüğü anlaşmada birçok ikili işbirliği alanı belirlenmiş ve işbirliğinin diğer ülke pazarlarına yönelik olmasında da mutabık

²⁸² “AB'nin ilke ve değerler deklarasyonu Romanya'nın katılımından sonra yayınlanacak”, <http://www.zaman.ro/2006/06/21/haberler/h8.htm>, 21.06.06.

²⁸³ Manea, Mihai, “Soğuk Savaş’tan Günümüze Romanya Diplomasisi”, *“Balkan Diplomasisi”*, a.g.m., s. 262.

²⁸⁴ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 507.

kalinmıştır. İki ülke arasında üst düzey ziyaretlerle bu ilişki daha da güçlendirilmeye çalışılmaktadır.²⁸⁵

Romanya, Türkiye'nin, vatandaşlarına giriş vizesi uygulamadığı dünyadaki altı ülkeden birisidir. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna Savaşı sırasında Türkiye ve Romanya ayrı saflarda bulunmalarına rağmen, Türk-Romen ilişkileri nispeten sorunsuz kalmıştır.²⁸⁶

Türkiye gerek ikili görüşmelerde, gerekse NATO içinde Romanya'nın üyeliğini desteklemiştir. Özellikle NATO'nun 1999'daki genişleme sürecinde Türkiye Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyetiyle birlikte Romanya'nın da üyeliği için çaba gösterdi. Bu destek iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde bir etken oldu. İlişkileri etkileyen konulardan biri de 1990'larda bu ülkede giderek artan PKK faaliyetleriydi. Bulgaristan gibi, Romanya da gerek Ortadoğu'yla Avrupa arasındaki geçiş noktası olması, gerekse silah, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı bağlantılarını kurması açısından PKK'nın faaliyet gösterdiği bir ülkedydi. Ayrıca, PKK bu ülkede iş yapan çok sayıda işadamından da haraç toplamaktaydı. Türk yetkililer bu dönemde Bükreş'e yaptıkları ziyaretlerde konuyu gündeme getirmişlerdir. Sonunda, Romanya Mayıs 1998'de PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etti.²⁸⁷ Böylelikle ilişkilerde pürüz doğuran bu sorunun çözümü sayılabilecek bu adımla ilişkiler yine normalleşmiştir ve iyi düzeyde seyretmiştir.

Günümüzde Türk-Romen ilişkileri mükemmel bir düzeyde seyretmektedir. Romanya Balkanlarda çok iyi ilişkilere sahip olduğumuz dost bir ülkedir. Bunun temelinde, paylaşılan uzun bir ortak geçmiş yatmaktadır. İkili ilişkilerimiz ve işbirliğimiz özellikle son onbeş yıl içinde büyük ilerleme kaydetmiştir. Ekonomik ve ticari ilişkilerimiz de tatminkar bir seviyeye ulaşmış olup, daha da gelişme eğilimindedir. Türkiye, Romanya'yı Balkanların barış ve istikrarı için önemli bir ülke olarak görmekte ve bu alandaki katkılarını takdirle karşılamaktadır. Aynı zamanda, Türkiye, Romanya'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme yolunda kaydettiği ilerlemeden memnuniyet duymaktadır. Bu çerçevede, Romanya'nın, Türkiye'nin başından beri güçlü şekilde desteklediği NATO üyeliğinin gerçekleşmesi bu alandaki ortak çabaların karşılığının alındığını gösteren bir gelişmedir. Türkiye, Romanya'nın Avrupa istikrar ve

²⁸⁵ “*Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını*”, a.g.e., s. 144-145.

²⁸⁶ Kut, Şule, “Türkiye'nin Balkanlar Politikası”, “*Türkiye'nin Yeni Dünyası...*”, a.g.m., s. 108.

²⁸⁷ Uzel, “1990'larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 507.

güvenliği için öneminin bilinci içinde, her alanda ikili ilişkilerini daha da geliştirmeyi hedefleyen yapıcı politikalarını sürdürme eğilimindedir.²⁸⁸

Aynı yapıcı politikaları Romanya'dan da görmekteyiz. Örneğin; Romanya Başbakanı Calin Popescu Tariceanu, İspanya'ya resmi ziyaretinde, El Pais gazetesinde yayımlanan demecinde, Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerine başlanmasını memnuniyetle karşıladığını belirterek, Avrupa sürecinde Türkiye'yi teşvik ettiklerini ve müzakereler süresince Romanya olarak tecrübelerini Türkiye ile paylaşmaya ve ikili ilişkilerle destek olmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Romanya Başbakanı, *“Türkiye ve AB'nin geleceği aynı esaslara ve demokratik değerlere dayanmalıdır. Avrupa'ya entegrasyon sürecinde Türkiye'nin başarısı, AB'nin de başarısı olacaktır”* şeklinde konuşmuştur.²⁸⁹

İki ülke arasındaki son dönemdeki resmi ziyaretlerin sayısında da artış gözlenmiştir. Romanya Çevre Bakanı Sulfina Barbu, Türkiye'yi ziyaretinde Başbakanıyla aynı doğrultuda açıklamalarda bulunmuştur. Değindiği diğer konular ise şunlardır; vatandaşlarımızın yaşam kalitesini geliştirmek için ortak çalışmalar yapılması gerektiği ve Romanya ve Türkiye arasında Karadeniz Komisyonu çerçevesinde çok iyi ilişkiler bulunduğunu belirtip, Karadeniz ile ilgili bazı ortak projeler yürütüleceğidir.²⁹⁰

Türkiye'den Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun'da Romanya'da Hayat Holding bünyesindeki Prolemn'in kapı yüzü üretim tesislerini hizmete açarken şunları söylemiştir; *“Dünyanın yeniden yapılandırılmak istendiği bir asır yaşanmaktadır. (...) geçmişin siyasi ve ideolojik dengeleri günümüzde teknoloji önünde ekonomik dengelere dönüşmektedir. (...) Bunun en çarpıcı örneği Avrupa Birliğidir. (...) Türk yatırımcısının AB'ne üyelik sürecindeki dost ülke Romanya'da gerçekleştirdiği bu yatırım, hem dostlukları hem de ekonomik işbirliğini güçlendirmede atılmış önemli bir adımdır. Burada üretilen kapıların, ulaştığı her yerde dostluğa açılmasını diliyorum.”*²⁹¹

Romen meslektaşının daveti üzerine Bükreş'te resmi bir ziyarette bulunan Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Fevzi Türkeri ve beraberindeki askeri heyet, 7-9 Haziran tarihlerini

²⁸⁸ “Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Siyasi.htm, 13.02.06.

²⁸⁹ “Başbakan Tariceanu: Türkiye ve AB ortak geleceğe sahip”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h7.htm>, 13.06.2006.

²⁹⁰ “Romanya Çevre Bakanı Sulfina Barbu Türkiye'yi ziyaret etti”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h9.htm>, 13.06.2006.

²⁹¹ “Prolemn'in yeni tesislerini Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun, hizmete açtı”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/ekonomi/h1.htm>, 13.06.2006.

kapsayan ziyaret çerçevesinde Romen yetkililerle bilgi ve belge değişimi ile iki ülke güvenlik kuvvetlerinin eğitimine verilecek desteği kapsayan görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerde, Avrupa Birliği'ne girecek Romanya ile aday ülke Türkiye arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi benimsenmiştir.²⁹²

Son bir gelişme olarak değinmek istediğimiz Köstence-Napoli Müşterek Kuvvet Komutanlığı tarafından planlanan ve Deniz Unsur Komutanlığı/Napoli tarafından icra edilen BİO Tatbikatı/Cooperative Mako-06 Tatbikatı, 18 Haziran tarihinde Romanya'nın ev sahipliğinde Köstence'de başlamıştır. Tatbikat, BİO, Akdeniz Diyalogu ve NATO ülkeleri arasındaki karşılıklı çalışabilirliği geliştirmeyi amaçlamaktadır. Tatbikata, Almanya, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Romanya, Türkiye, Yunanistan, NATO Daimi Suüstü ve NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Kuvvetlerinden çeşitli yüzer, uçar, dalar unsurlar ile Arnavutluk, Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Gürcistan, Hırvatistan ve Katar'dan gözlemci karargah subayları katılmış, Türkiye ise tatbikatta, 2 firkateyn, 1 denizaltı, 1 hücumbot, 1 mayın harbi destek gemisi, 1 mayın tarama gemisi ve kontrol karargahında görev yapacak 3 subay ile yer almaktadır.²⁹³

Bugün Romanya'da yaşayan Türklerin fazla bir sıkıntısı yoktur. Kendilerine her türlü özgürlük tanınmıştır ve azınlık hakları gerektiği gibi uygulanmaktadır. Türk nüfus, Romanya'da yönetimle barışık ve uyumlu bir biçimde yaşamakta bir yandan buldukları ülkenin politik, ekonomik ve sosyal hayatına katılımda bulunmakta bir yandan da Türkiye ile Türkiye'deki akrabalarıyla olan bağlarını canlı tutmaktadırlar. Çok sayıda dergi, gazete, ve radyodan sesini duyuran, çeşitli dayanışma dernekleri ve vakıf çatısı altında toplanan Türkler, ilkokuldan üniversite son sınıfa kadar Türkçe eğitim görmektedirler²⁹⁴.

1989 devrimini müteakip Romanya'da yönetime gelen hükümetler, serbest piyasa ekonomisinin tesisini teminen fiyatların serbest bırakılması, dış ticaretin liberalizasyonu, banka ve sigorta sisteminin yeniden yapılandırılması, etkin para ve maliye politikaları izlenmesi ve özelleştirmenin gerçekleştirilmesi yönünde bir dizi tedbirler almışlardır. Bu tedbirler sayesinde serbest piyasa ekonomisinin tesisi yolunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bu çerçevede, Romanya ekonomisi 1992-1996 yılları arasında reel olarak büyümüştür.²⁹⁵

²⁹² "Türkiye ve Romanya jandarma teşkilatları arasındaki işbirliği güçleniyor", <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h10.htm>, 13.06.2006.

²⁹³ "Barış için ortaklık tatbikatı Köstence'de Başladı", <http://www.zaman.ro/2006/06/21/haberler/h5.htm>, 21.06.06.

²⁹⁴ "Günümüzde Balkan Ülkeleri ve Sorunlar", <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/09.php> 16.05.06.

²⁹⁵ Manisalı, a.g.m., s. 56-57.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkenin mali yapısına bakıldığında, özellikle halka yansıyan zorlukların aşılamadığı görülmektedir. Hayat seviyesinin önemli ölçüde düşmesi sonucunda hükümet, reform programının hilafına, bazı sosyal içerikli önlemlere yönelmeye başlamıştır. Ekonominin 1998 yılında ciddi bir biçimde daralması sonucunda İMF ile bir “stand by” anlaşması imzalanmıştır.²⁹⁶

Demokratikleşme çabalarını yavaşlatıcı sorunlara rağmen, Romanya piyasa ekonomisine yönelmiş bulunmaktaydı. Türk-Romen ekonomik bağlarının güçlenmesi de ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ankara Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin en başından beri Romanya’yı ekonomik açıdan önemli bir ortak olarak gördü. Türk işadamları ve yatırımcıları oradaki piyasa fırsatlarını çok çabuk kavramıştır. 1990 yılından sonra ikili ticaret hacminde sürekli bir artış ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin diğer yabancı ülkelere göre Romanya’da daha fazla yatırımı bulunmaktadır.²⁹⁷

Bunun sebepleri şunlardır; Romanya’nın yatırım kolaylıkları sağlaması, ve bu ülkenin diğer Balkan ülkelerine göre, sahip olduğu nüfusuyla daha büyük bir pazar olmasıdır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerde 1998’de toplam 800.000.000 dolarlık bir tutara erişildi ve 1 milyar dolar hedeflendi. Türk Bankaları Romanya’da şubeler açarken, BOTAŞ ile Romanya gaz şirketi arasında da işbirliği çalışmaları başladı.²⁹⁸

Türkiye’nin Romanya ile ilişkileri, 1997’den itibaren içinde Bulgaristan’ın da yer aldığı üçlü işbirliği girişimleriyle birlikte de yoğunluk kazanmıştır.²⁹⁹ Ekim 1997’de Varna, Nisan 1998’de Antalya ve 1999’da Bükreş’te bu ülke cumhurbaşkanları bir araya geldiler. Antalya’daki toplantıda dışişleri bakanları **“Terörizm, organize suçlar, uyuşturucu ve psikotrop maddeler, kara para aklama, silah ve insan kaçakçılığı”** ile mücadele işbirliği anlaşmasını imzaladılar. Öte yandan bu ülkeler, aralarındaki ekonomik işbirliğini geliştirme yolunda çalışmalarını sürdürerek 1 Ocak 2000’den itibaren sanayi ürünlerinde gümrüklerin kaldırılmasını kabul ettiler. Zaten Türkiye’nin bu ülkeyle ticaret hacmi Balkan ülkeleriyle yaptığı toplam ticaretin 1999 itibarıyla % 76’sını oluşturuyordu. Türkiye’nin 2000 sonunda yaşadığı ekonomik kriz bankacılık sektörünü etkilemiş olduğundan bu ülkelerdeki Türk bankaları da bundan olumsuz etkilendiler. Bu durum Türkiye’nin Balkan ülkelerindeki iş

²⁹⁶ Aynı yer, s. 57-58.

²⁹⁷ Kut, “Türkiye’nin Balkanlar ...”, a.g.m., s. 108.

²⁹⁸ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 507.

²⁹⁹ “Türkiye-Bulgaristan... Yılmaz: “AB’ye Aday Ülke Konumunda Bulunan Ülkelerimiz Tam Üyelik Sürecinde Birbirlerini Desteklemeye Devam Etmeli”, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/haberanadolu/haber-ana/2000/11/ha07x11x00.htm>, 07.11.00

potansiyeli açısından sahip olduğu imajı kötü biçimde etkilemiştir. Bu durum bankacılık yanında mütahitlik hizmetlerini de etkilemiştir. Sonuçta Türkiye bu ülke de ciddi biçimde bir imaj kaybına uğramıştır.³⁰⁰

2001 yılında ülkemizde yaşanan ekonomik zorlukların etkisiyle Romanya ile ticaret hacmimizde önemli bir daralma hasıl olmuştur. 2002 yılında ise ticaret hacmi yaklaşık yüzde ellilik bir artışla 1,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2003 yılının yine yüzde ellilik bir artışla ulaşılan 1,8 milyar dolarlık ticaret hacmiyle de bu artış eğiliminin devam ettiği gözlenmektedir. Romanya'dan yapılan ithalatta genellikle ham ve ara maddeler ağırlıklı olup bunların işlenmesi ve nihai ürün haline getirilmesi sırasında ortaya çıkan katma değer in ülkemizde kalacak olması, bu ülkeyle dış ticaretimizde verilen açığın önemini nispeten azaltmaktadır. Türkiye, gerek ithalat gerek ihracatta Romanya'nın beşinci ticaret ortağı haline gelmiştir. Romanya'nın Balkanlardaki ve Orta Doğu'daki en önemli ticari ortağı Türkiye'dir.³⁰¹ İthalat ve ihracat yapılan ilk yüz ülke sıralamasında 2004-2005 verileri itibariyle Romanya, Türkiye'nin ithalatında 14., ihracatında ise 10. ülke sıralamasındadır.³⁰²

2004 yılı itibariyle Romanya'daki Türk menşeli sermaye miktarı 418 milyon dolardır. Bu durumda Türkiye, yüzde dördlük bir oranla yabancı sermaye yatırımları sıralamasında dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ancak üçüncü ülkeler üzerinden gerçekleştirilen yatırımlarla birlikte Romanya'daki Türk menşeli yatırımların miktarının 800 milyon dolara ulaştığı düşünülmektedir. Türk firması sayısı 8.666'dır. Bunlar genel olarak KOBİ'lerden oluşmaktadır ve ancak 3.000'nin faal olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, büyük ölçekli firmalar da mevcut olup bunların sayısı giderek artmaktadır. Türk yatırımcısı artık Romanya'yı, AB ve diğer bölge ülkelerine açılma açısından ciddi bir üs olarak ele almaktadır. Türkiye ile Romanya arasında yoğun bir yolcu, mal ve tır trafiği mevcuttur. 2003 yılında Türkiye'ye seyahat eden Romenlerin sayısı 180.203, Romanya'dan geçen Türk tır sayısı 75.000'dir. Sayıları yüzbinlerle ifade edilen Romen vatandaşı vize muafiyet rejiminden yararlanarak ülkemizde ikamet etmektedir.³⁰³

³⁰⁰ Uzgel, "1990'larda Balkanlarla İlişkiler", a.g.m., s. 507.

³⁰¹ "Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri",
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Ekonomik.htm
04.01.2005.

³⁰² *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005,
<http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.

³⁰³ "Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri",
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Ekonomik.htm
04.01.2005.

Ülkemizdeki Uluslararası Mütcaahhitler Birliği ile Romanya Mütcaahhitler Birliği arasında 4 Kasım 1999 tarihinde bir İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 2003 yılı sonu itibariyle Romanya’da 23 Türk mütcaahhit firması toplam 919,6 milyon dolar tutarında 38 proje üstlenmiş bulunmaktadır. 2003 yılı sonu itibariyle ülkemizde 14 Romen firması faaliyet göstermekte olup bunların toplam sermaye miktarı yaklaşık 12 milyon dolardır. Söz konusu firmaların ikisi imalat sektöründe, diğerleri ise hizmetler alanında faaliyet göstermektedir. Türk-Romen İş Konseyi 1997 yılında kurulmuş olup, mutad toplantılar yapılmaktadır. Ülkemiz ile Romanya arasında Karma Ekonomik Komisyonu mekanizması da mevcuttur.³⁰⁴

İki ülke arasındaki mevcut olumlu siyasi ilişkiler ve sık temaslar, Türk ve Romen özel sektörleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. İş Konseyi, ortak toplantıların yanısıra üst düzey resmi ziyaretler vesilesiyle düzenlediği toplantılarla Türk şirketlerini Romanya’da iş yapmaya teşvik etmektedir. Son toplantı, Romanya Başbakanı ve beraberindeki işadamları heyeti ile 2 Şubat 2006’da İstanbul’da gerçekleştirilmiştir.³⁰⁵ İki ülke arasındaki ticareti kolaylaştıracak hukuki mevzuat Serbest Ticaret Anlaşmasının (STA) yürürlüğe girmesiyle tamamlanmıştır.³⁰⁶

4.8. Türkiye-Hırvatistan İlişkileri

Haziran 1991’de Slovenya ile birlikte bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan,³⁰⁷ “Miloseviç’in Hırvat nüfusunun % 12’sini oluşturan Karajina Sırplarını kışkırtması ve bunların da Karajina Özerk Bölgesini ilan etmeleri sonrası kendini çatışmaların içinde bulurken”³⁰⁸ iç savaş, Hırvatistan’ı etnik açıdan kendisine yakın bulan ve yakın gelecekte de içine alacak olan AB’nden ve özellikle de Almanya’dan gelen yoğun baskılarla sona ermiştir.

Bağımsızlıktan sonra Hırvatistan’ın öncelikli dış politika hedefi, toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. 1998 yılı içerisinde doğu Slovenya bölgesindeki BM geçici yönetiminin sona ererek bölgenin Hırvat denetimine geçmesiyle, toplam altı buçuk yıl devam eden toprak bütünlüğünü gerçekleştirme çabası başarıyla sonuçlanmıştır.³⁰⁹

³⁰⁴ “Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Ekonomik.htm 04.01.2005.

³⁰⁵ “Türk-Romen İş Konseyi”, <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=41>, 14.03.2006.

³⁰⁶ “Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Ekonomik.htm 04.01.2005.

³⁰⁷ Hırvatistan ülke bilgileri için Bkz.<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/hr.html>.

³⁰⁸ Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul: 13. Baskı, s. 929.

³⁰⁹ “Barışa Çağrı”, *“Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu”*, çev. Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 133.

Hırvatistan'da 2000 yılının başında yaşanan siyasi gelişmelerin dış politikaya etkileri büyük olmuştur. Aralık 1999'da ülkenin 10 yıla yakın bir süredir Cumhurbaşkanı olan Franjo Tudjman'ın vefatı ve ardından 2-3 Ocak 2000 tarihlerindeki yeni meclis ve 7 Şubat 2000'de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması, Hırvatistan için bağımsızlıktan sonra demokrasiye geçiş ve uluslararası toplumla yakınlaşma da en önemli adım olmuştur. Yeni kurulan hükümetin uluslararası toplumun destek verdiği değerlerin ve politikaların uygulanacağını açıklaması ülkenin uluslararası alandaki saygınlığını artırmıştır.³¹⁰

Bağımsızlık ilanlarına destek arayışındaki Hırvat yöneticileri, 1991'de Türkiye'yle yakınlaştılar. Türkiye, 1992'de Hırvatistan'ı tanıdıktan sonra, iki ulus arasında yakın bir ilişki kuruldu. 1993 yılında, Türk dışişleri bakanı Hikmet Çetin'in girişimiyle, Türkiye, Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasında düzenli istişare toplantıları başladı. Türkiye, yeni devletlerin her biriyle iyi ilişkiler kurmaya kararlı olsa da, Bosna krizi nedeniyle, Zagreb ve Hırvatlarla ilişkileri özellikle önemliydi. Türkiye'nin Balkanlardaki **"güvenilir aracı"** olarak potansiyel rolü sınıandı ve Bosna savaşı sırasında Boşnaklar'la Hırvatlar arasında giriştiği başarılı arabuluculukla sürdürüldü.³¹¹ Ankara, Kasım 1993'teki Boşnak-Hırvat ateşkesinde ve ABD'nin girişimiyle 1994'te imzalanan, Boşnak-Hırvat Federasyonu'nu kuran Washington Anlaşması'nda aracı olmuştur.³¹²

9 Şubat 1999 tarihinde Demirel Hırvat televizyon kanalı HRT'nin kendisiyle yaptığı röportajda, iki ülkenin mükemmel siyasi ilişkilerinin olduğunu hemen her alanda ikili antlaşmalar yapılmasıyla kanıtladığını söylemiş arkasından da, Türkiye'nin, barış için ortaklık programına girme çabalarında Hırvatistan'ı desteklediğine ve NATO üyesi olan ülkemizin, ittifakın genişlemesi sürecinin ilk aşamasında dışarıda bırakılan tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine üyelik önerisi yapılması gerektiğine inandığını söyleyerek Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliğini desteklediğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca Bosna-Hersek'te barış kurulması konusunda Hırvatistan-Türkiye işbirliğine değinerek Hırvatlar ve Bosnalılar bir federasyon kurmasaydı ve söz konusu federasyon Hırvatistan ile işbirliği yapmak konusunda anlaşmaya varamasaydı, barışın mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Bu çerçevede Demirel Tudjman'ı, *"gerçekten yetenekli ve işbirliği yapmaya istekli bir lider"* olduğunu belirterek kutlamıştır. Demirel, Hırvatistan ve Türkiye'nin işbirliği yapmaya ve ilişkilerini geliştirmeye devam

³¹⁰ Yürür, Pınar, "Tarihi Süreç İçerisinde Hırvatistan Dış Politikası", *Balkan Diplomasisi*, a.g.e., s. 216-217.

³¹¹ Kut, "Türkiye'nin Balkanlar ...", a.g.m., s. 116.

³¹² Ayrıntılı bilgi için Bkz., *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, a.g.e., s. 119-150.

edeceğine inandığını belirtmiştir.³¹³ Aynı tarihte HRT’de çıkan habere göre de Hırvatistan ile Türkiye arasında Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) girme konusunda anlaşma imzalanmıştır.³¹⁴

Hırvatistan askeri alanda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Bunun sebebi ise, Türkiye’nin NATO üyesi ve ABD’nin sağlam bir müttefiki olmasıdır. Hırvatistan F-16 uçaklarının alımı, pilot eğitimi ve diğer askeri alanlarda Türkiye ile işbirliği yapmak istemektedir. Organize suçlar konusunda, benzer sorunlarla uğraşan Türkiye ile ilişki içerisinde olmak düşüncesini taşımaktadır.³¹⁵ Zagreb yönetimi, insan hakları ihlalleri ve Lahey’deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi’yle işbirliği yapmaması nedeniyle eleştirildiğinde Ankara tarafsız bir tutum takınmıştır. Türkiye’nin Hırvatistan’la ilişkileri, büyük ölçüde Boşnak-Hırvat ve Saraybosna-Zagreb ilişkilerine bağlı olacaktır. Eğer sağlanan hassas barış ortamı, yeni düşmanlıklar üretirse, Türkiye’nin yine taraflar arasında güvenilir aracı rolünü üstlenmesi kuvvetle muhtemeldir.³¹⁶

Türkiye’nin desteğini alan Hırvatistan sırasıyla üye olmak istediği örgütlere alınmaya başlanmıştır. Hırvatistan, Mayıs 2000’de NATO’nun “Barış İçin Ortaklık” grubu içinde yer almış, Ekim 2000’de Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmuştur. Ülkedeki olumlu siyasi gelişmeler sonucu AB ile de ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede AB ve Hırvatistan arasında, İstikrar ve İşbirliği Anlaşması (SAA) 1 Ocak 2002’de imzalanmıştır. Bu anlaşma sonrasında bölgeye olan ihracatı 2002 yılının ilk altı ayında toplam ihracatın % 56’sını oluşturmuştur.³¹⁷ Bundan başka Hırvatistan, AB’ne katılmak için de resmi başvuruda bulunmuştur. Hırvatistan, katılım kriterlerini 2007 yılına kadar tamamlayarak birliğe Bulgaristan ve Romanya ile birlikte katılmayı ummaktadır. AB ile müzakerelere başlayan Hırvatistan’ın AB’ne üye olması sorun teşkil etmemektedir. Çünkü AB, Türkiye’yi hazmetme kapasitesinden söz ederken, Hırvatistan için Avusturya Başbakanı Schüssel; “500 milyonluk kıtanın 5 milyonluk Hırvatistan’ı hazmetmesinde sorun yaşanmayacağını”³¹⁸ ifade etmiştir.

³¹³ Huna, “Demirel, Tudjman’ın Türkiye Ziyareti Öncesinde Hırvat Televizyonu İle Bir Röportaj Yaptı”, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/HABERANADOLU/HABER-ANA/10/02/HTM>, 11.02.1999, 03.05.02.

³¹⁴ “Hrvatska Radiotelevizija Hırvatistan İle Türkiye Arasında Wto’ya Girme Konusunda Anlaşma İmzalandı”, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/HABERANADOLU/HABER-ANA/10/02/HTM>, 11.02.1999, 03.05.02.

³¹⁵ Yürür, “Tarihi Süreç İçerisinde Hırvatistan ...”, a.g.m., s. 223.

³¹⁶ Kut, “Türkiye’nin Balkanlar...”, a.g.m., s. 116.

³¹⁷ “Hırvatistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkiler”, http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?, 15.09.2003.

³¹⁸ “Yıl sonuna kadar limanlarımızı açım”, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=190811, 21.06.06.

Kısa zamanda NATO'ya da üye olması beklenen Hırvatistan'ın ittifak'a dahil olduktan sonra Türkiye ile daha fazla yakınlaşması muhtemel olacaktır.

Türkiye Hırvatistan'ı bölge istikrar ve güvenliğinin muhafazası açısından önemli bir ülke olarak görmektedir. İki ülke arasındaki ikili siyasi ilişkiler geçtiğimiz yıllarda kayda değer ölçüde geliştirilmiştir. Türkiye, Hırvatistan'ın demokratikleşme süreci, mülteci dönüşleri, özelleştirme, ekonominin yeniden yapılandırılması alanlarındaki ve Avrupa-Atlantik kurumları ile bütünleşme yönündeki çaba ve kazanımlarını takdirle karşılamakta, aynı zamanda, Hırvatistan'ın Balkanlar'da kalıcı barış ve istikrar ortamının korunmasına yönelik politikalarına değer vermektedir.³¹⁹

Hırvatistan ile aramızda ekonomi ve ticaret alanında bir çerçeve anlaşması vardır. 1995 yılında İş Konseyi kurulmuş ve çeşitli toplantılar yapılmıştır. Türkiye ile Hırvatistan arasında ekonomik işbirliği, ticari ilişkiler ve turizm alanında işbirliği potansiyeli olduğu değerlendirilmektedir. Ülkemize, 2001 yılında 13.031, 2002 yılında 14.826 ve 2003 yılında 15.265 Hırvat turist gelmiştir. İki ülke arasında çok çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. İki ülke arasında siyasi ve kültürel alanlarda işbirliğinin süratle ilerlemesine rağmen, ticari ilişkilerin henüz beklenen gelişmeyi göstermediği gözlenmektedir. Halen Hırvatistan'da karayolu inşaatı yapan (ENKA), Dubrovik'te bir otel yapan ve işleten (UZEL) iki firma, tekstil ithalatı ve perakende satışı yapan iki girişimci ile Türkiye'ye tohum ihracatı ile iştilal eden bir işadamımız bulunmaktadır.³²⁰

2003 yılında Hırvatistan'ın GSYİH 25 milyar Euro'dur (Avro'dur). İhracatının GSYİH'na oranı % 21.0'dır. 2003 yılı toplam mal İthalatı 12.3 milyar Avro ve mal ihracatı ise 5.4 milyar Avro'dur. Dünya ithalatının % 0.24'ünü ve ihracatının % 0.11'ini gerçekleştirmektedir. 1999-2003 döneminde Hırvatistan'ın ithalatı yıllık olarak ortalama % 14, ihracatı ise % 8 oranında artmıştır. Hırvatistan 2003 yılı toplam dış ticaret hacminin yaklaşık % 70'ini AB-25 ile gerçekleştirmiştir. Türkiye, Hırvatistan'ın 2003 yılı dış ticaret hacmi bakımından, % 0.7 payla 12. ticaret ortağıdır.³²¹

³¹⁹ "Türkiye-Hırvatistan Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Hrvatistan/H%C4%B1rvatistan_Siyasi.htm, 04.01.2006.

³²⁰ "Türkiye-Hırvatistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Hrvatistan/Hrvatistan_Ekonomik.htm, 04.01.2006.

³²¹ Kavalalı, a.g.e., s. 78-79.

Hırvatistan, yeniden yapılanma çalışmalarından dolayı mütahitlik hizmetleri açısından da iyi bir pazar konumundadır. TPAO ile Hırvatistan petrol kuruluğu olan CRASCO arasında işbirliği yapılması konusunda görüş birliğine varılmıştır.³²² Bütün bu verilerden de anlaşılacağı üzere ekonomik ve ticari ilişkilerimiz çok iyi düzeyde değildir. Ancak hemen hemen her alanda yapılan anlaşmaların uygulamaya konulduğu göz önüne alınırsa ileri ki dönemlerde daha iyi düzeylere ulaşılabilme imkanı oluşmuştur.

4.9. Türkiye-Slovenya İlişkileri

Hırvatistan ya da Bosna Hersek'in aksine, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Slovenya'nın³²³ Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanma süreci nispeten kansız olmuştur. Şüphesiz bu yoldaki çabaların başarısında Batı Avrupa ülkelerinin Slovenlerin isteklerine destek vermesi ve ülkedeki etnik grupların Slovenlere oranının düşük olması etkiliydi.

Slovenya, sosyo-kültürel yapısı itibarıyla diğer Yugoslavya Cumhuriyetlerinden farklılık göstermektedir. Slovenya Slav ırkından olan diğer devletlerin aksine Katolik ve türdeş bir nüfusa sahiptir. Diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi azınlık sorunu yoktur. Çoğunlukla Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkisi altında kalmıştır. Bir Balkan Devletinden çok Orta-Batı Avrupa devleti niteliklerine sahiptir.³²⁴

Türkiye, Slovenya ile Ağustos 1992 yılında diplomatik ilişki kurmuştur. 1993'te ise Ljubljana'da bir büyükelçilik açtı. Ankara'nın Slovenya ile ilişkileri, bütün Balkan ülkeleri arasında en az gelişmiş olanıdır. Slovenya, Yugoslavya geçmişinden ve Balkan mirasından kullanırken ihtiyatlı bir politika izlemektedir. 1997 ve 1998 yıllarında gerçekleştirilen devlet başkanı düzeyindeki karşılıklı ziyaretler, iki tarafın da birbirleriyle olan ilişkilerine önem verdiğini göstermektedir. Slovenya, NATO'ya katılma hedefinde Türkiye'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye açısından Slovenya'nın önemi, Türkiye'nin Avrupa'ya yaptığı ihracatın transit geçiş noktası olmasından kaynaklanmaktadır.³²⁵

Türkiye'nin Balkanlar'da en zayıf ilişkiler kurduğu ülke Slovenya'dır. Bir Balkan devletinden çok, bir Orta Avrupa devleti özelliği taşıyan ve AB üyesi olan Slovenya, ilişkilerin geliştirilmesine müsait bir yapıdadır. Türkiye ve Slovenya dış politikalarında; barış, istikrar, iyi

³²² "Hırvatistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkiler", http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?, 15.09.2003.

³²³ Slovenya ülke bilgileri için Bkz., <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/si.html>.

³²⁴ "Slovenya Ülke Bülteni Temmuz 2005", <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005816103921Slovenya-Temmuz2005.pdf>, 04.01.2006.

³²⁵ Kut, "Türkiye'nin Balkanlar ...", a.g.m., s. 120.

komşuluk ile ikili ve çok-terafı iş birliğine dayanan ekonomik gelişme gibi, ortak hedefleri paylaşmaktadırlar.

Slovenya 1994 yılında BİO'na katılmıştır. Ayrıca NATO'ya katılım hedefinde Slovenya'ya ittifak tarafından Romanya ile birlikte gelecek üyelikler bağlamında bir ayrıcalık tanınmıştır. Birçok bölgesel girişimlere ve faaliyetlere aktif olarak katılmakla NATO kuvvetleri ile birlikte çalışabilme yeteneğini artırmaya çalışmıştır. Avrupa-Atlantik Ortaklık Konsey'indeki faal katılımını diğerleri ile birlikte NATO üyeliği için hazır olduğuna dair ileri sürmüştür.³²⁶

Slovenya, uluslararası arenada yapıcı, yaratıcı ve uzlaşmacı bir politika izlemektedir. BM, Avrupa Konseyi üyesi olan ülke, 2004 yılında NATO ve AB tam üyesi olmuştur. 1998–1999 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak yer almıştır. IMF, Dünya Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi birçok uluslararası finans kuruluşlarına üyedir. Bölgesinde de istikrarı sağlamak için çalışan Slovenya, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI) ve İstikrar Paktı üyesi olarak Balkanlardaki düzenin yeniden inşası için teknik ve mali yardımda bulunmaktadır. İnsan hakları notu oldukça yüksek olan ülke, AB müktesebatına uyumda kişilerin serbest dolaşımı, balıkçılık, çevre, ekonomik ve parasal birliğe uyum, iş ve sosyal politikalar ve bölgesel politikalar konularında hızlı ilerleme kaydetmiştir.³²⁷

Slovenya, düşük nüfusu, yüksek üretim hacmi ve satın alma gücü paritesine göre kişi başına yıllık 14,200 doları aşan ulusal geliri ile Orta Avrupa ülkeleri arasında en iyi ekonomik göstergelere sahip olanıdır. Ayrıca, yetişmiş işgücü, gelişmiş altyapı ve iletişim hizmetleri, ve batı normlarındaki tüketici pazarı ile cazip bir ekonomik ortaktır.³²⁸

Türkiye, Slovenya'nın ihracatında 24. ithalatında 20. sırada yer almaktadır. Türkiye'den Slovenya'ya yönelik bavul ticareti konusunda bir istatistik yoktur. Slovenya'nın, Türkiye'nin ihracatındaki yeri: % 0,8, ithalatındaki yeri: % 0,4'dür.³²⁹ İthalat ve ihracat yapılan ilk yüz ülke sıralamasında 2004–2005 verileri itibarıyla Slovenya, Türkiye'nin ithalatında 56., ihracatında ise 38. ülke sıralamasındadır.³³⁰ Türkiye Tarım Bakanlığı, bu ülkede görülen iki hastalıktan

³²⁶ Petric, Ernest, "Madrid'den Washington'a-Slovenya'nın Üyelik Arayışı", *NATO Dergisi*, No: 4, Kış 1998, S: 46, s. 13-15.

³²⁷ "Slovenya Ülke Bülteni Temmuz 2005", <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005816103921Slovenya-Temmuz2005.pdf>, 04.01.2006.

³²⁸ "Slovenya", <http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/slovenya.pdf>, 12.01.2006.

³²⁹ "Türkiye-Slovenya Dış Ticareti", <http://www.turkish-embassy.si/Ticaret.htm>, 04.01.2006.

³³⁰ *Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006

ötürü 2001 ve 2004 tarihlerinden itibaren Slovenya'dan bazı canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatını yasaklamıştır.³³¹

Türkiye-Slovenya Serbest Ticaret Anlaşması, 1 Haziran 2000 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamında sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve ticari engeller 2001 yılında tamamen kaldırılmıştır. Slovenya'nın 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olması üzerine söz konusu anlaşma feshedilmiş, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gümrük birliği kapsamında yürütülmeye başlanmıştır. Slovenya'ya yapılan ihracat işlemleri Türk Eximbank kredi ve sigorta uygulamaları kapsamında yer almaktadır. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, Slovenya'ya ihraç edilen Türk sermayesi bulunmamaktadır. Hazine Müsteşarlığı'nın 2004 sonu verilerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren Sloven sermayeli firma sayısı 3'tür ve faaliyet alanları ticarettir.³³² Bu ülkeyle birçok alanda anlaşmalar yapılmıştır.³³³

Mevcut işbirliği ve yatırım olanakları araştırılarak ikili ticaretin ivme kazanması söz konusudur. Şöyle ki, Slovenyalı yetkililer resmi temaslarında inşaat ve müteahhitlik projelerinde, gemi inşaa-bakım-onarım alanlarında Türk firmaları için iş olanakları bulunduğunu vurgulamışlardır. Turizm alanında işbirliği imkanları mevcuttur. Uluslararası finansman kurumlarının desteklediği Avrupa koridorları kapsamında önemli altyapı, otoyol ve demiryolları yatırımları bulunmaktadır. Türk firmalarının bu projelere katılımlarının sağlanmasında yarar vardır. Ayrıca, stratejik konumu ile Orta, Doğu ve Güney Avrupa ulaşım yolları üzerinde yer alan Slovenya, denize çıkışı olmayan Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi Orta Avrupa ülkelerinin ticaretleri açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, Batı Avrupa'ya kara ve deniz yolu ile mal götüren nakliye firmalarımız ve bu stratejik konumu değerlendirebilecek firmalarımız için çeşitli imkanlar mevcuttur.³³⁴

Türkiye'den Orta ve Batı Avrupa'ya yapılan yük taşımacılığının 10. Koridor kullanılarak demiryolu vasıtasıyla yapılması için Slovenya, Demiryollarının yaptığı araştırma sonucu 10. Koridordaki trafik akışının yeniden hayata geçirilmesi için İstanbul-Ljubljana-İstanbul arasında bir Karma Trenin sefere konulması önerisini yapmıştır. Bunun üzerine Eylül

³³¹ "Slovenya Ülke Bülteni Temmuz 2005", <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005816103921Slovenya-Temmuz2005.pdf>, 04.01.2006.

³³² Aynı yer.

³³³ Yapılan anlaşmalar için Bkz., <http://www.turkish-embassy.si/Anlasmalar.htm>, 04.01.2006.

³³⁴ "Türkiye-Slovenya Ekonomik ve Ticari İlişkileri", http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?, 24.08.2003.

2003'de İyi niyet Mektubu imzalanmıştır. Ancak Türkiye ile Slovenya'nın ortak eşya tarifesi bulunmadığından bu koridorun faaliyetinde sorun yaşanacaktır.³³⁵

Slovenya, Balkan ülkelerine ve Batı Avrupa'ya giriş kapısıdır. Bu yüzden ikili ilişkilerimiz daha ileri boyutlara taşınmak zorundadır. Bu ülkedeki iş olanakları imkanlarını ve ülkenin sunduğu iş tekliflerini iyi değerlendirmek gerekmektedir. AB üyesi olan Slovenya'nın bu konumundan gereğince istifade edebilmek için aktif bir dış politika izlenmelidir.

5. Soğuk Savaşın Ardından Balkan Ülkeleri ve Türkiye'nin Bölgesel ve Çok Taraflı İşbirliği Modelleri

Devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde en sık karşılaşılan yöntem olan işbirliği kurma sürecinin nedenlerinin başında ulusal çıkarların maksimize edilmesi gelmesidir. Devletlerin neden işbirlikleri ile kendilerini bağladıkları ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine girdikleri açıklamaya çalıştığımız temel sorudur. Bu soru etrafında Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle gerçekleştirmeye çalıştığı bölgesel ve çok taraflı işbirlikleri incelenecektir. Bunları incelememizin temel nedeni aralarında uzun süredir, hatta kimilerinde yüzyılları aşan sorunları bulunan devletlerin bir arada bu örgütlerde yer alabilmeleridir. Bu da devletlerin geçmişlerinin ışığında ama ona tamamen de uyan bir yol izlemektense, ödün veren bir politika izlediklerini ortaya koymaktadır. Bu ödünün derecesi ve kurulan ilişkinin niteliği hem devletlerin dış politika çıktılarının analizini sağlamakta hem de uluslararası sisteme uyum sürecini anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Sorulara cevap ararken özellikle uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde hareket edilmeye çalışılmış, bununla beraber ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik vb. nedenler de dikkate alınmıştır.

Devletlerin ulusal çıkar olarak tanımladıkları hususlar zaman içinde değişikliğe uğrayabilir. Türkiye için irticai faaliyetlerin yasaklanması ulusal çıkar adına yapılırken, ılımlı İslami hareketlerin desteklenmesi, Soğuk Savaş dönemlerinde ulusal çıkar olarak kabul görebilmektedir. Ancak bu uç değişikliklere rağmen devletlerin güvenlik, ekonomi ve siyasi çıkarlarını her zaman en yüksek düzeyde tutmaya ve geliştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Ulusal çıkar olarak tanımlanan amaca giden yollar, siyasi iktidarların bunlardan birini diğerine baskın olarak ele alması ile farklılık göstermektedir. Devletler işbirlikleri ile bu üç temel konuyu maksimize etmeye çalışırken, karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurarak birbirleri için potansiyel tehdit olma potansiyelini de en aza indirmektedir.

³³⁵ Slovenya Ülke Bülteni Temmuz 2005, http://www.deik_org.tr/bultenler/2005816103921Slovenya-Temmuz2005.pdf, 04.01.06.

Devletlerin Birlikte Davranma Nedenleri ve İşbirlikleri

1648 Westphalia Barışı ile kurulan Klasik Güç Dengesi Sistemi, 1945-1992 arası yaşanan İki Kutuplu sistem ve Soğuk Savaş Sonrasında adı tam olarak konulamayan kimilerinin “tek merkezli sistem“ olarak tanımladıkları, kimilerinin “yeni dünya düzeni“ dedikleri, kimilerinin de “çok kutuplu sistem” olarak adlandırdıkları sistemlerde egemen aktör olarak karşımıza devletler çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler denildiğinde de kastedilen devletlerin birbirleriyle olan ilişkileridir. Hangi dönemde olursa olsun egemen devletlerin birbirleriyle işbirliği içine girmeleri söz konusudur. Devletleri işbirliğine ve birlikte davranmaya iten nedenlerin neler olduğu önemli sorudur. Çünkü uluslararası aktörlerin davranışlarının analizi için önemli ipuçları vermektedir. 20. y.y.’ın ikinci yarısında AT ile yola çıkan Avrupa, 1991 sonrası AB adı altında birlikte davranabilen devletlerin en başarılı örneğini oluşturmaktadır.

Devletlerin işbirliğine gitmesinin nedenlerini incelersek eski tarihlerden beri kendi potansiyel güçlerinin yetmediği noktalarda, devletlerin ortak hareket etmeye başladıklarını gözlemleyebiliriz. Bu dönemde devletler, işbirliği oluşturmak için benzer noktalarda hemfikir olarak, aynı amaca ulaşmaya çalışmışlardır. 11. y.y. itibarıyla yaşanan Haçlı Savaşları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekte birliktelik ruhunu sağlayan temel unsur ortak olan dindir (Hıristiyanlık). Amaç ise ortak düşmanın mağlup edilmesidir. Avrupa devletleri tek tek elde edemeyecekleri bir sonuç için birlikte hareket etmişlerdir. Buradaki hareket noktası askeri birlikteliğin sağlanması ile başarının elde edilmesidir.

Benzer işbirlikleri 20. y.y.’da da görülmüştür. 1945 sonrası yaşanan İki Kutuplu yapıda dünya devletleri NATO (Batı İttifakı) ve Varşova Paktı (Doğu İttifakı) ile askeri olarak karşı kutbun yok edilmesi gibi benzer amaçlar gütmüşlerdir. Her ne kadar din gibi ortak bir unsur olmasa da varolan ortak düşman işbirliklerinin gücünü arttırmış, Biz-Öteki ayrımı, dini kimliğinden sıyrılarak siyasi ve ideolojik bir nitelik kazanmıştır. Ancak 20 y.y. itibarıyla görülen farklılık, askeri işbirliklerinin ekonomik birliktelikler ile desteklenmesidir. Nitekim ABD tarafından Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü OECC/(OECD), SSCB tarafından Cominform örgütlenmeleri kurularak, devletlerin ekonomik olarak da işbirliği içinde olmaları sağlanmıştır. Bu ekonomik ilişkilerde asıl hedeflenen askeri olarak daha güçlü hale gelmektir. Dolayısıyla devletler yapılan işbirlikleri ile kendi güçlerini arttırmayı ve belirledikleri hedeflere daha çabuk ulaşmayı amaçlamışlardır.

Bunun yanında bir devletin ekonomik işbirliği ile hareket etmesinde ulusal zenginliğini maksimize etme amacı görülmektedir. Bugünün dünyasında ekonomik olarak her alanda kendi

kendine yeten devletler bulunmamaktadır. Bu da devletleri diğer ülkelerden mal ithal ederek kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmektedir. Ortaya çıkan gelir kaybını minimize etmek için de devletler ihracat yaparak gelirlerini arttırmayı amaçlamaktadırlar. Böylece ortaya çıkan, birbirlerine bağımlı ama farklı ulusal çıkarları olan egemen devletler tablosudur. Ulusal refahını arttırmak isteyen devletler, hem bölgesel hem de global işbirliklerinin üyesi olarak birlikte hareket ederler. Bu şekilde kurulan işbirlikleri ve hatta ötesinde işbirliği örgütleri –uluslararası alanda aktör olma potansiyeli taşırlar– aynı zaman da devletlerin bulunduğu bölgede istikrar, barış gibi olumlu koşulların yaratılmaya çalışılacağını da belirterek siyasi nitelik de kazanırlar. Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile bölge devletleri hem bölgedeki ticareti arttırmayı hem de 1992 sonrası bölgede yaşanan huzursuzlukları gidermeyi amaçladıklarını 1992 İstanbul Deklarasyonu ile ilan etmişlerdir. Aynı şekilde AB de her ne kadar bir ekonomik birlik olarak kurulmuş olsa da bir barış projesi olarak kendini yansıtmaktadır.

Askeri, siyasi ve ekonomik nedenlerin yanı sıra devletler prestijlerini arttırmak için de işbirliklerine yönelmektedirler. Kendi güçleri ile bir birlik yaratma fikri hem o devlete uluslararası bir prestij kazandırmakta hem de iktidara iç politika unsuru olarak kullanma imkanı tanımaktadır. 1953 yılında ABD desteği ile Türkiye'nin önderliğinde kurulan Bağdat Paktı ile amaçlanan Ortadoğu'da bir bölgesel güç olabileceği imajını sağlamaya ve uluslararası alanda prestijini arttırmaya çalışmıştır. Prestij ittifakları ile hem ülkeler arasındaki işbirliği kuvvetlendirilmekte hem de devletlerin güç kapasitesi olduğundan fazla gösterilebilmektedir.

Her ne kadar ortak unsurlardan ya da fayda maksimizasyonundan yola çıkılsa da her işbirliğinin sonsuza dek sürmesi de mümkün değildir. İşbirlikleri ya entegrasyon yoluna giderek farklı bir seyir izler (AB örneğinde olduğu gibi) ya da sona ererler (Bağdat Paktı'nda olduğu gibi). İşbirliklerinin sona erme nedenlerinden biri uluslararası konjonktürdür. İşbirliğinin kurulmasına neden olan etken ortadan kalkınca işbirliğine de gerek kalmaz. Soğuk Savaş Sonrası SSCB'nin çöküşü ile Varşova Paktı'nın da dağılması gibi. Ancak belirttiğimiz gibi ortak noktalar yeniden tanımlanarak, yeni çıkar noktaları tespit edilerek, işbirliği devam ettirilebilir. Bu noktada da artık eski bir yapı değil, koşullara göre değişiklik gösteren ve kendini yenileyebilen bir yapıdan söz etmek mümkündür. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun yeni amaçlar tanımlayarak yoluna devam etmesi örnek olarak verilebilir. Artık SSCB yoktur ve NATO Barış İçin Ortaklık ile Rusya'yı da kapsayarak uluslararası terörle mücadele gibi yeni bir hedef belirlemiştir.

Aynı zamanda devletlerin beklentileri de işbirliklerinin kaderini etkilemektedir. Devletler, işbirliklerini olduğundan daha fazla güçlü görüyorlarsa ve ona göre güçlerinin

üstünde bir davranışa yöneliyorsa işbirliğinin uzun ömürlü olması beklenmez. 1954 yılında kurulan Balkan Antantında devletler gerçekleştiremeyecekleri hedefler belirledikleri için antantın ömrü kısa olmuştur.

Bunun dışında devletlerin iç meseleleri de işbirliklerini olumsuz etkileyebilmektedir. Yaşanan siyasi ya da ekonomik krizler, iktidar değişimleri, dış politikaları da etkilemektedir. Irak'ta yapılan darbe ile iktidarın değişmesi bu ülkenin Bağdat Pakti'ndan çekilmesine bu da paktın dağılmasına neden olmuştur. 2000'li yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler ülkenin dış ticaretini olumsuz etkilemiş ve Gümrük Birliği gibi ekonomik işbirliklerinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Günümüzde Soğuk Savaş ortamının sunduğu basitlik ve kolay anlaşılabilirlik yerini yavaş da olsa belirsizliğe ve kafa karışıklığına bırakmaya başlamıştır. Sınırların hızlı bir şekilde daha fazla geçirgen olmaya başlaması, sınır-aşırı sermaye, işgücü, mal, hizmet ve teknoloji hareketlerini hızlandırmış, bu da güvenlik algılamalarının yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur.

Bu anlamda ilk değişiklik güvenliğin artık daha fazla karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde tanımlanıyor olduğudur. **“Benim güvenliğim senin güvenliğinden ayrı tanımlanabilir”** anlayışı artık yerini **“benim güvenliğim senin güvenliğinden ayrı tanımlanamaz”** anlayışına bırakmaya başlamıştır. Yani bir bakıma **“kolektif savunma”** anlayışından **“kolektif güvenlik”** anlayışına geçilmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde olan bir gelişme büyük bir hızla diğer yerlerdeki güvenlik denklemlerini etkilemeye başlamıştır. Yani küresel söylemle ifade etmek istersek, dünya her geçen gün daha fazla küçüldükçe ve de tek bir siyasi birim haline gelmeye başladıkça, farklı devletlerin güvenlikleri daha fazla birbirlerine bağlı olmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş Sonrasında ki güvenlik kavramının anlamında meydana gelen değişim ve buna paralel olarak devletlerin tehdit algılamalarında meydana gelen değişimler –bunlar birinci bölümde çok geniş biçimde ele alınmıştır– de günümüzde devletlerin bu tehditler çerçevesinde işbirliklerine gitmelerine neden olmaktadır. Çünkü ülkelerin Genelkurmayları bile hâlâ “düşman kim” sorusuna yanıt aramaktadırlar. Bu yüzden askeri yapılanmalar, ordular bu yeni tehditlere göre yeniden kendilerini yapılandırmaya gitmektedirler. Güvenlik, devletlerin kafasını kurcalayan en temel konu özelliğini almıştır. Bu yüzden artık devletler sınır güvenliklerini sağlayan güvenlik önlemlerinden ziyade, sınır ötesi güvenlik anlayışını hayata geçirmeye çalışacak anlaşmalar ve işbirliği örgütlenmelerine gitmektedirler.

Son olarak oluşturulan bu işbirlikleri sayesinde devletler, uluslararası alanda daha güçlü olabilmekte ve güvenliklerini birlikte sağlayabilmektedirler. Ancak bu birlikteliklerin gücünü ve geleceğini belirleyen de yine onu meydana getiren devletler ve uluslararası konjonktürdür.

5.1. Bölgesel İşbirliği Modelleri

Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana Türkiye, tüm Balkan ülkeleriyle bazı temel ilkeler doğrultusunda yakın ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesine özel önem atfetmiştir. Bu temel ilkeler;

- Dostluk,
- Tüm devletlerin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı,
- Birbirlerinin içişlerine karışmama

Esaslarına dayanmaktadır. Türkiye bu çerçevede bütün çabalarını, Balkan ülkeleri arasında gerek ikili, gerek bölgesel düzeyde yakın işbirliğinin gerçekleştirilmesini ve buna uygun koşulların yaratılmasını amaçlayan girişimlere katkıda bulunmaya yönelmiştir. Türkiye Balkanlar bölgesinde işbirliğinin ihya edilmesi sürecinin bölgenin ve Avrupa'nın menfaatine olduğu inancındadır.

Türkiye, Balkanlarda barış ve istikrarın, ikili ve bölgesel ilişkilerde şu ilkelerin esas alınarak gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır:³³⁶

- Sınırların değişmezliği; ülkelerin egemenlik, bağımsızlık, güvenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi.
- Sınırların bir tel örgüye değil, harita üzerinde bir çizgiye dönüştürülmesi; insan, mal, sermaye ve düşüncenin serbest akımının sağlanması,
- Demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve insan haklarının esas tutulması; bu meyanda ülkelerin çok etnili ve çok kültürlü yapılarının muhafaza edilmesi,
- İkili ve bölgesel ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, özel sektörlere öncelikli rol verilmesi; bölünmelere ve gruplaşmalara yer verilmeksizin barış ve istikrar içinde işbirliğine yönelmesi.

³³⁶ Oğurlu, Zahit, "Balkanlarda Barış ve Güvenliğin Sağlanması İçin İşbirliği Esasları, Bölge Ülkelerinin Politikaları ve Türkiye'nin Balkan Barış Gücü Faaliyetlerine Katkılarının Değerlendirilmesi", "Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998...", a.g.m., s. 204.

Balkan güvenliği, Akdeniz ve Avrupa'nın güvenlik çevresinin ayrılmaz bir parçasıdır ve var olan etnik çatışmalar bu önermeyi güçlendirmektedir. Toprak anlaşmazlıkları ile birlikte etnik azınlıkların durumu, güvenliği etkileyen kritik yeni sorunları ortaya çıkarmaktadır. *“Aslında Balkanlar, dengeli bir güvenlik düzeninin yaratılmasında önemli bir hız kesme tümseği olarak ortaya çıkabilir. Avrupa güvenliğine gerçek tehdidin - eskiden olduğu gibi- Orta Avrupa'daki askeri çatışmalardan değil, ama, güneydoğu Avrupa'daki siyasi istikrarsızlıktan gelmesi olasıdır.”*³³⁷

Geçmişte Balkanlar'da bölgesel işbirliği için pek çok girişim, bize gelecekteki çabalar için önemli ipuçları verebilecek nedenlerden ötürü başarısızlığa uğramıştır. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:³³⁸

1.Balkanlar her zaman Avrupa'nın büyük güçleri arasında bir çatışma alanı olmuştur. Balkanları çalkantı içerisinde tutan gerilimler, Akdenizli olmayan güçlerin neden oldukları sorunlarla ilintilidir. Yani bu güçlerin Akdeniz ve Balkanlarda kendi jeopolitik amaçlarını kovalamalarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle, büyük güç politikalarına sahne olan bir yarımada niteliği dolayısıyla, bölge devletleri için bir araya gelmenin çok zor olduğu kanıtlanmıştır.

2.Bir arada görece küçük bir alana sıkışmış Balkan devletleri, bir savunma işbirliği oluşturmayı ve aralarında karşılıklı anlayışı sağlamayı becerememişlerdir. Coğrafi, tarihi, etnik ve dinsel çok sayıda neden düşmanlıklara ve sonuçta yarımadanın parçalanmasına neden olmuştur.

3.Siyasete toplumsal katılımın olmaması nedeniyle Balkan ülkeleri, otokratik ve bazen faşist rejimlerce yönetilmişlerdir. Bu rejimler, bölgedeki komşularının zararına, sık sık bölge dışı büyük güçlerle ittifak içinde yayılma politikası izleyerek kitlelerin ulusçu tutkularına yaranmayı uygun bulmuşlardır. Bütün bu etkenlerin bileşimi Balkanları, Avrupa'nın “barut fıçısı”na (powder keg) çevirmiş ve yarımadanın Avrupa'nın geri kalanından yalıtılmasına ve siyasi-ekonomik marjinalleşmesine yol açmıştır.

Balkanlarda varolan bu ilişkiler 2. Dünya Savaşı'nın ardından, blok politikalarının başlamasıyla çok az değişti. Büyük güçlerin (iki süper gücün) stratejik çıkarları çatışmayı sürdürdü ve bölge iki düşman bloka bölündü. Soğuk Savaş döneminde Balkan Paketi, Bled

³³⁷ Larrabee, Stephan F., “Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans”, *International Security*, Kış 1990-1991, s. 87, akt., Sander, “Türkiye'nin Dış Politikası...”, a.g.e., s. 197-198.

³³⁸ Sander, “Türkiye'nin Dış Politikası...”, a.g.e., s. 197-199.

İttifakı gibi çoğunlukla askeri temelde bölgesel işbirliğine yönelik çeşitli girişimlerde ve Stoika, Rapaçki planları gibi pek çok önerilerde bulunuldu. Bütün bu girişimler tamamen Balkanlar'a özgü nedenlerle başarısız oldu. Büyük güçlerin müdahalesi, bölgenin iki askeri bloka ayrılması, işbirliği girişimlerinin ittifak ve tehdit algılamalarındaki sistemik değişikliklere rağmen varlığını sürdürmesini sağlayan askeri niteliği gibi sebeplerdi bunlar. Tarih sayfalarına kısaca bir göz atacak olursak; Seidiye Hanlığı, Bir millî devletin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan, iktisat ve sanattaki gelişmelerin yanında bu gelişmeler ile bütünleşen, komşuları ile rekabet edebilecek siyasî ve askerî güce sahip olmamıştır. Seidiye Hanlığı'ndaki genel durumun tersine, Cungar Hanlığı'nda (Oyratlarda) göçebe bir milletin hayat tarzına uygun olarak, devletin bütün varlığını askerî güce dayanarak sürdürdüğü bilinir. Fakat, böyle bir devletin de uzun ömürlü olmayacağını Cungar Hanlığı'nın başına gelenler göstermiştir.³³⁹

Bir devlet için geçerli olan bu koşullar onların oluşturduğu işbirliği girişimlerinde de önemli unsurlardır. Yani, sadece belirli bir alana yönelik bir işbirliği girişimi Balkanlar'da gözlemlendiği (askeri nitelik ağırlıklı) gibi sürdürülememektedir. Bu yüzden oluşturulacak işbirliği kuruluşları hedeflenen bölgenin bütününe kapsar nitelikli olmasının yanısıra, tüm ilişki alanlarını da kapsamalıdır. Balkanların da ihtiyacı olan bu türden bir işbirliğidir. Çünkü İlber Ortaylı'nın belirttiği gibi Balkan ülkeleri henüz uluslaşma aşamalarını tamamlayamamış devletlerdir. Bu yüzden güçlü bir devletin sahip olması gereken niteliklere haiz değillerdir. Onların bu durumu günümüzde bile dış faktörlerden etkilenmelerini sağlayabilir, dolayısıyla kendilerine has olan diğer özelliklerle birlikte yine bir savaşın çıkmasına sebep olabilir. Önemli olan bu bölgedeki Soğuk Savaş Sonrası şartların getirdiği değişim rüzgarlarından bütün Balkan ülkelerinin yararlanmalarını sağlamaktır. Oluşturulacak işbirliği girişimleri, bölge ülkelerinin hepsini kapsayıcı olmalı ve istikrarsızlık unsuru olabilecek şartları taşımamalıdır. Yani Kant'ın dediği gibi, içinde savaş nedeni barındırmamalıdır. Bölge ülkelerinin hemen her düzeyde kendilerine yetecek güç ve kaynağa sahip olmaları da çok önemlidir. Bütün Balkan devletlerinin değişmez gerçeği olan "azınlıklar" ise, toplumların yapısının doğal bir parçası olduklarından, çatışmaların kaynağı olmaktan çıkarılıp, kültürel zenginlik unsuru olarak değerlendirilmelidir. İnsan hak ve özgürlüklerini kapsayan hemen bütün belgeleri benimseyen ya da benimsemeye çalışan Balkan ülkeleri bu belgelerin gereği olan davranışlarda bulundukça bu hiçte zor olmayacaktır.

Türkiye'nin dünya barışının sağlanmasına ve bu alandaki katkısına bakıldığında, barışa katkı sağlama yaklaşımının Cumhuriyetimizin temelinde yatan en önemli ilkelerden biri olduğu

³³⁹ "Doğu Türkistan Tarihi", <http://www.uygurturkleri.kolayweb.com/435631728196.html>, 11.08.2003.

görülür. Çünkü bu nitelik cumhuriyeti kuran kadronun, en başta da Ulu Önder Atatürk'ün kişisel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Hayatının büyük bölümünü savaş meydanlarında geçirmiş olması ve savaşın dehşetine ve vahşetine yakından ve bizzat şahit bir komutan olması harpte kazandığı tecrübeleri barışın sağlanmasında kullanmasına yol açmıştır. Atatürk, Romanya Dışişleri Bakanı ile yaptığı bir görüşmede şöyle demektedir:

“İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını da düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Çünkü dünya milletlerinin saadetine de çalışmak diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sukun, vuzuh ve iyi geçim olmazsa bir millet kendi kendisi için ne yaparsa huzurdan mahrumdur. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün tesir etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur.”³⁴⁰

5.1.1. Orta Avrupa Girişimi-Central European Initiative (CEI)

Orta Avrupa Girişimi (OAG), Orta Avrupa ülkeleri arasında işbirliğini geliştirmek, siyasi yakınlaşmayı teşvik etmek ve AGİT'nin benimsediği ilkeleri bölgede hayata geçirmek amacıyla; Arnavutluk, Avusturya, Belarus, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İtalya, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Ukrayna'nın oluşturdukları bir topluluktur.

Orta Avrupa Girişimi, AB üyesi olmayan üyelerinin Birlik ile bütünleşmeleri sürecinde karşılaşmakta oldukları siyasi, teknik, ekonomik sorunlara yardımcı olmak ve gerekli altyapının tamamlanmasını desteklemek amacıyla kurulmuştur.³⁴¹

Girişim kapsamında, üye ülkelerin her yıl bir araya geldiği ve sekreteryası Trieste'de bulunan Orta Avrupa Ticaret Odaları Girişimi, bölge ülkeleri arasında ticari ilişkilerin gelişmesi için faaliyetlerini sürdürmektedir. Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (EBRD), Girişimin desteklediği projelerin gerektirdiği bankacılık hizmetlerini gerçekleştirmek için 1991 yılında “Özel Ortak” olmuştur. Banka, altyapı, enerji, fabrika inşaatı, telekomünikasyon projeleri gibi toplam maliyeti 30 milyon ECU olan büyük bazı projelere en az 10 milyon

³⁴⁰ “Atatürk ve Dünya Barışı”, <http://www.msb.gov.tr/barisdesteklemeharekatinakatki.html>, 14.06.2002.

³⁴¹ “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi”, <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stability.htm>, s. 2-3, 17.06.2002.

Ecu'luk kaynak sağlamak suretiyle doğrudan katılabilmektedir. EBRD'nin bir projeyi desteklemesi için proje; ekonomik açıdan katma değer yaratıcı nitelikte olmalı, söz konusu ülkelerin sınırları içinde finanse edilebilmeli ve özel sektör projesi olması (tercih sebebi) gerekmektedir. Bu girişim tarafından desteklenen bazı projeler: Pan-Avrupa 5. Koridoru, Slovak Sanayi bölgesi, Bosna-Hersek'in Yeniden Yapılandırılması ve Onarımı, Tarım Ürünlerinin Toptan Pazarlanması İçin Tesisler, Orta Avrupa Ulaştırma Haberleşme Sistemi (CETIR)'dir.³⁴²

Sırbistan-Karadağ'ın katılımıyla 2000 yılında OAG'nin üye sayısı 17'ye yükselmiştir. 2001 Haziran'ında Milano'da yapılan dışişleri bakanları toplantısında, üye ülkelerin yıllık olarak yapacakları katkılardan oluşan ve OAG program ve projelerinin yürütülmesinde kullanılacak bir OAG İşbirliği Fonu oluşturulmasına karar verilmiştir. 2002 yılında Skopje'de Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısında OAG'nin çalışma ilkelerine yönelik değişikliğe gidilmiş, ulusal parlamentoların ve özel sektör örgütlerinin toplulukla bağları güçlendirilmiştir.³⁴³

5.1.2. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi-Southeast European Cooperation Initiative (SECI)

Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI), Güneydoğu Avrupa'ya istikrar kazandırmayı amaçlayan bir bölgesel girişimdir. ABD Dışişleri Bakan Danışmanı Büyükelçi Richard Schifter'in çabaları sonucu hayata geçirilmiştir. 5-6 Aralık 1996 tarihinde Cenevre'de yapılan toplantı ile kurulan SECI'nin en önemli hedefi, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında bölgesel işbirliği ve istikrarı teşvik ederek, Güneydoğu Avrupa'daki ülkelerin Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu kolaylaştırmaktır. SECI, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Makedonya, Moldova, Romanya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan 11 üye ülkeden oluşmaktadır. ABD, Avusturya, İtalya, İsviçre ve Rusya Federasyonu da SECI'ye destek veren ülkelerdir. Ayrıca Avrupa Birliği de SECI'nin Gündem Komitesi toplantılarında temsil edilmektedir.³⁴⁴

SECI'nin karar organı olan Gündem Komitesi'nin 15 Mayıs 2000 tarihinde yapılan toplantısında, Slovenya tarafından SECI ülkeleri arasında yeni iletişim ve bilgi teknolojisi ile ilgili bölgesel bir düzenleme yapılması yönünde öneride bulunulmuştur. Bu öneri doğrultusunda çalışmalara başlanarak Telekomünikasyon Uzmanlar Grubu kurulmuştur. Bu çerçevede

³⁴² Aynı Yer.

³⁴³ "Orta Avrupa İnisiyatifi (CEI)", *Avrupa Birliği Ansiklopedisi Birinci Cilt*, ed. Desmond Dinan, çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul: 1.Basım: Nisan 2005, s. 201.

³⁴⁴ "Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi-Southeast European Cooperative Initiative (SECI)", http://www.seciturk.org.tr/seci_nedir.html, 15.06.06.

Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon ve Enformatik Araştırma Enstitüsü (INA) tarafından çeşitli sempozyumlar düzenlenerek Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon Akademisi'nin (SETA) kurulmasına yönelik fizibilite çalışması ele alınmaktadır. SETA'nın şu işlevleri yerine getirmesi öngörülmektedir: Güneydoğu Avrupa'da politika ve regülasyon kurumları arasında bilgi ve tecrübe değişimini kolaylaştıran bir katalizör; telekomünikasyon regülasyonu konularında yüksek kaliteye haiz eğitim sağlayacak bir eğitim merkezi; önde gelen danışmanlık firmalarınca sunulacak danışmanlık hizmetlerinde aracılık; işbirliği fırsatları yaratılmasını teminen, bölgesel telekomünikasyon pazarına ilişkin bilgi sağlayan bir merkez. Ayrıca, SETA'nın; Güneydoğu Avrupa ülkelerinin çıkarı bulunan çok taraflı projelere katılması, bölge içi teknik konularla ilgilenmesi ve telekomünikasyon alanında bölgesel işbirliğinin geliştirilmesini desteklemesi planlanmaktadır.³⁴⁵

SECI, Birleşmiş Milletler-Avrupa Ekonomi Komisyonu (UNECE) tarafından teknik olarak desteklenmektedir. SECI ofisi 26 Mayıs 1997 tarihinde AGİT'nin Viyana'daki binasına taşınmıştır. SECI bu örgütün bir parçası olmamasına rağmen teknik olanaklarından yararlanmakta ve AGİT'nin bölge ile ilgili tüm konferans ve seminerlerine katılmaktadır. SECI, Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik ortak stratejileri hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere, AB yetkilileri ve uzmanları ile Brüksel'de ad hoc toplantılar düzenlemektedir. Ayrıca SECI Koordinatörü, AB Komisyonu Dışişleri Komiserlerine gelişmeler hakkında düzenli olarak brifing vermektedir.

Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişimi için özel sektör faaliyetlerinin kaçınılmaz olduğunun bilincinde olan SECI, girişimlerin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi amacıyla İş Danışma Konseyi'ni –Business Advisory Council- kurmuştur. İş Danışma Konseyi, Yunan işadamı Costa Carras ile Rahmi Koç'un eş başkanlığında yılda dört kez bir araya gelmektedir. Bu konsey, finansal kaynakların teşhisi ve harekete geçirilmeleri konularında SECI Gündem Komitesi ve Proje Gruplarına danışmanlık yapmakta, aynı zamanda bölgeye desteği olabilecek ülkelerden destek arayışını sürdürerek bölgeye yabancı sermayenin çekilmesine çalışmaktadır.³⁴⁶

Konsey, 1999 yılında Budapeşte'de yapılan toplantıda, Selanik, Trieste ve İstanbul'da SECI-İş Destek Merkezleri (SECI-Business Support Centers) kurulmasını önermiş, bu

³⁴⁵ “Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon Akademisi'nin (SETA) kurulmasına yönelik fizibilite çalışmasının ele alınacağı Sempozyum 3 Temmuz 2002 tarihinde İstanbul'da yapılacak”, http://www.tk.gov.tr/Basin_Duyurular/Bulten/basin29.doc, 17.10.2002.

³⁴⁶ “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi - Southeast European Cooperative Initiative (SECI)”, http://www.seciturk.org.tr/seci_nedir.html, 15.06.06.

çerçeve, İstanbul İş Geliştirme Merkezi, TOBB Akmerkez bürosunda çalışmalarına başlamaya hazır hale gelmiştir. SECI Proje Gruplarının Üzerinde Çalışmakta olduğu Projeler:³⁴⁷

1.Sınır Geçişlerinin Kolaylaştırılması. (İşlemsel Zorlukların Aşılması Yönünde Faaliyetler) Ev sahibi ülke: Yunanistan

2.Uluslararası Ana Ulaşım Hatlarının Altyapısının Geliştirilmesi. Ev sahibi ülke: Bulgaristan

3. Güneydoğu Avrupa'da Enerji Kullanımında Verimli Bölgeler Oluşturulması. Ev sahibi ülke: Macaristan

4. Güneydoğu Avrupa'da Doğal Gaz Şebekeleri Arasındaki İç Bağlantıların Kurulması, Stokların Çeşitlendirilmesi, Güvenliğin Artırılması. Ev sahibi ülke: Bosna- Hersek

5.Avrupa Sistemi ile Bütünleşebilmesi için SECI Ülkelerinin Elektrik Santralleri Arasındaki İç Bağlantıların Geliştirilmesi. Ev sahibi ülke: Makedonya

6. Güneydoğu Avrupa'da Nehirler, Göller ve Komşu Denizler için İyileştirme Programı. Ev sahibi ülke: Avusturya

7.Mikro-Kredi ve Kredi Garantisi Yollarıyla Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri (KOBİ) Destekleyici Finansman Politikaları. Ev sahibi ülke: Romanya

8. SECI Üyesi Ülkelerin Menkul Kıymetler Borsaları Arasında İşbirliği Yoluyla Yatırımların Artırılması. Ev sahibi: Türkiye, (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası)

SECI Koordinatörlüğü görevini, 19 Aralık 1996 tarihinde atanan Avusturya Eski-Şansölye Yardımcısı Dr. Erhard Busek yürütmektedir. Gündem Komitesi toplantıları ile üye ülkeler arasındaki koordinasyonu sağlamak, alınan kararları uygulamak ve takibini yapmak Koordinatörün görevleri arasındadır. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi'nin iki ana organı vardır: Gündem Komitesi ve İş Danışma Konseyi (BAC). Ayrıca üye ülkelerde kurulan PRO komiteler de SECIPRO'yu oluşturmaktadır. Bu ülkeler ve organlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere de İstanbul, Selanik (Yunanistan) ve Udine (İtalya), Viyana (Avusturya) ve Szeged (Macaristan)'da beş İş Geliştirme Merkezi (BSO) kurulmuştur.³⁴⁸

³⁴⁷ "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi", <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilitiy.htm>, s. 4-5, 17.06.2002.

³⁴⁸ "Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi - Southeast European Cooperative Initiative (SECI)", http://www.seciturk.org.tr/seci_nedir.html, 15.06.06.

5.1.3. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci-Southeast European Cooperation Process (SEECP)

Balkan Ülkeleri Dışişleri Bakanları arasında 1988 yılında başlatılan istişare süreci,³⁴⁹ Güneydoğu Avrupa’da bölgesel işbirliği için girişim, “**Güneydoğu Avrupa Ülkelerinde İyi Komşuluk Süreci, İstikrar, Güvenlik ve İşbirliği**” adı altında Haziran 1996’da Sofya’da düzenlenen Güneydoğu Avrupa ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye’nin önerisiyle başlatıldı. Bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye; iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla bölge ülkelerinin katılımıyla oluşan Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci’nde de aktif bir rol oynamaktadır. 1998 yılında Türkiye’nin dönem başkanlığında hazırlanan “**Güneydoğu Avrupa’da İyi Komşuluk, İstikrar, Güvenlik ve İş Birliği Şartı**”; 11-12 Şubat 2000 tarihlerinde Romanya’da yapılan Güneydoğu Avrupa Ülkeleri (GDAÜ) Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi’nde imzalanmıştır.³⁵⁰ Dokuz üyeden oluşan SEECP’de Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Romanya, Sırbistan-Karadağ, Türkiye ve Yunanistan yer alıyor. Moldova toplantıya gözlemci statüsüyle katılıyor. Romanya başkanlığı sırasında girişimin ismi değiştirilmiş ve “**Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci**” (SEECP) olmuştur.³⁵¹

Sürecin temel amacı; bölgede barış, güvenlik, istikrar ve işbirliği ortamı sağlamak için Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi ve teşvik edilmesidir. Bununla beraber Süreç barış, demokrasi, ekonomik refahla birlikte bölgenin Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılanmalarına entegrasyonunu temel alan bir geleceğe sahip bir Güneydoğu Avrupa yaratmayı hedeflemektedir. Sürecin çerçevesini politik işbirliği oluşturmaktadır. Bu işbirliği; güvenlik, istikrar, ekonomik ve çevresel işbirliği, insani, sosyal ve kültürel işbirliğinin teşviki ve adalet, organize suçlarla mücadele, terörün ortadan kaldırılması, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ile mücadele de işbirliğinden oluşmaktadır.³⁵²

12-14 Mart 2004 tarihleri arasında SEECP’nin Bosna-Hersek dönem başkanlığı çerçevesinde Bölgesel Gençlik Forumu Saraybosna’da düzenlendi. Toplantıya SEECP

³⁴⁹ “Balkanlarda yaşanan gelişmeler”,

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/182/AND3.htm>, 16.02.2006.

³⁵⁰ “Türkiye'nin Bazı Bölgesel Sorunlara Yaklaşımı”

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBo12Kis4.htm>, 14.06.2002.

³⁵¹ “SEECP dışişleri bakanları bölgesel işbirliği konusunu görüştüler”,

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2006/01/25/feature-01,22.06.06>.

³⁵² “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (SEECP) Bölgesel Gençlik Forumu: Gençlik-Bölgesel İşbirliği ve Avrupa Entegrasyonu 12-14 Mart 2004, Saraybosna, Bosna-Hersek”, <http://www.youthforhab.org.tr/tr/etkinlikler/2004/bosna.htm>, 27.01.006.

ülkelerinden hükümet ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcileri katılmışlardır. Bakanlar düzeyinde gençlikle ilgili en son toplantı SEECP'nin bir parçası olarak Makedonya'da Mart 2001'de yapılmıştır. Geride kalan 3 yıllık süre sonunda düzenlenen forumda SEECP ülkelerinde kat edilen aşama ortaya konmuştur. Forum süresince üç ana başlık altında yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirilmiştir:³⁵³ 1) Bölgesel İşbirliği: uyumsuzlukların önlenmesi ve gençliğin hareketliliği; 2) Bölge ülkelerinde gençliğin katılımı ve gençlik politikaları ve Avrupa standartlarına uyum; 3) Beyin göçü – bölgeyi terk eden gençlik ve işsizlik ve eğitim konuları ele alınmış ve bu çerçevede olmak üzere bölgede yaşanan sorunların altı çizilmiştir.

SEECP Toplantılarının üçüncüsü, 8-9 Haziran 1998 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır. Selanik Bildirgesi doğrultusunda eş zamanlı olarak DEİK/Türk - Güneydoğu Avrupa İş Konseyleri tarafından bölge iş adamlarının katıldığı bir forum düzenlenmiştir. Zirve toplantısı ise, 13 Ekim 1998 tarihinde Antalya'da gerçekleşmiştir. Zirve sırasında **Balkan Bölgesel Ticaret Merkezi- Balkan Regional Center for Trade Promotion-(BCTP)**'un da kurucu anlaşması imzalanmıştır.³⁵⁴

SEECP de yer alan ülkelerin Savunma Bakanları 15 Nisan 2004'te Saraybosna'da bir araya gelerek, SEECP çerçevesinde ilk kez düzenlenecek toplantıda bölgedeki durum ve işbirliği ve istikrarın korunmasına ilişkin konuları görüşmüşlerdir. Toplantıya Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Romanya, Sırbistan-Karadağ ve Türkiye'nin yanı sıra NATO, AGİT, AB ve Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi katılmışlardır.³⁵⁵

24 Ocak 2006 tarihinde yapılan toplantıda SEECP ülkeleri arasında siyasi diyalogun geliştirilmesi, ekonomi, enerji ve altyapı gelişimi alanları da dahil olmak üzere bölgesel işbirliğinin ilerletilmesi ve başta Kosova olmak üzere bölgedeki mevcut gelişmeler Atina'daki toplantı gündeminde yer alan başlıca konulardı. Güneydoğu Avrupa Enerji Toplumu, Pan-Avrupa koridorları, doğal gaz ve petrol boru hatları, bölgenin AB entegrasyonu için gerekli ekonomik işbirliği ve altyapı gelişiminin kilit unsurları olarak dile getirilen konulardır. Ayrıca tek bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasının bölge ekonomilerine yeni bir hız verebileceği de vurgulanmıştır. Toplantı bitiminde, Güneydoğu Avrupa yetkilileri Kosova hakkında eyaletin statüsü meselesine barışçı bir çözüm çağrısında bulunan bir bildiri imzalamışlardır. Her türlü

³⁵³ Aynı yer.

³⁵⁴ "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi", <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilitiy.htm>, s. 5, 17.06.02.

³⁵⁵ *PBS BiH, Fena* -15.04.04.

çözümüne “hiçbir şekilde şiddetin yer almadığı barışçı yollardan ulaşılması ve diyalog ve müzakerelerin bir ürünü olması gerektiğine” yer verilen SEECP Dışişleri Bakanları bildirgesi şöyle devam ediyor: “Kosova’da demokratik ve etnik çeşitlilikte bir toplum kurulması eyaletin Avrupalı geleceği açısından ön şarttır.”

SEECP Zirvesi, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan-Karadağ Cumhurbaşkanları, Makedonya Cumhurbaşkanı Vekili ve Arnavutluk, Hırvatistan, Yunanistan ve Türkiye’nin Başbakanlarının bölgesel işbirliğini artırma yollarını görüşmek üzere 21 Nisan 2006 günü Saraybosna’da bir araya gelmeleriyle gerçekleştirilmiştir. Zirvede ele alınan başlıca konular arasında teröre karşı uluslararası savaş ve organize suçla mücadele, vize rejimlerinin kolaylaştırılması ve ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerinde işbirliği konuları gösterilebilir.³⁵⁶

Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci, ülkelerinin savunma bakanları himayesinde düzenlenen Genelkurmay Başkan yardımcılarının yıllık toplantısı da 8 Haziran 2006’da Sofya’da yapılmıştır. Toplantıya Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, İtalya, Makedonya, Slovenya, Romanya, Ukrayna, ABD, Moldova, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ’dan üst düzey askeri temsilciler katıldı. Bölge ülkeleri arasında askeri alanda işbirliğinin daha da geliştirilmesi için atılması gerekli adımlar ve bölgedeki son gelişmeler değerlendirilmiştir.³⁵⁷

Görüleceği üzere Türkiye’nin girişimiyle başlatılmış ve çok çeşitli alanlarda işbirlikleri oluşturarak çalışmalarını sürdürmüş olan SEECP, bu haliyle bölgede Türkiye’nin prestijini arttırmıştır. Ulaşmak istedikleri hedefleri tek tek gerçekleştirebilmeleri de girişimin oldukça başarılı olduğunu göstermektedir. Böylece Balkanlar da uzun süre özlenen huzur ve barış ortamı da gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca Bölge ülkelerinin sorunlarının konuşulduğu ve çözümlerinin bulunmaya çalışıldığı bir form olmasından dolayı da devam edeceğinden kimsenin kuşku duymayacağı bir girişimdir.

5.1.4. Balkan Bölgesi Ticareti Geliştirme Merkezi-Balkan Regional Center for Trade Promotion (BCTP)

Balkan İşbirliği Süreci çerçevesinde dördüncüsü 9-10 Haziran 1997 tarihlerinde Yunanistan’ın Selanik kentinde yapılan Dışişleri Bakanları Toplantısı sonucunda kurulması kararlaştırılan “Balkan Ticareti Geliştirme Bölge Merkezi”nin kuruluş anlaşması, 12-13 Ekim

³⁵⁶ RTRS, PBS BiH - 21.04.04; AFP – 20.04.04.

³⁵⁷ “Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkan Yardımcıları Sofya’da Toplandı”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h16.htm>, 13.06.2006.

1998 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi esnasında 13 Ekim 1998 günü taraf ülkelerin Devlet Başkanlarının gözetiminde, Ticareti Geliştirme Kuruluşlarının temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Balkan Bölgesel Ticareti Geliştirme Merkezi 1 Ocak 1999 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır BCTP’nin Kuruluş Anlaşması 10 Mayıs 2000 tarih ve 24045 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. BCTP’nin Daimi Sekreteryası olarak görevlendirilen “İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Bölge Merkezi’nin faaliyetlerini koordine etmek ve yürütmek görevini de üstlenmiştir. Merkez 1999 yılı Ocak ayından itibaren faaliyetlerine resmen başlamıştır. Kuruluş anlaşmasına göre Merkezin Genel Sekreteri İGEME Genel Sekreter Yardımcısı olup, Merkezin başkanlığı ise rotasyon usulüne göre yıllık olarak değişmektedir. Hedefler:³⁵⁸

*Balkan Ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi,

*İGEME’nin Balkan Ülkeleri nezdinde bir bilgi merkezi olması ve Balkan Ülkelerine ilişkin ticari bilgileri ilgili kesimlere elektronik ortamda veya hızla aktarması,

*Bölgesel ticaretin geliştirilmesi.

Anlaşmaya Taraf Olan Kuruluşlar:³⁵⁹

- Ekonomik Kalkınma Ajansı (AEDA), Tiran, Arnavutluk
- Ticareti Geliştirme Ajansı (BTPA), Sofya, Bulgaristan
- Ekonomi Odası (MEC), Üsküp, Makedonya
- Dış Ticaret Merkezi (CRCE), Bükreş, Romanya
- İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME), Ankara, Türkiye
- Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Belgrad, Yugoslavya
- Dış Ticaret Kurulu (HEPO), Atina, Yunanistan

Merkezin 1999 yılı faaliyetlerinin görüşüldüğü ilk yürütme kurulu toplantısı 20-21 Aralık 1998 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda, Avrupa Birliği fonlarından yararlanılarak bir eğitim programı düzenlenmesi şartıyla dönem başkanlığı Yunanistan’a verilmiştir. Bu çerçevede, Yunanistan tarafından 7-10

³⁵⁸ “Balkan Ticareti Geliştirme Bölge Merkezi - Balkan Regional Center for Trade Promotion (BCTP)”, <http://www.igeme.org.tr/tur/igeme/bctp.htm>, 22.02.06.

³⁵⁹ “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi”, <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilityy.htm>, s. 5, 17.06.2002.

Mart 1999 tarihlerinde Balkan Ticareti Geliştirme Merkezinde kuruluşun başkanlarına yönelik bir konferans ile 8-21 Mart 1999 tarihlerinde anılan kuruluşların personeline yönelik bir eğitim programı düzenlenmiştir.³⁶⁰

2004 Şubatında Üsküp'te yapılan VI. Yürütme Kurul Toplantısında alınan karar gereğince, her yıl rotasyon usulüne göre değişen BTCP Dönem Başkanlığını, BTCP'nin kuruluşundan bu yana ikinci kez 1 Ocak 2005 yılından itibaren tekrar İGEME üstlenmiştir. Bu çerçevede, Balkan ülkelerinde yerleşik dış ticareti geliştirme kuruluşları ile işbirliği içerisinde, Balkan bölgesinin ekonomik açıdan refah düzeyinin yükseltilmesi temel ilkesiyle Balkan ülkeleri bu bölgedeki ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak faaliyetler tasarlamakta ve yürütmektedir.

İGEME, söz konusu merkezin üye ülkelerinde fuarlar, seminerler, ikili iş görüşmeleri, Türk firmalarının tanıtılması, Eşleştirme Programları düzenlenmesi, bir Bülten yayınlanması gibi pek çok faaliyetlerin koordinasyonu sorumluluğunu da üstlenmiştir.

İGEME tarafından hazırlanan iki proje çerçevesinde düzenlenen ilk seminerin hedefi, Romen, Bulgar, Arnavut firmalara İş Yönetim Sistemi'nin aktararak firmaların rekabet güçlerini yükseltmelerini sağlamaktır. Bu seminerlere üye ülkelerden oldukça yüksek katılım sağlanmıştır. Diğer seminerlerde de Balkanlarda ticaret ve yatırım olanakları tanıtılmıştır. BTCP kuruluşundan bu yana yılda iki kez olmak üzere Balkan Ticaret Bülteni'ni yayınlamaktadır. Balkan Ticaret Bülteni'nin de; BTCP'den haberler, fuarlar, üye ülkelerdeki potansiyel sektörler ve üye ülkelerdeki son ekonomik gelişmeler yer almaktadır. Ticaretle ilgili tüm kurum ve kuruluşlara dağıtılan Bültenin dağıtımı İGEME tarafından gerçekleştirilmektedir. BTCP web sayfası³⁶¹ toplantılarda alınan karar uyarınca oluşturulmuş, içerik zenginleştirme çalışmaları ağırlıklı olarak İGEME tarafından gerçekleştirilmektedir. Web sitesi vasıtasıyla Balkan ülkeleriyle ilgili ticaret olanakları ve ticaretle ilgili tüm verilere erişim imkanı sağlanmaktadır. BTCP'nin 2005 faaliyet programı uyarınca BTCP üye ülkelerinde düzenlenen uluslararası fuarlardan üçüne BTCP infostand'ı açılmış olup katalog sergileri yapılmıştır. Bu fuarlar 2005 yılında Bulgaristan, Makedonya ve Romanya'da düzenlenmiştir. 2003 yılında Arnavutluk İhracatı Geliştirme Kuruluşu kurulmuş olup, 2005 yılından bu yana Alman Teknik İşbirliği Kurumu (GTZ)'den destek almaktadır.³⁶²

³⁶⁰ "Türkiye Arnavutluk İlişkileri", http://www.balkanonline.net/ülkeler/tar_tic.html, s.3, 16.06.2002.

³⁶¹ BTCP'nin web adresi: <http://www.balkantrade.org/>

³⁶² "İGEME 2005 Yılı Faaliyet Raporu", <http://www.igeme.org.tr/tur/igeme/faaliyet2005.pdf>, 04.01.2006.

Türkiye, oluşturulan bu Merkezin kuruluş aşamasından günümüze aktif faaliyetleriyle dikkat çeken bir ülkesidir. Belirlenen hedefler başarıyla gerçekleştirilmekte, Türkiye'nin bölgede aktif olmasına ve bölge ülkelerinin de dünya ticaret merkezleriyle işbirliği imkanları geliştirmelerine olanak sağlanmaktadır. Böylece kriz sözcüğü ile birlikte anılan Balkanlar artık dünya ticaretinin cazibe merkezi olmaya aday konumuna yükselmiştir. Özellikle yeniden inşaa faaliyetlerine ihtiyaç duyan bölgede ticaretin artmasıyla gerçekleşecek kalkınma sayesinde işbirliği sonucu bölgenin kalkınması gerçekleştirilebilecektir.

5.1.5. Balkan Odalar Birliği-Association of Balkan Chambers (ABC)

Balkan Odalar Birliği (ABC), Balkan ülkeleri arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi, çeşitli sektörlerde somut işbirliği imkanlarının yaratılması amacıyla kâr amacı gütmeyen hükümetler ve siyaset dışı bir kuruluş olarak 1994 yılında kurulmuştur.

Birlik/Odaları kurucu üyeleri, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs olup, ABC kurallarını kabul eden bütün Balkan ülkelerinin üyeliğine açıktır. Birliğin sürekli bir ofisi yoktur fakat her üye bir yıl için dönem başkanlığı faaliyetlerini yürütmektedir.

ABC'nin diğer öncelikleri şunlardır: Yakın zamanda AB üyeliği gerçekleşecek olan Balkan ülkelerinde ekonomik yapısal değişimleri teşvik etmek ve global projeleri Bölgenin kalkınması için gerçekleştirmek. AB'ne ve diğer ortaklık programlarına katılmak. İstiktar Paktı çerçevesinde, Alman Ticaret ve Endüstri Odalar Birliği (DIHK) ile ABC 2000 yılı içinde bir ortaklık projesi başlatmışlardır. SECI'de ABC'nin aktivitelerini desteklemektedir.³⁶³

ABC'nin 2000 yılı dönem başkanlığı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yürütülmüştür. ABC, Romanya Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Kıbrıs Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlıkları tarafından SECI-İş Danışma Konseyi nezdinde temsil edilmesi 1999 yılında karara bağlanmıştır. ABC kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler;

1.Balkan Odalar Birliği Bilgi Ağı Projesi-ABC Network 1999 yılında hayata geçirilmiştir.

2.Balkan Bankaları Forumu (BBF): Üye ülkelerin bankaları arasında bankacılık mevzuatının ve deneyimlerin değişimini sağlayacak bir bilgi havuzunun oluşturulması ABC Genel Kurulunca uygun bulunmuştur.

³⁶³ "History and activities of the Association of Balkan Chambers (ABC)" http://www.abcinfos.com/ABC_history.asp, 10.01.2006.

3. Balkan Sigorta Şirketleri Forumu (BCIF): ABC Genel Kurulunca kabul görmüştür. Forumun statüsü üzerine çalışmalar halen devam ettirilmektedir.

4. Balkan Partenariat Toplantısı: 30 Haziran 2000'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.³⁶⁴

TOBB'nin kurucu üyesi olduğu ABC'nin Balkanlarda işbirliğini geliştirmek, ürün ve hizmetlerin satışını artırmak ve müşteri veritabanının geliştirilmesi amacıyla güncellenen ve üyelerin ücretsiz yararlanabileceği ABC Portalı, Balkan bölgesi ile iş yapan veya iş yapmayı arzu eden iş adamları için iyi bir kaynak teşkil etmektedir. Portalda, iş imkanları, iş bilgileri, oda rehberi, Balkan ülkelerinin tanıtımı gibi bölümler mevcuttur.³⁶⁵

Balkan ülkeleri hem ticaret hem de yatırımlar açısından dünya sahnesinde giderek önemli bir pazar olma özelliği kazanmaktadır. Ayrıca Balkan ülkelerinin ekonomik yapıları birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahiptir. Bu amaca yönelik olarak kurulan Balkan Odalar Birliği bünyesinde yürütülen çalışmaların, çok önemli sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur. Bu çalışmalarda enformasyon ve pazarlama, ticaret ve sanayi, ekonomik faaliyetlerle ilgili mevzuat, finans, bankacılık-sigortacılık, ulaştırma, turizm ve iş enformasyon ağının kurulması, üye ülkelerin gerçek potansiyellerinin belirlenmesi ve ilişkilerin güçlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin de kurucu üye olarak içinde yer aldığı ABC, kurulduğu günden bu yana hedeflerini gerçekleştirmek yolunda büyük adımlar atmıştır. Balkanlarda etkin olmak isteyen Türkiye, öncü olduğu bu projelerde aktif katılımıyla lider bir ülke olduğunu göstermiştir. Bölge ülkeleri nezdinde de prestijini yükseltmiştir. Siyasi yönden de etkin olmaya çalışan Türkiye şu gerçeğin farkındadır; Bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgenin kalkındırılması kendi güvenliğine olumlu katkılar olarak geri dönecektir. Bu yüzden daha fazla işbirliği olanakları elde etmek için çeşitli faaliyetler sürdürülmektedir. Kurucu üye olan TOBB,³⁶⁶ aynı zamanda Karadeniz Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'nin de üyesidir. Her iki birlik içindeki aktif faaliyetleri olarak şunları sıralayabiliriz; seminerler, eğitim programları, bilgi değişim programları, çeşitli yayınlar vb.

³⁶⁴ "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi", <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilitiy.htm>, s. 5-7, 17.06.2002.

³⁶⁵ Sözkonusu portala aşağıdaki linkten ulaşmak mümkündür: <http://www.abcinfos.com>.

³⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz., <http://www.tobb.org.tr>.

5.1.6. Guvernörler Kulübü

Guvernörler Kulübü, Orta Asya, Karadeniz ve Balkanlar'daki üye ülke Merkez Bankaları ile ikili ilişkileri geliştirmek, bankacılık ve mali alanlarda teknik işbirliği olanaklarını araştırmak, finans ve merkez bankacılığı konularında bilgi alışverişini, eğitim koordinasyonunu ve işbirliğini gerçekleştirmek üzere kurulan bir oluşumdur. İlk kez 1997 yılında T.C. Merkez Bankasının girişimleriyle (Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel'in Orta Asya, Karadeniz Bölgesi ve Balkan Ülkeleri Merkez Bankaları Başkanlarına yaptığı davetle) gündeme gelen Guvernörler Kulübü fikri, 1 Mayıs 1999 tarihinde Türkiye dahil 14 üye Merkez Bankası Başkanlarının imzaladıkları protokol ile vücut bulmuş ve resmi bir hüviyete bürünmüştür. Halihazırda Kulübün üyesi olan 17 ülke: Arnavutluk, Azerbaycan, Bosna Hersek, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan-Karadağ, Tacikistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dır.³⁶⁷ Bu haliyle Hırvatistan ve Slovenya dışında tüm Balkan ülkelerini kapsamıştır.

Yukarıda bahsi geçen amaçları gerçekleştirmek üzere üye ülke Merkez Bankaları yılda iki kez Başkanlar düzeyinde toplanmakta ve bu toplantılarda üye ülkelerde uygulanan para politikaları ve karşılaşılan sorunlar tartışılmakta, istatistiki bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Ayrıca, yılda bir kez uzmanlar düzeyinde bir toplantı gerçekleştirilmektedir. Söz konusu uzmanlar toplantılarında, Merkez Bankacılığı, para ve kur politikaları, bankacılık, enflasyon hedeflemesi gibi konular tartışılmaktadır. 1998-2000 yılları arasında Kulüp Başkanlığı'nı ve ev sahipliğini T.C. Merkez Bankası yürütmüştür. Daha sonra sırasıyla, 2001-2002 yılları arasında Yunanistan, 2003-2004 yıllarında ise Romanya, 2005-2006 yıllarında Dönem Başkanlığı ve ev sahipliği görevlerini Rusya Federasyonu devralmıştır. Bu bağlamda son olarak 27 Mayıs 2005 tarihinde St. Petersburg'da Başkanlar düzeyinde bir toplantı düzenlenmiştir. Yılın ikinci toplantısı ise 2005 Kasım ayı içerisinde Moskova'da yapılmıştır.³⁶⁸

Türkiye, öncü bir ülke olduğunu burada da ispat etmiştir. Toplantılarda gerçekleştirilen sunumlarla gerçekleştirilen bilgi değiş tokuşu üye tüm ülkelerin gelişiminde faydalı olmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş Sonrası ekonomik yeniden yapılanmaya giden Balkan ülkelerinde özellikle Bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılar bu sayede aza indirilebilecektir. Bu da ülkelerin gelişmesine direkt katkı sağlayabilecektir. Böylelikle Türkiye, sadece Balkanlar da değil, Asya'dan-Avrupa'ya uzanan hat üzerinde girişimci özelliği ile sivirmeyi başarmıştır.

³⁶⁷ "Guvernörler Kulübü nedir? Ne zaman ve ne amaçla kurulmuştur?", <http://www.tcmb.gov.tr>, 02.02.06.

³⁶⁸ Aynı yer.

5.1.7. Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi

Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi'nin, Yönetim kurulunda Türkiye'den Dr. Selçuk Erez ve TESEV danışma kurulu üyesi Osman Kavala'nın ve diğer Güneydoğu Avrupa ülkelerinden de önemli sivil toplum üyelerinin yer aldığı merkezin Başkanlığını eski bir Amerikalı diplomat olan Matthew Nimetz yürütmektedir. Balkanlardaki politik, ekonomik ve sosyolojik gelişmeleri hızlandırmak amacıyla çeşitli seminerler düzenlenmektedir. İnsanlar arasındaki iletişimi artırarak Balkanlar'ın hoşgörünün hakim olduğu daha demokratik bir bölge olması hedeflenmektedir.³⁶⁹

Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi'nin ilk çalışması Ortak Tarih Projesidir. Bu proje çerçevesinde, Balkan Tarihinde uzmanlaşmış bilim insanlarının bir araya gelerek, tarih kitaplarının Güney Doğu Avrupa'nın politik ve sosyal ilişkilerini nasıl etkilediğini ortaya koymaları, daha az milliyetçi, daha yapıcı tarih kitaplarının hazırlanması çalışmaları sağlanmaktadır. Bu tür tarih anlayışının, farklı bölgelerde yaşayan insanların birbirlerine karşı duydukları saygıyı geliştireceği düşünülmektedir. Balkanlardaki şiddetin temelleri milliyetçilik, din, etnik önyargılara dayandığı için tarihin doğru bir şekilde öğretilmesi ile hoşgörü kültürünün yerleşmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Böylece bölgedeki barışı temin etmede kilit bir rol elde edilecektir. Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi yönetim kurulu, Ortak Tarih Projesi çerçevesinde bir akademik komite kurarak, bu komitenin Güneydoğu Doğu Avrupa'daki eğitim kurumları arasında bilim insanları değişimini desteklemek ve akademiler arasında bir iletişim ağı kurmak gibi faaliyetlerle uğraşması düşünülmektedir.³⁷⁰ Ortak Tarih Projesi, Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi ile birlikte çalışmaktadır. Proje BM, AB, gibi uluslararası kuruluşlarla ve henüz AB üyesi olmayan Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmektedir.³⁷¹

Genç Parlamenterler Projesi, Merkezin ikinci çalışmasıdır. Bu proje kapsamında bölgedeki genç parlamenterlerin Avrupa'daki parlamenterler, uzmanlar, ekonomistler ve gazeteciler ile birlikte bölgeyi ilgilendiren, acil çözüm isteyen sorunları tartışabilecekleri seminerler düzenlenmektedir. Buna ek olarak Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barış Merkezi, siyaset ve medya ilişkileri, serbest piyasa ekonomisi ve siyasi parti örgütleri konulu seminerler de düzenlemektedir. Yapılan bu çalışmalarla, Balkanlardaki politik, ekonomik ve sosyolojik gelişimleri hızlandırma, insanlar arasındaki iletişimi artırma amaçlanmakta,

³⁶⁹ TESEV Aylık Bülten, <http://www.tesev.org.tr/mmay/may2.html>, s. 1-2, 06.05.2002.

³⁷⁰ "Yeni Avrupa'da Yeni Bir Türkiye", <http://www.tesev.org.tr/haziran/may2.html>, 12.12.2005.

³⁷¹ TESEV Aylık Bülten, <http://www.tesev.org.tr/mmay/may2.html>, s. 1-2, 06.05.2002.

böylelikle Balkanların, hoşgörünün hakim olduğu daha demokratik bir bölge haline gelebileceği düşünülmektedir.³⁷²

5.1.8. Güneydoğu Avrupa’da Ticaret ve Ulaştırma Kolaylaştırma Amaçlı Bölgesel Program (TTFSE)

TTFSE programı, ticaret ve taşımacılıktaki tarife dışı maliyetleri azaltmanın yanı sıra kaçakçılık ve yolsuzluğu azaltmayı amaçlıyor. Aynı zamanda Güneydoğu Avrupa sınırlarından daha sorunsuz ve daha düşük maliyetli ticaret akışını desteklemek ve gümrük işlemlerini AB normlarına yükseltmeyi hedefliyor. Program Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Moldova, Romanya ve Sırbistan-Karadağ’ı da kapsıyor. TTFSE, bu ülkelerin hükümetleri arasında SECI, Dünya Bankası, AB ve ABD’nin de yardımıyla oluşturulmuş bir işbirliği girişimidir.³⁷³

Makedonya’yı komşu Sırbistan’a bağlayan ve yakın tarihte yeniden inşa edilen Tabanovce sınır kapısı, hükümet ve Dünya Bankası’nın desteklediği TTFSE çerçevesinde 12 Nisan’da açılmıştır. Böylece Makedonya’nın işlek Tabanovce sınır kapısındaki bekleme süreleri, önemli ölçüde kısılacaktır.³⁷⁴ Türkiye bu program çerçevesinde yer almamıştır. Fakat Bulgaristan’la bu kapsamda anlaşma imzalamıştır. Makedonya sınır kapısının açılması Türkiye açısından da güzel bir gelişmedir. Zira bu yolun kısılmasıyla birlikte taşımacılık alanında yaşanan sorunlar azalacaktır.

5.1.9. Oluşturulması düşünülen projeler

1) Balkan Ülkeleri Arasında Bilgi Ağı: Gelişmiş demokrasilerin, tecrübe ve bilgilerinin, daha genç demokrasilerdeki yönetimlere aktarılması amacıyla kurulacaktır.³⁷⁵

2) Balkanlar Uluslararası Finans Merkezi: Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için iyi donanımlı olan bir finans merkezi kurulması fikri T.C. Merkez Bankası Başkanı (1999 yılında) tarafından ortaya atılmıştır. Aday olarak da İstanbul gösterilmiştir.³⁷⁶

3) Balkan Ülkeleri Performans Sanatları İletişim Ağı Projesi: Balkan ülkelerinden olduğu kadar bu bölgenin dışından gelen performans sanatçıları ve kültür uygulayıcıları için,

³⁷² Aynı yer.

³⁷³ “Makedonya'daki sınır kapısı Dünya Bankası destekli projeye yenilendi”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2006/04/18/feature-03>, 20.05.06.

³⁷⁴ Aynı yer.

³⁷⁵ “Güneydoğu Avrupa İstikrar”, <http://www.dwelle.de/turkish/stabil/205093.html>, 17.06.2002.

³⁷⁶ Erçel, Gazi, “Balkan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Güneydoğu Avrupa’da Siyasi İstikrarı Sağlama”, s. 3, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konuşma/tur/1999/atina.html>, 06.05.2002.

bilgi, fikir ve proje paylaşımını, diyalog ve iletişimi kolaylaştırmak ve Balkan bölgesindeki işbirliğini destekleyen teklifsiz bir platform oluşturmak için hayata geçirilen ve Informal Avrupa Tiyatro Buluşması tarafından desteklenen proje; Balkan Express ve Avrupa Kültür Derneği ortak çalışması ile 30 Eylül-02 Ekim 2005 tarihlerinde İstanbul'da bir araya gelmişlerdir. Proje ile, Balkan ülkelerinden seçilen kültür operatörleri, dansçı ve koreograflara İstanbul kültür sanat çevresini tanıtılmak, bu çerçevede aktif rol alan kültür uygulayıcıları, sanatçılar ve kurumlar ile doğrudan iletişim kurma olanağı sağlamak, deneyimlerin, fikir ve düşüncelerin karşılıklı aktarımını teşvik etmek ve sonraki dönemlerde ortak proje üretiminin ve işbirliğinin önünü açmak hedeflenmiştir.³⁷⁷

4) Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon Akademisi (SETA): Güneydoğu Avrupa'da bilgi dağıtımı, düzenleme, işbirliğinin yaygınlaşması, teknik, yasal ve finansal destek sağlama, karar mekanizmaları arasında koordinasyonu oluşturma ve bilginin dağıtımında sistematik bir metodoloji izleme faaliyetlerini gerçekleştirecektir. Bu amaçla, Güneydoğu Avrupa ülkelerine hizmet vermesi amacıyla kurulması planlanan, SETA'sine ilişkin fizibilite çalışmalarının ele alınacağı sempozyum İstanbul'da 2002 Temmuzunda yapılmıştır. SETA, Türkiye'nin bölgesinde barış ve istikrarı sağlamak için bölgede işbirliğini artırmaya yönelik bir projedir. Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da telekomünikasyon alanında işbirliğine yönelik tam desteği vermeye hazır olduğunu açıklamıştır. Bu konudaki girişimlerin bütün ülkelere eşit mesafede olması gerektiğini düşündüğünden SETA'nin metotlarının hedefleri kadar önemli olduğu görüşü Türk yetkililer tarafından belirtilmiştir. SETA bölgede bilgi dağıtımında odak noktası olacaktır.³⁷⁸

5. Güneydoğu Avrupa Bilgi Toplumu İnsiyatifi (ISIS) Projesi: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve bazı Batı Balkan ülkelerinden toplam 140 bilişimci 25-26 Kasım'da İstanbul'da toplanarak Güneydoğu Avrupa ülkelerinin "bilgi toplumu" olmaya yönelik çabalarını değerlendirmişlerdir. Bu toplantı, AB tam ve aday ülkelerini "bilgi toplumu" niteliğine kavuşturma konusunda AB tarafından alınmış kararların ve "kriterler" in ne ölçüde yaşama geçirildiğini değerlendirme açısından önem taşımaktadır. ISIS, Avrupa Birliği Komisyonu bünyesindeki Bilgi Toplumu Teknolojileri (IST) tarafından desteklenmektedir.³⁷⁹

³⁷⁷ "Balkan Express İstanbul Buluşması", <http://www.Europist.Net/Akd/?Sayfa=Etkinlikler>, 15.03.06.

³⁷⁸ "Seta Sempozyumu...Vural: Türkiye, Elektronik Avrupa Hedeflerine 2006 Yılına Kadar Ulaşmayı Amaçlıyor", http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2002/temmuz/ah_04_07-02.htm, 15.03.06.

³⁷⁹ "Balkanlar'dan 100'e yakın bilişimci İstanbul'da", http://www.tbv.org.tr/NR/exeres/50CF1423-BB9A-4158-927B-88A2558811D6_frameless.htm, 06.01.2006.

5.2. Çok Taraflı İşbirliği Modelleri

5.2.1. Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı (İP)-Stability Pact for South East Europe

Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı, bölgede “**sürekli barış, refah ve istikrar oluşturmak**” amacıyla 10 Haziran 1999 tarihinde Köln’de yapılan toplantı ile kabul edilmiş, 29-30 Temmuz 1999 tarihlerinde de Saraybosna’da gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile resmen yürürlüğe konmuştur. Kosova Krizi sonrasında Balkanların kalıcı bir istikrara kavuşturulması, bölgenin yeniden imar edilmesi ve kalkındırılması, bölge ülkelerinin güvenlik endişelerinin giderilmesi, demokratikleşmesi, Balkanların Avrupa sistemine yakınlaştırılması ve bilahare entegrasyonu amacıyla Avrupa Birliği öncülüğünde kurulmuştur.³⁸⁰ AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde ortaya attığı İstikrar Paktı ile bir yandan Birliğin bölgedeki siyasi görünürliğini ve etkisini artırmayı amaçlarken, diğer taraftan bölge ülkelerinde yaşanan sorunların Batı Avrupa üzerinde tehdit oluşturmaması için yerinde kontrol mekanizmaları geliştirmeyi öngörmektedir.

İstikrar Paktı’nın üyeleri şunlardır: Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Moldova, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Makedonya, Kanada, Japonya, Norveç, Rusya, İsviçre, Türkiye, ABD, AB üye devletleri ve Avrupa Komisyonu, BM, AGİT, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), NATO, OECD, Dünya Bankası (WB), IMF, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), EBRD, Avrupa Kalkınma Konseyi Bankası (CEB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİB/BSEC), CEI, SECI, SEECF.³⁸¹

Katılımcıların bu kadar çok ve çeşitli olmalarından ötürü İP “**global güvenliğe**” örnek olarak gösterilmektedir. Şöyle ki AB, bu oluşumda inisiyatif sahibi kimliğiyle ve bölgeye sınırdaş olması nedeniyle bölge ülkelerinin görev ve çıkarlarını ihlal etmeyecek şekilde ağırlıklı bir rol ve görev almak durumundadır. AGİT ise burada merkezi bir role sahiptir. AGİT, BM Sözleşmesi’ne uygun olarak, erken uyarı, çatışma önleme, kriz çözme ve çatışma sonrası onarım konularındaki işleviyle bu konumunu kazanabilecektir. NATO ise, özellikle Avrupa-Atlantik ilişkileri için bir tür katalizatör görevi üstlenme yeteneği ve BİO gibi platformlarıyla İP içinde önemsenmesi gereken örgütlerdir. Diğer katılımcılarında farklı özellikleri (ekonomik veya

³⁸⁰ “Bölgesel Silahların Kontrolü”, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/raviac.html>, s. 1, 06.05.2002.

³⁸¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz., <http://www.stabilitypact.org/about/default.asp>.

politik güç ve çıkar grupları gibi) nedeniyle İP küreselleşmeyle de bağlantılı bir proje niteliğindedir.³⁸²

İP'in asıl global güvenliğe³⁸³ örnek olarak gösterilmesinin başlıca sebebi üyeleri arasında, ABD, Japonya gibi ekonomik ve/veya politik ve çıkar sahibi devletler ile Dünya Bankası, İMF vb. gibi uluslararası kuruluşlarında yer almasıdır. Bu haliyle İP, küreselleşmeyle de bağlantılı bir proje olarak düşünülebilir. Bu finans kuruluşları ve merkezi güçler bölgeye barış ve istikrar gelmesi kadar, orada veya orası üzerinden yapacakları sermaye yatırımını ve kazancını da düşünmektedirler. Bu oldukça doğal olmasına rağmen, aynı zamanda küreselleşmenin de somut bir örneğidir. Bu haliyle güvenliğin, küreselleşme ile iç içe geçtiğini, burada önemli olanın da kimin nasıl bir kazanç ve/veya kayıpla çıktığıdır. Bu yanıtlanması kolay gibi görülen bir soru olmasına rağmen bugün küreselleşme etrafındaki tartışmalar eğer bir güvenlik sorunu olarak yansiyorsa, burada temel değer anlayışına ve onlara istinat eden politikalara, her yerde dengeleri ve beşeri gereksinimleri gözetecek tarzda yeniden çekidüzen verilmesi gerektiğini de gösterir.³⁸⁴

Açıklanan prensipler genel olarak şöyledir; BM Sözleşmesi ve diğer uluslararası belgelere uyulması, ekonomik ve demokratik reformların sürdürülmesi, Avrupa-Atlantik ilişkilerinin geliştirilmesi. 2002 yılında altı adet “ana amaç” belirlenmiştir, bunlar; yerel demokrasi ve sınır ötesi işbirliğinin desteklenmesi; bölgesel parlamentolar arasındaki işbirliğinin desteklenmesi ve yasama kapasitesi oluşturulması; enerji, ulaşım, telekomünikasyon ve diğer altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda bölgesel bir yaklaşım benimsenmesinin teşvik edilmesi; ticaret ve yatırım ortamının iyileştirilmesi; organize suçla mücadele çalışmalarının desteklenmesi; ve nüfus hareketlerinin yönetimi ve dengelenmesi ile ilgili çalışmaların desteklenmesi.³⁸⁵ Genel olarak amaçları ise şöyledir;³⁸⁶

1.Bölgenin her yerinde istikrarı tesis etmek için bölge ülkelerinin barış, demokrasi, insan haklarına saygı ve ekonomik gelişme yönündeki çabalarını desteklemek.

³⁸² Canbolat, “*Savaş ve Barış Arasında Dünya: ...*”, a.g.e., s. 91-94.

³⁸³ Soğuk Savaş Sonrası yaşanan değişimler doğrultusunda “güvenlik” kavramı da anlam değişikliğine uğramıştır. Konu birinci bölümde detayıyla anlatıldığından burada vurgulamak istenilen güvenliğin askeri önlem ve savunma kapsamında ele alınmadığını, ulaşım teknolojileri ve hızla gelişen siber teknolojiler sonucu uluslararası konjonktürün sonuçlarının doğurduğu çok boyutlu bir kavram, bir değer niteliğine büründüğüdür.

³⁸⁴ Canbolat, “*Savaş ve Barış Arasında Dünya: ...*”, a.g.e., s. 94-95.

³⁸⁵ “İstikrar Paketi 2005 yılında sağlanan ilerlemelere dikkat çekiyor”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/01/16/reportage-01,20.01.2006>.

³⁸⁶ Canbolat, “*Savaş ve Barış Arasında Dünya: ...*”, a.g.e., s. 92-93.

2.Avrupa-Atlantik yapısal işbirliğine katılmak isteyen bölge ülkelerini teşvik etmek.

3.İkili veya çok taraflı işbirliği platformları oluşturmak, potansiyel uyuşmazlık kaynaklarını kurutucu iç politik önlemler almak.

4.Demokratik siyasal sürece işlerlik kazandırılması; Serbest ve şaibesiz seçimler, hukukun üstünlüğü ile - ulusal azınlıklara mensup kişilerin hakları dahil olmak üzere - insan haklarına saygı ve temel özgürlüklere riayet, özgür ve bağımsız medya, yalnız seçmenlerine karşı sorumlu yasa yapıcı kurum, bağımsız mahkemeler ve gelişmiş bir sivil toplum.

5.Bölgede barış içinde iyi komşuluk ilişkilerinin AGİT'ından da yararlanılarak geliştirilmesi.

6.Bölgede ulusal ve etnik çeşitliliğin muhafaza edilmesi ve azınlıkların korunması.

7.Sağlam makroekonomik politikalar temelinde, özel sektör yatırımlarına ve dünyayla bağlantılı dış ticaret koşullarına uygun, özelleştirmeye ve özel mülkiyetin gelişimine izin verecek dinamik serbest pazar ekonomisinin kurallarını katılımcıların halklarının yararına olacak şekilde uygulamak.

8.Bölgede, bölge ile Avrupa ve dünya arasında ticari işbirliğini, serbest ticaret bölgeleri ve yurttaşlarla engelsiz diyalog da dahil olmak üzere, teşvik etmek.

9.Örgütlü cinayet, yolsuzluk, terörizm ve diğer yasadışı faaliyetlerle mücadele etmek.

10.Savaş, iç karışıklıklar ve yoksulluk nedeniyle göçü engellemek; ekonomik, politik ve güvenliğe ilişkin kurumsal yapıların oluşması için devletlere yardımcı olmak ve mültecilerin yurtlarına dönmelerini sağlamak.

11.Güneydoğu Avrupa'da kalıcı barış ve istikrar ancak demokrasi değerlerinin tüm bölgede yerleşmesi sayesinde olacağından, uluslararası çabaların da bunu teşvik etmesi gerekecektir.

Amaçlanan hedefler doğrultusunda İP çerçevesindeki etkinliklerin yürütülebilmesi için AB tarafından belirlenen bir Özel Koordinatör başkanlığında bir bölgesel masa ve bu masaya bağlı çalışma masaları teşkil edilmiştir. Söz konusu çalışma masaları “demokratikleşme ve insan hakları”, “ekonomik yapılanma, gelişim ve işbirliği” ve “güvenlik” olmak üzere üç farklı alanı kapsamaktadır. 3'ncü Çalışma Masası, askeri güvenlik alanında şeffaflık, açıklık ve öngörülebilirliği geliştirerek, Güneydoğu Avrupa'da güven ve güvenlik ortamını oluşturmayı

amaçlamaktadır.³⁸⁷ Yeniden İmar, Kalkınma ve İşbirliği Çalışma Masası ise Bölgesel altyapı yatırımları, özel sektör geliştirme, bölgesel ticaret, yatırımların artırılması, iş danışma konseyi, insan kaynakları geliştirme, çevre meseleleri, elektronik iletişim ağı (e Balkans) gibi konularda çalışmaktadır.³⁸⁸

İP Güvenlik İşleri Çalışma Masası, ilk toplantısını 13-14 Ekim 1999 tarihinde Oslo’da yapmıştır. Bu masa bünyesinde iki ayrı grup oluşturulmuştur. 1) Adalet ve İçişleri Alt Masası, 2) Savunma ve Güvenlik İşleri Alt Masası. Savunma ve Güvenlik İşleri Alt Masasının toplantısında; silahların kontrolü, Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler (GGAÖ), yayılmanın önlenmesi, mayından arındırma, çatışmaların önlenmesi ve kriz yöntemi gibi konular yer almıştır. Katılımcılar, Güvenlik İşleri Çalışma Masasının çalışmalarının, Dayton (Paris) Barış Anlaşması 1B Eki’nin V no’lu maddesi çerçevesinde sürdürülmekte olan müzakerelerin bir tekrarına yol açmaması gereğine işaret etmişler ve masanın bir müzakere ve güvenlik işleri forumu olmaktan ziyade, Güneydoğu Avrupa’da barış, istikrar ve refahın sağlanmasına yönelik somut projelerin eşgüdümünün yapılacağı, tecrübelerin aktarılacağı uluslararası bir ortam olmasını arzuladıklarını dile getirmişlerdir.³⁸⁹

Peki İP açıkladığı hedeflerini gerçekleştirebilmiş midir? Bölge ülkelerinin Avrupa–Atlantik kurumlarıyla bütünleşme ve üyelik hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda İP’nin olumlu katkısı yadsınmaz. Zaten Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi’nin üye ülkeleri, bundan böyle çabalarını Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği entegrasyonunu hızlandırmaya yönlendireceğine karar verdiklerini açıklamış bulunmaktadırlar. Bunu Avrupa Birliği’nin genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn şöyle açıklamıştır, “*Paktın kurulduğu sıralarda istikrar, öncelikliydi, bugünlerde 2006 yılında Avrupa Birliği’ne katılım konusu, ağırlıklıdır*”. Bu amaca ulaşmak gereğiyle Organizasyon, Belgrad’da yapılan zirvede Bölge İşbirliği Konseyi halini almıştır.³⁹⁰ Tabi ki bu, bölgede daha iyi bir işbirliği, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında daha iyi ilişkiler ve siyasi ile ekonomi alanında daha iyi bir işbirliğine önemli bir adım olacaktır .

Yapılan eleştirilere rağmen, son yıllarda Güneydoğu Avrupa’daki gelişmelerin bir analizi yapıldığında ortaya olumlu bir tablo çıkmaktadır. Şöyle ki;

³⁸⁷ “Bölgesel Silahların Kontrolü”, http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/racviac.htm, 28.06.06.

³⁸⁸ “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi”, <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilitiy.htm>., s. 8, 17.06.02.

³⁸⁹ “Bölgesel Silahların Kontrolü”, http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/diger_konular/raviac.html, s. 2, 06.05.02.

³⁹⁰ “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi bundan böyle bölgedeki ülkelerin Avrupa Birliği entegrasyonu için çalışacak”, http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_Turkish/News/060531-m1.htm, 25.06.06.

Her şeyden önce bağışlarla gelen destek artmaktadır. Sadece AB'nin bölge ülkelerindeki reformları desteklemek amacıyla CARDS programı³⁹¹ çerçevesinde 2000-2006 arası bölgeye verdiği ekonomik destek 4.65 milyar Avro'dur.³⁹²

2005 yılının İstikrar Paketi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu Paketin açıkladığı 2005 yılı raporunda belirtilmektedir. Yaşanan gelişmeler içinde en önemlisi, Güneydoğu Avrupa hükümetlerinin Pakt kapsamındaki girişimlere katılımlarının artırılmasını amaçlayan bir **“bölgesel mülkiyet”** sürecinin devreye sokulmasıdır. Söz konusu mesele, Paketin Mayıs ayında Sofya'da yapılan bahar dönemi Çalışma Grubu - Bölge Toplantısının gündeminde en üst sırada yer almıştır. Rapora göre bağışta bulunan tüm önemli ülkeler, bağıştan yararlanan ülkeler ve uluslararası kuruluşlar bir araya gelerek bölgesel mülkiyet üzerine tartışıp iki konuyu vurgulamışlardır. İlki Güneydoğu Avrupa ülkelerinin siyasi ve finansal katkılarını artırmaları konusu, ikincisi ise bağışta bulunan ülkelerin de bölgeden çok erken çekilmemeleri gerektiğidir. Ayrıca Güneydoğu Avrupa hükümetlerinin sürece somut bir kaynak katkısı sağlamaları gerektiği, uzun vadede önceliklerin belirlenmesi ve girişimlerin yönetilmesi gibi konularda bu ülkelerin “bölge lideri” rolü oynamalarının bekleneceği de vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, SEECP'in eyleme yönelik olarak daha fazla sorumluluk üstlenmesi de teşvik edilecektir.³⁹³

İstikrar Paketi'nin 2005 yılında, mevcut serbest ticaret anlaşmaları ağının yerine tek bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını öneren teklifi kabul edilmiş ve ortak bir enerji pazarı oluşturulmasının yolunu açan bir Enerji Anlaşması da imzalanmıştır. Güvenlik alanında yaşanan önemli bir gelişme ise beş Ohri ülkesinde neredeyse tüm sınırların kontrolünün askeri yönetimden sivil yönetime devredilmesidir. 2005 yılı sonlarında Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi ile ilgili süreç başladığından, İstikrar Paketi da, Kosova'nın BM'in 1244 sayılı kararına uygun olarak bölgesel süreçlere dahil olmasına yardımcı olmak amacıyla Kosova'daki geçici kurumlar ve UNMIK ile çalışmıştır. Pakt ayrıca Avrupa Sivil Havacılık Sahası Anlaşmasının Balkanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi yönünde baskı uygulamaktadır.³⁹⁴ Bu konu, hava sahasının kapalı olduğu Kosova için ayrı bir önem taşımaktadır.

³⁹¹ CARDS programı: Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya ve Makedonya'nın, AB'nin bölgeye yönelik olarak oluşturduğu İstikrar ve Ortaklık sürecine uyumunu sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://www.gaziantepeic.org/index.php?sf=13>.

³⁹² <http://www.stabilitypact.org/about/default.asp>, 20.01.2006.

³⁹³ “İstikrar Paketi 2005 yılında sağlanan ilerlemelere dikkat çekiyor”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/01/16/reportage-01>, 20.01.2006.

³⁹⁴ Aynı yer.

Bunlardan başka, ülkelerindeki silahlı kuvvetlerin küçülmesi sonucunda terhis edilen subayların sivil emek piyasasına yeniden entegre olmaları için çalışmalar yürütülmüştür. İP, mayınlardan arındırma ile ilgili çalışmaları geliştirmekte de faal bir rol oynamış, İstikrar Paketi'nin Güvenlik Çalışma Grubu da 2001 Kasım'ında hafif ateşli silahların yayılmasını önlemeye yönelik geniş tabanlı bölgesel bir uygulama planını onaylamıştır. Merkezi Belgrat'ta olan Güneydoğu Avrupa Hafif Ateşli Silahların Kontrolü İle İlgili Bilgi Merkezi halen bu konuda bölgede başı çeken unsurlardandır.³⁹⁵ “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi İP Bölgesel Uygulama Planı'na Küçük Hafif Silahlar (KHS) ile birlikte bunların mühimmatı ve bu silahlarla birlikte kullanılan materyallerin kontrolünün etkinleştirilmesi hususu Türkiye'nin gayretleri ile, dahil edilmiştir.³⁹⁶

İstikrar Paketi'nin politika belirleme unsuru olan Bölge Çalışma Grubu, 2001 Haziran'ında, NATO, AB, AGİT ve Birleşmiş Milletlerin halen yürüttüğü çalışmaların aynısını tekrarlamaksızın dikkatini güvenlik alanında yoğunlaştırmakla görevlendirilmiştir. Bu görevi yerine getirmek için bölgesel eksikler ve ihtiyaçlar için web merkezli Güneydoğu Avrupa Güvenlik Sektörü Reform Veri Tabanı geliştirilmiştir. 2001 yılında Zagreb'te (Hırvatistan) kurulmuş olan Silahların Kontrolü ve Denetimin Uygulanması İçin Bölgesel Merkez, İP ile ortak çalışmakta ve onun himayesinde yer almaktadır. Merkez, Güneydoğu Avrupa'da profesyonel diyalogun kurulması, işbirliğinin güçlendirilmesi ve güven tesisi konusunda şimdiden bölgede etkili bir forum haline gelmiştir. Sırbistan ve Karadağ dahil, bölgedeki tüm ülkelerin askeri personeli programlara düzenli olarak katılmaktadırlar. Merkez'in öncelikli görevi olan, bölgedeki ülkelerin silahların kontrolü konusundaki uluslararası taahhütlerine bağlı kaldıklarını garanti etmesinin yanı sıra, silahlı kuvvetlerin demokratik toplumlara tam olarak entegrasyonu ve bu kuruluşların demokratik yollarla kontrolü konusunda da İP giderek daha fazla rol oynayacaktır. İstikrar Paketi'nin bir başka programı da Afetlere Karşı Hazırlık ve Önlemler Girişimi'dir. Bu program, doğal afetlerin sınır tanımadığı ve bu bölgede doğal afetlere hazırlık konusunda bir kapasite bulunmadığı gerçeği göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Bölgedeki ulusal olağanüstü hal merkezleri ile düzenli temaslar kurulmuş ve yardım talepleri ve yardım gönderme konularında eşgüdüm prosedürleri geliştirilmiştir. Bu yöntemler ve bağlantılar ilk olarak Taming The Dragon 2002, (bugüne kadar Avrupa'da yapılmış en büyük yangın söndürme tatbikatı) Mayıs ayında Hırvatistan'da alan tatbikatı olarak sınanmıştır.³⁹⁷

³⁹⁵ Henderson, Stewart, “Yavaş Ama Emin Adımlarla”, *NATO Dergisi*, No: 3, Sonbahar 2002, <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue3/turkish/analysis.html>, 23.06.06.

³⁹⁶ “Küçük Hafif Silahlar”, http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/kucukhafifsilahlar.htm, 29.06.06.

³⁹⁷ Henderson, a.g.m.

Adalet ve İçişleri alanında, bölgede organize suçlar ve suçlular ile savaş kapasitesinin artırılması için İstikrar Pakti'nin Organize Suçlar Girişimi oluşturulmuş olup merkezi Romanya'ya taşınmıştır. Sınır Ötesi Suçlarla Savaş için Bölgesel Merkez ile aynı yeri paylaşacaktır. Bu fiziki yakınlık hem İP'nin etkinliğinin artması konusunda bir fırsat yaratacak, hem de faaliyetlerinin birçoğunu bölgede üslendirme konusundaki kararlılığının bir göstergesi olacaktır. İstikrar Pakti'nin merkezi Viyana'da bulunan İnsan Kaçakçılığı konusunda Görev Gücü üç yıllık eylem planını uygulamaya koyarak, insan kaçakçılarının faaliyetlerine karşı eyleme geçmiş ve bu kişilerin kurbanlarına yardım sağlamaya çalışmıştır. Bu yardım eğitim ve mübadele programları, kanunun uygulanmasında işbirliği, kurbanların korunması için programlar, ve bu insanların ülkelerine geri dönmelerine ve toplumlarına yeniden entegre olmalarına olanak sağlayacak programlar vasıtasıyla yapılacaktır.³⁹⁸

Yolsuzluğa Karşı Girişim, ülkeler ve uluslararası uzmanlar arasında politik diyalogu, ulusal programları ve müşterek kontrol programlarını geliştirmeye devam etmektedir. Bu girişim, bölgedeki ülkelerin Avrupalı ve diğer uluslararası metotları benimseyip uygulamalarını, ilgili mevzuatı güçlendirmelerini, iş dünyasında doğruluk ve dürüstlüğü ve sivil topluma faal katılımı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. İstikrar Pakti, Avrupa Polis Kolejleri Derneği vasıtasıyla bölgesel polis işbirliğini geliştirmek için çalışmaktadır. Bu girişim polislik konusundaki yetenekleri arttırmayı, demokratik uygulamaları getirmeyi, ve bölgesel ağlar ve sınırlar ötesi işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. 2002 yılı kursları hafif ateşli silah kaçakçılığı ile savaş, esrar kaçakçılığı ile savaş, mali suçlar ve kara para aklama ile savaş, polis yönetimi ve çeşitli kültürleri barındıran toplumlarda polislik gibi konuları kapsamıştır.³⁹⁹

Son olarak, Sığınma ve Göçler Girişimi ulusal ve bölgesel programlar geliştirmekte ve Avrupa standartlarına uygun göç politikalarını teşvik edecek bölgesel işbirliğini desteklemektedir. Bu da, İstikrar Pakti'nin Avrupa Birliği'nin İstikrar ve Ortaklık Süreci'ni tamamlamak amacıyla yaptığı çalışmalara bir örnek olarak gösterilebilir. Bu amaçla MARRI Bölgesel Formu Nisan 2004'de kurulmuştur. Göç, iltica, mülteci sığınma konuları bölge ülkelerinin bölgesel mülkiyetleri kapsamında kalacak olmasına rağmen İP kapsamında yürütülecektir.

İP'nin gerçekleştirmiş olduğu bu etkinliklerden de anlaşılacağı gibi, kurulduğu yıllarda büyük ümitlerin beslendiği İP bu ümitleri boşa çıkarmamıştır. Türkiye İP'ni kuruluşundan beri aktif olarak desteklemiş ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Örneğin, Bölge

³⁹⁸ Aynı yer.

³⁹⁹ Aynı yer.

ülkelerinin Pakt içindeki karar alma mekanizmasında etkinliğinin artırılması, Türk müteahhitlerinin İP projelerinin ihalelerine katılmalarının temini, çeşitli ulusal kuruluşlarımız aracılığıyla Bölge ülkelerine 16 milyon Dolarlık eğitim ve teknik yardım programı uygulanması, Kosova’da belirli projelerde kullanılmak üzere 5 Milyon Dolar, OECD Özel Sektörü Geliştirme Merkezi’nde Balkanlar’daki özel sektöre yönelik eğitim projeleri için kullanılmak üzere 400.000 Fransız Frankı hibe yardımı, İP projelerine katılacak Türk firmaları tarafından kullanılmak üzere 15 Milyon Dolarlık Eximbank kredisi sağlanması gibi faaliyetleri sayabiliriz. Ayrıca 16-17 Ekim 2000 tarihlerinde İstikrar Paktı II. Çalışma Masası Üçüncü toplantısı İstanbul’da düzenlenmiştir. Buna paralel olarak, İP İş Danışma Konseyi ve Ticaretin Serbestleştirilmesi ve Kolaylaştırılması Çalışma Grubu’nun dördüncü toplantıları yapılmıştır. İş Danışma Konseyi’ne bu toplantıda, ilk kez bir Türk üye kabul edilmiştir. Bilahare, 18 Ekim’de DEİK tarafından İP çerçevesinde, Türk ve bölgedeki iş çevreleri ile uluslararası finans kuruluşlarını bir araya getiren bir İş Forumu düzenlemiştir. Son olarak Türkiye II. Çalışma Masası’nda bir “Troika” sistemi kurulmasını istemekte ve “Troika” içinde veya dışında tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğu Balkan ülkelerinin menfaatlerini her türlü forumda korumaya devam edeceğini belirtmektedir. Bölge ülkeleri Türkiye’nin eş başkanlığı süresince Türkiye ile çok yakın bir diyalog içine girmişlerdir.⁴⁰⁰

Türkiye, Balkan ülkeleri arasında fark gözetilmeksizin bir bütün olarak bölgenin ekonomik yapılanması için çaba göstermekte, bu şekilde bölgede barış ve güvenliğin sağlanabileceğine inanmaktadır. Ayrıca, Türkiye, bu yeniden yapılanmanın bir teşkilat tarafından dikte edilerek değil, Balkan halkı ile yakın işbirliği halinde gerçekleştirilmesini arzulamaktadır. Bu amaçla da, İstikrar Paktının, Balkanları ilgilendiren projeleri hazırlarken Balkan ülkelerinin önceliklerini göz önünde tutmasını istemekte ve bu arada Pakt yetkililerine bu yönde gerekli baskıyı yapmaktadır.

5.2.2. Güneydoğu Avrupa Bölgesel Silahların Kontrolü, Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi/Southeast European Regional Arms Control Verification and Implementation Assistance Centre (RACVIAC)

İP çerçevesinde faaliyet gösteren güvenlik sorunlarıyla ilgili III. Çalışma Masasının Saraybosna’da 15-16 Şubat 2000 tarihlerinde yaptığı toplantı sırasında, “Silahların Kontrolü ve Yayılmanın Önlenmesi” başlıklı gündem maddesi altında Türkiye tarafından Ankara’da

⁴⁰⁰ Ok, Fügen, “İstikrar Paktı ve Türkiye”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari/EkonomikSorunlarDergisi/Sayil1/C4%B0stikrarPakt%C4%B1veT%C3%BCrkiye.htm, 15.12.05.

“Güneydoğu Avrupa’da Silahların Kontrolü ve Şeffaflık Merkezi/Southeast European Center for Arms Control and Transparency (RECAT) adı altında bir merkez kurulması önerilmiştir. Daha sonra, Almanya tarafından da RECAT benzeri bir merkezin (RACVIAC) adı altında Hırvatistan (Zagreb)’de kurulması önerilmiş olup, her iki projede öncelikli projeler listesine alınmıştır.⁴⁰¹

Sonra Alman projesi (RACVIAC) kabul edilerek Zagreb’de 02 Ekim 2000 tarihinden itibaren operasyonel olarak faaliyete başlamıştır. Merkeze ilişkin organizasyon yapısı içindeki “Diyalog /İşbirliği Bölüm Başkanı” (Kurmay Albay rütbesinde) ve “Eğitim/Doğrulama Bölümü Kurs Direktörü” (Kurmay Yarbay rütbesinde) kadroları, daha önce gerçekleştirilen toplantılar sonucunda, Türkiye’ye tahsis edilmiştir. Söz konusu kadrolardan, “Diyalog/İşbirliği Bölüm Başkanı” kadrosu; halihazırda, Kurmay Albay rütbesindeki bir Türk personel tarafından yürütülmektedir. Almanya; merkezin üç yıl boyunca lojistik ihtiyaçlarını karşılamayı, mali kaynak ve personel sağlamayı taahhüt etmiştir. Hırvatistan; RACVIAC için bina ve personel temin etmiş ve merkezin ilk direktörü bu ülke tarafından görevlendirilmiştir. Diğer ülkeler, merkeze; masraf ve maaşları kendilerince karşılanmak üzere personel görevlendirmiştir. Merkez, katkıda bulunan tüm ülkelerin temsilcilerinden oluşan “Çok Uluslu Danışma Grubu (MAG)” tarafından yönetilmektedir.⁴⁰² RACVIAC’ın bütçesi 2004 yılından itibaren üye ülkeler tarafından gönüllülük esasına göre yapılan mali katkılardan oluşmaktadır. Bu çerçevede; Türkiye, RACVIAC’a yıllık 46.000 Euro (50. 000 ABD Doları) mali katkı yapmaktadır.⁴⁰³

RACVIAC projesi, Avrupa Birliği’nin koordinatörlüğünde, İP çerçevesinde gerçekleştirilen ilk proje olması nedeniyle, Avrupa devletlerinden ve bölge devletlerinden büyük ilgi görmüştür. Ayrıca, silahların kontrolü anlaşmalarının ve bölgesel GGAÖ’in uygulanmasında eğitim sağlayacak ilk bölgesel kuruluş olarak ve İP güvenlik sorunlarıyla ilgili 3’ncü Çalışma Masası faaliyetleri açısından örnek teşkil etmiştir. Kuruluşa üye ülkeler; Avusturya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Makedonya, Moldova, Hollanda, Norveç, Romanya, Rusya,

⁴⁰¹ “Bölgesel Silahların Kontrolü”, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/raviac.html>, s. 2, 06.05.02.

⁴⁰² “Bölgesel Silah Kontrolü (Güneydoğu Avrupa Bölgesel Silahların Kontrolü, Doğrulama ve Uygulamaya Yardım Merkezi) “, <http://www.odevlerim.com/tezler/oseller/b%C3%B6lgesel%20s%C4%B0lah%20kontrol%C3%BC.doc>, 15.04.06

⁴⁰³ “Bölgesel Silahların Kontrolü”, http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/racviac.htm, 28.06.06.

Slovenya, Türkiye, İngiltere, Sırbistan ve Karadağ'dır. Kuruluşun faaliyetleri, üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan MAG tarafından yönlendirilmektedir.⁴⁰⁴

29.04.2004'te 5155 no'lu RACVIAC kurulması hakkında anlaşmaya katılmamızın uygun bulunduğu dair kanunun 4. madde'sinde RACVIAC'ın görevleri şöyle tanımlanmıştır: *“RACVIAC, bölgedeki konvansiyonel silâhların kontrolü ile ilgili bir forum olarak işlev görecektir. Doğrulama personelinin eğitimi için örgütsel yapıyı oluşturacaktır. Diğer taraftan, bu konudaki anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili doğrulama görevlerini ifa etmeyecektir. RACVIAC, bu amaçla, bölge ülkelerinin, taraf oldukları silahların kontrolü hakkındaki anlaşmaların uygulanmasına katılmalarını öncelikle temin edecektir. Diyalog ve işbirliği yoluyla silahların kontrolü hakkındaki düzenlemelere dair bilgiyi arttıracak, uygulamayı geliştirecek ve silahların kontrolü anlaşmalarına muhtemel katılımları yönünde ülkeleri hazırlayacaktır(...) RACVIAC Direktörü, RACVIAC tarafından düzenlenen eğitim faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesinden sorumlu olacaktır. Direktör, Bütçe/Maliye Biriminin Başkanı ile işbirliği halinde RACVIAC'ın planlanmış projeleri için yıllık bir bütçe hazırlayacak ve onaylanmak üzere MAG'a sunacaktır. Direktör RACVIAC bütçesinin açık ve şeffaf bir şekilde uygulanmasından sorumludur.”*⁴⁰⁵

08-10 Nisan 2003 tarihleri arasında Ljubljana/Slovenya'da icra edilen 7'nci MAG Toplantısında alınan karar uyarınca başlatılan çalışma kapsamında; RACVIAC'ın gelecekte üstleneceği görevleri içeren Orta Vadeli Strateji belgesi 23 Haziran 2003 tarihinde üye ülkelere kabul edilmiştir. Bu çerçevede; RACVIAC'ın, silahların kontrolü konusunda sürdürdüğü eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, şu konuları da ele alması kararlaştırılmıştır: Silahlı Kuvvetlerin reform faaliyetlerinin desteklenmesi, Bölgesel GGAÖ'lerin geliştirilmesi, Silahlı Kuvvetlerin demokratik kontrolü, belirli sınır yönetimi konuları, KHS'in yasadışı ticaretinin kontrol altına alınması, askeri ve çift kullanımlı malzemelere ihracat kontrol rejimlerinin uygulanması, Güneydoğu Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik afet yönetimi, Dayton V'nci Madde Müzakereleri Sonuç Belgesinde yer alan önlemlerin uygulanmasına katkı sağlanması, uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı organizasyonlar ile silahların kontrolü alanında işbirliği yapılması, RACVIAC'ın hedef kitesinin, bölge ülkelerinde silahların kontrolü konularında profesyonel olarak görev yapan kurum/kuruluşlar haricindeki akademisyenler, karar vericiler,

⁴⁰⁴ Aynı yer.

⁴⁰⁵ Anlaşmanın tamamı için Bkz., “Hırvatistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi (RACVIAC) Kurulması Hakkında Anlaşmaya Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5155.html>, 25.05.06.

siyasi partiler, hükümet dışı organizasyonlar ve diğer hükümet kuruluşlarını da kapsayacak şekilde geliştirilmesi, Bölge ülkelerinin silahların kontrolü politikalarının izlenmesi ve desteklenmesi.⁴⁰⁶

Türkiye, RACVIAC'ın faaliyetlerini aktif olarak desteklemektedir. Bu kapsamda; RACVIAC'ta düzenlenen toplantı ve seminerlere katılım, uzman ve konferansçı sağlamanın yanı sıra, seminerlere de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, RACVIAC'ın üst düzey yönetim kurulu olarak görev yapan MAG Başkanlığı görevi, Eylül 2003-Eylül 2004 tarihleri arasında Türkiye tarafından yürütülmüştür. Bu çerçevede; 9'ncü Olağan MAG Toplantısı, RACVIAC'a üye ülkeler, AGİT ve İP temsilcilerinin katılımıyla 20-21 Nisan 2004 tarihinde Ankara'da icra edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye bu merkezin de kuruluşundan şimdiye kadar üzerine düşenleri yerine getirmek için aktif bir çalışma içerisinde. Bu da Türkiye'nin Bölgesel güvenlikte öncü devlet olduğunu kanıtlar niteliktedir. Özellikle bu tür merkezler aracılığıyla elde edeceği başarılar Bölge de söz sahibi olmasını kolaylaştıracağı gibi prestijini de artıracaktır.

5.2.3. Güneydoğu Avrupa İçin Royaumont Süreci

Güneydoğu Avrupa bölgesinde görülen kültür mozaiki Yugoslavya'nın dağılmasıyla bölgenin birbirine girmesine neden olmuştur. Savaş sonrasında Batılı devletlerin araya girmesi sonucu Dayton Anlaşması imzalanmış ve siyasi bir çözüm olmuştur.

Avrupa'nın güneyinde istikrarı ve iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmeyi amaçlayan Royaumont süreci, 12 Aralık 1995'te Fransa'nın Royaumont kentinde yapılan bir konferans sırasında, AB, Rusya, ABD ve Güneydoğu Avrupa ülkelerince eski Yugoslavya'yı kapsayan Dayton Barış Antlaşması'nı desteklemek üzere başlatıldı. Royaumont deklarasyonu, tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olan Avrupa İstikrar Paketi'nin (Balladur Planı) daha önce yaptığı gibi, sürecin AGİT'in ellerine bırakılması için çağrıda bulunmaktadır.⁴⁰⁷

Royaumont Süreci Dayton Anlaşmasını tamamlayıcı nitelikte olup getirilen politik çözümlerin bireyler seviyesinde kabul görmesini amaçlamaktadır. 13 Aralık 1995 yılındaki Royaumont Deklarasyonu "bölgedeki her bireyin din, kültür ve etnik farklılıklardan doğan önyargılarını yıkmış ve birlikte yaşama düşüncesine varmış bireyler olması" yönünde çalışmalar yürütülmesi gerektiğini açıklamaktadır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ "Bölgesel Silahların Kontrolü", http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/racviac.htm, 28.06.06.

⁴⁰⁷ "Royaumont Süreci", *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt*, a.g.e., s. 273.

⁴⁰⁸ "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi", <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilitiy.htm>, s. 3, 17.06.2002.

Avrupa Birliği Konseyi, 28 Kasım 1997 tarihinde, Dr. Panayotis’i Royaumont süreci koordinatörü tayin ettiğinde Dr. Panayotis temel hedef olarak, Bosna Hersek’teki silahlı çatışmaları sona erdiren, Paris/Dayton barış planının işlerlik kazanması için yol gösterici olmaya çalıştı, bunun yanı sıra, aynı konuda, tüm bölgeyi kapsayacak daha geniş bir perspektif oluşturmaya da çalışmıştır. Bu bağlamda, sürecin temel hareket alanları şöyle sıralanabilir:⁴⁰⁹

- Sürece dahil olan ülkeler arasında ilişkilerin normalleştirilmesi (muhtemel iyi komşuluk andlaşmalarının akdi de buna dahildir).
- Tam dolaşım ve ifade özgürlüğünün hayata geçirilmesi ve bunu, karşılıklı saygı ve anlayış ruhu içinde teşvik edecek faaliyet ve projelerin oluşturulması.
- Bölgedeki sorunlar ile başedilmesinde, işbirliğinin yararlarını gösterir bir araç olarak, sivil toplumun yeniden tesisinde olduğu kadar, kültürel, dinsel, bilimsel ve teknik alanlarda da bölgesel işbirliğinin ileriye götürülmesi.

Avrupa Birliğinin bir girişimi olarak 1997’de Fransa tarafından ortaya atılan Royaumont Süreci Güneydoğu Avrupa’da sivil toplum, demokrasi ve insan haklarını geliştirme amacını taşımaktadır. Süreç, Nisan 1999’da Almanya tarafından ortaya atılan Balkan İstikrar Paktının çerçevesi içine alınmıştır.⁴¹⁰ 10 Haziran 1999 yılında Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı’nın kurulmasıyla birlikte, İstikrar Masası’nın Birinci Masası olan “Demokratikleşme ve İnsan Hakları Çalışma Masası” bu Süreç doğrultusunda yapılan çalışmaları takip etmeye başlamıştır.

5.2.4. Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü - Multinational Peace Force Southeast Europe (MPFSEE)

Güneydoğu Avrupa’da bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak üzere oluşturulan Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci’nin (SEDM) koordinasyon komitesi ve bu sürecin bir ürünü olarak başlatılan MPFSEE, SEDM süreci içindeki yedi bölge ülkesi; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Makedonya, Romanya ve Türkiye tarafından, bölge güvenliğine katkıda bulunmak ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek amacıyla, 26

⁴⁰⁹ Tarhanlı, Turgut, “Güneydoğu Avrupa İçin Royaumont Süreci”, *Helsinki Yurttaşlar Derneği Eylül-Ekim 1998 Bülteni*, http://www.hyd.org.tr/tr/bulten.asp?bulten_id=2&yazi_id=8, 16.06.06.

⁴¹⁰ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 516.

Eylül 1998’de Üsküp/Makedonya’da imzalanan MPFSEE Anlaşması ile kurulmuştur. ABD, Slovenya ve Hırvatistan bu inisiyatife gözlemci olarak katılmaktadırlar.⁴¹¹

Balkanlarda bir barış gücü oluşturulması projesi Türkiye tarafından NATO’nun BİO Programı çerçevesinde ortaya atılmıştır. Projenin iki amacı vardır: Birincisi, Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek ve gerektiğinde çatışmaları önlemek amacıyla kullanmak, ikinci olarak da bu ülkelerin ileride olası NATO üyelikleri durumunda uyumlaştırma sürecine girmelerini kolaylaştırmak. Bu proje ABD tarafından da desteklenmiştir. Örgütlenme şemasını NATO’dan almış olan MPFSEE’nin işlevi NATO’nun yürüttüğü operasyonlara katılmak ve bağımsız olarak da düşük riskli insani yardım faaliyetlerinde bulunmak olarak belirlendi.⁴¹²

Türkiye, İttifak içinde bölgesel iş birliğinin siyasî-askerî ölçütlerine ilişkin görüşmelerde, BİO’nun genel felsefesine uyumlu olarak, **“Güvenliğin Bölünmezliği”, “Yeni Nüfuz Alanları ve Bölünmelerin Oluşmasının Engellenmesi”** ilkelerinin önemini dile getirmiştir. Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü’nün politik ve askeri kararlarının verildiği “Politik ve Askeri Yönlendirme Komitesi” (PMSC) ve Savunma Bakanları Koordinasyon Komitesi (SEDM-CC)’nin başkanlık ve sekreterliği ise Türkiye tarafından iki yıllık süre için halen bu görevi yürüten Romanya’dan 25 Temmuz 2003’de devralınmıştır.

5.2.5. Karadeniz Barış Gücü (Blackeseafor)

Türkiye’nin Karadeniz bölgesine yönelik olarak, ilki kadar geniş kapsamlı olmayan girişimi, yalnızca Karadeniz’e kıyısı olan ülkeleri içeren bir Karadeniz İşbirliği Görev Gücü kurulması önerisinin ortaya atılmasıyla oluşmuştur. Türkiye, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya ve Ukraynalı yetkililer Ekim 1998’de Ankara’da bir araya gelerek söz konusu gücün çokuluslu niteliğe sahip olması konusunda ve bölgede arama-kurtarma, mayın temizleme, çevrenin korunması ve genel olarak güvenlik artırıcı önlemlerin alınmasına katkıda bulunmasını kararlaştırdılar. Katılımcı ülkeler 2 Nisan 2001’de İstanbul’da toplanarak kuruluş anlaşmasını imzaladılar. Sürekli bir deniz gücü olmayıp, gerektiğinde veya eğitim amacıyla yılda 1-2 defa faaliyette bulunacak olan Blackeseafor’un ilk komutanlığını da 1 yıl süreyle bir Türk amiral üstlenmiştir. Daha sonra komutanlık, Karadeniz ülkeleri arasında alfabetik sırayla dönüşümlü olarak yer değiştirecektir.⁴¹³

⁴¹¹ “Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci Koordinasyon Komitesi ve Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü Siyasi-Askeri Yönlendirme Komitesi Başkanlık ve Sekreterliğinin Devredilmesi”, <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/bilginotu/2005/bn09.htm>, 16.02.06.

⁴¹² Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 518.

⁴¹³ Uzgel, a.g.m., s. 522-523.

5.2.6. Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG: Southeastern Europe Brigade)

Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü (GAÇBG) Anlaşması'na göre geçici/dönüşümlü biçimde yekdiğerinin topraklarında kurulmuş veya konuşlandırılmış olan Güneydoğu Avrupa Tugayı Karargâhı, "SEEBRIG (Güneydoğu Avrupa Tugayı) Karargâhı" olarak bilinir.

Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü Tugayı, Güneydoğu Avrupa'da ve özellikle Balkanlar'da bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak ve bölge ülkeleri arasında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek amacıyla Türkiye'nin öncülüğünde teşkil edilmiştir. Bu gücün ilk karargahı 31 Ağustos 1999 tarihinde çekirdek kadro ile Filibe/Bulgaristan'da faaliyete geçmiştir. Tugay Karargah yeri Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Yunanistan arasında sırasıyla dört yıllık sürelerle rotasyona tabi tutulmaktadır. Rotasyon planına göre Tugay Karargahı 2007–2011 yılları arasında Türkiye'de konuşlanacaktır. Tugay Komutanlığı görevi de ülkeler arasında rotasyona tabi tutulmaktadır. İlk Tugay Komutanlığını 1999-2001 tarihleri arasında Türkiye üstlenmiştir.⁴¹⁴

Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları sürecinde oluşturulan ve Genel Kurmay Başkanlığı koordinatörlüğünde yürütülen SEEBRİG (Güneydoğu Avrupa Barış Tugayı) faaliyetleri arasında sivil asker unsurların doğal afetlerde kullanılmasına yönelik yürütülen çalışmalarda yer almaktadır.⁴¹⁵

Türkiye bu Tugayın imkan ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Güneydoğu Avrupa Simülasyon Ağı-2004 Tatbikatına (SEESIM) katılan Orgeneral Özkök, NATO'ya terörle mücadele için "**Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi**" kurulmasını belirttikten sonra burada yaptığı konuşmada şunları söylemiştir. "... Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları (SEDM) süreci ile birlikte Güneydoğu Avrupa, çok daha güvenli ve yaşanabilir bir bölge haline geldi(...) Güneydoğu Avrupa Tugayı'nın (SEEBRIG) SEDM süreci içerisindeki en önemli unsur olduğunu düşünerek, bunu tekrarlamaktansa, çabalarımızı SEEBRIG'in imkan ve kabiliyetlerini nihai hareket yetenekleri doğrultusunda geliştirmeye ve gerekli yetkilendirmeleri yapmaya yoğunlaşmamız gerekmektedir. Mevcut imkan ve kabiliyetlerin etkili kullanımı, bu tür bir işbirliğinin başlatılmasında ve geliştirilmesinde daima önem arz etmiştir (...) SEDM sürecinin (...) bölgede istikrar, barış ve refah için, bu sürecin yeni isteklere açık olması gerekmektedir (...). Buna

⁴¹⁴ <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/bilginotu/2003/bn32.htm.htm>, 04.01.06.

⁴¹⁵ "Dünden Bugüne Başbakanlık",

http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/genelmd/basbakanlik/094_turkacildurum.htm, 16.02.06.

*uygun olarak Türkiye, SEDM sürecinin birer üyesi olmak isteyen Bosna-Hersek ve Sırbistan-Karadağ'a tam destek vermektedir. Üyelikleri, şüphesiz bölgemizdeki barış ve istikrar çemberini genişletecektir".*⁴¹⁶

Barış Karargahı Romanya'da bulunan ve kuruluşunda Türkiye'nin aktif rol oynadığı Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG), Kabil Çokuluslu Tugayı görevini 06 Şubat 2006 tarihinde 6 ay süre ile 06 Ağustos 2006 tarihine kadar devralmıştır. Söz konusu tugayın karargahında halihazırda toplam 19 Türk personel görev yapmakta; Türkiye'nin görevlendirdiği Muhabere İşletme Takımı, Güneydoğu Avrupa Tugayının ast birlikleri ile muhabere irtibatını sağlamaktadır.⁴¹⁷

5.2.7. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü-Organisation of Black Sea Economic Co-operation (BSEC)

Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapılanmasında Türkiye'nin yakın deniz havzası olmaktan çok Soğuk Savaşın en keskin şekilde yaşandığı bir iç deniz kimliğindeki Karadeniz, kıyı ülkeler için taşıdığı potansiyelin çok gerisinde bir öneme sahip olmuştur. Bu denizin jeoekonomik önemi o yıllarda Karadeniz havzasındaki jeopolitik kutuplaşma nedeniyle yeterince değerlendirilememiştir. Özellikle Türkiye, kıyı ülkelerinin tümünün (SSCB, Romanya, Bulgaristan) karşı blok içinde yer almaları sebebiyle Karadeniz'de bir tür kuşatılmışlık psikolojisi yaşamıştır. Bu nedenledir ki, Karadeniz ve Tuna su yolu, Türkiye'nin toplam ihracatında % 6, toplam ithalatında ise % 7 civarında pay alabilmişlerdir. Karadeniz bağlantılı su yolları içinde tarihi bir öneme sahip olan Tuna su yolunun Türk deniz ulaşımındaki payının % 1'in altında olması Türkiye'nin kuzey hattını ne derece ihmal ettiğinin önemli bir göstergesidir. Bu durum Türkiye'nin kendi kıyı şeridini kullanma konusunda da geçerli olmuştur. Türkiye'nin en uzun kıyı şeridi Karadeniz'de olmasına rağmen 120 milyon tonluk yükleme ve boşaltma kapasitesinin % 25'i Akdeniz'de, % 21'i Ege'de, % 41'i Marmara'da % 13'ü Karadeniz'dedir. Bu durum Türkiye'nin genel bir tablo olarak güneyden kuzeye akan ve Marmara Denizinde yoğunlaşan bir deniz ulaşımına sahip olduğunu göstermektedir. Bu yön Karadeniz'in Türk deniz ulaşım stratejisindeki konumunun marjinalleşmesine yol açmıştır.⁴¹⁸

Soğuk Savaşın sona ermesi Türkiye'nin denizcilik ulaşım ve strateji yapılanmasında ve Karadeniz'in bu yapılanma içindeki yerinde ciddi değişiklikler meydana getirmiştir. Her şeyden

⁴¹⁶ "NATO'ya terörle mücadele teklifi",
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=22970>, 22.06.06.

⁴¹⁷ "Türkiye'nin UGYK Harekatına Katkıları",
http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/isaf_int/turkiyeninkatkilari.htm, 22 .06.06.

⁴¹⁸ Davutoğlu, a.g.e., s. 159-160.

önce Türkiye ilk kez yukarıda bahsettiğimiz psikolojiden kurtulmuştur. Bu iki aşamada gerçekleşmiştir: İlk aşamada Varşova Paktının dağılması ile SSCB–Romanya–Bulgaristan arasındaki ittifak bağı çözülmüş ve Türkiye'nin her üç ülke ile ayrı düzlemlerde ve ikili çıkarlar temelinde politika geliştirmesinin önü açılmıştır. İkinci aşamada SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Ukrayna ve Gürcistan'ın da bağımsızlıklarını kazanmaları Karadeniz'de aktör sayısını arttırmış ve blok baskısını ortadan kaldırmıştır. Türkiye bu yeni devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve bu da Türkiye'yi Karadeniz'in en geniş kıyıya sahip ülkesi konumuna getirerek önemli bir diplomatik avantaj sağlamıştır.⁴¹⁹

Soğuk Savaş döneminde hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan SSCB'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmişti. Türkiye ise SSCB'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve Batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktaydı. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni bir atılıma hazırlanan Türkiye yanı başındaki bu hammadde ve enerji kaynaklarına, SSCB ise gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duymaktaydılar. Aynı zamanda bütün bu yeni koşullar Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkeler için de geçerliydi. Üstelik SSCB'nde bir çok Türk Cumhuriyetleri'nin bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilmektedir.

Soğuk Savaş Sonrasında dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma süreci yaşanmaya başlamıştır. Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş süreci başlamıştı. Soğuk Savaş Sonrası böyle bir ortamda konumunu ve zamanlamasını bulan Karadeniz ekonomik işbirliği fikri, fikir babalığını Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimi olarak dünya siyaset sahnesine çıkmıştır. (Karadeniz havzasındaki ülkeler arasında ekonomik işbirliği fikrini ilk defa 1990 yılında ortaya atan isim Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ'dır.)

Türkiye, 3 Şubat 1992 tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Dışişleri Bakanlarını İstanbul'da bir araya getirmiştir. Bu toplantının asıl amacını, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan yeni cumhuriyetlerin sürece katılım taahhütlerini yenilemek ve “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu”nun imza tarihini ve usulünü tespit etmek oluşturmuştur. KEİ, ülkemizin girişimleri ile 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul Zirvesi sırasında yayımlanan Deklarasyonla kurulmuştur. 1992 yılında ayrıca, İstanbul Deklarasyonuna

⁴¹⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 160.

taraf ülkeler, Helsinki Nihai Senedi ve AGİT'nin kural ve prensiplerine uyacaklarını taahhüt ettikleri “Boğaziçi Bildirisini” de yayımlamışlardır. Üyeleri; Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan ve Karadağ, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dır. 18 Nisan 2003 tarihinde Erivan'da gerçekleştirilen KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi 8'inci Toplantısı'nda alınan kararla, Makedonya ile Sırbistan-Karadağ da örgüte davet edilmiştir. Bu çerçevede, Sırbistan-Karadağ KEİ'ye katılım konusundaki iç onay sürecini tamamlayarak KEİ'nin tam üyesi haline gelmiştir.⁴²⁰

Gözlemciler; Avusturya, Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, Uluslararası Karadeniz Kulübü, Karadeniz Komisyonudur. Ayrıca sektörel diyalog içinde bulunduğu 6 tane ortaklık kuruluşu vardır.⁴²¹ Üye ve gözlemci sayısındaki bu artıştan da görülebileceği gibi KEİ kuruluşundan itibaren dünyanın ilgisini üzerine çekebilmiş ve kuruluşu döneminde bir bölgesel örgüt niteliğinde olmasına rağmen kısa süre içinde çok taraflı bir işbirliği modeline dönüşmeyi başaramıştır.

KEİ'nin ilk kuruluş amacını Şükrü Elekdag şöyle özetlemiştir. Üye ülkelerin, coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı niteliğinden yararlanarak, ortaklaşa alacakları önlemlerle, aralarındaki ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini ve Karadeniz bölgesinin bir barış, işbirliği, istikrar ve refah bölgesi haline getirilmesini öngörmektedir.⁴²² Bu amaca ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği kurulduktan sonra kurumsallaşmasını tamamlayarak Yalta'da 5 Haziran 1998⁴²³ tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle birlikte uluslararası hukuki bir kimlik olarak tam teşekküllü bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütü olmuştur. O tarihten sonra da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) olarak anılmaya başlamıştır.

Örgüt olarak çeşitli organları vardır.⁴²⁴ **Dışişleri Bakanları Konseyi**, en yüksek karar alma organıdır. Altı ayda bir olmak üzere, yılda iki defa mutabakat sağlanan yerde

⁴²⁰ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluslarlaII%C4%B1skiler/KEI/, 04.01.06.

⁴²¹ http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC.

⁴²² Elekdag, Şükrü, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”, a.g.m., s. 125-126.

⁴²³ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı için Bkz., <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/4392.html>, 15.05.02.

⁴²⁴ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi10/kei.htm>, 12.06.06.

toplanmaktadır. İlk iki dönem başkanlığını Türkiye yapmıştır. Daha sonraki başkanlıklar ise alfabe sırasına göre yapılmaktadır. Dışişleri Bakanları Konseyi, KEİ'nin işleyişi, alt organların kurulması çalışmalarının yönlendirilmesi ve kararların değerlendirilmesi, gözlemci statüsü tanınması ile ilgili kararların alınması, iç tüzüğün kabul ve değiştirilmesi konularında yetkilidir. Aksine karar alınmadıkça oturumları kapalıdır. **Yüksek Yöneticiler Komitesi** ve Merkezi İstanbul'da olan **Uluslararası Daimi Sekreteryaya** Dışişleri Bakanları Konseyi'ne bağlı alt organlardır. Dışişleri Bakanları Konseyine bağlı çalışma grupları (Ç.G.) oluşturulmuştur. Bu gruplar şunlardır: Örgütsel Konular Ç.G., Bilim ve Teknolojide İşbirliği Ç.G., Banka ve Finans Ç.G., İstatistiksel Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Ç.G., Sağlık ve Eczacılık Ç.G., Ulaşım Ç.G., Acil Durum Ç.G., Suçluluğun Önlenmesi Ç.G., Ticari ve Ekonomik Gelişmeler Ç.G., Komünikasyon Ç.G., Çevre Koruması Ç.G., Tarım ve Tarım Sanayii Ç.G., Uzmanlar Geçici Ç.G. Bu çalışma gruplarında çeşitli projeler görüşülmekte ve faaliyetlerine etkinlik ve ivme kazandırılmasını teminen belirli alanlarda her üye ülke en çok iki yıllık dönemler halinde koordinatör ülke görevini üstlenmektedir.

KEİ'nin 1998 yılının Mart ayında açılan ve merkezi Selanik'te olan **Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası** 1 Haziran 1999 tarihinde işlevsel hale gelmiş olup ihracat finansmanı programları ve verdiği kredilerle bölge içi ekonomik işbirliğine destek olmaktadır. Sekreteryası İstanbul'da olan **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA)**, KEİ'nin parlamenterler boyutunu oluşturan bağlı kuruluşudur. Türkiye'nin öncülüğünde kurulan ve Sekreteryası İstanbul'da bulunan **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi (KEİK)** ise, bölgeye doğrudan yabancı yatırımı çekme konusunda projeler üretmekte, bölgenin tanıtımını yaparak iş olanaklarını artırmakta, ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması konusunda çalışmalar yapmaktadır. **İstatistiksel Veri Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi** de, Ankara'da Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü bünyesinde kurulmuş olan ve KEİ ülkelerinin istatistiki bilgilerini derleyen ve bu konuda yayınlar yapan bir bağlı kuruluştur.⁴²⁵

KEİ bünyesinde bugüne kadar gerçekleştirilen somut işbirliği atılımları kapsamında örgütün yapılanmasında ileri bir aşamaya gelinmiş, ayrıca çeşitli konularda işbirliğini olanaklı kılan anlaşmalar imzalanmıştır. İçişleri Bakanları düzeyinde imzalanan **“Karadeniz Ekonomik İşbirliği Katılımcı Devletleri Arasında Suçla, Özellikle Örgütlü Suç Türleriyle Mücadelede İşbirliği Anlaşması”**, bu Anlaşmaya Ek Protokol ile aynı Anlaşmaya Ek **Terörizmle**

⁴²⁵ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”,

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluslarlaII%C4%B1skiler/KEI/, 04.01.06.

Mücadele Protokolü ve Kültür Bakanları düzeyinde imzalanan **“Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması”** sayılabilir. 15 Nisan 1998 tarihinde Gürcistan’da imzalanan **“Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri Arasında Acil Yardım ve Doğal ve İnsanlardan Kaynaklanan Afetlerde İşbirliği Anlaşması”** da afet durumlarında KEİ ülkelerinin yardımlaşmasını öngörmektedir. **“KEİ Bölgesindeki Eşyanın Karayoluyla Naklinin Kolaylaştırılması Konusunda Mutabakat Muhtırası”** ise 6 Mart 2002 tarihinde Kiev’de yapılan KEİ Ulaştırma Bakanları Toplantısında imzalanmış ve 2005 yılı Nisan ayında yürürlüğe girmiştir.⁴²⁶ Son olarak, KEİT Eğitim Çalışma Grubu oluşturulması münasebetiyle ilk kez 29 Eylül 2005 tarihinde Atina’da toplanan KEİT Üyesi 12 Ülkenin Eğitim Bakanları **“KEİT Üye Ülkeler Eğitim Bakanlarının Yüksek Öğretimde İş Birliği ve Üniversite Araştırması Alanlarında Ortak Atina Deklârasyonu”** nu imzalamışlardır.⁴²⁷

KEİT’e üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek için yalnızca ticari değil, mali konularda ve özellikle enerji ve ulaşım alanlarında girişimler gerçekleştirildi. Türkiye’nin de desteklediği üye ülkeleri bağlayacak Karadeniz Ring Hattı (Black Sea Ring Corridor) ile Elektrik Hattı (Electrical Ring) dikkati çeken girişimlerdir.⁴²⁸

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, dünyanın özellikle enerji alanında önemli üretici ülkeleri ile tüketici ülkelerini çatısı altında toplamaktadır. Örgüt üyelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyleri farklıdır. 1989 öncesi merkezi ekonomi ile yönetilen üye ülkeler bugün bir ekonomik dönüşüm sürecinden geçmekte ve hızla serbest pazar ekonomisi koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. KEİ’nin özellikle Balkan’lardaki üyeleri Örgütün üye ülkeler arasındaki işbirliğini arttırarak ilerde Avrupa Birliği ile bütünleşmeyi hızlandırabileceğine inanmaktadırlar.

Balkanların yeniden inşası ve ihyası amacını taşıyan SECI ve İP’nin amaçları ve bu bağlamda yapılan çalışmalar da KEİ ile aynı hedefe yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, KEİ’nin amaçları ve hedefleri, Balkanlar ve Kafkasya ile arasındaki bölgede geçerli olmak üzere SECI ve İP’nin amaçları ve hedefleriyle de benzerlik arz etmektedir.

Bu bağlamda 25 Haziran 2004 tarihlerinde yapılan KEİ Dışişleri Bakanları Özel Toplantısında, **“KEİ Dışişleri Bakanlarının KEİ’nin Bölgedeki Güvenlik ve İstikrara Katkısına İlişkin Bildirisi”** anılabilir. Söz konusu Bildiri ile üye ülkeler, Karadeniz Ekonomik

⁴²⁶ Aynı yer.

⁴²⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz., http://digm.meb.gov.tr/BELGE/KEIT_AtinaDeklrasyonu.pdf, 04.01.06.

⁴²⁸ Uzgel, “1990’larda Balkanlarla İlişkiler”, a.g.m., s. 519-522.

İşbirliği Örgütü'nün bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek suretiyle güvenlik ve istikrara katkıda bulunmakta olduğunu beyan etmişlerdir.⁴²⁹

Ayrıca, KEİ'nin bu girişimlerden farklı olarak tamamıyla bölge içi dinamiklerin eseri olması da göz önünde bulundurulmalıdır. KEİ bölge ülkelerinin ekonomik gelişmesine katkılar sağlayacak işbirliğini öngörürken, işadamlarının da bir araya gelmesine aracı olmaktadır. KEİ, ekonominin çeşitli sektörlerinde işbirliğini öngören bir örgüttür. KEİ İş Konseyi bu işbirliği amacıyla kurulmuştur.

KEİ'nin ana hedefi bölgesel stratejiler geliştirmektir. Bu stratejiler içinde bölgenin mukayeseli üstünlüklerini belirlemek, yatırım için öncelikli sektörleri ve bölgesel işbirliğinin maliyet ve yararlarını saptamak ve küresel düzeyde bölgenin oynaması gereken ekonomik rolü belirlemek gibi unsurlar yer almaktadır. Nitekim KEİ, stratejiler ve hedefler belirlenmesi alanında önemli bir yol kat etmiş ve 21 inci yüzyılda başarılı olabilmesi için ekonominin hemen hemen tüm sektörlerinde gerçekleştirmesi gereken hususları ana hatlarıyla tespit eden “**Gelecek İçin Ekonomik Gündem**” adlı bir belge kabul ederek kendine bir vizyon belirlemiştir. Bu belgenin en önemli adımlarından biri olarak bir Proje Geliştirme Fonu oluşturulmuş, Fonun yasal temelleri hazırlanmış, böylece KEİ'ni proje üreten bir örgüte dönüştürecek süreç halihazırda başlamıştır.⁴³⁰

Çeşitli alanlarda bu projelerin oluşturulmakta olduğunu görülmektedir. Nihayet KEİ Örgütü'nün en önemli işbirliği alanlarından biri olan iletişim alanında KEİ üç projeyi hayata geçirmiştir:⁴³¹ Bunlardan birincisi olan **Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi (ITUR)** projesi ile Türkiye, Ukrayna ve Rusya denizaltından 3200 km.lik fiber optik kablo sistemi ile birbirlerine bağlanmıştır. İkinci proje olan **Karadeniz Fiber Optik Sistemi (KAFOS)** Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Moldova'nın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. KAFOS sistemi sayesinde İstanbul ile Varna ve Kişinev arasında doğrudan bağlantı kurulabilmektedir. Üçüncü Proje ise **Trans Balkan Hattı (TBL)** olarak bilinen projedir. Bu proje ile İtalya, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye birbirine bağlanmıştır. İletişim ve ulaştırma şebekeleri, hem ulusal hem bölgesel alanda ekonomik bütünleşmenin stratejik unsurlarını oluşturmaktadır.

⁴²⁹ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluslarlaII%C4%B1skiler/KEI/, 04.01.06.

⁴³⁰ Aynı yer.

⁴³¹ Erkmenoğlu, Ferhan, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)-Örgütü'nün Dünü, Bugünü ve Geleceği”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/4Erkmenoglu2.htm>, 04.01.06.

Ayrıca KEİ'nin üzerinde durduğu dört önemli ulaştırma projesi bulunmaktadır.⁴³² Bunlar; **a)** Kuzey Güney yönlerinde, Baltık Denizi, Orta Rusya, Azak ve Karadeniz arasında **Pan-Avrupa 9 uncu koridoru**, **b)** Doğu-Batı yönlerinde, Adriyatik Denizi, Karadeniz, Orta Asya arasında **Pan-Avrupa 8 inci koridoru**, **c)** Tuna-Don Volga nehirleri arasında **Pan Avrupa 7'inci koridoru** ve **d)** Karadeniz Pan-Avrupa Ulaştırma Alanı (**Karadeniz PETRA'sı**). Ülkelerin incelendiği bölümde de görüldüğü üzere bu projelerin tamamlanması yolunda önemli mesafeler katedilmiştir.

Günümüzde KEİT'in amaçladığı hedeflerine ulaşamadığını görmekteyiz. Türkiye'nin ilk başta önerdiği serbest ticaret bölgesi kurulması hedefinin çok uzağında, siyasal ve ekonomik platform işlevini gören gevşek bir örgütlenme olarak faaliyetini sürdürmektedir. Böyle olmasının çok çeşitli sebepleri vardır. Kısaca özetlersek bu nedenler şunlardır; siyasal iradenin yokluğu ya da zayıflığı, siyasal çıkarlara ekonomik çıkarlardan daha fazla önem verilmesi, ekonomik sistem farklılıkları, üye ülkelerden pek çoğunun birbirleriyle sorunları veya çatışmalarının olması, (Azerbaycan ile Ermenistan arasında devam eden Karabağ sorunu, Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan sözde Ermeni Soykırımına ilişkin iddialar, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs, Ege Adaları ve Batı Trakya konularında yaşanan anlaşmazlıklar, Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında yaşanan rekabet gibi siyasi yönü ağır basan sorunlar bulunmaktadır). Yunanistan ve Ermenistan'ın örgütün gelişimini engelleyici tutumları, bölge içi ticaretin düşük düzeyde kalması, gerekli ölçüde dış yatırım yapılamaması ve finansman yetersizliği, tarife dışı engellerin yaygın olarak kullanılması, bölgesel fonların kurulmamış olması, teşvik sistemlerinin yetersizliği, ödemeler mekanizmasının eksiklikleri, yük paylaşıcı mekanizmaların uygulanmaması, kaynakların en etkin bir biçimde uygulanmaması, kurumsal zayıflık, fazla sayıda bölgesel kuruluşa üyelik ve bunun sınırlı kaynakların dağılmasına yol açması, karar alma mekanizmasının yavaş işlemesi. Son olarak belirtilmesi gereken husus ise KEİ'nin bir deklarasyon ile oluşturulduğu, katılan devletlerin bir uluslararası anlaşma ile bağlı kılınmadıklarıdır. Bu niteliğiyle deklarasyonun, üyeler için uluslararası hukuk kapsamında yaptırım gücü bulunmadığı, bağlılığın iyi niyet çerçevesinde kalabileceği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Hukuksal olarak bakıldığında bu doğru olmakla birlikte, deklarasyonun en üst düzeydeki kişilerce imzalanmış olması bağlayıcılık niteliğini artırabilecektir.⁴³³

Davutoğlu'na göre ise KEİ'nin hızlı gelişmesinde ivme kaybetmesinin sebepleri şunlardır: Birincisi, Üye ülkelerin örgütü kalıcı faktörlere dayalı aksiyoner nitelikli bir yapı

⁴³² Aynı yer.

⁴³³ "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi10/kei.htm>, 12.06.06.

olarak değil, konjonktürel ihtiyaçlara cevap verebilecek reaksiyoner bir yapı olarak görmeleri. Örgütün kuruluş bildirgesinde bu işbirliğinin bir başka işbirliği teşebbüsüne alternatif teşkil etmediğinin vurgulanmış olması üye ülkelerin bu yapıyı merkeze alan bir siyasi irade göstermemelerine yol açmıştır. Fakat üye ülkelerin büyük çoğunluğu bu vurguya rağmen yeni yapıyı diğer teşebbüsler için bir alternatif koz olarak görme eğilimine girmişlerdir. Üyelerin çoğunluğunun AB, G-8, ECO gibi diğer işbirliği ve entegrasyon çabaları ile olan ilişkileri KEİ'nin derinlemesine gelişmesini yavaşlatan etkiler yapmıştır. İkinci neden, KEİ'nin AB'nde yaşanan tecrübenin aksine kısa süre içinde hem kontrolsüz bir genişleme hem de çok ihtiraslı bir derinleşme temayülüne girmiş olmasıdır. Üçüncü neden, KEİ bünyesinde AB'ndeki Alman-Fransız eksenine benzer bir Türk-Rus ekseninin bir sürükleyici lokomotif olarak devreye sokulmamış olmasıdır.⁴³⁴

Doğru bir zamanlama ve yerinde bir inisiyatifle başlatılan KEİ hâlâ Türkiye'nin önemli stratejik araçlarından biri konumunu sürdürmektedir. Bu önem üç ayrı düzlemde ele alınabilir. Birinci düzlem, KEİ'nin temelde bir ekonomik işbirliği örgütü olarak Türkiye'nin uluslararası ekonomik-politik yapılanma içindeki etkisine olumlu katkıda bulunma potansiyelidir. Türkiye bu potansiyelden yararlanmasını bilmiş ekonomik anlamda kazanımları olmuştur. Bu anlamda Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yaptığı dış ticaret verileri yol gösterici olabilecektir. 1992 yılında KEİ üyeleri ile yapılan ithalat dolar bazında toplamda 1.744 milyon \$ iken 2002 yılında aynı değer 6.538. milyon \$ tutarında olmuştur. İhracat ise 1992'de 1.007 milyon \$ iken 2002 yılında 3.448 milyon \$ tutarında gerçekleşmiştir. Türkiye dış ticareti ise, ithalatı dolar bazında toplamda 1992'de 22.870 milyon \$ iken 2002'de 51.270 milyon \$ olmuştur. İhracatı ise 1992'de 14.715 milyon \$ iken 2002'de 35.762 milyon \$ olmuştur.⁴³⁵ Bu verilerden de anlaşılacağı üzere 1992-2002 arasında ithalat ve ihracatta yüksek bir artış görülmektedir. Yıl bazında bu değerlerde dalgalanmalar olmuş olmasına rağmen, sürecin geneline bakıldığında artış ciddi olarak kendini göstermektedir. Üye ülkelerin iç siyasi ve ekonomik gelişmelerini de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Her şeye rağmen üye olan ülkelerin büyük bölümü henüz ekonomik gelişmelerini tam olarak sağlayamamışlardır. Genel olarak Türkiye bölge ülkelerine tüketim malı ihraç etmiş, bölge ülkelerinden de hammadde ithalatı yapmıştır. Dolayısıyla Türkiye ithal ettiği hammaddeyi sanayi kollarında kullanarak ekonomisinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu veriler ışığında şu değerlendirme yapılabilir; Türkiye KEİ'den ekonomik

⁴³⁴ Davutoğlu, a.g.e., s. 277-279.

⁴³⁵ "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", <http://www.dpt.gov.tr/dei/kei/kei.htm>, 02.11.2005.

olarak umduğu amacına yaklaşmış ve bölge ülkeleri ile ticaretini arttırarak ulusal zenginliğini geliştirebilmiştir.

İkinci düzlem ise, KEİ üyesi ülkelerden oluşan havzanın çok-terafli ilişkilerinin Türkiye için büyük önem taşımasıdır. Bu ilişkilerin gerçek bir çekim alanı oluşturması bütün üye ülkelerin ortak etkinliğini artıran sonuçlar doğuracaktır. Özellikle Kafkaslar ve Balkanlarla ilgili bölgesel bunalımlarda KEİ'nin bunalım çözücü bir mekanizma olarak kullanılabilmesi, başta bu örgütün kurulmasında öncülük eden Türkiye olmak üzere bütün taraflara önemli uluslararası prestij kazandıracaktır. Üçüncü düzlem ise, KEİ'nin ikili ilişkileri etkileyebilecek önemli bir diplomatik temas alanı olmasıdır. Bu ilişkilerin merkezinde de Türkiye-Rusya ilişkileri vardır. Ne KEİ'nin başarısı Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrinden soyutlanabilir; ne de Türkiye-Rusya ilişkileri KEİ'nin oluşturduğu ortak diplomatik alandan bağımsız düşünülebilir.⁴³⁶

Özetle Doğuda Japon Denizi'nden batıda Baltık Denizi'ne, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Akdeniz'e kadar 20 milyon km²'lik bir alanı kaplayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesi yıllık 300 milyar dolarlık dış ticaret kapasitesi, 350 milyon üretici ve tüketici nüfusu, zengin insan kaynağı ve çok çeşitli ve geniş doğal kaynaklarıyla çok önemli bir işbirliği alanı oluşturmuştur. Ayrıca Avrupa'nın enerji transfer ve taşıma koridoru özelliğini almıştır. Bölge, Körfez Bölgesinden sonra en geniş petrol ve doğal gaz kaynağına sahiptir.⁴³⁷

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü coğrafyasının Körfez'i takiben, dünyadaki en geniş petrol yataklarına sahip bölge olduğunu hatırlamak, enerji konusunun işbirliğindeki yerini teslim etmek için yararlı olacaktır. Hazar havzasındaki 200 milyar varil düzeyinde petrol yatağının yansısı dünya doğal gaz rezervinin de yüzde 27'si bu bölgededir. KEİ'nin jeostratejik önemi, hem kapsadığı coğrafi alanda önemli miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmasından hem de Batı dünyasına yönelik enerji nakil yollarının topraklarının üzerinden geçmesinden kaynaklanmaktadır.

Temel enerji kaynaklarını teşkil eden petrol ve doğal gazın global düzeydeki stratejik önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu kaynaklar bölgesel barış istikrar ve huzurun tesisinde de önemli roller oynayabilirler. KEİ'nin üyeleri arasında hem zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip ülkeler hem bu doğal zenginliklerden yoksun ülkeler bulunmaktadır. KEİ ülkeleri "**Karadeniz Bölgesindeki Enerji Durumu**"⁴³⁸ başlıklı bir rapor yayımlayarak petrol ve doğal gaz konusunda bölge içi pazara, enerji yataklarının bulunmasına, enerjinin yer yüzüne

⁴³⁶ Davutoğlu, a.g.e., s. 279-280.

⁴³⁷ http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC.

⁴³⁸ Belgeler-Raporlar: <http://www.bsec-organization.org/documents.aspx?ID=Statements>.

çıkartılmasına, taşınmasına, dağıtımına ve pazarlanmasına ilişkin hususları da gözden geçirmişlerdir. KEİ bölgesindeki doğal gaz ve petrol yataklarından sağlanacak enerji kaynaklarının, çevreye zarar vermeden, etkin bir şekilde boru hatlarıyla Batı dünyasındaki tüketici ülkelere pazarlanması bölgede kalıcı bir barışın tesisi kadar gönencin de artmasına yardımcı olacaktır. Böylece KEİ ülkeleri arasındaki ilişkiler daha sağlam temellere oturtulabilecektir.

Bu kadar önemli bir havzada olan **Türkiye'nin çocuğu** KEİ, önemli bir stratejik araç olarak yeniden değerlendirilmelidir. Dünyadaki ekonomik bütünleşme hareketlerinin günümüzde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu süreç içinde, Türkiye coğrafi konumunun kendisine vermiş olduğu önemli avantajı kullanarak, uzun yıllardır Batı sisteminin içinde yer almasından kaynaklanan tecrübesiyle, bulunduğu bölgede ekonomik ve siyasi bir güç olma fırsatını yakalamış durumdadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, ekonomik açıdan sağladığı gelişmeler, yaratılan bölgesel işbirliği imkanları, özellikle Türkiye'nin önderliğinde oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, ECO ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile geliştirilen ilişkiler ülkemize karşı son zamanlarda duyulan ilgiyi artıran faktörler olmuştur.

Bu özellikleriyle birlikte Türkiye, örgütün daha iyi işleyebilmesi için uluslararası konjonktürün kısa dönemli sorunlarına tepki niteliği taşıyan reaksiyoner politikalardan ziyade aksiyoner nitelikli ve uzun vadeli politikalar geliştirebilmesi için çabalarını hızlandırmalıdır. Ayrıca sadece bununla yetinmeyip Karadeniz'in bir barış ve istikrar denizi olabilmesi için daha önceleri S. Demirel tarafından ortaya atılan fakat kağıt üzerinde kalmaya mahkum olan **“Kafkas İstikrar Paktı”** veya 100 yıldır tartışılan **“Kafkas Evi”** gibi projeleri de hayata geçirebilmelidir. Böylece hem Karadeniz etkin bir şekilde kullanılabilir, hem siyasi sorunlar bu platformlarda etkili bir şekilde geliştirilebilecek işbirlikleriyle hal yoluna girer, hem de Türkiye bölgesinde söz sahibi, prestijli ve güçlü bir ülke olarak bölgesel bir güç olduğunu ortaya koyabilir.

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİ DEĞİŞEN GÜVENLİK ORTAMINDA TÜRKİYE’NİN VE GLOBAL AKTÖRLERİN BALKANLARA YÖNELİK GÜVENLİK POLİTİKALARI

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Türkiye

Uluslararası sistemde yer alan tüm aktörler, kapasite ve amaçlarına göre farklı güvenlik anlayışlarına ve arayışlarına sahip olabilmektedirler. Aynı uluslararası konjonktürde aktörlerin güç ve kapasitelerine, içsel dinamiklerine, uluslararası sistemi algılayış biçimlerine ve kendilerine biçtikleri rollerle ilgili olarak farklılık gösteren bir güvenlik yapılanması meydana getirilir.

Uluslararası alanda güvenlik, ulus – devletin güvenlik anlayışı ve sistemin bütününe yönelik güvenlik anlayış olmak üzere iki biçimde kullanılmaktadır. Bu durumda ilk anlayış, ulus – devletin iktidarını, vatandaşların refah düzeyini, ülkesel varlığını koruma ve geliştirme anlamlarını taşırken, ikincisi, hemen tüm devletlerin ortak olarak tehdit saydıkları durumların düzenlenmesi anlamını taşımaktadır. Sistemin bütününe yönelik tehditleri de nükleer silahlanma, küresel terör, ekonomik ve çevresel sorunlar şeklinde gruplandırmak mümkündür.

SSCB’nin ve sonrasında da Varşova Paktı’nın dağılması ile uluslararası ilişkilerde ulusal ve küresel tehditlerin yapılarında ve tehdit algılamalarında meydana gelen değişiklikler sonrasında, güvenlik anlayışlarında ciddi dönüşümler görülürken, dünya genelinde ekonomik ve siyasi dengeler de büyük oranda değişmiştir. Uluslararası sistemdeki bu değişimle birlikte hükümetler dışı yeni aktörlerin ortaya çıkması ve ekonomik güçleri nedeniyle önemli bir etki oluşturmaları küreselleşme sürecinin de hızlanmasını beraberinde getirmiştir. Bir başka ifade ile iki kutuplu ideolojik mücadele dönemi yerini temelde ekonomik çıkar rekabetinin egemen olduğu, ilişkilerin ekonomik faktörlerle belirlendiği ve ülkelerin dış politikalarında da ekonomik unsurların öne çıktığı bir uluslararası ilişkiler ortamına bırakmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası içinde bulunulan ucu açık bu süreç; başlangıcından günümüze önemli ara kesitler yaratarak, süreci kavramamıza olanak sağlayacak nitelikte veriler üretmiştir. Önemli kırılma noktalarına isabet eden bu ara kesitler beş başlık altında toplanabilir:¹

¹ Hacısalıhoğlu, İ.Yaşar, “Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler ve Türkiye: Sorunlar, İlişkiler ve Algılamalar”, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği*, der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2005, s. 293-296.

1) 1991 Körfez Savaşı; 2) Balkanlardaki savaş; 3) Kurumsal düzenlemeler ve yeni mekansal örgütlenmeler; 4) 11 Eylül saldırıları; 5) Afganistan ve Irak işgalleri.

Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası geleneksel tehdit kavramı artık; bölgesel çatışmalar, ülkelerdeki ekonomik, siyasi istikrarsızlıklar ve belirsizlikler, nükleer silahların ve uzun menzilli füzelerin yayılması, kökten dincilik, uyuşturucu ile silah kaçakçılığı ve küresel terörizm şeklinde ortaya çıkan yeni tehdit ve riskleri içinde bulundurmaya başlamıştır. Nükleer silahların yayılması, beraberinde getirdiği tehlikelerin yanında çok kutuplu sisteme geçiş için de olanaklar sağlamaktadır.²

Genel anlamda dış politika; uluslararası çevre, ulusal çevre ve karar merkezi üçlüsünün belirleyici etkisi altında varlık gösterir. Günümüzde uluslararası çevre değişkenlerini göz önünde bulundurarak Türkiye'nin dış politika sorunları/seçenekleri konusunda özlü bir inceleme yapmak amacıyla bu alana baktığımızda şunlar gözlemlenir:³

- Soğuk Savaş Sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişme “hard power” yerine “soft power” in geçmesi: Uluslararası ilişkilerde ve rakip güçlerin mücadelesinde öncelikle askeri caydırıcılık ve ekonomik yaptırımın değil; insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel özgürlükler gibi değerlerin, dış politika aracı olarak, devreye sokulması.

- Ama aynı zamanda uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik tehdit algılamasının ve tehdit araçlarının çeşitlenerek artması ve buna karşı alınan önlemlerin hâlâ klasik güç kullanımı niteliği taşıması: 11 Eylül terörüne karşı ABD'nin Afganistan'a yönelik askeri müdahalesi bunun tipik örneği.

- Ulusal sınırların dokunulmazlığı yerine kişi dokunulmazlığı ile temel hak ve özgürlüklerin “yükselen değer” olarak öne çıkması. İki kutuplu uluslararası sistemde Blok önderlerinin doğal etki alanlarındaki ülkelerin sınırlı dokunulmazlığı, özellikle Blok rekâbeti nedeniyle de yetmişlerin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sürecinde bir kural niteliğindedi; Sosyalist Blok'un yıkılmasından sonra ise diğer Blok lideri ABD serbest piyasa ekonomisi ve liberalizm vurgulamasıyla kendisine yeni bir çıkış açıp etkinliğini sürdürmek istedi. Bu arada NATO'da toplumsal, ekonomik ve siyasal işlevlerle donanımlı geniş boyutlu bir örgüte dönüştürülmektedir. Yani sadece bir savunma örgütü olmaktan çıkmaktadır... “İnsan hakları politikası” dış politikanın aracı haline gelmiştir.

² Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul: 7. Baskı, 2000, s. 300.

³ Canbolat, İbrahim S., *Küreselleşen Dünya ve Türkiye: Aşkın Değerler, Kurumlar, Politikalar, İlişkiler, Sorunlar*, Vipaş A.Ş.Yay ., Bursa: 2002, s. 67-69.

- Bir bölgesel uluslarüstü sistem olarak AB'nin tek para, ortak dış politika ile ortak savunma/ güvenlik gibi yeni işlevsel politika alanlarıyla güçlenerek genişlemesi.

Türk dış politikasını yukarıdaki dış çevre değişkenlerinden bağımsız olarak incelemek mümkün değildir. Bu dönemde Türkiye'nin Savunma Politikası; doğası itibarıyla savunmaya yöneliktir ve ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak ve muhafaza etmek için düzenlenmiştir. Bu itibarla, Türkiye'nin 21'nci yüzyıla girerken, Millî Güvenlik ve Savunma Politikası şu temellere dayanmaktadır;⁴

“... Bölgede barış ve güvenliğe katkıda bulunmayı ve bunu geniş bölgelere yaymayı, Bulunduğu bölgeye ve ötesine yönelik tüm stratejileri etkileyebilecek strateji ve güvenlik üreten bir ülke olmayı, Bölgesinde bir güç ve denge unsuru olmayı, İş birliği, yakınlaşma ve olumlu ilişkiler geliştirmek için her türlü fırsattan istifade etmeyi ve girişimlerde bulunmayı çağın gerektirdiği hedefler olarak görmektedir. Atatürk'ün koymuş olduğu “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi çerçevesinde tespit edilen Savunma politikasının temel esasları; Her türlü uluslararası gerginliğin azaltılmasına, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azamî katkıda bulunmak, Bağımsızlığı, bütünlüğü ve cumhuriyeti korumak ve kollamak, Krizleri ve çatışmayı önleyici tüm tedbirleri almak, kolektif savunma sistemlerinde aktif olarak yer almak ve kendisine tevdi edilecek sorumlulukları yerine getirmektir. Belirtilen bu politikanın desteklenebilmesi için Türkiye'nin Askerî Stratejisi dört önemli hususu içermektedir. Bunlar; Caydırıcılık; Kriz Yönetimine Askerî Katkı ve Krizlere Müdahale; İlerden Savunma; Kolektif Güvenlik; Caydırıcılık...”

Mevcut konumuyla, yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde, global güç ve oluşumların menfaatlerinin kesişim bölgesinde yer alan Türkiye'nin jeostratejik mevkiinden kaynaklanan bu durumun, bugüne kadar olduğu gibi 21'nci yüzyılda da değişmeyeceği ve Türkiye'nin öneminin ve yeni dünya düzenindeki yerinin daha da pekişeceği kıymetlendirilmektedir. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'ye içinde bulunduğu coğrafyada ve çevresinde çok yönlü politikalar izleme ve yeni işbirliği imkanları sağlamıştır. Ancak, bencil parti politikaları, istikrasız hükümetler, terörle mücadele, siyasal İslam'ın büyümesi, siyasi merkez partileri ile İslamî güçlerin nüfuzu arasındaki çekişmeler, Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası güvenlik ve dış politikası için daha büyük stratejiler geliştirmesini engelleyen unsurlar olmuştur.

⁴ “Beyaz Kitap 2000” Türkiye'nin Milli Savunma Politikası, http://www.msb.gov.tr/genpp/dorduncu_bolum/birinci_kisim.html, 15.06.2002.

Türkiye, birçok olumsuzluğa karşı, yeni dönemde AB ile uyumlu olarak gerekli demokratik reformları gerçekleştirme, küreselleşme sürecini düzenleyen İMF ve Dünya Bankası'nın destekleriyle ekonomik sorunlarını çözümlenme, Batılı ülkelerle süregelen ilişkilerini geliştirmenin yanında çok taraflı politika gereği Avrupa, ABD, Rusya, Kafkasya, Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yönelik ilişkilerini geliştirme çabasıdadır. Bunların yanısıra Türkiye, barış ve istikrarın korunması çerçevesindeki bölgesel işbirliği gayretlerinde ve uluslararası barışı koruma faaliyetlerinde de aktif olarak yer almıştır.

Ancak bu dönem içinde Türkiye'nin dış politikasında Balkanlar bölgesine daha ağırlık verdiği gözlemlenmiştir. Bunun nedenleri şunlardır:⁵

- Balkanlar, örneğin Kafkasya ve Orta Asya'dan farklı olarak, Türkiye'nin görece daha yakından tanıdığı ve tarihsel bağlarının daha güçlü olduğu bir bölgedir. Ayrıca Ortadoğu'dan farklı olarak bu bölgede kendisi ile işbirliğine girmeye istekli birden fazla ülke bulunmaktaydı. Dolayısıyla etkinliğini kurabilmek için bölge içi destek bulabilmiştir. Bunda da Türkiye'nin Balkanlarda ezilen, baskılara maruz kalan ve saldırıya uğrayan ülkelerin ya da grupların yanında yer alırken belli sloganların dışında, din ve ayrılıkçı milliyetçiliğe vurgu yapmaktan kaçınan bir politikayı benimsemiş ve bölgedeki Türk/Müslüman azınlıkları kışkırtmamaya özen göstermiştir. Hatta, yıllardır bu konuda gösterdiği aşırı hassasiyet doksanlarda, bölgesel koşulların zorlamasıyla bir ölçüde kırılabilmiştir.

- Türkiye'nin, Soğuk Savaş Sonrasında birçok açıdan zor durumda bulunan bu ülkelere, sınırlı da olsa ekonomik yardımdan askeri işbirliğine dek sunabileceği bazı olanaklar ve kazançlar olmuştur. Yine Ortadoğu bölgesi ile karşılaştırıldığında, Türkiye askeri ve ekonomik açıdan "verici" konumundayken, Ortadoğu'da İsrail'le ilişkileri çerçevesinde daha çok "alıcı" konumunda bulunmaktadır ve Türkiye'nin imaj açısından yarattığı sonuçlarda birbirinin tersi olmuştur.

- Bir diğer etken olarak, Türkiye'nin Balkan politikasındaki en önemli rakibi olan Yunanistan'ın 1995'e kadar izlediği yanlış politika olarak belirtilebilir. Özellikle Türkiye'nin Makedonya ve Bulgaristan ile ilişkilerinin yakınlaşmasında bu yanlışlık önemli bir rol oynamıştır. Yunanistan'ın doksanların ortalarına kadar çatışmacı bir tutum sergilemesi, Türkiye'ye bölgede daha geniş bir hareket alanı kazandırmıştır. Yunanistan 1995'ten itibaren bu politikayı değiştirmiştir.

⁵ Uzgel, İlhan, "Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", *EN UZUN ON YIL: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der., Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2.Basım: Mart 2000, s. 425-427.

- Kafkasya ve Orta Asya'dan farklı olarak, Rusya'nın dayanak bulmaya çalıştığı ülke olan Yugoslavya hem Balkanlarda hem de uluslararası alanda dışlanmış ve tecrit edildiği için Türkiye daha avantajlı bir konuma sahip olmuştur. Yunanistan ise Rusya ile siyasi ve askeri ilişkilerini geliştirmekle birlikte, özellikle son dönemde AB olanaklarını tercih etmiştir.

- Türkiye'nin Balkanlardaki bu etkinliğinde kamuoyu desteğinin kısmi etkisi olsa da bunu tamamen kamuoyu desteğine bağlamak hatadır. Çünkü benzeri kamuoyu desteği Kafkas politikasında da bulunmasına rağmen Türkiye'nin Kafkaslardaki etkinliği Balkanlardaki etkinliğine ulaşamamıştır. Bunda da en önemli faktörlerden birisi ABD'nin Rusya'nın Kafkaslardaki siyasi nüfuzunu tanımasıdır.

- Türkiye'nin belki de Balkanlarda etkin rol oynamasının en önemli sebebi bölgede ABD ile paralel hareket etmesi ve ABD'nin Türkiye'nin arkasında olmasıdır. Türkiye, Kafkaslar konusunda bu desteği alamamış, Ortadoğu'da ise tarihsel gelişimler nedeni ile bu destek ters etki yaratmıştır.

Türkiye'nin hem bir bölge ülkesi olarak hem de tarihsel bağları itibarıyla hassas olduğu Balkanlar, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Sırp'ların Bosna-Hersek'te başlattıkları savaş, katliam ve arındırma uygulamaları nedeniyle tehlikeli bir krizi başlatmıştır. Türkiye'nin kendi Balkan politikasını Batı Avrupa ülkelerinkine uyumlu hale getirmesi yönündeki çalışmaları istenildiği kadar başarılı olamamıştır. Bu probleme ait olarak Türkiye ile Batı Avrupa – Yunanistan dahil – arasında çıkar uyuşmazlığı görülmektedir. Savaşın sona erdirilmesi amacıyla Türkiye'nin tek yanlı girişimi, teknik ve siyasi açıdan başarılı olamazdı. Bunun için, gerekli girişimleri yapacak ve uygun operasyonu başlatacak en az iki Güç gerekmekteydi; bunlar Türkiye ve ABD olabilirdi. Türkiye bir bölge devleti olarak, ABD ise sürekli gündeme taşınan “yeni dünya düzeni”nde lider rolünü oynamak isteyen bir Güç olarak esasen, öteki Batılı devletlerin de desteğini aldıkları ölçüde, Kuveyt'te olduğu gibi duruma müdahale edebilirdi. Nitekim, daha sonra NATO kapsamında gerçekleştirilen operasyon bu özelliği taşımaktadır.⁶

2. Türkiye-ABD İlişkileri

2.1. Türk-ABD İlişkilerinde Sürekliliğin Nedenleri ve Soğuk Savaş Sonrası

İlişkilerin Niteliği

Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğunun dağılmasıyla birlikte ABD'nin pek çok ülkeyle olduğu gibi Türkiye'yle ilişkileri de farklı bir evreye girdi. Türkiye ile ABD arasında II.

⁶ Canbolat, İbrahim S., *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa- Aktüel Kitabevi, İstanbul: 1.Baskı, 2003, s. 76-77.

Dünya Savaşı'nın ardından kurulan çok yönlü ittifak ilişkisinin temel nedeni SSCB'ydi. Türkiye dış politikasını oluştururken dayandığı birinci unsur olan güvenlik endişesinden hareketle, SSCB'den kaynaklanan tehditlerin ABD'nin yardımıyla aşılabileceğini hesaplamıştı. ABD ise dünya ölçeğinde mücadele ettiği “evrensel komünizm”in Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgeyi denetimi altına almasını engellemek için Ankara'yla yoğun bir işbirliği kurulmasını tercih etti. 90'larda SSCB ve Doğu Bloğu ortadan kalktığına göre bu işbirliğinin temel dayanağı yok olmuştu. Tarafların birbirlerinin işbirliğine duydukları ihtiyaç azalmıştı. İlişkilerin kapsamında bir azalma muhtemeldi. Fakat bu doğal beklentiler gerçekleşmedi.⁷

SSCB tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen Türkiye üç temel nedenden ötürü ABD ile ilişkilerini en az eskisi kadar yoğun biçimde devam ettirdi.⁸

1. Yeni Güvenlik Endişeleri: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'de resmi ağzlarca sıkça ifade edildiği gibi, Doğu Bloğunun yıkılmasıyla ortaya çıkan belirsizlik ortamı ve otorite boşluğu, bölgenin ve Türkiye'nin güvenliği için eskisinden daha tehlikeli tehditlerin oluşmasına yol açabilirdi. Nitekim, Körfez Krizi, Yugoslavya'daki etnik ve dinsel çatışmalar, Kafkasya'da Azeri-Ermeni gerginliği ve Çeçenistan savaşı gibi gelişmeler, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın kesiştiği bir konumda yer alan Türkiye'nin algıladığı tehdidi çeşitlendiriyordu. Türkiye bu çok yönlü Soğuk Savaş Sonrası dönemde bu yüzden ABD'nin yardımıyla bu sorunları bertaraf edebilirdi. Bu çerçevede Türkiye, Soğuk Savaş boyunca taşıdığı Batı'nın bir “**kanat ülkesi**” ya da “**ileri karakolu**” rolünden sıyrılarak, istikrarsızlık denizinin ortasındaki “**güvenli ada**” rolünü üstlendi. Bu dönemde NATO tarafından asıl korunması gereken merkez bölgenin güvenliğe kavuşması ve ittifakın tehdit algılamalarının Türkiye'nin etrafındaki bölgeden kaynaklanması Ankara'nın bu yeni durumu gündemde tutarak önemini vurgulamasına ve ABD ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirmenin yollarını aramasına neden oldu.

Ankara'nın bu tutumu haksız da sayılmazdı. Nitekim bu önem ABD'nin de farkında olduğu bir gerçektir. ABD'nin kendi çıkarları ve etkinlik politikası doğrultusunda devlet tiplemesi yaptırdığı görülmektedir. Amerikalı stratejist ve akademisyenlerce geliştirilen çeşitli devlet tiplmeleri bulunmaktadır: “**Jeopolitik mihver**” ve “**jeostratejik aktör**” konumundaki devletler, “**eksen devletler (pivotal states)**” gibi. Türkiye, bu devlet tiplmeleri içinde “**Jeopolitik mihver**” ve “**eksen devletler**” arasında gösterilmektedir. Ancak Türkiye aynı

⁷ Kirişçi, Kemal, “US-Turkish Relations: From Uncertainty to Closer Ties”, *Insight Turkey*, Vol. 2, No.4, (2000), s. 37-63.

⁸ Erhan, Çağrı, “Türkiye-ABD İlişkileri'nin Mantıksal Çerçevesi”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der., İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul: 1. Baskı: Kasım 2001, s. 121-128.

zamanda (Almanya, Fransa, Rusya'nın aralarında bulunduğu) **Jeostratejik aktör** potansiyeline sahip bir ülkedir. Bu potansiyeli dinamiğe çevirmesi jeostratejik konumunu değerlendirmesine bağlıdır. Bu arada İran'da aynı konumdadır.⁹

2. Stratejik Alışkanlık: Soğuk Savaş Sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinin düzeyinin korunmasının ikinci nedeni, Türkiye'nin yaklaşık yarım yüzyıl süresince dış politikasını iki kutuplu dünya düzeninde Batı Bloğunun önceliklerini göz önünde tutarak ve ulusal çıkar tanımını bu bloğun lideri durumundaki ABD'nin siyasi ve askeri öncelikleriyle uyumlaştırmaya çalışarak oluşturmuş olmasıdır. Bu tutumun ortaya çıkmasında Truman Doktrini'yle başlayan süreçte yavaş yavaş meydana gelen, iktisadi, askeri ve siyasal bağımlılığın da payı büyüktür. Türkiye, Körfez Krizi sırasındaki tutumuyla ABD'ne "yeni dünya düzeninde" yine Türkiye'nin önemini yitirmediğini göstermeye çalışmıştır. "**Stratejik Alışkanlık**" olarak adlandırılan bu durum en açık biçimde askeri ilişkilerin seyrinde görülmüş ve bu dönemde Türkiye'nin askeri alanda ABD'ne bağımlılığı devam etmiştir. Türkiye bu dönemde ABD'nden üç temel başlık altında askeri yardım almıştır. Bunlar "Dış Askeri Yardımlar", "Askeri Yardım Programı" ve "İktisadi Destekleme Fonu" adını taşımaktadır. Parasal yardımların yanı sıra ABD, Türk askeri personelinin eğitimi konusunda da önemli katkılarda bulunmuştur. "Stratejik Alışkanlığın" en somut alanı ise silah alımlarıdır. ABD, gizli silah satışları bir kenara bırakılırsa üç temel yöntemle dış ülkelere silah satışı yapmaktadır. Bunlar "Dış Askeri Satışlar", "Stok Fazlası Savunma Malzemeleri Satışı" ve "Doğrudan Ticari Satış" adlarını taşımaktadır. Soğuk Savaşın ortadan kalkmasına rağmen, bölgesinde meydana gelen yeni tehditlere karşı güvenliğini koruma ihtiyacı hisseden Türkiye, son yıllarda ABD'nden yaptığı silah alımlarına hız vermiştir. Özellikle PKK'nın terör faaliyetlerini hızlandırdığı 1984'ten sonra bu alımlarda artış gözlenmektedir. Bu yoğun ilişki, zaman zaman ABD Kongresi'nin gündemine getirilen Kıbrıs sorunu ve insan hakları ihlali iddiaları gibi konularla gölgelense de, Ankara'nın 8 milyar dolarlık bölümü 2006'ya kadar gerçekleştirilmek üzere 2030 yılına kadar 150 milyar dolarlık savunma malzemesi alacağını açıklaması ve "stratejik alışkanlık" faktörünün bilincindeki ABD Hükümeti ve silah şirketlerinin bundan en karlı biçimde yararlanmayı amaçlamaları, Türk-Amerikan askeri ilişkilerinin ileri ki yıllarda yoğunluğunu kaybetmeyeceğinin göstergesidir.

3. Küreselleşen Dünyaya Eklemlenmede ABD'nin Rolü: ABD ile ilişkileri gerektiren üçüncü neden, Soğuk Savaş'ın son ve yeni dünya düzeninin ilk yıllarının Türkiye'nin büyük bir iktisadi dönüşüm yaşadığı dönemle örtüşmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönüşümü gerçekleştirmek için Türkiye'nin yeterli sermaye birikimine sahip olması gerekmektedir. Bu ise

⁹ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 73.

yatırım ve ticaret imkanlarının yaratılmasıyla olabilirdi. Türkiye'nin bu girişimlerinin maliyetini dış krediler olmadan karşılaması mümkün olmadığından, ABD'nden ve ABD'nin yönlendirmesiyle hareket eden IMF ve Dünya Bankası'ndan alınabilecek yeni borçlar büyük önem kazanmıştı. Küreselleşmeye eklenme çabaları sadece dış borçlarla yürütülmemiştir. Yeni teşvik düzenlemeleriyle yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi sağlanmış, bunu kolaylaştırmak üzere çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Bunların sonucunda Türkiye'ye yapılan dış yatırımların miktarında artışlar olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin 1980'lerin sonunda **“yardım yerine ticaret”** parolasıyla başlattığı kotaları genişletme mücadelesi yıllar içinde sonuç vermiş ve Türk ürünlerinin ABD pazarlarına girişi kolaylaşmıştır. Fakat dış ticaret dengesinde Amerika lehine bir açık söz konusudur. Bu girişimler sonucu ABD, Türkiye'nin sadece geleneksel tarım ürünlerinin değil, gelişmekte olan sanayi sektörünün de en çok alıcı bulduğu pazarlardan biri haline gelmiştir.

Türkiye - ABD ilişkileri Soğuk Savaş Sonrası dönemde de farklı boyutlar kazanarak yoğun bir biçimde devam etti. 1990'larda iki ülke arasındaki ilişkilerin niteliğini belirleyen temel etken uluslararası ilişkilerin yapısında meydana gelen gelişmelerdir. Hem ABD dış politikası, hem de Türkiye dış politikası, yeni dönemde değişen ölçülerde ve farklı biçimlerde değişime uğradı. Fakat uluslararası alandaki değişim iki ülke arasındaki ilişkilere yeni boyutlar eklerken, ilişkilerin özünü değiştirmedir. Yani ilişkilerin dayandığı temeller ve eksenler büyük ölçüde değişmeden sürdü. Bunları şöyle sıralayabiliriz:¹⁰

1. Bu süreklilik öğelerinden ilki, iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin temelde stratejik ve siyasal işbirliğiyle sürmesidir. ABD açısından Türkiye'nin stratejik önemi şu öğelerdir; Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeri ve önemi, Türkiye'deki bilgi toplama üsleri ve Boğazlar. Türkiye, bu dönemde de ABD'nin yakın müttefiki olmayı sürdürmüştür.

2. Diğer ise, geçmişten gelen sorunların önemli bir kısmının hemen hemen aynı biçimde devam etmesidir. Bunlar arasında, Kıbrıs sorunu, ekonomik ve askeri yardım konusu, ABD'nin Kürt sorununa yaklaşımı, Kuzey Irak'taki gelişmeler, Ermeni karar tasarısı gibi konular sayılabilir.

3. Bir diğer süreklilik öğesi ise, ABD'nin büyük devlet olmasıdır.

¹⁰ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara: 2. Baskı, Eylül 2000, s. 116-128.

Bunun yanında, uluslararası gelişmelerin bir sonucu olarak iki ülke arasında, daha önceki dönemde rastlanmayan ve aralarındaki yakınlığı artıran bazı öğelerden de bahsetmek mümkündür¹¹:

1. Avrupa - Balkanlar, Kafkasya - Orta Asya ve Orta Doğu gibi yeni işbirliği alanları ortaya çıktı. Bunların ikili ilişkilerde önemli etkileri oldu. Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde sorunlu alanlarını oluşturan Kıbrıs ve Kürt sorunu gibi konularda bile zaman zaman işbirliğine gidebildiği görüldü.

2. ABD'nin bu dönemde uluslararası alanda tek süper güç olmasıdır. Bunun etkisini iki açıdan ele almak olanaklıdır. İlk olarak, Türkiye, Soğuk Savaşın galibi olan ve uluslararası alandaki hegemonyasını sürdürmek isteyen ABD'yle ilişkilerinde, bu ülkeye yakın durarak ve onunla işbirliği yaparak ulusal hedeflerine ulaşmaya çalıştı. İkinci olarak, 1990'larda ABD'nin Rusya da dahil olmak üzere Türkiye'yi çevreleyen ülkeler üzerindeki etkisi arttığı için, Türkiye'nin 1960'larda ve 1970'lerde olduğu gibi, yeni açılımlarda ve arayışlarda bulunma olanağı son derece azaldı. Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlara ve Orta Asya'ya yönelik açılımları ABD merkezli dış politikasına alternatif değil, ABD desteği ya da işbirliğiyle ortaya çıkan girişimler oldu. Türkiye'nin bu dönemde ABD ile ilişkileri ise, genelde insan hakları ve demokratikleşme konusundaki katı tutumu nedeniyle son derece sorunlu seyrettiği için, Türkiye 1990'larda artık ABD karşısında hareket alanını büyük ölçüde yitirmiş durumdaydı ve bu durum ilişkilerin hemen her alanında kendisini hissettirdi.

3. ABD bu dönemde dış politikasında insan hakları kavramına daha fazla yer vermeye başladığı için bir önceki dönem olan 1980'lerin aksine Türkiye'yle ilişkilerinde demokrasi ve insan hakları konularına daha fazla önem verdi.

4. Türkiye - ABD ilişkileri, Türkiye'de bu dönemde sık sık değişen siyasal iktidarların niteliğinden bağımsız bir çizgi izledi. 1990'larda Türk siyasal yaşamındaki liderlerin ve partilerin hemen hepsinin iktidar deneyimi yaşamasına karşın, Refahiyol döneminin küçük çaplı girişimleri dışında, ilişkilerin seyrinde herhangi bir değişiklik yaşanmadı. Dolayısıyla, ilişkilerin gelişimini belirleyen Türkiye'deki iktidarlar değil, uluslararası ve bölgesel gelişmeler oldu.

5. Türkiye geliştikçe dış politikanın belirlenmesinde dikkate alınması gereken yeni kurumlar ortaya çıkmaya başladı. Bunun Türkiye - ABD ilişkilerinde hem olumlu hem olumsuz anlamları oldu. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kurulması ile Ankara kararlarının borsa

¹¹ Harris, Gorge S., "ABD-Türkiye İlişkileri", *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2002, s. 255-272.

üzerindeki etkilerini hesaplamaya başlamıştır. Böylece borsa, ittifakı sürdürmek için bir baskı unsuru haline geldi ve bu baskı siyasetçiler tarafından ister istemez dikkate alındı. Olumsuz tarafı ise, medyanın etkisini artırmış olmasıdır.

Son dönemlerde Türkiye, ABD'nin beklediği desteği sağlayamamasından dolayı Amerikalı yeni muhafazakarların önde gelen yayın organlarından News Max dergisinde yayınlanan bir raporla “**en vefasız müttefik**” ilan edilmiştir. Raporda ABD'nden yılda 1.7 milyar dolar yardım ve bunun haricinde askeri yardım ve hibeler alan Türkiye'nin BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda ABD'nin önemle üzerinde durduğu 12 ayrı konuda Amerikan tezlerine desteğinin yüzde 0 olduğu belirtilmektedir. Konular arasında ABD'nin Küba'ya uyguladığı ekonomik ambargonun kaldırılması, İsrail'in Filistin'den çekilmesi, ABD'nin nükleer silahlardan arındırılması gibi tartışmalar yer almıştır. Raporun, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yapılacak, olası bir oylamada Türkiye'nin ABD tarafında yer alması için Ankara'ya bir mesaj olduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır. Zira aylık 300.000 tirajı olan derginin Amerikalı muhafazakar milletvekilleri tarafından yakından takip edildiği bilinmektedir.¹²

Buna rağmen Türkiye-Amerika ilişkileri son dönemlerde üst düzey resmi ziyaretlerle devam etmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın Nisan 2006'daki ziyaretine bir iade-i ziyarette bulunan Dışişleri bakanı Gül, Ortak Vizyon Belgesi hakkındaki açıklamasında “*Stratejik ortaklar arasında ilk defa böyle yazılı bir kağıdın ortaya çıkmış olacağına*” dikkat çekmiştir. Ayrıca Gül, “*ziyaretinin Türkiye ile ABD arasında köklü geçmişe dayanan işbirliğinin her alanda daha da geliştirilerek derinleştirilmesine katkı sağlayacağına inandığını*” söylemiştir.¹³

Ortak Vizyon belgesinde ne var? Belgede, “*Bölgesel ve küresel hedeflerimiz bağlamında aynı değer ve idealleri paylaşıyoruz. Bunlar; barış, demokrasi, özgürlük ve refahın yayılmasıdır*” denilmektedir. Belgede, Türkiye'yle Amerika ortak ilgi alanlarında birlikte çalışmayı taahhüt etmiştir. Bu ortak ilgi alanları da şöyle sıralanıyor: Geniş Ortadoğu'da barış ve istikrarın demokrasi yoluyla yaygınlaştırılması; birleşik bir Irak'ta istikrarın, demokrasinin ve refahın teşvik edilmesi; İran'ın nükleer programına ilişkin diplomatik çabaların desteklenmesi; kitle imha silahlarının önlenmesi; Kıbrıs sorununa BM gözetimi altında adil ve

¹² “Amerika'nın Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Boğaziçi Üniversitesi -TÜSİAD Dış Politika Forumu, Türk-Amerikan İlişkileri Son Gelişmeler (10-17 Mart 2006)
http://www.dispolitikaforumu.com/yeni/ABD_b%C3%BCHeni3.pdf, 15.05.06.

¹³ “Gül: Ortak Vizyon Belgesi Köklü İlişkilerimizi Daha da Geliştirecek”,
<http://www.usakgundem.com/haber.php?id=5662>, 05.07.06.

kalıcı, kapsamlı ve karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözümü desteklemek ve bu bağlamda Kıbrıs Türklerinin üzerindeki izolasyonun kaldırılması; PKK ve buna bağlı örgütlerle mücadele dahil olmak üzere terörizme karşı konulması; enerji güvenliği; ve Arap-İsrail ihtilafının kalıcı çözümüne yönelik uluslararası çabaların desteklenmesi. Belgede stratejik ortaklık vurgusu yapılmakta olup ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini Amerika'nın kuvvetle desteklediği belirtilmiştir.¹⁴

2.2. Türkiye-ABD ilişkilerinde Balkanlar

Türkiye-ABD çıkarları, yeni dönemde Balkanlarda çatışmamış aksine çakışmış ve örtüşmüştür. Bunun da nedeni her iki ülkenin de Balkanlarda benzeri çıkar ve hedeflere sahip bulunmaları ve aynı ülke ve grupları desteklemeleriydi. Ancak ABD'nin bölgedeki sorunlara yaklaşımı, Avrupa devletlerinkinden çok farklı olmamış, bu noktada, Türkiye'nin ki ile de çok fazla örtüşmemiştir. Yani Türkiye, benzer mücadelecilik yaklaşımların, bir gün kendisine karşı kullanılabilceği ihtimalinden tedirgin olmuştur. Türkiye, bu gidişatın sadece eski Yugoslavya toprakları ve Balkanlar'la sınırlı kalıp kalmayacağı düşüncesini dile getirirse de getirmese de bu düşünce, politika belirlemede önemli olmuştur.¹⁵

Türkiye'nin bu haklı tedirginliğini doğrular nitelikte bir değerlendirme stratejik araştırma kurumu RAND tarafından yapılan bir çalışmada şöyle dile getirilmiştir; "(...) *Türk hükümeti Türkiye'deki Kürtlere haklarını vermek istemezken, Kosovadaki Türk azınlık için bunu talep edemez. Bu yüzden Türkiye azınlık konusunu Balkanlar'da çok yoğun şekilde gündeme getirmek istememektedir.*"¹⁶

Balkanlar ABD için şu açılardan önem taşımaktadır:¹⁷

1.Doğu Akdeniz, Boğazlar ve Ortadoğu su yolları üzerindeki bölge stratejik açılardan önem taşımaktadır;

¹⁴ "Ortak Vizyon Belgesi Açıklandı", <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=5682>, 06.07.06.

¹⁵ Kut, Şule, "ABD, Avrupa Birliği, ve Avrupa'nın Bölgesel Güçleri ile Balkan Ülkeleri Arasındaki İlişkilerin Bölge Güvenliğine Olan Etkileri", "*Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998: Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1999, s. 118.

¹⁶ Larrabee, F. Stephen, "Türk Dış Politikası ve Güvenlik Politikası: Yeni Boyutlar, Yeni Güçlükler", *Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru*, Zalmay Khalilzad-Ian O.Lesser - F. Stephan Larrabee, çev. Işık Kuşçu, ASAM, Ankara: 2001, s. 41.

¹⁷ Uzgel, İlhan, "1990'larda ABD ve NATO'yla İlişkiler", "*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*", ed., Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul: 1. Baskı 2001, s. 274.

2.Bölge ABD'nin uluslararası alandaki üstünlüğünü kanıtladığı bir alandı. Örneğin, ABD Bosna'daki çatışmaya geç müdahale ederek AB'nin başarısızlığını ortaya koymuştur.

3.Balkanlarda barış ve istikrarın kurulmasından korunmasına kadar hemen her alanda, öncü bölge dışı güç ABD'dir. Şöyle ki, barışı koruma (peacekeeping: Bosna-IFOR ve SFOR), barışı uygulama (peace enforcement: Kosova-KFOR) ve önleyici konuşlanma (preventive deployment: Makedonya-UNPREDEP) gibi bölgesel çatışmalar için geliştirilen modellerin bir çoğunu Balkanlarda uygulama olanağını bulmuştur.

4.ABD'nin Ortadoğu güvenlik konseptinde yaptığı değişiklikte bölgeyle yakinen ilgilenmesini gerektirmiştir.¹⁸ Çünkü, Balkanlara hakim olan güç; Ön Asya (Türkiye), Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu kontrol edecektir. ABD'nin Atlantik ötesi bir ülke olmasından dolayı; bölgeye karşı ilgisi diplomatik ve askeri destekten öteye varamamaktadır. Balkanlarda geliştirilmesi gereken ilişki biçimi; siyasi, ekonomik ve kültürel boyut taşımalıdır. Bir anlamda birebir ilişkidir. Balkanlardaki stratejik boşluğun nedeni budur. Bu boşluğu dolduracak tek ülke Türkiye'dir.

5.Balkanlar, ABD ve Avrupa'nın rekabet halinde oldukları çok önemli bir bölgedir.¹⁹ Bu rekabet aynı bölgedeki Türk-Yunan rekabetini anımsatacak bir şekilde meydana gelmektedir. Sonuçta iki tarafta kendi üstünlüğünü sağlamaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla her bir Balkan ülkesi, ABD ve AB'ni özel olarak etkilemek için, özel bir çaba göstermektedirler. Ancak, AB mali yardım ve ekonomik ilişkiler açısından bu bölgede, barış döneminde ABD ile rahatlıkla yarışabilir ama çatışma durumlarında bölgede ABD'nin kesin üstünlüğü su götürmez bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

ABD'nin yeni dönemde Balkanlarda en çok işbirliği yaptığı ülke Türkiye olurken, Türkiye de bu işbirliği sayesinde bu bölgede daha fazla etkinlik sahibi olabildi. Bu işbirliğinin nedenleri şunlardır:²⁰

1. Türkiye ile ABD'nin tarihsel, siyasi ve kurumsal olarak bir işbirliği geleneklerinin olmasıdır. Türkiye tıpkı Ortadoğu'da olduğu gibi coğrafi konum ve sahip olduğu siyasi, insani ve kültürel bağlar açısından, ABD'nin işbirliği yapması için çok uygun bir müttefikti.

¹⁸ Gündüz, Süleyman (Dayanışma Vakfı ve Uluslararası Balkan Konferansı İzleme Komitesi Genel Sekreteri), "Balkanlar ve Türkiye", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998*, a.g.e., s. 315.

¹⁹ Kut, "ABD, Avrupa Birliği ve Avrupa'nın Bölgesel Güçleri ile Balkan Ülkeleri...", a.g.m., s. 119.

²⁰ Uzel, "1990'larda ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: ...*, a .g.m ., s. 276.

2. ABD'nin bölgede desteklediği ve yanında yer aldığı taraflar, Türkiye'nin de desteklediği ve ilişkilerinin iyi olduğu Boşnaklar, Arnavutlar ve Makedonya gibi ülke ve halklardı. Dolayısıyla, bu durum ABD için Türkiye'yi son derece uygun bir bölgesel ortak haline getirdi.

3. Türkiye ve ABD bölgedeki sorunların çözümü için kullanılacak yöntemler konusunda da genelde hemfikirdiler. Bosnalı Sırp'lara karşı kuvvet kullanılması, Bosna-Hersek'in silahlandırılması, Makedonya'nın toprak bütünlüğünün korunması, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi bunlar arasında yer aldı.

Sonuç olarak, Türkiye, Balkanlarda bazılarının korktukları gibi Müslüman kartını oynamamıştır ya da tek başına askeri eylemde bulunma eğilimi olmamıştır. Tam tersine Türkiye güvenilir bir NATO müttefiki olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu politikasıyla Türkiye, bölgede birçok kazanımlar elde etmiştir. Bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin, dostlukların ve işbirliklerinin geliştirilmesi, bölgede daha geniş hareket alanının elde edilmesi, Yunanistan'a karşı bölgede üstünlük elde edilmesi böylece, bölgede ekonomik alanda etkinlik gösterme fırsatının yakalanması gibi birçok kazancı olmuştur.

3. Türkiye-Rusya İlişkileri

3.1. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güvenlik Meselesi

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türk-Rus ilişkilerinde köklü değişime neden oldu. Uluslararası sistemde iki kutuplu yapının dağılması, Türkiye'ye ve Rusya'ya ikili ilişkileri "ideolojik baskıların" ötesinde geliştirme olanağını verdi. Artık bu iki ülke farklı kutuplara ait ülkeler değil, aynı bölgenin önemli aktörleri olarak ortaya çıkmışlardır. "İdeolojik dayatma" ortadan kalkınca, iki ülke birbirlerine karşı dış ve güvenlik politikaları ile birlikte birbirlerini algılayış biçimlerini de yeniden tanımlamak zorunda kalmışlardır. Türk-Rus ilişkileri yeni dönemde birbirini doğrudan etkileyen ikili bir karakter göstermektedir. Ekonomi, ticaret ve turizm alanlarında yakınlaşma yaşanırken, siyasi alanda güvensizliğin ve rekabetin devam ettiği görülmektedir. İlişkilerdeki bu ikilem güvenlik sorununa ve tehdit algılamalarına da doğrudan yansımaktadır. Her ne kadar karşılıklı güven açısından birtakım tarihsel ve jeopolitik kaygılar yaşansa da, Soğuk Savaş dönemindeki mutlak düşman konumunun ortadan kalkması güvenlik algılamalarını olumlu yönde etkilemiştir.²¹

²¹ Dağı, Zeynep, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yay., Ankara: Birinci Baskı: Nisan-2002, s. 197.

Türkiye ve Rusya arasında varolan sınırların Soğuk Savaş Sonrası ortadan kalkmasına rağmen, “yakın çevre” politikasıyla sınırların yeniden çizilmesi, iki ülke arasında güven bunalımına sebep olmuştur. Bölgesel problemlerin çözümünde inisiyatifi ele geçirme çabası iki ülkeyi yeniden karşı kutuplara itmiş, Rusya yakın çevresinde özellikle Kafkasya ve Orta Asya’da Türk nüfuzunu ve “Türk Modeli”ni önemli bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu model çevresinde Türki Cumhuriyetler ve Türkiye arasındaki yakınlaşma Rusya’yı tedirgin etmiş, bu ülkeler arasında gelişen işbirliğini kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılamıştır.²²

Türkiye ile Rusya’nın bölgesel politikaları genellikle farklılık göstermektedir. Rusya, krizleri derinleştirerek nüfuzunu etkin kılmaya çalışırken, Türkiye, kendi ulusal güvenliği açısından bölgenin istikrarından yana bir politika izlemektedir. Türkiye’nin dış politika yapıcılarının ve özellikle de siyasi bürokrasinin heyecandan ve sloganlardan öteye geliştiremediği, altını dolduramadığı bölge politikası, bağımsızlık sonrasında ilk yıllarında önemli bir aşama kaydedememiştir. Türk dış politikasının önünde 90’lı yılların başlarında engin ufuklar açmasına rağmen yeterince değerlendirilemeyen Sovyet İmparatorluğu’nun dağılışı, bu yeni duruma hazırlıklı olmayan Türk elitleri tarafından “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” olarak özetlenen uluslararası arenada da taraftar bulan ve/fakat içi doldurulamayan “slogan” politikası yukarıda da belirttiğimiz gibi başta Rusya Federasyonu olmak üzere bölge ülkelerini ürkütmüş ve zaten tarihsel önyargıların da etkisiyle kuşkuyla yaklaşılan Türkiye ile ilişkiler daha da hassas hale gelmiştir. Mevcut potansiyele rağmen bölgeyle geliştirilemeyen ilişkilerde, Türkiye’nin hazırlıksız yakalanması ve akılcı politikalar uygulamamasının yanında, bölge ülkelerinin Türkiye’ye karşı kuşkucu yaklaşımları ve uluslararası konjonktürün uygun olmamasının da etkisi olmuştur. Özellikle Rusya Federasyonu’nun Türkiye algılamasında tarihsel korkulardan sıyrılamaması bu eksiklikte büyük paya sahip olmuştur. Sayılan bu sebeplerden dolayı bölgede siyasi ilişkiler yeterince geliştirilememiş ve resmi ilişkiler sürekli iş çevrelerinin girişimlerinin gerisinde kalmıştır.²³

1990’larda Türk- Rus ilişkileri birçok bunalım ve gerilim yaşamıştır. Bunlar:²⁴ Dağlık Karabağ yüzünden çıkan ve Ermenilerin Azerbaycan topraklarının % 20’sini işgal etmesiyle sonuçlanan 1992-93 Ermenistan-Azerbaycan savaşı; Türkiye’nin Boğazlardan geçen yabancı gemilerin transit geçişiyle ilgili yeni trafik tüzüğünü 1994’te tek taraflı olarak yürürlüğe

²² Dağı, a.g.m., s. 199.

²³ Oğan, Sinan, “Sezer’in Rusya ziyaretinden beklentiler”, *Radikal İnternet Baskısı*, <http://www.herice.com/gazete.htm>, 29.06.06.

²⁴ Sezer, Duygu Bazoğlu, “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, a.g.e., s. 127.

koyması; Türklerin Grozni'ye destek olduğuna ilişkin Rus iddialarını körükleyen 1994-96 Rus - Çeçen savaşı; Rusya'nın 1990 Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması'nda (AKKA) öngörülen sınırları aşarak Güney Kafkasya'ya askeri teçhizat yerleştirmesi; Türk silahlı kuvvetlerinin PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesini engellemek için bu bölgeye girerek Irak'ın egemenliğini ihlal etmesi; Rusya Federal meclisi Duma'nın Kasım 1998'de PKK lideri Abdullah Öcalan'a siyasi sığınma hakkı verilmesi için Başkan Boris Yeltsin'e başvuruda bulunması; Ocak 1996'da Avrasya Feribotu'nun kaçırılması; Rusya'nın, konuşturduğu takdirde doğu Akdeniz'deki askeri dengeleri değiştirecek olan S-300 hava savunma sistemini Lefkoşe'deki Kıbrıs Rum yönetimine satması gibi güvenlik alanında yaşanan sıcak gelişmelerdir.

Bu listenin de ortaya koyduğu gibi, gerilim nedenleri bölgesel ve uluslararası gelişmelerle de etkileşerek, ikili ilişkilerin kesin sınırlarının ötesine geçmektedir. Rusya'nın 1991'den sonra karşılaştığı ağır sorunlar, tam bir Türk - Rus yakınlaşmasının önündeki ciddi engeller olarak belirdi. Bunun sonucunda iki ülke arasında bir çok güvensizlik nedeni belirginleşti. Bunları şöyle sıralayabiliriz:²⁵ Rusya'nın süper güç konumunun kaybedilmesine uyarlanması çok zor olmuştur; TSK'nin 1990'lardaki güçlü modernizasyon hamleleri, Rusya'da ciddi endişelere neden olmuştur; Karadeniz'deki yeni denge de Rusya'nın endişelenmesine yol açmıştır. Bütün bu sebeplerle Rusya, Türk askeri gücünün gelişme emarelerine ve komşu ülkelerin NATO'yla ilişkilerine endişe ile bakmaya devam edecektir.

Bu endişeler sonucu Rusya daha sert politikalara yönelmiştir. Nitekim Rusya 1993'te benimsediği askeri doktrininde, SSCB döneminde geçerli olan **“nükleer gücü ilk kullanan taraf olmama”** taahhüdünden vazgeçmiş olduğunu açıklamıştır. Böylece, RF, nükleer silaha sahip olmayan ya da Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (NPT) taraf olan ülkelere karşı nükleer silah kullanmayacağını ancak, nükleer silaha sahip olmayan bir ülkenin, (a) nükleer silaha sahip olan bir ülke ile beraber, (b) ya da nükleer caydırıcılığı olan ittifak kapsamında, gerek RF, gerekse de BDT üyelerine yönelik bir saldırıyı başlatması ya da desteklemesi halinde RF nükleer güce başvurma seçeneğini kullanacağını ilan etmiştir.²⁶

NATO'nun genişlemesi sonucu, Rusya silahsızlanma müzakerelerini dondurmuş, 2000 tarihli yeni askeri doktriniyle askeri politikalarını yeniden **“nükleer caydırıcılık”** üzerine tesis etmiştir. Bu gelişme de sadece bölgesel değil, uluslararası sistemi çok yakından

²⁵ Sezer, a.g.m., s. 138-140.

²⁶ Güney, Nurşin Ateşoğlu, “Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası”, *Türkiye'nin Komşuları*, der., Mustafa Türkes-İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara: 1. Baskı: Şubat 2002, s. 342-343.

ilgilendirmektedir. Rusya Federasyonu (RF)'nin 2000 yılında benimsediği ikinci Askeri Doktrin de büyük ölçekli savaşlardan çok etnik/dinsel radikalizmin neden olduğu iç savaşların yarattığı tehditler üzerinde durulmuştur. Manilov'un ifadesiyle, yeni doktrin 1993 tarihli eski metinden çok farklı değildir. Belki de tek fark, yeni doktrinle, sadece nükleer silahların veya diğer kitle imha silahlarının Rusya'ya karşı kullanılması durumunda değil, Rusya'ya ve müttefiklerine yönelik konvansiyonel saldırılara karşı da Rusya'nın nükleer silahlarla karşılık verebileceğinin ilan edilmesidir. Rusya NATO'ya yeni üyelerin katıldığını bahane ederek, koşulların değiştiğini öne sürmekte, AKKA anlaşmasında baştan beri talep ettiği "revizyon" taleplerinde ısrarcı davranmaktadır. Bu doktrinde RF'na yönelik dış tehditlerin azaldığı gözleminde de bulunulmuştur.²⁷ Türkiye'de son dönemlerde tartışılmaya başlanılan nükleer santraller kurma düşüncesi bağlamında Rusya'nın bu politikaları Türkiye'ye olumsuz yönde yansıtılabilecektir.

Ancak yaşanan 11 Eylül hadiseleri sonrası bölgedeki dengelerin ve küresel çıkarların etkileşimi Türk-Rus ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Bunda Vladimir Putin'in iktidara gelmesinin de önemli etkisi olmuştur. Oldukça klasik bir tâbir olmasına rağmen "**balayı**" terimi Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan son gelişmeleri yansıtan en uygun kelimedir. 1999 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in yine dönemin Rusya Federasyonu Başbakanı Vladimir Putin'in davetlisi olarak gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından randevu verilerek kabul edilmeyişini hatırladığımızda altı sene içerisinde yaşanan ziyaretlerin sayısı, seviyesi ve samimiyeti ilişkilerde önemli mesafeler kat edildiğini göstermektedir Türk-Rus ilişkileri tarihinde 11 Eylül sonrası en yüksek seviyeli görüşme 6 Eylül 2002 tarihinde New York'ta yapılan "Binyıl Zirvesi" sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in görüşmeleri olmuştur. Bu görüşme sırasında Sezer, Putin'i resmen Türkiye'ye davet etmiştir.²⁸

Sonbaharda Rusya'daki terör olayları (Beslan katliamı gibi) sebebiyle Türkiye'ye gelemeyen Rusya Devlet başkanı Vladimir Putin, 512 yıl sonra ilk defa bir Rus Devlet Başkanı olarak bu davete 5-6 Aralık 2004 tarihleri arasında icabet etmiştir. Bu ziyaret esnasında "**Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesi Ortak Deklarasyonu**" imzalanmış, 6 tane teknik anlaşma yapılmıştır. Ziyaretinin üzerinden henüz bir aydan biraz fazla bir zaman geçmişken Başbakan Erdoğan 10 Ocak 2005 tarihinde Moskova'ya gitmiştir. Ardından

²⁷ Manilov, V., "Russia's New Military Doctrine", *International Affairs (Moskova)*, Cilt 46, Sayı 4, (2000), s. 100-109, akt. Dağı, a.g.m., s. 190.

²⁸ Oğan, "Sezer'in Rusya ziyaretinden beklentiler", a.g.m.

Erdoğan, Temmuz 2005 tarihinde Putin'in yazlık sarayına davet edilmiştir. Putin'in Kasım 2005'te Samsun'a gelmesi, çeşitli düzeylerde karşılıklı ziyaretler, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan'ın Moskova ziyareti,²⁹ ardından Soçi'de yeniden bir araya gelerek yapılan başbaşa görüşmeler ve nihayet Mavi Akım'ın açılışı için 2005 yılı sonlarında Samsun'da yapılan zirve ve 31 Mayıs 2006 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Türkiye resmi ziyareti, Türk-Rus ilişkilerinde altın yılların yaşanmasına sebep olmuştur. Aralık 2004 ile Aralık 2005 arasındaki 12 ayda altı kez Rus-Türk zirve görüşmeleri gerçekleştirildi. Bütün bu ziyaretler trafiğinin mantıksal bir devamı olarak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Rusya'ya gitmiştir. Sezerin bu ziyareti, Cumhuriyet tarihinde Cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan ilk kez ziyaret özelliğini taşıdığından tarihsel bir nitelik kazanmıştır. Sezer'den sonra ise TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın Rusya ziyaretine hazırlıklar yapılmaktadır. Diğer taraftan Putin ile Erdoğan arasında kurulan telefon hattıyla da birçok sorun anında görüşülme tartışılma imkânı bulmuştur.³⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Türk-Rus ilişkilerinin genel gidişatına bakıldığında ikili ilişkilerin bölgesel rekabetten ikili ve çok boyutlu işbirliğine doğru yöneldiği görülmektedir. Ankara'nın Rusya'ya verdiği fiili destek sonucu Moskova şu kazanımları sağlamıştır:³¹ Karadeniz konusunda Moskova ile benzer politika güdülmesi Rusya için bölgesel bir kayba dönüşecek olan ABD'nin Karadeniz'e girişini engellemiştir. Türkiye, Irak ve İran konusunda Moskova ile benzer politikalar güderek Rusya'nın ABD ile bölgede yürüttüğü rekabette Rusya lehine kazanımlar sağlamasına sebep olmuştur. Türkiye, Balkanlar'da, Kafkasya ve Orta Asya ile Afganistan'da Rusya karşıtı bir politika izlememiş, attığı dış politika adımlarında Rusya'yı her zaman kollamıştır. Bunun neticesinde ise Kremlin'in bu bölgelerde sıkışması önlenmiştir. Enerji konusunda Rusya ile yürütülen uyumlu işbirliği bölgede sıkı bir şekilde uygulanan Rus enerji politikalarına yeni açılımlar sağlamıştır. Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü ve uluslararası kuruluşlarda Rusya'ya destek olmuştur. İslam Konferansı Örgütü kuruluşlarda ise Moskova'nın adeta girişini sağlamıştır. Bu sayede Rusya'nın Ortadoğu, İslam Dünyası ve Çeçenistan politikalarında başarı kazanmasına destek olmuştur. Ekonomik alanda hem Rusya'da yapılan yatırımlar ve hem de sağlanan ticari ve turistik imkânlar sayesinde Rusya ekonomisine dolaylı destek olunmuştur. Askeri alanda ise büyük işbirliği imkânlarına rağmen beklenen işbirliği bir türlü gerçekleştirilememiştir.

²⁹ Oğan, Sinan, "Türk-Rus ilişkilerinde balayı dönemi", <http://www.zaman.com.tr/?bl=yorumlar&trh=20060606&hn=290302#>, 06.06.2006.

³⁰ Oğan, "Sezer'in Rusya ziyaretinden beklentiler", a.g.m.

³¹ Aynı yer.

Bütün bunlara karşılık Türkiye'nin Rusya'dan aşağıdaki alanlardaki beklentileri karşılanmayı beklemektedir.³² **Kıbrıs konusu:** BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Rusya'dan destek beklentisi tam olarak tatmin edilemediğinden Ankara Kıbrıs konusunda Rusya'nın daha aktif desteğini beklemektedir. **Sözde Ermeni soykırımı konusu:** Yaklaşık 2 milyon Ermeni'nin yaşadığı Rusya, Ermeni lobilerinin güçlü olduğu ülkelerden birisidir. Bu sebeple de Rusya Duması'nda bu konuda Türkiye aleyhine kararlar alınmakta, Moskova'da sözde Ermeni soykırımı anıtına izin verilmektedir. Bununla beraber her yıl Türk büyükelçiliği önünde gerçekleştirilen sözde Ermeni soykırımı gösterilerine bu yıl Pontusluların da katılmasına engel olunmamıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Türkiye ziyaretinde “*Bu, tarihçilerin işi, bu tür konuların siyasete alet edilmemesi gerekir*” şeklinde olumlu bir açıklama yapmışsa da bu konuda Kremlin'in daha net adımlar atması beklenilmektedir. **PKK'nın terör örgütü listesine alınması hususu:** Özellikle Çeçenistan konusunda Ankara'nın Moskova'ya verdiği büyük desteğe rağmen Kremlin'in PKK konusunda somut adım atması ve bu örgütü terör örgütleri listesine alması gerekmektedir. **Samsun-Ceyhan petrol boru hattı:** Rusya ile enerji alanında son derece başarılı bir şekilde yürütülen işbirliğinin şimdi daha da genişlediğini görmekteyiz. Özellikle Mavi Akım-2 gibi yeni bir projenin yanı sıra, Türk-Yunan doğalgaz hattına da Rusya'nın katılma isteği gibi konular halen gündemde tartışılmaktadır. Bununla beraber Boğazlar'ın yükünü hafifletmek için Türkiye'nin önerdiği Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesine Kremlin'in desteği net olarak açıklanmamıştır. Rusya'nın bu alanda Burgaz-Dedeağaç gibi Bulgar-Yunan hatlarına üstünlük vermesi de iki ülke ilişkilerinde aşılması gereken sorunlar arasındadır. **BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine destek:** Türkiye 2009-2010 dönemi için BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine taliptir ve bu konuda BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi Rusya Federasyonu'nun net desteği önemlidir.

Her iki ülke arasında aşılmasında ciddi sorunlar bulunmayan bu konuların Cumhurbaşkanımızın ziyareti sırasında gündeme getirerek çözülmesi ve Türk-Rus ilişkilerinin stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmesi beklenilmiştir. Bu her iki ülkenin de menfaatindedir. Sezer ziyaretinde bu noktayı göze alarak Rusya'yı “*Bölgesel ve küresel düzeyde stratejik önemi bulunan bir dost ve komşu olarak*” tanımlamış bu noktaların bazılarında görüşmelerde yer vermiştir.³³ Ancak ziyaret sırasında bölgesel işbirliği, Karadeniz, İran ve Irak gibi siyasi başlıklarda karşılıklı görüş alışverişi dışında somut bir gelişme yaşanmamıştır. Putin'in bu

³² Aynı yer.

³³ Sezer, Ahmet Necdet, “Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onuruna verilen akşam yemeğinde yaptığı konuşma”
http://www.cankaya.gov.tr/tr_flash/KONUSMALAR/29.06.2006-471.html, 29.06.2006.

başlıklarda herhangi bir taahhüt algılamasına izin vermeyecek mesafeli yaklaşımı, Rusya'nın bölgede ABD politikalarına angaje olan Türkiye'yi bölgesel işbirliği olanaklarında eksene almadığını göstermiştir. “Çok boyutlu stratejik ortaklık” olarak tanımlanan Türkiye-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi adına prensip ya da nihai herhangi bir anlaşmaya imza atılmamıştır.³⁴

3.2. Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu

Rusya'nın, yakın çevre olarak ifade edilen ve RF dışında kalan eski Sovyet topraklarına (Baltık ülkeleri, Ukrayna, Orta Asya ve Kafkasya) yönelik politikası üç temel nedene dayanmaktadır. Birincisi, kendisini bir Avrasya gücü olarak gören Rusya'nın bu bölgelerdeki jeopolitik ve stratejik çıkarları; İkincisi, BDT çerçevesinde devam ettirilen ekonomik çıkarları ve bu ülkelerle karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkileri ve sonuncusu, etnik çıkarlar olup Rusya dışında toplam 25 milyon dolayında Rus kökenli insanın bulunmasıdır. Rusya'nın 1993'te benimsediği yeni askeri doktrin de bu temel unsurlara dayandırılmıştır. Nitekim, Rusya'nın yakın çevre politikası bilhassa 1994'den sonra Rusya'da Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığı'nın üzerinde anlaştığı temel politika haline dönüşmüştür. Rusya'nın özellikle Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikasının tehdit eksenini ve dolayısıyla savunma stratejisi üzerine oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir.³⁵

100'den fazla değişik halkın yaşadığı, 15 birlik cumhuriyeti, 20 özerk cumhuriyet, 9 özerk oblast ve 9 özerk okrug olmak üzere toplam 53 ayrı milli idare biriminden oluşan yaklaşık 287 milyon nüfuslu³⁶ SSCB, hukuki olarak Aralık 1991 Minsk Anlaşması ve Almaatı Protokolü ile sona ermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Rusya'nın eski etki alanını yeniden kazanma amacının ağırlıklı olarak hissedildiği BDT, 1991 yılında on iki eşit ve bağımsız devletten oluşmuştur. Baltık Cumhuriyetleri hariç, tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri üye bulunmaktadır. Üye ülkeler, sırasıyla Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dır.³⁷

BDT kurulurken dünyanın büyük çoğunluğu bu örgütün SSCB'nin sadece kimlik değiştirmiş hali olacağını ve bölgedeki Rusya egemenliğinin aynen devam edeceğini

³⁴ “Sezer'in ziyaretinin gündemi”, *Sol Günlük Siyasi Gazete*, Sayı: 44, <http://72.14.221.104/search?q=cache:sKmQg3a5VpgJ:www.sol.org.tr/index.php%3Fyazino%3D1039+sezerin+rusya+gezisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=5&client=firefox-a,04.07.06>.

³⁵ Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yay., İstanbul: I. Baskı: Ocak 2004, s. 323-324.

³⁶ Purtaş, Fırat, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yay., Ankara: 2005, s. 44.

³⁷ <http://geocities.com/bdtofisi/>

düşünmüştür. Ancak zaman, bu düşünceleri ve endişeleri boşa çıkarmıştır. Kuruluşundan bugüne geçen 14 yıl, örgütün bütünleşmeye doğru değil, dağılmaya doğru gittiğine şahit olmuştur. BDT Yürütme Sekreteri Boris Berezovsky, 1998 yılının sonlarında Topluluğun geçirdiği sürece ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade ediyordu: “Aralık 1991’de BDT’nun kurulması aşamasında katılımcı ülkeler yeni örgütün önüne temel iki hedef koydular: en asgari masraflarla SSCB’nin ilgası süresini atlatmak; eski birlik Cumhuriyetleri arasında ortak ekonomik, sosyal ve iletişim sahası kurmak. BDT ilk görevi büyük ölçüde başardı fakat entegrasyona yönelik etkili bir birlik oluşturma fonksiyonunu gerçekleştiremedi. Bu nedenle geçen süreyi dezintegrasyon süreci olarak adlandırabiliriz.”³⁸

Mevcut durum, örgütün bir entegrasyon aracı değil “medenice boşanma” kurumu olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle bölgedeki Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi oluşumlar ve ABD’nin bölgedeki etkinliği sonucu BDT hızla güç kaybına uğramıştır. Bu süreci, Rusya’nın çabaları ve Putin’in sert politikaları da engelleyememiştir. Gürcistan ile Rusya federasyonu arasında uzun süredir Abhazya ve Güney Osetya sebebiyle devam eden Soğuk Savaş, Ukrayna ile tırmanan doğalgaz savaşları, Moldova’nın Trans-Dnyester Sorunu sebebiyle Rusya’yı sık sık Batı’ya şikayet etmesi, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Türkmenistan ile Rusya arasındaki bu ülkedeki Rus azınlığı sorunu ve Türkmenistan’ın “sürekli tarafsızlık statüsü” gereği BDT’deki üyelik statüsünü sıfıra indirmesi ve daha çoğaltabileceğimiz bir çok örnek BDT’nun aslında bir “birlik” olmaktan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.³⁹ BDT’nun bir bölgesel güç olamamasının sebepleri çok çeşitlidir. Ancak bunun başlıca nedenleri şunlardır:

- Her şeyden önce bölge ülkeleri yüzyılı aşkın süredir devam eden Rus emperyalizmi ve politikalarından hoşnut değildir. Halkların bu tutumu doğal olarak yönetimlere de yansımış ve eksik de olsa girdikleri demokratikleşme sürecinde kamuoyunun bu kaygıları yönetimlere de yansımıştır. Ülkeler yeni kavuştukları bağımsızlıktan taviz vermek istememektedir
- BDT kurucu anlaşmaları, her konuda ittifak ve bütünleşmeyi öngörmüş üye ülkelere karşı oluşacak bir saldırı durumunda örgütün devreye gireceği belirtilmiştir. Ancak bu anlaşmalarda, örgüt içi anlaşmazlık durumunda ne tür bir yol izleneceği gösterilmemiştir. Geçen zamanda yaşanan sıkıntıların hemen hepsinin örgüt üyesi

³⁸ Purtaş, a.g.e., s. 127.

³⁹ Oğan, Sinan, “Sovyetler Birliği’nin Mirası BDT’de Dağılıyor...”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=697>, 29.12.2005.

ülkeler arasında olan sorunlar olduğu göz önüne alındığında, bu ihtiyaç daha da önem kazanmaktadır. Buradan yola çıkarak örgütün kuruluşundaki fikri temel eksikliği ve acelecilik sonucu oluşturulan derme-çatma yapı göze çarpmaktadır.

- Bir diğer sebep de, her ülkenin bölgesel güç ve lider konumda olma arzusudur. Burada Rusya'nın otoriter tutumuna da değinmekte fayda vardır. Rusya BDT'nun tek karar mercii gibi hareket etmekte, bu da örgütün kurumsallaşmasına engel olmaktadır. Örneğin, örgütün düzenlediği zirvelerin başkanlığını 12 yıl süreyle Rusya yapmıştır. Buna benzer olarak oluşturulan alt kurumların da başkanlığını Ruslar yapmaktadır.
- BDT kuruluşundan sonraki 1-2 sene içinde kurumsal yapılanmasını tamamlamasına rağmen, oluşturulan bu kurumların içi doldurulamamış ve işlerlik kazandırılmamıştır. Bütünleşme sürecinin gönüllülük esasına dayandırılması ve herhangi bir yaptırım öngörmemesi bu sonucu doğurmuştur. Nitekim bugüne kadar BDT organlarında alınan 3000 civarında karardan yüzde 10 kadarı uygulamaya konulmuştur.⁴⁰
- Bir diğer nokta da, örgüt içi alt yapılanmalar ve enerji politikalarının meydana getirdiği gruplaşmalardır. Örgütte Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova ve Özbekistan'ın oluşturduğu bir örgüt olan (GUUAM), Gümrük Birliği, Kollektif Güvenlik Örgütü vs. bir çok alt oluşum meydana gelmiştir.
- Başarısızlığın bir sebebi de, genel bir örgütsel politikadan ziyade ikili ilişkiler yoluyla entegrasyonu sağlama çabalarıdır ki, bu, örgüt içi gruplaşmaların en önemli sebebidir.
- Örgütün kuruluşundan itibaren geçen süre içinde hemen hiçbir konuda kayda değer somut bir başarının elde edilememesi, bütünleşmenin hızını yavaşlatan bir unsur olmuştur.
- Son olarak ABD'nin bölgeye yerleşmesi ile beraber demokratikleşme ve iktidar değişimlerinin gerçekleşmesi ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliği ile bölgenin daha kolay yönlendirilebilir bir görüntü alması sayılabilir. Nitekim bölgede yaşanan renkli devrimler, BDT'nun geleceğini şüphe altında bırakmaktadır. Üye ülkeler tek tek yönlerini batıya çevirerek BDT içinde gruplaşmaya yol açtıkları gibi, diğer

⁴⁰ Purtaş, a.g.e., s. 81.

Ülkelerin de ‘‘Demokrasi Yolunu’’ takip etmeleri için propaganda yapmaktadırlar. Gruplaşmanın bulunduğu ve Rusya’nın liderliğini yaptığı bir kuruluşta, Rusya karşıtı faaliyetlerin bulunması, kuruluşun karar mekanizması ile işlevselliğini kaybetmesine neden olmaktadır.⁴¹

1991 yılında SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov ile SSCB’nin bir cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu (SSC)’nin Başkanı olan Boris Yeltsin’in mücadelesi ve hırsı yüzünden bir anda tarih olan koca imparatorluğun yerine kurulan BDT’nu da benzer bir son beklemektedir. SSCB’den bağımsızlığını kazanan ülkelerin yeni döneme yumuşak geçişlerini sağlamak amacıyla kurulan, daha sonra Rusya’nın etki alanına giren BDT, zaman içinde kendisinden bekleneni veremedi ve bugünlerde artık bu kurumun tarihi misyonunu tamamladığı gerekçesiyle Rusya tarafından ortadan kaldırılarak yerine yeni bir birliğin kurulacağı konuşulmaktadır.

Bu anlamda Kollektif Güvenlik Antlaşması rgtnn Ekim 2002’de kurulması, Sovyetler sonrası dönemde bölgedeki güvenlik sisteminin değiştirilmesine yönelik olarak Rusya’nın attığı ilk adım oldu. Bu rgte ye ülkeler 1999 yılındaki Taşkent Antlaşması’na katılmış ve halen antlaşmaya taraf olan ülkeler yani Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan’dır. Bu yeni örgüt en sadık Rus müttefiklerini bünyesinde barındırmaktadır. Örgütün amacı, Rus askeri güçlerinin dönüşümü kapsamında bölgedeki Rus nüfuzunun tekrar pekiştirilmesinin öngörülmesi şeklindeki kilit unsurun yerine getirilmesidir. Terörle mücadeleye ve küresel g anlamında projeksiyonların mümkün kılınmasına öncelik verilmiştir Rusya NATO’ya katılmak isteyip kendisinden uzaklaşan ülkelerden dolayı zorda kalmayacak türde güçlü bir örgüt kurmak istemektedir.⁴²

Ancak yakın çevresinde yeni örgütler kurarak etkin olmaya alışan Rusya’nın geleceğine ilişkin de farklı yorumlar yapılmaktadır. Kuzey Osetya da bir grup teröristin rehin olayından sonra Putin, 6-7 Eylül’ yas günleri ilan etmiştir. Ulusa seslenirken de ‘‘*Sadece bir saldırıyla karşı karşıya değiliz*’’ diyen Putin, bir yandan Rusya’dan bir parça toprağı koparmaya çalışan, diğer yandan da Rusya’yı birkaç parçaya bölerek güçsüz hale getirmek isteyen glerle savaştıklarını, uluslararası terörizmle karşı karşıya bulduklarını, ülkenin güvenliğinin sağlanması için çok geniş çaplı önlemler alınacağını, teröristlerin amacının Kuzey Kafkaslarda istikrarsızlık ve etnik nefret yaratmak olduğunu söylemiştir. 2000’de ise Amerikan Merkezi

⁴¹ Kamalov, İlyas, ‘‘Devrimler ve BDT Coğrafyası’’, *Stratejik Analiz*, Cilt 6, Sayı 62, Haziran 2005, s. 14.

⁴² Kaczmarek, Martin, ‘‘Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor’’, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=687>, 27.12.2005.

Haberalma Teşkilatı (CIA), yayımladığı bir raporda 2015'te Rusya'nın etkisiz bir ülke olacağını belirtmiştir. Rusya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin 2003'te yaptığı açıklamada ise ABD'nin asıl amacının Rusya'yı bölmek olduğu, Irak işgalinin bu planının ilk aşaması olduğu söylenmiştir.⁴³

Bu tezlerin, gerçekleşme ihtimali ne kadar doğrudur bunu değerlendirmek gerekmektedir. Konuyla ilgili uzmanların ortak görüşlerine göre ABD, Rusya'yı bölmek istemektedir. Özellikle "Büyük Ortadoğu Projesi", ABD'nin Gürcistan üzerindeki etkisi, Orta Asya cumhuriyetlerine yakınlaşma çabaları göz önüne alındığında Rusya'nın şimdilik bölünmese bile zayıf kalması ABD için istenilen bir gelişme olacaktır. ASAM Rusya -Ukrayna Başkanı Sinan Oğan'a göre; Rusya'nın bölünmesi ABD'deki bazı güçlerin hedefidir. Ve Rusya halen imparatorluk yeteneği kendinden menkul bir devdir. 10 sene içinde yeniden dünyanın başına "bela" olabileceğinden dağılması ve küçülmesi hesaplar dahilindedir. Önümüzdeki günlerde Rusya, daha şiddetli terör olaylarına sahne olabilecektir. Rusya uzmanı İlyas Kamalov'un değerlendirmesi ise şöyledir; Rusya yakın gelecekte bölünmeyecektir ama eğer bir son olacaksa bu etnik sorunlardan kaynaklanmayacaktır. Rusya'nın sonu ancak etnik unsurlardan bağımsız iç çatışmalar sonucu olabilecektir. Rusya Uzmanı Kumkale; Rusya'nın geleceğini Putin'e bağlamakta, yakın gelecekte bölünme değil bütünleşmenin öne çıkacağını, Putin'den sonrasının ise şimdilik belirsiz görüldüğünü, önümüzdeki dönemde Putin'in ipleri daha sıkı kavrayacağını düşünmektedir ve bu aynı zamanda uzmanların ortak görüşü olmaktadır.⁴⁴ Ne var ki, Putin'in şahsında topladığı karizma terörü önlemeye yetmiyor ve yetmeyecektir de.

Son bir değerlendirme ise şöyledir; Rusya ABD'yle olan ilişkilerinde gerginlikleri kopma noktasına getirmekten kaçınmakta, Avrupa'yla olan ilişkilerinde arttırdığı etkinliğini, ABD karşısında bir pazarlık unsuru olarak kullanma çabaları da gözden kaçmamaktadır. Rusya, geleceğin hegomanik mücadele senaryolarında, tek başına olmasa da Avrupa-Rusya, Rusya-Çin gibi değişik ittifak modellerinin etkin bir aktörü olarak görülmektedir.⁴⁵ Bütün bunlardan sonra Rusya'nın tarihi emellerini de göz önünde bulundurarak, uluslararası sistemde güçlü bir aktör olarak varlığını devam ettirmeye çalışacağını söyleyebiliriz.

⁴³ Tayman, Enis, "Rusya bölünür mü?", http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/06324/, 29.05.06.

⁴⁴ Tayman, a.g.m.

⁴⁵ Okur, Mehmet Akif, "Küresel Siyaset", *Siyaset*, ed., Türköne, Mümtaz'er, Lotus Yayınevi, Ankara: 2. Baskı, Şubat 2005, s. 696.

3.3. Rusya'nın Balkanlara Etkisi

SSCB'nin yıkılmasından bu yana geçen süre içinde Balkanlarda ve Türkiye'nin kuzeydoğu'sunda yaşanan olayların da gösterdiği gibi yapılan yorum ve değerlendirmeler, bölgede gerçekleşmekte olan baş döndürücü gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Balkanlar'da ve Türkiye'nin çevresinde Rusya'nın tehdit unsuru olmayacağı, hatta uluslararası politikadan bile bu etkinin çekileceği yolundaki beklentiler, bugünkü yaşananlarla doğrulanmamaktadır. Uluslararası sistemin Soğuk Savaştan çıktığı ve birçok hızlı gelişmelerin yaşandığı günümüzde Balkanlar'daki gelişmeler üç açıdan ele alınabilir. Bunların üçü de Türkiye'yi ilgilendirir:⁴⁶

Birincisi, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın ortak özellik taşıdığı bazı bölge ülkeleriyle Ortodoks-Slav ekseninde bir araya gelerek Balkanlar'da bir stratejik kuşak oluşturmasıdır. Bu Rusya'nın dışında özellikle Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Moldavya'nın da işine gelebilir. Öncelikle Sırlar Rusya ile işbirliğine büyük önem vermektedir. Bunun tarihsel arka planı da vardır. İkincisi, Ortodoks-Slav işbirliği şeklindeki yukarıdaki oluşum, Batı ve Orta Avrupa ile Vatikan tarafından arzu edilmeyecektir. Çünkü bu gelişme onların çıkarlarıyla çelişmektedir. Yunanistan'ın Balkanlar'da bir Ortodoks birlik oluşturma girişimi Katolik Protestanlardan oluşan AB içerisinde sıkıntıya neden olabilecektir. Üçüncüsü, direkt Türkiye'ye yöneliktir. Türkiye ikinci bölümde de ayrıntılarıyla incelendiği üzere Balkanlarda ki gelişmelerden çok yönlü bir biçimde etkilenmektedir. Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek gibi devletler ve bağımsızlık yolundaki Kosova, ekonomik güçlükler yaşarlarken, Yunan emelleri ve Sırp yayılcılığı ile karşılaşmışlardır. Rusya'nın da desteğiyle bölgede Yunanistan'ın etkinlik göstermesi ve "ilhak etme" girişiminde bulunması karşısında Türkiye, Balkan politikasını gözden geçirmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bunun için iki neden vardır: İlki, Türkiye, Batı Avrupa ile arasında bir Ortodoks-Slav koridoru açılmasına izin vermez. Bu gelişme Türkiye'yi bölgede etkisizleştirirken, Batı Avrupa ile ilişkilerini ters yönde etkiler. Diğerisi ise, Yunanistan'ın bölgede komşularına ve Türkiye'ye yönelik geleneksel Enosis politikasını izlemesidir.

Kısaca bahsedilen Rusya'nın Balkan Politikası, Türk-Rus ilişkisinde bir diğer sorun alanıdır. Rusya'nın Balkan politikası ana hatlarının, Çarlık Rusya'sı ile Sovyet döneminin geleneksel politikalarına uyduğu söylenebilir.⁴⁷ Bununla birlikte, RF'nun Balkanlardaki etkisi oldukça zayıflamış bulunmaktadır. Bölgedeki bütün ülkeler yüzlerini Batı'ya çevirerek Batı

⁴⁶ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 60, 62-63.

⁴⁷ Mehmet Saray, "Rusya ve Balkanlar", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998: ...*, a.g.e., s. 277-283.

yanlısı politikalar izlemektedirler. Rusya, NATO'nun, Yugoslavya'nın çözülmesini kullanarak, etkisini Balkanlar'da artırmasından, ABD'nin bölgedeki etkisinden şikayetçidir.

Rusya, Batı'nın bu girişimlerini dengelemek için, Slav ve Ortodoks bağlarını canlandırmağa çalışmaktadır. Bu alanda akademik çalışmalarda bulunan bazı kesimler, bu taktiklerin ancak bazı radikal çevrelerde itibar gördüğünü dile getirdikten sonra böyle bir eksenin oluşturulmasını şu nedenlerden ötürü mümkün görmemektedirler. Bunlardan birincisi, Yunanistan-Makedonya ihtilafında, Yunanistan'ın aleyhinde uğraştığı insanlar hem Ortodoks'tur, hem de Slav'dır. İkincisi, Yunanistan, Sırbistan ve Rusya arasında ortak çıkarlardan kaynaklanan bir dış politika işbirliği görülmekle birlikte, bu işbirliğinin bir başka Ortodoks millet olan Bulgaristan ve Romanya ile olmadığı görülmektedir. Yani bu işbirliğinin Ortodoksluk temelinde gelişmediği, sadece bir çıkar ilişkisi olduğu değerlendirilebilir. Üçüncüsü Slavlar arasında da ortak bir paydanın olmayışı ve Slavların bir bütün olmayışlarıdır. Bunların bir kısmı Katolik, bir kısmı da Ortodokslardan oluşmaktadırlar. Büyük Slav ağabey Rusya'da Ortodoksluk büyük ölçüde etkinlik kazanmaktayken, Slavlar arasındaki tek işbirliği Katolik Slavlar arasında görülüyor. Ama burada da belirleyici unsur Katolik olmalarından kaynaklanmadığı için Slav eksenini denenen eksen çok daha gevşek bir eksen niteliğindedir. Dolayısıyla böyle bir eksen oluşması hiçbir zaman mümkün değildir.⁴⁸ Daha önce de belirtildiği gibi böyle bir oluşumun oluşmasına Türkiye izin vermez.

Ancak Canbolat konuyu şu varsayım ve politika önerileriyle ele almaktadır;⁴⁹ “*Asıl tehlike (...) tarihsel deneyimden de görüleceği gibi, Balkanlar'da Osmanlıların mirasçısı kabul edilen Türk ve Müslüman halklarla Türkiye Cumhuriyeti aleyhine bir ittifakın, Yunanistan'ın (...) politikalarıyla canlandırılması olasıdır. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesine yönelik olarak Yunanistan'ın dışında bazı çevrelerden de kuşkusuz destek gelecektir. Bu durumu önlemek ve bölgede etkin olmak amacıyla Türkiye Balkanlar'da dinamik ve pragmatik bir politika izlemelidir. Söz konusu politikanın yöneleceği öncelikli alanlar vardır. Örneğin, Bosna – Hersek ve Arnavutluk ilk etapta yönelmesi gereken alanlar olarak görülebilir. (...) Türkiye, ABD ile yoğun ilişkileri ve diyalogu sayesinde, bu “büyük gücü” devreye sokmanın yollarını, daha bir kararlılıkla arayabilirdi. Türkiye'nin Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar üçgenindeki güçlü konumuyla, karşılıklı çıkarlar temelinde ABD'ni ikna etmesi olanaksız değildir. (...) Batı Avrupa ülkeleri ise hadiseye tarihsel olgular ve siyasal çıkarlar açısından bakmaktadırlar. O*

⁴⁸ Ünal, Hasan, “Yunanistan, Sırbistan ve Rusya Federasyonu'nun Balkanlardaki İşbirliğinin (Slav ve Ortodoks Birliği) Bölge Güvenliğine Etkileri”, “*Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998:...*”, a.g.e., s. 121-129.

⁴⁹ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 63-64.

noktada, Türkiye'nin politikası ve çıkarları ile bunlarinki pek uyuşmamaktadır. Ancak, Batı Avrupa ile Türkiye, (...) Balkanlarda liberal Avrupa uygarlığı ve demokrasisi yerine bir Ortodoks tutuculuğu yerleştirilmesine karşı ortak tutum içerisinde olabilirler. Bu alanda Türkiye Batı Avrupa ile işlevsel ilişkiler geliştirebilir. (...) Bu da Türkiye'yi bölgede dikkate alınması gereken bir "orta büyüklükte güç" olarak zihinlere yerleştirir...."

Komünizm sonrasında, doğu ve güney-doğu Avrupa ülkelerinin çoğu kendilerini Rusya'ya bağımlı olmaktan kurtarmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle kendilerine Rusya tarafından yapılan, silah sevki işbirliğine karşılık eski borçlarda indirim tekliflerine ilgileri sınırlı kalmaktadır. Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan ve Bosna'ya sevk edilen Rus doğal gazından, başta Bulgaristan olmak üzere bazı ülkeler bağımlılıklarını azaltmaya çalışmaktadırlar. Buna karşılık, Almanya ve Türkiye, Rusya ile uzun vadeli anlaşmalarla, daha fazla böyle bir bağımlılık altına girmektedir.⁵⁰

Rusya'nın ve Sırp devletlerinin Irak, Libya ve Kuzey Kore gibi ülkelerle işbirliği içinde olmaları, kimyasal ve nükleer silahlar konusunda bazı olumsuz olasılıkları akla getirmektedir. Moskova'nın Balkanlarda diğer bir stratejik ortağı olan Yunanistan, hem NATO hem AB üyesidir. Yunanistan, Sırbistan ve Rusya'yı, özellikle Türkiye'ye karşı açıkça sürdürdüğü düşmanca politikası nedeniyle desteklemektedir. S-300 füzelerinin Kıbrıs, Girit veya Yunanistan'a konuşlandırılması, Rusya'nın Akdeniz'deki etkisini arttıracaktır. Böylece Türkiye üzerindeki tehdidi de arttırmış olacaktır. Kıbrıs Rum kesimi, Sırp ve Rus paralarının kullanıldığı esaslı bir ticaret merkezi konumundadır.⁵¹

Sonuç olarak, Türkiye'nin güvenlik çevresinde Rusya'nın konumu, kısa dönemde değil de uzun dönemde tehdit potansiyeline sahip görülmektedir. Baltık Denizi'nden Büyük Okyanusa kadar uzanan geniş coğrafyasını kontrol edebilmek ve etnik farklılıkları sistemde tutabilmek için RF'nun nüfusu, ekonomik gücü ve teknolojisi yetersizdir. Bu nedenle RF'nun bir toparlanma ve restorasyon sürecine ihtiyacı vardır. 2015 yılına kadar bunu sağlayabileceği tahmin edilmektedir. Şimdilik RF'nun bütünlüğünü muhafaza, öncelikli sorundur. Bunu sağlamak için nükleer yeteneklerini ve askeri gücünü caydırıcı unsur olarak kullanmaya devam edecektir.

Her iki ülkenin de Avrasya da oluşan yeni jeopolitik manzaraya karşı benimsedikleri sıfır toplamlı yaklaşımı ılımlılaştırmayı öğrenmeleri gerekecektir. Bunun için Rusya'nın tarihsel

⁵⁰ Gündüz, a.g.b., s. 339.

⁵¹ Aynı yer.

olarak hegemonya kurduğu topraklarda liberal uluslararası ilişkiler sistemini kabul etmesi gerekecektir. Daha basit bir ifade ile Rusya bu bölgelere kendisinin “arka bahçesi” olarak bakmamayı öğrenmeli ve bölgesel sorunların çözümünde Türkiye ile işbirliği yapmaya hazır olmalıdır. Türkiye ise Rusya’nın bölge barışı ve istikrarı için olumlu bir güç olabileceği ihtimalini daha fazla düşünmek zorundadır. Türkiye, Orta Asya’da yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle dostane ilişkilerini sürdürmeli ama bunu açıkça Rusya’ya karşı yapmamalıdır. Ayrıca Rusya’nın NATO ile ilgili endişelerine duyarlı olmalı, böylece Balkanlarda barış ve istikrarın güçlendirilmesi için işbirliğini esas alan ilişkiler geliştirilmelidir. Böylece rekabet ortamının getireceği çatışmalardan da uzak kalınması gerçekleştirilebilir.

4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güvenlik Örgütleri ve Geçirdikleri Değişim

4.1. Birleşmiş Milletler (BM)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti yerine kurulacağı kesinleşen BM örgütünün anlaşmasının taslak hali, Dumbarton Oaks’ta 21 Ağustos ile 7 Ekim 1944 tarihleri arasında İngiltere, Sovyetler Birliği (SSCB), Çin ve ABD temsilcileri tarafından kaleme alınmıştır. Dumbarton Oaks görüşmelerinin birinci aşamasında Batılı müttefikler ile SSCB arasında BM’in ilgileneceği alanlar belirlenirken bazı fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Ancak görüşmeler sonucunda, kurulacak örgütün sadece güvenlik problemleriyle ilgili değil, aynı zamanda iktisadi ve sosyal konularla da ilgilenmesi gerektiği üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Ortaya çıkan görüş ayrılıklarından bir diğeri ise, büyük ve küçük devletlerin örgüt içindeki yetkileriyle ilgilidir. Büyük devletlerin Güvenlik Konseyi’nde özel yetkilere sahip olmaları konusunda prensip anlaşması sağlandığı halde, bu yetkilerin ayrıntıları gibi daha birçok nokta da SSCB, ABD ve İngiltere uzlaşma sağlayamamasına rağmen Konferansa katılan dört devlet bir metin üzerinde anlaşabilmişlerdir. Bu metne “Dumbarton Oaks Teklifleri” denilmiştir.⁵² Günümüz BM’in temeli bu gelişmelere dayanmaktadır.

ABD’nin 26 Haziran 1945 tarihinde San Fransisko şehrinde açıklanan BM Şartı’nda, “gelecek kuşakların savaşın esiri olmalarına izin verilmeyeceği” belirtildikten sonra şu taahhütlerde bulunuyordu: Temel insan haklarına ve onuruna saygı, küçük ya da büyük tüm ulusların egemen eşitlik ilkesine uymak, anlaşmalardan ve ya uluslararası hukukun diğer kaynaklarından doğan yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için gerekli şartların sağlanması. Bunları tamamlayıcı olmak üzere, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini

⁵² Gönübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, İstanbul: 1973, s. 174-175.

amaçlayan bir kurumsal ilişkiler düzeni oluşturulmuştur. Anılan düzende BM Güvenlik Konseyi (BMGK) de önemli bir role sahipti.⁵³

Güvenlik Konseyi, BM'in 15 üyesinden meydana gelmektedir. İngiltere, ABD, Çin, Fransa ve RF, daimi üyelerdir. GK'nin öteki 10 üyesini iki yıllık bir dönem için Genel Kurul seçer. GK'de her üye bir temsilci ve bir oy hakkına sahiptir. GK'de daimi üyelerin veto hakkı vardır. GK'nin hem saldırganı tanımlama hem de saldırganlık karşısında kuvvet kullanılmasına karar verme yetkisi vardır. BM Şartı'na göre müdahalede bulunacak askeri güçlerin oluşturulması için bütün üye devletler, askeri güçlerini BM emrine vermeyi kabul etmişlerdir.⁵⁴ GK, öncelikle büyük güçlerin menfaatlerini esas alan yapılanmasıyla (daimi üyelerin veto hakları konusunda) daha başlangıçta "tüm ulusların egemen eşitlik ilkesi"ne uymayan bir görüntü ortaya koymuştur. Fakat yine de dünya da barış ve istikrarın korunmasında etkili olduğu, en azından bazı durumlarda büyük güçlerin saldırgan amaçlarına ilişkin caydırıcı bir görev gördüğü söylenebilir.⁵⁵

BM'in amaçlarını açıklayan md. 1/1.'de "(...) Uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla (...) uluslararası mahiyette uyumsuzlukların veya durumların düzeltilmesini veya çözülmesini, adalet ve devletler hukuku prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek"⁵⁶ demek suretiyle kendisine temel hedef olarak dünyada barış ve güvenliğin korunmasını seçmiştir. Bu amaçla dünyada savaş ve kuvvet kullanımını yasaklamıştır. Andlaşmanın md. 2/4'e göre uluslararası ilişkilerde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı, gerekse BM'in amaçlarına karşı kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak yasaklanmıştır. Ancak buna istisna oluşturacak durumlar şunlardır; 1. Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma; 2. BMGK tarafından kuvvet kullanma.⁵⁷

Günümüzde ortaya çıkan tehditlere karşı kuvvet kullanım esaslarını belirlemek amacıyla Annan tarafından 16 uzmandan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun görevi, ortaya çıkan tehditlerin doğası ve etkilerini inceleyerek BM'e çözüm önerileri sunmaktır. Komisyon tarafından hazırlanan ve 101 tane tavsiye içeren rapora göre; kuvvet kullanımı ancak, eğer üzerinde küresel bir uzlaşma olursa legal ve haklı olabilir. Rapor ayrıca;

⁵³ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 120-121.

⁵⁴ Okur, a.g.m., s. 689.

⁵⁵ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 121.

⁵⁶ Gönlübol, a.g.e., s. 410.

⁵⁷ Bozkurt, Enver, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, haz. Harun Kartal, Nobel Yay., Ankara: Ocak 2003.

kitle imha silahlarını, terörü, uluslararası suç organizasyonlarını, kıtlığı, bulaşıcı hastalıkları, ve çevre kirliliğini de uluslararası düzeni tehdit eden unsurlar olarak belirlemiştir. BM tek taraflı olarak harekete geçilmesini onaylamıyor ve kuvvet kullanımı için beş kriterin altını çiziyor. Bunlar; tehdidin ciddiyeti, ölçülü tepki, haklı sebep, son çare olarak kuvvete başvurmak ve kullanılacak kuvvet ve sonuçlarının göz önüne alınmasıdır. Bu kriterler sivil halka karşı yapılan tehditlerde GK'nin çabuk reaksiyon göstermesini desteklemekte ve tek bir devletin yada ad hoc koalisyonların tek başlarına müdahalede bulunmalarını zorlaştırmayı amaçlamaktadır.⁵⁸

BM Şartı, md. 39-51'e göre, terörizm; uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit, uluslararası barış ve güvenliğin ihlali, yahut bir saldırı eylemi aşamasına ulaştığı zaman, BM Güvenlik Konseyi'nin görev ve sorumluluk alanına girebilmektedir. Bu çerçevede çok sayıda BM Güvenlik Konseyi kararı mevcuttur. Hukuki çerçeve konusunda önemli bir sorun bulunmamasına karşın, istihbarat, kovuşturma ve adli konularda uluslararası iş birliği olarak özetlenebilecek mekanizma, uygulamada umulduğu kadar etkili çalışmamaktadır.⁵⁹ Örneğin, gerek Balkan ülkelerinden olsun, gerek Rusya, ABD veya AB ülkeleri olsun Türkiye'deki terör eylemlerini zaman zaman desteklemişlerdir. Ta ki 11 Eylül'de önce ABD, daha sonraları ise İspanya ve Rusya bu terör eylemine uğradıkları zaman terörün korkunç yüzünü anlayabilmişlerdir. Artık terör bize nefes almak kadar yakın olan, nerde, ne zaman, ne şekilde ortaya çıkacağı belli olmayan bir hüviyet kazanmıştır. Günümüzün moda kelimesi olan "size bir tık kadar yakınız"ı terör eylemi için de kullanabiliriz. Evlerimiz, kullandığımız bilgisayarlar, elektronik alet ve gereçler, ülkelerimiz, soluduğumuz hava her an karşımıza terör eyleminin gerçekleştirilebileceği yerler olarak çıkabilmektedir. Siber terörle bilgisayar başından ülkelerin can damarları bir anda kesilebilmekte, para çektiğimiz bankamatiklere, metrolara, alışveriş ve eğlence merkezlerine yerleştirilen bombalarla binlerce kişi hayatını kaybedebilmektedir. Dolayısıyla insanlarda korku ve umut bir arada yaşamakta ve geleceğinden emin olamamaktadırlar. Ayrıca, bu eksiklik, hukukun işlevini olumsuz etkilemekte, hukuka olan inancı azaltmakta, güce dayalı politikaları özendirmekte, bu ise orta ve uzun vadede uluslararası barış ve güvenliğe zarar vermektedir. BM Güvenlik Konseyi bünyesinde kurulan çok sayıdaki komite ve yardımcı organ, bir başka bürokrasi olgusu olarak da değerlendirilebilmektedir. Bütün bu saptamalar, terörle mücadelenin günümüzde çok boyutlu ve siyasi iradelerin

⁵⁸ Thakur, Ramesh, "Wieder Vereinte Nationen?" (Yeni Bir Birleşmiş Milletlere mi?), *"Internationale Politik, Alles ist Aussenpolitik"*, haz. Fethi Şahbaz, Ocak 2005, http://www.jeopolsar.com/05/makale_ozeti_5_2.htm, 19.04.06.

⁵⁹ Çaycı, Sadi, "BM Güvenlik Konseyi'nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları", *"Stratejik Analiz"*, Ocak 2006, s. 66-69.

güçlendirilmesi ve birleştirilmesi yoluyla yürütülmesinin önemini ve eksikliğini doğrulamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile BM, iki kutupluluğun getirdiği hantal yapıdan çıkarak oldukça etkin bir hale gelmiştir. Bu etkinlikle beraber örgütün reformu tartışmaları hız kazanmıştır. Kofi Annan'ın yeni Genel Sekreter olması ile reformlar için kesinlik taşıyan bir takvim oluşturuldu. Bu çerçevede 2000 yılında Milenyum Zirvesi gerçekleştirildi. Bunu 2004 tarihinde kapsamlı bir raporun ve 2005'in ilk yarısında 63 sayfalık bir raporun hazırlanışı ve 2005 Eylül'nde gerçekleştirilen 60. kuruluş yıl dönümü zirvesi izledi⁶⁰. Bu raporların hepsinde GK'nin 15 üyeli yapısını koruduğundan günümüz gerçeklerini yansıtacak biçimde yeniden yapılanmasına ilişkin talepler dile getirilmektedir. Bu çerçevede Konsey'in adil bir temsile dayalı bir şekilde genişletilmesinden, vetonun kaldırılması veya sınırlandırılmasına, üyelik kategorilerine kadar pek çok öneri Genel Kurula getirilmiştir. Yukarıda anılan Uzmanlar Komisyonu BM'i daha işlevsel hale getirmek için iki öneri sunmuştur. Önerilerin ikisi de GK'nin üye sayısını 24'e çıkarmayı amaçlamışlardır.⁶¹ Kofi Annan'ın görevlendirdiği bir diğer komisyonun uzun çalışmaları sonucunda ise, 21 Mart 2005'te 60 yıllık kurumda neler yapılabileceği açıklandı. Reform paketinde güvenlik, insan hakları ve kalkınma konuları öncelik taşımaktadır. Hazırlanan raporda 15 üyeli Konsey'in 191 üyeli BM'in ihtiyaçlarına cevap veremediği noktasından hareketle üyelik sayısının 24'e çıkarılması önerilmiştir.⁶²

BM kurulduğu zaman evrensel üyelik hedeflenmiştir. Ancak Soğuk Savaş döneminde veto nedeniyle örgütün ilk 10 yılında sadece 9 devlet üyeliğe kabul edilmiştir. Genel Kurul'dan gelen baskılar sonucu 1955'te uzlaşmaya varan iki Blok hemen tüm üyelerin üyelik başvurularını kabul etmiştir. 2002 yılında İsviçre ve Timor-Leste'nin üyeliğe kabulüyle örgütün üye sayısı 191'e çıkmış ve başta hedeflenen evrensel üyelik gayesine ulaşılmıştır. Örgütün üye sayısının artması ile Genel Kurul'da her üye devletin bir oy hakkı olduğu (md. 18/1) hükmünün adil olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Büyük devletler bu kuralın adil olmadığını, ekonomik ve nüfus olarak büyük olan devletlerin Saint Lucia, Sao Tome gibi devletlerle bir sayılamayacağını iddia ederek, eşit oy yerine ağırlıklı oy kuralının benimsenmesini teklif etmişlerdir. Diğer bir öneri ise, özel bir birleşik üyelik kategorisinin yaratılması veya mikro devletlerin oylama çoğunluğundan çıkarılmasıdır. Ancak bu öneriler Andlaşma metninde de yer alan eşit egemenlik (md. 2/1) ilkesine ters düşmektedir. Önerilerden birinin kabul edilmesi

⁶⁰ Zirvede sunulan Kofi Annan'ın Mart 2005'te "Daha Geniş Özgürlük İçinde" başlıklı raporu için Bkz. <http://www.un.org.tr/UN2/includes/files/18.pdf>.

⁶¹ Aynı yer.

⁶² Ülker, Emrah, "Birleşmiş Milletlerde Veto Hakkı Yarışı", "Aksiyon Dergisi", Sayı 561, 05.09.2005.

halinde Kuzeyin gelişmiş ülkelerinin ağırlığının artmasına, Güneyin az gelişmiş ülkelerinin ise etkisinin azalmasına bağlı olarak Kuzey-Güney gerginliğinin artmasına yol açacaktır. Örgütün uzun dönemli reformları arasında gösterilen bir diğer hususta Genel Kurul'un BM'in Yasama Organı haline getirilmesidir. Genel Kurul, ilk etapta üye devletlerin parlamentolarından gelen dolaylı temsilcilerden oluşacak, ardından da doğrudan yapılacak seçimler sonucunda seçilen temsilcilerinden meydana gelecektir.⁶³

BM'in diğer organlarının yapısına yönelik de bir çok reform önerileri yapılmakta olmasına rağmen bu reformların hayata geçmeleri için gerekli adımlar daha atılmamıştır. BM andlaşması kurulduğundan bu yana andlaşmanın değiştirilmesi yöntemlerini öngören md. 108 ve 109. çerçevesinde md. 109'a göre andlaşmanın hiçbir hükmü değiştirilmemiş,⁶⁴ md. 108'e göre ise örgütün üye sayısında meydana gelen artış nedeniyle değişikliğe gidilmiştir. Md. 109 ise, GK'nin süreli üyelerinin artırılması sonucunda değişikliğe uğramıştır.⁶⁵ Ancak bugün için yapılan bu değişiklikler de anlamını yitirmiştir. Çünkü Örgütün üye sayısı 191'dir. Uygulamada BM Andlaşmasının metninde herhangi bir resmi değişiklik yapılmaksızın, andlaşma hükümlerinin yorumlanması veya bazı boşlukların doldurulması suretiyle de bazı değişiklikler yapılmıştır. Andlaşmanın bu yolla uğradığı değişikliklerden bazıları şunlardır; depo yeri⁶⁶, üyelik⁶⁷, Genel Kurula ilişkin değişiklikler⁶⁸, ve GK'ne ilişkin değişikliklerdir.⁶⁹

4.1.1. BM Türkiye İlişkileri ve Balkanlar

BM içerisinde oluşturulan coğrafi gruplar şunlardır: i) Afrika Ülkeleri (53), ii) Asya Ülkeleri (53), iii) Doğu Avrupa Ülkeleri (21), iv) Latin Amerika ve Karaib Ülkeleri (33) ve v) Batı Avrupa ve Diğer Ülkeler(WEOG) (29) olmak üzere toplam beş coğrafi grup bulunmaktadır. Türkiye, hem WEOG hem Asya Grubunun çalışmalarına katılmakla birlikte, seçimler söz konusu olduğunda sadece WEOG üyesi olarak addedilmektedir. Birleşmiş Milletlerin 51 kurucu üyesinden biri olan Türkiye, BM Yasası'nda belirlenen amaç ve ilkeleri korumak ve yüceltmek için çaba sarf etmektedir. BM tarafından gerçekleştirilen Barış Güçleri'ne ve BM barışı koruma faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmakta, birçok ülkeye

⁶³ Ateş, Canan, “Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: 1997, s. 525.

⁶⁴ Ateş, a.g.e., s.527.

⁶⁵ A.g.e., s. 529.

⁶⁶ A.g.e., s. 530.

⁶⁷ Ekşi, Canan Ateş, “Uluslararası Örgütler Dersi Notları”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bahar, 2003.

⁶⁸ Ateş, a.g.e., s. 534-536.

⁶⁹ Ekşi, Canan Ateş, “Uluslararası Örgütler Dersi Notları”, a.g.e.

insani ve teknik yardım sağlamakta, varolan anlaşmazlıkların çözümüne ve yenilerinin ortaya çıkmasının önlenmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Doğu ile Batı ve Kuzey ile Güney arasında bir köprü görevi gören ve Avrupa, Asya ve Afrika Kıtaları'nın her biri ile tarihi ve kültürel bağları bulunan Türkiye'nin, BM'deki farklı bölgesel grupların çıkarlarını en etkin şekilde bağdaştırıp değerlendirebilecek özel bir konumu bulunmaktadır.⁷⁰

Türkiye, Güvenlik Konseyi'nde 1951-1952, 1953-1955 dönemlerinde ve 1961 yılında Polonya ile paylaştığı bir yıllık yarı dönemde yer almış olup son 44 yıldır anılan Konsey'de temsil edilmemektedir. Türkiye, 2008 yılında BM 63. Genel Kurulu sırasında yapılacak olan seçimlerde, 2009-2010 dönemi için WEOG'dan Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığını 21.07.2003 tarihinde açıklamıştır. 2009-2010 dönemi için, söz konusu gruptan iki ülkenin seçileceği Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine Türkiye'nin yanı sıra Avusturya ve İzlanda da adaylıklarını koymuşlardır. Türkiye'nin Güvenlik Konseyi Adaylığı için oluşturulan bir eylem planı çerçevesinde yoğun bir kampanya yürütülmektedir. 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen İKÖ Dışişleri Bakanları 31. Konferansı'nda 1/31-ORG sayılı kararla, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine 2009-2010 dönemi için adaylığı desteklenmiştir.⁷¹ Türkiye, Genel Kurul'un reforme edilmesine ilişkin müzakerelerde aktif bir tutum izlemektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas ülkelerinin BM'e üye olmasıyla ve özellikle eski Yugoslavya sorunu gibi konularda hem WEOG'na üyeliği hem tarihi coğrafyası, hem de İKÖ üyeliği dolayısıyla Türkiye'nin BM'deki konumu ve rolü önem kazanmıştır. Türkiye halihazırda, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (EKOSOK)'e bağlı Komite ve Komisyonlardan (EKOSOK üyeliğimiz 2007 yılı sonuna kadar devam edecektir. EKOSOK üyesi olarak Türkiye, ekonomik ve sosyal konularda BM'in görüş ve tutum belirlenmesi çalışmalarında rol almakta, ayrıca EKOSOK şemsiyesi altında yapılan seçimlerde oy kullanmaktadır.) ve BM'e bağlı diğer kuruluş, fon ve programlardan aşağıdakilerin üyesidir: Hükümetdışı Kuruluşlar Komitesi, Kadının Statüsü Komisyonu, Sosyal Kalkınma Komisyonu, Uluslararası Uyuşturucu Denetim Kurulu, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Uyuşturucu Maddeler Komisyonu, BM Kalkınma Programı Yönetim Kurulu, Suçun Önlenmesi ve Ceza Adaleti Komisyonu. Öte yandan, Prof. Dr. Yakın Ertürk, Temmuz 2003'te İnsan Hakları

⁷⁰ "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>, 04.01.2006.

⁷¹ BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığımıza ilişkin tanıtıcı broşür için Bkz. www.disisleri.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/InternationalOrganisations/UN/bmgk_en/default.htm.

Komisyonu'nun Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü olarak atanmış olup halen bu görevi sürdürmektedir.⁷²

BM kendi oluşturduğu yasalara uygun olarak bir çok barış operasyonuna imza atmıştır. Bu operasyonlar, BM'in başarısızlıkla suçlandığı Soğuk Savaş yılları boyunca bazı çatışmaların önlenmesinde ve sınırlandırılmasında gösterdiği başarılar nedeniyle Örgütün etkinliğinin sembolü olarak görüldü. BM Andlaşmasında açıkça düzenlenmemesine ve bağlayıcı bir metin hazırlanmamasına rağmen barışı koruma operasyonları, uygulamada ortaya çıkan ve gerek BM'in gerekse üye devletlerin çeşitli biçimlerde kabul ettikleri kurallar çerçevesinde yürütülürler. Bu kuralların en belli başlıları; İlgili tarafların rızasına dayanacağı, GK'nin yetkisi ve Genel Sekreterin fiili kontrolü altında yürütüleceği, meşru müdafaa dışında kuvvet kullanılmayacağı, tarafsızlık içinde hareket edileceği ve gerekli personelin gönüllülük esasına göre üye devletlerden karşılanacağıdır.⁷³

İkinci Dünya Savaşının sonundan bu yana Türk Birlikleri bir çok BM görevine katılmışlardır. 4500 kişiden oluşan Türk tugayı 1950-1953 yıllarındaki Kore savaşında üstün cesaret örneği sergilemiştir. Nisan 2005 itibariyle dünyanın çeşitli yerlerine konuşlandırılmış BM barış operasyonlarına ülkemiz 291 sivil polis ve 8 gözlemci subay ile katkıda bulunmaktadır (Türkiye, BM'in doğrudan gerçekleştirdiği operasyonlar dışında Afganistan, Bosna-Hersek, Kosova gibi dünyanın çeşitli yerlerinde konuşlanmış barış operasyonlarına 1700'ü aşkın askeri personel ve 100 civarında sivil polis ve jandarma ile katkıda bulunmaktadır).⁷⁴

Son dönemlerde Türkiye, BM'in İran-Irak Askeri Gözlemci Grubunda (UNIIMOG) yer almış, bunun yanısıra Kuzey Iraklı mültecilere BM İnsani Yardımının ulaştırılması bağlamında önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin BM Irak-Kuveyt Gözlem Misyonuna (UNIKOM) desteği sürmektedir. BM'in BM Somali Operasyonu (UNOSOM) görevi çerçevesinde, 300 personelden oluşan Türk Birliği bir yıl süreyle Somali'de görev yapmıştır. Kosova'daki BM Misyonu'nda 101 Türk Polis Memuru görev yapmıştır.⁷⁵ 1993-1994 yıllarında Somali'ye gönderilen ikinci barış gücü UNOSOM-II'ye, Haziran 1994-Mart 1995; Nisan-Aralık 1995 dönemlerinde Eski

⁷² "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>, 04.01.2006.

⁷³ Ekşi, Canan Ateş, "Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları veya Örgütlerin Rolü", "*Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*", a.g.e., s. 42-43.

⁷⁴ "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>, 04.01.2006.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz.:

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluslarlaII%C4%B1skiler/NATO/I_T%C3%BCrkiyenin_Guvenlik_Perspektifleri_ve_Politikalar%C4%B1.htm, 15.01.06.

Yugoslavya ile ilgili BM Koruma Gücü UNPROFOR'a ve bilahare BM Misyonlarına destek veren NATO'nun SFOR ve KFOR hareketlarına birer tabur seviyesinde birliklerle katılımları, Türkiye'nin bu konuda izlediği aktif politikanın somut örneklerini oluşturmuştur. Türkiye, Arnavutluk'a yapılan insani yardımların bu ülkeye süratli ve güvenli bir şekilde ulaştırılması amacıyla oluşturulan "Çokuluslu Koruma Gücü"ne 779 kişiden oluşan bir birlik ile katılmıştır. Ülkemiz, BM Gürcistan Gözlemci Misyonu'na (UNOMIG) 5 gözlemci subayı tahsis etmektedir. Ayrıca, yakın bir zamanda BM Sudan Misyonu'nda (UNMISUD) 3 gözlemci subayı göreve başlayacaktır.⁷⁶

Türkiye, barışı koruma operasyonlarının önemli bir unsuru olan sivil polis faaliyetlerine de önemli katkılarda bulunmaktadır. Bosna-Hersek'te Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasına yardımcı olmak ve barış sürecinde toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmak üzere "BM Uluslararası Polis Gücü"ne (UNIPTF) 101 personel ile katkıda bulunmuştur. UNIPTF görevini, Ocak 2003'te AB Polis Misyonu'na (EUPM) devretmiştir. EUPM'e halen 8 polis ve 6 jandarma ile katkı sağlamaktadır. Mart 2005 itibarıyla, Kosova'da görev yapmakta olan Polis Gücü'ne (UNMIK-CIVPOL) de 128 sivil polis memuru ve 79 gözetim memuru olmak üzere toplam 214 personel ile katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, BM Liberya Misyonu'nda (UNMIL) 34, BM Doğu Timor Destek Misyonu'nda (UNMISSET) 6, BM Sierra Leone Misyonu'nda (UNAMSIL) 5, BM Kongo Gözlem Heyeti sivil polis misyonunda (MONUC - CIVPOL) 16, BM Fildişi Sahili Operasyonu'nda (UNOCI) 10, BM Haiti İstikrar Misyonu'nda (MINUSTAH) 8, BM Burundi Operasyonu'nda (ONUB) 3, BM Sudan Öncü Misyonu'nda (UNAMIS) 1 ve New York'taki BM Merkezi'nde bulunan Sivil Polis Birimi'nde 1 polis memurumuz görev yapmaktadır. Türkiye, BM misyonlarının bütçelerine ve bu misyonların barışı tesis etme ve yeniden imar faaliyetlerine kayda değer maddi katkılarda da bulunmaktadır. Bu kapsamda ülkemiz, Kosova'nın yanı sıra Afganistan'da da yeniden imar projelerine maddi kaynak tahsis etmiştir.⁷⁷

Sonuç olarak, güvenlik kavramı çerçevesinde odaklanan yeni stratejide BM'e de bu stratejiyi meşrulaştırma işlevi yüklenilmiştir. Örneğin ABD, arka bahçesi olarak gördüğü Haiti'ye BM şemsiyesi altında müdahalede bulunarak, bu operasyonu meşrulaştırdı. Eğer bu operasyon BM şemsiyesi altında yapılmıyorsa, Haiti düpedüz işgal edilmiş olacaktı. Fakat BM'in bu tür operasyonların meşrulaştırma aracı olarak görülmesi, örgütün dünya kamuoyundaki prestijini olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer Büyük Güçlerin birbirleriyle çıkar

⁷⁶ "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>, 04.01.2006.

⁷⁷ Aynı yer.

çatışmaları da, BM üzerinde etkinlik kurma mücadelesini beraberinde getirmiş ve Örgüt politikalarını belirlenmesi derecesine ulaşmıştır. Nihayetinde BM, bu ülkelerin siyasi organı olarak görülmeye başlanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin eşitsiz örgütlenme yapısı, örgütün birkaç ülkeye mali bağımlılığı ve üyeler arasındaki uzlaşmaz çıkar çatışmalarının kararlı ve tutarlı politika üretilmesini engellemesi ve uluslararası sistemin “hijerarşik” ve “hegemonik” niteliği ile ilgili sebeplerde bu süreçte rol oynamıştır. Sonuçta Örgütün sorunlar karşısında yeterince etkili olamaması ve gitgide prestij yitirmesi, BM'nin işlev ve rolünün sorgulanmasına neden olmuştur.

Canbolat'ın yaptığı şu tespit konumuzla yakından ilgilidir: “(...) ABD'nin Irak'a yönelik fiilini savaş olarak nitelendirmek doğru olmaz. (...) açıkça hukuksuz bir saldırıdır. Bu gelişme, kuşkusuz, uluslararası sistemin yeni bir durumla yüz yüze geldiğini göstermektedir. Dünyada kaba güç mü hükümran olacak, yoksa evrensel hukuk normları ve beşeri birikimi yansıtan yapıcı değerler mi? Dünya bu farklı iki modelin çatışmasına sahne olabilir. Bir yanda askeri güvenliği ve askeri gücü esas alan salt ulusal çıkar politikası, diğer yanda hijerarşik olmayan karşılıklı bağımlılık/etkileşim ve işlevsellik temelinde varlık gösterecek bir dünya modeli. Bu arada yer yer siyasal otoriteler düzeyinde, güçlüünün yanında bulunma eğiliminin yanı sıra toplum/kamuoyu düzeyinde ise gücün karşısında tavır alma isteği kendini gösterebilir (...) Amerika (...) Irak'ta (...) kendince küresel barış ve güvenlik düzenini kurmaya çalışıyor(...) bilmelidir ki, salt askeri güç dünyada barış tesis etmeye yetecek kudrette olamaz. (...)”⁷⁸

Canbolat'ın görüşüne ortak olmamak imkansızdır. Hatta ABD bile bunun farkına vararak Eylül 2002'deki Ulusal Strateji Belgesinde hiçbir ulusun tek başına daha güvenli ve daha iyi bir dünya inşaa edemeyeceğini itiraf etmiş ve Irak fiili gibi istisnalar haricinde eylemlerini BM çatısı altında meşrulaştırmak için çaba harcamıştır. BM Şartı'nda devletlerin egemen eşitliğine saygı ve içişlerine müdahale edilmesinin kabul edilemeyeceği, gibi pek çok hayati ilke korunmaktadır. Bir devlet BM'e meydan okuduğunda aslında bu ilkeleri ihlal etmiş olmaktadır. Meşruiyet, BM'in, ortaya koyduğu gibi paha biçilmez bir değerdir. BM'in, devletlerin faaliyetlerinin yasallaştırılmasındaki rolü her şeyin üstünde önem taşımaktadır. BM, dünya düşüncesine ya da en azından dünyanın yasal olarak kurulmuş devletlerinin düşüncelerine vücut vermektedir. BM Güvenlik Konseyi bir karar aldığında bu, insanlığın yararı adına alınmış bir karar olarak görülmekte ve dünya devletleri ve onların halkları tarafından sorumluluk duyulan bir meşruiyet kazandırmaktadır. Zorlama tedbirlerinin olduğu VII. Bölüme ilişkin alınan bir karar ve Konsey'de alınan kararlar tüm üye devletler için her şartta geçerli ve

⁷⁸ Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, a.g.e., s. 121-122.

bağlayıcıdır. BM'nin bu gücü, onun evrenselliğinin doğal bir sonucudur. Üyeliğin evrenselliği, Dünyanın gözünde BM'in herhangi bir üyenin çıkarından daha aşkın bir varlık olarak görülmesini mümkün kılmaktadır.⁷⁹

Bu açıdan bakınca, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlara erken müdahale etmekte gecikmiş olmasına rağmen BM'nin bu bölgelerde düzenlediği barış operasyonlarıyla savaştan sonra Balkanların istikrarında oynadığı rol gelecekte daha da artacaktır. Günümüzde BM, realizm ile idealizm arasındaki sınır üzerinde durmaktadır. Reelpolitika açısından bakıldığında BM, ortak hareket etmek istemeyen devletlerin karar aldığı bir forum haline getirilmemelidir. Çünkü BM hâlâ dünyanın yegane Evrensel Örgütü kimliğini muhafaza etmektedir. Bundan sonra yapılması gereken, gücün haklının ve masumun yanında olduğunu gösteren, suçluya göz yumulmayan bir çerçeve içinde çalışmaktır. Askeri güç yerine yeni güvenliğin tehdit unsurlarına radikal çözümler üretebilmek ve daha istikrarlı ve güvenli bir dünya inşa edebilmektir.

4.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu sistemde, Avrupa güvenliği ve istikrarını sağlayacak bir antlaşma gerçekleştirme çalışmaları 1950'li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Bu düşünce esas olarak Doğu Bloku'dan gelmiştir. Temelinde; Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin krizlerinin oluşturduğu Soğuk Savaş yıllarındaki Avrupa sınır hatlarını meşrulaştırma isteği bulunmaktadır. Bu amaçla 1955'lerde Doğu Bloku'ndan gelen, Avrupa Ortak Güvenlik Antlaşması teklifi, Batı Bloku tarafından şüphe ile karşılanmış ve reddedilmiştir.⁸⁰

Çok büyük bir askeri güç oluşturmaya ve bazı ülkeleri yönetimi altında tutmasına rağmen, Kremlin daima bir teminata ihtiyacı varmış gibi hareket etmiştir. Her ne kadar çok büyük ve her gün daha da büyüyen nükleer silahları olsa da, SSCB onlarca yıldan beri tehdit ettiği ve tarihin derinliklerine gönderdiği ülkelere şimdiye kadar kazandıklarını eklemek üzere bazı formüller talep etmiştir. Bu anlamda, Brejnev, Avrupa Güvenlik Konferansı'nı (AGİK), Kruşçev'in Berlin Ültimatomu ile elde etmeyi başaramadığı Alman Barış Anlaşmasının yerine koymuştur. Moskova tarafından öngörülen yarar pek net değildi. Belki de Sovyet liderleri, Konferansın NATO'yu batıracak bazı oluşumlar yaratacağı veya onu gereksiz

⁷⁹ Tharoor, Shashi, "Amerika, BM'ye Niçin İhtiyaç Duyuyor?" *"Jeopolsar Politik-Stratejik Araştırmalar Uluslararası İlişkiler Dergisi"*, Cilt 2, Sayı 5, Ocak 2006.

⁸⁰ Gürkaynak, Muharrem, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yay., Ankara: 1. Baskı: Ağustos- 2004, s. 149-150.

bir duruma getireceği ihtimaline güvenmişlerdir. Fakat beklentileri karşılıksız çıkmıştır. Hiçbir NATO üyesi, NATO'nun askeri gerçeği veya kıta üzerindeki Amerikan askeri gücü yerine, AGİK'nın açıklamadan ibaret bürokratik değerlerini koymak istemiyorlardı. Olaylar öyle farklı gelişti ki, Moskova konferanstan, demokrasilerden daha çok zarar görmüş olarak ayrılmıştır. Çünkü konferans, ABD dahil bütün katılanları, Doğu Avrupa'nın politik düzenlenmesinde söz sahibi duruma getirerek son buldu.⁸¹

1994 yılı Budapeşte Zirvesi'nde ismi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1973 yılında 35 ülkenin katılımı ile Helsinki'de başlamış ve 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi kabul edilmiştir. Bu senette yer alan prensipler bu teşkilatın anayasası olarak görev yapmıştır. Bu prensipler:⁸² Egemen eşitlik, egemenliğe sıkı sıkıya bağlı haklara saygı; Tehdide ya da kuvvet kullanmaya başvurmadan kaçınma; Sınırların dokunulmazlığı; Devletlerin ülke bütünlüğü; Uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü; Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı; Halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini serbestçe belirleme hakkı; Devletler arasında işbirliği; Devletler hukuku uyarınca üstlenilmiş yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi. Bu prensiplerle Avrupa'da güvenlik, demokrasi, insan hakları ve ekonomik konuları içine alan bir süreç başlatılmıştır. Artık BM, AGİT gibi kuruluşlarda yalnız **“devletlerin güvenliği değil, o devletlerde yaşayan insanların güvenliği”** söz konusu olmaktadır.⁸³

AGİT, günümüzde 55 üyeli ve statü olarak “global” BM Teşkilatı prensipleri doğrultusunda faaliyet gösteren ve güvenlik, çevre, bilim ve teknoloji, demokrasi ve insan hakları gibi temel konuların tartışılıp, ilke olarak, konsensus ile kararların alındığı yüksek seviyeli politik bir Avrasya formudur. 1990 Paris Zirvesiyle daha fazla kurumsallaşma sürecine giren bu örgüt 1999 İstanbul Zirvesiyle 21. asırda insan hakları bakımından hukuksal yapılanmaya doğru gitme eğilimi göstermektedir.⁸⁴

⁸¹ Kissenger, Henry, *Diplomasi*, çev., İbrahim H. Kurt, Kültür Yay., Ankara: İkinci Baskı: Mart 2000, s. 721.

⁸² Genç, Mehmet, *İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri: Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuatlar*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yay., Bursa: Nisan 1997, s. 501-507.

⁸³ Canbolat, İbrahim S., *Almanya ve Dış Politikası: Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercih Açısından İnceleme*, Alfa Yay., İstanbul: 2003, s. 53.

⁸⁴ Karaosmanoğlu, Fatih, “İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak AGİT İnsan Hakları Normları”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2. Baskı: Ocak 2004, s. 98.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni güvenlik ortamına geçiş döneminde başarılı ve etkin bir rol oynayan AGİT, her geçen gün Avrupa güvenliğinde daha fazla söz sahibi olmaktadır. Daha çok “önleyici diplomasi” ve “çatışma/kriz sonrası faaliyetleri” ile ön plana çıkan AGİT'nin bugünkü öncelikleri şunlardır:⁸⁵

1.Ortak değerleri geliştirmek ve medeni toplumların oluşumlarının sağlanması,

2.Bölgesel çatışmaların önlenmesi, bunda başarısız olunursa, savaştan etkilenmiş (harap olmuş) bölgelere barışın getirilmesi ve bölgesel dengenin sağlanması.

3.Gerçek ve olabilecek güvenlik boşluklarının üstesinden gelinmesi ve işbirliğine dayalı güvenlik sistemini geliştirerek Avrupa'da yeni ayırım hatlarının oluşmasına mani olunmasıdır.

Günümüzde insan hakları ve demokratikleşme, güvenlik konseptinin temelini oluşturmaktadır. İnsan Hakları ve Demokratik Kurumlar Bürosu, Azınlıklar Bürosu gibi müdahale araçlarıyla donanmış olan AGİT, ulus devlet sınırlarını aşarak kişinin ve toplumun insan hakları ve temel hürriyetleri açısından dokunulmazlığını hükümetlere arada bir hatırlatacak konuma gelmektedir.⁸⁶

Başlangıçta AGİT'nin Doğu ve Batı Bloklarının Avrupa güvenliğini etkileyen hususları görüştüğü bir forum olması planlanmıştır. Günümüze gelindiğinde AGİT, Vancouver'den Vladivostok'a kadar Kafkasya'yı ve Orta Asya Cumhuriyetlerini içine alan ve 55 üye ülkeyi kapsayan tek güvenlik kuruluşu konumunda bulunan bir örgüt olmuştur. Teşkilat, AGİT bölgesinde güvenlik ve istikrarı arttırmak ve üye ülkelerin çıkarlarını korumak amacıyla yeni güvenlik düzeni açısından bir çerçeve sağlamıştır.⁸⁷

Türkiye, coğrafi alanı ve üye sayısı bakımından Avrupa-Atlantik örgütlerinin en kapsamlısı olan AGİT'na kuruluşundan beri önem vermekte, AGİT'nin gelişmesine aktif katkıda bulunmakta ve AGİT ilkelerini desteklemektedir. AGİT, demokrasi ve istikrar içinde tüm bölgenin refah düzeyinin artırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi için özel bir role sahiptir.⁸⁸

⁸⁵ <http://www.msb.gov.tr/agit.html>, 14.06.2002.

⁸⁶ Canbolat, *Almanya ve Dış Politikası: Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercih Açısından İnceleme*, a.g.e., s. 55.

⁸⁷ Türkiye ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/agit.htm> 16.06.2002.

⁸⁸ “Beyaz Kitap”, <http://www.msb.gov.tr/BirimlerHtm/hGnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis2.htm>, 16.06.2002.

Paris zirvesinde Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ve Güven Artırıcı Tedbirler paketi kabul edildi. AKKA’yı 22 ülke imzaladı, daha sonra bu sayı artmıştır. AKKA, Avrupa silahsızlanma tarihinde en kapsamlı, aynı zamanda da en karmaşık anlaşma olarak nitelendirilmektedir. Coğrafi alanı Atlantik’ten Urallara uzanmaktadır. Anlaşmaya tek istisna, Türkiye’nin dörtte birini oluşturan güneydoğusudur. Türkiye buna gerekçe olarak, güneyindeki sınırdaş ülkelerin AKKA’na taraf olmamasını göstermektedir. Nükleer- kimyasal silahlar, deniz kuvvetleri, AKKA’nın kapsamı dışında bulunuyor. AKKA sadece tank, top, saldırı helikopteri, savaş uçağı ve zırhlı araçları kapsamakta, bunlara tavan getirmektedir. Rusya 1998-1999’da Kafkaslar’daki çatışmaları bahane ederek AKKA sınırlarını aşmıştır. Moskova Çeçenistan’da AKKA tavanını aşmasıyla ilgili olarak, anlaşmanın geçici bir süre için buna izin verdiğini ileri sürdüğünden, Çeçenistan konusu, 1999 İstanbul Zirvesinin en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur.⁸⁹

1990 Paris Şartının⁹⁰ imzalanmasından bu yana yeni tehditler ve çatışma noktaları ile başa çıkabilmek düşüncesiyle AGİT’nin rolü ve yapısı tedrici bir değişim göstermiştir. Bugün AGİT Viyana’da bulunan Daimi Konsey de dahil, kurumları sayesinde güvenliğin tüm yönleri bakımından sürekli bir diyalog ortamı sağlamaktadır. Bu kurumların AGİT alanında barış ve güvenliğin artırılmasına ve AGİT’nin çatışma önleme ve kriz yönetimi yeteneğine önemli katkıları olmaktadır. Ayrıca, AGİT çatışmaların önlenmesi veya çatışma sonrası normal duruma dönülmesine yardım amaçlarıyla görevlendirilen misyonlara sahiptir. Bunların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunların bir kısmı görevlerini tamamlamış, bir kısmı ise halen devam etmektedir.⁹¹

Türkiye, AGİT’nin çatışmaların önlenmesi ve çatışma sonrası rehabilitasyon alanlarında Bosna-Hersek’te ve diğer bölgelerde yürüttüğü çalışmalarını takdirle karşılamakta ve bunlara katkıda bulunmaktadır. Türkiye, ayrıca, Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Sovyetler Birliği’nden ayrılan yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasından sonra, AGİT’nin bu bölgeye yönelmesini, güvenliğin bölünmezliği ilkesi doğrultusunda istikrarın tesisi, işbirliğinin geliştirilmesi, demokratik mekanizmalar aracılığıyla bu bölgede AGİT ilke ve yükümlülüklerinin uygulanması, bölgenin serbest piyasa ekonomisine geçişi ve demokratik

⁸⁹ “AGİT Paris Zirvesi”, <http://www.belgenet.com/pariszirve90.html>, 16.06.2002.

⁹⁰ “Paris Şartı”, <http://www.necatitas.8m.com/paris.html>, 05.12.2002; “AGİT Paris Şartı”, <http://www.belgenet.com/parissarti.html>, 16.06.2002.

⁹¹ <http://www.msb.gov.tr/agit.html>, 14.06.2002.

reformların yapılmasına yardımcı olarak, bölgenin küresel entegrasyonuna katkı sağlamasını da desteklemektedir.⁹²

AGİT süreci içinde kabul edilen belgelerden biri olan Açık Semalar Antlaşması (ASA), güven, önceden kestirilebilirlik ve istikrarı geliştirmek amacıyla, antlaşmaya taraf ülkelerin toprakları üzerinde silahsız gözlem uçuşları yapabilmeleri esasına dayanmaktadır.⁹³ Bu çerçevede Türkiye, siyasi ve hukuki bağlayıcılığı bulunan ASA'nı, 5 Nisan 1994 tarihinde TBMM'de ve 18 Mayıs 1994'de Bakanlar Kurulunda onaylanarak yürürlüğe koymuştur.⁹⁴ Diğer AGİT üyeleri gibi, Türkiye de insan hakları alanında üstlenilmiş yükümlülüklerin tüm üye ülkeler için ortak ilgi odağı olduğunun bilincindedir. Diğer yandan, AGİT üyelerinin saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve terörizm de dahil tüm çatışma noktalarına ve insan hakları ihlallerine dikkat sarf etmeleri gereklidir. Türkiye AGİT'na atfettiği önem çerçevesinde, 1996 Lizbon Zirvesinde bir sonraki AGİT Zirvesine ev sahipliği yapmak için aday olmuş ve 2-3 Aralık 1998'de Oslo'da yapılan Bakanlar Konseyi kararı uyarınca, yüzyılın son AGİT Zirvesi 54 AGİT Devlet veya Hükümet Başkanının katılımıyla 18-19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da büyük bir başarıyla yapılmıştır. İstanbul Zirvesi sırasında kabul edilen AGİT belgeleri şunlardır:⁹⁵ Avrupa Güvenlik Şartı (İstanbul Şartı); AKKA Uyarılama Anlaşması; AKKA'nın adaptasyonuna ilişkin Nihai Senet; Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemlere İlişkin Viyana Belgesi; İstanbul Zirve Deklarasyonu.

Tüm üye ülkelerce imzalanan İstanbul Şartı, 21. yüzyıl Avrupa'sı için bir güvenlik modeli oluşturmuştur. Şart, üye ülkeler arasında işbirliğine dayalı ilişkiler ve daha güvenli bir AGİT alanı yaratılması için rehber oluşturmuştur. Şart ayrıca, barış, istikrar ve özgürlüğün hüküm sürdüğü serbest, demokratik ve daha fazla bütünleşmiş bir AGİT alanı yaratılması açısından sağlam bir teminat niteliğindedir.

21. Yüzyılın güvenlik sistemi hakkında düşünce tasarılarına da ortam hazırlayan İstanbul Zirvesine ABD, bölgesel anlaşmazlıklar ve çatışmalar da Kriz Yönetimi ve çatışma sonrasında ortamın yeniden iyileştirilmesine yönelik bir potansiyel anlamında Sivil Barış Gücü oluşturulması gibi bazı önerilerle gelmiştir. Kosova krizi böyle bir ihtiyacı ortaya çıkarmış, hatta orada bir sivil misyondan faydalanma yoluna gidilmiştir.⁹⁶ Bu anlamda AGİT

⁹² “Beyaz Kitab”, <http://www.msb.gov.tr/BirimlerHtm/hGnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis2.htm>, 16.06.2002.

⁹³ Gürkaynak, a.g.e., s. 158.

⁹⁴ “Açık Semalar Antlaşması”, <http://www.msb.gov.tr/aciksemalar.html>, 14.06.2002.

⁹⁵ “Avrupa Güvenlik Şartı”, <http://www.belgenet.com/avrupagüvenlik sartı.html>, 16.06.2002.

⁹⁶ Canbolat, *Almanya ve Dış Politikası: Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercih Açısından İnceleme*, a.g.e., s. 55.

Balkanlardaki gelişmelere de etkin bir şekilde müdahale etmiştir. Hatta orada yapılan seçimlere gözlemciler göndererek seçimlerin şaibesiz yapılması için çalışmalarda bulunmaktadır.

İstanbul Şartının önemli hususları şöyledir:⁹⁷

- AGİT yükümlülükleri diğer üye ülkelerin yakın ve meşru ilgisine konu teşkil ederler.
- Azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi üye devletlerin kendi içinde ve diğer üyeler ile ilişkilerinde demokrasi, barış, adalet ve istikrar bakımından temel unsurdur. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil insan haklarına tam saygı başlı başına bir amaçtır, egemenlik ve toprak bütünlüğüne zarar vermez, aksine onu güçlendirebilir.
- Bugün maruz kaldığımız risk ve tehditlerle tek bir devlet veya kuruluşça başa çıkılması mümkün değildir. AGİT’ni bu konuda muktedir kılabilmek için diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği güçlendirilmelidir.
- İnsan hakları, temel özgürlükler, demokrasi ve hukuk devleti AGİT’nin kapsamlı güvenlik kavramının merkezinde yer almaktadır. Düşünce ve inanç özgürlüğü de dahil insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali, hoşgörüsüzlük, saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, şovenizm, yabancı düşmanlığı ve anti-semitizm ile mücadele edilecektir.
- Cinsiyet eşitliği, kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadın ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi de AGİT’nin ele alacağı hususlar arasındadır.
- Hukuk devletine ve yolsuzluğun önlenmesine ilişkin yükümlülükler teyid edilmiştir. Çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyonu amacıyla sivil bir girişim olan Acil Uzman Yardım ve İşbirliği Timleri oluşturulacaktır.

AKKA’nın Avrupa güvenliğinin temel taşlarından biri olduğu İstanbul Şartında vurgulanmıştır. 30 üye devletin imzaladığı AKKA Uyarılma Anlaşması, AKKA’nın hükümlerinin şeffaflık ve önceden tahmin edilebilirlik sağlayacak şekilde Soğuk Savaş Sonrası döneme uyarlanarak güçlendirilmesi amacını taşır. Taraf devletler teçhizat seviyelerini antlaşmaya uygun olarak azaltacaklardır. AKKA’nın adaptasyonuna ilişkin Nihai Senet, siyasi bağlayıcı bir belgedir ve üye devletlerin tek taraflı yükümlülüklerini içerir. Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemlere İlişkin Viyana Belgesi, 1994 Viyana Belgesinin geliştirilmiş şeklidir,

⁹⁷ “Avrupa Güvenlik Şartı”, <http://www.belgenet.com/avrupagüvenliksarti.html>, 16.06.2002.

karşılıklı güven ve askeri şeffaflık bakımından önemli bir araç oluşturmaktadır.⁹⁸ Son olarak İstanbul Zirve Deklarasyonu, AGİT alanında tüm üye devletlerce endişe kaynağı olan Çeçenistan, Yukarı Karabağ gibi sorunlar hakkında da paragraflar ihtiva etmiştir.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 21. yüzyılda devlet güvenliği ve egemenliğini, insan haklarının önünde tutan devletlerin bu tutumlardan caydırılmaları gerektiğini belirtmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi, dünya artık bیلardo topuna benzer ulus devlet egemenliğinin hüküm sürdüğü yapıdan, yavaş yavaş, ulus devlet sınırlarının geçirgenleştirildiği bir örümcek ağına doğru değişim sürecine girmiştir. Bu süreçten uzun vadede avantajlı ya da dezavantajlı çıkmanın şartı dominat değerlere yakınlık ölçüsüdür. Günümüzde devlet yurttaşlarının değil, yurttaşların haklarının uluslararası belgelere taşındığı bir dünyada, devletlerin klasik davranış şekillerini sergilemeleri, en azından ulusal çıkarları ve dış siyasi hedefleri bakımından problemlere gebe dir. Bu sadece pragmatik bakışı gerektiren yeni bir olgu olarak algılanmamalıdır. Soğuk Savaş Sonrası değişen dünyanın fiziki ve sosyolojik yapısı da uluslararası toplumun değişimini beraberinde getirmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere değişen dünya da artık iç ve dış politikayı kalın çizgilerle birbirinden ayırmak olası değildir.⁹⁹

4.3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Balkanlar ve Türkiye

NATO, 1949 Washington Antlaşması'yla¹⁰⁰ kuruluş amacını, üye ülkelerin güvenlik ve bağımsızlığını siyasi ve askeri araçlar kullanmak yoluyla korumak olarak belirtmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ittifak, tüm Avrupa ile Kafkasya'dan Orta Asya'ya uzanan coğrafyadaki demokratik ülkelerle güvenlik ortaklıkları oluşturmayı içeren bir misyon yüklenmiştir. Yıllar içerisinde Avrupa'dan Kafkasya'ya kadar yayılan geniş bir yelpazeden 30 yeni ülke Ortaklığa katılmıştır. NATO, son genişleme dalgasında katılan ülkelerle üye sayısını 26'ya yükseltmiştir.

NATO'ya Ortak üye statüsündeki Balkan ülkelerinden olan Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya (Makedonya'yı Türkiye hariç diğer bütün müttefikler "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" adıyla tanımışlardır. Bunun sebebi Yunanistan da Makedonya adlı bir şehir bulunmasıdır.) NATO'ya aday ülke olarak, gelecekteki üyelikleri için gerekli şartları sağlamaya çalışmaktadırlar. Bosna – Hersek, Sırbistan – Karadağ'da (Karadağ bağımsızlığını ilan etmiştir.) Barış İçin Ortaklık (BİO) ve Avrupa – Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)'ne

⁹⁸ "Avrupa Güvenlik Şartı", <http://www.belgenet.com/avrupagüvenliksarti.html>, 16.06.2002.

⁹⁹ Canbolat, *Almanya ve Dış Politikası: Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercih Açısından İnceleme*, a.g.e., s. 56-57.

¹⁰⁰ Washington Antlaşmasının Türkçe metni için Bkz. <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>.

katılmayı umut etmektedirler.¹⁰¹ Görüldüğü üzere Balkanlarda yer alan tüm ülkeler, NATO şemsiyesi altında toplanarak güvenliklerini arttırmayı amaç olarak edinmişlerdir.

Soğuk Savaşın sona ermesi, SSCB'nin dağılması, Orta ve Doğu Avrupa ile eski SSCB'nde demokratik akımlar ve ekonomik özelleştirmelerin yaygınlaşması NATO'yu bu yeni duruma istikrar sağlayacak ve Avrupa'nın Soğuk Savaş Sonrasındaki dönüşümünü yönlendirecek tedbirleri uygulamaya sokmaya teşvik etmiştir. Böylece ilk olarak İttifak üyeleri 1992'de BM'in talebi üzerine NATO'nun savunma çerçevesine girmeyen alanlarda barışın korunması amaçlı askeri yardımlarda bulunulması ilkesini benimsemişlerdir.¹⁰²

Bu bağlamda genel olarak diyebiliriz ki NATO, 1991 sonrasında kendi bölgesini iç halka olarak kabul eden bir güvenlik anlayışından yola çıkmış, ikinci güvenlik halkası olarak “üyelerin sınırlarına yakın” coğrafyaları saptamıştır. Yeni strateji, büyük ölçüde “önleyici müdahale” ile “alan dışı müdahale” anlayışına dayandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında da NATO'nun 21. yüzyıldaki ilgi alanları, Balkanlar, Ukrayna yani Kuzey Karadeniz, Kafkasya, Orta Asya, Ortadoğu ve Akdeniz'dir. Türkiye'de bu coğrafi bölgelerin tümünün ortasında yer alan jeopolitiği ile NATO ve ABD için çok önemli bir konuma gelmektedir.

NATO'nun genişlemesiyle Rusya'nın bu genişlemenin kendi güvenliğini negatif yönde etkileyeceğine yönelik endişelerinin giderilmesi içinde aktif bir tutum izlenmiştir. Sonuçta 1997 Mayıs'ında NATO ile RF arasında “İkili İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik hakkında Kurucu Anlaşma” imzalanmıştır. Bu nedenle genişleme konusu, Rusya'yı da içeren, uygun bir Soğuk Savaş Sonrası Avrupa güvenlik yapısı tasarlanması gibi daha geniş içerikli bir işin bir parçasını oluşturmaktadır.¹⁰³

1997 Temmuzunda gerçekleştirilen Madrid Zirvesinde ise, NATO'ya üye ülkeler Devlet ve Hükümet Başkanları, stratejik kavramını güncellemek için anlaşmışlardır. Amaçları, NATO stratejisinin; Avrupa güvenliğindeki yeni akımların dikkate alınması ve ittifakın askeri yeteneklerini yeni yüzyılın tehditlerine karşı koyabilecek bir biçimde geliştirilmesi gayesiyle, siyasi bir çevre oluşturulması olmuştur. NATO'nun Madrid Deklarasyonu kurumsal işbirliğinin üç yönünü ortaya çıkarmıştır: AB içerisinde entegre olan Batı Avrupa Birliği (BAB) ile yakın işbirliği; NATO bünyesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ni (AGSK) kurma ve “insan hakları ve demokrasiyi geliştirme, güvenlik konularındaki işbirliğini artırma ve çatışmaları

¹⁰¹ “Ortaklık Yoluyla Güvenlik”, s. 7, www.nato.int/doco/pub-form.htm.

¹⁰² Cromwell, William C., “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi: İkinci Cilt*, ed. Desmond Dinan, çev. Hale Akay, Kitap Yay., İstanbul: 1.Basım Nisan 2005, s. 123.

¹⁰³ Cromwell, a.g.m., s. 124.

önleme” öncelikleri bulunan AGİT’ını bölgesel bir örgüt olarak güçlendirme. Ayrıca 1991 Stratejik Kavramı’ndan itibaren ortaya çıkan köklü değişiklikler karşısında NATO’nun siyasi ve askeri yapısının detaylı bir şekilde gözden geçirilmesi de gerekmiştir. Bu ayrıntılı çalışma 1998 yılının ilk yarısında değiştirilecek konuların gözden geçirilmesi ve 23-24 Nisan 1999’da da Washington Zirvesiyle karara bağlama şeklinde iki aşamada gerçekleşmiştir. Bu karara göre NATO’nun temel güvenlik görevleri şunlardır:¹⁰⁴

Güvenlik: Demokratik kurumların gelişmesi ve anlaşmazlıklara barışçıl çözümler getirilmesi prensibine dayanan ve hiçbir ülkenin bir diğerini kuvvet tehdidi ya da kullanımı ile korkutamayacağı veya zorbalık yapamayacağı istikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenlik ortamı için vazgeçilmez esaslardan birini oluşturmak.

Danışma: Washington Antlaşması’nın 4. maddesinde öngörüldüğü üzere üyelerin güvenliğini tehdit edebilecek olası riskler ve üyelerin ortak endişe konularında yürüttükleri gayretlerin eşgüdümü dahil, Müttefiklerin hayati çıkarlarını etkileyebilecek her tür konuda Müttefikler için genel bir forum oluşturmak.

Caydırıcılık ve Savunma: Washington Antlaşması’nın 5 ve 6. maddelerinde anlatıldığı şekilde, NATO üyesi herhangi bir ülkeye yönelecek herhangi bir saldırı tehdidine karşı caydırıcılık ve savunma sağlamak.

Ve, Avrupa – Atlantik sahasında güvenlik ve istikrarı güçlendirmek amacıyla:

Kriz Yönetimi: Washington Antlaşması’nın 7. Maddesinde anlatıldığı şekilde, her bir olayı tek tek ele alarak ve oybirliği içinde, çatışma önlemeye etkili biçimde katkıda bulunmaya ve kriz mukabele operasyonları dahil, kriz yönetimine aktif olarak katılmaya hazır olmak.

Ortaklık: Şeffaflığı, karşılıklı güvene ve ittifak ile birlikte çalışabilme yeteneğini arttırabilmek amacıyla Avrupa – Atlantik sahasındaki diğer ülkelerle geniş kapsamlı işbirliği ve diyalog geliştirmek.

NATO’da yaşanan dönüşüm süreci içerisinde, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği’nin NATO içerisinde geliştirilmesi esas alınmış olmakla birlikte, Avrupa’lı Müttefikler savunma alanında daha görünür bir rol üslenme çabası içerisinde olmuşlardır. Bunun nedeni Avrupa güvenliğinin salt NATO ve Batı Avrupa Birliği vasıtasıyla sağlanamayacağı, bu konuda karşılıklı olarak birbirini tamamlayan, kuvvetlendiren kurumlardan oluşacak bir Avrupa Güvenlik Mimarisi’nin teşkil edilmesi düşüncesidir. NATO, AGİT, AAOK ve AB, Avrupa

¹⁰⁴ Gürkaynak, a.g.e., s. 141-142.

Güvenlik Mimarisi'nin köşe taşları konumundadırlar. Bu oluşum, kendi momentumunu harekete geçirirken bir grup ülkeye diğerine göre ayrıcalıklı davranarak bölgesel dengesizlikler yaratılmaması önem arz etmektedir. Böyle bir dengesizliğin oluşması gelecekte Avrupa'nın oluşturmaya çalıştığı güvenli bölge için önemli sıkıntılar ve gerginlikler yaratacaktır.¹⁰⁵

Yeni strateji, herhangi bir NATO üyesi olmayan devleti hedef almaktan çok, iki kutuplu sistemin çözülmesiyle ortaya çıkan yeni “partikularizm” hareketlerinin çatışmacı eylemlerini hedef almıştır. Bu nedenle, NATO çeşitli girişimlerle eski Doğu Bloku Devletleriyle savunma ve güvenlik alanlarında, bir tür gevşek ittifak ilişkisi çerçevesinde işbirliği oluşturmaya çalışmıştır. Genel ve soyut anlamda denilebilir ki NATO, tesis ettiği bu işbirliği çabalarıyla, eski Doğu Bloku Devletlerini kontrol altında tutmayı gaye edinmiştir. Diğer yandan, eski Doğu Bloku'nda yer alan Devletler de savunma ve güvenliklerini koruma amaçlı olarak bu işbirliği girişimlerine olumlu yanıt vermişlerdir.¹⁰⁶ Bu işbirliği şekilleri şunlardır:

1. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK): NATO tarafından, 8 Kasım 1991 tarihinde Roma'da, kurulmuş açılış toplantısı, 20 Aralık 1991 tarihinde yapılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa Devletlerinin de içerisinde yer aldığı bu yapı, Balkanlarda başlayan veya başlama riski taşıyan mikro düzeydeki çatışma ve gerginliklere karşı bu Devletleri korumada işlevsel olamamıştır. Tesis edilen işbirliği, karşılıklı yardımlaşmayı, dolayısıyla haksız bir saldırı fiiline yönelik saldırı fiiline maruz kalana yardım etmeyi temenni etmekten ibarettir. KAİK'nin yerini 1997'de Avrupa Ortaklık Konseyi'nin alması bu oluşumun kısa süreli olarak Orta ve Doğu Avrupa Devletlerinin NATO ile işbirliği yapmasında işlevsel olmuştur.¹⁰⁷

2. Barış İçin Ortaklık Programı: 10-11 Ocak 1994 tarihli NATO zirve toplantısında, NATO üyesi Devletler, NATO ile Doğu ve Merkez Avrupa Devletleri arasında savunma ve güvenliğe ilişkin işbirliğinin Barış İçin Ortaklık Programı aracılığıyla sürdürülmesini benimsemişlerdir. Bu işbirliğinin nasıl ve ne şekilde sağlanacağı “Barış İçin Ortaklık Programı (BİOP) Çerçeve Belgesinde” düzenlenmiştir.¹⁰⁸ 1994'de başlatılan bu programın amacı ise, katılan ülkelerin demokratik bir toplumdaki uygun görevlerini yerine getirmelerine ve NATO'nun yönettiği barış koruma operasyonlarına katılmalarını sağlamak için silahlı güçlerini yeniden yapılandırılmalarına yardımcı olmaktır. Yeniden yapılandırmaların sağlanmasında askeri

¹⁰⁵ Kuloğlu, Armağan, “21.Yüzyılın Başlangıcında NATO, Avrupa ve Türkiye”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Nobel Yay., Ankara 2. Baskı Ocak 2004, s. 932.

¹⁰⁶ Reçber, Kamuran, “Avrupa Savunma ve Güvenlik Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, <http://www.isguc.org/kamuran3.htm>, 26.02.03.

¹⁰⁷ Reçber, a.g.m.

¹⁰⁸ Aynı yer.

tatbikat ve çalışmaların yanı sıra, seminerler ve eğitim kursları yer almaktadır. BİO'nun ilk deneyimi, Bosna-Hersek' teki İstikrar Gücü (SFOR) ile Kosova Gücü (KFOR)dür.¹⁰⁹

3. Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi: KAİK'ni oluşturan üye Devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından, 30 Mayıs 1997 tarihinde Portekiz'in Sintra kentinde kurulmuştur. AAOK, KAİK ve BİOP'nın faaliyetlerine dayalı olarak tesis edilmiştir. KAİK Dışişleri Bakanları, aynı tarihte, AAOK'nin Temel Belgesi'ni kabul edip, açılış toplantısını gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁰ 1991 yılında kurulan KAİK'nin adı AAOK olarak değiştirildiğinden bu yana amacı, NATO ile Avrupa – Atlantik bölgesindeki üye olmayan ülkeler arasında temel danışma ve işbirliği ortamı görevi görmektir. Değişen dünya ve değişen güvenlik problemleri nedeniyle, AAOK'nin ilgi alanına giren konular şunlardır; Kriz yönetimi ve barışa destek operasyonları, bölgesel konular, silah kontrolü ve kitle imha silahlarının üretimi ile ilgili konular, uluslararası terörizm, planlama, bütçe hazırlama, politika ve strateji gibi savunma ile ilgili konular, sivil - olağanüstü durum planlaması ve afete hazırlık, silahlanma işbirliği, nükleer güvenlik, sivil ve askeri hava trafiği yönetimi ve bilimde işbirliğidir.¹¹¹ Bu Konsey, NATO'nun ortaklarla işbirliğinin daha nitelikli bir düzeye taşınmasında araç olacaktır ve üyelerine bakıldığında bu hedefe ulaşmada Türkiye'nin konumu açıkça görülmektedir.

Eski Yugoslavya'nın dağılmasının ardından NATO, dikkat ve enerjisinin çoğunu Balkanlara yöneltmiştir. Çatışmaları sona erdirmek amacıyla 1995 yılında Bosna-Hersek'e, 1999'da Kosova'ya ve 2001 yılında da Makedonya'ya müdahalede bulunmuştur. Bu barış güçlerinin amacı, anılan bölgelerdeki bütün vatandaşların etnik kökenleri ne olursa olsun barış içinde yaşayabilecekleri ve uluslararası yardım sayesinde demokrasinin gelişmeye başlayabileceği güvenli ortamı oluşturmaktır.¹¹² Bu sayede NATO güvenliğinin; buldukları yerde yaşamanın, barış ve istikrar içinde varolmanın devamı, sürekliliği anlamındaki tanımın gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır denilebilir.

Bunlardan hariç NATO, Balkanlarda yeni güvenlik risklerine yönelikte aktif faaliyetler içine girmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır;¹¹³ Balkanlar'da 26 milyon metre kare alan mayından arındırılmıştır. Çevresel temizliği sağlamak ve askeri üslerin tek önemli işveren olduğu bölgelerdeki yerel ekonomilerde çeşitlilik yaratmayı desteklemek için bazı üsler, konut sağlama, eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, hapisaneler ve parklar ya da yaban hayatı

¹⁰⁹ “NATO Broşürü”, s. 12-13, Broşür için Bkz. www.nato.int.

¹¹⁰ Reçber, a.g.m.

¹¹¹ “Ortaklık Yoluyla Güvenlik”, s. 9, www.nato.int/doco/pub-form.htm.

¹¹² “NATO Broşürü”, s. 16.

¹¹³ “Ortaklık Yoluyla Güvenlik”, s. 17, 27, 29, 31, www.nato.int/doco/pub-form.htm.

koruma bölgeleri oluşturma gibi amaçlara hizmet üzere düzenlenmiştir. Bu girişimde yer alan ülkeler şunlardır; Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Moldavya, Romanya, Sırbistan – Karadağ ve Makedonya. Ayrıca NATO ve Ortak ülkeler, AAOK vasıtasıyla, birçok doğal afet için yapılan yardımı etkili şekilde koordine edebilmişlerdir. Bunlara Arnavutluk, Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya ve Ukrayna’da seller, Türkiye’de depremler, Makedonya ve Portekiz’de orman yangınları ile Moldavya ve Ukrayna’da korkunç iklim şartları da dahildir. BM’den gelen yardım çağrısı üzerine NATO, Arnavutluk’taki mültecilere acil olarak dağıtılması gereken 165 ton bağış malzemesinin taşınmasını gerçekleştirmiş, krizin artmasından sonra yardım çabalarının derinleşmesini ve genişletilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda tam teşekküllü bir sahra hastanesi sağlayan İsrail ve Kuzeydoğu Arnavutluk’taki Kukës havaalanının onarılmasına yardımcı olan Birleşik Arap Emirlikleri gibi Ortak olmayan ülkelere gelen yardımı gerekli yerlere kanallandırmıştır.

Türkiye, batıyla bütünleşme çabasındaki ülkelere NATO tecrübelerini her fırsatta aktararak, bölgesel barış ve huzurun sağlanmasında, bölge güvenliği ile ilgili birçok girişimi desteklemekte ve hatta öncülük yapmaktadır. Balkanlar’da barış gücü çalışmaları, BİO eğitim merkezinin Türkiye’de oluşturulması çalışmaları ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi gayretleri buna örnek verilebilir. Ayrıca Türkiye’nin savunma sanayi alanında bölge ve çevre ülkeleriyle ilişkileri giderek artmakta, eğitim, silah, teçhizat ve malzemede çevre ülkeler ile ortak çalışabilirlik için gerekli standardizasyon sağlanmaya çalışılmaktadır. Akdeniz ve Ortadoğu’da barış için istikrarın artırılmasına yönelik Ortadoğu Barış Süreci başta olmak üzere, Akdeniz Diyalogu gibi faaliyetlere büyük önem vererek bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmektedir. Türkiye konumu itibarıyla dünyada istikrar ve güvenliğin sağlanmasında, NATO liderliğinde geliştirilen BİO etkinliklerinde ve Avrupa güvenliğinin inşasında demokratik, laik ve pazar ekonomisini benimsemiş yapısı ve caydırıcı güce sahip silahlı kuvvetleri ile Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi NATO’da kilit ülke olma durumunu korumaktadır.¹¹⁴

Türkiye, 1995 yılından bu yana Balkanlarda icra edilen IFOR, SFOR, KFOR, “Essential Harvest”, “Kehribar Tilki” ve “Müttefik Uyumu” isimli NATO hareketlerine aktif şekilde katılmıştır. Makedonya’daki “Müttefik Uyumu” Harekatının sona ermesinin ardından Türkiye, AB tarafından başlatılan “Concordia” Harekatı kapsamında da barış ve istikrarın teminine uluslararası alanda yaptığı katkıları sürdürmüştür. Söz konusu harekate 11 personel sağlayan Türkiye, “Concordia” Harekatının akabinde başlatılan “Proxima” isimli AB Polis Misyonu’nda

¹¹⁴ Kuloğlu, a.g.m., s. 935.

halihazırda 8 personelle yer almaktadır.¹¹⁵ Söz konusu hareketlerin güvenlik ve istikrarın yeniden tesisi ile bölgede barışın yeniden sağlanması bakımlarından taşıdığı önem kuşkusuzdur.

Görüldüğü gibi, NATO savaş ve barış demektir ve bundan daha siyasi bir konu olamaz. Yeni ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir amaç birliği olmadığı sürece, üye devletler, silahlı kuvvetlerini nasıl kuracakları veya yeniden yapılandıracakları, ve nasıl yeni yetenekler geliştirecekleri gibi zor kararları almayacaklardır. Gelecekte karşılaşılabilecek sorunlar her zaman askeri sorunlar olmayacaktır. İşte bu sebeple gereken stratejiler politik, ekonomik ve askeri olmalıdır. Dolayısıyla NATO birçok cevabın bir parçası ve birçok çerçeve ve araçtan bir tanesi olmalıdır. NATO, savaş açabileceği gibi barışı da tesis edebilecek bir örgüttür. Bu iki yeteneğin nasıl kullanılması gerektiği konusunda üye ülkeler etraflıca düşünülmelidir. Çünkü Barışı tesis faaliyetleri ve unsurları savaş açma yetenekleri kadar önemlidir. Son olarak belirtilmesi gereken husus şudur; Örgüt içinde Kuzey Amerika ve giderek entegre hale gelen Avrupa arasında yeniden bir dahili denge kurulmalıdır. Fonksiyonel bir AB-NATO ilişkisinin yanı sıra daha stratejik bir yapıya sahip yeni AB-ABD ilişkilerine ihtiyaç vardır. Bahsedilen hususların farkında olduğu düşünülen NATO, Soğuk Savaş Sonrasında karşı Bloku'nun dağılması sonrasında ayakta kalmasını bilmiş ve varlık nedenini yeniden ispatlayabilmiştir. NATO bunların yanında yapısal bazı yenilenmeleri de bünyesinde gerçekleştirdiği takdirde gelecekte de yeni rol ve yeteneklerle varlığını devam ettirebilecek potansiyel ve güçtedir.

4.4. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa'da güvenlik ilkesine bağlı olarak ittifakların kurulması ve stratejilerin geliştirilmesi Antik Yunana kadar uzanan bir süreç olup bu süreç içinde, Ortaçağ'dan Avrupa Topluluklarının kuruluşuna ve bugüne kadar çok sayıda model, proje ve tasarım geliştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında birçok düşünür tarafından geliştirilen bu model, düşünsel olarak 20. Yüzyıl Avrupa örgütlenmesinde, güvenlik ve savunma politikası oluşturma sürecinde etkin olmuştur.¹¹⁶

I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da bir "Birliğin" oluşturulmasına yönelik önemli fikirler üretilmiş olmasına rağmen bunların olgunlaşmış benimsenmesi ancak II. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuştur. Bu sürecin ilk sonucu, siyasi temelli ve insan haklarını koruma, çoğulcu demokrasiyi sağlama amaçları üzerine kurulmuş bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi'nin 1949 yılında Strazburg'da kurulması olmuştur. 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri

¹¹⁵ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluslarlaII%C4%B1skiler/NATO/I_T%C3%BCrkiyenin_Guvenlik_Perspektifleri_ve_Politikalar%C4%B1.htm, 15.01.06.

¹¹⁶ Gönlübol, a.g.e., s. 26-37.

Bakan Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'nin tasarısına dayanan ve birleşik Avrupa'nın temellerini atan Schuman Planı'nı yayımlamıştır. Schuman Planı, Avrupa'da barışın kurulabilmesi için Fransız-Alman dostluğunun şart olduğunu belirtiyor ve bu çekirdek etrafında Avrupa'nın bütünleşmesi gerektiği görüşünü esas alıyordu. Plana göre, yüzyıllardır Avrupa'da süregelen Fransız-Alman çekişmesini ortadan kaldırmanın yolu, yüksek bir otoritenin yönetimi altında, Fransız-Alman ortak kömür ve çelik üretimini sağlamak ve söz konusu örgütü bütün Avrupa ülkelerinin katılımına açık tutmaktı. Bu çerçevede, 1951 yılında Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg, Paris'te imzaladıkları bir Antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. Böylece AKÇT ile devletler, tarihte ilk defa, kendi iradeleri ile ulusal egemenliklerinin bir kısmını uluslararası bir kuruma devretmişlerdir. Nitekim kömür ve çelik sektöründe başlayan bu ekonomik entegrasyon Avrupa'da sürekli barışın sağlanmasının ilk adımı olmuş ve bugünkü Avrupa Birliği'nin temeli böylece atılmıştır. AKÇT'nun kurulmasından sonra, Avrupa Savunma Topluluğu ile Avrupa Siyasal Topluluğu'nun oluşturulmasına yönelik girişimler meydana gelmiş ancak bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Bir taraftan NATO'nun kurulması, diğer taraftan Avrupa bütünleşmesinin önce ekonomik alanda gerçekleşmesinin daha gerçekçi olacağı düşüncesi, çabaları ekonomik alanda yoğunlaştırmış ve 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşma AKÇT üyesi 6 ülke tarafından imzalanmıştır. AET gibi Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kurulmuştur. 1965'de kurucu üyelerin imzalamış oldukları "Birleşme Antlaşması" (füzyon antlaşması) sonucunda, AKÇT, AET ve EURATOM için tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturulmuş, bütçeleri birleştirilmiş ve "Avrupa Toplulukları" terimi kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁷

Avrupa Topluluğu'nun 6 kurucu üye devleti 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması'nda yer alan "Her Avrupa devleti, topluluğa üyelik başvurusunda bulunabilir." (md. 237) ilkesini kabul etmiş ve bu ilkeye istinaden ardı ardına gelen dört genişlemenin önünü açarak 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda, 1981'de Yunanistan, 1986'de İspanya ve Portekiz ve son olarak da 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in yeni kurulan AB'ne katılmalarıyla üye ülke sayısı

¹¹⁷ Suner, Derya, "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi", [242](http://66.249.93.104/search?q=cache:Vkw9eFz-DgoJ:www.usak.org.uk/junction.asp%3Fmod%3Darticles%26st%3DPrintArticleDetail%26id%3D67%26lm%3D58649JLFD0932%26ln%3DTR+bulgaristan+d%C4%B1%C5%9F+politika+ve+g%C3%BCvenlik+stratejisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=4&client=firefox-a, 30.04.06.</p></div><div data-bbox=)

15'e yükseldi. AB, 2004'te tarihinin en büyük genişleme dalgasını gerçekleştirerek 25 üyeli bir Birlik haline geldi.¹¹⁸

Avrupa Topluluğu'nun izlediği temel mantık şuydu; dünyadaki sorumluluklarını hakkıyla üstlenip, dünya çapındaki rekabet ortamında varlığını sürdürecektir "birleşik bir Avrupa" için gerekli stratejilerin geliştirilmesidir. Siyasal ve kurumsal bir sıçrama için ortam ve koşullar uygun olmadığında ise ilk önce ekonomik bütünleşme süreci canlandırılacak, Ortak Pazar'la başlatılan süreç ortak ve bütünleşmiş gerçek bir ekonomik alan yaratılması projesiyle geliştirilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, Topluluğun karar alma mekânizmasının iyileştirilmesi ve parlamentonun buna katılımının etkin hale getirilmesi için 1987'de bu gereksinimi karşılayacak nitelikte olan "Avrupa Tek Senedi" yürürlüğe girmiş ve Avrupa bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Avrupa Tek Senedi, esasında Roma Andlaşması ile hedeflenen siyasal birliğin, kurumsal iyileştirme ve Tek Topluluk yoluyla hızlandırılmasına yönelik bir araç niteliğindedir. Ve Avrupa Parlamentosunun etkinliğini arttırarak dış politika ve güvenlik alanında işbirliğine katılmasını öngörmektedir. Sonuçta "Yurttaşlar Avrupa'sı" esasına dayalı bir "Tek Topluluk'ta" değerlerin "Topluluk çapında tüm yurttaşların" yararlanacağı şekilde dağıtımını yapan bir siyasal olgu ortaya çıkmıştır. Avrupa Topluluğu, siyasal işlevi olmayan salt ekonomik bir varlık olarak değil, otoriter "emredici" değer dağıtımını gerçekleştiren bir siyasal sistem olarak düşünülüp analiz edilmek durumundadır. Tüm Topluluk için otoriter kararların alınmasına olanak veren bir sistem, "siyasal entegrasyonun en güvenilir göstergesi" sayılmaktadır. Kendi kendine yeterliliği amaçlayan bir topluluk "siyasal topluluk" olarak tanımlanır. Bu "bir hukuk andlaşmasıyla ve bir çıkar ortaklığıyla birleşmiş bir topluluk" demektir.¹¹⁹

1992 yılında imzalanıp 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile tamamlanacak bir iç pazar, tek bir para birimi kullanımı ve üst düzeyde eşgüdümü sağlanan ekonomi politikaları çerçevesinde oluşacak bir ekonomik ve parasal birlikteliğin yanına, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişleri alanlarında işbirliğinin eklenmesi ile, Avrupa Bütünleşmesi, 1950'li yılların başından itibaren en büyük atılımını gerçekleştirerek Avrupa Birliği'ni oluşturdu ve ilk kez Avrupa Birliği terimi kullanılmaya başlandı. Böylece, ekonomik birleşmenin yanına siyasi birlik hedefi de eklenmiş oldu.¹²⁰ Bu anlamda Avrupa Birliği bir siyasal sistem işleviyle karşımıza çıkmakta ve değer dağıtımını ise uluslararası düzeyde

¹¹⁸ Rosenthal, Glenda G., "Genişleme", *Avrupa Birliği Ansiklopedisi: Birinci Cilt*, ed., Desmond Dinan, çev., Hale Akay, Kitap Yay., İstanbul: 1. Basım Nisan 2005, s. 460-466.

¹¹⁹ Canbolat, İbrahim S., "Avrupa Birliği ve Türkiye", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, a.g.e., s. 194.

¹²⁰ Baykal, S., "Maastricht Antlaşması", *Türk Dış Politikası: ...*, a.g.e., s. 330.

birleşerek “otoriter siyasaı” tercih eden AT üyesi devletler üstlenmiştir. Önce farklı alanlarda işlevsel etkinlik göstermek amacıyla kurulmuşlar zamanla ortak kurumlar edinerek, siyasal önemini arttırmışlar ve ortak karar alma sürecini başlatmışlardır. Yani, otoriter değer dağıtımını gerçekleştiren bir siyasal sistem olarak ”Tek Topluluk” görünümünde bir Avrupa Birliği’nden söz edilebilmektedir.¹²¹

AB siyasal sisteminin temel kurumları şunlardır:¹²² 1) Devlet ya da Hükümet Başkanları Konseyi; 2) Bakanlar Konseyi; 3) Avrupa Komisyonu; 4) Avrupa Parlamentosu; 5) Avrupa Adalet Divanı; 6) Ekonomik ve Sosyal Komite; 7) Bölgeler Komitesi; 8) Avrupa Yatırım Bankası; 9) Sayıştay; 10) Avrupa Merkez Bankası.

5. Avrupa Birliği - Türkiye - Balkanlar

5.1. Avrupa Birliği’nin Balkanlara Etkisi ve Balkan Ülkelerinin Kendi Güvenlik Politikaları Açısından Avrupa Birliği’ne Bakışları

Balkanlar, geçmişten günümüze, Avrupa’nın güvenliği ile doğrudan ilgili coğrafik özelliğe sahip olmuştur. Geçmişte Doğu’dan gelen akınlar ve istilaları ileride karşılama açısından; günümüzde ise daha çok içerdiği istikrarsızlık ve krizler nedeniyle Avrupa’nın güvenliğini yakından ilgilendirmiştir. Balkanlar’ın bu özelliğinin dışında, Karadeniz ve Ege Denizi ile birlikte Orta ve Doğu Akdeniz’i kontrol edebilen coğrafi konumu da dikkate alındığında; Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara nakli konusunda doğrudan etkili olma olanağına da kavuştuğu söylenebilir. Dolayısıyla hem enerji kaynaklarının sahibi olan ülkeler hem de bu enerji kaynaklarına bağımlı olan ülkeler açısından Balkanların arzettiği önemi vurgulamak yararlıdır. Bu durumu gelişmiş sanayileri nedeniyle enerji gereksinimleri sürekli artma eğilimi gösteren Batı Avrupa ülkeleri açısından da görmek gerekir.¹²³

Balkan ülkelerinin karşılaştığı sorunları çözmek için birçok çözüm yolları önerilmiştir. Özellikle iki dünya savaşı arasında Balkan Birliğini kurmak amacıyla, Balkanlar ile ilgili konferanslar serisi bu çalışmaların en göze çarpanıdır. Ancak çözülemeyen siyasi meseleler, özellikle azınlık problemleri yüzünden istenilen hedeflere ve Balkan Birliği’ne ulaşamamıştır. Soğuk Savaş Sonrasında yaşanmaya başlanan siyasal ve ekonomik değişim, barışı sağlayacağı

¹²¹ Canbolat, a.g.m., s. 194-197.

¹²² A.g.m., s. 198-202.

¹²³ Öztürk, Osman Metin, “Türk Dış Politikasında Balkanlar”, *Balkan Diplomasisi*, der., Ömer E.Lütem-Birgül Demirtaş Çoşkun, ASAM Yay., Ankara: 2001, s. 3.

yerde, iç gerginlikleri tırmandırarak yeni çatışmalara yol açmıştır.¹²⁴ “Yeni Dünya Düzeni” söylemi çerçevesinde gelecekte insan hakları, sivil toplum örgütlerinin insan hayatını yönlendirmesi, uluslar ve devletler arasındaki ilişkiler konusunda çok önemli gelişmeler beklenmekteydi. Nitekim Helsinki, Madrid ve Paris Konferansları’nda hazırlanan bu yöndeki sonuç belgeleri açıklanmıştır. Ancak bu politika, pratikte 1991’den bu yana Balkanlar’da peş peşe gelmiş olan felaketlerin tümüne seyirci kalmıştır. Boşnak, Hırvat, Sırp ve Sloven olarak yaklaşık 400 bin insanın katledilmesine ve 1.5 milyon insanın mülteci konumuna düşmesine engel olunamamıştır.

AB, uluslararası toplumdan gelen baskılar sonucu ve Balkanlar’da yaşanan istikrarsızlığın kendi güvenliğini tehdit etmeye başladığını gördükten sonra bölgeye yönelik işbirliği projelerini geliştirmeye başlamıştır. AB’nin Balkanlar’da istikrarı sağlama politikasının temelinde AB’nin siyasi ve stratejik anlamda etki sahasını genişletme çalışması bulunmaktadır. Siyasi genişlemeden kasıt, Avrupa’nın her türlü, politik, ekonomik ve güvenlik etkilerine karşı daha hassas hale gelmesiyle birlikte çevresinde ekonomik ve siyasi anlamda istikrar adacıkları oluşturmaya çalışma çabası olarak özetlenebilir. Tüm bu güvenlik arayışları içerisinde kendisini bir güvenlik halkası içine almaya çalışan AB, bunu değişik bölgelerle olan ilişkilerini geliştirerek ve daha önce ilgisinin olmadığı ya da az olduğu bölgelerle ilişkisini geliştirerek yapmaya çalışmıştır. Bunu da serbest piyasa ekonomisinin desteklenerek genelleşmesi ve kurumsallaşmasının sağlanmasıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹²⁵ Yalnız yaşanan gelişmeler göstermiştir ki, AB’nin bu isteklerini yerine getirmede sadece ekonomik gelişmeler askeri destek olmadan tek başına yeterli olmamaktadır. Dış politika ve güvenlik alanında açığını fark eden AB, bunu gidermek için yeni çözümler ve oluşumlar arayışına girmiştir.

Balkanlar’ın Soğuk Savaş Sonrası dönemde meydan gelen gelişmelere adapte olmaları yukarıda da bahsedildiği gibi sancılı bir sürecin ardından gerçekleşmeye başlamıştır. Balkan ülkeleri bir yandan NATO, diğer yandan AB genişlemesi içinde yer almak istemişlerdir. Bu isteğin temelinde demokratik rejimi ve ekonomik dönüşümü sağlamak, toprak bütünlüklerini korumak düşüncesi vardır. Avrupa-ABD merkezli kurumlara katılma isteği, kimi Balkan ülkelerinde etnik sorunların çözümü ve yumuşatılması sürecini başlatan bir işlev görmüştür. Örneğin 1989 yılında Türkiye ile Bulgaristan’ı savaşın eşiğine getiren Türk azınlık meselesinde

¹²⁴ Prlic, Jadranko-Burnazovic, Tufik, “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi ve Doğrudan Yabancı Yatırımın Çekilmesi-1”, Çev., Emir Türkoğlu, “*Stratejik Analiz*”, Yaz/Sonbahar 2000, C. 2, S. 2-3, s. 91-92.

¹²⁵ Kale, Başak, “Avrupa Birliği’nin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Bir Yanılsama?”, “*Balkan Diplomasisi*”, a.g.e., s. 306.

rejim değişikliğinin sonrasında katedilen mesafe sonucu Uluslararası arenada Bulgar Modeli diye tanımlanan bir kavramı ortaya çıkarmış ve övgüyle bahsedilmiştir. Ayrıca Romanya ile Bulgaristan arasındaki Güney Dobruca sorununda da benzer bir etki söz konusudur.¹²⁶

Bugün bütün Balkan ülkelerinde demokratik yollardan seçilmiş yönetimler mevcuttur ve hepsinin ortak gayesi Avrupa kurumlarıyla bütünleşmektir. Böyle bir bütünleşmenin ön şartı ise, aralarındaki işbirliğini sağlamaktır. Bu zorunluluk AB'nin 20 - 21 Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde özellikle belirtilmiştir. AB'nin bu politika aracının belirli ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Örneğin 15 Temmuz 2002'de Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna – Hersek Devlet Başkanlarının Bölgesel İşbirliğini geliştirmek amacıyla üçlü bir zirve düzenlemiş olmaları, AB'nin bu konuda izlediği politikanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İkinci Bölümde de işlendiği gibi 1990'lı yıllar boyunca Balkan ülkeleri çok yönlü işbirliği girişimleri içerisinde yer almışlardır. “Orta Avrupa Girişimi” (OAG), “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı” (KEİT), “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci” (SECI), “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi” (İP) buna örnek olarak gösterilebilir. Balkanlar'ın göbeğinde bulunan Sırbistan'da 2000 yılının sonlarında Milosevic rejiminin yıkılmış olması, söz konusu çok yönlü girişimlerin daha sağlıklı çalışmasını sağlamıştır. Örneğin son yıllarda Sırbistan ve Karadağ'ın da içinde yer aldığı bir çok serbest ticaret ve yatırımların korunması ile gümrük alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.¹²⁷ Yine Romanya'da 27-28 Mayıs 2004'te düzenlenen Orta ve Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi de bu girişimlerin sonucunda toplanmıştır. 17 ülkeden temsilcinin katıldığı Zirve de 2004 yılındaki AB genişlemesi ve Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin daha geniş ve bölgesel bağlamda ilerletilmesi açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır. Toplantıda liderler Birliğin kapılarını, şartları karşılayabilen başta Güneydoğu Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm Avrupa ülkelerine açık tutması çağrısında bulunmuşlardır. Liderler, AB'nin milliyetçiliğin üstesinden gelme, demokratik değerleri yaygınlaştırma ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmada rolünü vurgulamışlar ve Balkanlar'da istikrar, bölgesel ulaşım alt yapısı, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin geliştirilmesi ve bölgeye yabancı sermaye çekme yolları üzerinde düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Doksanlı yılların ortalarında Bulgaristan, AB ile imzalamış olduğu 1993 yılındaki Avrupa Anlaşmaları yönünde AB hedefini sürdürürken, bir taraftan da alternatif olarak Rusya

¹²⁶ Ülger, İrfan Kaya, “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, a.g.e., s. 238.

¹²⁷ Türbedar, Erhan, “Balkanlar'da Bölgesel İşbirliği”, http://www.rumelidernegi.org/balkanlardan_haberler.htm#, 01.05.2004.

ile olan ilişkisini yeniden düzenlemeye çalışmıştır. Arnavutluk yönetimi ise, ABD ile kurmaya çalıştığı ikili ilişkilerine daha çok önem vermiştir. Fakat yukarıda bahsedilen AB politikaları sonucunda tüm Balkan devletleri AB ile kurumsal ilişkilere girmiştir.

AB, Huntington'un işaret ettiği Ortodoks fay hattını¹²⁸ birlik içerisine almak istemektedir. Bununla birlikte AB içerisindeki Hıristiyan mezheplerinin birbirine karşı denge oluşturur şekilde bir araya gelmelerinin olumsuz sonuçları da beraberinde getirmesini beklemek olasıdır. Öyle ki, ileride AB içindeki Kiliseler arasında bir çıkar çatışmasının yaşanması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Nitekim, Protestan Kiliseleri kendi kaynakları ile faaliyet yürütürken, Papa'nın başında bulunduğu Katolik Kilisesi'nin dünyanın en zengin ve içinde en karanlık mali ilişkilerin yaşandığı bir kuruluş olması ve bunu çok zengin Ortodoks Patriklerinin izlemesi, ileride doğacak sorunların nedenini de bize göstermektedir. AB'nin Balkanlar'dan başlamak üzere Doğu'ya doğru genişleme stratejisi Roma İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması şeklinde dini bir arka plana da sahiptir. Bu senaryoda Fener Rum Patrikhanesine etkin bir rol düşmektedir. İkinci bölümde Yunanistan konusu işlenirken belirtildiği gibi, Fener Rum Patriği gayri resmi olarak Ekümenik Patrik ve Patrikhane de "Constantinopolis Ekümenik Patrikhanesi"¹²⁹, ünvanını taşımakta ve bu unvan AB ve uluslararası camiada kabul görmektedir. Burada "Constantinopolis"dan kastedilen, yıkılmış olan Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans)'nun yeniden kurulmasıdır. Balkanlar'da yaşayan halkların önemli bir bölümü Ortodoks'tur. AB, Balkanlar'da kontrolü ele geçirmek için maddi gücü ile birlikte Ortodoksluğu'da kullanma düşüncesi içine girmiştir. Bunu da Fener Rum Patrikhanesi'ne ekümenik bir statü sağlayarak gerçekleştirmek istemektedir. Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi da bu amacın gerçekleştirilmesinde dolaylı bir rol üstlenmiştir. Yunanistan dışındaki AB içindeki Ortodoks sayısı oldukça azdır. Ancak eğer Fener Rum Patrikhanesi, Vatikan benzeri evrensel bir niteliğe sahip olursa AB'nin kazanımları şunlar olacaktır: 1) AB'nin Balkanlar'daki gücü ve etkinliği daha da artacaktır; 2) İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesinin ekümenliğinin tanınması, Moskova Kilisesinin de etkinliğinin kırılması anlamına gelecek, AB böylece Rusya'daki Ortodoksları da kontrolü altına almış olacaktır.¹³⁰

Elbette ki, Patrikhanenin sadece ekümenik olarak tanınması kontrolün sağlanması için yeterli olmayıp Patrikhanenin tamamen bağımsız bir yapı kazanması da gereklidir. Bu nedenle

¹²⁸ Huntington, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, der., Murat Yılmaz, Vadi Yay., Ankara: Dördüncü Basım: Eylül 2001, s. 30-34.

¹²⁹ "Constantinopolis Ekümenik Patrikhanesi", <http://www.megarevma.net/patrikhane.htm>.

¹³⁰ "AB Sürecinde Fener Rum Patrikhanesi'nin Vatikanlaşma Projesi", http://www.bayzan.net/article_view.php?id=159 18.05.2006.

ortaya Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi atılmıştır. Bu proje ile tarihi dokuyu koruma adı altında sur içi bölgesi zamanla boşaltılacak ve Patrikhanenin toprak olarak genişlemesine ortam hazırlanacaktır. Türkiye bu iki semti, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Mirası listesine aday göstererek Dünya Mirası Konvansiyonu'ndaki imzası gereği bu bölgeyi tüm insanlık adına korumayı üstlenmiştir. Balat ve Fener bu yolla uluslararası bir statüye kavuşmuştur. Fener-Balat Rehabilitasyon projesi ile bölgenin denetimi tamamen Avrupa Komisyonu ve UNESCO'nun eline geçmiştir.¹³¹

Son olarak Avrupa Parlamentosunun desteğinde gerçekleştirilen ve Fener Rum Patrikhanesi tarafından düzenlenen çevre konulu sempozyum girişimleri de Balkan ülkelerinin kontrol altında tutulmasına yönelik amacı içinde barındıran çok yönlü bir girişimdir. 1995'te Patmos Adası'nda, 1997'de de Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerde "Karadeniz'i Kurtaralım" adı altında düzenlenen bu organizasyonlarda, Fener Rum Patrikhanesinin özellikle Balkan ülkeleri Kiliseleri ve Moskova Kilisesi ile olan dialogları kayda değer bir önem taşımaktadır.¹³²

Bugün Patrikhanenin dünya Ortodokslarının tamamını içine alacak şekilde bir otorite sağladığını söylemek olası değildir. Kendi çevresine dahi istediği otoriteyi kabul ettirememiştir. Ancak bu durum, AB'nin Balkanlara ve dünya Ortodokslarına yönelik hedeflerini gerçekleştirmesinde pek de önemli değildir. Çünkü, nihai hedef itibarıyla uzun yıllara yayılan politikaları mevcuttur. Yukarıda anlatılan olaylar komplo teorileri gibi gözükse de gerçekleşme olasılığının olması Türkiye'nin kaygılarını arttırmakta olup, önleyici tedbirler alınması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

5.2. Avrupa Birliğinin Genişlemesi

5.2.1. Avrupa Birliğinin genişlemesi = Türkiye ve Balkan ülkelerinin adaylıkları

1990'ların başında bağımsızlıklarını kazanarak, ekonomik ve siyasal anlamda Batı tipi modellere yönelen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'nin yakın ilgisini çekmeye başladı. Bu çerçevede AB, bu ülkeleri de içine alacak şekilde yeni ve kapsamlı bir genişleme hamlesinin hazırlıklarını başlattı. Bu yöndeki en önemli adımlardan biri 1993 Kopenhag Zirvesinde atıldı. Zirvede belirlenen siyasal ve ekonomik ölçütler, AB'ne katılmak isteyen ülkelerin önüne ön şart olarak konuldu. Bu şartlar şunlardır;¹³³ demokrasiyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve

¹³¹ "Patrik Vatikan", <http://www.turkforum.in/showthread.php?t=52183>, 10.07.2006.

¹³² Ayrıntılı bilgi için Bkz., Gökçen Salim, "Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus'u Canlandırma Hayali: Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu (20-28 Eylül 1997)", *"Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Din ve Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (03-05 Mayıs 2001)"*, Trabzon: 2002, 819-846.

¹³³ Baydarol, Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", s. 20.

azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak; işleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanısıra, AB içindeki rekabet baskısıyla piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak; siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğinin olması.

Aralık 1997’de Lüksemburg’da yapılan AB Zirvesi, AB’nin genişlemesini kararlaştırarak hangi aday devletlerin ne şekilde genişleme sürecine de katılacaklarını da belirlemiştir. Genişlemenin olabilmesi için AB’ne düşen ödev, Amsterdam Andlaşmasının kurumsal hükümleri doğrultusunda AB kurumlarının etkin biçimde işleyişinin sağlanması, AB’ne katılmak isteyen devletlere düşen ödev de onun değerlerini ve hedeflerini paylaşmaları ve bunu somut politika ve önlemlerle göstermeleridir.¹³⁴

Genişlemeye hazırlık olmak üzere, çalışmalar daha önce, Katılım Öncesi Stratejisi ve Katılım Görüşmeleri olmak üzere iki esas üzerinde yürütülürken üçüncü esas olarak Aralık 2000 Nice Zirvesinde kabul edilen İletişim Stratejisi eklenmiştir. İletişim Stratejisinin başarısı için şu üç ana ilke belirlenmiştir; Ademi Merkeziyetçilik (Subsidiarite); Esneklik; Sinerji (ortak etki). İletişim Stratejisinde üye devletler için öngörülen hedefler şunlardır: Genişleme sürecinde ortak bir anlayışı kolaylaştırıcı ve negatif etkileri önleyici bir biçimde genişlemenin gerekliliğini kamuoyuna duyurmak; genişlemeye ait görüşmelerde ilerleme sağlamak için toplumun her kesiminde (özellikle karar alıcılarla halk arasında) dialog oluşturmak; genel bir karşılıklı anlayışa ortam hazırlamak için aday ülkeleri tanıtıcı bilgileri yaymak. Aday ülkeler için belirlenen üç temel esas ise şunlardır: AB hakkında genel bilgi ve anlayışı yaygınlaştırmak; her bir ülke için Katılımın neleri kapsadığını halka duyurmak; üyelik yolunda yapılması gereken hazırlık çalışmaları ile müzakerelerin ilerlemesi arasındaki bağlantıyı halka anlatmak. Bu AB hukukunun iç hukuk düzenine girmesine gerekli idari adaptasyonun hızlı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple görüşmelerin ülkeden ülkeye neden farklı hızda ilerlediği de açıklığa kavuşmuş olacaktır.¹³⁵

Batı Avrupa için Ortodoksların yaşadığı bu bölge hiç bir dönemde Avrupa’ya ait olmamıştı. Ama artık jeopolitik olarak Avrupa’nın Kafkasya’ya kadar uzanan bir bölge olması gerektiği düşünülmektedir. AB’nin yayınladığı Gündem 2000’de şu ifade yer alıyor. “Sınırları Karadeniz’e ulaşan Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya ile çok sıkı ilişkiler kuracaktır.”¹³⁶ Avrupa’nın Balkanlarda ABD’ne kaptırdığı stratejik üstünlüğü geri almak ve Türkiye’nin ABD

¹³⁴ Canbolat, İbrahim S., “Avrupa Birliği ve Türkiye”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, a.g.e., s. 202.

¹³⁵ A.g.m., s. 203-204.

¹³⁶ “AB Stratejileri ve Türkiye”, *NTV-MAG*, Şubat 2000.

ile işbirliği AB'nin zararına olduğu için artık Türkiye ile ilişkilerin jeostratejik olarak ele alınmaya başlandığı görülmüştür.

Genişleme sürecinde ülke adaylıklarının durumunu incelemeye geçmeden önce şu tespiti vermekte yarar görülmektedir. Türkiye, AB'ne üyelik için başvuru sıralamasında daha kıdemli olmasına rağmen Lüksemburg Zirvesinde üyelik müzakerelerine alınmaması, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin müzakerelere başlama ve üye olarak alınma sebepleri Türk kamuoyunda merak uyandırmıştır. Bu konunun aydınlatılması için konuyu iki açıdan analiz edilmesi gerektiğini belirten Canbolat'a göre: 1) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB açısından varlık sorunu anlamındaki önemi. 2) Türkiye'nin üyelik kriterlerinde üzerine düşen ödevleri yerine getirememesi. Burada tek yanlı olarak Türkiye'nin suçlu olarak gösterilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Türkiye'nin genelde izlediği kısa dönemli politikalar çoğu zaman kendi içinde çelişkiler yaşamış bu da AB'nin hedefleriyle uyumsuzluk yaratmıştır.¹³⁷

Eski Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra ortaya çıkan Bosna – Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Sırbistan-Karadağ ile Arnavutluk'tan oluşan bölge, AB tarafından "Batı Balkanlar" olarak adlandırılmaktadır. AB buraya yönelik ilk kapsamlı politika girişimini "Royaumont Süreci" ile ortaya koymuştur. Royaumont Sürecinden yaklaşık bir yıl sonra, adı geçen bölgeye yönelik "Bölgesel Yaklaşım" adı altında yeni bir politika geliştirmiştir. Bu politikanın, demokrasinin teşviki ve hukukun üstünlüğünü içeren siyasi amacın yanında, ekonominin yeniden yapılandırılmasını içeren ekonomik amacı da vardır. Ayrıca AB, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için yerine getirilmesi gereken genel şartları ve bu ülkeler için ayrı ayrı olan özel şartları belirlemiştir. AB ilişkilerin gelişmesine yön verecek olan "şarta bağlılık" ilkelerine özel önem atfetmekte olup, şarta bağlılığın AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin, Bölgesel Yaklaşım çerçevesinde geliştirilmesi için "Starteji Belgesi" sunmuştur. Müzakerelerin başlayabilmesi için aşağıda özet olarak belirtilen maddeler tüm ülkelere uygulanır: Mültecilerin orjin yerlerine dönebilmeleri ve samimi, reel tekliflerin hayata geçirilmesi; Bir AB ülkesinde illegal şekilde bulunan ilgili ülke vatandaşlarının geri kabulü; Dayton Antlaşmasını imzalayan devletlerin savaş suçlularını adalete teslim etmeleri; Demokratik dönüşümlerin insan ve azınlık haklarını da içermesi; Avrupa normlarına uygun seçim sistemlerinin uygulanması; Genel nitelikteki ayrımcı ve azınlıkları tedirgin edici uygulamaların kaldırılması; Özelleştirme ve serbest ekonominin hayata geçirilmesi; İyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması; Slovenya ile Fedaral Yugoslavya ile Hırvatistan arasında yapılmış anlaşmaların Dayton Antlaşması ile

¹³⁷ Canbolat, İbrahim S., *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık*, Alfa Aktüel Yay., Bursa: 4. Baskı, 2006, s. 290-292.

uyumlu olması.¹³⁸ Belirtilen bu genel koşulların yanısıra her ülke için özel koşullar da bulunmaktadır.

Komisyonun, 1999 tarihinde bu ülkelerdeki reform sürecini desteklemek ve AB'ne yakınlaştırmak için oluşturduğu "İstikrar ve Ortaklık Süreci" çerçevesinde belirlenen reformlara uyum sağlayan ülkelerle "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" imzalanması öngörülmüştür. 2000 Freia Zirvesi Sonuç Bildirgesinde ise, bu sürece verilen destek tekrarlanarak öngörülen reformları, bölgesel işbirliğini ve demokrasinin üstünlüğünü benimseyen ülkelerin AB'ne potansiyel aday ülke olabilecekleri belirtilmiştir. Batı Balkan ülkelerinin AB ile entegre olmalarının öneminin altı çizilirken, kendi aralarında da bölgesel işbirliğini arttırmalarının gereği vurgulanmıştır. Makedonya ile AB arasında bir İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasına yönelik görüşmeler başlatılırken, Hırvatistan ile de kısa bir süre de müzakere sürecinin başlatılabileceği belirtilmiştir. AB, bölgeye yönelik ilki 2000 yılında ikincisi ise 2003 yılında olmak üzere "AB-Batı Balkan Zirvesi" düzenlemiştir. İkinci Zirvenin ardından yapılan açıklamada Batı Balkan ülkelerinin yakın bir tarihte AB'ne üye olabilecekleri ancak bunun şartının anılan ülkelerin göstereceği çaba olacağı vurgulanmıştır.¹³⁹ Daha sonra yapılan çeşitli Zirvelerle bölgenin AB ile ilişkilerinin derinleştirilmesi hedeflenmiştir. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesinde Bulgaristan ve Romanya için bir "Yol Haritası" kabul edilmiş, bu iki ülkenin Topluluğun çeşitli ajanslarına ve komitelerine gözlemci statüsünde katılmasında fayda görüldüğü ve anılan iki ülke için yeni Katılım Ortaklığı Belgelerinin hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴⁰ Bunların sonucunda İkinci Bölümde bahsedildiği gibi Türkiye ve Hırvatistan (muhtemel üye olarak görülen) aday ülke konumunda iken bunlara 2004'de Makedonya ilave olmuştur. Bulgaristan ve Romanya ise 2007'de üyelikleri beklenen bölge ülkeleridir.

Türkiye'nin AB ile ilişkileri, Menderes Hükümetinin o zamanlar, AET olan AB'ne, 31 Temmuz 1959 tarihinde üyelik başvurusuyla başlamıştır. Bu başvuru, araştırılmadan yapılan, hazırlıksız bir girişimdi. Başvuru bugün de geçerli olan, "Batıyla bütünleşelim", "aman dışarda kalmayalım" anlayışının doğal bir sonucuydu. Adnan Menderes bu anlayışı açıkça; "*Milli ya da bağımsız dış siyaset gütmek, Batı'nın demokrasi anlayışından uzaklaşmak demektir*" biçiminde dile getirmekteydi.¹⁴¹

¹³⁸ Kavalalı, Murat, *Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü), Ekim 2005, s. 37-40, <http://ekutup.dpt.gov.tr/>, 16.04.2006.

¹³⁹ Kavalalı, a.g.e., s. 43-45.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 26-30,

¹⁴¹ İlhan, Attila, "*Hangi Atatürk?*", s. 188 akt. Yalçın Kaya, *Bozkırdan Doğan Uygurluk-Köy Enstitüleri*, C. 2, Tıglat Matbaası, 2001, s. 515.

40 yılı aşkın bir süreyi kapsayan Türkiye - AB ilişkilerinin 1990'lı yıllardaki genel seyrine baktığımızda, ilişkilerde, insan hakları sorunlarının, demokratikleşme ve ekonomik serbestleşme, idari ve hukuki reform gereklilikleri, Kıbrıs, Avrupa tarafından sık sık gündemde tutulan Kürt sorunu gibi sorunlar belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin iç politikasında, aynı zamanda gerek Sovyetlerin yıkılması sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası koşullar, gerekse teröre karşı verilen mücadeleler, yükselen milliyetçi akımlar ve 90'lı yılların ikinci yarısında iktidara gelen Siyasal İslami akımlar nedeniyle, Türkiye, Avrupa tarafından dikkatle izlenmiştir. Türkiye-AB arasında 1 Ocak 1996'da başlayan Gümrük Birliği ile ilişkiler özellikle ekonomik alanda daha da yoğun bir döneme girerken, 1997 Amsterdam Zirvesi'nde kabul edilen ve AB'nin geleceğe yönelik vizyonunu gösteren Gündem 2000 Belgesinde, Türkiye'nin AB'ne üyeliğine yer verilmemesi ve 2000'li yıllardaki Birlik genişlemesinde, Doğu Avrupa ülkelerine yer verilirken, Türkiye'nin dışarıda bırakılması Türkiye'nin tepkisine yol açtı.¹⁴²

Yine 1997 Aralık AB Lüksemburg Zirvesi'nde de Gündem 2000'den farklı bir sonucun çıkmaması ve Türkiye'nin AB'ne üyelik için adının bile geçmemesi, Türkiye tarafından sert bir tepkiyle karşılandı ve dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından AB ile siyasi ilişkilerin askıya alındığı açıklandı. Türkiye'nin bu tepkisi, AB'nin aldığı kararlara yönelik Türk tarafının gösterdiği tepki kadar, AB'nde de şaşkınlıkla karşılandı. Avrupa için Türkiye'nin Avrupa vizyonundan kopması demek, Türkiye'nin daha da istikrarsızlığa veya farklı güç ilişkilerine yönelmesi demektir.¹⁴³

Türkiye'ye ABD tarafından gösterilen dikkat ve Başkan Clinton'ın 21. yüzyılda ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri olarak Türkiye'yi göstermesi sonucunda, Maastricht Zirvesi sonrası uluslararası politikada daha güçlü bir aktör olma yolunda adımlar atmaya başlayan AB'nin geleceğe yönelik planlarında Türkiye lehine değişiklikler yapmasını gerekli kılmıştır. Türkiyesiz AB, Türkiye ile işbirliği yapan ABD karşısında, gerek Orta Doğu ve Orta Asya'da gerekse uluslararası politikada ABD karşısında ciddi bir gücünün olamayacağını görmüş, aynı zamanda Balkanlarda ortaya çıkan krizlerde Türkiye'nin öne çıkması ve AB'nin, ABD ve de Türkiye olmaksızın krizleri çözmekte başarısız kalması (Bosna ve Kosova krizleri

¹⁴² Dağı, İhsan D., "İnsan hakları ve Demokratikleşme: Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", *Türkiye ve Avrupa*, Yayına haz., Atila Eralp, İmge Yayınları, Ankara: 1. Baskı: Mayıs 1997, s. 155.

¹⁴³ Özcan, Mehmet, *Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar*, Nobel Yay., Ankara: 1999, s. 15.

gibi), 1999 yılına gelindiğinde, AB'nin Türkiye kararlarını değiştirmiş ve Türkiye, AB içinde yaşanan pazarlıklar sonucu, Helsinki Zirvesi'nde aday ülke ilan edilmiştir.¹⁴⁴

Bugün, 2004 Aralık Kopenhag zirvesinden beri Türkiye, AB'ne tam üyelik için müzakere takvimi almış bir ülke konumundadır. Her şey yolunda giderse Türkiye'nin üyeliği olacaktır. Fakat bugünden geçmişe doğru bakıldığında, AB'nin Türkiye konusunda, çekimser derecesine varan ihtiyatlı bir politika izlediği ve Türkiye ile ilgili verilecek kararlarda, global politikalar ve uluslararası politikanın konjonktürel şartlarına göre karar verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye-AB ilişkilerinde, AB'nin küresel bir aktör olma çabasının sıkıntılarından, AB-ABD arasında yaşanan transatlantik ilişkiden krizlere kadar bir çok konunun etkisi vardır. Dolayısıyla Türkiye'nin, AB ile olan ilişkiler yine genel olarak baktığımızda, Müzakere takvimi aldığı döneme kadar siyasi ve ekonomik uyum kriterleri, Kıbrıs sorununda AB'nin Türkiye'nin politikalarına ters stratejiler izlemesi ve Kıbrıs Rum Kesimini adanın tümünü temsil ediyor kabul etmesi ve AB'ne aday üye haline getirmesi ve sonunda da tam üye olarak kabul etmesi, 1990'lı yıllarda şekillenmeye başlayan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve akabinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, AB'nin bölgesel politikaları konularında sorunlar yaşanmıştır.

Bu sorunların henüz çözülememiş olmasına rağmen, Türkiye'nin AB'ne katılması her iki taraf için de bir kazanç teşkil edecek ve bu bir kazan-kazan sonucunu getirecektir. Demokratik, laik ve Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin AB'ne katılması olumlu bir etki yaratacaktır. Müslümanlık bir farklılık, bir yabancılik değildir. AB dışında kalmayı gerektirmez. AB'ne katılacak Müslüman bir ülke elbette AB'nde bugün yaşayan 10-12 milyon Müslüman'a güven verecektir. Kuzey Afrika ve Türkiye'den gelen ve Avrupa'da yaşayan bu Müslüman kesim sayesinde AB'nin gözlerini çok daha geniş bir ufka yönlendirmesine katkıda bulunacaktır. Türkiye gibi Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu gibi ülkelerle komşu olan bir ülke de bu durumda önemli rol oynayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği düşünüldüğünün aksine AB'ne istikrarsızlık değil istikrar getirebilecek bir potansiyele sahip olmaktadır. AB bu büyük genişlemeden sonra yakın komşularıyla olan ilişkilerine dikkat etmek zorundadır. Aksi takdirde yeni bir demir perde yaratabilir.

5.2.2. Genişlemenin Avrupa Birliğine ve Bölgeye etkileri

25 üyeli AB'nin nüfusu 75 milyon, yüzölçümü ¼, milli geliri % 5 artmış olup, genişleme sonrasında AB içinde kişi başına düşen milli gelir, 15 üyeli AB'deki ortalamanın

¹⁴⁴ Dedeoğlu, Beril, "Dünden Yarına Türkiye-Avupa Birliği İlişkileri", "Siyasa", ESİAD, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2005, s. 36.

% 40'ına denk gelmektedir. Genişleme ile Avrupa'nın büyük bir bölümü barış, refah ve istikrara sahip olmuştur. Artık 25 üyeden oluşan AB, 470 milyonun üzerinde tüketicisi bulunan bir iç pazardır. Birlik içinde yapılan araştırmaya göre, 10 yeni ülkenin katılımın maliyeti 1990-2006 döneminin sonunda 69.5 milyar Avro'ya ulaşacaktır. Genişleme için yıllık harcanan miktar, AB GSMH'sının % 0.5'ine denk gelmektedir. Birlik içinde genişleyen iç pazarın yaratacağı ekonomik canlılığı ön plana çıkaranlar, tüm AB üyelerinin orta vadede genişlemeden avantaj sağlayacağını savunurken, yeni üye ülkelerin AB bütçesi üzerinde yaratacağı yük, 2001 yılında başlatılan Lizbon Sürecinin başarısızlığı ve bunun genişlemeyle ilişkisi, yaşlanan nüfus ile AB'nin Almanya gibi gelişmiş ekonomilerin yaşadığı sorunlara dikkat çekenler genişlemenin sonuçları hakkında karamsar tablo çizmektedirler.¹⁴⁵

Yukarıda verilen ekonomik veriler tek başına bir gösterge niteliğinde olmayıp, AB'nin hedeflediği, büyük güç olma isteği, ekonomik gücün ötesinde, bir politik irade gerektirmektedir; yani, "ekonomik bütünleşmenin sağladığı gücün politik topluma taşınması" gerekmektedir. AB, bu amaçla, 1991'de gerçekleşen Maastricht Zirvesi'nden sonra, büyük bir hızla ekonomik ve ticarî bütünleşmeyi derinleştirirken, bu bütünleşmeyi siyasî ve askerî alanlara da taşımıştır. Ancak, AB, bugün, bu politik-askerî iradeyi nasıl oluşturacağını savaşını vermektedir. Elbette sorun sadece AB'nin nasıl bir süper güç olacağı ile sınırlı değildir. Bunun ötesinde, AB üyesi ülkelerin ulus-devlet olarak menfaat tanımlamaları devam etmektedir ve bir çok AB üyesi ülkenin menfaatleri arasında farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, bir yandan politik-kurumsal yapılanma sürecini zorlaştırırken, öte yandan AB'nin bir süper güç olması sürecinde aşılması gereken sorunlardır.¹⁴⁶

Avrupa kurumlarına katılma arayışında, bölge ülkelerinden birisinin dışarıda kalması durumunda bölge ülkeleri arasında gündeme gelebilecek gerginlikler, Avrupa Birliği için yeni sorunlar çıkaracak niteliktedir. Dolayısıyla AB'nin bu tür sorunların çıkabileceğinin farkında olarak bölgeye karşı ihtiyatlı politikalar yürütmekte olduğu görülmektedir. Örneğin; Mladiç'in yakalanmaması nedeniyle dondurulan Sırbistan-AB ilişkilerinin yeniden başlatılması çağrısı AB'nin Sırbistan'ın hassas durumunun farkında olduğunu göstermekte olup, Solana'nın referandum sonuçlarının açıklanmasından sonra yaptığı "Sırbistan, Brüksel ve AB yolunda yürümeden Balkanlar'da ve dolayısıyla Avrupa kıtasında istikrar olmaz" açıklaması da benzer şekilde oldukça anlamlıdır. Ancak burada Avrupa'yı zor bir görev bekliyor: Hem kendi kriterlerinden taviz vermemek hem de Sırbistan'ın AB'ne entegrasyon sürecini devam ettirmek.

¹⁴⁵ "Genişleme / Güncelleme", "Avrupa Birliği Ansiklopedisi: Birinci Cilt", a.g.e., s. 470.

¹⁴⁶ Aynı yer.

Mladiç'in tutuklanması konusunda Belgrad'la Brüksel arasında yaşanan anlaşmazlık AB'nin Sırbistan politikasını oluştururken yaşaması muhtemel çelişkilerin iyi bir örneğidir.¹⁴⁷

Ayrıca, Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin AB'ne katılması durumunda, Almanya'nın AB içinde eski konumuna göre çok daha güçlü hale geleceği, bunun AB içinde yeni bir dengesizliğe yol açabileceği ve bu duruma Fransa ve İspanya gibi Akdeniz ülkelerinin tepki gösterecekleri hesaba katılmalıdır.¹⁴⁸ Nihayet genişlemeden sonra AB'nin her ülkesinin yukarıda sıraladığımız olumlu tablodan eşit olarak istifade ettiğini söyleyemeyiz. Yeni on üye ülkenin bir çoğu ile yakın tarihi ve kültürel ilişkileri olan ve onlara coğrafi açıdan yakın bir konumda duran Almanya, genişlemeden en çok istifade eden AB üyesi olmuştur.

30 Mart 2004'de Balkan ülkeleri ile AB arasında daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla Katılım Ortaklıklarını andıran Avrupa Ortaklıkları için düğmeye basılmıştır. Avrupa Ortaklıkları, Balkan ülkelerinin kendi şartlarına göre tasarlanacak, ortaklık ilişkilerinde kısa ve orta vadeli öncelikler saptanacak ve bu ülkelerin hükümetlerine reform sürecinde yardımcı olacak ve ihtiyaç duyulan mali desteğin teminine olanak verilecektir.¹⁴⁹ Balkanlar'da yaşanan 21. Yüzyılın ilk savaşının ardından bölgede istikrar ve güven adacıkları oluşturma politikasını güden AB bu şekilde savaş yıllarından sonra başlattığı politikanın etkisiyle bölgenin kalkınmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

1 Ocak 2002'de kullanılmaya başlanan tek para ve 400 milyonu aşan bir nüfusa sahip ekonomik, siyasi ve toplumsal bir güç olan AB'nin karşılaştığı sorunlar şu şekilde sıralanabilir:¹⁵⁰

1) Avrupa iç ve dış tehditlerle karşı karşıyadır. AB yurttaşları, AB'nin amaçlarını benimsemelerine rağmen günlük yaşamda kendilerini bu amaçlar yönünde ilerleyen AB kurumlarına adapte edememektedirler. Bundan dolayı bu kurumlar, yurttaşlara yakınlaştırılmalı, subsidiarite (adem – i merkezizet) ilkesi bu bağlamda işletilmelidir. Bu şekilde AB yurttaşları buldukları yerden “demokratik denetim” imkanına da kavuşmuş olacaklardır.

2) Soğuk Savaş Sonrasında insan hakları önemli bir temel kriter olarak ortaya çıkmış ve 11 Eylül 2001'den sonra yeni tehlike ve tehditlerin farkına varılmıştır. Bu da AB'nin güvenlik ve istikrar politikalarında yeni dönüşümlerin yolunu açmıştır.

¹⁴⁷ Coşkun, Birgül Demirtaş, “Balkanların Avrupalılaştırılması“, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h12.htm>, 13.06.2006.

¹⁴⁸ Eralp, Atilla, “Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Balkanlar Faktörü ve Yeni Eğilimler”, *Türkiye ve Avrupa*, a.g.e., s. 327.

¹⁴⁹ “Genişleme / Güncelleme”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi: Birinci Cilt*, s. 471.

¹⁵⁰ Canbolat, “Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık”, a.g.m., s. 301-303.

3) Avrupa'nın Soğuk Savaş Sonrasında ortaya çıkan yeni dünya yapılanması içinde nasıl bir rol alacağı sorgulanmaktadır. İstikrar sağlayıcı bir güç olarak yeni düzende kendini kabul ettirebilmesi için hangi politikaları oluşturmalıdır? Konularını gündemine alarak tartışan Avrupa Konvansiyonu, bu yüzden yeni bir Avrupa imgesi yaratmaya çalışmaktadır. Ortaya konulan özellikler (Magna Charta, Berlin Duvarının yıkılışı) her ne kadar Avrupa'nın geçmişini aklamasa da yeni bir Avrupa'nın oluşturulması için pozitif katkılar olarak değerlendirilebilir.

4) Globalleşen dünya da yeni üyelerle genişleme sürecinde olan AB'nde politika alanları, üye ülkelerin iç ve dış alandaki sergileyecekleri politikalar, yurttaşlar ve kurumlar arasındaki iletişimin en etkin biçime getirme yolları, Avrupa Parlamentosu'nun ve diğer organların görev ve yetki alanları, Bakanlar Konseyi ve Komisyon'da oy ağırlığı gibi konular Avrupa Konvansiyonunun üzerinde tartıştığı konulardır.

5) AB'nin nasıl şekil alması konusunda Avrupa kamuoyunun çoğunluğu Avrupa'nın yeni bir anayasası olmasından yanayken, oluşturulacak yeni Anayasanın metninde anlaşmazlıklar yaşandığından yeni yöntem ve çalışmalar gerekli görülmektedir. Ayrıca genişleme konusu istenen bir olgu olmakla beraber, hangi ülkeleri kapsayacağı konusunda temkinli yaklaşımlar sergilenmektedir. Örneğin İsviçre ve Norveç katılımına sıcak bakılırken, Türkiye sonuncu sırada tercih edilmektedir.

5. madde de bahsedilen Anayasal Anlaşmazlık konusu için, AB Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso, AB'nin anayasa sorununu en kısa zamanda aşarak Balkanlardaki Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya'nın birliğe dahil edilmesini ve AB üyelerinin yönetimlerinin iç tartışmalarını en kısa zamanda açıklığa kavuşturmaları gerektiğini belirterek, *"Bu belirsizlik AB'nin potansiyel üyelerinin cesaretlerini kırıyor"* yorumundan sonra, Balkan ülkelerinin de AB'ne üyelik şartlarını yerine getirmeleri gerektiğini hatırlatmıştır¹⁵¹.

Bütün bunlarla birlikte, Türkiye'nin büyük ve büyük olduğu kadar da hızla artan nüfusu, AB üyelerini ciddi bir şekilde ürkütmektedir. 2025'de AB nüfusu 2008'den sonra büyüme yapmama kaydı ile 481 milyon; Türkiye'nin nüfusu ise, 90 milyon olacaktır. Yani, Türkiye'nin nüfusu, AB nüfusunun yaklaşık % 16'sını oluşturacaktır. 2050'de AB nüfusu azalarak 419 milyona düşecek; Türkiye nüfusu ise, 103 milyona çıkacaktır. Bu durumda Türkiye nüfusu, AB nüfusunun yaklaşık dörtte birine yükselecektir. AB, Türkiye'yi stratejik

¹⁵¹ "Barroso: Balkan Ülkelerini de Avrupa Birliği'ne Almalıyız", <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h12.htm>, 13.06.2006.

planda, orta ve uzun vadeli demografik tehdit olarak algılanmaktadır. AB üyesi ülkelerin diğer bir çekincesi de Avrupa Parlamentosunda 99 parlamentere sahip Almanya'dan sonra parlementer sayısı açısından Türkiye'nin ikinci konuma geleceği endişesidir.

Son olarak genişleme süreci zor ve sancılı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Altı ülkeyle kurulan fakat günümüzdeki üye sayısı 25 olan ve gelecekte sayısı daha da artacak olan AB'nin kurucu anlaşmasının tüm katılımcılara uygulanması sorunu kurucu antlaşmalarda yapılan değişikliklerle giderilmeye çalışılmış olup gelecekte de bu değişikliklerin olması kaçınılmaz olacaktır.

5.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Balkan ülkelerine ve Türkiye'ye etkileri

Soğuk Savaş Sonrasında meydana gelen yeni değişimler ve oluşumlar sonucunda Türkiye, güvenlik ve savunma bakımından daha spesifik bir durumla karşılaşmıştır. Türkiye, özellikle uluslararası sistem içinde bulunan, NATO ve BAB gibi güvenlik ve savunma örgütlerinin yapılarındaki değişimleri kendi güvenlik ve savunma stratejilerinde meydana getireceği etkiler nedeniyle yakından takibe almıştır.

Anılan örgütlerin dışında Türkiye'nin güvenlik ve savunma stratejilerine etkileri bakımından yaşanan en önemli gelişme 1 Kasım 1993 Maastricht Antlaşması ile AB'nin kurulması ve kurulan bu örgüt bünyesinde Ortak Dış Güvenlik Politikası (ODGP)'nin oluşturulmasıdır. Böylece ilk defa "Ortak Dış Politika" hedefi Avrupa Birliği antlaşmasında belirtilmiştir.¹⁵² Avrupa Birliği antlaşması ile AB için üç temel sütun inşa edilmiştir. ODGP, Avrupa Birliği'nin güvenliğini ilgilendiren tüm konuları kapsar ve uzun vadede nihai olarak ortak bir savunma sistemine yol açabilecek olan bir ortak savunma politikasının tesis edilmesini içerir¹⁵³.

Maastricht Antlaşmasında ODGP'nin amacı şu şekilde belirtilmiştir; Avrupa kimliğini uluslararası alanda öne çıkarmak, ODGP'nin zaman içinde topluluğu ortak savunmaya götüreceği şekilde kesin çerçevesini çizmektir. ODGP'nin oluşturulmasının temelinde, ABD'nin Körfez savaşı ve Yugoslavya iç savaşındaki tutumu ve AB ülkelerinin güvenlik alanında ne kadar yetersiz ve ABD'ne muhtaç olduklarını görmeleridir. Siyasal birlik çerçevesinde ele alınan ODGP'nin hukuki temeli, Maastricht Antlaşmasının 5. başlığında ODGP'ne ilişkin

¹⁵² Bozkurt, Ömer, *Siyasal ve Kurumsal Yönleriyle Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1994, s. 13.

¹⁵³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "*Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*", Ankara: 1996.

hükümlerde verilmiştir. Bunlar ana başlıklarıyla; Avrupa Birliğinin korunması; Üye devletlerin güvenliğinin pekiştirilmesi; Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi; BM Nihai Senedi ve Paris Şartı'ndaki hedeflere ancak bu ortak dış politika ve güvenlik politikası ile ulaşılabileceği vurgulanmıştır.¹⁵⁴

Birliğin Balkanlara doğru genişleme stratejisini benimsemesi ve Balkanlarda ortaya çıkan krizler ve bu krizlerde AB'nin ciddi bir varlık gösterememesi nedeniyle, Birlik, Avrupa'nın güvenliğinde daha fazla rol almak amacıyla, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) geliştirmeye başlamıştır. Böylece Maastricht'le birlikte, ODGP çerçevesinde, BAB¹⁵⁵'nin AB'nin savunma kanadına dönüştürülmesi öngörülmüştür.¹⁵⁶ AB içinde başlayan bu yeni güvenlik politikası, NATO'na rakip olmayan ve tam tersine üstleneceği işlevlerle Atlantik İttifakı'nın Avrupa ayağını güçlendireceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla da, NATO'ndan bağımsız bir AGSK yerine, NATO içindeki AGSK'den söz etmek Avrupalılar için daha doğru olacaktır. Ocak 1994 NATO Zirvesinde de, AB'nin kuruluşu memnuniyetle karşılanmış ve üyeler arasında ortaya çıkabilecek güvenlik politikaları farklılıklarında ortak mercinin Atlantik İttifakı olduğu açıkça vurgulanarak, AGSK'nin NATO'dan bağımsız olamayacağı NATO liderleri tarafından da kabul edilmiş oluyordu. Dolayısıyla, Avrupa'nın güvenliğinden esas sorumlu örgüt olarak NATO'nun varlığı tekrar vurgulanarak, Avrupa'da oluşacak güvenlik oluşumlarının NATO'na yardımcı olabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁷

Birlik tarafından 1992 Petersburg Zirvesinde, Petersburg Görevleri adı verilen, insani yardımlar ve kurtarma, barışı koruma, kriz yönetiminde müdahale ve barışı sağlama girişimlerinde, AB kararlarının BAB tarafından uygulanmasını öngören kararlar alınmıştır. 1998 yılına kadar da, AGSK ile ilgili tartışmalar, Avrupa güvenliğinde NATO'nu esas alan ve AB'nin bu alanda atacağı adımların, İttifakın Avrupa ayağını güçlendireceğini vurgulayan bir çerçevede sürdürülmüştür. Aralık 1998'de St. Malo'da İngiltere ve Fransa hükümetlerinin yaptıkları ikili zirve toplantısında, Avrupa'nın savunma yetenekleri öne çıkarılarak, Birlik çerçevesinde, savunma yeteneklerinin geliştirilmesi konusunda görüş birliği sağlanmıştır.

¹⁵⁴ Uzgel, İlhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *"Türk Dış Politikası:..."*, a.g.e., s. 329-330.

¹⁵⁵ BAB, esas olarak 1948 yılında, Bruxelles Antlaşması ile kuruldu. Türkiye, 1987'de AET'na tam üyelik başvurusu yaptığında, BAB'da da üyelik için başvurdu. 1992'de AB'ne tam üye olmayan Türkiye'yi ortak üye olarak aldılar. AB, 1994 yılında da, BAB'ne tam üyelik için AB üyesi olma şartı getirince, Türkiye'nin BAB'ne üyeliği önlenmiş oldu. Uzgel, İlhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *"Türk Dış Politikası: ..."*, a.g.e., s. 314.

¹⁵⁶ Çayhan, Esra-Güney, Nurşin Ateşoğlu, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, Alfa Yayınları, İstanbul: 1996, s. 111.

¹⁵⁷ Mierlo, Hans van, "BAB ve NATO: daha dengeli ilişkiler umudu", *"NATO Dergisi"*, No 1, 1995, s.7-11.

Zirvede, NATO'ya bağıllık vurgulanırken, uluslararası alanda daha güçlü bir Avrupa için, AB'nin kurumsal yapısı içinde de hareket edileceği açıklanmıştır. Bu amaçla da, özerk hareket edebilecek bir askeri güç oluşturulması ve bu güç NATO bünyesinde oluşturulabileceği gibi, NATO dışında da oluşturulabilecektir.¹⁵⁸ AB, 1997 Amsterdam Antlaşması ile de ODGP'nin etkinleştirilmesi konusunda bazı kararlar almış, bir Yüksek Komiserlik kurumu oluşturarak, bu kuruma da bir komiserin atanmasına karar vermiştir¹⁵⁹. Bu görevi ilk olarak NATO Genel Sekreteri Javier Solana, NATO'daki görevinden sonra yapmıştır.¹⁶⁰

St. Malo Zirvesinin sona ermesinden bir süre sonra, Avrupa'nın ortasında ortaya çıkan, Kosova Krizi esnasında, AB'nin krize müdahale etmekte geç kalması, AGSK tartışmalarını tekrar gündeme taşıyarak, AB'nin bu konularda ABD'nin çok gerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. 1999 Köln ve Helsinki Zirvelerinin ardından ODGP'nin savunma ve güvenlik boyutu üzerinde durulmaya başlanması ile birlikte, NATO içinde söz edilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinden sonra Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasından (AGSP) bahsedilmeye başlanmıştır.

Bu arada AB, Ortak Güvenlik ve Savunmaya ilişkin yapılanma çalışmalarını hızlandırmıştır. AB ilkin Haziran 1999 Köln Zirvesi'nde Rusya ile ilişkilerin derinleştirilmesi ve Türkiye'yi de ilgilendirecek türden yeni politikalar kabul etmiştir. Bu politikalar, Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesinde daha da belirginleştirilmiş olup Köln ve Helsinki Zirveleri, AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına yeni açılımlar getirecek zemini hazırlayarak "Avrupa Güvenlik ve Savunma Birliği/Kimliği"ni oluşturmayı amaçlamaktadırlar. AB kendi savunma ve güvenlik örgütünü kurarak, krizlere NATO'na bağlı olmadan müdahale etmek için Genelkurmay başkanlarının politikacılara askeri konularda danışmanlık hizmeti vermeleri gibi yeni yöntemler geliştirmiştir. Köln Zirvesinde Amsterdam andlaşmasına gönderme yapılarak Ortak güvenlik ve savunma alanında AB'nin işlevsel hale getirilmesi belirtilmiş, uluslararası ilişkilerde AB'nin önemine dikkat çekilmiş, uyuşmazlık ve kriz yönetiminde Bakanlar Konseyi'nin AB andlaşmasında anlatılan yetkileri etkin olarak kullanmasına yönelik karar alınmıştır. Bunların gerçekleştirilmesi için NATO etkinliklerine engel teşkil etmeyen bir AB askeri gücünün oluşturulmasına çalışılmaktadır. AB yetenekleri, BM Anlaşmasına uygun olarak

¹⁵⁸ Çayhan, B. Esra, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", *"Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi"* 3, 2002, s. 45-49.

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bolayır, Cenk, "Başlık V, ORTAK DIŞİŞLERİ VE GÜVENLİK POLİTİKASI" *"Amsterdam Antlaşması Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları"*, İKV: 162, İstanbul: 2000, s. 97-103.

¹⁶⁰ Özdal, Barış-Genç, Mehmet, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ*, Aktüel Yay., Bursa: 1.Baskı: Şubat 2005, s. 187.

uluslararası barış ve güvenliğe katkıda bulunacak şekilde geliştirilecektir. Savunma sanayisinde işbirliği ile askeri araç ve gereçlerin modernizasyonu, üyelerin askeri birlikleri arasında uyum sağlanması, ulusal düzeyde sivil güçlerden faydalanarak kriz yönetiminde sivil araçların kullanılması AGSP'nin içinde olacaktır. Amsterdam Andlaşmasıyla Petersberg görevleri, AB'nin Ortak Savunma ve Güvenlik Politikasının içinde yer almıştır. Bu noktada askeri kriz yönetim kapasitesinin geliştirilmesine olan ihtiyaç, hem AB andlaşması hem de AB'nin yeni uluslararası rolü ile orantılı olarak arttırılmıştır. AGSP'nin başarıyla yürütülmesi için düşünülen AB operasyonları, NATO'nun imkan ve yetenekleri kullanılmadan yapılacak operasyonlar ve NATO'nun imkan ve kabiliyetlerinin kullanılarak yapılacak operasyonlar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. AB'nin kendi imkanlarıyla yürüteceği operasyonlar, Avrupa'daki krizlere müdahale etmek için düşünülmüştür. NATO kaynaklarına başvurarak yapılacak operasyonlar ise, NATO'nun 1999 Washington Zirvesi kararlarına dayalı düzenlemelerin, pratiğe geçirilmesine yönelik operasyonları kapsamaktadır.¹⁶¹

1999 da Helsinki de yapılan zirvede, Köln Kararları hayata geçirilmeye çalışıldı: 2003'e kadar 50-60 bin kişilik acil müdahale gücü kurulacak, Petersburg görevlerini yerine getirmeye hazır hale geleceklerdir; askeri olmayan, sivil kaynaklardan dahi iyi yararlanılmasını sağlayacak kriz yönetimi mekanizmaları geliştirilecek. Kararlar, Konsey düzeyinde alınmaya devam edecek; Genel İşler Konseyinin toplantılarına savunma bakanları da katılacaktı.¹⁶²

Helsinki Zirvesi'nde Bakanlar Konseyine bağlı olarak sürekli çalışmalarda bulunacak siyasi ve askeri birimler öngörülmüştür. Bu birimler, güvenlik politikasından sorumlu Siyasi Komite, Askeri Komite ve Askeri Karargâhtan oluşmaktadır.¹⁶³ Bu kuruluşlardan daimî olarak görev yapması öngörülen ilkinin faaliyet alanı, patlak veren krizlere karşı Avrupa Birliği adına strateji saptamaktır. Üye ülkelerin Savunma Bakanı düzeyindeki temsilcilerinden oluşan Askeri Komite ise, kriz dönemlerinde AB dışındaki ülkeler ve uluslararası örgütlerle diyalog ve işbirliği olanakları araştırmakla görevlendirilmiştir. AB Genelkurmayı'nın görev tanımı ise, askeri gelişmeleri gözlemek, ulusal ve uluslararası düzeyde askeri yetkililerle koordinasyon sağlamak, Ortak Dış ve Güvenlik Politika kararlarının uygulanmasında askeri koordinasyonu sağlamak olarak belirlenmiştir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Canbolat, "Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık", a.g.m., s. 354-356.

¹⁶² Güncel Haber, "ODGP'den AGSP'ye", "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (Özel Sayı)", (Şubat-Mart 2003, Ankara), s. 2.

¹⁶³ Canbolat, "Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık", a.g.m., s. 359-360.

¹⁶⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz.: İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, İstanbul: 2002, passim.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Avrupa Birliği bünyesinde askeri işbirliğinin içeriği klasik anlamdaki askeri örgütlenmelerden farklıdır. Avrupa Birliği'nde, işbirliğinin boyutları barış gücü misyonu ile sınırlı tutulmuştur. Mekanizmanın işleyişinde en sık karşılaşılan sorun ise barış gücü operasyonları çerçevesinde duplikasyondan kaçınmak için Acil Müdahale Gücü'nün NATO imkan ve kabiliyetlerinden yararlanmak istemesi ve bu durumun da NATO ülkelerinin hepsinin rızasını gerektiren bir keyfiyet olmasıdır.

2000 yılında gerçekleşen Feira Zirvesi'nde, üye devletlerin kriz yönetiminde kullanılabilecek 5000 kişilik bir polis gücünü oluşturmaları öngörülmüştür. Kasım 2000 tarihli AB Yetenekler Konferansı'nda, üye devletler tarafından sağlanabilecek katkılar belirlenmiştir. 2003 yılının Şubat ayında yürürlüğe giren Nice Antlaşması çerçevesinde, BAB'nin AB içindeki rolüyle ilgili maddeler AB Antlaşması'ndan çıkarılmış, ODGP ile ilgili özel temsilcilerin seçiminde ve anlaşmaların onaylanmasında çoğunluk sistemi kabul edilmiş, ODGP alanında daha çok işbirliğinin başlatılmasını herhangi bir üye devletin durdurma hakkı saklı tutulmuştur. 1999 yılında gerçekleşen Köln Zirvesi'nden itibaren, AB'nin ortak güvenlik ve savunma politikası alanında atmış olduğu somut adımlar çerçevesinde, NATO'nun askeri imkan ve yeteneklerinden yararlanma talebi, AB karar mekanizmasında yer almayan ve kendisine yönelik olası tehditlere karşı kaygıları bulunan Türkiye açısından olumsuz karşılanmıştır. Bu çerçevede, ABD ve İngiltere ile Türkiye'nin yürütmüş olduğu müzakereler sonrasında, 2001 yılının Aralık ayında Ankara Mutabakatı adı verilen uzlaşmaya varılmıştır. Bu bağlamda, Ege sorunu gibi NATO müttefikleri arasındaki sorunlara ve Kıbrıs sorunu gibi BM gözetimindeki konulara AB'nin taraf olmaması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre, AB'nin kendi adına yapacağı operasyonlarda NATO imkan ve kabiliyetlerini kullanması gündeme geldiğinde, AB üyesi olmayan ancak NATO üyesi olan Türkiye'nin olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sorun ilk kez gündeme geldiğinde taraflar arasındaki anlaşmazlık, uzun bir müzakerenin ardından çözüme kavuşturulmuştur.¹⁶⁵ Ankara Mutabakatı adı verilen uzlaşmaya göre, Acil Müdahale Gücü'nün NATO imkan ve kabiliyetlerinden yararlanarak AB adına bir misyon yürütmesi söz konusu olduğunda müdahale bölgesi Türkiye'nin yakınında ise Türkiye'nin de görüşünün alınması gerekmektedir. İkinci olarak, Acil Müdahale Gücü'nün bir NATO ülkesine karşı kullanılmaması hususunda mutabakat sağlanmıştır. Böylece Türkiye ile Yunanistan arasındaki

¹⁶⁵ "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ", <http://www.gaziantepeic.org/index.php?sf=183>, 14.07.2006.

Kıbrıs ve Ege denizindeki anlaşmazlıklar, Acil Müdahale Gücü'nün görev alanı dışında tutulmuştur.¹⁶⁶

AB, AGSK kapsamında Acil Müdahale Gücü ile NATO'nun belirlediği Avrupa istikrarını etkilemesi muhtemel 16 potansiyel kriz bölgesini müdahale alanları olarak kabul etmektedir. 16 bölgenin 13'ü Türkiye'nin coğrafi olarak da yakından ilgili olduğu ve herhangi bir müdahalede doğrudan etkileneceği bölgelerden oluşmaktadır: Çeçenistan, Dağlık Karabağ, Gürcistan-Osetya, Gürcistan-Abhazya, Kosova, Sancak, Bosna-Hersek, Makedonya-Arnautluk sınırı, Suriye, Kuzey Irak, İran ve Belarus.¹⁶⁷ Bu bölgeler ile doğrudan ilgili olan Türkiye'nin AGSK'ne alınmaması ya da bu bölgeler hakkında oluşturulacak karar alma mekanizmalarının dışında kalması birçok olumsuz durumu beraberinde getirecektir. Bu gerçek dikkate alındığında, AB önderliğindeki kriz önleme operasyonlarının şu veya bu şekilde Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını etkileme ihtimalinin hiç de az olmadığı ve Türkiye'nin bu konudaki endişe ve beklentilerinin ne kadar gerçekçi olduğu açıkça görülmektedir. Bu itibarla, AB'nin müdahale etmesinin söz konusu olacağı durumlarda Türkiye'nin söz sahibi olma isteği doğal karşılanmalıdır.

Yunanistan'ın isteği üzerine Ankara Mutabakatı'na Laeken ve Sevilla Zirveleri'nde yer verilmemiş olmakla birlikte 24-25 Ekim 2002 tarihlerinde Brüksel'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında, AB üyesi olmayan Avrupalı müttefiklerin, AGSP'na katılımları konusunda ilerleme sağlanmış olup, 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin AGSP'nın gelişimi konusundaki kaygıları dikkate alınmıştır. Bunlar; AGSP'na katılım konusunda Türkiye'ye güvence verilmesi, NATO ile Barış için Ortaklık Anlaşması imzalamamış olan Kıbrıs'ın NATO imkanları kullanılarak yürütülecek operasyonlara katılmaması. Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar sonrasında, 16 Aralık 2002 tarihinde AB ve NATO arasında anlaşmaya varılmış ve AB'nin düzenleyeceği harekatlarda NATO'nun planlama ve lojistik imkanlarına ulaşımına onay verilmiştir. Bu sayede, AB'nin uzun zamandan beri hedeflemekte olduğu Makedonya ve Bosna Hersek'teki askeri operasyonu yönetme isteği, daha kısa zamanda gerçekleşebilir duruma gelmiştir. AB'nin Makedonya'daki barışı koruma görevini 1 Nisan 2003 tarihinden itibaren 320 kişilik bir güçle üstlenmesi AGSP alanındaki gelişmelerin önemli bir göstergesi olmuştur. Bosna Hersek'teki 12.000 kişilik NATO

¹⁶⁶ Çomak, Hasret, "Türkiye'nin AB Üyeliği Avrupa ve Dünya'da Barış ve Güvenliği Ne Yönde Etkileyecek?", <http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=160>, 21.07.2006.

¹⁶⁷ Mat, Sermes, "AGSK'nın Dünü Bugünü-Yarını (1)", <http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/yazilar.php?id=203>, 21.07.2006

operasyonunu 2004 yılı sonunda üstlenmek isteyen AB için Makedonya'daki görev gücü önemli bir sınav olmuştur. Bu çerçevede, Genel İşler Konseyi'nin 12 Temmuz 2004 tarihli toplantısında alınan kararla, söz konusu taahhüt yinelenmiştir. Buna göre AB'nin, 7000 kişilik bir güçle Bosna Hersek'deki barış koruma gücünü devralması planlanmaktadır. Avrupa Birliği'nin Kongo'da 1300 kişilik bir güçle yürütmekte olduğu başka bir barış koruma görevi de bulunmaktadır.¹⁶⁸

AB üyesi olmamasına karşılık Türkiye, bugüne kadar, Avrupa Birliği barış gücü misyonuna, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Kosova dahil bir çok bölgede, doğrudan/dolaylı katkı sağlamış; Makedonya'da Avrupa Birliği yönetimi altındaki barış gücü misyonuna asker ve polis gücüyle katılmıştır. Gelecekte Türkiye tam üye olarak katıldığında Avrupa Birliği'nin askeri kapasitesi ve kabiliyeti, bu gelişmeden olumlu yönde etkilenecektir. Türkiye sadece nüfus ve coğrafya bakımından büyük değildir. Silah altındaki asker sayısı bakımından da, Avrupa'daki her devletten daha büyüktür. Bununla birlikte, Türkiye'nin Avrupa güvenliğine katkısı sadece askeri güç ile sınırlı kalmayacaktır. Uluslararası terörizm, örgütlü suçlar, insan kaçakçılığı ve yasa dışı göç gibi güvenlik ve istikrarı tehdit eden yeni unsurlar bakımından da Türkiye'nin halen ikili anlaşmalarla Avrupa Birliği'ne sağladığı katkı tam üyelikle birlikte olağanüstü düzeyde artacak, üçüncü sütununun kapsamına giren alanlarda Türkiye, Avrupa Birliği'nin öngörülen hedeflere ulaşmasını sağlayacaktır. Böylece organize suçlarla mücadele alanı genişleyecek, bu durumdan hem Avrupa, hem de Türkiye'nin içerisinde yer aldığı sorunlu bölgeler olumlu yönde etkilenecektir.¹⁶⁹ Az önce belirtildiği gibi bu işbirliği AB için de gereklidir. Çünkü, günümüzde "tehditlerin sınırları yok ama sınırların hepsi tehdit altındadır".

Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa güvenliğine dair politikasına bakıldığında, Türkiye'nin, NATO, AGİT, BAB, AB gibi batılı kurumlar içerisinde yer alan bir ülke olarak ve AB'nin Avrupa-Akdeniz sürecine destek veren bir ülke olarak katkı sağlaması, bölgesel güvenliğin korunmasındaki samimiyetini açıkça göstermektedir. Nitekim Türkiye, NATO bünyesinde, barış gücü operasyonlarına katılan tecrübeli ülkelerden biri konumundadır. NATO'nun Rusya sınırlarına kadar genişlemesi ve Karadeniz'de etkin hale gelmesi ve Rusya ile NATO arasında devam eden işbirliği süreci ile birlikte, Türkiye'nin devam eden AB üyeliği süreci ve bu süreçte yaşanan siyasal, hukuksal ve ekonomik sorunlara bakıldığında, ayrıca, AB içinde bir sorun haline gelebilecek Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı ikili sorunların varlığı ve bu coğrafyanın sürekli istikrasızlıklara gebe olması nedeniyle, Türkiye, AB'nin bir gün

¹⁶⁸ "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası", <http://www.gaziantepic.org/index.php?sf=183>, 14.07.2006.

¹⁶⁹ Çomak, a.g.m.

kendisi için de tehdit olabilecek bir yapı içine girmesini istememektedir. Bütün bu sorunların cevabi ise, AB'nin küresel bir aktör olma yolunda, Türkiye'yi içine alıp almayacağı ile ilgilidir. AGSP bağlamında AB-Türkiye ilişkilerinde yaşanan sorunların nihai çözüm aşaması ancak Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği ile mümkündür. Aksi bir durumda, şu soruların cevaplanması önem kazanacaktır; Türkiye'nin AB dışında kalması AB'ne stratejik bir risk getirir mi? Türkiye AB'nin dışında kalırsa Avrupa'nın güvenliğine bu kadar önem verir mi? Sınır denetlemeyi bu kadar dikkatle yapar mı? Bu sorular cevaplanmadan Türkiye'nin üyesi olmadığı bir örgütün savunma ve güvenlik politikalarını tamamen benimsemesi, ancak kendi güvenliğini tehlikeye atması demektir. Bu noktada, Türkiye, gerçek bir bölgesel güç olarak, çok yönlü dış politika stratejileri geliştirerek, Batı'nın güvenliği için de Orta Doğu ve Kafkasların istikrarı için de vazgeçilemez bir ülke olduğu gerçeği ile hareket etmelidir. Ya da şöyle bir cümle kurmak artık daha doğrudur. Türkiye, AB'nden daha büyük düşünmelidir. Kafkaslarda, Orta Doğu'da, Akdeniz'de, Karadeniz'de yaşanan etnik çatışmalar, uyuşturucu trafiği, insan kaçakçılığı, bölgesel ikili anlaşmazlıklar gibi sorunlara, Türkiye tek başına çözüm üretemeyeceği gibi, AB de Türkiyesiz çözüm üretemeyecektir.

AB'nin resmi belgelerinde sıkça söz edilmemesine rağmen örgütün siyasi ve ekonomik boyutunu güçlendirecek olan askeri boyut, hem ABD'nin hem de AB'nin önümüzdeki dönemde sıkça karşı karşıya gelmesine yol açacak olan enerji nakil hatlarının güvence ve kontrol altına alınmasını sağlayacaktır. Gelecekte silahlı kuvvetler öncelikle enerji kaynakları, hammadde ve tüketim pazarları ile ulaşım hatlarının emniyetini sağlamak üzere kullanılacaktır. Bu nedenle gelecekteki tehditlerin temel sorunlarından birisi enerji ve hammadde kaynaklarının güvenliği olacaktır. Yeraltı enerji kaynakları bakımından çok da zengin olmayan AB'nde genişlemeyle birlikte enerji açısından dışa bağımlılık artmış, bu durum AB'ni enerji arzı güvenliği açısından yeni açılımlar aramaya zorunlu hale getirmiş, Türkiye'nin Rusya, Hazar Bölgesi ve Körfez ülkelerinden petrol ve doğalgaz transferindeki potansiyeli AB için Türkiye'ye stratejik önem yüklemiştir. Bu konu aynı zamanda Türkiye'nin AB'ne üyeliğinin önemli katkılarından birisini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın giriş kısmında belirtilen amaç doğrultusunda “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar” konulu çalışmamızda uluslararası ilişkilerin temel aktörünün halen devletler olduğu görüşü esas alınmıştır. Elde edilen sonuçlar şunlardır:

Dış politika da içsellik dışsallık ayrımı kalkmış, dış politikayı belirleyen girdiler açısından uluslararası yapıda çok taraflı bir sisteme gitme eğilimi artmıştır. ABD herşeye rağmen, dünyanın hegemonik gücü olarak varlığını hissettirmek istese de gelişmeler ABD’nin gücünün zayıfladığı sinyali vermektedir. Jeopolitiğin önemi eski döneme göre azalmıştır. Kamuoyu etkili hale gelmiştir. Ulusal çıkarlar her ülkenin bulunduğu şartlarla ilgili algılamalarına göre şekil bulmaktadır. Ulusal birlik bilinci, dış politika yapımında bir motivasyon aracı olarak görülmektedir. Bu devleti güçlendirir ve ulusal çıkarların daha kolay tanımlanmasını sağlar. Kuvvetli bir dış politika yapılabilmesi için ülkenin ekonomik kapasitesinin de güçlü olması gerekir. Ekonomik güç dış politikayı etkilediği gibi, dış politikanın bir aracı olarak kullanılır. Karar verme sürecinde algılama ve rasyonellik önemlidir. Bunlar iç ve dış çevrede etkilidir. Ancak bu süreç karar vericiler hakkında elde edilen verilere dayanılarak anlatılamaz.

Soğuk Savaş Sonrasında uluslararası yapıya büyük ölçüde bir belirsizlik hakim olmuştur. Bu bağlamda ilk değişiklik güvenliğin artık daha fazla karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde tanımlanıyor olduğudur. **“Benim güvenliğim senin güvenliğinden ayrı tanımlanabilir”** anlayışı artık yerini **“Benim güvenliğim senin güvenliğinden ayrı tanımlanamaz”** anlayışına bırakmaya başlamıştır. Yani bir bakıma **“kollektif savunma”** anlayışından **“kollektif güvenlik”** anlayışına geçilmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde olan bir gelişme büyük bir hızla diğer yerlerdeki güvenlik denklemlerini etkilemeye başlamıştır. güvenlik kavramı öne çıkmış, politikalar bu yeni güvenlik kavramının özelliklerine göre yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Günümüzde güvenlik, sadece savaştan korunmak ve savaşı engellemek olarak anlaşılmamaktadır. Bunun yanında hayatta kalmayı da içerir. Savaştan korunmanın tek yolu askeri tehditlere karşı koymak değildir. Olası savaş nedenlerine dikkat etmek ve çatışmaları, bir savaşa yol açmadan önce, en erken düzeyde çözüme kavuşturmak güvenliği sağlamak için doğru yaklaşım olmaktadır. İnsan topluluklarının güvenliği beş sektörde yer alan faktörden etkilenir; Askeri, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel. Bu beş sektör birbirinden ayrı değil,

birbirine güçlü bağlantılarla bağlıdır. Ortak güvenlik anlayışına göre, hiçbir ülke kendi güvenliğini aynı zamanda başkalarının güvenliğini arttırmadan sağlayamaz. Yani hiç bir ülke, diğer ülkeleri kendi güvenliği için tehdit olarak algıladığı sürece güvenlikte değildir. Ortak güvenlik kavramı aynı zamanda ittifak oluşturmayı da içine alır. Bu çerçevede devletlerin başka devletlerle güvenlik amacıyla işbirliği yapmasının nedenlerinin başında, hepsinde ortak bir amacın oluşması fakat devletlerin öz kaynaklarının ve kapasitelerinin bu amaca ulaşmada yetersiz kalması gelir. İkinci olarakta kolektif güvenlik için ittifak oluşturmayı tercih ederler. Bunun da nedeni aynı amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak, meşruiyet sağlamak veya etki alanını genişletmektir.

Kollektif güvenlik kavramı altında yatan mantık iki ayaklıdır. İlki, savaşı önlemeli, saldırganlığı durdurmalıdır. İkincisi, “hepimiz birimiz için” kavramı kurumsallaştırılarak kolektif güvenlik örgütü içinde istikrarın, rekabetten çok işbirliği yoluyla ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Kollektif güvenlik kavramı “güvenlik ikilemini” de içinde barındırır. Buna göre bir devletin güvenliğini artırma çabası, karşı tarafın güvenliğini artırma tepkisiyle karşılaşacak ve bu paradoksal olarak ilk devletin güvenliğini tehdit altına alacaktır.

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında Türkiye'nin ikinci bölümde incelediğimiz gibi Balkan ülkeleriyle giriştiği bölgesel ve çoktarafli işbirliği ortamları Balkan ülkeleriyle ortak bir amaca hizmet etmektedir. O da Balkanların istikrarsızlıktan kurtarılmasıdır. Türkiye bu amaçla bu işbirliklerinin bir çoğunda öncü bir ülke olmuştur. Bunların sonucunda Balkanlarda görece bir istikrarın sağlanması gerçekleştirilebilmiştir. Kollektif güvenlik örgütü olarak NATO'nun gelecekte de varlığını idame ettirmesi beklenilebilir. Bu yüzden Türkiye NATO ile sıkı işbirlikleri yapmaktadır. NATO'da Türkiye'nin izlediği politikalardan memnuniyet duymaktadır. Gerçi Türkiye NATO'nun alan dışı operasyonlarından hassasiyet duymasına rağmen oluşturulan bir çok barış operasyonuna da aktif katılım sağlamıştır. Günümüzde NATO üyeliği Türkiye için ve Balkan ülkeleri için son derece önemlidir. Çünkü Batı güvenlik sistemlerine dahil olma olanağını vermektedir. Özellikle NATO'nun savaş sonrasında ve savaşı durdurma da ki çabaları çok olmuştur. Gerçi Türkiye NATO karar mekanizmasında yeri geri geldiğinde veto tehdidini kullandığı anlar olmuştur ama Ankara Mutabakatı'nı imzaladığı zaman bu kartı bir koz olarak kullanma imkanından da kısmen vazgeçmiştir. Bu Türkiye'nin elindeki çok önemli bir fırsatı zamansız kullanması demektir.

Türkiye Balkanların kendi güvenliği ile çok yakından ilgili bir bölge olduğu bilinciyle Bölgede giderek etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Bölgedeki tek handikap Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yürüttüğü sıfır toplamlı dış politikasıdır. Yunanistan Türkiye'nin kendisini

ilgilendiren bir konuda elde edeceği kazancı daima kendi kaybı olarak görmektedir. Balkan gelişmeleri Türk-Yunan rekabetinin İslam Ortodoks eksenleri kurma adı altında canlanmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin Balkanlar da bir İslam Kuşağı oluşturma gibi bir niyeti olduğu söylenemez. Bu düşüncenin vücut bulmasının sebebi, Balkanlarda var olan Osmanlı bakiyemizdir. Ve onlar Türkiye'den çok şey beklemektedirler. Oysa, Yunanistan Balkanlarda "Ortodoks-Slav Birliği" adı altında stratejik bir kuşak oluşturmaya çalışmıştır. Bu eylemi tamamen olasılık dışı görülmesi bile Türkiye'nin izin vermeyeceği bir durumdur. Türkiye ayrıyetten Yunanistan'ın ülkesi üzerinde tasarladığı planlardan rahatsızlık duymaktadır. Günümüzde Yunanlılar, sorunlarımız artık Türk-Yunan sorunu değil, AB'nin sorunudur diye söylemde buldukları için artık Türklerin de Batı Trakya Türkleri Sorunu aynı şekilde AB'nin sorunudur.

Türkiye diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurabilmiştir. Özellikle Romanya, Bulgaristan gibi Balkan ülkeleriyle ilişkilerimiz çok ileri seviyededir. Ancak Türkiye, Balkanlarda ilişkilerini daha da sıkılaştırması ve güvenliği açısından ciddi politikalar uygulayabilmesi için köprü başı Balkan ülkeleriyle daha da yakından ilgilenmek zorundadır. Çünkü bu ülkeler hem Türkiye'nin hem de Balkanlar'ın güvenliği ile yakından ilgili ülkelerdir. Bu ülkeler, Arnavutluk, Makedonya, Bosna- Hersek ve Kosova Sorunu nedeniyle Sırbistandır. Kosova aslında Balkanlardaki iki ulusal davanın çatışma alanı ve aynı zamanda Balkanlardaki daha geniş Arnavut sorununun da bir bölümü ve yansımasıdır. Bu yüzden Türkiye'nin Kosova'nın statüsü meselesinde ki tutumu gelecekteki ilişkileri belirleyecektir. Sırbistan'ın son dönemdeki politikalarını da daha yakından takip etmesi gereken Türkiye, Yunanistan'la bu ülkenin ortak hareket etmesini önlemelidir. Yunanistan, Sırbistan ve Rusya, Karadağ'ın ayrılmasından sonra birlikte hareket etme eğilimlerini arttırabilirler. Bu, Türkiye'yi Balkanlar'da zor duruma sokabilecek ve mevcut güç dengesini Türkiye aleyhine bozabilecektir. Balkanlar da etki alanı kurmanın, bir yolu ekonomik dış ticaret politikası yürütülmesidir. Türkiye, bu alan da Yunanistan'ın biraz gerisinde kalabilmektedir. Örneğin Yunanistan ekonomik diplomasi sayesinde eskiden sorunları olan birçok ülkede ekonomiye hakim hale gelmiştir. Makedonya, Arnavutluk, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek bu alanda ilişkilerimizin geliştirilmesi gereken ülkelerdir. Bu ülkeler arasından Türkiye, Slovenya ile çok az seviyede ilişki kurmuştur. Oysa ki, Slovenya, Balkan ülkelerine ve Batı Avrupa'ya giriş kapısıdır. Bu yüzden ikili ilişkilerimiz daha ileri boyutlara taşınmak zorunluluğundadır.

AB'nin Balkanlar'da istikrarı sağlama politikasının temelinde AB'nin siyasi ve stratejik anlamda etki sahasını genişletme çalışması bulunmaktadır. AB, Balkanlar'da kontrolü ele

geçirmek için maddi gücü ile birlikte Ortodoksluğu' da kullanma düşüncesi içine girmiştir. Bunu da Fener Rum Patrikhanesi'ne ekümenik bir statü sağlayarak gerçekleştirmek istemektedir. Yunanistan dışındaki AB içindeki Ortodoks sayısı oldukça azdır. Fener Rum Patrikhanesini, Vatikan benzeri evrensel bir niteliğe dönüştürerek AB, Balkanlar'daki gücünü ve etkinliğini arttırmak ve Rusya'daki Ortodoksları da kontrolü altına almak istemektedir. Bu amaçla uzun vadeli politikalar geliştirilmektedir. Türkiye'nin Balkanlar da etkili olabilmesi için bu politikalara karşı güçlü politikalar geliştirmesi, refleks politikalarla hareket etmemesi gerekmektedir. Yapılan taleplerin altında ne gibi planların olabileceği güçlü bir öngörüyle tahmin edilmeli ve kendi güvenliği için gerek Yunanistan, gerekse AB tarafından güçlü bir şekilde yürütülen bu politikalara karşı uluslararası platformlarda konunun tartışılmasını sağlamalıdır. Balkanlar üzerinde güç ve etki kaybına yol açacak politikaların gelişmesi ve kökleşmesine izin vermemelidir. Türkiye güçlü bir bölgesel ülkedir, bunları yapabilecek kudreti vardır. Ama Türkiye en haklı davasında bile Avrupalılar gözünde işgalci konumunda görülebilmektedir. Bu yüzden Türkiye sadece haklılık politikası değil, bu politikanın yanında uluslararası kamuoyunu yanına çekme, gerektiğinde aynı sıkıntıları yaşayan ülkelerle birlikte hareket edebilme politikası oluşturabilmelidir. Örneğin Rusya ile bu konuda bir ortaklık geliştirebilir.

Soğuk Savaş Sonrasında uluslararası yapıda güvenliğin yeniden yapılanması, uluslararası güvenliğin hangi merkezden, nasıl sağlanacağına yönelik tartışmaları doğurmuştur. Bu dönemde ortak bir düşmandan yoksun kalmak ABD ve Batı Avrupalı ülkeler arasında stratejik düşünce farklılaşmasına neden olmuştur. Avrupa-Atlantik işbirliğini de yedeğine alan AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası adı altında kendi politikasını oluşturması bu farklılaşmayı yansıtmaktadır. Rusya'nın Batı ittifakı içinde "dost" mu "düşman" mı olduğunun belirsizliği de Batı stratejisi açısından güvenlik arayışlarını ve söylemlerini etkileyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda temel sorunsal Rusya'nın yeni uluslararası sistemde ve Avrupa güvenliği içindeki konumunun belirsizliğidir. Üstelik Rusya nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama düşüncesinden de vazgeçmiştir. Ulusal stratejilerinde bu açıkça belirtilmektedir. Bu bile Rusya konusunun belirsizliğini daha da arttırmaktadır. Bu şekilde uluslararası güvenliğe ilişkin görüş farklılıkları ve belirsizlikler, ABD/Avrupa/Rusya üçgenindeki güvenlik arayışlarına doğrudan yansımakta "savunma ve güvenlik" in Avrupa merkezli mi yoksa Atlantik merkezli mi yapılandırılmasına yönelik tartışmalar karmaşıklaşmaktadır. Yapılan değerlendirmeler sonucu şunu söylemek mümkün gözükmektedir. NATO bu tartışmaların varlığına rağmen günümüz kolektif güvenlik örgütü olarak varlığını sürdürecektir. Çünkü

Avrupa'nın oluşturduğu güç daha çok kriz önleme yetenekleriyle donatılmış barış güçleridir. Yani Avrupa hâlâ kendi ordusunu kuramamıştır ve AB içindeki ülkelerin savunma harcamalarındaki gönülsüzlükleri bu yolda katedecekleri mesafenin çok olduğunu göstermektedir. Ancak NATO'nun da varlığını devam ettirebilmesi kendisini bir kez daha dönüştürme yeteneğiyle doğru orantılıdır. Bu yüzden NATO günümüz güvenlik anlayışları çerçevesinde bir dönüşüm sürecinden tekrar geçmenin zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

BM gibi evrensel nitelikteki güvenlik yapılanmaları hakkında da çok fazla sayıda olumsuz düşüncelerin bulunmasına rağmen, BM'nin günümüz dünyasının evrensel nitelikte ki kuruluşu olması ve bünyesinde 191 devleti barındırması, ilkelerine sahip çıkması gibi hususlar düşünüldüğünde BM'ler gelecekte de varlığını korumaya devam edecektir. Ancak aşması gereken sorunları bulunmaktadır. Bu yüzden öncelikle bunları bir hal yoluna koymalıdır. Çünkü 191 üyeyi bünyesinde barındırmasına rağmen hâlâ ekonomik yönden ABD'ne bağlı bir görünüm çizmekte, bu da BM'nin varlığını sorgulanır hale getirmektedir. ABD ise bunu yeri geldiğinde bir koz olarak kullanabilmekte ve hatta küçük devletlerle eşit oy hakkına sahip olmayı tartışma konusu yapabilmektedir. Belirttiğimiz gibi BM, kurucu anlaşmasında yer alan ilkelerinden taviz vermemektedir. Bu yüzden ABD'nin isteklerini de reddetmiştir. Sorunlarına çözüm bulduğu takdirde daha da güçlenecek olan BM, günümüzde bile birçok sorunun tartışıldığı ve önemli karar ve uygulamaların yapıldığı bir platform olarak dünya barışı için gerekli olduğunu göstermektedir.

AGİT ise, bölgesel barışın korunması ve yeniden tesisi açısından fonksiyonel olma potansiyeline sahip, insan hakları ve demokrasi konularının tartışıldığı, devletlerin bu konularda uluslararası kamuoyunun önüne çıktığı bir platform olmaktadır. Ayrıca, AGİT çatışmaların önlenmesi veya çatışma sonrası normal duruma dönülmesine yardım amaçlarıyla görevlendirilen misyonlara sahiptir. Artık BM, AGİT gibi kuruluşlarda yalnız "devletlerin güvenliği değil, o devletlerde yaşayan insanların güvenliği" sözkonusu olmaktadır. Tüm üye ülkelerce imzalanan İstanbul Şartı, 21. yüzyıl Avrupası için bir güvenlik modeli oluşturmuştur. Üye ülkeler arasında işbirliğine dayalı ilişkiler ve daha güvenli bir AGİT alanı yaratılması için ayrıca, barış, istikrar ve özgürlüğün hüküm sürdüğü serbest, demokratik ve daha fazla bütünleşmiş bir AGİT alanı yaratılması açısından sağlam bir teminat niteliğindedir. AGİT Balkanlardaki gelişmelere de etkin bir şekilde müdahale etmiştir. Hatta orada yapılan seçimlere gözlemciler göndererek seçimlerin şaibesiz yapılması için çalışmalarda bulunmaktadır. Türkiye'de AGİT temel prensiplerini benimsemekte ve insan hakları, demokrasi gibi uluslararası platformlarda sıklıkla eleştirilere uğradığı konularda standartlarını yükseltme

politikası takip etmektedir. Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde güvenliği tesis için gösterdiği çabalar, uluslararası kamuoyunda farklı algılanmakta ve bu yüzden Türkiye bu örgüt içinde de eleştiri almaktadır. Bu durum Türkiye için hem dezavantaj hem de bir koz olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Yunanistan'daki Batı Trakya Türklerinin sorunlarını, AGİT dahilinde uluslararası kamuoyunun önüne getirebilir. Bu Türkiye'nin dış politika çıkarları açısından değerlendirilmesi gereken bir stratejidir. Ancak herşeyden önce, Türkiye gören gözlerle öncelikle bu eleştirilerin de kaynaklarına bakması gerekmektedir. Zira Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi, Batı bölgesine göre hayli geri kalmış bir bölgedir. Buralarda yeni yapılanmalara giderek, bölgenin görünümünü değiştirecek çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Şu hiç bir zaman unutulmamalıdır. Karnı aç insanın önce karnını doyurmak gerekir. Yani Türkiye bölgenin coğrafi özelliklerine uygun sanayileri, iş ortamlarını burada açabilir, eğitim seviyesini bir an önce yükseltmesi gerekir. İnsanlarına daha iyi yaşam şartları sundukça buradaki bir çok problem kendiliğinden çözülür. Zira güvenliğin üç halkasından ilki iç halkadır ki bu en sıkı olması gereken bir halkadır. Bu sıkı halkayı kuvvetlendirecek politikaları takip etmeyen bir ülke her zaman sorunlara gebedir.

Son olarak değinmemiz gereken nokta, AB'nin genişlemesi ve oluşturduğu yeni güvenlik mimarisidir. İncelendiği üzere Türkiye bu konuda karar mekanizmasında yer alabilmek için çok aktif bir tutum sergilemiştir ve büyük ölçüde istekleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bunlar yeterli olmamaktadır. Çünkü Türkiye'nin nihai güvenliği Balkanlarla birlikte düşünüldüğü zaman AB'nin içinde yer almaktır. Bu gerçekleştirilemediği takdirde Balkan ülkelerini AB etki ve yetki alanına terk etmiş olur ki bu, Türkiye'nin güvenliği üzerinde oldukça sakıncalı sonuçlar doğurur. Zira, Balkanlar Türkiye'nin yakın coğrafyasıdır ve her ülkenin güvenlik sisteminde yer alan güvenlik halkalarından ikincisi olan yakın çevre tehlike veya/güvenlik halkası özelliğindedir. Ülke sınırlarına komşu ya da yakın alanlar ve devletler, bir devletin çıkarlarını genişletmesi için en elverişli coğrafyasıdır. Bu nedenle de ikinci sıklıkta ki güvenlik halkası burada oluşturulur. Her devlet aynı biçimden davrandığından, tehdidin de önceden bu halkadan gelmesi beklenmektedir. Hatta AB uyguladığı politikalarla bunun sinyallerini de vermeye başlamıştır. Örneğin İstanbuldaki Fener-Balat Projesi ile yaptığı başlangıç sayesinde zamanla İstanbul'u ele geçirip dünya şehiri yapmak gibi projelerinden bahsedilmektedir. Bunları Yunanistan'ın istek ve emelleriyle birlikte düşündüğümüzde sonuçlar ciddi sinyaller vermektedir. Çünkü AB Kıbrıs'taki Türklerin devletlerini yok saymakta, onları azınlık statüsünde görmekte bir beis görmemektedir. Ayrıca Batı Trakya'daki Türklere karşı Yunanistan'ın tutumlarını da adeta görmezden gelmektedir. Bu tür politikalar çifte standart

içermektedir. AB eğer Türkiye'yi almak istek ve kararlığında olursa zaten Yunanistan, İspanya, Hırvatistan, Makedonya gibi bir dolu sorunla birliğe katılan veya katılacak ülkelere yaptığı gibi davranabilir. Bu yüzden Türkiye tek seçenek olarak AB'ne kilitlenmemeli, AB seçeneklerinden biri olmalıdır. Çünkü Türkiye ancak eşit şartlarda bu birliğe girebilirse elde etmek istediklerine ulaşabilir. Gümrük Birliği gibi derinlemesine düşünülmeden atılan adımlar gibi ileri de atılacak benzer adımlar Türkiye'yi daha da köşeye sıkıştırabilecektir.

Türkiye, dünyada etkin ve yetkin bir ülke olmak istiyorsa öncelikle günümüz dünyasının girift yapısını iyi kavramalıdır. BM, AGİT, NATO, AB gibi platformlar da aktif olmalı, sadece askeri alanda girişimler de bulunarak bu görevini yerine getirdiğini düşünmemelidir. Yani uygulama gücü değil, barış tesisinde rol alan, karar veren bir ülke haline gelmelidir. İnceleme konumuzla ilgili olarak son söz şu söylenebilir; Balkanlar dünya güvenlik ve istikrarının korunması için herkese lazımdır. Ama öncelikle Türkiye'ye.

KAYNAKLAR

- “19 Mayıs Pontus Soykırımı”, <http://www.inaf.gen.tr/turkish/newsbul/thaber.htm>, 21.05.1999.
- “AB Stratejileri ve Türkiye”, *NTV-MAG*, Şubat 2000.
- “AB Sürecinde Fener Rum Patrikhanesi'nin Vatikanlaşma Projesi”, http://www.bayzan.net/article_view.php?id=159 18.05.2006.
- “AB'den Makedonya'ya aday ülke statüsü”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/3667969.asp?gid=69>, 20.12.05.
- “AB'nin ilke ve değerler deklarasyonu Romanya'nın katılımından sonra yayınlanacak”, <http://www.zaman.ro/2006/06/21/haberler/h8.htm>, 21.06.06.
- “Açık Semalar Antlaşması”, <http://www.msb.gov.tr/aciksemalar.html>, 14.06.2002.
- “AGİT Paris Zirvesi”, <http://www.belgenet.com/pariszirve90.html>, 16.06.2002.
- Akşam*, 11.02.2001, *Hürriyet*, 11.02.2001, *Türkiye*, 11.02.2001, 14.02.2001.
- “Albania”, *Foreign Policy In Focus*, C. 2 (33), Mayıs 1997, <http://www.foreignpolicy-infocus.org/briefs/vol2/v2n33alb.html>, 23.03.02.
- Altındal, Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, Anahtar Kitaplar, İstanbul: 1995.
- Amerika'nın Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu, Türk-Amerikan İlişkileri Son Gelişmeler (10-17 Mart 2006).
- Angjeli, Anastas, “Problems of Albanian Democracy”, *Mediterranean Quarterly*, Sonbahar 1995, Cilt 6 (4).
- AP Raportörü Bulgaristan'ın 2007'de AB'ye Gireceğini, Fakat Güvenlik Maddesinin Kalacağını Öngörüyor”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2006/03/30/feature-03>, 30.03.2006.
- Archer, Clive, “Aspects of Soft Security”, <http://www.bd.1st.se/dimensionen/rapport/1.pdf>, 13.10.2003.
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, Yeni Güneş Kitabevi, Bursa: 1993.
- _____, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 1. Baskı: Mart 2002.
- _____, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 3. Baskı, 1999.
- _____, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yay., İstanbul: I. Baskı: Ocak 2004.
- _____, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı, Ocak 1996.

- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul: 13. Baskı.
- Arnavutluk”, <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/al.html>.
- Atatürk ve Dünya Barışı”, <http://www.msb.gov.tr/barisdesteklemeharekatinakatki.html>, 14.06.2002.
- Ateş, Canan, “*Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü*” (yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: 1997.
- “Avrupa Güvenlik Şartı”, <http://www.belgenet.com/avrupagüvenliksarti.html>, 16.06.2002.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “*Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*”, Ankara: 1996.
- Aydın, Mustafa, “AMERİKA DÜNYADAN NE İSTİYOR? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası “, http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale_06.html, 19.02.06.
- Ayman, Gülden, “Kardak Krizinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi”, *Foreign Policy*, Yaz 1998.
- _____, “Türkiye-Yunanistan: Bir Diğeri İçin Öteki Olmak”, *Görüş*, No. 37, Ekim- Kasım, 1998.
- _____, “Uluslararası İlişkilerde Problem Çözümü Yaklaşımı”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar/Bakışlar*, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul: 1998.
- Bağcı, Hüseyin, *Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)*, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara: 1994.
- “Bağımsızlığını ilan eden Karadağ BM ve AGİT'e başvurdu”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h15.htm>, 13.06.2006.
- “*Bakanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*”, HAK Yayınları, İstanbul: Mayıs-1999.
- Baldwin, David A, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol . 23, No. 1, 1997.
- “Balkan Express İstanbul Buluşması”, <http://www.Europist.Net/Akd/?Sayfa=Etkinlikler>, 15.03.06.
- “Balkan Müslümanlarının Türklüğü”, <http://www.westtrakien.com/balkanlar/balkanlardatuerkluek/index.html>, 08.06.2006.
- Balkan Ticareti Geliştirme Bölge Merkezi-Balkan Regional Center for Trade Promotion (BCTP), “<http://www.igeme.org.tr/tur/igeme/bctp.htm>, 22.02.06.
- Balkan Türkleri*, Asam Yayınları, Ankara: 2003.

- “Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkan Yardımcıları Sofya’da Toplandı”,
<http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h16.htm>, 13.06.2006.
- “Balkanlar’dan 100’e yakın bilişimci İstanbul’da”, <http://www.tbv.org.tr/NR/exeres/50CF1423-BB9A-4158-927B-88A2558811D6.frameless.htm>, 06.01.2006.
- “Balkanlar”, <http://www.westtrakien.com/balkanlar/index.html>, 08.06.2006.
- “Balkanlarda yaşanan gelişmeler”,
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/182/AND3.htm>,
16.02.2006.
- “*Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*”, HAK Yay., İstanbul: Mayıs 1993.
- “Barış için ortaklık tatbikatı Köstence’de Başladı”,
<http://www.zaman.ro/2006/06/21/haberler/h5.htm>, 21.06.06.
- “Barışa Çağrı”, “*Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu*”, çev. Özden Arıkan,
Sabah Yayınları, İstanbul.
- “Barroso: Balkan ülkelerini de Avrupa Birliği’ne almalıyız”,
<http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h12.htm>, 13.06.2006.
- Barry Buzan, Morten Kelstrup vd. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*, London, New York: Pinter Publishers.
- Başar, Cem, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, INAF Yay., İstanbul: 1993.
- Başbakan Erdoğan "Oylar Bölünmesin",
<http://www.makturk.com/modules.php?name=News&file=article&sid=316>,
18.06.2006.
- “Başbakan Tariceanu: Türkiye ve AB ortak geleceğe sahip”,
<http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h7.htm>, 13. 06. 2006.
- Baydarol, Can, “*Avrupa Birliği’nin Genişlemesi*”.
- Belgeler-Raporlar, <http://www.bsec-organization.org/documents.aspx?ID=Statements>.
- “*Beyaz Kitab*”, <http://www.msb.gov.tr/BirimlerHtm/hGnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis2.htm>,
16.06.2002.
- “*Beyaz Kitab 2000*”, “Türkiye’nin Milli Savunma Politikası”,
http://www.msb.gov.tr/genpp/dorduncu_bolum/birinci_kisim.html, 15.06.2002.
- Bilen, Banu, *Yunanistan’ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Dış Ticareti*,
İzmir Ticaret Odası, Ağustos 2004.
- Bilge, Suat, *Büyük Düş*, Ankara: 2000.
- “Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye”, <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>,
04.01.2006.

- “Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye”, <http://www.devletim.com/git.asp?link=390>, 04.01.2006.
- BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığımıza ilişkin tanıtıcı broşür, www.disisleri.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/InternationalOrganisations/UN/bmgk_en/default.htm.
- Bolayır, Cenk, “Başlık V, ORTAK DIŞİŞLERİ VE GÜVENLİK POLİTİKASI”, “*Amsterdam Antlaşması Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları*”, İKV: 162, İstanbul: 2000.
- Borden, Tony, “Dayton’un Yeniden Yazılma Zamanı Geldi mi?”, *NATO Dergisi*, Kış 2000-2001.
- “Bosna-Hersek”, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>, 15.01.2006.
- Bozkurt, Enver, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, haz. Harun Kartal, Nobel Yay., Ankara: Ocak 2003.
- Bozkurt, Ömer, *Siyasal ve Kurumsal Yönleriyle Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1994.
- “Bölgesel Silah Kontrolü (Güneydoğu Avrupa Bölgesel Silahların Kontrolü, Doğrulama ve Uygulamaya Yardım Merkezi)”, <http://www.odevlerim.com/tezler/oseller/b%C3%B6lgesel%20s%C4%B0lah%20kontrol%C3%BC.doc>.
- “Bölgesel Silahların Kontrolü”, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/raviac.html>, 06.05.2002.
- “Bölgesel Silahların Kontrolü”, http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/racviac.htm, 28.06.06.
- Brown, J.F., “Türkiye: Yeniden Balkanlar’a mı?”, *Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Lesser, Ian O.,- Fuller, Graham E. vd., çev. Yaşar Bülbül, Alfa Yayınları, İstanbul: 1. Baskı: Temmuz 2000.
- BTCP’nin web adresi: <http://www.balkantrade.org/>
- “Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi PIRVANOV tarafından onuruna verilen resmi akşam yemeğinde yaptıkları konuşma”, http://www.tccb.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/22.02.2006-451.html, 30.03.06.
- “Bulgaristan Türkleri”, <http://www.balkanpazar.net/bulgaristanturkleri2.htm>, 21.04.06.
- Buzan, Barry, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*. London: The Macmillan Press, 1987.
- _____ vd., *The European Security Order Recast*, London: Pinter Publishers, 1991.
- Canbolat İbrahim S., *Yeni Dünya ve Türkiye AŞKIN OLMA ZAMANI*, Ezgi Kitabevi, Bursa: Birinci Baskı, Haziran-2000.

- _____, *Almanya ve Dış Politikası: Ulusal çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercihini Açısından İnceleme*, Alfa Yay., İstanbul: 2003.
- _____, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık*, Alfa Aktüel Yay., Bursa: 4. Baskı, 2006.
- _____, *Küreselleşen Dünya ve Türkiye: Aşkın Değerler, Kurumlar, Politikalar, İlişkiler, Sorunlar*, Vipaş A.Ş.Yay., Bursa: 2002.
- _____, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa-Aktüel Kitabevi, İstanbul: 1.Baskı, 2003.
- _____, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası: Ulusal Birlik Ulusal Çıkar ve Kamuoyu Tercihini Açısından Bir İnceleme*, Ezgi Kitabevi, Bursa: Mart-1991.
- Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul: 2. Baskı: Şubat 1995.
- “Clinton Ankara'da...”, http://www.belgenet.com/arsiv/clhaber_05.html, 23.02.06.
- “Constantinopolis Ekümenik Patrikhanesi”, <http://www.megarevma.net/patrikhane.htm>.
- Cornish, Paul, “İki Binli Yılların Başında NATO: Yeni Görevler, Yeni Üyeler. Yeni Strateji”, *NATO Dergisi*, No: 4, Ekim 1997.
- Coşkun, Birgül Demirtaş, “Ankara-Atina Hattındaki Son Gelişmeler: Türk-Yunan Baharı'nın Sonu mu?”, *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 8, Aralık 2000.
- _____, “Balkanların Avrupalılaştırılması”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h12.htm>, 13.06.2006.
- Cromwell, William C., “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi: İkinci Cilt*, ed. Desmond Dinan, çev. Hale Akay, Kitap Yay., İstanbul: 1.Basım Nisan 2005.
- “Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Bulgaristan'ı Ziyaret Etti”, <http://turkhaber.byegm.gov.tr/2006/mart2006/th2.html>, 28.04.2006.
- Çağlayangil, İhsan Sabri, (Eski Dış İşleri Bakanı): “NATO ve Türkiye”, *NATO Dergisi*, Nisan 1968.
- Çalış, Şaban-Akgün, Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21.Yüzyıla Giderken Balkanlarda Türk - Yunan Rekabeti”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der., İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul: 1.Baskı: Kasım 2001.
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul: 7. Baskı, 2000.
- Çarkoğlu, Ali, “Komşu'ya Bakışımız”, *Radikal*, 10.04.2001.
- Çay, Abdülhaluk, “İhanet Şebekeleri”, *Türk Kültürü*, Sayı: 227, Ankara: 1982.
- Çaycı, Sadi, “BM Güvenlik Konseyi'nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları”, *Stratejik Analiz*, Ocak 2006.

- Çayhan, B. Esra, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, “*Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*”, 3, 2002.
- Çayhan, Esra - Güney, Nurşin Ateşoğlu, “*Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*”, Alfa Yayınları, İstanbul:1996.
- Çayırılı, Necati, “Türkiye-Makedonya İlişkileri ve Doğu-Batı Ulaşım Projesi Üzerine, Yeni Türkiye-16”, *Türk Dünyası Özel Sayısı-II*.
- Çeçen, Anıl, “Türkiye'nin Güvenliği”, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, der., Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 1. Baskı: Şubat 2005.
- Çomak, Hasret, “Türkiye'nin AB Üyeliği Avrupa ve Dünya'da Barış ve Güvenliği Ne Yönde Etkileyecek?”, <http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=160>, 21.07.2006.
- Dağı, İhsan D., “İnsan hakları ve Demokratikleşme: Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut”, “*Türkiye ve Avrupa*”, Yayına haz., Atila Eralp, İmge Yayınları, Ankara: 1. Baskı: Mayıs 1997.
- Dağı, Zeynep, “Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yay., Ankara: Birinci Baskı: Nisan-2002.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul: Stratejik Araştırmalar 1, 2001.
- Dedeoğlu, Beril, “ABD'nin 21.Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, *2023 Dergisi*, Kasım 2002, <http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/strateji.html>, 19.02.06.
- _____, “Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, “*Siyasa*”, ESİAD, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2005.
- _____, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul: 2003.
- DEİK Arnavutluk Ülke Bülteni*, Şubat 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627175124Arnavutluk-Subat2005.pdf>, 25.01.2006.
- Dış Ticaret İstatistikleri*, DEİK Bülteni, Ağustos 2005, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20058917318dt-aug2005.pdf>, 25.01.2006.
- “Doğu Türkistan Tarihi”, <http://www.uygurturkleri.kolayweb.com/435631728196.html>, 11.08.2003.
- Donnelly, Chris, “Güvenliğin Yeniden Düşünülmesi”, *NATO Dergisi*, Kış 2000-2001, Sayı 48.
- “Dora'dan çarpıcı sözler”, http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=24982&uniq_id=1150829505, 08.06.2006.

- “Dünden Bugüne Başbakanlık”,
http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/genelmd/basbakanlik/094_turkacildurum.htm, 16.02.06.
- Ekşi, Canan Ateş, “*Uluslararası Örgütler Dersi Notları*”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bahar, 2003.
- Erçel, Gazi, “Balkan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Güneydoğu Avrupa’da Siyasi İstikrarı Sağlama”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1999/atina.html>, 06.05.2002.
- Ergan, Uğur, “Yüzde 73 sürprizi”, *Hürriyet*, 12.06.2006.
- Ergin, Sedat, “Manastır İdadisi’ni bekleyen tehlike”, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/05/08/yazarlar/57yaz.htm>, 20.05.02.
- Erhan, Çağrı, “Türkiye-ABD İlişkileri’nin Mantıksal Çerçevesi”, *21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der., İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul: I. Baskı: Kasım 2001.
- Erkmenoğlu, Ferhan, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)-Örgütünün Dünü, Bugünü ve Geleceği”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/4Erkmenoglu2.htm>, 04.01.06.
- Erus, Reha, “Papa, Fener’i kardeş kilise ilan etti”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/4642239.asp?m=1&gid=69&srid=3051&oid=3>, 25.06.2006.
- Eslen, Nejat, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul: Genişletilmiş 3.Baskı Mayıs 2005.
- “*Etnik Yapılanma*”, çev./der., A. Çevik-B. Ceyhun, Politik Psikoloji Yay. 1993.
- Fischer, Dietrich, *Nonmilitary Aspects of Security: A System Approach*, Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1993.
- _____, *Non-Military Aspect of Security: A Systems Approach*, UNIDIR and Dartmouth Publishing Company, Dartmouth, 1993.
- Genç, Mehmet, “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri: Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuatlar*”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yay., Bursa: Nisan 1997.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Beyaz Kitap 2000*, Ankara: 1 Ağustos 2000, Bölüm 1, Kısım 2.
- Girgin, Kemal, (E. Büyükelçi), *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri HARİCİYE TARİHİMİZ (Teşkilat ve Protokol)*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul: 3.Baskı: Mayıs 2005.
- Glenny, Misha, “Heading Off War in Southern Balkans”, *Foreign Affairs*, 74, 3. Sayı, Mayıs-Haziran 1995.
- Gökbilgin, Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, İş Bnk.Yay. I, Ankara:1959.
- Gökçen, Salim, “Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus’u Canlandırma hayali: Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu (20-28 Eylül 1997)”, “*Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Din ve Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (03-05 Mayıs 2001)*”, Trabzon: 2002.

- Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, İstanbul: 1973.
- _____, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, S Yayınları, Ankara: 1993.
- _____, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara: 5. Baskı: 2000.
- “Gözen, Ramazan, “Dış Politika Nedir?”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2.Baskı: Ocak 2004.
- “Guvernörler Kulübü nedir? Ne zaman ve ne amaçla kurulmuştur?”, <http://www.tcmb.gov.tr>, 02.02.06.
- “Gül ile Bakoyanni, Ege'deki it dalaşı sorunlarına karşı kırmızı hat'tı açıyor”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h19.htm>, 13.06.06.
- “Gül: Ortak Vizyon Belgesi Köklü İlişkilerimizi Daha da Geliştirecek”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=5662>, 05.07.06.
- “Güncel Haber, “ODGP’den AGSP’ye”, “*Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (Özel Sayı)*”, (Şubat-Mart 2003, Ankara).
- “Güney, Nurşin Ateşoğlu, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Politikası”, *Türkiye’nin Komşuları*, der., Mustafa Türkeş-İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara: 1.Baskı: Şubat 2002.
- “Güneydoğu Avrupa İstikrar ”, <http://www.dwelle.de/turkish/stabil/205093.html>, 17.06.2002.
- “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı bundan böyle bölgedeki ülkelerin Avrupa Birliği entegrasyonu için çalışacak”, http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_Turkish/News/060531-m1.htm, 25.06.06.
- “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı”, <http://www.izto.org.tr/DUYURU/TOPORG/stabilityy.htm>., 17.06.02.
- “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi - Southeast European Cooperative Initiative (SECI)”, http://www.seciturk.org.tr/seci_nedir.html, 15.06.06.
- “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (SEECIP) Bölgesel Gençlik Forumu: Gençlik-Bölgesel İşbirliği ve Avrupa Entegrasyonu ”12 -14 Mart 2004, Saraybosna, Bosna-Hersek”, <http://www.youthforhab.org.tr/tr/etkinlikler/2004/bosna.htm>, 27.01.006.
- “Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci Koordinasyon Komitesi ve Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü Siyasi-Askeri Yönlendirme Komitesi Başkanlık ve Sekreterliğinin Devredilmesi”, <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/bilginotu/2005/bn09.htm>, 16.02.06.
- “Güneydoğu Avrupa Telekomünikasyon Akademisi’nin (SETA) kurulmasına yönelik fizibilite çalışmasının ele alınacağı Sempozyum 3 Temmuz 2002 tarihinde İstanbul’da yapılacak.”, http://www.tk.gov.tr/Basin_Duyurular/Bulten/basin29.doc, 17.10.2002.

- “Günümüzde Balkan Ülkeleri ve Sorunlar”, <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/09.php>, 16.05.06.
- Gürbüz, Bahadır, “*Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*”, Çizgi Kitabevi, Konya: 1. Basım, Ağustos 2002.
- Gürkan, İhsan, “*Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye*”, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul: 1997.
- _____, *Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul: 1993.
- Gürkaynak, Muharrem, “*Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*”, Asil Yay., Ankara: 1. Baskı: Ağustos-2004.
- Hacısalihioğlu, İ. Yaşar, “Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler ve Türkiye: Sorunlar, İlişkiler ve Algılamalar”, “*Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*”, der., Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2005.
- Harris, Gorge S., “ABD-Türkiye İlişkileri”, “*Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*”, der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul: 1.Baskı, Şubat 2002.
- Henderson, Stewart, “Yavaş Ama Emin Adımlarla”, *NATO Dergisi*, No: 3, Sonbahar 2002.
- Hına, “Demirel, Tudjman'ın Türkiye Ziyareti Öncesinde Hırvat Televizyonu ile Bir Raporaj Yaptı”, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/HABERANADOLU/HABER-ANA/10/02/HTM>, 11.02.1999, 03.05.02.
- “Hırvatistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi (RACVIAC) Kurulması Hakkında Anlaşmaya Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5155.html>, 25.05.06.
- “Hırvatistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkiler”, http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?, 15.09.2003.
- “History and activities of the Association of Balkan Chambers (ABC)”, http://www.abcinfos.com/ABC_history.asp, 10.01.2006.
- “Hrvatska Radiotelevizija Hırvatistan İle Türkiye Arasında Wto'ya Girme Konusunda Anlaşma İmzalandı”, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/HABERANADOLU/HABER-ANA/10/02/HTM>, 11.02.1999, 03.05.02.
- <http://72.14.221.104/search?q=cache:sKmQg3a5VpgJ:www.sol.org.tr/index.php%3Fyazino%3D1039+sezerin+rusya+gezisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=5&client=firefox-a>
- http://digm.meb.gov.tr/BELGE/KEIT_AtinaDeklrasyonu.pdf, 04.01.06.

<http://geocities.com/bdtofisi/>

<http://www.abcinfos.com>

http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC

http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?councilId=&activityId=404, 30.08.2003

http://www.dispolitikaforumu.com/yeni/ABD_b%C3%BCHen3.pdf, 15.05.06

<http://www.economistconferences.com/Roundtable/Public/23/09/2003.html>, 23.09.2003

<http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0, sid~9@tarikh~2003-05-30-13-00@nvid~273579, 00.asp>, 30.05.2003.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/Bosna_HersekEkonomik.htm, 25.11.2005.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluşlarlaİl%4%B1skiler/NATO/I_T%C3%BCrkiyenin_Guvenlik_Perspektifleri_ve_Politikalar%C4%B1.htm, 15.01.06.

<http://www.msb.gov.tr/agit.html>, 14.06.2002

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/ro.html>

http://www.rumelidernegi.org/balkanlardan_haberler.htm#, 01.05.2004.

<http://www.stabilitypact.org/about/default.asp>, 20.01.2006.

<http://www.tobb.org.tr>

<http://www.tsk.mil.tr/bashalk/bilginotu/2003/bn32.htm.htm>, 04.01.06.

<http://www.turkish-embassy.si/Anlasmalar.htm>, 04.01.2006.

<http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h12.htm>, 13.06.2006.

Huntington, Samuel P., “*Medeniyetler Çatışması*”, der., Murat Yılmaz, Vadi Yay., Ankara: Dördüncü Basım: Eylül 2001.

International Conference on the Relationship between Disarmament and Development: Final Document, 24 August-11 September 1987, United Nations, New York, 1987.

“İGEME 2005 Yılı Faaliyet Raporu”, <http://www.igeme.org.tr/tur/igeme/faaliyet2005.pdf>, 04.01.2006.

İktisadi Kalkınma Vakfı Bülteni, 1-15 Mart 2006.

İlhan, Suat, “*Jeopolitik Duyarlılık*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K.Y., No: 113, Ankara: 1989.

- _____, “*Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*”, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1. Basım Haziran 2005.
- İnam, Ahmet, “Herşeyin Başı Güven”, *Sosyal Bilimlerde Güven*, ed. Ferda Erdem, Vadi Yayınları, Ankara: 1.Basım: Mart 2003.
- İrfan Kaya Ülger, “*Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme*”, Gündoğan Yayınları, İstanbul: 2002, passim.
- “İstikrar Paketi 2005 yılında sağlanan ilerlemelere dikkat çekiyor”,
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/01/16/reportage-01, 20.01.2006>.
- İzci, Rana, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, “*Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*”, der., Faruk Sönmezoğlu, Der Yay, İstanbul: 1998.
- Jelyaskova, Antonina “Makedonya Dosyası”
<http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=9, 04.01.2006>.
- K. Mehmet Büyükçolak, “Yunanistan’ın Stratejik Analizi Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan’ın Savunma Politikaları, Güvenlik Stratejileri, Askeri Doktrini ve Silahlı Kuvvetleri”, “*Türkiye’nin Komşuları*”, der., Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara: 1. Baskı: Şubat 2002.
- Kaczmarek, Martin, “Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=687, 27.12.2005>.
- Kalaycıoğlu, Ersin, “*Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler*”, Beta Basım/Yayım Dağıtım, İstanbul: Aralık 1983.
- Kamalov, İlyas, “Devrimler ve BDT Coğrafyası”, *Stratejik Analiz*, Cilt 6, Sayı 62, Haziran 2005.
- “Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)”, <http://www.dpt.gov.tr/dei/kei/kei.htm, 02.11.2005>.
- “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/UluslararasıKuruluşlarlaI%C4%B1skiller/KEI/, 04.01.06.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı, <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/4392.html, 15.05.02>.
- “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi10/kei.htm, 12.06.06>.
- Karaosmanoğlu, Fatih, “İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak AGİT İnsan Hakları Normları”, “*21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*”, ed., İdris Bal, Nobel Yay., Ankara: 2. Baskı: Ocak 2004.
- Karatay, Osman, “Tek ve Birleşik Bir Bosna’ya Doğru mu?”, *Stratejik Analiz*, C.1, S. 5, Eylül 2000.

- Karpat, Can, "Uzun Bir Yolculuk: Makedonya Avrupa'ya Yelken Açtı", 05.02.2006.
- Katzenstein, Peter, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Colombia University Pres.
- Kavalalı, Murat, *Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü), Ekim 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/>, 16.04.2006.
- Kaya, Yalçın, "*Bozkırdan Doğan Uygarlık-Köy Enstitüleri*", C.2., Tıglat Matbaası, 2001.
- Kirişçi, Kemal, "US-Turkish Relations: From Uncertainty to Closer Ties", *Insight Turkey*, Vol. 2, No. 4, (2000).
- Kissenger, Henry, "*Diplomasi*", çev., İbrahim H. Kurt, Kültür Yay., Ankara: İkinci Baskı: Mart 2000.
- Kocaoğlu, Sami, *Bulgaristan Türkleri Ah!*, Melisa Matbaacılık, İstanbul: 1998.
- Kol, Mehmet, "Balkanlarda Yaşanan İnsanlık Dramı", <http://www.diyamet.gov.tr/DIYANET/avrupa/hazavr99/gundem.htm>, 25.06.03.
- Koloğlu, Orhan, "*Osmanlı Döneminde Balkanlar*", OBIV Balkanlar, 1993.
- Kona, Gamze Güngörmüş, "Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri: Strateji Modelleme ve Olası Senaryolar", <http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/vizyon.html>, 12.06.2006.
- Köni, Hasan, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*, İ.T.İ.A.Yay., Ankara:1982.
- Krasner, D. Stephen, der., *International Regimes*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1991.
- Kuloğlu, Armağan, "21.Yüzyılın Başlangıcında NATO, Avrupa ve Türkiye", "*21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*", ed., İdris Bal, Nobel Yay., Ankara 2. Baskı Ocak 2004.
- _____, "Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Algılaması ve Türkiye'nin Durumu", *Stratejik Analiz*, Cilt 1., Sayı 12, Nisan 2001.
- Kurt, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Yay., Ankara: 1995.
- Kut, Şule, "ABD, Avrupa Birliği, ve Avrupa'nın Bölgesel Güçleri ile Balkan Ülkeleri Arasındaki İlişkilerin Bölge Güvenliğine Olan Etkileri", "*Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998: Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1999.
- _____, "*Makedonya ve Sorunları*", Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Aralık 1993.
- "Küçük Hafif Silahlar", http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/kucukhafifsilahlar.htm, 29.06.06.

- Laçiner, Sedat, “Dış Politikanın Değişen Doğası ve STK’ların Rolü”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id.7>, 12.01.06.
- Lalman, David ve David Newman, “Allianca and Coalition Diplomacy”, *World Politics: An Introduction* der., James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson ve Gavin Boyd, The Free Press, New York, 1973.
- Larrabee, F. Stephen, ”Türk Dış Politikası ve Güvenlik Politikası: Yeni Boyutlar, Yeni Güçlükler”, “*Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru*”, Zalmay Khalilzad-Ian O.Lesser-F.Stephan Larrabee, çev, Işık Kuşçu, ASAM, Ankara: 2001.
- Lightburn, David, “Güvenlik İçin Çözüm Yolları”, *NATO Dergisi*, S., 48, Kış 2000-2001.
- “Makedonya Ülke Bülteni Mart 2005”, DEİK, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005627152649Makedon-Mart2005.pdf>, 18.10.2005.
- “Makedonya”, http://www.balkanonline.net./ülkeler/makedonya_cum.html, 16.06.2002.
- “MAKEDONYA”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/makedonya.htm>, 16.06.2002.
- “Makedonya”, http://www.und.org./ülkeler/makedonya_html, 30.08.2003.
- “Makedonya”, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, Nisan 1993.
- “Makedonya'daki sınır kapısı Dünya Bankası destekli projeye yenilendi”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtmll/tr/features/setimes/features/2006/04/18/feature-03>, 20.05.06.
- “Makedonya'ya yardım!”, <http://www.ozgurpolitika.org/2001/05/20/hab34.html>, 20.05.2002.
- Mandacı, Nazif-Erdoğan, Birsen, *Balkanlarda Azınlık Sorunu*.
- Mat, Sermes, “AGSK’nın Dünü Bugünü-Yarını (1)”, <http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/yazilar.php?id=203>, 21.07.2006.
- “Mehmetçik’e İlk Sıcak Görev”, *Hürriyet*, 15 Nisan 1999.
- Mierlo, Hans van, “BAB ve NATO: daha dengeli ilişkiler umudu”, “*NATO dergisi*”, No 1, 1995.
- Morgenthau, Hans J. “*Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi*”, Cilt 1, çev., Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara: 1970.
- Mujezinovic, Mirzet, “Kosova’nın Bağımsızlığı: Bosna Hersek’in İstikrarsızlığı mı?”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=337>, 19.06.06.
- Murat, Sedat, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı”, *TÜM YÖNLERİYLE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ*, ed., Mustafa Aykaç - Zeki Parlak, Elif Kitabevi, İstanbul: Kasım 2002.
- “NATO Broşürü”, www.nato.int.

NATO Handbook: 50th Anniversary Edition, Office of Information and Press, Brussels, 1999.

NATO'ya terörle mücadele teklifi”,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=22970>,
22.06.06.

Nesovski, Valentin, *Southeast European Times*, 15.07.03.

No: 91-12 Haziran 2006, Karadağ Cumhuriyeti'nin Tanınması hk.”,

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/AnaSayfaAltKisim/NO91_12Haziran2006.htm,
15.06.06.

Obretenova, Tatyana, “Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne katılımı Balkanlarda istikrarı sağlayacak” çev., Ergül Bayraktar,

http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_Turkish/Theme_BulgariaES/Material/1905_bg_europe.htm, 20.05.06.

Oğan, Sinan, “Sezer'in Rusya ziyaretinden beklentiler”, *Radikal İnternet Baskısı*,
<http://www.herice.com/gazete.htm>, 29.06.06.

_____, “Sovyetler Birliği'nin Mirası BDT'de Dağılıyor...”,

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=697>, 29.12.2005.

_____, “Türk-Rus ilişkilerinde balayı dönemi”,

<http://www.zaman.com.tr/?bl=yorumlar&trh=20060606&hn=290302#>,
06.06.2006.

Ok, Fügen, “İstikrar Paketi ve Türkiye”,

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi1/%C4%B0stikrarPakt%C4%B1veT%C3%BCrkiye.htm,
15.12.05.

Oktay, Cemil, *Siyasal Sistem ve Bürokrasi*, Der Yayınları, İstanbul: 1997.

Okur, Mehmet Akif, “Küresel Siyaset”, *Siyaset*, ed., Türköne, Mümtaz'er, Lotus Yayınevi, Ankara: 2. Baskı, Şubat 2005.

Oral Sander, “*Türkiye'nin Dış Politikası*”, der., Melek Fırat, İmge Kitabevi, Ankara: 2. Baskı: Eylül 2000.

_____, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara: 1987.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası, 2. Cilt*, İletişim Yayınları, İstanbul: 5. Baskı: 2003.

“Orta Avrupa İnisyatifi (CEI)”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi Birinci Cilt*, ed. Desmond Dinan, çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul: 1. Basım: Nisan 2005.

“Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası”, <http://www.gaziantepeic.org/index.php?sf=183>,
14.07.2006.

“Ortak Vizyon Belgesi Açıklandı”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=5682>, 06.07.06.

“Ortaklık Yoluyla Güvenlik”, www.nato.int/doco/pub-form.htm.

Ortaylı, İlber, “Balkanlar’da Tarihi Miras ve Türkiye’nin imajı, Balkanlar’ın Etnik ve Kültürel Yapısı İle Bu Yapının Bugünkü Duruma Olan Etkilerinin Değerlendirilmesi (Güç ve Asimilasyon Politikaları dahil)”, “*Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998: Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*”, HAK Yay, İstanbul: 1999.

Özalp, Rafet, “Milletimizin Mazlum Toplumlara Tarihteki Yardımı ve Kosova Olaylarına Bir Bakış”, <http://www.diyenet.gov.tr/DIYANET/avrupa/hazavr99/gundem.htm>, 25.06.03.

Özcan, Gencer, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, “*En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*”, der., Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2.Basım: Mart 2000.

Özcan, Mehmet, “*Avrupa Birliği’nde Fikri ve Sınai Haklar*”, Nobel Yay., Ankara: 1999.

Özdal, Barış-Genç, Mehmet, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ*, Aktüel Yay., Bursa : 1. Baskı: Şubat 2005.

Özgür, Nurcan, *Etnik Sorunların Çözümünde Etnik Parti: Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989-1995*, Der Yayınları, İstanbul: 1999.

Özlüer, Ali, “İRAK SAVAŞI: Akıllı Bombalar Sivilleri Vurdu”, *Sabah Gazetesi*, 27 Mart 2003.

Özmen, Aslan, *TÜRKİYE 2010 Yükselen Yıldız*, Astek Yayıncılık, İstanbul: 2001.

Özsoy, Osman, *Türkiye’nin İmaj Sorunu: 2000’li Yılların Eşiğinde Yeni Vizyon Arayışları*, Alfa Kitabevi, İstanbul: 1. Baskı: Temmuz 1998.

Öztürk, Osman Metin, “Türk Dış Politikasında Balkanlar”, der., Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, *Balkan Diplomasisi*, ASAM Yayınları, Ankara: 2001.

Paris Şartı, <http://www.necatitas.8m.com/paris.html>, 05.12.2002; “AGİT Paris Şartı”, <http://www.belgenet.com/parissarti.html>, 16.06.2002.

“Patrik Vatikan”, <http://www.turkforum.in/showthread.php?t=52183>, 10.07.2006.

Paul Kubicek, “Albania’s Collapse and Reconstruction”, *Perceptions*, Cilt 3 (1), Mart-Mayıs 1998, www.mfa.gov.tr/grupa/percept/III%2D1/kubicek.htm.

PBS BiH, Fena – 15.04.04.

Pehlivanlı, Hamit, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara: 1999.

Petric, Ernest, “Madrid’den Washington’a-Slovenya’nın Üyelik Arayışı”, *NATO Dergisi*, No: 4, Kış 1998, S: 46.

Politika, 1 Haziran 2000.

“Pontus Soykırımı”, <http://www.inaf.gen.tr/turkish/newsbul/thaber.htm>, 21.05.1999.

- Prlic, Jadranko-Burnazovic, Tufik, “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı ve Doğrudan Yabancı Yatırımın Çekilmesi-1”, çev., Emir Türkoğlu, “*Stratejik Analiz*”, Yaz/Sonbahar 2000, C.2, S. 2-3.
- “Prolemn'in yeni tesislerini Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun, hizmete açtı”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/ekonomi/h1.htm>, 13.06.2006.
- Purtaş, Fırat, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yay., Ankara: 2005.
- Pushkov, K., “The Primakov Doctrine and a New European Order”, *International Affairs (Moskova)*, Cilt 44, Sayı 2, (1998).
- Reçber, Kamuran, “Avrupa Savunma ve Güvenlik Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, <http://www.isguc.org/kamuran3.htm>, 26.02.03.
- Robertson, Lord, (NATO genel sekreteri) “Güvenliğe Yatırım, Modern Tehditler”, <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue3/turkish/main.pr.html>, 04.01.03.
- “Romanya Çevre Bakanı Sulfina Barbu Türkiye'yi ziyaret etti”, <http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h9.htm>, 13.06.2006.
- Rosenthal, Glenda G., “Genişleme”, “*Avrupa Birliği Ansiklopedisi: Birinci Cilt*”, ed., Desmond Dinan, çev., Hale Akay, Kitap Yay., İstanbul: 1.Basım, Nisan 2005.
- Rothschild, Emma, “What is Security”, *Deadolus*, (Summer 1995).
- RTRS, PBS BiH* - 21.04.04; *AFP* – 20.04.04.
- “Sancak Raporu”, <http://www.ihh.org/sancak.php>, 31.08.2003.
- Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara: 2. Baskı, Eylül 2000.
- Sarıbay, Ali Yaşar, “Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye”, *TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ*, der., Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul: 2. Basım 1998.
- Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev., Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Basımevi, Ankara:1996.
- “SEECp dışişleri bakanları bölgesel işbirliği konusunu görüştüler”, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2006/01/25/feature-01>, 22.06.06.
- Seta Sempozyumu...Vural: “Türkiye, Elektronik Avrupa Hedeflerine 2006 Yılına Kadar Ulaşmayı Amaçlıyor”, http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/adoluyahaberleri/2002/temmuz/ah_04_07-02.htm, 15.03.06.
- “Sezer, Ahmet Necdet, “Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onuruna verilen akşam yemeğinde yaptığı konuşma”, http://www.cankaya.gov.tr/tr_flash/KONUSMALAR/29.06.2006-471.html, 29.06.2006.

- “Sezer’in ziyaretinin gündemi”, *Sol Günlük Siyasi Gazete*, Sayı: 44, 04.07.06.
- Sherr, James, “Doomed to Remain a Great Power, Russia’s Balkan Policy”, *The World Today*, Ocak 1996.
- “Sırbistan – Karadağ”, http://www.und.org/ülkeler/sırbistan_karadağ, 30.08.2003.
- “Sırbistan Karadağ Ülke Bülteni Haziran 2005”,
<http://www.deik.org.tr/bultenler/2005624164232SırbistanKaradağ-haziran2005.pdf>, 04.01.2006.
- “Sırbistan ve Karadağ Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/SırbistanveKaradağ/SırbistanKaradağ_Siyasi.htm, 01.11.2005.
- Sırbistan-Karadağ, <http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C4%B1rbistan-Karada%C4%9F>, 09.06.06.
- “Slovenya Ülke Bülteni Temmuz 2005”,
<http://www.deik.org.tr/bultenler/2005816103921Slovenya-Temmuz2005.pdf>, 04.01.2006.
- “Slovenya”, <http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/slovenya.pdf>, 12.01.2006.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1989.
- Suner, Derya, vd., “6 Ekim Tarihli Komisyon Raporu’nun 5.Genişleme ve Diğer Aday Ülkeler İle Karşılaştırılması”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php=41>, 01.01.2005.
- _____, “Avrupa Birliği’nin Tarihçesi”, <http://66.249.93.104/search?q=cache:Vkw9eFz-DgoJ:www.usak.org.uk/junction.asp%3Fmod%3Darticles%26st%3DPrintArticleDetail%26id%3D67%26lm%3D58649JLFD0932%26ln%3DTR+bulgaristan+d%C4%B1%26C5%9F+politika+ve+g%C3%BCvenlik+stratejisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=4&client=firefox-a>, 30.04.06.
- Şaban, Güner, “Makedonya’da Milliyetçilik”,
<http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=12>, 04.01.2006.
- Şimşek, Halil, “Balkanlar’daki Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri”, *21.Yüzyılın Çeyreğinde Türkiye’nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi 07-08 Aralık 1999, Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 2000.
- _____, *Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*, IQ yay., İstanbul: 1.Basım, Mart 2002.
- “T.C.Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Bosna Hersek’i Ziyareti Vesilesi ile düzenlenen Türk -Bosna Hersek İş Konseyi Toplantısı 16 Şubat 2005”,
http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari_arsiv.asp?councilId=14&activityId=737, 25.11.2005.

- Tarhanlı, Turgut, “Güneydoğu Avrupa İçin Royaumont Süreci”, *Helsinki Yurttaşlar Derneği Eylül – Ekim 1998 Bülteni*,
http://www.hyd.org.tr/tr/bulten.asp?bulten_id=2&yazi_id=8, 16.06.06.
- Taşar, M. Murat-Metin, Burhan-Ünaltay, Altay, *Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, Birleşik Yay., İstanbul: 1. Baskı, Şubat 1996.
- “Tayman, Enis, “Rusya bölünür mü?”, http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/06324/, 29.05.06.
- “TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın Arnavutluk’a gerçekleştirdikleri resmi ziyaretten dönüşüyle ilgili yapılan yazılı basın açıklaması (13 Haziran 2006)”, <http://www.tbmm.info/bulentarinc>, 15.06.06.
- “Tefikov, Erdal, “Yugoslavya–Makedonya”,
<http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=13>, 25.12.2005.
- Tekeli, Şirin, *David Easton’un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, Güryay Matbaası, İstanbul: 1976.
- TESEV Aylık Bülten*, <http://www.tesev.org.tr/mmay/may2.html>, 06.05.2002.
- Tezkan, Yılmaz, *Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik*, Ülke Kitapları, İstanbul: Birinci Baskı, Temmuz 2000.
- Thakur, Ramesh, “Wieder Vereinte Nationen?” (Yeni Bir Birleşmiş Milletlere mi?), *“Internationale Politik, Alles ist Aussenpolitik”*, haz., Fethi Şahbaz, Ocak 2005,
http://www.jeopolsar.com/05/makale_ozeti_5_2.htm, 19.04.06.
- Tharoor, Shashi, “Amerika, BM’ye Niçin İhtiyaç Duyuyor?”, *“Jeopolsar Politik-Stratejik Araştırmalar Uluslararası İlişkiler Dergisi”*, Cilt 2, Sayı 5, Ocak 2006.
- Tözün, Bahçeli, “Türkiye’nin Yunanistan Politikası”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, çev., Hür Güldü, Alfa Yay., İstanbul: 1.Baskı: Şubat 2002.
- Turan, Sibel, “Geçmişten Günümüze Boğazlar sorununa Bir Bakış: Jeostratejiden Ekostratejiye”,
http://www.turkishpilots.org.tr/DOCUMENTS/Sibel_Turan_Boğazlar.htm, 14.12.2000.
- Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul: Nisan 1995.
- Türkeş, Mustafa, “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, der. Mustafa Türkeş-İlhan Uzgel, *Türkiye’nin Komşuları*, İmge Kitabevi, Ankara: 1. Baskı: Şubat 2002.
- Türkiye - Bulgaristan... Yılmaz: "AB'ye Aday Ülke Konumunda Bulunan Ülkelerimiz Tam Üyelik Sürecinde Birbirlerini Desteklemeye Devam Etmeli",

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/haberanadolu/haber-ana/2000/11/ha07x11x00.htm>, 07.11.00.

“Türkiye Avrupa’nın en yoksul ikinci ülkesi”,
<http://www.milliyet.com.tr/2006/06/19/son/soneko17.asp>, 22.06.06.

Türkiye ve AGİT, (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı),
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/agit.htm>, 16.06.2002.

“Türkiye ve Romanya jandarma teşkilatları arasındaki işbirliği güçleniyor”,
<http://www.zaman.ro/2006/06/13/haberler/h10.htm>, 13.06.2006.

“Türkiye, Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/BosnaHersek_Siyasi.htm, 25.11.2005.

“Türkiye, Bosna-Hersek Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Bosna_Hersek/Bosna_HersekEkonomik.htm, 25.11.2005.

“Türkiye-Arnavutluk İlişkileri”, <http://www.balkanonline.net/ülkeler/tar-ticari.html>, 16.06.2002

“Türkiye-Arnavutluk Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Arnavutluk/Turkiye_ArnavutlukEkonomik.htm, 25.01.2006.

“Türkiye-Hırvatistan Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Hrvatistan/H%C4%B1rvatistan_Siyasi.htm, 04.01.2006.

“Türkiye-Hırvatistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Hrvatistan/Hirvatistan_Ekonomik.htm, 04.01.2006.

“Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/MakedonyaCumhuriyeti/Makedonya_Siyasi.htm, 18.10.2005.

“Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/MakedonyaCumhuriyeti/Makedonya_Ekonomik.htm, 18.10.2005.

“Türkiye'nin Bazı Bölgesel Sorunlara Yaklaşımı”,
<http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol2Kis4.htm>, 14.06.2002.

“Türkiye'nin UGYK Harekatına Katkıları”,
http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/isaf_int/turkiyeninkatkilari.htm, 22.06.06.

“Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Siyasi.htm, 13.02.06.

- “Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/Romanya/Romanya_Ekonomik.htm, 04.01.2005.
- “Türkiye-Sırbistan Karadağ Ticari ve Ekonomik İlişkileri”,
<http://www.deik.org.tr/ikili/2004122161022SirpKaradag-ikili-ekim04.pdf>,
14.12.05.
- “Türkiye-Sırbistan ve Karadağ Siyasi İlişkileri”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Balkanlar/SirbistanveKaradag/SirbistanKaradag_Siyasi.htm, 25.01.2006.
- “Türkiye-Slovenya Dış Ticareti”, <http://www.turkish-embassy.si/Ticaret.htm>, 04.01.2006.
- “Türkiye-Slovenya Ekonomik ve Ticari İlişkileri”,
http://www.deik.org.tr/faaliyet_raporlari.asp?, 24.08.2003.
- “Türk-Makedon İş Konseyi”, <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=38>, 15.06.2006.
- Türküne, Mümtazer, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara: 2. Baskı, Şubat 2005.
- “Türk-Romen İş Konseyi”, <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=41>, 14.03.2006.
- “Türk-Sırp ve Karadağ İş Konseyi”, <http://www.deik.org.tr/councils.asp?councilId=70>,
04.01.2006.
- Uçarol, Rifat, “Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazlarının Önemi ve Geleceği”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, haz., Sabahattin Şen, Hava Harp Okulu Yayınları, Temmuz 1992.
- Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, <http://osamortadogu.sitemynet.com/ulus.htm>, 14.01.06.
- Ulusoy, Hasan, “Collective Security in Europe”, *Perceptions*, C. VII, No. 4, Aralık 2002-Şubat 2003.
- Uzgel, İlhan, “1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Balkanlar’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt. II. 1980-2001), ed., Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul: 1.Baskı 2001.
- _____, “Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, *EN UZUN ON YIL: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der., Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2. Basım: Mart 2000.
- Ülker, Emrah, “Birleşmiş Milletlerde Veto Hakkı Yarışı”, *Aksiyon Dergisi*, Sayı 561, 05.09.2005.
- Ünal, Hasan, “Büyük Arnavutluk Mümkün mü?”,
<http://www.zaman.com.tr/2002/03/16/dis/h7.htm>, 23.03.02.
- “Üniversite Sanayi Stratejik İşbirliği Paneli”,
http://www.trakya.edu.tr/Haberler/2005/univ_sanayi_isb_panel.htm, 10.05.06.

- Volkan, Vamık D., *Politik Psikoloji*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara: 1993.
- Walt, M. Stephen, *Revolution and War*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.
- Waltz, N. Kenneth, *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Washington Antlaşmasının Türkçe metni için Bkz., <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>.
- Yahya, Harun, “Makedonya Sorunu, Balkanlar ve Türkiye-1”,
<http://www.makturk.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=24,04.01.2006>.
- “Yeni Avrupa'da Yeni Bir Türkiye”, <http://www.tesev.org.tr/haziran/may2.html>, 12.12.2005.
- Yenigün, M. Cüneyt, “Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler-Yorumlar”, Nobel Yayınları, Ankara: 1. Basım, Nisan 2004.
- Yerasimos, Stefanos, “Milliyetler ve Sınırlar”, çev., Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul: 1995.
- “Yıl sonuna kadar limanlarınızı açın”,
http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=190811,21.06.06.
- Yunanistan, *Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış*, SAEMK Yayınları, Ankara: 2001,
http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=51&dba=004&dil=tr,23.05.06.
- “Yunanistan'da 'Pontus soykırımını' anma töreni”, <http://www.hurriyetim.com.tr/anasayfa/0,tarih~2005-05-20-m,00.asp-53k,20.05.2005>.
- Zirvede sunulan Kofi Annan'ın Mart 2005'te “Daha Geniş Özgürlük İçinde” başlıklı raporu,
<http://www.un.org.tr/UN2/includes/files/18.pdf>.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı :	Susuz/ Kars - 11.11.1971		
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise :	1987	1991	Kars Sağlık Meslek Lisesi
Lisans :	1994	1999	Uludağ Üniv. Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans :	15.09.2000	-	Uludağ Üniv. Uluslararası İlişkiler
Doktora :			
Medeni Durum :	Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	İngilizce % 54		
Çalıştığı Kurum (lar) :	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	1991		Zübeydehanım Doğumevi - BURSA
...			
Yurtdışı Görevleri :			
Kullandığı Burslar :			
Aldığı Ödüller :			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :			
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:			
Yayımlanan Çalışmalar :			
Diğer :			
	Arzu ŞAYBAK		